

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității

Historia Universitatis Iassiensis

V

2014

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității

Historia Universitatis Iassiensis

V/2014

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” IAȘI

CONSILIUL EDITORIAL:

Stefan Albrecht (Römisch-Germanisches-Zentralmuseum, Mainz)
Pieter Dhondt (University of Eastern Finland, Joensuu)
Dorin Dobrin (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române,
Iași)

Gheorghe Iacob (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Ișan (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Victor Karady (Central European University, Budapesta)
Inge Knudsen (Coimbra Group Office, Brussels)
Bogdan-Petru Maleon (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Hans-Christian Maner (Johannes Gutenberg-Universität, Mainz)
Andi Mihalache (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române,
Iași)

Marina Mureșanu Ionescu (Université Jean Monnet, Saint Etienne)
Lucian Nastasă (Institutul de Istorie „George Bariț” al Academiei Române,
Cluj-Napoca)

Vasile Pușcaș (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)
Alexander Rubel (Deutsches Kulturzentrum, Iași, Institutul de Arheologie, Iași)
Cornel Sigmirean (Universitatea „Petru Maior”, Târgu Mureș)
László Szögi (Universitatea Eötvös Loránd, Budapesta)
Ion Toderașcu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Nicolae Ursulescu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Florea Ioncioaia, redactor șef (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Leonidas Rados, redactor șef adjunct (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al
Academiei Române, Iași)
Cătălin Botoșineanu, secretar de redacție (Arhivele Naționale ale României, Iași)
Ovidiu Buruiană (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Cotiugă (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ionuț Nistor (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ana-Maria Stan (Muzeul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)

Asistent redacție: Anda-Elena Maleon
Tehnoredactor: Ghiță Tanasă
Coperta: Bogdan Panțir

ISSN 2285 – 9071

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
MUZEUL UNIVERSITĂȚII

Historia Universitatis Iassiensis

V/2014

SUMAR

Cuvântul Editorilor9

VIAȚĂ ACADEMICĂ ȘI ISTORIE UNIVERSITARĂ/17

Mihai CHIPER

*Duelul și onoarea în viața studenților bucovineni
și ardeleni (1880-1940)*19

Alexandru ARGINT

*Reforma învățământului primar laic din partea
românească și cea țaristă a Basarabiei, în anul 1864.
Studiu comparativ*47

Adrian VIȚALARU

*Câteva considerații despre acordarea titlului
de „doctor honoris causa” al Universității din Iași
în perioada interbelică*63

Dragoș SDROBIȘ

*From the absences of history toward the unequal of the equal.
Women in the higher education of Romania 1919-1939*85

Valentin MAIER

*Învățământul superior românesc
de medicină și farmacie (1948-1989)*119

Mirela ROTARU

*Concurența la admitere în Universitatea din București
în anii 1980 - o încercare de analiză cantitativă*141

MUZEOLOGIE ȘI PATRIMONIU/157

Andi MIHALACHE

*Istoria se întoarce acasă: centrul și provincia
în disputele muzeale din La Belle Époque*159

Vasilica MÎRZA

Expoziții arheologice organizate

la Universitatea din Iași până în 1918.....281

MEMORIA SPAȚIULUI ACADEMIC/317

(coordonator Ion TODERAȘCU)

Ion Toderașcu, *Memoria spațiului academic-2014* (p. 319); Gheorghe Mustață, *Profesor doctor docent Mihai I. Constantineanu (1894-1993). Fondatorul Școlii de entomologie la Universitatea din Iași* (p. 321); Gelu Bourceanu, *Profesorul Ioan Zugrăvescu (1910-1989). Fondatorul Școlii de chimie a N-ilidelor la Universitatea din Iași* (p. 327); Genoveva Vrabie, *Tudor Radu Popescu (1913-1993). Profesor carismatic și jurist de autoritate internațională* (p. 335); Gheorghe M. Voinea, *Prof. univ. dr. Augustin Tătaru (1910-2000). Ctitorul școlii de finanțe la Universitatea din Iași. Precursor al ideii integrării economice europene* (p. 339); Mihai Toma, *Profesorul univ. Vasile Tutovan (1921-2009). Întâmplări care ne ajută să cunoaștem oamenii* (p. 343); Leonard Olaru, *Profesorul univ. dr. Nicolae Macarovici (1900-1979). Personalitate emblematică a geologiei românești* (p. 351); Leonard Olaru, *Pierre Michel Jeanrenaud (1913-1996). Profesor universitar ilustru și intelectual de elită* (p. 359); Ion Toderașcu, *Academicianul Gheorghe Platon (1926-2006). Profesorul care ne-a învățat să iubim istoria, înțelegând istoria* (p. 365); Stelian Dumistrăcel, *Prof. univ.dr. doc. Gavril Istrate (1914-2014). Cine-și face zid de pace...* (p. 369); Nicolae Crețu, *Alexandru Husar (1920-2009). Un altfel de profesor* (p. 375); Eugen Munteanu, *Alexandru Andriescu (1926-2014). Profilul unui intelectual de excepție* (p. 379); Mihai Turinici, *Profesorul univ. Ion Creangă (1911-1987). Matematicianul. Rectorul. Omul* (p. 385); Aurel Stan, *Profesorul univ. dr. Stela Teodorescu (1926-2008). Distincție și eleganță academică* (p. 389); Mihai Vizitiu, *Preotul Profesor Petru Rezuș (1913-1995). Un buchet de daruri spirituale* (p. 395).

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE/399

In memoriam Octavian Ionescu (1901-1990). Profesor de Drept civil la Universitatea din Iași, Membru al Consiliului Legislativ al României, vol. îngrijit de Tudorel Toader, Marina Mureșanu Ionescu, Lucian Ionescu, cuvânt înainte Tudorel Toader, notă asupra ediției de Marina Mureșanu Ionescu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2014, 548 p. (Ionuț Nistor); Ovidiu Bozgan/Bogdan Murgescu (eds.), *Universitatea din București, 1864-2014*, Cuvânt înainte de Mircea Dumitru, București, Editura Universității din București, 2014, 454 p. (Florea

Ioncioaia); Benone Păsărin (redactor principal), Ioan Vacaru-Opriș (coord.), *Facultatea de Zootehnie Iași la 60 de ani de la înființare*, Iași, Editura Ion Ionescu de la Brad, 2011, 328 p. (Ionuț Nistor); Ion Toderașcu, Bogdan-Petru Maleon, Cătălin Botoșineanu (editori), *Universitatea din Iași – Universitatea din București. Mobilitate academică (1864-1948)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, 144 p. (Iulian Marcel Ciubotaru); Lucia Draghia (redactor principal), Gică Grădinaru (coord.), *Facultatea de Horticultură Iași: 60 de ani de învățământ superior horticol (1951-2011). Volum omagial*, Iași, Editura Ion Ionescu de la Brad, 2011, 294 p. (Ionuț Nistor).

În atenția colaboratorilor.....421

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
MUZEUL UNIVERSITĂȚII

Historia Universitatis Iassiensis

V/2014

CONTENTS

<i>Foreword</i>	13
-----------------------	----

ACADEMIC LIFE AND UNIVERSITY HISTORY/17

Mihai CHIPER

<i>The duel and the honour of the students from Bucovina and Transylvania (1880-1940)</i>	19
---	----

Alexandru ARGINT

<i>The reform of primary education in Bessarabia (1864) The comparative study</i>	47
---	----

Adrian VIȚALARU

<i>The Awarding of the Doctor Honoris Causa degree at the Iași University in the Interwar Years. A Few Remarks</i>	63
--	----

Dragoș SDROBIȘ

<i>From the absences of history toward the unequal of the equal. Women in the higher education of Romania 1919-1939</i>	85
---	----

Valentin MAIER

<i>The Romanian Higher Education of Medicine and Pharmacy (1948-1989)</i>	119
---	-----

Mirela ROTARU

<i>Competition for admission to the University of Bucharest in the 1980s. An attempt of quantitative analysis</i>	141
---	-----

MUZEOLGY AND PATRIMONY/157

Andi MIHALACHE

<i>History Comes Home: Centre and Provinces in Museum Disputes before World War I</i>	159
---	-----

Vasilica MÎRZA

<i>From an archaeological exhibition to a museum. The Antiquities Museum and its collections</i>	281
--	-----

ACADEMIC SPACE MEMORY/317
(coordinator Ion TODERAȘCU)

BOOK REVIEWS/399

Communications.....423

Duelul și onoarea în viața studenților bucovineni și ardeleni (1880-1940)

Mihai CHIPER

Cuvinte cheie: *onoare, duel, asociații studențești, Bucovina, Ardeal*

Viața socială a studenților ocupă un rol extrem de important în formarea individuală și șlefuirea caracterului. Apartenența la un club, la o asociație cu reguli formale definite de standarde morale și comportamentale exigente, susținute de un cod de conduită, se dovedeau deseori la fel de importante ca parcurgerea curriculei universitare și absolvirea strălucită a studiilor. Dacă în centrele universitare din București și Iași nu regăsim asociații, cluburi care să reproducă viața tinerilor universitari din spațiul germanic, acest fapt îl întâlnim la Cernăuți, Viena și parțial în Cluj, unde românii au adoptat organizarea, comportamentul și codurile de onoare ale asociațiilor studențești germanice, așa-numitele *Burschenschaft*-uri. Într-o monografie dedicată duelului și onoarei am oferit statistici privind incidența afacerilor de onoare în Vechiul Regat¹, însă în studiul de față nu riscăm o proiecție valabilă pentru Transilvania sau Bucovina, dată fiind absența unei cercetări sistematice a arhivelor și presei de limbă maghiară sau germană. Este un șantier istoriografic ce necesită, fără discuție, un efort colectiv și de lungă durată. Prezentul articol este gândit îndeosebi pentru a trezi curiozitatea și a inspira proiecte viitoare, care pot nuanța, amenda sau, de ce nu, contrazice, concluziile și perspectivele propuse. În cele ce urmează, ne vom focaliza pe aculturația afacerilor de onoare între tinerii bucovineni și ardeleni și vom surprinde conotațiile identitare ale duelurilor mixte, româno-maghiare. Ipoteza noastră de lucru este că, în modelarea etosului național din spațiul bucovinean și cel transilvănean, afacerile de onoare au jucat un rol în masculinizarea percepțiilor de sine la nivel comunitar. Urmărind emanciparea de sub ocupație străină, românii doreau să devină o clasă de gentlemeni, cu nimic mai prejos de elita austriacă sau de cea maghiară. Ei se duelau ca persoane particulare mai întâi, pătrunzând timid pe scena conflictelor de onoare; apoi, se manifestau din ce în ce mai accentuat în acest domeniu, subliniindu-și conștiința etnică și căutând să facă uitate formele „efeminate” de contestare a dominației străine.

¹ Mihai Chiper, *O societate în căutarea onoarei. Duel și masculinitate în România (1859-1914)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.

I. Tradiții dueliste bucovinene

Înființată în 1875, „Franz-Josefs Universität” din Cernăuți a reprezentat un excelent mediu de aculturație pentru tinerii români. Deși scopul ei a fost acela de a desăvârși germanizarea, instituția juca un rol contrar, facilitând apariția societăților academice românești după model german, dar și dezvoltarea convingerilor naționale în rândul tinerilor. În amintirile sale, sociologul Traian Brăileanu, fost student al Universității în perioada 1901-1905, nota că adevărata viață a tinerilor se desfășura în cadrul societăților studențești, create după modelul universităților din Austria și Germania². Tradiția s-a perpetuat aici, confirmă Vladimir Trebici, inclusiv în perioada interbelică, ceea ce a constituit o particularitate a Universității din Cernăuți, față de centrele din Iași, București și Cluj³.

Celebrul proces al „arboroșenilor” din 1878 și desființarea Societății *Arboroasa* este numai un episod al acestui curent, probabil cel mai cunoscut. De regulă, analiza atmosferei din rândurile studențimii române insistă pe componenta culturală a păstrării identității, trecând prea repede peste viața internă a societăților academice bucovinene. Secretul perseverenței lor consta în organizare. Intrarea într-o societate academică nu era un episod trecător. O societate academică era un fel de familie extinsă, aproape o „francmasonerie”⁴, din care rezultau drepturi și obligații pe întreaga viață. Tradiția unică a societăților studențești bucovinene între centrele universitare românești s-a format în ciuda încercărilor constante din partea comunității românești de „de-teutonizare” a tinerilor români. Provocarea, lupta, continua stare de beligeranță nu erau percepute ca o formă de cizelare și cultivare a masculinității, ci criticate de pe poziții tradiționaliste, autohtoniste, văzute ca un fenomen insidios de slăbire a solidarității etnice în rândurile tinerei generații.

Teodor Ștefanelli, cel care redactase statutele *Arboroasei* (1875), recunoștea că a căutat să evite în mod expres imitarea tradițiilor dueliste. „Principiul care m-a călăuzit la alcătuirea statutelor și la formarea societății a fost ca tinerii studenți să fie feriți a aluneca pe calea altor societăți străine care transplantau în Bucovina obiceiurile societăților germane din Viena, Göttingen, Jena etc., obiceiuri care la dâșșii se bazau pe tradițiuni de sute de

² Traian Brăileanu, *Memorii. Statul și comunitatea morală*, București, Editura Albatros, 2003, p. 61.

³ Vladimir Trebici, „Însemnări din memorie (II)”, în *Glasul Bucovinei*, 2010, nr. 3, pp. 104-106.

⁴ Dragoș Vitencu, *Cernăuțiul meu*, ediție îngrijită de Aura Brădățan, Suceava, Editura Accent Print, 2008, p. 77.

ani”⁵. Calculul făcut de Ștefanelli a fost eronat, fiind contrazis de o evoluție pe care nu a putut-o intui. Societățile conservative care urmau tradițiile medievale de factură germană i-au fascinat pe tinerii români încă de la deschiderea Universității.

Care era organizarea acestora? Asociațiile studențești erau grupate pe naționalități, cu semne distinctive, iar clasificarea cea mai importantă se făcea după criteriul *measurei* (sau *mensurul* la ardeleni), duelul studențesc⁶, și respectarea regulamentelor denumite „comment”-uri. Societățile care practicau *mensura* erau numite „schlagende” („bătăușe”), iar cele care nu o aplicau „nicht schlagende”. Primele erau conduse de un senior, cu un adjunct (maestru de scrimă) și vulpanul („Fuchs Major”), care se ocupa de instrucția tinerilor membri, numiți „fucși” sau „vulpoi”. Vechimea era oglindită în grade, primul „fuchs”, al doilea „fârtate” („Bursche”), după finalizarea facultății „fârtate inactiv”, ulterior „filistrat”, căpătând titlul de „domn bătrân” („alter Herr”).

Societățile academice conservative austriece *Austria* (1875-1918), *Gothia* (1876-1930), *Alemannia* (1877-1938), cea germană *Arminia* (1877-1938), ucraineană *Sojuz* (1875-1921), poloneză *Ognisko* (1875-1940) au încercat să fie cât mai ofertante pentru studenții români. În special, primele trei, austriece, deveneau un instrument de deznaționalizare. Tinerii erau atrași în societățile conservative de emulația disciplinei riguroase, de practicarea scrimii, de acordarea și cererea satisfacției pentru ofense, de purtarea uniformelor și a unor semne distinctive (chipiul și panglica), dar și de promovarea unei prietenii trainice și de sentimentul apartenenței la un grup în care ritualurile masculine șlefuiau cultul pentru onoare. Adăugând și viața socială conexă, festivitățile, petrecerile, excursiile, dansurile, balurile, corurile, activități desfășurate numai în limba germană, avem explicația temerilor pentru care studenții erau considerați o cauză pierdută a mișcării naționale⁷.

Ceremonialul de Heidelberg, epicentru al vieții studențești germanice, putea lega relații pe toată viața. Dar întrebarea în cazul comunității românești era potrivirea cu specificul național. Apariția societății conservative *Întrunirea Academică Română „Bucovina”*, la 20

⁵ Corneliu Crăciun, *Societăți academice din Bucovina (I). Arboroasa și Junimea*, Oradea, Fundația culturală „Cele trei Crișuri”, 1997, p. 20.

⁶ Duel de „măsură”, cu sabia (Bastimmungsmensur), programat ca examen de bărbăție, pentru tinerii membri ai organizațiilor studențești.

⁷ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *Istoria Universității Cernăuți. Întrunirile Academice Române „Bucovina” și „Moldova” (1880-1938)*, Ploiești, Fundația Gheorghe Cernea, 2001, p. 19.

februarie 1880⁸, a fost soluția de oprire a racolării românilor în societățile dueliste străine; s-a urmărit crearea unei contrabalante pe care societățile românești nedueliste *Junimea* (1878-1938) ori, ulterior, *Academia Ortodoxă* (1884-1938) și *Dacia* (1905-1938) nu o puteau realiza. Inițiatorul *Bucovinei* a fost Dionisie Olinschi-Olinescu, unul dintre primii arheologi din Bucovina și precursor al muzeologiei. După terminarea studiilor de la Viena și Innsbruck, unde a activat în societăți conservative, venea la Cernăuți și coopta un grup de membri ai *Junimii* pentru fundarea *Bucovinei*. Era vorba de Ștefan Cocinschi, vicepreședinte al *Junimii*, Partenie Siretean, fratele arboroșanului Eugen Siretean, arestat în 1877, Iulian Olinschi, Ștefan Ilasievici, Simighinovici etc.⁹. Ei au imitat societățile germanice, adoptând ca formă exterioară panglica tricoloră, cu fâșia roșie sus, cu chenar de asemenea roșu și chipiu special, de aceeași culoare. În *Amintirile* sale, Partenie Siretean, participant voluntar la Războiul de Independență, recunoștea legătura dintre emoționalitatea națională și masculinizarea culturală supervizate de *Bucovina*:

„Eram vesel și mândru de tricolorul pe care-l purtam ca «bucovinean» și numai puțin conștient de datoria că trebuie să-i apăr acest sfânt simbol în contra oricărui atac. Ba eram chiar cunoscut și temut de dușmanii tricolorului «valah». Oricând și oriunde mă întâlneam față în față cu «culorile străine», fie și cu grupe mai mari de studenți străini, nicicând nu mă feream în lături, ci totdeauna așteptam să mi se facă loc, căci altfel îmi făceam loc cu coatele (...). Era aceasta, atunci, singura supapă a potolirii focului ce ardea în mine la vederea îndrăzelilor și obrăznicilor care zilnic se petreceau față de bietul nostru neam moldovenesc din Austria”¹⁰.

Principiile *Întrunirii Academice Române „Bucovina”* combinau ideologia națională cu exigențele codurilor de onoare. În primul rând, fundamentul moral era ideea de națiune română și iubirea de neam. Abia apoi conta principiul de onoare al Regulamentului („Comment”), și anume „păstrarea strictă a onoarei bărbătești, cu satisfacție necondiționată și petrecere animată în timpul studiilor academice”. În statute se afirma că scopul asociației era „perfecționarea reciprocă a membrilor pe terenul național-literar, dezvoltarea spiritului social, cultivarea colegialității studențești și cultivarea corpului prin exerciții gimnastice”¹¹. Ce se înțelegea

⁸ Orest Tofan, „Societățile academice din Bucovina (1875-1938)”, în *Suceava. Anuarul Muzeului Bucovinei*, XVII-XVII-XIX, 1990-1991-1992, p. 320.

⁹ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, pp. 20, 87-88.

¹⁰ Orest Tofan, *op. cit.*, p. 321.

¹¹ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, p. 24.

prin „legătura prieteniei ideale”? Deviza „În unire și frăție vom trăi pân’la mormânt”, avea în vedere o socializare cvasi-fraternă, menținută pe toată viața și bazată pe un spirit de întraajutorare reciprocă, pe solidaritatea dintre generații și pe afectivitatea ce trebuia să rezulte din ele¹².

Admiterea se făcea numai pe bază de recomandare. Tânărul acceptat, denumit „vulpoi”, avea un statut provizoriu minim două semestre, timp în care era silit să bată mensura, și apoi să treacă la gradul plin de „fârtate”. După terminarea facultății, devenea „fârtate inactiv” și, după anumite proceduri, „domn bătrân”, cu un club propriu¹³. Pentru a ajunge „fârtate” trebuia susținut un examen din statutele și regulamentul intern al societății, din codul de onoare, din regulamentul de scrimă și cel de bere, în paralel din istoricul societății: în special, sublinierea activităților semnificative legate de identitatea românească, evocarea cazurilor de apărare a demnității naționale și a onoarei personale, conform principiilor conservative. Și, pentru a înțelege deplin educația patriotică, examenul presupunea și noțiuni de istoria românilor și de literatura română. Era singura modalitate, în timpul stăpânirii habsburgice, de a suplini absența cunoștințelor din școală. *Bucovina* pune la dispoziție un cabinet de lectură, cărți și reviste din Regat. Și, ca un corolar, ultimul obiect de examen presupunea cunoașterea a peste 20 de cântece patriotice și studentești, cântate la manifestările importante¹⁴.

Asociația funcționa ca o adevărată școală a manierelor. Existau exigențe înalte ale conduitei și comportamentului public, similare instructajului sever făcut în școlile de ofițeri: controlul gesturilor, știința conversației, executarea salutului, răspunsul, purtarea ținutei de gală, a smokingului, folosirea veselei, până și ținerea mâinilor, așezatul pe scaun etc.¹⁵. La ședințele societăților se cultiva și respectul pentru femei, pentru persoanele vârstnice și politețea în general, existând pericolul excluderii cu formula *cum infamia*, aplicată în cazuri deosebite: nerespectarea codului de onoare, furt, neachitarea datoriilor restante, ofense aduse femeilor. Cei excluși *cum infamia*, rămâneau stigmatizați toată viața. Sociologul Vladimir Trebici menționa un asemenea caz de „moarte civilă”: persoana respectivă, stabilită după 1940 în București, era evitată de comilitoni, iar la înmormântarea lui au asistat puțini din foștii colegi¹⁶. Ceremonialul „Salamandrului” ocupa un loc foarte important¹⁷: după decesul unui frate de

¹² *Ibidem*, pp. 25-26.

¹³ *Ibidem*, pp. 28, 30-31.

¹⁴ *Ibidem*, p. 30.

¹⁵ *Ibidem*, p. 37.

¹⁶ Vladimir Trebici, *op. cit.*, pp. 104-106.

¹⁷ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, pp. 58-59.

culori se ținea un doliu de șase săptămâni, timp în care culorile (panglica, chipiul, ca și ținuta de gală) se purtau îndoliate¹⁸.

Cultul mensei în mediile juvenile

Numărul membrilor *Bucovinei* a fost variabil, în medie 15-25 de tineri, uneori 20-35. În 1905-1906, număra 30 de membri activi, 35 de domni bătrâni și 6 membri onorari. Au existat și perioade de suspendare a activității, precum 1883-1888 și 1897-1902. Între membrii ei emeriți figurau Aurel Onciul, Florea Lupu, Sextil Pușcariu, George Wassilko, Ilarion Verenca¹⁹, personaje pe care le vom regăsi, ulterior, în viața politică, practicând duelul.

Pregătirea pentru utilizarea armelor era principala activitate. Un „vulpoi” se antrena zilnic 1-2 ore la scrimă, artei de a mânui armele atribuindu-i-se un extraordinar rol educativ. Mensura era principalul exercițiu de formare personală și de călire a emoțiilor, de formare a curajului, de însușire a disciplinei și a autocontrolului în fața pericolelor²⁰. Fiecare membru era obligat, cel puțin o dată pe semestru sau pe an, să se bată amical cu rapirul (o sabie specială), înfruntând un comiliton sau un coleg dintr-o altă societate studențească, indicat de liderii confreriei sale. Prin intermediul acestei practici se cizelau caracterele, se formau reperele morale, se cultiva curajul. Mensura era un mijloc de cunoaștere de sine, dar și a stării spirituale a membrilor asociației; îl ajuta pe tânărul studios să scape de complexul neputinței ori al timidității, dându-i sentimentul încrederii în forțele proprii²¹. Cultul mensei, aidoma cultului medieval cavaleresc al armelor, presupunea o adevărată fetișizare a armelor, ușor de recunoscut în cântecele auzite la Knepuri (petreceri):

„1. O trai ferice de student din vremuri depărtate, te-ai dus și-n veci n-ai să mai vii cu dulcea-ți libertate. Să tot privesc în jur cât vreau, de urma ta nu pot să dau...; 2. Pe șapcă praful s-a lăsat, tunica-i zdrențuită, iar spada, cel mai scump odor, stă astăzi ruginită. S-a stins și cântecul ușor și zăngănitul armelor...; 3. Ah, unde sunt cei ce din loc nu se clinteau vreodată. Ce-n foc săreau ca și la joc, cu arma ridicată. Cu brazde-n frunte

¹⁸ *Ibidem*, p. 129.

¹⁹ Eusebiu Tudan, *Întrunirea academică română „Bucovina”, în România din Bucovina. Privire scurtă asupra dezvoltării lor pe terenul cultural și economic de la încorporarea Bucovinei la Monarhia Austro-Ungară 1775 până la 1906*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1906, pp. 123-124.

²⁰ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, pp. 38-39.

²¹ *Ibidem*, p. 42.

au rămas și pe la vetre s-au retras...; 4. Deci nu mai stați fărtaților, pe gânduri, clipa trece, și moartea vine în zbor, năpraznică și rece etc.”²².

Mensurile erau de mai multe feluri. Cea *reglamentară* era mai mult un test la care era supus frecvent „vulpoiul”; *mensura de pedeapsă* era executată la cererea „Conventului Întrunirilor” cu un „pedepsitor”, mânuitor exersat al rapirului, care putea fi adus și din alte societăți; *mensura de reabilitare* a celor eliminați pentru lașitate la măsură; *mensura contrahantă* putea fi lesne asimilată duelului obișnuit, fiindcă ea se ducea doar pentru tranșarea unei afaceri de onoare: ea nu se aplica însă niciodată între membrii aceleiași asociații, ci doar cu membrii alteia. Dacă se iveau afaceri de onoare între membrii aceleiași *Întruniri*, duelul propriu-zis putea fi angajat numai după demisia din aceasta; mai exista *mensura de recunoaștere*, bătută cu ocazia înființării unei societăți, care dorea să fie recunoscută de celelalte, dar și *mensura pro patria suite*; ultima survenea între membrii a două societăți de naționalități diferite, din cauza unor ofense la adresa națiunii²³.

Mensura nu era la fel de periculoasă ca duelul propriu-zis: gâtul, ochii, tâmpile și pieptul erau protejate, iar mâna dreaptă era acoperită de scut²⁴. Se foloseau materiale de protecție a ochilor (ochelari din metal cu grilă de sârmă de oțel), a gâtului (guler gros din mătase), a mâinii (mănușă din piele), a brațului (ștulpul, fâșii de mătase, de la umăr până la încheietura mâinii), a pieptului (plastronul, veston cu mâneci scurte, peste care se îmbrăca un palton, apărător al abdomenului, până jos peste genunchi). O altă diferență față de duelul obișnuit era imobilitatea picioarelor, mișcarea lor atrăgând avertismente. Loviturile permise erau doar la cap și la față, de unde cicatricile de pe obraz, socotite de purtătorii lor trofee de vitejie și afișate cu mândrie. Lupta regulamentară pentru „vulpoi” dura 10 minute, cea de „fârtate” 15 minute, de „contrahată” 22 de minute de luptă efectivă, fără a se contabiliza pauzele. Un minut de măsură cuprindea 3-4 întâlniri, cu cel puțin 2 lovituri de combatant, ceea ce făcea ca 10 minute de luptă efectivă regulamentară să însemne și 45 de minute orare, cea de „fârtate” o oră și jumătate, cea de „contrahată” până la 2 ore. Încheierea mensei se făcea la finalul timpului regulamentar, la părăsirea câmpului din cauza nerespectării poziției regulamentare ori în cazul primirii unor loviturilor grave la față, care necesitau și intervenția medicului. La sfârșit, numărul loviturilor era consemnat de fiecare parte, iar combatanții își strângeau mâna într-un gest

²² *Gaudeamus. Culegere de cântece academic, patriotice și sociale*, Suceava, Tip. Școala română, 1924, p. 15.

²³ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, pp. 29, 43.

²⁴ George Ostafi, „Erast Tarandul – memorialist”, în *Suceava. Anuarul Muzeului Bucovinei*, XX, Iași – Rădăuți, Editura Glasul Bucovinei, 1993, p. 263.

care urmărea să întărească legătura de prietenie²⁵.

Absența ripostei la loviturile primite era considerată pândă, deci incorectă, și se sancționa cu avertisment. Cumulul de avertismente se numea dojană. Primirea a două din acestea ducea la retragerea „vulpoiului” de pe câmpul de luptă de către secunzi, în timp ce imparțialul îl elimina de pe câmpul de luptă. Dacă la următoarea măsură se repeta acel comportament, combatantul era demis din societate, și silit să o părăsească.

Societățile studențești românești și modelul germanic

Studenții societăților conservative aveau obligația să ceară și să ofere satisfacție necondiționat, indiferent dacă vorbim de ofense personale sau de cele aduse demnității naționale. Membrii *Bucovinei* își spuneau „buchezi” și nu ezitau să-și apere onoarea prin provocări la ofense cu substrat etnic. În 1891, în cadrul unei prelegeri, rectorul Universității, sasul Fr. Schuler von Libloy, afirmă despre români că s-ar trage din „țigani”. „Bucchezul” Aurel Băleanu, prezent la acel curs, nu ezită să-l provoace la duel pe rector, silindu-l să-și retragă cuvintele și să-și ceară scuze într-o ședință publică. Nu era singura *afacere de onoare* cu substrat naționalist. Prin 1907/1908, „bucchezul” Nicu Lupu, teterist în timpul serviciului militar la Pola, reacționa când comandantul Școlii de teteriști, căpitanul Walter, spune că „românii nu prea înțeleg să deosebească al meu și ce este al tău”. Lupu a făcut o plângere la Comandament și a reușit să obțină retragerea ofensei în public. Episodul nu a rămas singular. În 1910, într-un restaurant din Viena, Nicu Lupu provoca la duel un german care ofensase poporul român. Ieșirea pe teren a avut loc a treia zi, când, spune N. Lupu, „sabia răzbuțătoare l-a stigmatizat pe ofensator pe toată viața, cu două brazde lungi pe ambele părți ale feței”²⁶.

Codul onoarei folosit de asociațiile studențești în tranșarea litigiilor era unul militar, al lui Franz von Bolgar, și folosit, de altfel, și de ofițerii din armata austro-ungară. După război, codul de referință a fost schimbat, dar s-a optat tot pentru unul de factură militară, al maiorului Iosif Drăghici; acesta era de inspirație franceză, deși mai exista varianta celui alt cod care circula în Regat, unul civil, al avocatului Ion Nedelescu²⁷. Etosul duelist se manifesta și în așa-numitele Kneipuri, petreceri în cârciumi. Pe lângă cântecele patriotice, *Pe-al nostru steag*, *Cântecul ginteii latine*, *Deșteaptă-te române*, se auzea frecvent și unul tulburător pentru cei în vârstă, dedicat întrunirilor *Bucovina* și *Moldova* în 1914: „Din Moldova trei voinici cântă

²⁵ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, pp. 39-40.

²⁶ *Ibidem*, pp. 71-72.

²⁷ *Ibidem*, p. 44.

dându-și mâna, braț la braț cu alții trei, chiar din Bucovina. Tinerei, dar toți brăzdați, pe obraz și pe frunte, poartă semnul de fărtați, semn de lupte crunte”²⁸.

Bucovina funcționa și ca un centru de suport și de expertiză pentru membrii celorlalte societăți studențești românești – cu excepția *Academiei ortodoxe* – atunci când se solicita ajutorul în tranșarea unor afaceri de onoare. În asemenea cazuri, societatea acorda așa-numitul „scut de arme” persoanelor care nu aveau posibilitatea să se pregătească pentru duel. „Scutul de arme” presupunea lecții de scrimă gratuite, asigurarea unui martor la negocieri, cât și asistență în duelul propriu-zis. De exemplu, avocatul sexagenar Ambrozie Comoroșan, președintele Societății antialcoolice „*Tresvia*”, o figură pitorească a Cernăuțiului, întrucât umbla îmbrăcat numai în costum național și opinci, intra în conflict cu un avocat mult mai tânăr, pe care-l înfrângea în duel datorită ajutorului studenților de la *Bucovina*²⁹.

Deși a cultivat cu fervoare un puternic naționalism românesc, purtând tricolorul pe piept și la chipiu, asociația a fost, paradoxal, privită de autohtoniști ca o tentativă de înstrăinare identitară, din cauza preluării obiceiurilor austriece (uniformele, însemnele). Rezervele erau legate de problema concilierii fondului național aflat la baza *Bucovinei* cu adoptarea unor forme de organizare ale unor societăți străine. Imaginarul unionist privea cu suspiciune existența unor societăți românești care se concureau între ele, mai ales după apariția societății dueliste *Moldova*, neînțelegând principiul propus de Constantin Morariu: „Să mergem separați, dar să lovim uniți”³⁰. Dueliștii din societățile studențești au fost percepuți deseori drept tineri belicoși, provocatori și puși pe harță, comportament care nu corespundea cu imaginea armoniei, mobilizării și susținerii reciproce existente în cercurile cultural-patriotice tradiționale. Un semnal semnificativ în acest sens l-a constituit întreruperea, în 1906, a colaborării dintre societățile *România Jună* și *Bucovina*, din cauza diferențelor de mentalitate și intenției unui grup de studenți bucovineni de a introduce practica duelului german³¹. Însă, sub presiunea cererilor, chiar societățile non-dueliste se deschideau noilor moravuri. Astfel, în 1914 a fost înființată secția sportivă a societății studențești *Junimea* din Cernăuți, reprezentând o cedare târzie în fața realităților și a solicitărilor pentru gimnastică, în special pentru scrimă. Rezervele vizau mai ales inhibarea avântului tineresc pentru duel, lecțiile de

²⁸ *Ibidem*, p. 57.

²⁹ *Ibidem*, p. 45.

³⁰ *Ibidem*, p. 23.

³¹ Aspect semnalat și de Corneliu Crăciun, *Societățile academice române din Viena (1861-1981)*, Oradea, Editura Logos 94, 2001, p. 284.

scrimă fiind acceptate sub justificarea „în caz de nevoie”³², dar și sub presiunea concurenței făcute de societatea *Dacia*, care promova scrima. Scriitorul Dragoș Vitencu susține că secția sportivă a *Junimei* nu era destinată doar băieților, ci și fetelor care mânuiau bine sabia³³. În perioada interbelică, secția sportivă a *Junimii* era condusă de Leonida Băcu, iar antrenamentele se desfășurau sub conducerea membrilor mai în vârstă³⁴.

Apariția celei de-a doua societăți dueliste studențești, *Moldova* (1910), a fost rezultatul congresului *Burschenschaft*-urilor de la Linz din 1909, care nu a mai permis relații de scrimă între asociații de naționalități diferite, dacă mensurile se băteau „pe culori”, adică se purtau însemnele naționale. Era un atac simbolic îndreptat împotriva tradiției multiculturale, o lovitură dată vehiculului naționalist asociat mensei și a spiritului de competiție între societăți. Renunțarea la „culoare” puneau *Bucovina* în situația de a renunța la tradiționalele relații cu *Burschenschaft*-urile germane *Arminia* și *Teutonia* sau de a continua relațiile cu mensuri bătute „pe negru”, fără a purta culorile asociației. În acest context, apare soluția unei a doua întruniri academice românești, anume *Moldova*, realizată prin transferul unui număr de membri de la *Bucovina*; se rezolva astfel chestiunea mensei „pe culori”. Semnul distinctiv al *Moldovei* era același tricolor, dar cu albastrul în partea de sus și cu chenar de aceeași culoare, chipiul fiind și el tot albastru³⁵.

Tradiția *Întrunirilor* academice românești conservative a supraviețuit Primului Război Mondial. Într-o „Scrisoare din Cernăuți” (1926), semnată de medicul Traian Bendescu³⁶, se înfățișa o viață studențească bucovineană sensibil diferită de a celorlalte centre universitare. Organizarea pe facultăți și regiuni era repudiată, cultivându-se în schimb spiritul de autonomie în societăți independente, dar membrii se îndeletniceau în continuare cu arta crimei și sportul duelurilor.

„Fețele celor mai mulți sunt brăzdate în toate direcțiile de cicatricele loviturilor de sabie, primite prin dueluri”. Ei poartă „chipiuri cu fel de fel de forme și culori, și cu panglici pe piept, se plimbă în grupuri, discutând zgomotos”. Seara, tinerii se dedicau „serenăzilor de chitare, chefurilor și altor ocupații accesorii, de veselie germană. Căci este lucru firesc ca, la

³² Idem, *Societăți academice din Bucovina (I)*, p. 108.

³³ Aura Brădățan, „Un manuscris inedit: Dragoș Vitencu. *Tradiții și obiceiuri studențești bucovinene*”, în *Suceava. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina*, XXXI-XXXII-XXXIII, 2004-2005-2006, Suceava, 2007, p. 209, 216.

³⁴ *Societatea Academică „Junimea” din Cernăuți. Raport Anual. 1928-1929*, Cernăuți, Editura Junimii, 1930, p. 26.

³⁵ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, pp. 47-48.

³⁶ Vezi *Lumea Universitară*, I, 1 aprilie 1922, pp. 60-61.

înființarea primelor societăți, studenții români să fi fost întrucâtva influențați în organizarea lor de spiritul organizațiilor similare germane”³⁷.

În anul academic 1933/1934 încă mai activau majoritatea societăților înființate în perioada austriacă. Dintre societățile studențești românești, doar *Bucovina* și *Moldova* practicau în continuare duelul, menținând totodată relațiile de scrimă cu *Allemania*, *Teutonia*, *Arminia* și *Lehia*³⁸. În 1938, erau desființate de Carol al II-lea, locul lor fiind luat de o unică societate studențească oficială.

II. Transilvania: ungurii, „patrioți cuprinși de febră”

În Transilvania, tendința presei de limbă română era de a relata detașat desfășurarea duelurilor dintre maghiari, ironizându-le eventual contextul. Duelul era asociat cu o stare maladivă, cu o anumită „febră”; era manifestarea unei emoționalități nocive a celuilalt: „Între unguri duelul a ajuns curată boală”³⁹. Românii au observat rata de mortalitate ridicată, mai apropiată spațiului cultural german și mult diferită de a duelurilor din România, încheiate de obicei în stil francez, la prima picătură de sânge. Pentru a înțelege dimensiunile fenomenului maghiar – sugestiv este că primul congres mondial anti-duel avea loc la Budapesta în 1908 – amintim că, potrivit statisticilor accesibile presei românești, la Szeged, între 1894-1899, fuseseră întemnițați 500 de dueliști, iar la Vác, între 1897-1898, 117 de reprezentanți din „neamul lui Árpád”⁴⁰. Presa românească observa ironic perindarea „părinților patriei”, a diverșilor oficiali și deputați, după o muncă „încordată pentru fericirea țării”, la închisoarea din Szeged, pentru ispășirea pedepselor primite din cauza duelurilor⁴¹. Pentru români, la nivel oficial, această practică părea una fără mize, trecând drept un ritual străin de moravurile și condiția lor subordonată. Duelul era și o formă implicită de selecție socială elitară, de la care foarte mulți români erau excluși din cauza preponderenței populației rurale; evident, se suprapunea peste un alt instrument de marginalizare, de ordin etnic. În mod obișnuit, conform uzanțelor, românimea nu putea furniza egali de același statut social cu

³⁷ „Cernăuți”, în *Înfrățirea românească. Organ al Ligii Apărării Național Creștine*, an III, nr. 1-2, 1926, p. 8.

³⁸ Pantelimon Socaciu, *Arboroasa. File din cronica vieții studențești cernăuțene*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2009, p. 260.

³⁹ „Dueluri la grămadă”, în *Tribuna poporului*, 22 martie/3 aprilie 1897, p. 258.

⁴⁰ *Tribuna poporului*, 10/22 februarie 1899, p. 3.

⁴¹ „Deputați la închisoare”, în *Tribuna poporului*, 5/18 decembrie 1900, p. 3.

nobilimea sau burghezia maghiară. Vorbim, aşadar, de clare diferenţe sociale: categorii urbane, educate, cu o conştiinţă nobiliară puternică *versus* o etnie preponderent rurală, cu puţine elite educate, susceptibile să participe la disputele de onoare.

Depart de a transforma excluderea de la afacerile de onoare într-un complex de inferioritate, presa românească antiduelistă percepea duelul mai curând ca sindrom al lipsei de civilizaţie din societatea maghiară. În contextul adversităţii etnice binecunoscute, duelul era înfăţişat ca o mostră de barbarie ungurească:

„O privire în statistica duzelor ne demonstrează că, cu cât e un popor mai cult, cu atât are mai puţine dueluri. Societatea engleză bunăoară (...). Ungurii, fuduli din fire, sugeraţi de ideea fixă a unei idei de rasă, țin a demonstra aceasta prin tumultuoasele lor dueluri, forţate de o aristocraţie răsfăţată şi maimuţită de copilandrii care supremă virtute o văd într-un duel. Duelurile ungureşti n-au caracter. Gălăgia ce se face împrejurul lor nu dovedeşte decât însălbătăcirea firei şi degenerarea sentimentului de onoare. Nu onoare se cearcă aici, ci renumele de duelgiu”⁴².

Cel mai adesea, ziarele de limbă română se mărgineau la o relatare seacă a confruntărilor frecvente dintre liderii politici maghiari, remarcând incapacitatea autorităţilor de a stăpâni fenomenul. Erau acuzate în special utilizarea dublei măsuri şi favorizarea elitelor în justiţie, ca marcă a întregului sistem de privilegii pro-maghiare. A crede că maghiarii puteau fi concuraţi în afacerile de onoare era o mare naivitate pentru celelalte minorităţi, atât timp cât sistemul juridic producea doar probe părtinitoare.

În ciuda discursului pedagogic, „duelgii” apăreau şi printre tinerii români, la început „mai mult pe hârtie decât pe tăiuş”, în cazul lor vorbindu-se despre „afferuri de onoare”. Ce era „afferul de onoare”? „O piţigătură, ştiţi aşa o sprâncendadă inofensivă”. Mediile de risc obişnuite, unde se cultiva obiceiul, după exemplul asociaţiilor studenţeşti germane, erau cele universitare. Modelul universitar bucureştean, idealizat, era dat de exemplu tinerilor studioşi ardeleni:

„Kneipurile, duelurile, petrecerile sgomotoase şi studenţii bătrâni sunt lucruri pe cari în Bucureşti nu le întâlneşti. Dacă în oraşele din Apus studentul care are mai multe cicatrice pe faţă se bucură de mai multă trecere, în Bucureşti un astfel de individ ar fi ridicol, ar forma obiectul celor mai sarcastice glume. Căci alta este concepţia studentului bucureştean despre

⁴² Uncheşul, „Duelurile”, în *Tribuna poporului*, 20 martie/1 aprilie 1897, p. 253.

rostul său. E o concepție lăudabilă, o judecată de om serios, căruia îi place să muncească în liniște, în seminariul său, să muncească cu ambiție de a da ceva, o operă folositoare culturii generale”⁴³.

Studenții sași de la Viena i-au învățat pe colegii români să facă exerciții de scrimă, să poarte chipie și uniforme; i-au ajutat să-și construiască o relație apropiată în sânul studențimii germano-vieneze, vizibilă în special prin intermediul celebrei societăți studențești *România Jună*. Scrima nu a fost introdusă în statutul societății, însă din 1886 exista un club particular de scrimă compus din studenții români, conduși de Alexandru Popa. Componentii clubului deveneau temuți printre studenții din Viena, încât „era de ajuns ca studenții germani «bătăuși», când se plimbau în «Bummel» prin tinda universității, să-l zărească numai pe vreunul din numitul club, ca imediat să capete respect. Când ziceai: «acesta-i din clubul Popa», însemna să te ferești din calea lui, căci el putea să-ți fie ...popa”⁴⁴, arată istoricul bucovinean Ion Grămadă, fost membru al societății.

Percepția favorabilă de care se bucurau tinerii români printre germani era pusă pe seama duelului și de către Alexandru Vaida Voevod. „*România Jună*” era singura societate neslavă de la Universitatea din Viena a studenților străini, iar membrii ei se bucurau de reputație și simpatie în societatea *Germania* (organizație din care făceau parte toate societățile germane combative și necombative), fiindcă consimțiseră, fără ezitări, la rezolvarea pe cale cavalierească a litigiilor de onoare.

„Noi românii – își amintea Vaida-Voevod –, când se ivea o *afacere de onoare* între doi ai noștri, ori cu vreun străin, o rezolvam pe cale de secundanți și de Paukboden⁴⁵, la D-na Pitsch, cu săbiile. D-na Pitsch pune la dispoziția părților, în Währing⁴⁶, o odaie goală a locuinței sale, suficient de largă, pentru câte o oră. Ceremonialul era observat strict protocolar, conform tradiției seculare. Secundanții acordau condițiile: ce bandaje, până la prima rănire sângeroasă, până la epuizare etc. Apoi – cum părțile nu dispuneau de arme – mai îngrijeau angajarea săbiilor, contra plată, de la un «Corps»⁴⁷ studențesc și – din colegialitate – a unui secundant de conducător

⁴³ „Scrisori din București. Viața studențească. Studentul român de azi”, în *Tribuna*, 28 iunie/11 iulie 1911, p. 3.

⁴⁴ I. Grămadă, *Societatea academică social literară „România Jună” din Viena (1871-1911). Monografie istorică*, Arad, Tip. „Concordia”, 1912, pp. 125-126.

⁴⁵ Paukboden, sală sau podium de scrimă. De aici românescul paucant (duelist).

⁴⁶ Stradă în Viena.

⁴⁷ Societate sau corporație studențească germană.

al duelului, pentru fiecare paucant, cât și a stabilirii persoanei «imparțialului», a medicilor etc. La ora fixată, toți cei în cauză se întruneau la D-na Pitsch. Colegii făceau «coroana» ca public asistent (...). Cum noi românii eram mai mult între noi, și conflictele între român și român erau mai dese decât cu străinii. Și astfel se făcuse uz, în timp relativ scurt, de armele «Corps»-ului *Saxonia* și *Alemania* pentru mensurile noastre: (Ionel) Capșa – (Octavian) Proșteanu; Vaida-Voevod – T. Perțea; C. Conia – (Mihai) Popovici, Conia cu un neamț etc. Datorită respectării datinei, nemții ne apreciau ca pe semenii lor»⁴⁸.

Despre mensurul lui Vaida-Voevod cu T. Perțea (probabil din anul 1889), coleg de-al său la medicină în Viena, știm că secundanții au amânat întâlnirea pentru ca la examenul de anatomie cei doi să nu se prezinte cu zgârieturi⁴⁹. Max Hedrich, student la aceeași facultate din Viena, și înscris în Corps-ul *Saxonia*, i-a fost „Einpauker” (antrenor de scrimă) la „Fechtboten” (sală de scrimă) Corps-ului său⁵⁰. Duelul este depășit cu bine, Vaida având mai multe emoții la examen decât în luptă.

Există o polivalență a relației dintre masculinitate și naționalism. Egoismul „duelistului”, amorul de sine exagerat, deseori imputat combatanților, intra în conflict cu profilul civic al patriotului util mișcării de emancipare, creionat ca un individ dominat de valorile comunitare și predispus la sacrificii în interesul demnității colective. Prin urmare, adoptarea modelului german de către tinerii români studioși la Viena era percepută acasă drept o trădare a „simțământului cu adevărat românesc” și o rupere a „frăției care trebuie să domnească între fiii aceluiasi neam”. La începutul secolului XX, asupra *României June* începeau să se răsfângă obiceiurile societății *Bucovina* din Cernăuți – scrima și mensurile, bețiile, purtarea provocatoare și arogantă –, deprinderi despre care s-a apreciat că „nu aveau nici o îndreptățire la poporul român”. Grupul care activase la *Bucovina* intra în conflict cu o parte a studenților români ardeleni, urmând o serie de provocări la duel⁵¹. De asemenea, în rândurile membrilor *Bucovinei* apărea intenția de a schimba obiceiurile societății social-literare *România Jună*, (re)introducând scrima și promovând mănuierea sabiei ca un ideal necesar neamului „din nevoile ce-l bântuie”. Atmosfera se tensiona, în special după provocarea a trei pașnici membri și după câteva dueluri

⁴⁸ Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, vol. IV, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1998, pp. 27-28.

⁴⁹ Idem, *Memorii*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 84.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 34-35.

⁵¹ Verus, *Știri triste de la Viena*, în „Tribuna”, 3 noiembrie/21 octombrie 1906, p. 4.

(vicepreședintele era ciuntit de un „cavaler” pe nume Popescu, din Cernăuți⁵²) etc.

Semnalul de alarmă privind noile preocupări ale studenților din Viena era tras rapid de presa românească: „E pericol că, dacă se va mări numărul «cavalerilor» și dacă studenții români din Viena vor arăta aceeași lipsă de interes pentru *România Jună* ca până acum, societatea să-și piardă caracterul ei social-literar și să se prefacă într-o speluncă de bătauși, bețivi și aroganți⁵³”. La rândul ei, asociația *România Jună* nega, neconvingător însă, informația despre existența „obiceiurilor străine, sau chiar nelegiuirea de-a apuca sabia contra fratelui și cari ar cuteza să profane umbrele lui Alecsandri, Eminescu, Sion și atâtor alți mari români”⁵⁴. La inițiativa lui Lazăr Popovici, membru emerit al societății, avea loc o întrunire intimă pentru a tranșa poziția celor suspectați de „intenții absurde și idei pocite”, învinuitul Popescu din Cernăuți fiind silit să se împace cu cei ofensați⁵⁵.

În ciuda dezmințirilor, corespondenții presei românești urmăreau resemnați repetarea actelor „vitejești” și proliferarea comportamentului cavaleresc. Într-un conflict de presă, studentul Eugen Suciu trimitea martori în 1912, pe colegii Nicolae Căliman și Emil Țeposu, să ceară lămuriri de la autorul „Corespondenței din Budapesta”, iscălită „Xeni”, publicată în *Tribuna*. Acesta declara că nu era Suciu cel vizat prin corespondență, iar incidentul era închis⁵⁶. Într-o „Scrisoare din Viena”, de la începutul anului 1914, corespondentul *Românului* vorbea despre cazul studenților bucovineni, care în loc „să se entuziasmeze pentru unire și solidaritate (...) s-au provocat între ei la duel, ieșind pe teren și vărsând sânge pentru nimicuri. Atunci m-am gândit, ce s-ar putea face cu acești tineri, căci ei sunt viitori noștri oameni mari, dacă ar fi între ei unire, solidaritate și disciplină”⁵⁷.

Cazul de la Viena nu schimba însă percepția generală că printre ceilalți tineri studioși români obiceiul nu are întâietate, fiindcă erau „trudiți de mizeria traiului studențesc, apoi munciți de carte și de munca existenței, le-a părut bine că au ce să mănânce, nu ca să-și permită luxul de a învăța meșteșugul tăierii de om”⁵⁸. Există însă o nuanță legată de educația tinerilor ardeleni: duelul trebuia învățat, dar nu pentru a face paradă cu provocări frivole, ci pentru a-i servi, în momentele grave din viață.

⁵² „România Jună”, în „Tribuna” 2/15 decembrie 1906, p. 4.

⁵³ Verus, *op. cit.*

⁵⁴ „România Jună”, în „Tribuna” 2/15 decembrie 1906, p. 4.

⁵⁵ „România Jună”, în „Tribuna”, 14/27 martie 1906, p. 5.

⁵⁶ Într-o chestie de onoare, în „Românul”, 21 ianuarie/3 februarie, p. 9.

⁵⁷ I. Nanu, *Scrisoare din Viena*, în „Românul”, 16 februarie/1 martie 1914, p. 6.

⁵⁸ Uncheșul, *art. cit.*

„A face însă «Pflant» cu duelurile, nici nu e lucru serios, nici onorabil. Acolo e lupta națională, destul cerc de activitate pentru bărbăția fiecărui român. Un legion de adversari îi stau în față. Oțelească-se tot tineretul român după chipul firei sale, precum a făcut-o tinerimea germană după chipul și firei ei. La postulatul onoarei să adăugăm atributul național, ca să primim noțiunea «tinerimea română» din creștet până în tălpi”⁵⁹.

Nu numai mediile universitare reprezentau un mediu de adoptare a conduitei cavalierești centrate pe onoare. Inevitabil, românii care trăiau în apropierea ungarilor erau predispuși să se molipsească de mania provocărilor și să cadă în același păcat al trufiei⁶⁰:

„Să învățăm deci din cele ce se petrec între unguri. Ei au ajuns de râs cu duelurile. Să mai slăbim deci cu «provocările», că fudulia de a duela așa, fără nici o cauză binecuvântată, numai ridicoli ne poate face. Să esceleze fiecare în fapte curagioase *naționale*, să facă nu pe boierul ajuns în slujbe bine dotate, ci dând pildă de sobrietate și înțelepciune”⁶¹.

Ce asemănare izbitoare între portretizarea tinerilor dueliști ardeleni de la sfârșitul secolului XIX și cea a duelgiilor, a pantalonarilor din Moldova și Muntenia din prima jumătate a secolului!

„Românii n-au nici o nevoie ca în sânul lor să se desvolte așa-zisa clasă de <Zsentry>, feciori de bani gata, tineri cari țin să fie eroii cafenelelor, *domni* cari înainte de a-și face o carieră, se îngloadă în datorii numai și numai pentru *a posa*. Să-și vadă fiecare de treabă, să muncească serios și cu dignitate, că atunci desigur nu se vor ivi așa zisele *afaceri cavalierești*, cari la unguri au viciat și învrăjbit întreaga societate. Eară noi românii de liniște avem nevoie și de dragoste frățească”⁶².

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ „S-a întâmplat, nu tocmai de mult, ca un publicist român să fie provocat pentru că făcuse glumă despre manșeta unui tânăr universitar, de altfel pe cât de inberb, pe atât de puțin dibaciu în mînuirea armelor. Vorba e însă că «onoarea trebuia reparată»... Alții au «discalificat» pe același publicist, cărui urându-i-se de atâtea provocări și ocări, i-a luat pe rînd și i-a bătut și pe stradă și în duel pe cei cari umblau după «chestii cavalierești»” („Onoarea în Ungaria”, în *Tribuna poporului*, 1/14 martie 1900, p. 1).

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

Onoarea românilor

Afferurile de onoare dintre români sunt relatate telegrafic, de cele mai multe ori fără amănunte; și, mai ales, fără acea conotație moralizator – condescendentă ireverențioasă a duelurilor dintre maghiari; lipsea, de asemenea, substratul emoțional-etnicist al confruntărilor româno-maghiare. Duelurile dintre români puteau fi acceptate, dar numai dacă se manifestau izolat și nu atingeau amploarea celor maghiare; și, mai ales, nu tindeau să pună în pericol valori comunitare și principii ale solidarității naționale. În acest caz, ele contribuiau la fortificarea stimei de sine a comunității românești. Semnificativ, apăreau și duelurile dintre gazetari români având ca substrat programul de cultivare a conștiinței naționale și rolul simbolic de lideri ai comunității. Mai cunoscut este duelul din 1893, dintre Valeriu Braniște și Cornel Scurtu, pe fondul rivalităților și neînțelegerilor dintre *Gazeta Transilvaniei* din Brașov, credincioasă atitudinii prudente fixate de George Barițiu și pasivismului politic, pe de o parte, iar pe de alta *Tribuna* din Sibiu, mai bine scrisă, care grupa tineri cu peniță nervoasă, convinși că soarele românismului răsărea la București. După ce Braniște se instalase la Brașov, ca tânăr profesor de limba și literatura maghiară la liceul românesc, se declanșau tensiunile dintre cele două publicații. Valeriu Braniște – afirma Sextil Pușcariu – își bătea joc de „baba *Gazetă*”, cu interminabile articole de fond scrise de Aurel Mureșianu.

Un prim conflict era legat de tradiția discursului la liceul ortodox român din Brașov, susținut de fiecare dată de un profesor mai tânăr. Cuvântarea lui Gheorghe Pop, prietenul lui Braniște, la 4/16 octombrie 1892, părăsea vechile obișnuințe, cultivând conștiința națională a elevilor români: „Unire nesfârșimabilă între fii de același sânge, mândrie și demnitate națională în mijlocul urii și îngâmfwării dușmanului, iată conduita unui tânăr român în aceste vremuri cu vifor. Numai astfel vă veți putea apropia de idealul națiunii”. Valeriu Braniște trimitea corespondența *Tribunei* la Sibiu, menționând că îndemnul „lui Pop formează epocă în istoria școalelor din Brașov, căci cu ocaziunea aceasta a ieșit prima dată clar și hotărât la iveală reacțiunea națională” (*Tribuna*, 6/18 octombrie 1892).

Alertate de mesajul naționalist și de riscul iritării autorităților maghiare, forurile superioare bisericești din Sibiu au căutat să se distanțeze de conotația politică a manifestărilor, printr-o reacție publică, apărută în *Telegraful român*: „Noii apostoli ai culturii, tinerii noștri profesori au început cu inaugurarea erei noi, pregătind calea ca gimnaziul nostru, rupând cu trecutul ruginit de până acum, de a fi cuib al științei, al culturii și al

umanismului, să devină cuib al agitațiunilor politice”⁶³.

În aceeași logică pasivistă, conducerea liceului brașovean iniția o comisie de anchetă împotriva lui Pop, îndepărtat, în cele din urmă, de la catedră. Terenul era pregătit pentru incidentul major din primăvara lui 1893, an cu numeroase adunări de protest ale românilor împotriva unor proiecte legate de introducerea matricolelor de stat și obligativitatea căsătoriei civile. Și din nou, colaboratorii *Tribunei* de la liceul din Brașov făceau notă aparte, depășind linia roșie a frământărilor politice impuse de „bătrâni”, prin vocea profesorului Vasile Goldiș, criticat în articolul „Intriganții noștri”, publicat în *Gazeta Transilvaniei* din 18/30 martie⁶⁴. Reacția acestuia era un pamflet, expediat prin martorii săi, Valeriu Braniște și I. Bozocanu. Ei solicitau „satisfacție gazetărească”, ideea fiind publicarea pamfletului în *Gazeta Transilvaniei*.

Rostul satirei exprima dorința de deligitimare reciprocă a celor doi. Goldiș îl ironiza pe Mureșianu că se agața cu disperare de postul onorific de conducător al poporului din Brașov, pe când „publicul românesc, mulțumită vitalității poporului nostru, s-a trezit din letargia asta și astăzi știe prea bine unde sunt adevărații săi conducători”. Redactorul responsabil al *Gazetei*, Grigore Maior, refuza publicarea, ba chiar, teolog fiind, îi admonesta, pentru că ei, în calitate de profesori confesionali, nu ar fi trebuit „să umble în postul Paștilor cu obiceiul barbar de a cere sânge”. Cei doi martori îi scriau lui Goldiș, menționând că, în actuala sa organizare, redacția ziarului nu era aptă să dea satisfacție, așadar era incapabilă să ofenseze. Goldiș făcea publică scrisoarea martorilor în *Tribuna*, însoțită de un proces verbal de carență pentru Aurel Mureșianu, în care îl declară „infam și laș”⁶⁵. Jignire de „mare senzație” între români, cum afirmă Valeriu Braniște în *Amintiri*. Intervenea Valeriu Bologna, directorul băncii *Albina*, exponenta cercurilor negustorești pasiviste din Brașov. Ofițer de formație, el îl împingea pe Cornel Scurtu, corector la *Gazeta*, să ceară satisfacție lui Valeriu Braniște pentru scrisoarea către Goldiș, iar pe redactorul Grigore Maior să-l provoace pe Goldiș. „Eu – arată Braniște – care totdeauna am considerat procedura cavaleriească de o modalitate de reabilitare și nu de descalificare, am fost de părerea să acceptăm provocările și să ne batem, dacă am pornit pe calea aceasta”. Martorii lui Braniște erau un colonel și un căpitan de husari, iar ai lui Scurtu un locotenent de infanterie și un funcționar de la *Albina*.

Duelul cu spada avea loc în joia Paștelui (25 martie/6 aprilie 1893). Scurtu era rănit serios la mână și umbla multă vreme bandajat, ne spune

⁶³ Valeriu Braniște, *Correspondență 1879-1895*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 84.

⁶⁴ *Gazeta Transilvaniei*, 18/30 martie 1893, p. 1.

⁶⁵ „Crisă în Brașov”, în *Tribuna* 23 martie/4 aprilie 1893, p. 258.

Sextil Pușcariu în memoriile sale⁶⁶. A doua zi, în celălalt duel, Goldiș și Maior trăgeau câte un foc în aer⁶⁷. Dueliștii erau rapid anchetați de autorități, iar Braniște condamnat pentru duel la opt zile de detenție la închisoarea din Szeged. De altfel, nu era prima condamnare a unui român pentru duel. În 1888, Aurel Muntean, student la drept în Brașov, s-a dueltat cu voluntarul de husari Zoltán Ugron, pe care l-a rănit grav, fapt ce-i atrage o pedeapsă de șase zile de temniță⁶⁸. Cu toate acestea, Scurtu nu-i purta pică lui Braniște. Nu numai că înțelegea spiritul duelului, dar adera și la gruparea națională care-l promova: jumătate de an mai târziu, îi solicita ajutorul fostului său adversar, pentru a se transfera de la *Gazeta* la *Tribuna*, arătându-se simpatizant al ideilor și mai ales „al procedurilor bărbaților grupați în acea redacție”. Continua arătând că, „afară de aceea, m-am și desgustat de modul cum își înțelege «izolatul Dr.»⁶⁹ datorința sa ca director-proprietar al unui ziar declarat într-o conferință trecută «organ al partidului național». Trebuie să exclami față de acești bărbați de stat: «Ich Kenne dich Spiegelberg»” („Te cunosc eu banditul”, în sensul „Te cunosc cât valorezi”⁷⁰).

Conflictul dintre ziariștii transilvăneni proba noile însușiri ale naționalistului din acea zonă. Activistul îmbrăca haina cavalerismului și interpreta „partitura” demnității, demonstrațiile urmărind să arate că, angajându-se în luptele pentru onoarea personală, putea să aspire și la poziția de protector al demnității colective.

Români contra maghiari: Ioan Giurgiu versus Lehel Hédervári

Cazurile de duel mediatizate erau încărcate de o miză națională pentru români și maghiari deopotrivă. Aniversarea Revoluției din 1848 de către societatea studențească românească *Iulia* din Cluj, desfășurată la 3/15 mai 1884, a generat contra-manifestații naționaliste a sute de studenți maghiari, soldate cu incidente violente⁷¹. Domiciliile unor lideri români, Iuliu Coroianu și Aurel Isac, au fost vandalizate⁷², aniversarea românească din sala „Biazini” întreruptă, iar participanții siliți să se retragă într-un cor

⁶⁶ Sextil Pușcariu, *Brașovul de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 229.

⁶⁷ Valeriu Braniște, *op. cit.*, pp. 95-96; Idem, *Amintiri din închisoare*, București, Editura Minerva, 1972, pp. 168-169.

⁶⁸ *Familia*, nr. 22, an XXIV, 1888, p. 247.

⁶⁹ Aurel Mureșianu.

⁷⁰ Valeriu Braniște, *Corespondență 1879-1895*, pp. 102-103.

⁷¹ „3(15) mai în Clușiu”, în *Gazeta Transilvaniei*, 4/16 mai 1884, p. 1.

⁷² „3(15) mai în Clușiu”, în *Gazeta Transilvaniei*, 5/17 mai 1884, p. 1.

de insulte⁷³. A doua zi, ziarele *Gazeta Transilvaniei*, *Observatorul*, *Luminătorul* și *Tribuna* erau „afurisite” și arse ritualic de universitarii maghiari pe dealul Feleacului⁷⁴, iar petrecerea organizată de români în grădina *Stadler* perturbată⁷⁵. Sublocotenentul în rezervă August A. Nicoară cerea protecția armatei, motiv pentru care era insultat de doi lideri ai studenților maghiari, Varró László și Szász Károly. Rapid, ofițerul de naționalitate română îi provoacă la duel pe studenți. Varró László își retrăgea afirmațiile, în timp ce Szász Károly refuza lupta, sub pretextul că sublocotenentul român nu ar fi fost calificat să ceară satisfacție⁷⁶.

Cei doi secunzi ai lui Nicoară, Vasiliu Târnoveanu (student la medicină) și Mihai Pârvu (student la științe naturale) arătau că juriul cerut de Szász Károly pentru constatarea capacității sublocotenentului se folosea de tertipuri pentru a fugi de ieșirea pe teren⁷⁷. Principalul argument se referea la faptul că Nicoară fusese anterior insultat, în ziua de 3/15 mai, de către mulți alți maghiari, – cum ar fi contele Faldagi László și contele Teleki László –, cărora nu le trimisese martori. Descalificarea de facto a maghiarilor era contrabalansată de una de jure a martorilor români Alex. Șiantru și Nestor Varaneanu, care afirmau: „Noi nu avem cunoștință de aceasta (insultă) și chiar domnii secundanți se contrazic, deoarece au declarat (...) că junimea maghiară n-a vătămat personal pe nici unul dintre români. Stând lucrul astfel lucrul (...) din contră, blamagiul cade asupra acelorora, care, fără motiv, n-au dat d-lui Nicoară satisfacția cerută”⁷⁸. Descalificarea reciprocă a maghiarilor și românilor prefigura alte faze mai aprinse, nu întâmplător legate tot de moștenirea simbolică a anului 1848.

Cultul lui Avram Iancu se dezvoltase în timpul memorandumului, atingând un punct tensionat în anul 1899, pe parcursul procesului ziaristului Septimiu Albini, dat în judecată pentru inițierea unui fond destinat ridicării unui monument în memoria cunoscutului revoluționar. Cu prilejul procesului, arăta Ioan Giurgiu, procurorul Lázár Árpád cerea confiscarea banilor adunați, motivând că „memoria lui Avram Iancu, care a fost un șef de bandiți, nu merită eternizată prin monumente”. Reacția și protestele studenților români, amenințați cu eliminarea din universitate, erau sprijinite printr-o campanie susținută a *Tribunei* din Sibiu. În toamna anului 1900, studenții Ioan Scurtu, George Novaciu și Coriolan Stere depuneau o cunună

⁷³ Iustus, „Tulburările din Clușiu”, în *Gazeta Transilvaniei*, 6/18 mai 1884, pp. 2-3.

⁷⁴ „Arderea ziarelor române”, în *Gazeta Transilvaniei*, 8/20 mai 1884, p. 3.

⁷⁵ *Gazeta Transilvaniei*, 8/20 mai 1884, p. 2.

⁷⁶ *Gazeta Transilvaniei*, 15/27 mai 1884, p. 1.

⁷⁷ „Declarațiune”, în *Gazeta Transilvaniei*, 19/31 mai 1884, p. 2.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 3.

de stejar pe mormântul de la Țebea, în semn de represalii autoritățile determinând o rapidă excludere de la universitatea din Cluj⁷⁹.

Într-un asemenea context, la 4 ianuarie 1901, avea loc un duel celebru între Ioan Giurgiu, student la drept, și redactorul ziarului *Újság*, Lehel Hédervári⁸⁰. Motivul l-a reprezentat un articol incriminator al ținutei românilor în chestiunea depunerii de coroane de la Țebea; era vizat în special Ioan Giurgiu, „guralivul conducător al universitarilor români și nespălatul agitator valah”. Fără să stea pe gânduri, Giurgiu îl provoacă la duel pe Hédervári. Intimidat de cutezanța neașteptată a studentului român, redactorul maghiar făcea un gest de reconciliere, publicând în gazeta sa o declarație ce recunoștea provocatorului calitatea de „patriot adevărat”. Giurgiu se declara nemulțumit de scuzele oferite, și publica în *Tribuna* o variantă proprie asupra afacerii, unde concluziona că Hédervári era un „om putred”⁸¹. Pentru tranșarea chestiunii, Hédervári, sublocotenent în rezervă, solicită arbitrajul unui juriu de onoare militar, acuzându-și adversarul de „amestec în politică”. Juriul Regimentului 51 de infanterie ascultă în două rânduri pledoaria în limba germană a românului, căruia îi dă dreptate atât în chestiunea de onoare personală, cât și în cea politică, sentință confirmată și de ministrul de Război, baronul Géza Fejérvári.

Condițiile luptei din sala de gimnastică și scrimă din Cluj au fost dure: luptă cu sabia până la incapacitate. Hédervári se alegea cu nasul tăiat și mai capăta o rană la brațul drept, iar românul era zgâriat serios la cap și buze, în urma unui atac furibund. Duelul era oprit chiar de către unul dintre martorii lui Hédervári, căpitanul de jandarmerie Ladislau Sárpi, pentru că acesta încălcase regulile cavaleresti, fapt extrem de grav după toate codurile de duel. „Toate gazetele maghiare din Cluj, ba chiar și unele din Pesta au scris despre acest senzațional duel; ele însă au denaturat adevărul, au prezentat pe Hédervári erou”, scria cu năduf corespondentul român⁸². Conservatoarea *Gazeta Transilvaniei*, insensibilă de regulă la senzațional, relata duelul patriotic româno-maghiar:

„Hédervári a pășit pe arenă ca atacator, însă Giurgiu, după ce parase cu multă dibăcie o complicație grea de lovituri, îi dăduse un admirabil ripost – un terț – peste față, rănindu-l totodată și la nas și la brațul drept peste

⁷⁹ Ion Giurgiu, „Avram Iancu și luptele studenților universitari din Cluj”, în *Clujul*, 31 august 1924, p. 1.

⁸⁰ „Un duel-măcel în Clușiu”, în *Gazeta Transilvaniei*, 31 decembrie 1900, p. 3.

⁸¹ „Un duel sângeros”, în *Tribuna Poporului*, 30 decembrie 1901/12 ianuarie 1902, p. 2.

⁸² *Ibidem*.

bandagiu, după care secundanții strigară «Halt». Domnul Hédervári, cu corectitudinea recunoscută în această afacere, nu se supune comandai, ci se repezi cu furie asupra d-lui Giurgiu, care ascultând de comanda secundanților se retrăsese în colțul său. Timp de două minute a trebuit să pareze vreo 30-35 de lovituri și, mulțumită deosebitei sale dibăcii în scrimă, n-a fost omorât, ci s-a ales numai cu două zgârieturi bune, din care una la cap și cealaltă la buze. Dar și aceste zgârieturi se atribuie numai faptului fatal că sabia domnului Hédervári se încovoiasse la urmă și pe lângă toată pararea admirabilă a tânărului universitar, acesta fu atins de partea încovoiată a sabiei”⁸³.

Duelul Giurgiu – Hédervári nu avea să fie singurul angajat între studenții români și cei maghiari în această perioadă. Petru Titieni și Iuliu Codarcea s-au duelat la rândul lor, ieșind învingători, arată Giurgiu⁸⁴. Într-un portret realizat târziu, în perioada interbelică, Ioan Giurgiu este caracterizat drept „apărătorul onoarei românești”, într-o vreme în care a fi student român implica „riscuri vrednice de istorie”, între ele înscriindu-se, pe lângă confruntarea cu Hédervári, și duelul cu studentul Eugen Ferenczi⁸⁵. În seria afacerilor de onoare naționaliste, în 1913, la Orăștie, într-o demonstrație de scrimă a tuturor organizațiilor sportive române din Ungaria, Giurgiu l-a mai învins, în mod umilitor, pe un căpitan de honvezi, aruncându-i sabia la cinci metri⁸⁶. Altfel spus: naționalism și masculinitate, onoare personală, dar și națională, contopite și proiectate asupra unui ritual unic. Tot în perioada premergătoare războiului, viitorul fruntaș țărănist Ilie Lazăr, student la drept la Sighet, lua parte la numeroase excursii și „maialuri” (petreceri câmpenești de primăvară) studențești. Balurile studenților se încheiau întotdeauna cu dueluri. Lazăr își amintea de luptele românilor Jurca și Berinde. Unul din ei îl tăiasse pe polițistul orașului, Ibrányi György, un agent devotat al politicii de deznaționalizare, care încercase cândva să-l aresteze pe Ilie Lazăr, din motivul că „face agitații între valahi”⁸⁷.

Conflictele de onoare nu erau iscate întâmplător în aceleași medii universitare fervente, animate de tinerii români, intrați furtunos pe terenul revendicării demnității personale și al emancipării naționale. În toamna lui 1902, un student maghiar (apoi și ziarul *Újság*) insulta „tinerimea

⁸³ „Un duel-măcel în Clușiu”, p. 3.

⁸⁴ Ion Giurgiu, *op. cit.*

⁸⁵ „Sărbătorirea avocatului Ioan Giurgiu din Cluj”, în *Clujul*, 12 aprilie 1925, p. 1.

⁸⁶ *Ibidem.*

⁸⁷ Ilie Lazăr, *Amintiri*, București, Fundația Academia Civică, 2000, p. 35.

universitară română”, pretinzând că ar fi mai „favorizați” de Lechner Károly, președinte al mesei studenților. Riposta românilor a fost fermă, trimițându-i pe Ioan Giurgiu și Eugeniu Șimonca să ceară satisfacție de la redactorul responsabil al *Újság*-ului⁸⁸. Duelul cu pistolul se purta între alesul tinerilor români, Petru Titieni, student la drept, și redactorul *Újság*-ului, Desideriu Zólyomi. Românii au cerut condițiile cele mai dure – pistol cu trei schimburi de gloanțe, încheiat cu duel cu sabia, dus până la starea de incapacitate. În urma negocierilor martorilor, s-au mulțumit doar cu un schimb de gloanțe de la 30 de pași, urmat, după fiecare foc, de cinci pași avans. Confruntarea, desfășurată la Bercul Chintăului, lângă Cluj, deși încheiată fără nici un fel de consecințe, a fost transformată într-o epopee plină de dramatism:

„Rezultatul acestui duel se aștepta cu nerăbdare de către ambele părți, atât din partea Românilor și a Ungurilor, pentru că duelul acesta se anunțase deja (fiindcă trebuia să se anunțe) și în declarația noastră dată (de) noi în ziarul local *Ellenzék* ca să știe lumea de revanșul nostru! Sortitul nostru, bravul tânăr jurist Petru Titieni, la rândul său s-a achitat în un mod demn și românesc, de rolul onorific ce i l-a destinat soarta. Îți era mai mare dragul ca să privești la el pe câmpul de onoare, unde avea să spele pata unei tinerimi întregi, cu ce dispreț și liniște stătea în fața glonțului. La comanda dată de către conducătorul duelului, țintește, trage, dar glonțul-i trece șuerând pe lângă contrarul său, care, la rândul său, în zădar și-a ridicat pistolul să dea earăși în carne de român, pentru că nedescărcându-i-se umplutura, nu și-a putut satisface pe deplin sentimentele sale de ură. Parcă și providința ne-a ocrotit și ne-a dat a înțelege că prea destul a fost cu insultele îndreptate în contra tinerimii române. Călduroase felicitări a primit luptătorul brav din toate părțile și cu deosebire din partea colegilor lui, cari cu lacrimi în ochi l-au salutat și felicitat”⁸⁹.

Un alt duel cu „mandat de la națiune” îl întâlnim la Orăștie, unde Malász József, controlor financiar, publica un articol în gazeta *Szászváros*, intitulat greșit „Cinem minte”. Pe scurt, era un text în care se afirma că jumătate dintre români „trebuie aruncați în Dunăre și pe ceilalți îi va îneca murdăria rămasă după ceilalți”⁹⁰. *Tribuna*, scandalizată de ofensă, relatea:

⁸⁸ „Din Cluj. Atacul cel mai nou asupra tinerimei”, în *Tribuna poporului*, 29 septembrie/12 octombrie 1902, p. 2-3.

⁸⁹ „Din Cluj”, în *Tribuna poporului*, 1/14 octombrie 1902, p. 2.

⁹⁰ Călin, „O ofenză amar plătită”, în *Tribuna*, 18 februarie/3 martie 1907, p. 3.

„Ne-a pus însă în uimire aroganța și obrăznicia ăstui om, care cutează să ne atace aici, la noi acasă. Și cum – de regulă peste tot locul – tinerimea stă gata ca o vedetă pururea trează, aflatu-s-au și la noi tineri, cari în numele maicei națiuni au cerut satisfacție cavaleriească de la acest domn. Cu gând de a-l provoca s-au dus deodată la el tinerii Coriolan Pop (student la drept), Alexandru Kiss și Iuliu Florea”.

În mandatul acordat martorilor, Coriolan Pop afirma că „eu, ca membru al acelei națiuni, pe care o ai vătămat-o, îți cer satisfacție”. Provocarea a fost acceptată, iar duelul, împiedicat inițial de poliție, trebuia să se desfășoare la Cluj. Malász se alegea cu răni serioase la piept, și Pop cu o zgârietură la cap. Întors acasă, Malász era provocat de Alexandru Kiss, martorul lui Pop. În noua luptă, la rănilor duelului anterior îi era adăugată o tăietură gravă la mână, până la os, care necesita șase săptămâni de îngrijire. Așa încât corespondentul de presă al *Tribunei* putea adăuga cu malițiozitate:

„Cred însă că nu-s proroc rău când afirm că domnul Malász încă nu s-a răfuit pe deplin cu tinerimea română de la noi. Nu! Ar fi și păcat. Păcat strigător la cer ar fi dacă ar scăpa cu atâta numai. Că prea mare a fost insulta și prea mic omul care a adus-o. Sunt mulți tineri români, cari îi cer încă grabnică reînsănătoșare de la Dumnezeu, ca să poată cu succes continua acolo unde s-a sfârșit acum”, adăuga cu malițiozitate corespondentul de presă al „Tribunei”⁹¹.

Nu doar opiniile exprimate în presă puteau degenera în dueluri. În urma unei „discuții naționaliste” în cafeneaua *Hungaria* dintre Liviu Tămășdan, student la drept, și inginerul Steiner József, avea loc un duel dur în sala de scrimă a regimentului de cavalerie din Arad. Martorii lui Liviu Tămășdan au fost avocații Ștefan Ciceo Pop și T. Popescu, iar ai lui Steiner József ziaristul Benedek Árpád și Sugár Jenő, student la drept. Medicii Aurel Demian și Traytler Andor „au avut amândoi ce să lege și panseze, căci condițiile de luptă au fost grele – bătaia până ce unul nu va mai putea –, ambii combatanți au primit răni: dl Tămășdan neînsemnată la mână, adversarul său mai gravă, la braț”⁹². Tradiția provocărilor la duel dintre studenții români și cei maghiari rămânea vie și în perioada interbelică, pe fondul aceluiași substrat naționalist, dar cu roluri schimbate. Maghiarii se vor vedea puși în situația de a-și conserva identitatea, de a-și apăra statutul

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² „Naționalism și sabie”, în *Tribuna poporului*, 22 februarie/6 martie 1898, p. 175; „O afacere de onoare”, în *Tribuna poporului*, 25 februarie/9 martie, 1898, p. 183.

și a cere drepturi.

Pe fondul conflictelor interetnice erau înregistrate cazuri de dispută între studenții români naționaliști și cei filo-maghiari. Ioan Alexa, antipatizat pentru filo-maghiarismul său, era pălmuit de „naționalistul intransigent” Ilarie Poparadu. Naționalistul român era tăiat în duel în șapte locuri de filo-maghiar, după care adversarii se împăcau, într-o pildă naționalistă. „A fost păcat că s-au certat. Dacă Alexa e român așa de slab, devenit-a el mai bun naționalist, după ce l-a tăiat zdravăn pe Poparadu? Și acesta purtând bandaje câteva săptămâni a ajutat cauzei naționale?”⁹³ Românii considerați „irecuperabili” pentru cauza națională erau, așadar, tratați batjocoritor. Duelul cu sabia dintre inspectorul fiscului din Caransebeș, Borțun, (căsătorit cu nepoata lui Constantin Burdea, consilier aulic, „cetățean distins al patriei ungurești”), cu A. Breban (vicecomite în Careiul Mare, „fecior de popă român, dar trăind în mediu străin cu sentimentele palide românești”) se încheia cu răni grave la față și piept pentru primul: „În astfel de împregiurări să nu creadă cineva că cauza duelului ar fi fost o discuție de natură politică, naționaliștii l-ar primi cu răs homeric”⁹⁴.

La sfârșitul iernii anului 1904, la redacția *Tribunei Poporului* din Arad ajungea vestea unui duel „crâncen” dat între rectorul Universității, „exaltatul șovinist și marele matador al partidului Bánffy”, István Apáthy, și între profesorul Moldován Gergely (Grigore Moldovan), român de origine, profesor universitar și mare admirator al lui Tisza. Cauza acestui duel era că *Magyar Szó*, ziarul lui Bánffy, atacase pe cei doi profesori universitari de limba română, Ion Ciocan și Grigore Moldovan, pe motivul că le lipsea patriotismul în prelegerile lor și, mai mult, cultivau daco-românismul. Moldovan răspundea acuzațiilor în presa din Cluj, arătând meritele patriotice și fidelitatea față de națiunea maghiară, și atacând pe Bánffy și pe István Apáthy, ca aderent al acestuia. O singură problemă avea știrea, că nu pomenea nimic despre rezultatul duelului⁹⁵.

Neînțelegerile pe subiecte politice între români ajungeau să constituie motive de duel. În urma unor aprinse discuții care au avut loc la un club din Vașcău între românii Nicolae Bogdan, moșier, și Dezideriu Tempeleanu, subprefect, cunoscut pentru sentimentele sale românești, cu privire la politica de împăcare româno-maghiară, Bogdan l-a provocat la

⁹³ *Tribuna poporului*, 5/18 septembrie 1902, p. 3.

⁹⁴ *Tribuna*, 15/28 iulie 1909, p. 5; *Tribuna*, 17/30 iulie 1909, p. 5; „Constantin Burdia”, în *Tribuna*, 8/21 octombrie 1910, p. 1.

⁹⁵ „Duel între rector și profesor de universitate”, în *Tribuna Poporului*, 22 februarie/6 martie 1904, p. 4.

duel pe Tempeleanu⁹⁶. Poetul Emil Isac rememora fervoarea duelului în Ardeal în anii premergători războiului:

„Noi, cari am trăit în țara Grofilor și a Baronilor, în care poporul, *recte*, noi «valahii» reprezentam *viscum album*-ul ramurilor aristocratice – ne-am obișnuit cu duelul, ca cu moartea ori cu dragostea (...). Vedeai pe străzi oameni cu mintea întreagă ciopârțiți la nas, cu capul umflat ca un bostan, cu ochii încercânați cu vinețele, de credeai că vezi eroi din piese de teatru, luptători pentru fecioare și patrii violate (...). «Duelul» era șoapta magică, care plutea deasupra manueții balurilor”⁹⁷.

Gazetele românești luau frecvent în derâdere așa-numitul „cavalerism” de care maghiarii făceau mare caz atunci când invocau onoarea, considerându-l mai curând o gesticulație de operetă. La „cavaleasca națiune maghiară” se critica substratul xenofob, dorința de umilire a românilor, evidențiindu-se mereu că ea ascunde un comportament reprobabil, ieșit din tiparele morale ale firii omenești. Când situația se inversa, iar maghiarii refuzau duelul, asupra lor erau proiectate, previzibil, stereotipurile lașității și carenței morale. Ridiculizarea masculinității celui alt subîntindea astfel relațiile de putere între cele două etnii.

În contextul tensiunilor maghiaro-române care au precedat pregătirile de război, un alt episod tragic era cel al atentatului produs la Debrecen, în 1914. Într-un veritabil atac terorist, pe adresa palatului Episcopiei maghiare greco-catolice era expediată o bombă, vizat direct fiind István Miklóssy, arhiepiscopul maghiar promotor al unei politici anti-românești în Ardeal. Erau ucise trei persoane, inclusiv vicarul Mihail Iaczkovics, în timp ce episcopul scăpa ca prin minune. Ancheta stabilea că teroriștii erau Ilie Cătărău și Timofei Kirilov⁹⁸. Presa maghiară a speculat prompt originea română a anarho-comunistului Ilie Cătărău: născut la Orhei, angajat al serviciilor secrete române, în realitate lucrând și ca agent secret rus. Ziarul *Máramarosi Független Újság* din Sighetul Marmăției ataca, prin articolul „Națiune ingrată”, întreaga comunitate românească, condamnând „hoarda de dobitoace” și făcând-o răspunzătoare de atentat:

„O rasă care, în mod mincinos, în baza unor date istorice false, se fălește ca descendentă a glorioșilor romani, care își decorează sărăcia

⁹⁶ „Noui declarații ale dlui Miskolczy Ferencz, prefectul de Oradea”, în *Românul* 18/31 ianuarie 1912, p. 3. Vezi și *Universul*, 16 ianuarie 1912, p. 3.

⁹⁷ Emil Isac, „Duel”, în *Adevărul*, 5 aprilie 1921, p. 1.

⁹⁸ Radu Petrescu, „Enigma Ilie Cătărău”, în *Contrafort*, 2012, nr. 5-6, pp. 20-21.

sufletului său barbar cu penele de păun: ale culturei popoarelor occidentale de rasă latină, care desconsiderând legile patriei vrea să fie stat în stat – această rasă e acuzată de o crimă îngrozitoare. (...) Chemăm la proba de sânge întreg partidul valah din Ungaria; pe urmașii lui Avram Iancu, a lui Cloșca și a lui Horia. Aburii roșii ai sângelui nevinovaților martiri ai maghiarismului ce se înalță către cer strigă răzbunare!”⁹⁹

Intellectualii români reacționau, intentând, pe de o parte, un proces de calomnie, iar pe de alta provocând redacția ziarului la duel și îndemnând tineretul român să recurgă programatic la respectivul gest pentru a combate acuzațiile de acest tip. Avocații români Tit Doroș și Vasile Chindriș au denunțat redacția ziarului maghiar pentru „agitație contra națiunii române”, iar avocatul Ion Kováts a provocat-o la duel, trimițându-și martori pe Vasile Chindriș și Ilieș Radu. Se afla că redactorul responsabil de articol ar fi fost Hannibál Kristóf din Hust.

„Așadar, afară de denunțul la tribunal, bravul tânăr român d. Dr. Ion de Kováts cu spada va spăla murdăria pe care hienele dela «M.F.U.» au aruncat-o asupra întreg neamului românesc și asupra memoriei sfinte a eroilor noștri. Dar nu e destul numai atâta. Am dori ca întreagă tinerețea noastră care știe să poarte spada să-i urmeze d-lui Dr. I. de Kováts, pentru că în modul acesta să dovedim celor ce nici acum nu vor să înțeleagă că de acum nu vom mai suferi să-și bată joc de neamul nostru toți urmașii cicoșilor de pe pusta Ungariei și nepoții haiducilor din Bakony. Am dori și ne-am bucura foarte mult dacă vom fi înțeleși de bravii noștri tineri”¹⁰⁰.

Așadar, adversitățile de factură naționalistă încurajau utilizarea duelului în disputele cu maghiarii, ritual văzut ca o posibilitate de descărcare a tensiunilor ivite din competiția simbolică dintre cele două etnii.

Concluzii. Forța emancipatoare a ritualului

Intrarea românilor bucovineni și ardeleni pe „piața afacerilor de onoare” din Imperiu însoțea și iniția etapele de autoselecție și validare a elitelor politice și intelectuale. Tânăra generație studioasă sesizează potențialul integrator pe care-l deține duelul studentesc. Fie că vorbim de societățile conservative *Bucovina* și *Moldova* din Cernăuți sau de *România Jună* din Viena – având drept miză acceptarea românilor ca parteneri credibili ai studențimii germane –, fie de clujenii din cadrul universității

⁹⁹ *Românul*, 20 februarie/5 martie 1914, pp. 4-5.

¹⁰⁰ „Să pedepsim infamia”, în *Românul*, 22 februarie/7 martie 1914, p. 6.

maghiare, deranjați de tratamentul umilitor la care erau supuși, duelul are o intrinsecă funcție emancipatoare. Duelurile interetnice, uneori sincronizate cu teme ale agendei publice și politice, contribuiau la fortificarea imaginii de sine a părților implicate. De fapt, angajarea disputelor de onoare echivala cu o integrare a codurilor respective la nivelul elitelor sociale, forțându-se astfel barierele etnice. Vorbim despre elevarea reprezentanților unei etnii (românești) la standardele, codurile și prestigiul pe care elitele austriece ori maghiare le considerau suficiente pentru a accepta sau formula provocări. Duelurile româno-maghiare nu sunt doar ritualuri de testare și de confirmare a specificității etnice; ele au și o evidentă funcție de descărcare a tensiunilor de această factură, acționând ca niște „ritualuri-supapă”. Sub stricta supraveghere a codurilor aferente, conflictele sunt localizate și supravegheate, îndepărtându-se astfel posibilitatea extinderii haotice a răzburărilor și represaliilor la nivel intercomunitar. Prin însăși formularistica de mediere și de „obținere a satisfacției”, prin prezentarea scuzelor, prin descărcarea armelor sau prin rănirea minimală cu sabia, afacerile de onoare tranșau, punctual și individual, tensiuni care, altminteri, erau greu de controlat.

*The duel and the honour of the students from Bucovina and Transylvania
(1880-1940)*

(Summary)

Keywords: honour, duel, student associations, Bucovina, Transylvania

The present study deals with the cultural mixt in terms of affairs of honour of the students from Bucovina and Transylvania within the Austro-Hungarian Empire and the identity connotations of the Romanian-Hungarian duels. In the university centres of Chernivtsi, Vienna and partly in Cluj, the Romanian student associations adopted the organization, conduct and codes of honour of German students associations, the so-called *Burschenschaft*. Starting with the last two decades of the 19th century, in the process of shaping the national ethos in Bucovina and Transylvania, the affairs of honour played a role in the masculinization of self perceptions in community. In their desire of emancipating from foreign occupation, the Romanian young sought to become a class of gentlemen, nothing less of Austrian and Magyar elites. Firstly, they duelled for personal reasons, entering shyly the stage of conflicts of honour; then, they involved in disputes of honour driven by ethnic consciousness, seeking to make lost the "effeminate" forms of contesting the foreign domination.

Reforma învățământului primar în Basarabia (1864).

Studiu comparativ

Alexandru ARGINT

Cuvinte cheie: *Reformă, școli primare, sistem educațional, Basarabia, ocupația rusească*

Introducere

În perioada ocupației țariste a Basarabiei, cultura populației majoritare românești, ca element distinctiv și major al naționalității în Epoca Modernă, deși supusă unui amplu proces de rusificare, păstrează caracterul său românesc. Acest lucru a fost posibil datorită mai multor circumstanțe, printre care și perioadei de aproximativ douăzeci de ani, în care populația românească din sud-vestul Basarabiei s-a aflat în componența statului român. Din acest punct de vedere, învățământul din Basarabia a cunoscut mai multe etape în evoluția sa, însă perioada anilor 1857-1878 a fost poate cea mai importantă din punct de vedere al supraviețuirii ca entitate națională românească. Anul 1864 a fost determinant pentru modernizarea învățământului din Basarabia, atât pentru partea sud-vestică, aflată sub administrația românească, cât și pentru cea rămasă sub ocupație rusă. Reformarea învățământului constituia o tendință a epocii, iar în perioada anilor 1857-1878, în Basarabia, au funcționat două sisteme de învățământ diferite, care aveau anumite asemănări, însă conțineau și deosebiri esențiale.

S-ar părea, la prima vedere, că nu este indicat să comparăm sistemul de învățământ românesc cu cel rusesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care au puține lucruri în comun. Însă, întrucât în perioada sus-menționată pe teritoriul Basarabiei cele două sisteme au funcționat concomitent, considerăm că o cercetare în spirit istorico-comparativ ar putea fi justificată.

Din perspectivă istoriografică, problema învățământului și legislației educaționale în cele două părți ale Basarabiei a fost abordată constant de o suită de istorici din România și Republica Moldova. Atât în Basarabia, cât și în România încă din epoca modernă a existat un interes, deși sporadic, manifestat de diverși reprezentanți ai școli istoriografice pentru problema învățământului la general și cea a legislației educației, în

mod special. V.A. Urechia¹, N. Iorga², Gh. Ghibănescu³, P. Râșcanu⁴ și Gh. Râșcanu⁵ precum și alții au abordat și cercetat evoluția învățământului în România, inclusiv și în perioada investigată de noi. În Basarabia, apar o serie de lucrări cu referire la istoria învățământului basarabean în sec. al XIX-lea. Putem aminti aici lucrările semnate de A.M. Zașciuk⁶, I. Mihnevici⁷, A. Stadnițki⁸, C. Ianovski⁹, I. Halippa¹⁰ și alții. Odată cu celebrarea a 100 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus au apărut o serie de lucrări istorice, care elogiau administrația țaristă, printre care, referitor la domeniul instrucțiunii publice: P.A. Lotoțkii¹¹ și I.M. Parhomovici¹².

De asemenea, în perioada interbelică au apărut mai multe lucrări cu referire la istoria Basarabiei, care vizau direct sau indirect învățământul din această regiune în secolul al XIX-lea. Din categoria acestor autori îi avem în vedere pe Petru Cazacu¹³, Ion Nistor¹⁴, Ștefan Ciobanu¹⁵, Z. Arbore¹⁶ și alții.

¹ V.A. Urechia, *Istoria Școlilor de la 1800-1864* (4 volume), București, Imprimeria Statului, 1892-1901; Idem, *Școlile satești în România. Istoricul lor de la 1830-1867 cu anesarea tuturor documintelor relative la cestiune*, București, 1868.

² N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, 1928.

³ Gh. Ghibănescu, *Școlile normale primare (din inițiativa particulară). O pagină din istoria învățământului pedagogic din România. Introducere*, Institutul de Arte Grafice și Editura „Minerva”, București, 1906.

⁴ P. Râșcanu, *Istoricul învățământului secundar, lucrat din însărcinarea Ministerului Instrucțiunii*, Tipografia Națională, Iași, 1906

⁵ Gh. Râșcanu, *Istoricul învățământului particular în România din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre*, Institutul de Arte Grafice și Editura „Minerva”, București, 1906.

⁶ M.A. Zașciuk, *Materialî dlea gheografii i statistiki Rossii. Bessarabskaia oblasti*, S-Pb., 1862.

⁷ I. Mihnevici, *Istoriciskii vzglead na ucebnîe zavedeniia Novorossiiskogo craia i Bessarabii*, Odessa, 1843.

⁸ A. Stadnițki, *Merî o razvitiy prosveșcenia v Bessarabii po prisoedineniiu eio k Rossii v 1812 g.* // Kișinevskie eparhialnîe vedomsti, 1883 – Nr. 5.

⁹ C. Ianovschii, *Kișinevskaia ghimnaziya. Istorico-statisticeskiy ocerk. 1833-1863* // Zapiski Bessarabskogo oblastnogo statisticeskogo comiteta, Kișinev, 1867, Tom II.

¹⁰ I. Halippa, *Ocerki po istorii narodnogo obrazovaniia v Bessarabii v pervoi polovine XIX v.* „Trudî Bessarabskoi ucebnoi arhivnoi komisii”, Chișinev, 1902, Tom II.

¹¹ P.A. Lotoțki, *Istoria Kișinevskoi duhovnoi seminarii*, Kișinev, 1913.

¹² I.M. Parhomovici, *Duhovno-ucebnîe zavedenia Kișinevskoi eparhii*, Kișinev, 1913.

¹³ P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru (1812-1918)*, Iași, Editura Viața Românească S.A., 1924.

Reprezentanții istoriografiei postbelice, atât din România cât și din RSSM, au cercetat învățământul din Basarabia anilor 1857-1878 și structurile bazei legislative, iar aici amintim lucrarea basarabeianului Tudor Ciobotaru, care a editat în 1962 *Contribuții la istoria învățământului din Basarabia*¹⁷, revăzută și reeditată într-o versiune mai vastă, cu implicarea mai multor autori, în 1991, *Istoria învățământului și gândirii pedagogice în Moldova*¹⁸. Merită a fi menționat în acest context și contribuția lui Timofei Craciun¹⁹, care, în lucrarea sa *Развитие школы и педагогической мысли в Молдавии (Dezvoltarea școlii și gândirii pedagogice în Moldova)*, face o incursiune în istoria învățământului basarabeian din cele mai vechi timpuri până în secolul al XX-lea, însă din cauza abordărilor sale prin prisma luptei de clasă și a altor clișee ale istoriografiei sovietice își pierde din valoare. În România, a fost editată lucrarea lui Ilie Popescu-Teiușan *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucțiunii publice din 1864*²⁰, care analizează mai detaliat legea promulgată de Alexandru Ioan Cuza și care a fost aplicată și în sudul Basarabiei în anii 1864-1878.

Odată cu căderea regimurilor comuniste în Republica Moldova și România cercetarea istorică se debarasează de dogmele și limitările ideologice, lucru care va impulsiona studierea mai obiectivă și profundă a învățământului din România și Basarabia anilor `50-`70 ai secolului XIX. Nichita Adăniloiaie²¹ s-a ocupat de studierea instrucțiunii publice primare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, inclusiv și cea din sudul Basarabiei în lucrarea sa *Istoria învățământului primar (1859-1918)*, apărută în 1998. În același context merită a fi menționat și Nicolae Isar²²,

¹⁴ I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1991,

¹⁵ Șt. Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, 1923.

¹⁶ Z.C. Arbore, *Basarabia în secolul XIX-lea*, text îngrijit Ion și Tatiana Varta, ed. Novitas, Chișinău, 2001.

¹⁷ F.F. Cibotaru, *Contribuții la istoria învățământului din Basarabia*, Chișinău, 1962.

¹⁸ T.T. Ciobotaru, coord., *Istoria învățământului și gândirii pedagogice în Moldova*, Chișinău, Lumina, 1991.

¹⁹ T.A. Craciun, *Razvitie školi i pedagogiceskoi mîsli v Moldavii*, Kișinev, 1985.

²⁰ I. Popescu-Teiușan, *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea Instrucțiunii Publice din 1864*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963.

²¹ N. Adăniloiaie, *Istoria învățământului primar (1859-1918)*, București, Editura Cris Book Universal, 1998.

²² N. Isar, *Școala și biserica în societatea românească (1800-1914) – Studii*, București, Editura Universității din București, 2012; Gr. Ciudîn, *Din istoria*

care s-a ocupat mai detaliat de problema legislației instrucțiunii publice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Remarcăm și lucrarea *Istoria învățământului din România* Volumul II²³, avându-l coordonator pe Anghel Manolache, în care au fost inserate informații prețioase despre legislația școlară, evoluția învățământului din România în perioada 1821-1918, cât și în provinciile românești din afară. Referindu-ne la învățământul primar din cele trei județe sud-basarabene, Cahul, Bolgrad și Ismail, merită a fi menționată cercetarea lui Ion I. Solcanu, publicat recent, cu titlul *Școala românească în județele Cahul, Bolgrad și Ismail pe durata reîntrupării la Principatele Române (1857-1878)*²⁴, în care realizează o investigație a procesului înființării școlilor primare, dar și a activității acestora pe durata celor două decenii de administrație românească. În Republica Moldova, în afară de Tudor Ciobotaru, s-au remarcat mai mulți istorici tineri care demonstrează un interes aparte pentru problema învățământului din Basarabia de diverse nivele.

Cu toate acestea, în ciuda acestor contribuții, nu există un studiu complex și cuprinzător care să reconstituie istoria învățământului din Basarabia în epoca modernă, incluzând și perioada administrației românești din cele trei județe sud-basarabene. În ultimii 20 de ani s-au remarcat mai mulți cercetători care abordează diverse teme din istoria Basarabiei secolului al XIX-lea, în lucrările lor fiind menționată și tema învățământului. Din șirul acestora foarte puțini au cercetat, de o manieră complexă, acest aspect al evoluției societății basarabene și baza sa legislativă. Este necesar pe viitor o atitudine de colaborare și implicare a Ministerului Educației din Republica Moldova față de această problemă, care ar avea mai multe performanțe, dacă ar cunoaște și întreaga istorie a învățământului din Basarabia (Moldova).

Originile politicilor publice în domeniul învățământului

Pornind de la evenimentele anterioare, prima intervenție directă legislativă a politicii statului în domeniul învățământul laic din Basarabia ocupată de Imperiul Rus se produce abia în anul 1827, când guvernul rus a aprobat un set de măsuri, care va fi cuprins în circulara *Instrucțiunea cu*

politicii școlare românești. Problemele învățământului în dezbaterile Parlamentului (1864-1899), București, Editura Universității din București, 2004.

²³ A. Manolache, coord., *Istoria Învățământului din România*, Vol. II (1821-1918), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993.

²⁴ I.I. Solcanu, *Școala românească în județele Cahul, Bolgrad și Ismail pe durata reîntrupării la Principatele Române (1857-1878)*, București, Editura Enciclopedică, 2013.

*privire la înființarea școlilor în regiunea Basarabia*²⁵. În conformitate cu prevederile acestui document au fost organizate: un gimnaziu²⁶, la 12 septembrie 1833, și 6 școli ținutale²⁷, în anul 1828, în Chișinău, Bălți, Hotin, Bender, Akkerman și Ismail. Se preconiza în școlile ținutale din orașele Chișinău și Bălți să fie angajați profesori care să cunoască și să predea regulile gramaticale ale limbii române datorită faptului că aceasta este dominantă. Pe lângă toate indicațiile cu referire la partea financiară a problemei, acest document prevedea ca școlile din Basarabia să fie conduse de un director special, care urma să devină și directorul viitorului gimnaziu. De fapt, se menționa înființarea unei direcții școlare în Basarabia care să aibă sub auspiciile sale școlile din acest ținut, care va fi creată în 1828, sub denumirea de *Direcția școlilor primare din Basarabia*²⁸.

În acest context este necesar să menționăm că primele instituții primare laice înființate în Basarabia de Ministerul Instrucțiunii Publice al Imperiului Rus au fost școlile lancasteriene, cu instruire reciprocă. La început, ele erau subordonate autorităților ecleziastice, iar din anul 1828, când va fi înființată *Direcția Școlilor Primare din Basarabia*, această categorie de instituții de învățământ a capătat o subordonare dublă. Începând cu anul 1835, toate școlile primare vor fi administrate de către respectiva direcție²⁹. În ciuda acestui fapt, înființarea școlilor primare laice³⁰ a fost un proces foarte anevoios, iar până la începutul anilor '40 exista o singură școală primară laică de stat. Acest proces s-a amplificat abia după anul 1840, iar în felul acesta până în anul 1852 vor fi atestate șapte asemenea școli³¹.

În Basarabia, învățământul primar laic a fost reorganizat în baza *Statutului gimnaziilor, școlilor ținutale și parohiale laice subordonate*

²⁵ „Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii”, în continuare PSZRI, Sobranie Vtoroe. Tom 2 (1827): Zakonî (800-1676), zakon 1520, Sankt-Peterburg, 1830, p. 995.

²⁶ Instituție școlară de nivel secundar (medie) în Imperiul Rus cu 7 clase de studii.

²⁷ Instituții de învățământ primar, înființate în centrele ținutale (județene) din Basarabia și care cuprindeau primele patru clase din gimnaziu, lucru care până în anul 1837 favoriza frecventarea lor și continuarea studiilor absolvenților acestora în gimnazii.

²⁸ T.T. Ciobotaru, *op. cit.*, p. 179.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Erau instituții primare elementare înființate de Ministerul Instrucțiunii Publice și Susținute financiar de acesta, sau de consiliile de administrație locală.

³¹ T.T. Ciobotaru, *op. cit.*, p. 179.

*universităților din Sankt-Petersburg, Moscova, Kazan și Harkov*³², care a fost aprobat la 8 decembrie 1828, dar care va fi implementat abia în anii 1836-1838, când școlile din Basarabia vor fi reorganizate în conformitate cu prevederile acestui document. Prevederile *Statutului* se refereau la instituțiile de învățământ laice din Imperiul Rus și stipulau anularea statutului anterior, ce intrase în vigoare în anul 1804. Caracterul său era unul discriminatoriu, întrucât prevedea instituirea învățământului de castă și genera o ruptură între învățământul primar și cel secundar, fenomen care a fost implementat și în Basarabia. Acest act legislativ stipula ca sistemul de învățământ laic să fie sub auspiciile ministerului de resort, iar universitățile erau declarate centre regionale care exercitau rolul de coordonator. Școlile primare laice erau subordonate supraveghetorilor de stat din cadrul școlilor ținutale, dependente de directorul gimnaziului regional, care era și directorul direcției de învățământ a provinciei. Activitatea mai multor gimnazii era coordonată de o circumscripție de învățământ, care se afla în administrarea directă a universității³³. După implimentarea *Statutului*, la 1837, școlile ținutale au devenit instituții primare urbane, inclusiv cea de la Ismail, iar mai târziu și cea din Cahul. Absolvenții școlilor ținutale nu aveau dreptul să-și continue studiile în cadrul gimnaziilor, circumstanță care generează acea ruptură anterior menționată între învățământul primar și cel secundar din Basarabia.

Școlile primare din Basarabia, după implementarea prevederilor *Statutului* din 1828, se aflau sub autoritatea a două ministere: Ministerul Învățământului Public și Ministerul Domeniilor Statului. În sudul Basarabiei, din prima categorie făcea parte școala lancasteriană din Ismail, care a fost fondată la 28 mai 1824, iar mai târziu a fost înființată una și în orașul Cahul. Școlile lancasteriene primare, cele ținutale și cele câteva școli primare de stat erau singurele sub autoritatea ministerului de profil.

Majoritatea absolută a școlilor primare din satele basarabene au fost fondate de către Ministerul Domeniilor Statului. Școlile primare din cadrul acestui minister erau mai variate și mai numeroase, chiar și în sudul Basarabiei. În cazul dat avem în vedere, mai ales școlile primare ale coloniștilor bulgari, care, până la 1850, erau distribuite câte una în fiecare colonie. Acestea erau frecventate de băieți și de fete, însă numărul celor din ultimelor era mult mai mic. O altă categorie de școli primare erau cele de plasă³⁴, care erau înființate pentru copiii țăranilor de pe domeniile statului,

³² PSZRI, *Sobranie Vtoroe (1825-1881)*, Tom 3 (1828): Zakonî (1677-2574), zakon 2502, Sankt-Peterburg, 1830, p. 1097.

³³ PSZRI, *Sobranie Vtoroe (1825-1881)*, Tom 3 (1828), p. 1099.

³⁴ Școli primare, cu durata studiilor de doi ani, care erau înființate pe domeniile statului din Basarabia, aflate în 6 plase ale ținuturilor Akkerman, Bender

unde existau parohii cu doi sau mai mulți preoți, având drept scop pregătirea cancelariștilor și micilor funcționari pentru administrația de stat. Cu timpul, acestea vor deveni școli parohiale laice obișnuite³⁵. Pe lângă școlile de plasă, pe domeniile statului funcționau și școlile primare elementare. Asemenea școli activau și în sudul Basarabiei unde domeniile statului erau considerabile.

În cadrul domeniilor statului au fost înființate și școli primare particulare de băieți și fete, cum sunt cele din orașele Ismail și Reni³⁶. Chiar dacă efectele acestora au fost modeste, ele au avut totuși un anumit rol pentru dezvoltarea învățământului primar pentru fete, școlile particulare fiind primele de acest tip. De asemenea, nu trebuie trecut cu vederea învățământul profesional: în sudul Basarabiei, la Bolgrad, a funcționat începând cu anul 1848 o asemenea școală, care forma specialiști pentru sistemul cadastral, dar și arhitecți. În acest context, este necesară menționarea învățământului ecleziastic, care o bună perioadă de timp a fost unicul în regiunea sud-vestică a Basarabiei cu predare în limba română pentru populația băștinașă.

Reformele: legislație, motivații, consecințe

În momentul revenirii celor trei județe din sudul Basarabiei la Principatul Moldovei, învățământul din Basarabia funcționa în conformitate cu legea din 1828. Relativ la sistemul educațional moldovenesc, în 1857 era în vigoare *Așezământul pentru reorganizarea învățăturilor publice în Principatul Moldovei*, care intrase valabil din iunie 1851. Acesta prevedea instituirea învățământului primar gratuit, dezvoltarea învățământului de toate gradele, instruirea cadrelor didactice, elaborarea manualelor, înființarea de școli primare la sate, inclusiv de fete³⁷. De asemenea, se vorbea despre eliminarea priorităților pentru fiii boierilor, potrivit prevederilor din *Regulamentul Organic*, și majorarea numărului internilor fără plată, în baza situației familiale și a meritocrației, la fel și sistemul de învățământ din trei cicluri: primar, secundar și „înalte etc.”³⁸. Din nefericire, unele prevederi ale acestui regulament cu privire la învățământul primar nu au fost implementate. Acest document va sta la baza viitoarei legi privind

și Hotin, fiind subordonate Ministerului Domeniilor Statului și Arhiepiscopiei Basarabiei (T. T. Ciobotaru, *op. cit.*, p. 192).

³⁵ T.T. Ciobotaru, *op. cit.*, p. 193.

³⁶ *Ibidem*, p. 196.

³⁷ N. Adăniloaie, *op. cit.*, p. 23-24.

³⁸ A. Manolache, *op. cit.*, p. 151.

instrucțiunea publică din 1864³⁹. Astfel, pentru început, școlile care funcționau la 1857 în cele trei județe sud-basarabene, vor fi reorganizate în conformitate cu prevederile legislației în vigoare în Principatul Moldovei, iar noile școli înființate se vor baza pe *Așezământul din 1851*, cu excepția Școlii Centrale din Bolgrad⁴⁰. Mai trebuie spus că, în perioada anilor 1857-1878, în Basarabia au existat doar două nivele de învățământ: primar și secundar. Chiar dacă în ținut nu exista nici o universitate, tinerii basarabeni au putut să-și continue studiile peste hotarele Basarabiei. Tinerii din România, chiar aveau posibilitate să obțină burse de studii acordate de stat în afara țării.

După cum am arătat deja, anul 1864 a fost determinant pentru modernizarea învățământului din Basarabia, atât în partea sud-vestică, aflată sub administrația românească, cât și în partea rămasă sub ocupație rusă. În România, reforma învățământului a fost realizată printr-o singură lege, promulgată de domnitorul Unirii, Alexandru Ioan Cuza, la 25 noiembrie 1864, sub denumirea de *Legea Instrucțiunii* din 1864⁴¹. Deși criticată de mulți oponenți ai domnitorului, aceasta a fost prima lege organică modernă din spațiul românesc, care a instituit obligativitatea studiilor primare, cât și parțial gratuitatea acestora. Totodată, acest act normativ a creat un sistem școlar unic în România, care până la acel moment a avut diferite niveluri de dezvoltare pe teritoriul său. Chiar dacă avea unele lacune și neajunsuri, faptul că această lege a rezistat, cu mici completări, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, scoate în evidență rolul deosebit al acesteia pentru prima perioadă de modernizare a societății românești. Nu ne vom opri la toate nivelele de învățământ, ci vom analiza doar prevederile și aplicarea lor pentru învățământul primar.

Legea Instrucțiunii din 1864 se referea în mare parte la învățământul primar. În articolul 6 din *dispozițiile generale* se declară principiul obligativității și cel al gratuității învățământului primar. Dezvoltarea acestor principii le găsim în secțiunea *Despre obligațiunea instrucțiunii*. Învățământul primar era încadrat în „școli primare din comunele rurale și urbane”⁴². În cadrul învățământului primar erau două

³⁹ N. Adăniloae, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁰ Această instituție va fi organizată după un statut special, „Hrisovul caimacamului Vogoride”, din 10 iunie 1858. *Hrisovul Căimăcămiei pentru Scoalele din Bolgrad*, Iasi, Tipografia Buciumului Roman, 1858.

⁴¹ C. Lascar, I. Bibiri, *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și diferitelor deciziuni și dispozițiuni generale ale acestui departament de la 1864-1901*, Imprimeria Statului, București, 1901, p. 9.

⁴² C. Lascar, I. Bibiri, *op. cit.*, p. 9.

tipuri de cadre didactice: învățători și învățătoare în școlile primare rurale, iar „institutorii și institutrice” erau prezentanți în școlile primare urbane⁴³.

Obligativitatea instrucțiunii primare va sta la baza învățământului public. Copiii de ambele sexe, cu vârstele cuprinse între 8 și 12 ani, erau obligați să frecventeze școlile primare, iar nerespectarea acestei prevederi a legii comporta penalități aplicate persoanelor responsabile pentru acești copii. Aceștia, după trei zile de la avertisment, erau amendați de *Consiliul comunal*, informat de profesori, revizori sau subrevizori, cu 20 de parale la oraș și 10 parale la sate pentru fiecare zi lipsită de copii. Amenda putea fi achitată în bani sau cu muncă în folosul comunei, iar legea preciza că în caz de recidivă amenda urma a fi dublată⁴⁴. Pentru aplicarea strictă a obligativității, la începutul anului școlar se efectua un recensământ al copiilor de vârstă școlară, o noutate în domeniul instrucțiunii publice⁴⁵. Totuși, puteau să se eschiveze de la trimiterea copiilor la școală, părinții care demonstau școlarizarea copiilor lor la domiciliu sau într-o instituție privată.

În articolul 43 al legii se stipula că învățământul primar era și parțial gratuit, datorită faptului că salariile profesorilor și a personalului administrativ, materialele didactice pentru copii săraci, baza materială a școlilor erau asigurate de stat, iar restul cheltuielilor erau din contul comunelor, inclusiv asigurarea localului. Totodată, era prevăzută și posibilitatea întreținerii totale a școlilor primare de către comunitățile locale, în baza articolului 43 a legii sus-menționate⁴⁶. În sud-vestul Basarabiei, în multe localități rurale au funcționat școli primare comunale, întreținute în exclusivitate de comunitățile locale. Chiar și în orașe erau încurajate școlile primare „sucursale”, care erau întreținute financiar de consiliile locale.

Durata studiilor primare, conform legii era de 3 ani, însă această prevedere nu s-a aplicat, păstrându-se tradiția școlilor primare cu 4 clase. Conform legii, se preconiza înființarea la orașe câte cel puțin a unei școli primare separată pentru băieți și una pentru fete, în comunele rurale mai mari – câte o instituție de învățământ primară pentru băieți și una pentru fete, iar în comunele mai mici, câte o școală mixtă. Instituțiile școlare primare din orașe aveau câte doi profesori, iar cele de la sate – câte unul⁴⁷. Studiile în România se efectuau în limba română, iar obiectele de studii prevăzute de lege erau: citirea și scrierea, catehismul, noțiuni de gramatică, aritmetică elementară (cele 4 operațiuni și sistemul măsurilor), noțiuni de geografie, istoria patriei, dreptul administrativ, igiena, iar în școlile primare

⁴³ *Ibidem*, p. 10.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 11-12.

⁴⁵ I. Popescu-Teiușan., *op. cit.*, p. 96.

⁴⁶ C. Lascar, I. Bibiri, *op. cit.*, p. 12.

⁴⁷ N. Isar, Gudin Cr., *op. cit.*, p. 23.

pentru fete era inclus ca obiect obligatoriu de studiu disciplina *lucrul manual*⁴⁸.

Inspekția școlilor primare era înfăptuită de revizori (câte unul pe județ sau în două județe) și subrevizori, care elaborau anual rapoarte despre starea învățământului din județele lor. În școlile primare orășenești institutorii claselor superioare inspectau ceilalți institutori. La nivelul fiecărei comune se înființau comitete școlare, care controlau instituțiile de învățământ doar din punct de vedere administrativ⁴⁹.

În Imperiul Rus, din componența căruia continua să rămână cea mai mare parte a Basarabiei, reformarea sistemului educațional s-a efectuat prin legi diferite, modificate ulterior, lucru care, în esență, a bulversat sistemul educațional. Pentru învățământul primar rus din perioada anilor 1864-1874 s-au adoptat trei legi: prima, *Cu privire la școlile primare pentru popor*⁵⁰ publicată la 14 iulie 1864, a doua, *Cu privire la școlile urbane*⁵¹, prin care școlile ținutale erau transformate în școli primare urbane, și a treia lege, care o modifica pe prima numai după 10 ani, numită *Noul statut al școlilor primare pentru popor*⁵², publicată la 25 mai 1874. Cel mai important efect al acestor legi a fost că s-au creat condiții pentru integrarea în procesul educațional a unui număr mai mare de copii ai țăranilor români basarabeni, care până la acel moment fusese excluși din învățământ.

Statutul școlilor primare din Imperiul Rus, aprobat în 1864, nu impunea obligativitatea și gratuitatea studiilor primare și nici nu stabilea numărul exact al anilor de studii și al celui de clase. În general, au fost instituite școli cu o clasă și cu trei ani de studii. Toate tipurile de școli primare existente, cu excepția învățământului la domiciliu, erau subordonate Ministerului Instrucțiunii Publice, iar cu timpul acestea se vor reorganiza doar în școli primare rurale și urbane. Școlile primare rurale noi înființate erau considerate din start de stat, iar cele urbane, înființate de comunități, dacă acceptau ca directorul acestor instituții să fie numit de ministerul de resort. Dreptul de înființare a școlilor primare laice îl aveau comunitățile sătești, moșierii pe proprietățile private, zemstvele⁵³ orășenești și ținutale,

⁴⁸ N. Isar, *op. cit.*, p. 153.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ PSZRI, Sobranie Vtoroe, Tom 39 (1864): Otdelenie I: Zakonî (40457-41318), zakon 41068, Sankt-Peterburg, 1867, p. 613.

⁵¹ PSZRI, Sobranie Vtoroe, Tom 47 (1872): Otdelenie I: Zakonî (50383-51051), zakon 50909, Sankt-Peterburg, 1875, p. 727.

⁵² PSZRI, Sobranie Vtoroe, Tom 49 (1874): Otdelenie I: Zakonî (52982-53684), zakon 53574, Sankt-Peterburg, 1876, p. 834.

⁵³ Formă de guvernare locală instituită în timpul reformelor din Imperiul Rus de țarul Alexandru al II-lea. Prima zemstvă a fost creată prin lege în 1864,

comunitățile religioase, diverse ministere etc., diferența constând doar în întreținerea financiară a acestora. Școlile înființate în mod individual erau întreținute individual, iar cele instituite de ministere erau subvenționate din bugetul de stat. Acest lucru explică creșterea rapidă a numărului școlilor primare, începând cu aplicarea, în anul 1868, a prevederilor legii *Cu privire la școlile primare pentru popor*.

Scopul învățământului primar era specificat chiar în articolul 1 al *Statutului școlilor primare pentru popor*: „de a întări în popor noțiunile religioase și morale și răspândirea cunoștințelor elementare utile”⁵⁴. Toate studiile se efectuau în limba rusă, iar obiectele de studiu erau: Religia (catehismul și istoria sfântă), citirea pe baza cărților laice și bisericești, scrierea, primele patru operații aritmetice și cântul bisericesc, acolo unde era posibil⁵⁵. La aplicarea acestei legi în Basarabia, în 1868, la această listă s-a mai adăugat pentru băieți studierea unei meserii, iar pentru fete lucrul manual (croșetatul) și studiul bunelor maniere⁵⁶. În textul legii nu era specificat numărul anilor de studii, dar în practică se păstra școala primară cu 2-3 ani de studii. Pe lângă școlile primare rurale, după legea din 1872 s-au înființat și școli urbane care erau de 2-4 clase și cu 6 ani de studii, cu următoarele obiecte de studiu: religia, citirea și scrierea, limba rusă și citirea slavonei bisericești cu traducerea în limba rusă, aritmetica, geometria practică, geografia și istoria patriei, cu unele elemente de geografie și istorie universală, elemente de istoria artei și fizicii, pictură și desen, muzica și gimnastica⁵⁷. Exista, deci, o diferență mare între școlile primare urbane și rurale, diferențe manifestându-se și între așezămintele orășenești.

În școlile primare rurale activau un învățător și un preot, care predă religia, iar în școlile primare urbane era un profesor de religie și câte un învățător în fiecare clasă. Astfel, învățământul primar era unul diferit și discriminatoriu față de copiii din spațiul rural și urban, diferența persistând chiar și între școlile primare sătești. Elementul eclezastic era unul pronunțat în învățământul rusesc, deoarece statul antrenase, la modul direct biserica în procesul educațional.

Școlile primare erau întreținute în exclusivitate de comunități. La sfârșitul anului 1869, din cele 131 de școli primare, doar una era întreținută de stat, 18 din veniturile orășenești, 76 din contul comunităților sătești, etc⁵⁸.

celelalte instituindu-se treptat (de exemplu, în Basarabia se aplică legea abia în 1870).

⁵⁴ T.A. Craciun, *op. cit.*, p. 113.

⁵⁵ PSZRI, *Sobranie Vtoroe*, Tom 39 (1864): Otdelenie I..., p. 614.

⁵⁶ *Arhiva Națională a Republicii Moldova*, în continuare ANRM, F. 2, inv.1, d. 8001, f. 26-26v.

⁵⁷ PSZRI, *Sobranie Vtoroe*, Tom 47 (1872): Otdelenie I..., p. 729.

⁵⁸ T.T. Ciobotaru, *op. cit.*, p. 299.

Școlile primare erau supravegheate de consiliul ținutal, care era alcătuit din reprezentanți ai Ministerului Învățământului Public (directorul școlii ținutale) și Ministerului Afacerilor Interne (șeful poliției locale), ai bisericii ortodoxe, doi reprezentanți ai consiliului zemstvei ținutale și câte unul din partea acelor departamente care subvenționau sau instituiau școlile primare. În orașe, unde funcționau școli primare finanțate din contul comunității orășenești, se delega și un reprezentant al obștei aceluia oraș. Acest consiliu avea atribuții largi, de la înființarea și numirea profesorilor, până la destituiri și lichidarea instituțiilor de învățământ. Prezența reprezentanților organelor de forță în acest consiliu vădește, de fapt, controlul aproape total al procesului de învățământ de către statul rus. Direcția școlilor din Basarabia devine organul de supraveghere a procesului educațional din Basarabia, toate instituțiile de învățământ din ținut fiind de fapt sub auspiciile sale.

Legea din 1874 nu conținea modificări majore, cele câteva fiind mai mult de ordin tehnic, dar cu un evident caracter retrictiv. Astfel, președintele Consiliului ținutal nu mai era ales de membrii acestuia, ci era numit mareșalul nobilimii. Totodată, se pun bazele școlii primare cu două clase, care conținea elemente de modernitate față de școala primară cu o clasă.

Diferențe și similitudini

Școala primară românească din cele trei județe sud-basarabene avea unele similitudini cu cea din Basarabia aflată sub ocupația imperială rusă, în virtutea instruirii și a mentalității specifice epocii moderne, însă, totodată, se face remarcată o mare deosebire pe care am enunțat-o deja mai sus. Mai întâi de toate merită a fi evidențiat obligativitatea învățământului primar și procesul de evidență a copiilor pentru școlarizare din sistemul de învățământ românesc, pe când în cel rusec atare fenomene erau încă inexistente. Continuitatea procesului educațional era o posibilitate pentru o bună parte a populației României, pe când în Basarabia rusească era doar o prioritate a populației înstărite și privilegiate. Importante categorii sociale, în special din spațiul rural, erau private de accesul la studii secundare și universitare. Dacă în România pentru admitere în învățământul secundar erau obligatorii studiile primare, în Imperiul Rus era obligatoriu un examen general pentru candidat, iar studiile secundare, de regulă, puteau să le urmeze doar absolvenții școlilor orășenești.

Durata studiilor se diferenția în școlile primare rusești, atât rurale, cât și urbane, pe când în România aceasta era identică pentru toate școlile de acest gen. În Imperiul Rus, din cauza diversității tipurilor școlilor primare rurale, durata studiilor era diferită, fenomen evidențiat anterior. Cum am menționat mai sus, școlile urbane înființate în urma reorganizării școlilor ținutale erau de 2-4 clase, cu 6 ani de studii: în cele cu 2 clase durata

studiilor era de 4 ani în clasa I-a și 2 ani în clasa a II-a; cu 3 clase se studia câte 2 ani într-o clasă și în cele cu 4 clase se studia în primele două clase câte doi ani, iar apoi câte un an în fiecare clasă⁵⁹. Astfel, procesul de instruire și cunoștințele oferite și recepționate de elevi erau diferite din această cauză. Exista o discriminare evidentă a populației de la sate în Imperiul Rus prin această atitudine față de procesul de instruire primară, fenomen mai puțin sesizabil în România.

Procesul de înființare a școlilor primare în sud-vestul Basarabiei era mereu încurajat și parțial finanțate de statul român sub orice formă, iar școlile primare basarabene rusești se confruntă cu diverse obstacole de ordin administrativ, financiar, care îngreunau procesul de instituire a școlilor. Singura sancțiune aplicată de către autorităților române era cauzată de pregătirea nesatisfăcătoare profesională a candidaților pentru funcția de învățători, lucru care uneori putea duce la închiderea unor școli neperformante până la concursurile de angajare și identificare a cadrelor didactice necesare. În școlile primare rusești, înființate în satele Basarabiei după anul 1868, principiul calității cadrelor didactice nici nu era prevăzut, singura obligativitate era asistența financiară din partea comunităților obștești, cât și mai multor școli primare⁶⁰. În România statul garanta, în caz de necesitate, salariul învățătorilor, asigurarea cu cărți a copiilor din familii nevoiașe, cât și alte cheltuieli. Școlile primare rusești puteau profita de finanțarea statului doar atunci când acestea erau înființate și întreținute de stat, în epocă înregistrându-se un număr infim de astfel de școli. Similitudini între școala rusească și cea românească constau în faptul că localurile pentru școlile primare erau identificate și întreținute de comunitate, fenomen de altfel specific pentru epoca modernă.

Programele școlare românești pentru școlile primare rurale erau mai vaste și mai generale, fapt care permitea continuarea studiilor secundare, în timp ce programele rusești se limitau la noțiuni de citire și gramatică, religie și cele patru operațiuni aritmetice și cântul bisericesc. Totodată, principiul obligativității limbii române în școlile primare din sudul Basarabiei era deseori încălcat de profesorii de origine bulgară, care țineau cursurile în limba bulgară, pe când în școlile primare rusești, care erau aspru supravegheate, acest lucru era aproape imposibil.

În școala primară românească, potrivit legii din 1864, programul de studii și conținutul acestuia erau întocmite de către profesorii instituțiilor respective, în timp ce pentru cea basarabeană rusă din anul 1869, programa de studii, cu o scurtă descriere a conținutului, era elaborată de către Direcția Școlilor. Pregătirea cadrelor didactice constituia încă o problemă serioasă în

⁵⁹ T.T. Ciobotaru, *op. cit.*, p. 301.

⁶⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, p 26-26v.

ambele sisteme educaționale ce funcționau în Basarabia anilor 1857-1878. În Imperiul Rus au fost înființate instituții de pregătire a profesorilor școlilor orășenești, șapte la număr în tot Imperiul, în timp ce în România au fost create Școli Normale de pregătire a cadrelor didactice, una fiind înființată în orașul Ismail, în anul 1876.

Învățământul primar românesc, în comparație cu cel rusesc din Basarabia, avea o conotație laică mai evidentă, datorită implicării în procesul educațional doar a reprezentanților clerului și nu a bisericii, în general, iar cu timpul va apărea necesitatea ca preoții locali, implicați în procesul instructiv să fie obligați de a alege cariera didactică sau cea ecleziastică. Pentru un timp îndelungat, în multe provincii ale Imperiului Rus, inclusiv și în Basarabia, principala sursă de cadre didactice era biserica.

Concepția educațională românească prevedea recurgerea la cultivarea dragostei față de Dumnezeu, de Domnitor, apoi față de Istoria și de Națiunea Română, pe când în Imperiul Rus erau impuse dogmele bisericești, supunerea față de Împărat și familia sa, superioritatea slavilor și a rușilor în mod special, cât și deznaționalizarea popoarelor captive. Școala românească educa cetățeni cu cunoștințe vaste în diverse domenii, persoane active, buni creștini, oameni liberi și cu afirmarea spiritului național, pe când autoritățile rusești își doreau cetățeni docili, umili, supuși și ascultători.

Astfel, școala românească și cea rusească în Basarabia se deosebeau nu numai din punct de vedere metodic-didactic, dar și conceptual.

Cea mai mare importanță a *Statutului școlilor primare pentru popor din 1864*, aplicat în Basarabia în 1868, a fost faptul că s-au creat condiții pentru antrenarea în procesul educațional a copiilor țăranilor români basarabeni, într-un număr mai mare. Până la acel moment, comunitățile românești nu au avut un cadru legal favorabil și nici posibilitatea de a înființa școli primare pe domeniile marilor proprietari funciari. Școlile primare erau întreținute în totalitate de comunitățile sătești sau orășenești⁶¹, de zemstvele locale, în timp ce numărul școlilor primare finanțate din bugetul statului era unul infim, lucru deja evidențiat anterior.

Concluzii

Prin intermediul acestui studiu comparativ am intenționat să scoatem în evidență principalele prevederi ale legislației din România și Imperiul Rus în domeniul învățământului primar laic, instituite prin

⁶¹ O excepție fiind școlile ținutale, care, până la 1872, funcționau în conformitate cu prevederile Statutului din 1828, fiind finanțate de stat; de asemenea, școala de două clase din Zărșeni era finanțată din contul Visteriei Statului (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8001, f. 28v).

reforme din anul 1864, care au avut un impact important asupra evoluției învățământului basarabean. De menționat este faptul că reformele de bază au fost inițiate în spiritul epocii și al ideilor care erau împărtășite de oamenii politici ai vremii și trebuie tratate ca atare. În Rusia imperială funcționa un sistem politic, cu reminiscențe medievale, absolutist, care suporta primele elemente de modernizare, în timp ce în Principatele Române, care au alcătuit apoi România, elemente de modernitate în domeniul învățământului au fost înregistrate cu câțiva zeci de ani mai devreme, fapt care a facilitat o reformă modernă a instrucției publice, cu elemente democratice.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, reformele din domeniul instrucțiunii publice, atât în România, cât și în Imperiul Rus au condus la impulsivitatea dezvoltării rețelei de școli din Basarabia, iar aplicarea acestor legi au avut drept urmare o diferențiere accentuată a caracterului instrucțiunii în cele două țări. Școala din sud-vestul Basarabiei a avut un caracter modernizator și general, pe când, în Imperiul Rus a fost impusă dogma, promovată de naționalizarea populației majoritare și separarea instruirii pe caste.

Efectele acestor reforme au fost benefice pentru învățământul din Basarabia, care înregistrează cea mai prolifică perioadă de dezvoltare a învățământului primar pe teritoriul său de până atunci, caracterizat prin două modele diferite. Pe de o parte, populația basarabeană cunoaștea o intensificare a procesului de rusificare prin intermediul instituțiilor de învățământ pe teritoriul ocupat de Imperiul Rus, iar, pe de altă parte, în perioada anilor 1857-1878, perioada în care județele Cahul, Bolgrad și Ismail s-au aflat în componența României, populația românească din sud-vestul Basarabiei a avut posibilitatea să-și dezvolte spiritul național românesc. Consecințele unor atare stări de lucruri sunt, din păcate, vizibile până în prezent.

The reform of primary education in Bessarabia (1864)

The comparative study

(Summary)

Keywords: Reform, primary school, educational system, Bessarabia, Russian occupation, national consciousness

In the period of 1857-1878 Bessarabia, after the Paris Peace Treaty from 1856, knew two forms of administration: the Romanian one in those three southern Bessarabian districts: Cahul, Bolgrad and Ismail, and the Russian occupation in the rest of the country. The primary education

reform in Romania and the Russian Empire in 1864 created favorable conditions for the development of networks of primary schools in Bessarabia to be a positive impact on its social and cultural development.

The establishment of new primary schools also fit the children belonging the native population in the educational process. Up to 1857 in three south Bessarabia counties, and from 1868 in Bessarabia which were under Russian administration, they had limited opportunities to provide to their young generations the necessary primary education.

The national integration process of the southern Bessarabia Romanian had a special role for safekeeping of the Romanian character in the future. At the same time, the enclosing Romanian population from Bessarabia into the Russian educational system also determined the intensification of the Russification process of local population. These phenomena influenced Basarabians formation of the national consciousness, which is currently evident in Moldova, too.

*Acordarea titlului de „doctor honoris causa”
al Universității din Iași în perioada interbelică.
Câteva considerații*

Adrian VIȚALARU

Cuvinte cheie: Universitatea din Iași, *doctor honoris causa*, relații externe, perioada interbelică

Introducere

În studiul de față ne propunem să explorăm un subiect care nu a atras în mod deosebit interesul specialiștilor, deși în lucrările dedicate Universității din Iași întâlnim unele mențiuni referitoare la acordarea titlului de „doctor honoris causa”. Scopul nostru este de a prezenta câteva date și de a explica anumite decizii legate de proclamarea ca doctor de onoare al Universității din Iași a unor personalități din țară și din străinătate. Pentru a plasa cât mai bine în context ceea ce s-a întâmplat la Universitatea ieșeană, vom recurge la câteva comparații cu situația din celelalte trei mari Universități ale României: București, Cernăuți și Cluj.

Titlul de „doctor honoris causa” (dr.h.c.) face parte din gama de titluri onorifice acordate de către instituții de învățământ superior unor personalități de mare prestigiu, din țară sau din străinătate, pentru realizări deosebite în domeniul științei, tehnicii și culturii, precum și pentru servicii de mare însemnătate aduse patriei și umanității¹. Prima atestare a acordării unei distincții onorifice provine din spațiul britanic. În anii 1470, Universitatea din Oxford i-a conferit un titlu onorific lui Lionel Woodville, devenit ulterior episcop de Salisbury. Apoi, practica înmânării de titluri onorifice s-a extins și la alte instituții de învățământ superior din Europa și din afara ei. Spre exemplu, în 1692, Harvard College din coloniile britanice de peste ocean a oferit primele distincții onorifice². Până în 1801,

¹ Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei Române, 1997, p. 482.

² John S. Brubacher, Willis Rudy, *Education in Transition. A History of American Colleges and Universities*, fourth edition, New Brunswick, New Jersey, Transaction Publishers, 1997, p. 191. Distincțiile onorifice priveau, la început, titlul de licențiat sau masterand, și de abia mai târziu pe cel de doctor.

Universitatea Harvard acordase 179 de titluri onorifice, iar Yale 144³. Cu toate acestea, primul titlu de dr. h. c. a fost acordat în Statele Unite ale Americii abia în 1852, când Universitatea Bucknell i-a conferit titlul lui Ebenezer Newton Elliott⁴. Princeton a acordat titlul de dr. h. c. în 1866, cu 12 ani înainte să acorde un doctorat clasic⁵.

În secolul XX a devenit o practică să li se acorde distincții academice onorifice celor care dețineau deja astfel de titluri. Spre exemplu, Herbert Hoover a obținut 52 de distincții de la diverse universități și instituții de învățământ superior⁶.

„Doctori honoris causa” ai Universităților din București, Cernăuți și Cluj

Primele titluri de dr. h. c. conferite de către universitățile românești datează din perioada interbelică. Încă din anul 1920, Universitatea din Cernăuți a acordat titlul de dr. h. c. La 22 februarie 1920, conducerea Universității a luat decizia să acorde titlul de dr. h. c. la trei înalți prelați, cărora li se recunoștea activitatea pe tărâmul sprijinirii „cauzei naționale și a Bisericii”. Conform hotărârii luate de către autoritățile universitare cernăuțene, Nicodim Munteanu (atunci era episcop de Huși; în perioada iunie 1918 - decembrie 1919 fusese locțiitor de arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului⁷), Miron Cristea (Mitropolit primat al României în acel moment)⁸ și Ipolit Vorobchevici (la acea dată episcop de Rădăuți) au primit titlul de dr. h. c. În același an, la 22 noiembrie, Nicolae Iorga era proclamat dr. h. c. de către aceeași Universitate⁹. Pentru marele istoric era cel de-al doilea titlul de dr. h. c., după cel primit cu un an înainte de la Universitatea din Strasbourg¹⁰. De altfel, la Universitatea din Cernăuți exista tradiția acordării de distincții onorifice, primele titluri fiind atribuite încă din anii 1870,

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 192.

⁵ *Ibidem*. La Universitatea Yale, în 1861, a fost susținut primul doctorat în Statele Unite ale Americii (*ibidem*, p. 195).

⁶ *Ibidem*, p. 191.

⁷ Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Enciclopedică, 2002, pp. 321-322.

⁸ *Ibidem*, pp. 141-142.

⁹ *Anuarul Universității Regele Carol al II-lea din Cernăuți, pe anul de studii 1938-1939*, editat de Ion Nistor, rectorul Universității, Cernăuți, 1939, p. 7.

¹⁰ Ștefan Ștefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 183.

imediat după înființarea Universității¹¹. Prin acordarea acestor patru diplome de dr. h. c. Universitatea din Cernăuți dorea să-și afirme caracterul românesc și să celebreze astfel activitatea pe „tărâm național” a celor trei prelați ortodocși și a profesorului N. Iorga.

În perioada interbelică Universitatea din Cernăuți a acordat 15 titluri de dr. h. c. Trei dintre cei care au primit distincția erau prelați ortodocși, nouă erau profesori universitari, iar două titluri au fost acordate unor membri ai familiilor regale. Spre exemplu, regelui Carol al II-lea al României i s-a decernat titlul la 25 mai 1933, atunci când devine patron spiritual al Universității¹². Dintre cele 15 personalități care au primit titlul de dr. h. c., șapte erau români, patru francezi, doi italieni, un suedez și un portughez¹³. Merită remarcat faptul că la Universitatea din Cernăuți două treimi din titluri au fost acordate între anii 1933-1938 (1933 - 4, 1934 - 1, 1935 - 2, 1937 - 1, 1938 - 2), perioadă în care și alte Universități din

¹¹ Titlurile de doctori onorifici au fost acordate unor profesori ai Universității cernăuțene (Anton Norst, *Alma Mater Francisco-Josephina. Festschrift zu deren 25-jährigen Bestende*, Czernowitz, 1900, pp. 121-132). Despre întemeierea Universității din Cernăuți vezi: Mihai-Ștefan Ceașu, „Legături interuniversitare Cernăuți-Iași”, în Gheorghe Iacob (coord.), *Universitatea din Iași. De la modelul francez la sistemul Bologna*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, pp. 363-367.

¹² *Anuarul Universității Regele Carol al II-lea din Cernăuți, pe anul de studii 1938-1939*, p. 92. Celălalt membru al unei familii regale care a primit distincția a fost principele Gustav Adolf, moștenitorul tronului Suediei, proclamat dr. h. c. la 5 noiembrie 1937. În semn de recunoștință, principele Gustav Adolf a donat Universității un exemplar din „Codex Argenteus Upsaliensis”, precum și „un număr considerabil de pietre arhaice, minereuri tipice și fosile cambro-silurice, piese prețioase, care au fost încorporate, piesă cu piesă, Institutelor” ce funcționau sub cupola Universității din Cernăuți (*Anuarul Universității Regele Carol al II-lea din Cernăuți, pe anul de studii 1937-1938*, editat de Ion Nistor, rectorul Universității, Cernăuți, 1938, p. 23).

¹³ Pentru a avea un tablou cât mai clar, prezentăm lista cu dr. h. c. ai Universității din Cernăuți: Miron Cristea – dr. h. c. la 22 februarie 1920; Nicodim Munteanu – dr. h. c. la 22 februarie 1920; Ipolit Vorobchevici – dr. h. c. la 22 februarie 1920; N. Iorga – dr. h. c. la 22 noiembrie 1920; Constantin Hurmuzachi – dr. h. c. la 24 martie 1931; Artur Gorovei – dr. h. c. la 4 februarie 1933; regele Carol al II-lea al României – dr. h. c. la 25 mai 1933; R. Bernard – dr. h. c. la 9 decembrie 1933; J. Bonnecase – dr. h. c. la 9 decembrie 1933; Guglielmo Marconi – dr. h. c. la 11 iunie 1934; Giuglio Bertoni – dr. h. c. la 19 aprilie 1935; Paul Montel – dr. h. c. la 20 mai 1935; principele Gustav Adolf – dr. h. c. la 5 noiembrie 1937; José Leite de Vasconcellos Pereira de Melo – dr. h. c. la 22 februarie 1938; Aimé Cotton – dr. h. c. la 18 mai 1938 (*Anuarul Universității Regele Carol al II-lea din Cernăuți, pe anul de studii 1938-1939*, pp. 5-7).

România vor acorda un număr mai mare de titluri de „doctor honoris causa” decât în anii anteriori.

Cealaltă universitate românească înființată după Primul Război Mondial, Universitatea din Cluj, a acordat primul titlu de dr. h. c. în anul academic 1927-1928, abatelui Metodie Zavoral (1862-1942), din Cehoslovacia (abatele Mănăstirii Strahov din Praga)¹⁴, pentru activitatea sa din anii Războiului și din primul deceniu interbelic în direcția consolidării relațiilor cehoslovaco-române¹⁵. Doi ani mai târziu, cu ocazia aniversării a a zece ani de la fondarea Universității a fost acordat titlul de dr. h. c. mai multor personalități ale vieții academice¹⁶, diplomatice și politice: Reginei Maria a României și altor șase notabilități din străinătate (Matteo Bartoli – Torino; Emmanuel de Martonne – Sorbona; H. Roger – Paris; Conte de Saint-Aulaire - fost ministru plenipotențiar al Franței la București; Henry Wickham Stead – Londra; R. W. Seaton Watson – Londra¹⁷) pentru servicii aduse umanității în general și cauzei naționale a României, în special¹⁸. În anul universitar 1932-1933, Universitatea din Cluj i-a acordat titlul onorific lui O. Goga, la împlinirea vârstei de cincizeci de ani¹⁹, iar în anul următor profesorului Gheorghe Marinescu, de la Universitatea din București²⁰. La 22 mai 1935, profesorul Paul Montel, de la Universitatea din Paris, primea titlul de dr. h. c. al Universității din Cluj²¹. Tot Universitatea din Cluj i-a conferit,

¹⁴ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, pe anul școlar 1927/1928*, publicat de G. Bogdan-Duică, rectorul anului, Cluj, Librăria R. Cioflec Strada Universității 3, 1929, p. 12.

¹⁵ Abatele devenise în 1919 membru de onoare al Academiei Române, fiind un personaj cunoscut și apreciat în România (Dan Goția, „Abatele Zavoral și răniții români de la Strahov”, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*, Series Historica, XLII, 2003, pp. 393-400).

¹⁶ Despre acest subiect vezi: Ana-Maria Stan, „Academic ceremonies and celebrations at the University of Cluj 1919-2009”, in Pieter Dhondt (edited by), *University Jubilees and University History Writing. A Challenging Relationship*, Leiden, Boston, Brill, 2014, pp. 109-110.

¹⁷ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, pe anul școlar 1930/1931*, publicat de dr. Iuliu Hațieganu, rectorul anului, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1931, pp. 3, 365-366.

¹⁸ *Ibidem*, p. 366.

¹⁹ Lucian Nastasă, „Suveranii” *Universităților românești. Mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale*, I, *Profesorii Facultăților de Filosofie și Litere (1864-1948)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007, p. 253.

²⁰ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, pe anul școlar 1933/1934*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1934, pp. 29-30.

²¹ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, pe anul școlar 1934/1935*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1934, p. 18.

în 1937, regelui Carol al II-lea înaltul titlu²². Peste doi ani (la 13 mai 1939), profesorul francez Georges Ripert a primit titlul de dr. h. c. al Universității din Cluj²³, ca urmare a deciziei luate cu un an înainte. De asemenea, Universitatea din Cluj a acordat, în perioada interbelică, și titlul de „profesor de onoare” unor specialiști în diverse domenii din țară și din străinătate: Jules Guyart (Facultatea de Medicină - Lyon), Nicolae Iorga (Facultatea de Litere - București), René Jeannel (Muzeul de Istorie Naturală - Paris), Dumitru Pompei (Facultatea de Științe - București)²⁴.

Și Universitatea din București a acordat în perioada dintre cele două războaie mondiale titlul de dr. h. c. unor personalități care aveau relații cu instituția de învățământ superior din capitala statului român. Știm, spre exemplu, că în 1934 i-a fost conferit titlul de dr. h. c. lui Sébastien Charléty (1867-1945), rectorul Universității din Paris²⁵, iar în 1938 regelui Carol al II-lea²⁶. Prin urmare, Universitatea din capitala României a acordat primul titlu de „doctor honoris causa” unui profesor francez atunci când își sărbătorea 70 de ani de la înființare.

Din punct de vedere legal, prin articolul 70 al *Legii pentru organizarea învățământului universitar*, din 22 aprilie 1932, s-a reglementat modul de acordare al diplomelor de dr. h. c. În lege se preciza că: „Facultățile pot conferi diplome de doctor honoris causa persoanelor române sau străine care au adus mari servicii țării, universității sau științei”²⁷. În plus, în Regulamentul de aplicare a legii pentru organizarea învățământului universitar era precizat, la articolul 149, că: „Universitățile pot conferi diploma de doctor honoris causa persoanelor române sau străine, care au adus mari servicii țării, universității sau științei. Diplomele se eliberează

²² *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, pe anul școlar 1936/1937*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1938, pp. 81-95; vezi și Carol al II-lea al României, *Însemnări zilnice 1937-1951*, volumul I, 11 martie 1937 - 4 septembrie 1938, ediție îngrijită, note, glosar și indice de Viorica Moisuc, Nicolae Răuș, cuvânt înainte de Ioan Scurtu, București, Editura Scripta, 1995, p. 27. Facultatea din Litere din Cluj, cea care l-a propus pe rege ca dr. h. c., l-a delegat pe profesorul Nicolae Bănescu să-i solicite acceptul suveranului.

²³ *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, pe anul școlar 1938/1939*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1940, pp. 46-55.

²⁴ *Ibidem*, p. 4.

²⁵ Georgiana Mirela Medrea, *Les relations culturelles franco-roumaines dans l'entre-deux-guerres*, teză de doctorat, București, 2010, p. 60.

²⁶ <http://www.unibuc.ro/n/despre/amfi-acad/>, accesat la 13.09.2015. În *Anuarul Universității din București* pe anii 1934-1935 și 1938-1939 nu este inserată nicio informație despre acordarea titlului de „doctor honoris causa”.

²⁷ *Antologia legilor învățământului din România*, București, Institutul de Științe ale Educației, 2004, p. 272.

după propunerea consiliului de facultate, confirmată de senatul universitar, de către rectorii universității și semnate de decanul facultății și de rector în numele universității”²⁸. Această procedură, prevăzută în lege și în regulamentul de aplicare, a oferit baza juridică pentru acordarea titlului de dr. h. c. de către Universitățile românești în al doilea deceniu interbelic.

Acordarea primelor distincții onorifice la Universitatea din Iași

La Universitatea din Iași primul titlu de dr. h. c. a fost acordat episcopului Dionisie Erhan²⁹ (episcop al Ismailului, vicar al episcopiei Chișinăului), la propunerea Facultății de Teologie, cu sediul la Chișinău. Episcopul Dionisie Erhan a fost învestit cu înaltul titlu la 26 martie 1934, distincția fiindu-i acordată „în vederea meritelor deosebite pe terenul Bisericii naționale”³⁰. Așadar, constatăm că și în cazul Universității din Iași, la fel ca și în al celor de la Cernăuți și Cluj, un prelat este primul dr. h. c. Cu siguranță că pentru profesorii Facultății de Teologie de la Chișinău exemplul oferit de confrății de la Cernăuți și Cluj a influențat atunci când au înaintat Senatului universitar propunerea de acordare a titlului de dr. h. c. episcopului Dionisie Erhan. Acordarea acestei distincții avea însă o însemnătate locală, fiind un mijloc prin care corpul profesoral al Facultății îi mulțimea prelatului pentru activitatea depusă în Basarabia, cu un an înainte ca Facultatea de Teologie din Chișinău să proclame primii doctori în teologie³¹.

Exemplul oferit de Facultatea de Teologie cu sediul la Chișinău a fost urmat și de alte facultăți ale Universității din Iași. Astfel, în cadrul ședinței din 27 noiembrie 1934, Senatul Universității, ca urmare a votului Consiliului Facultății de Drept, a hotărât acordarea titlului de dr. h. c. al Universității din Iași profesorului François Geny (1861-1959)³², de la

²⁸ *Anuarul Universității din București 1932-1933*, Vălenii de Munte, Așezământul Tipografic „Datina Românească”, 1934, p. 129.

²⁹ Dionisie Erhan (1868-1943) a fost între anii 1932-1933 locțiitor de episcop la Cetății Albe-Ismailului, pentru ca la 20 octombrie 1933 să fie ales episcop eparhiot (până în 1940), fiind înscăunat la 15 mai 1934 (Mircea Păcurariu, *op. cit.*, pp. 173-174).

³⁰ *Anuarul Universității Mihăilene Iași 1930-1935*, publicat de rectorul în funcțiune Traian Bratu, Iași, Editura Universității Mihăilene, 1936, pp. 19, 165; SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1475/1933, f. 22.

³¹ *Anuarul Universității Mihăilene Iași, pe anul academic 1935/1936*, publicat de Traian Bratu, rectorul în funcțiune al Universității Mihăilene, volumul XXI, Iași, Editura Universității Mihăilene, 1937, p. 285.

³² Vezi detalii la <http://www.britannica.com/biography/Francois-Geny>, accesat la 15.09.2015.

Universitatea din Nancy, pentru serviciile aduse științei dreptului și colaborării culturale franco-române³³. Universitatea din Iași era a șasea instituție de învățământ superior care îi acorda juristului înalta diplomă, însă era singura universitate din România care îl răsplătea astfel pe distinsul profesor francez³⁴.

Și în anul următor, Consiliul Facultății de Drept – facultate fondatoare și reprezentativă – a decis și Senatul universitar a aprobat, la 26 martie, ca Gheorghe Sion să fie proclamat dr. h. c. pentru „mari servicii aduse Științei și Universității”³⁵. Interesant este faptul că în cadrul aceleiași întâlniri a Senatului, conducerea Universității din Iași îl mandata pe Florin Sion, decanul Facultății de Drept, să îndeplinească formele legale pentru ca Universitatea să intre în posesia donației făcute de către Gheorghe Sion³⁶. Donatorul nu era la primul gest de acest fel. Gheorghe Sion a mai donat bunuri în același an și unor instituții de cultură din Cluj³⁷, ceea ce dovedește că juristul urmărea ca o parte a agonisiei sale să fie utilă în viitor tineretului. Cazul lui Sion este unic în istoria interbelică a acordării de titluri onorifice de către Universitatea din Iași, trimițând, de pildă, la modelul american în care Universitățile ofereau astfel de titluri celor care făceau donații consistente.

Observăm astfel că, din punct de vedere cronologic, Universitatea din Iași, la fel ca cea din București, acordă mai târziu acest titlu onorific. În opinia lui Gheorghe Iacob, conferirea titlurilor de dr. h. c. de către Universitatea din Iași, începând cu anul 1934, poate fi pusă în legătură cu momentul aniversar din anii 1934/1935, când s-au împlinit 100 de ani de la înființarea Academiei Mihăilene și 75 de ani de la fondarea Universității³⁸. Să amintim, cu titlu comparativ, că în anul 1930 Universitatea din Cluj a acordat șapte titluri de dr. h. c., în vreme ce, într-un moment aniversar (1934/1935), Universitatea din Iași a conferit doar trei asemenea titluri.

³³ *Anuarul Universității Mihăilene Iași 1930-1935*, p. 174; SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1525/1934, f. 43v.

³⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_G%C3%A9ny, accesat la 15.09.2015.

³⁵ *Anuarul Universității Mihăilene Iași 1930-1935*, p. 177.

³⁶ *Ibidem*. Sion a donat Universității o vilă la Slănic Moldova.

³⁷ Vezi textul lui Mihai T. Nicoară, „Donații, fonduri și fundații la Universitatea din Cluj (1919-1945)”, la adresa <http://centre.ubbcluj.ro/fundraising/donatori-ubb/>, accesat la 15.09.2015; *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj, pe anul școlar 1937/1938*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1939, p. 40.

³⁸ <http://www.ziaruldeiasi.ro/invatamant/universitatea-cuza-are-de-inminat-un-titlu-doctor-honoris-causa-din-1939-ni650s>, accesat la 16.09.2015.

În martie 1936, în urma raportului întocmit de către profesorul Alexandru Slătineanu³⁹, Senatul a validat propunerea Consiliul profesoral al Facultății de Medicină de a-i se decerna titlul de dr. h. c. al Universității din Iași profesorului André Boivin (1895-1949)⁴⁰. Decizia Universității din Iași de a-i conferi titlul profesorului francez s-a produs la scurtă vreme după ce Boivin a plecat de la Universitatea din București⁴¹, unde a predat chimie generală și chimie biologică între 1930 și 1936, la Institutul Pasteur⁴², unde a preluat conducerea Laboratorului de „Chimia imunității”⁴³. Astfel, Facultatea de Medicină a Universității din Iași considera că prin acest gest își manifesta recunoștința față de activitatea desfășurată de savantul francez, care colaborase cu Al. Slătineanu, dar și cu alți medici bacteriologi din Iași. De fapt, profesorul Ioan Cantacuzino a fost liantul dintre Boivin și Slătineanu și dintre Boivin și România. Totodată, considerăm că prin acordarea acestei distincții universitarii mediciniști ieșeni sperau să construiască noi punți de legătură cu Boivin și Institutul Pasteur din Paris. André Boivin nu a venit la Iași pentru a-i fi înmănată diploma de dr. h. c. Documentul a fost remis de către rectorul Traian Bratu vice-consulului Franței la Iași, Joseph Sibi, în cadrul unei ceremonii ce marca și începutul anului universitar 1936-1937⁴⁴.

După doi ani de la precedentă propunere de acordare a unei diplome de doctor onorific, la începutul anului 1937⁴⁵, Consiliul Facultății de Drept a votat acordarea titlului de dr. h. c. juristului Henri Capitant (1865-1937)⁴⁶,

³⁹ Vezi raportul în SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1599/1936, vol. I, f. 72-75.

⁴⁰ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1599/1936, vol. III, f. 560.

⁴¹ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1599/1936, vol. I, f. 72.

⁴² <http://www.pasteur.fr/infosci/archives/boi0.html>, accesat la 17.09.2015.

⁴³ *Anuarul Universității Mihăilene Iași, pe anul academic 1935/1936*, p. 126.

⁴⁴ „O manifestațiune franco-română la Universitatea din Iași”, în *Opinia*, anul XXXII, nr. 8876, joi 5 noiembrie 1936, p. 3.

⁴⁵ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1657/1937, vol. II, f. 291; vezi și SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Facultatea de Drept, dosar 249/1937, vol. I, f. 17.

⁴⁶ Pentru detalii despre activitatea sa, vezi <http://studia.law.ubbcluj.ro/articol.php?articollId=343>, accesat la 13.09.2015. Diploma acordată lui H. Capitant se află în Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

profesor la Facultatea de Drept din Paris și membru al Institutului Franței⁴⁷. În cadrul ședinței din 6 februarie 1937, Senatul a aprobat hotărârea Consiliului Facultății de Drept urmând să se stabilească data în care să fie înmănată oficial diploma.

Cazurile Iorga și Sadoveanu

Acordarea primelor titluri de dr. h. c. ale Universității din Iași a stimulat interesul pentru această formă de reprezentare a recunoștinței, de captare a unui plus de bunăvoință din partea unei personalități ori de consolidare a prestigiului simbolic al facultăților și Universității. În acest context, în cadrul ședinței Senatului din 6 octombrie 1936 s-a hotărât să se dea curs propunerii venite din partea Consiliului Facultății de Litere și Filosofie⁴⁸, care votase pentru acordarea titlului de dr. h. c. profesorului Nicolae Iorga și scriitorului Mihail Sadoveanu⁴⁹. De fapt situația era mai veche, încă de la finalul anului 1935 printre profesorii Facultății de Litere și Filosofie a circulat propunerea de a le conferi celor doi titlul de dr. h. c. celor. Inițiatorii erau Ilie Minea și Paul Nicorescu, care, printr-o notă trimisă conducerii Facultății, la 28 decembrie 1935, solicitau să se supună votului nominal al membrilor Consiliului proclamarea ca dr. h. c. a lui N. Iorga pentru „mari merite științifice” și a lui M. Sadoveanu pentru „mari merite literare”⁵⁰. Propunerea făcută de Minea și Nicorescu reprezenta, în subtext, un fel de răsplată oferită lui N. Iorga, care, la rândul său, le acordase sprijinul său celor doi profesori ieșeni. Spre exemplu, Iorga era cel care a propus, în 1933 și 1934, alegerea lui I. Minea ca membru corespondent al Academiei Române⁵¹. Chiar dacă inițiativa lui Iorga nu a întrunit adevărată adieziunea Secțiunii Istorice a Academiei Române, Minea a rămas în raporturi bune cu acesta și conta pe sprijinul istoricului de la București și pe viitor.

⁴⁷ *Anuarul Universității Mihăilene Iași, pe anul academic 1936/1937*, vol. XXII, publicat de rectorul în funcțiune Traian Bratu, Iași, Editura Universității Mihăilene, 1938, p. 59.

⁴⁸ Consiliul Facultății de Litere și Filologie a luat această decizie în cadrul ședinței din 19 iunie 1936. SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1601/1936, vol. I, f. 8.

⁴⁹ *Anuarul Universității Mihăilene Iași, pe anul academic 1936/1937*, p. 58.

⁵⁰ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1601/1936, vol. I, f. 9.

⁵¹ *Ilie Minea (1881-1943)*, volum îngrijit de Al. Zub, tabel cronologic, bibliografie și indice de Lucian Nastasă, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996, pp. 13-14.

Decizia Consiliului Facultății de Litere și Filosofie nu a fost lipsită de controverse. Ilie Bărbulescu a fost unul dintre cei care și-au exprimat dezacordul față de desemnarea lui Sadoveanu ca dr. h. c. Poziția slavistului era motivată, prin altele, de opoziția lui Sadoveanu atunci când la Academia Română s-a discutat primirea lui Bărbulescu în rândul membrilor titulari⁵². Și totuși, din cei 17 profesori ce compuneau Consiliul Facultății de Litere și Filosofie doar trei⁵³ au votat împotriva acestei hotărâri: Ilie Bărbulescu, George Pascu⁵⁴ și Dumitru Găzdaru⁵⁵. Și atunci când a fost supusă la vot propunerea acordării titlului onorific lui N. Iorga au fost voci potrivnice. În acest caz patru profesori nu au agreeat inițiativa lui Minea și Nicorescu, votând împotriva: M. Ralea, G. Pascu, I. Iordan și D. Găzdaru⁵⁶. Cei patru aveau afinități politice diferite de cele ale lui Iorga și ale susținătorilor săi, iar unii dintre ei și-au încrucișat „săbiile” cu marele istoric și om politic, precum și cu cei doi profesori care au făcut propunerea, iar în urma „duelului” rămaseră o doză de antipatie.

⁵² Lucian Nastasă, *op. cit.*, p. 104. Bărbulescu aprecia talentul literar al lui Sadoveanu, însă afirma subtil că acesta ar trebui să se rezume la beletristică și să nu aibă ambiții „științifice”. Textul făcea trimitere la intenția lui Sadoveanu de a ocupa o catedră universitară și la poziția sa de la Academia Română pe anumite subiecte de ordin științific (Ilie Bărbulescu, „Scriitorii în știință și literații”, în *Arhiva*, XLIII, 1936, nr. 3-4, pp. 261-262).

⁵³ Iorgu Iordan greșește atunci când afirmă că hotărârea a fost luată în unanimitate. Pe de altă parte, referindu-se la motivația desemnării lui Sadoveanu ca dr. h. c. Iordan nota: „Pentru a protesta concret împotriva campaniei odioase care avea de obiect persoana și opera marelui scriitor Mihail Sadoveanu, prezentat de fasciști și de acoliții lor ca un dușman al neamului, consiliul ei profesoral (al Facultății de Litere și Filosofie – n.n. A.V.) a hotărât în unanimitate să i se acorde titlul de *doctor honoris causa*” (Iorgu Iordan, *Memorii*, vol. II, București, Editura Eminescu, 1977, p. 291).

⁵⁴ Câteva precizări despre biografia lui G. Pascu, un profesor implicat în mai multe scandaluri în perioada interbelică, vezi Leonidas Rados, „Unirea Principatelor în interpretarea unui controversat universitar ieșean: George Pascu”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, tom XLVI, 2009, pp. 88-89.

⁵⁵ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Facultatea de Litere, dosar 382/1933, f. 53. Profesorul Găzdaru, discipol al lui Alexandru Philippide, era cunoscut pentru orientarea sa legionară (Veronica Turcuș, Șerban Turcuș, „România legionară și impactul asupra instituțiilor de cultură. Studiu de caz – Accademia di Romania din Roma”, în *Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu” din Cluj-Napoca*, tom LII, 2013, pp. 264-265).

⁵⁶ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Facultatea de Litere, dosar 382/1933, f. 52v.

În aceeași perioadă s-a vorbit chiar despre cooptarea în corpul profesoral al Universității din Iași a lui Mihail Sadoveanu⁵⁷, vehiculându-se ideea că ar putea să preia catedra rămasă vacantă în urma morții lui Ibrăileanu (martie 1936) sau chiar crearea, printr-o lege specială, a unei noi catedre de *Cultură românească*⁵⁸. Proiectele sale nu s-au materializat, în pofida prestigiului literar și a calității de șef al Marii Loji Francmasonice Naționale. Toate aceste jocuri de culise s-au desfășurat pe un fundal politic marcat de exacerbaria atitudinilor de extremă dreapta, context în care cărțile lui Sadoveanu au fost arse în piețele publice⁵⁹.

Inițial, Minea și Nicorescu urmau să alcătuiască rapoartele care să justifice necesitatea acordării titlului de dr. h. c. lui N. Iorga și M. Sadoveanu⁶⁰. Până la urmă însă, raportul pentru Mihail Sadoveanu a fost alcătuit de către profesorul Octav Botez, un colaborator al revistei „Însemnări ieșene”, a cărei conducere era asigurată de Mihail Sadoveanu, Mihai Codreanu și Gr. T. Popa.

Tulburările provocate de studenți, precum și atentatul împotriva rectorului Traian Bratu au perturbat viața universitară a Iașilor - și nu numai -, fapt ce poate explica amânarea cu un an a festivității de înmânare a diplomelor de dr. h. c. lui Iorga și Sadoveanu. De abia în ședința Senatului din 18 septembrie 1937 s-a hotărât ca remiterea diplomelor celor doi doctori onorifici români și profesorului Henri Capitant să se desfășoare la 1 noiembrie, atunci când urmau să fie deschise cursurile noului an universitar⁶¹. Însă din cauza morții profesorului Henri Capitant, Senatul a decis, la 18 octombrie 1937, în semn de doliu, să renunțe la înmânarea, în ședința festivă de la 1 noiembrie 1937, a diplomelor de dr. h. c. profesorului N. Iorga și scriitorului M. Sadoveanu⁶².

⁵⁷ Sadoveanu era membru al asociației „Prietenii universității”, care a stat la baza apariției, în 1936, a revistei *Însemnări ieșene*, menită să umple locul lăsat de mutarea la București a revistei *Viața românească*.

⁵⁸ Vezi Lucian Năstasă, *op. cit.*, pp. 255-256.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1601/1936, vol. I, f. 142.

⁶¹ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1662/1937, f. 1.

⁶² *Anuarul Universității Mihăilene Iași, pe anul academic 1937/1938*, publicat de dr. Ioan Tănăsescu, rectorul în funcțiune al Universității Mihăilene, volumul XXIII, Iași, Editura Universității Mihăilene, 1939, p. 55; SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1662/1937, f. 22.

Marelui scriitor i-a fost înmănată diploma de dr. h. c. într-o reuniune solemnă organizată la Universitatea din Iași, în ziua de 6 februarie 1939⁶³. În raportul său, profesorul Octav Botez preciza că: „Luând această hotărâre, Facultatea de Litere s-a gândit la marea forță spirituală pe care o reprezintă personalitatea și opera Dvs. artistică pentru întregul neam românesc, dar mai ales pentru Moldova noastră, după cum a ținut să aducă omagiul ei unei activități literare neîntrerupte care domină aproape patru decenii”⁶⁴. Evenimentul a fost supravegheat cu atenție de către Biroul Siguranței din Iași. Într-o notă informativă se arată că: „La această festivitate au luat parte circa 100 de persoane, între cari: dl. Rezident Traian Ionașcu, profesorii Universității Mihăilene, dl. Procuror general Misihănescu, avocatul Petre Pogonat, Decanul Baroului Iași, avocatul Dumbravă [...]”. Festivitatea începută la ora 19 s-a terminat o oră mai târziu, după care a urmat un banchet organizat la Școala de menaj⁶⁵.

Cu acest prilej, revista *Însemnări ieșene* i-a închinat un număr special lui Sadoveanu⁶⁶. În revistă au publicat articole colaboratori ai lui Sadoveanu proveniți din mediul universitar: Traian Bratu⁶⁷, Octav Botez⁶⁸,

⁶³ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1856/1938, f. 24v. Decizia organizării evenimentului a fost adoptată în ședința Senatului Universității din 28 ianuarie 1939.

⁶⁴ „Solemnitatea decernării diplomei de doctor <<honoris causa>>”, în *Însemnări ieșene*, anul IV, vol. X, nr. 5, p. 324; vezi și Octav Botez, „Raport privitor la proclamarea de doctor *honoris causa* a domnului M. Sadoveanu”, în Mihail Sadoveanu, *Culegere de povestiri*, cu note de Profira Sadoveanu și studii de G. Bogdan-Duică și Octav Botez, ediția I-a, Craiova, Editura Scrisul Românesc S.A., 1939, pp. 50-58.

⁶⁵ <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/145/art12-arhiva.html>, accesat la 13.09.2015. Am citat din articolul lui Stelian Tănase, *Mihail Sadoveanu mason*. Iorgu Iordan afirma, eronat, în memoriile sale că festivitatea s-ar fi desfășurat „într-o seară de toamnă târzie”. Tot el nota cu privire la desfășurarea festivității: „Spre a evita orice amestec din partea huliganilor, care ar fi fost gata s-o împiedice în mod sălbatic, desfășurarea ei s-a făcut într-o casă, care aparținea universității, la câțiva pași de localul propriu-zis al acesteia. Au participat membrii consiliului Facultății și ai Senatului și extrem de puțini oameni din afară, aleși toți cu grijă de organizatorii reuniunii, care jucau, în parte, și rolul de ... controlori ai biletelor de intrare” (Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 291)

⁶⁶ *Însemnări ieșene*, anul IV, vol. X, nr. 5.

⁶⁷ Traian Bratu, „Ceva despre <<Baltagul>>. Cu prilejul sărbătoririi d-lui M. Sadoveanu ca <<Doctor honoris causa>>”, în *Însemnări ieșene*, anul IV, vol. X, nr. 5, pp. 234-238.

⁶⁸ Octav Botez, „Influente străine și realități naționale în opera lui Sadoveanu”, în *Însemnări ieșene*, anul IV, vol. X, nr. 5, pp. 309-311.

Gr. T. Popa⁶⁹, N. I. Popa⁷⁰. Spre exemplu, profesorul N. I. Popa făcea referire în articolul său la campania lansată împotriva lui Sadoveanu, afirmând că: „Odată mai mult, Iașul a pășit îndrăzneț la risipirea unui mit primejdios pentru reputația bunului simț românesc. Sărbătorirea însuflețită de la 6 februarie a d-lui Mihail Sadoveanu și numărul acesta al *Însemnărilor ieșene* însemnează o revenire la tradițiile moldovenești de limpezime în judecată și de măsură în vorbă. Pentru prestigiul nostru, era timpul ca o asemenea legendă să fie împrăștiată”⁷¹.

Și în cazul lui N. Iorga conducerea Universității din Iași a căutat să identifice un moment propice pe a-i oferi diploma de dr. h. c. În ședința Senatului din 10 noiembrie 1938 s-a adoptat propunerea ca Iorga să fie invitat la deschiderea solemnă a anului universitar, prilej în care să i se acorde și distincția onorifică⁷². Numai că Iorga a cerut conducerii Universității ieșene să mai „zăbovească” cu înmânarea diplomei de dr. h. c. Ca urmare a solicitării istoricului și omului politic român, Senatul Universității Mihăilene hotărăște să i se acorde cu alt prilej diploma lui N. Iorga, în cadrul unei festivități programate de rectorul instituției de învățământ superior⁷³. Nu am reușit deocamdată să identificăm momentul în care i s-a înmănată în mod oficial lui N. Iorga, așa cum era practica, diploma de doctor de onoare al Universității din Iași.

Oricum, merită să prezentăm câteva pasaje ale raportului întocmit în 1936, de profesorii Minea și Nicorescu, prin care se motiva atribuirea titlului de dr. h. c.: „Cu prilejul aniversării unui centenar de la primele începuturi ale Universității din Iași (aluzie la înființarea Academiei Mihăilene 1834/1835, n. ns.), este o datorie pentru noi profesorii ei, să ne îndreptăm luarea aminte spre fostul ei student, profesorul Nicolae Iorga, care prin geniul său și puterea sa de muncă a ajuns la culmile cele mai înalte

⁶⁹ Gr. T. Popa, „Sadoveanu și <<Însemnări ieșene>>”, în *Însemnări ieșene*, anul IV, vol. X, nr. 5, pp. 312-321.

⁷⁰ N. I. Popa, „<<Legenda>> scriitorilor”, în *Însemnări ieșene*, anul IV, vol. X, nr. 5, pp. 254-258.

⁷¹ *Ibidem*, p. 258.

⁷² SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1856/1938, f. 12v. Consiliul Facultății de Litere „își exprima părerea de rău” că în ședința Senatului nu s-a discutat și despre înmânarea diplomei de dr. h. c. și lui M. Sadoveanu (SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Facultatea de Litere, dosar 473/1938, f. 453).

⁷³ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1856/1938, f. 14; *Anuarul Universității Mihăilene Iași 1938/1939*, vol. XXIV, publicat de Mihai David rectorul în funcțiune a Universității Mihăilene, Iași, Editura Universității Mihăilene, 1942, p. 96.

în știință”⁷⁴. În plus, ei subliniau prodigioasa activitate științifică și implicare în cauza națională, remarcând că: „Reprezentând esența Românismului, întreaga activitate a domnului Iorga este legată de fibrele cele mai profunde ale cugetării românești în forma ei de cel mai înalt avânt”⁷⁵.

„Doctori honoris causa” ai Universității ieșene la finalul anilor '30

În anul 1938, Universitatea din Iași a fost mult mai prolifică în domeniul acordării de distincții onorifice. În decursul lunilor mai și iunie, Senatul Universitar a aprobat propunerile venite din partea Facultăților de Științe și de Drept pentru a acorda titlul de dr. h. c. unui număr de cinci profesori francezi.

Consiliul Facultății de Științe, întrunit în ședință la 9 mai 1938, a aprobat acordarea titlului de dr. h. c. la trei profesori francezi (Aimé Cotton, Camille Gutton și lui Emmanuel de Martonne)⁷⁶, iar Senatul întrunit la 12 mai a confirmat propunerile Facultății de Științe⁷⁷.

În cazul lui Emmanuel de Martonne raportul a fost alcătuit de către profesorul Mihai David⁷⁸, care ținea să sublinieze că: „În ultimii ani Universitatea Mihăileană a acordat titlul de doctor honoris causa la o serie de savanți străini și la doi români pentru mari merite culturale și naționale. Aceste personalități au fost recomandate de alte Facultăți ale Universității noastre. Credem că a venit vremea ca și Facultatea noastră de Științe să se decidă a suplini activitatea strălucită pe tărâmul Științelor a unor savanți străini, a căror muncă a fost folosită și de știința românească și cu atât mai mult să se gândească la acei savanți de a căror atențiune deosebită s-a bucurat Țara noastră. În această ordine de idei, incontestabil că gândul nostru se îndreaptă, în primul rând, către marele geograf francez Emm. de Martonne, profesor la Sorbonne”⁷⁹. Onorat și de către Universitatea din Cluj cu titlul de dr. h. c., Emmanuel de Martone devenea, așadar, unul dintre

⁷⁴ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Facultatea de Litere, dosar 6/1938, f. 20.

⁷⁵ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Facultatea de Litere, dosar 6/1938, f. 21.

⁷⁶ Diplomele se află în Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

⁷⁷ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1662/1937, f. 67.

⁷⁸ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1761/1938, vol. I, f. 206.

⁷⁹ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1761/1938, vol. I, f. 208.

puținii profesori străini care primeau diploma de dr. h. c. din partea mai multor Universități din România.

Cu aceeași ocazie, Senatul a confirmat ca dr. h. c. al Universității din Iași pe profesorul de Fizică de la Facultatea de Științe din Nancy, Camille Gutton, „pentru activitatea sa științifică, pentru activitatea sa din timpul războiului, care ne-a fost și nouă românilor folositoare, precum și pentru folosul pe care l-a adus științei românești prin elevii ce i-a creiat și ce au continuat să lucreze în domeniul undelor electromagnetice”⁸⁰.

Alături de cei doi profesori citați mai sus, Senatul a hotărât ca și profesorului de fizică de la Sorbona, Aimé Cotton, să i se confere titlul de dr. h. c. Cotton era omagiat pentru lucrările sale științifice și pentru faptul că a contribuit la formarea multora dintre fizicienii români. În plus, trebuie menționat că profesorul francez era considerat un „constant prieten al României”⁸¹. În raportul ce a stat la baza propunerii de acordare a titlului de dr. h. c. se preciza că sub coordonarea lui Cotton au lucrat mulți dintre profesorii de fizică din țară. Prin colaboratorii de la Iași ai fizicianului francez se numărau Constantin Mihul și Ștefan Procopiu, care l-au avut pe Cotton conducător de doctorat⁸². De fapt, Ștefan Procopiu a fost cel care a întocmit și raportul asupra activității profesorului francez.

Senatul a luat această decizie în perioada în care unul dintre cei care a primit titlul onorific era în Iași. Profesorul A. Cotton a susținut conferințe la Universitatea din Iași⁸³, precum și la cea din Cernăuți. Ambele instituții de învățământ superior oferindu-i distinsului profesor francez titlul de dr. h. c.

În cadrul ședinței din 3 iunie 1938, Senatul s-a declarat în favoarea acordării titlului de dr. h. c. și profesorilor Edouard Lambert, de la Facultatea de Drept din Lyon, precum și lui Georges Ripert⁸⁴, profesor la Facultatea de Drept din Paris, ca urmare a propunerii susținute de către Consiliul Facultății de Drept⁸⁵. Cei doi erau recompensați pentru activitatea științifică prodigioasă, pentru formarea unor juriști români și prietenia ce o purtau României. Mai mult decât atât, profesorii Facultății de Drept din Iași

⁸⁰ *Anuarul Universității Mihăilene Iași, pe anul academic 1937/1938*, p. 62.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1761/1938, vol. I, f. 200-201.

⁸³ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1761/1938, vol. I, f. 2.

⁸⁴ Diploma se află în Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

⁸⁵ *Anuarul Universității Mihăilene Iași, pe anul academic 1937/1938*, pp. 62-63; SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1662/1937, f. 83v.

doreau să-și exprime recunoștința pentru realizările științifice ale profesorilor Lambert și Ripert în momente importante ale carierei lor. G. Ripert a fost ales membru al Institutului Franței⁸⁶, în vreme ce E. Lambert sărbătorea 40 de ani de carieră didactică și științifică, încununată de publicare a zeci de volume și fondarea Institutului de Drept Comparat din Franța⁸⁷. De altfel, în aceeași perioadă și Facultatea de Drept a Universității din Cluj a luat decizia să acorde titlului de dr. h. c. profesorului G. Ripert.

Cele cinci diplome au fost înmânate în cadru festiv, prilejuit de deschiderea cursurilor anului universitar 1938-1939, consulului Franței la Iași, Joseph Sibi. Cu acest prilej, pro-rectorul Petru Bogdan aprecia că: „Desvoltarea științifică din ultimele decenii la noi a dus la crearea unor legături cu oamenii de știință din Apus. Mulți dintre dâșii au vizitat Universitățile noastre, apreciind eforturile ce facem pentru progresul științific. Universitatea noastră, după propunerile Facultăților ei, a căutat să omagieze activitatea științifică a unor profesori străini”⁸⁸. Petru Bogdan remarcă faptul că toți cei cinci profesori cărora li se acorda titlul de dr. h. c. erau francezi și, cu acest prilej, îl ruga pe consulul Franței la Iași „să transmită toată via simpatie pe care o simțim pentru cultura franceză și generosul popor francez”⁸⁹. Însă, după acest moment s-a constatat că diplomele conțineau greșeli. Astfel, textul celor cinci diplome a fost modificat⁹⁰, iar diplomele au fost trimise destinatarilor, în a doua jumătate a lunii noiembrie 1938, prin intermediul legației Franței din România⁹¹.

S-a apreciat faptul că acordarea acestui titlu cu o frecvență mai mare în 1938, unui număr de cinci profesori francezi, poate fi pusă în legătură cu speranța într-o colaborare mai strânsă între cele două state, menită să apere ordinea teritorială stabilită prin tratatele de pace de după Primul Război

⁸⁶ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1761/1938, vol. II, f. 456.

⁸⁷ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1761/1938, vol. II, f. 458. Conducerea Facultății de Drept din Iași a dorit ca decizia de a-i conferi titlul de dr. h. c. lui E. Lambert să fie anunțată public în cadrul festivităților organizate la Lyon, pe 6 mai 1938, în cinstea profesorului francez (SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Facultatea de Drept, dosar 259/1938, vol. II, f. 604-617).

⁸⁸ *Anuarul Universității Mihăilene Iași, pe anul academic 1937/1938*, p. 5.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 5.

⁹⁰ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1764/1938, vol. I, f. 169-171.

⁹¹ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1764/1938, vol. I, f. 240-241.

Mondial⁹². Oricum, contextul era dominat de o intensificare a raporturilor culturale româno-franceze. Profesori francezi au conferențiat la Universitățile românești, iar instituțiile de cultură din Franța au căutat să susțină prin donații și burse legăturile culturale româno-franceze.

Ultima inițiativă de a oferi un titlu de dr. h. c. aparține Facultății de Medicină, care, în septembrie 1939, a fost de acord cu propunerea directorului Laboratorului de Igienă⁹³ de a-l proclama dr. h. c. pe profesorul Albert Bessemans (1888-1973), fost rector al Universității din Gand. Acesta sprijinise de-a lungul timpului cercetările efectuate de către cadre didactice ale Universității din Iași și susținuse conferințe la Universitatea ieșeană⁹⁴, fapt pentru care se impunea conferirea celui mai important titlu onorific pe care îl acorda Universitatea din Iași⁹⁵. Însă, după unele opinii, din cauza războiului ce a cuprins Europa și lumea, profesorul belgian nu și-a mai revendicat diploma de „doctor honoris causa”⁹⁶. De aceea, considerându-se că procesul decernării acestui titlu onorific nu a fost definitivat, Albert Bessemans nu este considerat astăzi doctor onorific al Universității din Iași⁹⁷. Cu toate acestea, în una din biografiile distinsului profesor belgian se apreciază că el este dr. h. c. al Universității din Iași (în 1939)⁹⁸. Această distincție se alătură altora primite de la Universitățile din Strasbourg (1936) și Montpellier (1938). Prin urmare, considerăm că decizia luată de către universitarii ieșeni, existența unei diplome⁹⁹ și înștiințarea profesorului

⁹² Ion Agrigoroaiei, „Viața științifică”, în Gh. Iacob, Alexandru-Florin Platon (coord.), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 391.

⁹³ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1868/1939, vol. II, f. 485.

⁹⁴ *Anuarul Universității Mihăilescu Iași, pe anul academic 1938/1939*, p. 13.

⁹⁵ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 1868/1939, vol. II, f. 484.

⁹⁶ <http://www.ziaruldeiasi.ro/invatamant/universitatea-cuza-are-de-inminat-un-titlu-doctor-honoris-causa-din-1939-ni650s>, accesat la 16.09.2015.

⁹⁷ <http://www.uaic.ro/despre-uaic/scurt-istoric/titluri-onorifice/doctor-honoris-causa/>, accesat la 17.09.2015.

⁹⁸ http://lib.ugent.be/fulltxt/MEM01/000/001/151/MEM01-000001151_1960.pdf, accesat la 17.09.2015.

⁹⁹ Fotografia diplomei poate fi consultată în: Gh. Iacob, Alexandru-Florin Platon (coord.), *op. cit.*, în secțiunea Album foto. În 1948 a existat un schimb de scrisori între rectorul Universității din Iași, Leon Baliff, și profesorul Bessemans pe tema diplomei de dr.h.c. Se pare că Baliff a avut inițiativa de a reconstitui diploma de doctor de onoare a profesorului belgian și de a o expedia pe adresa acestuia, însă propunerea nu s-a concretizat, probabil, din cauza contextului geopolitic

belgian sunt argumente prin care A. Bessemans poate fi considerat „doctor honoris causa” al Universității din Iași¹⁰⁰.

Inițiative eșuate. Cazul N. A. Bogdan

Printre propunerile de acordare a titlului de dr. h. c. unor personalități din țară și din străinătate se numără și o inițiativă eșuată. La 11 iunie 1937, profesorul Ilie Bărbulescu¹⁰¹ a înaintat Consiliului Facultății de Litere și Filosofie un memoriu prin care susținea faptul că Universitatea din Iași ar trebui să-i acorde titlul de dr. h. c. lui N. A. Bogdan (1858-1939)¹⁰². Bărbulescu spunea că N. A. Bogdan era îndreptățit să primească acest titlu onorific datorită activității sale de istoric și literat, el realizând lucrări remarcabile despre istoria orașului Iași. De asemenea, Universitatea ar fi avut o datorie morală față de N. A. Bogdan, deoarece, la chemarea Senatului Universității condus de rectorul Constantin Climescu, a realizat o cuprinzătoare lucrare (1049 de pagini), *Monografia Universității din Iași* de la înființarea ei până în anul 1906, care nu a mai fost însă tipărită¹⁰³.

În ședința Consiliului Facultății de Litere din 19 iunie 1937 s-a decis ca propunerea lui Bărbulescu să fie amânată până în toamnă¹⁰⁴. Era o măsură de temporizare a membrilor Consiliului, care nu au respins propunerea, dar nici nu au oferit un răspuns favorabil. Ieșirea la pensie a profesorului Bărbulescu, în anul 1938, și alte probleme apărute pe agenda

(Alexandru-Florin Platon, „Relațiile internaționale ale Universității (1945-1989)”, în *ibidem*, p. 617, nota 7).

¹⁰⁰ Dacă ar fi să comparăm cazul lui A. Bessemans cu cel al lui H. Capitant, observăm că nici acestuia nu i s-a înmănat diploma în mod direct, deoarece profesorul francez a murit cu puțin timp înainte ca rectorul Universității din Iași să-i remită diploma în cadrul unei festivități publice.

¹⁰¹ Parcurgând paginile revistei pe care o conducea - *Arhiva* -, am constatat că Bărbulescu a susținut, la moartea lui Gheorghe Ghibănescu (1864-1936), că acesta ar fi meritat să fie primit în Academia Română și să i se confere titlul de „doctor honoris causa” al Universității din Iași pentru activitatea sa științifică. În acest context, el propune spre vot Consiliului Facultății de Litere și Filosofie ca N. A. Bogdan, care publica articole în *Arhiva*, să primească titlul de dr. h. c. (Ilie Bărbulescu, „Personalitatea științifică a lui Gheorghe Ghibănescu față de Academia Română și doctoratul honoris causa”, în *Arhiva*, XLIII, 1936, nr. 3-4, pp. 263-268)

¹⁰² Pentru câteva repere despre activitatea lui N. A. Bogdan vezi Ionel Maței, *Personalități ieșene*, vol. II, Iași, 1975, pp. 47-48.

¹⁰³ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Facultatea de Litere, dosar 446/1937, f. 102v.

¹⁰⁴ SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Facultatea de Litere, dosar 441/1936-1937, f. 139-144.

Facultății au făcut ca inițiativa ce privea desemnarea lui N. A. Bogdan ca dr. h. c. al Universității Mihăilene să nu mai fie pusă în discuție.

Concluzii

O analiză cantitativă a acordării titlurilor de dr. h. c. la Universitatea din Iași ne prilejuiește constatarea că din cele 13 titluri, cinci propuneri au venit din partea Facultății de Drept (facultatea cu cei mai mulți studenți), trei au aparținut Facultății de Științe, câte două Facultăților de Litere și Filosofie și Medicină și una Facultății de Teologie. Cei mai mulți dintre doctorii onorifici erau francezi (8), patru erau români și un belgian, ceea ce demonstrează, pe de o parte, legăturile puternice pe care Universitatea din Iași le avea cu lumea francofonă, iar pe de altă parte o plajă mai restrânsă de consolidare a relațiilor externe ale Universității prin decernarea de titluri onorifice în comparație cu Universitățile din Cluj (reprezentanți din 5 state) și Cernăuți (reprezentanți din 5 state).

Comparând situația celor patru Universități, observăm că Universitatea din Cernăuți a acordat cele mai multe titluri de dr. h. c. – 15, Universitatea din Cluj – 12, cea din București, conform datelor de care dispunem, a înmănat doar două diplome de dr. h. c., în vreme ce Universitatea din Iași a proclamat 13 „doctori honoris causa”. Apoi, spre deosebire de Universitățile din București, Cluj și Cernăuți, care au oferit diploma de dr. h. c. regelui Carol al II-lea, iar cea din Cluj și reginei Maria, printre doctorii onorifici ai Universitatea din Iași nu s-a aflat niciun membru al familiei regale, deși Casa regală a fost aproape de Universitate, făcând chiar donații consistente. Totuși, Carol al II-lea nu a susținut Universitatea din Iași la fel de mult ca predecesorii săi.

Așa cum am văzut, această distincție a fost acordată pentru prima dată în România de către Universitatea din Cernăuți, urmată de Universitatea din Cluj și, de abia în 1934 de cele din București și Iași. Așadar, Universitățile românești au preluat acest model în perioada interbelică, urmărind ca prin acordarea înaltului titlu să marcheze anumite momente festive (inaugurarea Universității românești la Cernăuți; sărbătorirea unui deceniu de la deschiderea Universității românești din Cluj; a 70 de ani de la fondare în cazul Universității București; a centenarului de la înființarea Academiei Mihăilene din Iași și 75 de ani de la înființarea Universității din Iași), să-și consolideze legăturile externe și să-și sporească patrimoniul simbolic.

Credem că merită subliniat faptul că în perioada interbelică niciun reprezentant al lumii academice germane nu a primit titlul de dr. h. c. din partea Universităților din Iași, București, Cluj și Cernăuți. Cum explicăm această opțiune, analizând cazul Universității din Iași? Ar fi cel puțin câteva

elemente care conturează răspunsul la întrebarea de mai sus. Faptul că Germania fusese stat inamic în Primul Război Mondial, iar relațiile româno-germane, chiar și la nivel cultural, nu au cunoscut o extindere deosebită în anii interbelici. Apoi, profesorii germani nu puteau îndeplini la fel de ușor calitatea de „prieteni ai României”, precum profesorii francezi, mai ales în contextul politic de după venirea la putere a lui Hitler, atunci când s-a produs un fenomen de nazificare a Universităților germane. În plus, un procent important al profesorilor Universității din Iași își definitivaseră formarea la instituții de învățământ superior franceze și întrețineau legături constante cu foștii lor profesori și colaboratori din Franța, ceea ce explică, într-o oarecare măsură, opțiunile lor în desemnarea personalităților din străinătate ce au primit titlul de dr. h. c. al Universității ieșene¹⁰⁵.

Dintr-o altă perspectivă, analiza modului în care au fost receptate propunerile de acordare a titlului de dr. h. c. în Consiliile Facultăților este relevantă pentru a înțelege modul în care erau structurate „grupurile de putere” de la nivelul facultăților Universității din Iași. Acest fapt este vizibil atunci când s-a pus în discuție decernarea distincției onorifice lui N. Iorga și M. Sadoveanu.

Diplomele au fost remise în cadrul unor festivități organizate fie cu prilejul deschiderii anului universitar, fie într-un moment ales special, așa cum a fost cazul înmânării diplomei lui Mihail Sadoveanu. De obicei, profesorii străini care au primit această distincție nu au fost prezenți la festivitățile prilejuite de înmânarea diplomei, ei fiind reprezentați de agentul consular francez la Iași. Acest fapt diminuează într-un fel încărcătura simbolică a evenimentului. Cu toate acestea, festivitățile erau importante pentru mediul academic și cultural ieșean, la evenimente participând atât universitari, cât și personalități ale vieții culturale și politice ieșene.

Prin cele 13 titluri acordate în anii '30, proclamarea de „doctori honoris causa” devenise o tradiție la Universitatea din Iași. Însă această tradiție a fost uitată pentru o bună perioadă de timp. Chiar dacă în perioada comunistă au fost acordate câteva diplome de doctori onorifici, această formă de onorare a valorilor în spațiul academic, statornicită la Universitatea din Iași în perioada interbelică, a căpătat o vitalitate deosebită după 1989.

¹⁰⁵ Analizând datele din *Anuarul Universității din Iași pe anii 1930-1935*, Georgiana Mirela Medrea a observat că din 155 de profesori și conferențieri ai Universității ieșene 52 au făcut studii în Franța (33,5%), 44 au studiat exclusiv în România (31,6 %) și doar 27 au urmat studii în Germania (17,4 %) (Georgiana Mirela Medrea, *op. cit.*, p. 61).

*The Awarding of the Doctor Honoris Causa degree
at the Iași University in the Interwar Years.
A Few Remarks*

(Summary)

Keywords: Iași University, *doctor honoris causa*, foreign relations, the interwar years

The present study tackles a topic that hasn't particularly drawn the specialists' attention. Our purpose is to present a few data and explanations about some decisions made regarding the awarding of honorary doctorates of the Iași University. To best situate what happened at this university comparisons were made with the other three large universities of Romania (București, Cernăuți and Cluj).

The *Doctor Honoris Causa* is part of the honorary degrees awarded by universities or institutions of higher education to people who made themselves known in certain professional, social or political fields. The first record of an honorary award being given comes from the British area. In the 1470s, the University of Oxford awarded an honorary title to Lionel Woodville, who later became bishop of Salisbury. Afterwards, the practice of awarding honorary titles spread to other institutions of higher education in Europe and outside the European continent.

The first *Doctor Honoris Causa* degrees awarded by Romanian universities date back to the interwar years. As early as 1920, The University of Cernăuți awarded the dr. h. c. degree to three Orthodox officials. The other Romanian university created after WWI, the University of Cluj, awarded the first dr.h.c. degree in the 1927-1928 university year to Abbot Metodie Zavoral from Czechoslovakia for his activity from the war years and the first interwar decade on the path of consolidating the Czech-Romanian relations.

At the University of Iași the first dr. h. c. was awarded to bishop Dionisie Erhan, proclaimed dr. h. c. on 26th March 1934. Thus, we can see that in the case of the Iași University, as well as in the case of the Universities of Cernăuți and Cluj, it was a member of the clergy that became a dr. h. c.

If we make a quantitative analysis of the awarding of the dr. h. c. at the Iași University, we can see that from the 13 degrees, five propositions came for the Faculty of Law, three belonged to the Faculty of Sciences, the Faculties of Letters, and Philosophy and Medicine had two each, while the Faculty of Theology had one. Most of the honorary doctors were French (8), four were Romanian and one was Belgian, which proves, on the one hand,

the strong connections that the Iași University had with the francophone world, and the narrower scope of the University's consolidation of foreign relations by awarding honorary degrees compared to the Universities of Cluj (representatives from 5 states) and Cernăuți (representatives from 5 states).

One of the *honoris causa* doctors died before he received his diploma (Henri Capitant), while Albert Bessemans was no longer given it because of the outbreak of war and the situation of Belgium.

As we could see, this degree was given for the first time in Romania by the University of Cernăuți, followed by the University of Cluj, and, starting with 1934, by those of Bucharest and Iași. Thus, the Romanian universities adopted the model in the interwar years, seeking by the proclamation of *dr. h. c.* to mark certain festive events (the inauguration of the Romanian university in Cernăuți; celebrating a decade from the foundation of the Romanian University in Cluj; 70 years from the foundation of the University of Bucharest and the centenary celebration of the Academia Mihăilenă of Iași), to strengthen foreign bonds and increase its symbolic patrimony.

*From the absences of history toward the unequal
of the equal. Women in the higher education of Romania
1919-1939**

Dragoş SDROBIŞ

Keywords: *Greater Romania, higher education, women, gender education, social promotion*

The evolution of the socio-political, economic and legal status of woman in interwar Romania

Since the 19th century, the movement for women's emancipation pursued to define and to impose the recognition of the civil and political citizenship of women in all societies. By citizenship – as any symbolic notion – one understood social security and non-discriminatory access to the state resources, as a way to assure liberty and welfare.

The concept of liberty – as a generic one – gathered all the rights and freedoms promoted by any democratic political pattern, that should be shared by all citizens. To this respect, the right to vote and the right to be elected represented one of the most important demands of the feminist movements all over the world in the 20th century. The states that granted these two rights were the North European states, before the beginning of the World War I: Finland in 1906, Norway in 1913, Denmark and Iceland in 1915. Between 1917 – 1921 many other countries granted political rights for women: Great Britain, Germany, Ireland, Holland, USA, Canada, and even USSR. For the above-mentioned states, the amplitude of the women's political emancipation movements and the granting of these rights were mainly caused by the industrial revolution and the phenomenon inherent to the economic demands. Briefly, “the necessity of the civil emancipation was imposed by the requests encountered on the labor market”²⁶⁷.

* This paper was supported by a Joint Research Project *Women in Educated Elites in Early Socialist and Pre-Socialist Eastern and Central Europe* funded in the frame of SCOPES (Scientific Cooperation with Eastern Europe) program of the Swiss National Science Foundation. Director Dr. Natalia Tikhonov Sigrist.

²⁶⁷ Ghizela Cosma, *Femeile şi politica în România. Evoluţia dreptului de vot în perioada interbelică*, Cluj, Editura Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 8.

Although an important number of successor states granted the right to vote for women, in Romania this reform eventually occurred in 1938²⁶⁸, during the authoritarian regime of King Charles II. Nevertheless, a success was obtained in 1929, when the new administrative law granted electoral rights for women. But the right to vote or to be elected was restrained for the local elections and revealed the importance of the educational credentials in order to achieve these two rights. Although men didn't have to accomplish such a criteria, women were requested to graduate at least the inferior cycle of the secondary level of education, to be employed in the administrative apparatus, to be war widows and/or decorated for their patriotic activity during the Great War. In fact, through this law a sort of *cultural censure* was imposed on women (Ştefania Mihăilescu). The only common aspect with the Parliament electoral law from 1926 was the compulsoriness of the vote for all the women who fitted among those with electoral rights²⁶⁹.

Beside the obstructing of the women political emancipation, it is reasonable to stress also the economic status. According to the *Romanian Encyclopedia* (1939), the conceptual delimitations between active and passive population may be suspected of gender discrimination and of the lack of defining the difference between social assured people and social assisted people. So, if the active population "takes part in the collective effort of production", "the other inhabitants who – because of their social category, of their physical incapacity or of their biological state (age, sex, invalidity) – do not intervene, but as consumers, they represent the *supported population* or the *passive population*"²⁷⁰. According to these definitions, the woman – through her very biological sex – became part of the *supported population*. Last but not least, it should be pointed out that the right of woman to perform certain professional activities was granted very late and after a great struggle. At the end of the Great War women were allowed to become part of the Superior Labor Council or of the School Councils and to perform remunerative activities in the National Railway Company. And, after Ella Negruzzi's success in 1915 (she was the first

²⁶⁸ The reasons that caused such a continuous delay of the electoral reform were demographical (because of the human casualties during the Great War, in 1930 the male population represented 49.1%), educational (the very low alphabetization ratio among women) and moral (although the society idealized women from the moral point of view – portrayed as mother, devoted wife and housewife – it also created an antithesis between the domestic space and political life. By this the society generated and maintained the political exclusion for women, who *should* remain in the limits imposed by the patriarchal thinking).

²⁶⁹ G. Cosma, *op.cit.*, p. 55.

²⁷⁰ *Chapter II – Oamenii*, in *Enciclopedia României*, vol.III, Bucureşti, Imprimeriile Naţionale, 1939, p. 41.

Romanian woman to become a lawyer), the right to perform advocacy was granted to women in June 1920.

But in the countryside the situation was far away from any improving. Because the agriculture was mainly practiced by small land owners, with no technological improvements, the woman became part of this economic activity, but as an auxiliary, together with the children. Although statistically women exceeded men in agriculture (4.18 million females – 50.7%, and 4.06 million males, 49.3%), this aspect is far away of being interpreted as a sign of women's economic emancipation. It was, in fact, "the consequence of practicing an extensive agriculture and of a rudimentary agricultural technics of production"²⁷¹.

Despite these rural aspects, in industry and in the administrative apparatus the women ratio is increasing during the entire interwar period. For instance, in industry female workers represented 18.9% of the employees, but they were above this ratio in food industry, textile industry, where "together with children [women] represented at the end of the 30s more than 40% of the employees"²⁷². The same trends were visible in public services, where in 1930 the females represented 20.4% of the employees. But it should be emphasized that the women – as civil servants – didn't achieve managing positions. For instance, in 1923 the Central Administration of the Interior Minister had 555 employees, of whom 227 were women (that is 40%). None of these were in managing functions and only 8 of them had graduated higher education. In 1938 in the same institution the number of employed women was of 128 (44.6% of 287), of whom 25 had graduated higher education. Still, they were invested in inferior executive functions²⁷³.

The political and economic inferiority of woman was strongly linked with the legal one. The Constitution of 1923 stipulated at article 6 that "The civil rights of women will be established of a fully equality between the two sexes". This principle was far away from the social reality, if we take into consideration the dispositions of the Romanian Civil Code, a

²⁷¹ Ștefania Mihăilescu, *Amplificarea și maturizarea mișcării de emancipare a femeii române între 1929 și 1948*, în Ștefania Mihăilescu (ed.), *Din istoria feminismului românesc. Studiu și antologie de texte 1929-1948*, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 17.

²⁷² *Ibidem*, p. 19.

²⁷³ See *Anuarul funcționarilor de stat ai Ministerului de Interne pe anul 1923*, București, Imprimeria Statului, 1923, pp. 132-182, *Anuarul funcționarilor din Administrația Centrală și Exterioară a Ministerului de Interne 1938*, București, Imprimeria Națională, 1938.

conservative act of Napoleonic inspiration²⁷⁴. Some examples can be illustrative: the Romanian woman would automatically lose Romanian citizenship by the marriage with a foreign citizen (in order to keep the Romanian citizenship she had to record this option in a legal act). By marriage, the woman would lose her judicial personality, in this way having the same status as children or as alienated persons. So, she couldn't conclude contracts or present herself in court without the approval of her husband. Another common law regarding marriage was the *dowry marriage*, a dowry that would never be at her disposal. Calypso Botez, a feminist militant, considered that marriage meant for the Romanian woman „le passage de la capacité à l'incapacité”²⁷⁵. Eventually, in 1932 a special law cancelled the civil incapacity of married woman, for whom this law granted the right to conclude contracts, to present herself independently in front of the justice or to dispose of her wage, if employed. Nevertheless, a great restriction was the maintaining of the mutual divorce.

Romanian educational system during interwar period. General characteristics

It would be very interesting to emphasize the social role of education in a society that, more or less, marginalized women. Was the education a vector for social promotion (as the democratic model of mass education pretended to be)? Was it just a cultural mechanism in order to inoculate a certain identity? Or – the optimistic point of view – did it remain far away of the socio-political ideas performed in interwar Romania?

As an agrarian society, where the delimitation between the public and the private sphere represented the extension of the male-female cleavage, the Romanian state designed education mainly as a way to *enlighten the masses*. This is how we can explain the frenzy of *cultural offensive* during the 20s, through which Constantin Angelescu as minister of public instruction and, as a continuator of Spiru Haret (the first instruction minister who tried to eradicate the analphabetism), tried to complete the alphabetization of Romanian nation. In this manner, Angelescu considered school “a way to provoke a renovation in spirit and to reawake the national conscience”, and after that a way to fit “the requests and the needs of the

²⁷⁴ Ștefania Mihăilescu, *Amplificarea și maturizarea mișcării de emancipare a femeii*, p. 23.

²⁷⁵ Calypso Botez, *Rapport sur la situation juridique de la femme dans la législation roumaine*, Bucarest, 1932, p. 7.

country”²⁷⁶. By this, the educational politics – that imposed a minimum period of compulsory and no-fees education – promoted the idea of preserving a certain national specific of the Romanian society. Despite the enormous investments that were made (e.g. new buildings), education was not designed to be a mechanism of social change.

Education as an *end in itself* was harshly criticized. Iuliu Moldovan considered the Romanian school “a place of experiencing a blind pedagogy towards the elementary necessities of life. The result of such an instruction would be weak graduates, [...] with no initiative or emancipation spirit, no will or determination, finally with no preparation for life’s real necessities”²⁷⁷. This is the reason why Moldovan proposed the model of the bio political state, which should focus its attention on the selection and the promotion of human capital. In terms of gender the model designed by Moldovan would eventually extend the male-female cleavage. Thus, if “the man is the productive, disciplined and individualist element, for whom intellectual activities prevail”, woman is “the receptive, obeyed, and socio-altruist element, for whom soul capacities prevail in order to give moral education”²⁷⁸. This kind of ideas had the role to block the ascension of women through education, mentally too. For a peripheral, traditionalist and agrarian society, the reticence of the *manhood establishment* to improve women social status could have hardly been defeated by a weak women emancipation movement. It should be taken into consideration the economic coefficient. Romania’s poor economic level of development didn’t impose a supplementary human capital to be converted in labor force. That is, the

²⁷⁶ Constantin Angelescu, *Evoluția învățământului primar și secundar în ultimii douăzeci de ani*, in *Revista generală a învățământului*, an XXVIII, nr. 5-6, mai-iunie 1940, pp. 170-171.

²⁷⁷ Iuliu Moldovan, *Biopolitica*, Cluj, 1926, pp. 33-34.

²⁷⁸ *Ibidem*, p. 76. Later, at the end of the 30s, the eugenic researchers negated the existence of any differences between girls and boys in terms of intelligence. The way they tried to explain the absence of women from social life was due to the mainstreaming of the gender social roles, which caused the social promotion of women. “The fact that the number of genius men is superior to that of women genius cannot become a proof of the women’s inferiority. This could be taken for good, if we can prove that social and educational opportunities were equals for both sexes. But the educational curriculum for girls is different from that of boys, because for girls the scientific content was smaller and, by this, a lot of professions became forbidden for women. And hardly had she been employed, the wage received was smaller”. Alexandru Roșca, apud Maria Bucur, *Mișcarea eugenistă și rolurile de gen*, in Mihaela Miroiu, Maria Bucur (ed.), *Patriarhat și emancipare în istoria gândirii politice românești*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 123.

social and economic quasi-lockage of women. In fact, to maintain woman in a dependency state toward man represented a valid argument to ban total political rights for woman.

But, despite all these anti-feminist attitudes, the ratio of women in the second level of education represented a necessary premise for achieving a cultural and social capital that could lead to a social promotion.

Modernity required a profound reform of the educative system, because of the complexity of the social life that industrialization and urbanization phenomena provoked. Along with technology and urbanization, the industrial revolution augmented the importance of formal education. In a place – such as it was the city – “it appeared that shared norms and expectations eroded, and familiar social controls lost their significance. As a result, more formal systems of socialization and discipline, like the school and police, gained new significance. A new institutional culture began to take shape in the largest cities because of these developments”²⁷⁹. “The central question was the link between schooling and the growing complexity of the social structure, an outcome of industrialization and urbanization. As the social division of labor became more complicated, the issues of schooling and training people for productive careers in the new urbanizing society grew in importance”²⁸⁰. So, by inventing and by promoting new social roles, education itself became a vector of social change or, more accurate, of social differentiation, a phenomena accelerated by the increasing development of urban life, requiring a widely division of labor and through this leading to tendencies toward specialization in the production of goods and services. Shortly, the urban life created and imposed new social and economic roles, for women and men as well. “The life in the biggest cities was characterized by a loss of community”, in which “social relations became more impersonal. Given this, it is conceivable to say that social capital was dissipated. In highly urbanized areas people were known by their social roles than as individuals. [...] As the cities expanded, it was possible for the individual to feel lost in a sea of humanity”²⁸¹.

So, for the developed societies, as it was the case of USA, education meant instruction, allocation of a certain social role and strengthening of a civic consciousness. In other words, education had the role to inoculate to

²⁷⁹ John L. Rury, *Education and Social Change. Contours in the History of American Schooling*, 3rd edition, New York – London, Routledge Publishing House, 2009, p. 7.

²⁸⁰ *Ibidem*, p. 17.

²⁸¹ *Ibidem*, pp. 139-140.

every single individual the senses of membership to a national community, social responsibility and economic initiative.

This was not the case of the Romanian education system. In fact, for the Romanian state education meant only instruction, in this manner the Romanian instruction ministers continuing to promote a pedagogical approach specific for the 19th century. Eventually, this is the reason why intellectual activities and theoretical preparation prevailed in the school curriculum²⁸². The alphabetization became an end in itself by ignoring the practical and entrepreneurial capacities of the individuals.

A proof that neither the education promoted a social change, nor the economics required specialized labor force is the structure of Romanian population in economic fields (see Table 3). Although the institutional development of the Romanian state apparently expressed a modernization phenomenon, the population's economic structure emphasizes the insignificant feature of the social change. If in the western societies social change was required by the economic development, in Romania it is the state that tried to demarche and sustain social change²⁸³. But the modernization effort of the Romanian state ended up into an oversizing of the bureaucratic apparatus, dependent of the state from the financially point of view. In other words, social change in Romania meant administrative roles allocated by the state, but that couldn't bring any *added value* for the economy; instead, sustaining this administrative apparatus shifted the majority of investments toward the urban medium by ignoring the village. So, it was no mistake for any foreign observer to describe Romania as a "country of increasing contrasts".

The secondary education as source of inequality between males and females

The agrarian reform of 1920 (that led to the extinction of the landlords) and the electoral reform (that granted the right to vote to all major males) both contributed to an increasing importance for education. Because the peasant farming became one of subsistence, the economic deprivations could easily have led to a political radicalization. This is why the state chose

²⁸² Ștefan Bârsănescu, *Politica culturii. Studiu de pedagogie*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 70.

In the west economics dictated to politics, but in Romania (as in most peripheral societies) politics dictated the conditions of economic life". Andrew C. Janos, *Modernization and Decay in Historical Perspective: the Case of Romania*, in Kenneth Jowitt (ed.), *Social Change in Romania 1860-1940*, University of California, Berkeley, Institute of International Studies, 1978, nr. 36, p. 89.

to extend the compulsory education to 7 years and to liberalize the access toward the secondary level of education. On the other hand, the population became aware of the significant role education could have in social promotion and economic liberation²⁸⁴.

The state reformed the secondary level of education, by giving-up the old system (classic, modern and sciences branches – as a matter of fact all were theoretical oriented) and by developing three distinct directions: theoretical (the high-school), vocational (*ecoles normales*, theological high-schools or *seminarium*) and professional (industrial schools, housekeeping schools, cottage industry schools, etc.).

Nevertheless, the great majority of the pupils from the secondary education would choose to graduate the theoretical high-schools, a reason for this propensity being that the theoretical high-school was designed as a “selected school” and as a nursery of the country’s intellectual elite²⁸⁵. So, by graduating theoretical high-school the pupil could achieve a social capital, otherwise necessary to become a university student. This is how we can explain that the curriculum of the high-school was supposed to assure a certain degree of “general culture”. The reform of 1932 tried to change this state of things, by establishing “a rational equilibrium between humanities and sciences”, the differences becoming more significant during the last class. The legislator’s motivation was not concerned not uselessly overcrowd the curriculum and, by this, to encourage an “intellectual trend” among students. The purpose was to “prepare the country’s useful elements through labor and through a solid general culture”²⁸⁶.

A characteristic of the secondary education from this period was the gender segregation. Nevertheless, the mixt high-school existed, especially in towns where locative spaces for educational purposes were missing.

Despite of some public reactions against female presence in the secondary education, their presence increased significantly (see Table 5). More than this, there were no significant curriculum differences, due to the fact that the graduation exam (the *baccalaureate*) required the same theoretical and practical notions. Unfortunately, we could not find any centralized statistical data in order to capture the graduation rate of this exam by each gender (see Table 6).

In 1937-38 scholastic year, the male population from the state secondary schools represented 58.8% (96.868 male pupils of 164.603), while females represented 36.8% (60.555). The 4.6% difference represented

²⁸⁴ See Calypso Botez, *La prolongation de la scolarité*, Bucarest, f.a.

²⁸⁵ Ş. Bârsănescu, *op.cit.*, p. 201.

²⁸⁶ *Programele analitice pentru învăţământul secundar (gimnazii şi licee de băieţi şi fete)*, Bucureşti, Imprimeriile Statului, 1941, p. 3.

the pupils of the mixt high-schools, which we were unable to split on gender criteria (see Table 7). The evolution of females in the secondary schools was very rapid: if in 1920-21 there were registered 5.646 female pupils in high-schools, in 1937-38 there were 28.957, that is six time more female pupils than in the 1920-21 scholastic year. An interesting clue that may capture the amplitude of this phenomenon is the alphabetization ratio. According to the 1930's census, the ratio of secondary graduates' women in the total female alphabetized population was 10.1% (that is 338.639 of 3.356.236). Meanwhile, the ratio of the secondary graduates' males in the total male alphabetized population was 7.55% (that is 369.945 of 4.893.947). In fact, this is the only statistical pattern regarding education and instruction where women population was superior.

The ratio between male and female population is almost the same in the secondary education's graduates – inferior and superior cycle: 14.713 males (that is 57% of 25.566) and 9.873 (38.7%). The gender ratio among high-schools graduates was for the 1937-38 scholastic year the following: 4.835 males (that is 60% of 7.960 graduates) and 3.117 females (39%).

The higher education system during interwar period in Romania

1. Institutional development and legislative aspects

After 14 years from the Great Union, in 1932, a new law for organizing higher education in Romania was promulgated. Also known as the *Iorga law*, this legislative improvement sanctioned universities' autonomy principle. But the law also imposed the homogenization of the university curriculum, and, in order to accomplish this desiderate, an inter-University Council was founded.

As far as cultural politics were concerned, the university defined its mission as the “*instruction* of the students by two classic ways – the lecture and the practical work”²⁸⁷. So, the cultural purpose of the university was – as Ion Petrovici put it – “the professors' scientific creation and the acquiring of scientific methods and spirit by the students”. Petre Andrei added also students' preparation for a certain profession²⁸⁸.

Interwar period meant for the university a development of all its branches: the scientific branch, the technic and the vocational ones. By this, in 1936 there were 29 higher education institutions in Romania, while in 1914 there were 25 in the geographical area of Greater Romania, under different state authorities (Bukovina, Transylvania).

²⁸⁷ Ș Bârsănescu, *op.cit.*, p. 214.

²⁸⁸ *Ibidem*, p. 215.

2. *The numeric evolution of student population in Romania – by higher educational institutions and by gender*

The rapid growth of the student population after 1919 concerned Romanian educational authorities. Because of this growth in 1925 the *baccalaureate* exam was implemented, as a mechanism to moderate this phenomenon. But, despite this, the student enrollments continued to increase. And, because of this rapid growth, higher education became a mass education, affecting the quality of the educational act itself and the students' preparation, too. In 1925, Constantin Stoicescu, professor at the Law Faculty of Bucharest, revealed the students' weak theoretical acquisitions, an aspect imputable to the secondary educational institutions, especially those of the province. As a way to solve these impediments, Stoicescu proposed a new admission methodology in the higher educational institutions. According to him, the secondary graduates should continue to study at faculties linked to their secondary followed branches. By this, the theoretical and practical acquisitions during high-school would have stopped being in vain, while students' performance would have risen²⁸⁹. Eventually, the educational authorities accepted the insertion of the so-called "preparatory class", designed to have a "propaedeutic role", in order to channel student's interest toward a certain university specialization²⁹⁰. Although it was supposed to be an improvement measure, it was not clear whose attribution was to systemize the preparatory class. This was why in 1932 this project was abandoned although in 1929 the 8th class from the secondary schools was removed (it will be reintegrated in 1935). But there were certain faculties that organized and maintained during the entire interwar period the preparatory class, as were the human medicine faculties, polytechnics and faculties of sciences.

The statistical landmarks we chose to analyze the student population growth's amplitude are: the 1924-25 academic year (as the first "normal" one after the Great War; the probability of overlapping student promotions is very low), 1929-30 and 1932-33 (the debut and the end of the *great depression*), 1934-35 (the reimplementation of the 8th class in secondary schools) and 1937-38.

²⁸⁹ Constantin Stoicescu, *Din lipsurile şi neajunsurile Facultăţii de Drept din Bucureşti*, in *Revista generală a învăţământului*, an XIV, nr. 4, aprilie 1926, pp. 237-243.

²⁹⁰ Raul Teodorescu, *Anul pregătitor*, in *Revista generală a învăţământului*, an XV, nr. 5, mai 1927, pp. 294-301. Eugeniu Speranţa, *Destinaţia anului preparator de la universităţi*, in *Revista generală a învăţământului*, an XVII, nr. 8, octombrie 1929, pp. 451-457.

Table 8 reveals the numeric evolution by university branch and by gender to all higher educational institutions from Romania. According to these statistical data, women ratio in the total student population varied between a quarter and a third of the entire student population. In universities, the women ratio's evolution is the following: 1924-25 – 24.4% female, 1929-30 – 30.1%, 1932-33 – 26.5% female, 1934-35 – 28.3% female, 1937-38 – 24.6%. In special higher education institutions: 1924-25 – 10.6% female, 1929-30 – 14% female, 1932-33 – 19.3%, 1934-35 – 17.5% female, 1937-38 – 12.6%. Total general: 1924-25 – 22.8% female, 1929-30 – 27.8 female, 1932-33 – 25.2 female, 1934-35 – 26.3 female, 1937-38 – 21.9 female.

The statistical data allow us to depict some certain patterns regarding the faculties females preferred to attend. At this point, we shall focus the statistical analyze on universities and deliberately the theological faculties.

The faculties of Letters and Philosophy were structured in three different branches: history, philology and philosophy, time license period being of three years, while PhD preparation lasted 2 years. The faculties of letters were the main mechanism of intellectual preparation and pedagogical training for the secondary teachers. So, taking into consideration the economic finalities for graduating from these faculties, it becomes easier to explain the female prevalence, with an average ratio of 60% (see Table 9).

During the entire interwar period, the Law faculties' students represented 40% of the total students' population. According to Constantin Kiritescu, until the 1934-35 academic year the average of Law faculties' students were: for Bucharest University (1920/21 – 1934/35) – 45%, Iași University – 37%, Cluj University + Law Academy of Oradea – 52%, Czernowitz University – 32% (see Table 10).

This great number of aspirants pursuing to become lawyers began to create some economic difficulties, as it was the insertion in the labor market. It is true that at the end of the first world war, the Romanian state needed an extended bureaucratic apparatus, so the Law graduates – and not only them – could easily find a job. But the economic crisis led to severe budget adjustments, affecting the public servants' wages and the number of employed public servants. More than this, the great number of Law graduates could lead to lawyer inflation and by this – because lawyers were freelancers – to reduced incomes. This is the reason the public authorities chose to interfere. Such an interfering measure was in 1935, according to which, in order to be able to provide lawyer activities, the law license was no more sufficient. From that moment to become a lawyer, one had to have a PhD in judicial sciences. Proceeding like this, the state could only delay, but in no way to solve the problem.

The Sciences faculties had three important branches: Mathematics, Physics-Chemistry, and Biology. The bachelor studies period was 3-4 years, while the PhD studies lasted 2 years. The significant female ratio is due to the economic finalities of these studies – teacher in the secondary schools (see Table 11).

The duration of studies was 6 years in human medicine, while in pharmacy the studies lasted 5 years (including 2 preparatory years). Also, the human medicine faculties granted the academic title of *doctor*, while at pharmacy the academic title was licensee. The issues caused by the high presence of foreigners (especially Jewish students) determined the authorities to merge the pharmaceutical education in Bucharest starting with 1935, as a way of mitigating the increasingly violent and anti-Semitic student protests (see Tables 12 & 13).

Licensees of the higher educational system by gender

The statistics of licensees in interwar period are scarce and often contradictory. Also, for many academic years the statistical data concerning graduates evolution are missing. Moreover, only seldom the data are aggregated by gender, ethnicity or confession. That's why in order to depict some tendency's patterns we will invoke some study cases.

The first item to highlight is the percentage of licensees among student's promotions. In this respect, we chose the University of Iaşi as a sample, with reference to the graduates of the 1933/34 academic year. Setting the years of bachelor's level for each faculty, we picked from statistical data the students enrolled in the first year of study who should have obtained the degree in 1933/34 academic year, by a sequential promoting (see Table 14).

In terms of proportion of gender among the licensees we have the following situation:

Law Faculty – 259 licensees (100%), of which 217 males (83.8%) and 42 females (16.2%)

Letters Faculty – 96 licensees (100%), of which 22 males (23%) and 74 females (77%)

Sciences Faculty – 129 licensees (100%), of which 51 males (39.5%) and 78 females (60.5%)

Human Medicine Faculty – 93 doctors (100%), of which 78 males (83.9%) and 15 females (16.1%)

Pharmacy Faculty – 68 licensees (100%), of which 34 males (50%) and 34 females (50%)

Total – 645 licensees (100%), of which 402 males (62%) and 243 females (38%).

However, women prevailed in terms of higher education graduation. The ration of those enrolled in university and those who are licensed is favorable to women:

Law Faculty – 33.5% licensee males and 25% licensee female

Letters Faculty – 25.5% licensee male and 38.1% licensee female

Sciences Faculty – 16.4 % licensee male and 49% licensee female

Human Medicine Faculty – 64% male doctors and 68% female doctors

Pharmacy Faculty – 92% licensee male and 50.8% licensee female

Total – 33.4% licensee male and 40% licensee female.

The percentages proposed by Constantin Kiritescu are about the same. For instance, for the 1933/34 academic year, when calculating the ratio of graduates from all institutions of higher education by gender, the results are as following: 72.5% males (3330 licensees and doctors) and 27.5% females (1268 licensees and doctors), out of 4598 academic titles granted. But if we extract only the faculties we only referred to on the above tables, the ratios are almost the same, with a margin of error of 2-3% (see Table 15).

Socio-economic integration of women in the interwar labor market

Despite the fact that in the interwar higher education women represented 25-30% of the student population – proportion extended among the holders of a university diploma – women faced many obstacles during the process of economic and professional emancipation. In fact, the male establishment created an interdependent relationship between the economic and politic empowerment. If the first one could be accomplished, then granting the right to vote and eligibility would have been an automatic consequence. From this point of view, education – and especially the university – becomes an education for disillusion. Thus, although education prepared the frames of a social change, the society was blocking the rise of woman. As in the prewar period, the public discourse legitimated the image of women as a key player in domestic space, but as a “silent” outsider in the public space. In these circumstances, the large presence of women in the faculties of letters and sciences reveals the main economic outlet that was designed for women, that is education. In fact, education was supposed to become an outsourcing of another domestic attribution considered to be pending of women: the raising of a child.

Nevertheless, the Romanian society stands out by some premieres. Vera Myller became the first professor at university in Romania in 1918, at Iași, where she began to teach algebra. A few years later, Chaborski

Gabriela became the first woman as an associate professor at the Sciences Faculty of Bucharest (since 1924, when she began to teach chemistry). Ella Negruzzi was a distinct case, as we said before, becoming the first Romanian lawyer woman. The interwar period brought to light an electoral premiere: in 1930 Luiza Zavloschi (1883 – 1967) became the first woman major in Romania, elected in march 1930 (she took advantage of the 1929 law)²⁹¹.

The singularity of these feminine figures in social life should be considered in the light of the development degree of the Romanian society. In 1923, “after settling the national issue and along with the universal suffrage, peasants’ land allotment, the widespread of public education and the geographical expansion of higher education, we can say that we have entered a convenient modernity”²⁹². Though, it was a modernity that had settled sharply in society. The imbalances caused by 50% illiterate population and the right to vote granted to males overturned the Romanian political environment. This is how we should interpret the 1926 electoral law, by which the party who obtained at least 40% of the total votes gained automatically 70% of the parliamentary mandates, providing a reliable legislative support to the government. By this, the 1926 electoral law became a mechanism of restricting the extension of demagoguery and populism in the Romanian interwar society. For Romanian politicians engaging women in the political decision-mechanism would have made the political evolution more unpredictable. In other words, the refusal for political rights to women meant the limitation of the social revolution started by agrarian and electoral reforms. In fact, it was the “available modernity” that the Romanian society could afford. The two major ideological mainstreams developed during interwar period – the Europeans and the traditionalists – created a synonymy between national accomplishment and modernity. By confusing modernity with national unity, modern values as individual liberty or equality of chances passed in the background. What prevailed was the community, and in order to preserve its cohesion the limits of modernity should be strongly emphasized. Ignoring women was part of this model of modernity misappropriation.

²⁹¹ See George Marcu, Rodica Ilinca, *Dicţionarul personalităţilor feminine din România*, Bucureşti, Editura Meronia, 2009.

²⁹² Liviu Antonesei, *Polis şi paideia. Şapte studii despre educaţie, cultură şi politici educative*, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 31.

Women in foreign higher education institutions

After the Great War ended, the states' leaders become concerned about the women's social role and impact. Under the impact of the Soviet model – whose charisma haunted throughout Europe in 1919/20 – many states made concessions towards making education an opened-mass public service. For those leaders, such a concession should have been without negative consequences in medium term. Unfortunately, social peace does not resume itself to what people achieve. Instead, social peace means to shrink the distance between expectancies and realities that is a continuous process of acquisitions, but maintaining adherence to a common project in which individual initiative is continuously stimulated.

Among the developed countries, France had the most significant growth of female students (612.6%) during 1913-1933. Meanwhile, Germany had the lowest ratio of women in universities (14.52%). In USA, the student population growth rate is very close to the one of the female student population (297.5%, and 356%).

In the successional states, the growth rate of the female student population is very high, while in Austria and in Hungary (the former leader states of the Central Europe) the percentage of female population is very low (19.4% and 13.9%).

The huge growth of student population in Romania was also determined by the doubled population as a consequence of the 1918 Union. So, in this case, it is proper to relate these figures to the 1924/25 academic year, when 22379 students were enrolled, out of which 5101 were female students. The result is that the growth rate of the female population was 165%, which proves an increasing growth of student female population in universities, along with the general growth of student population (see Table 16).

Overcrowded universities and intellectual unemployment. International debates and internal measures

The increasing student population during interwar period led to a problem that many states had to face with: the overcrowded universities, seen as a direct cause of the intellectual unemployment phenomenon. The International Commission for Intellectual Cooperation tried to figure out solutions for these problems, by collaborating with the International Labor Office and International Federation of Students. The first step was taken in 1929, when these institutions demanded for statistical data from all the member-states, in order to quantify the phenomenon of overcrowded universities. Meanwhile, the International Labor Office (especially the

Advisory Committee of Intellectual Professionals) should have achieved statistics including intellectual professionals and unemployed intellectuals. The final achievement should have been the implementation of new educational policies, among them the most important being that of professional orientation.

The great depression of 1929-1933 emphasized the intellectual unemployment phenomenon, brought into the League of Nations' attention. In 1935, 10th and 11th of April, the General Secretariat of the League of Nations hosted the University Youth Unemployment Conference²⁹³. The debates of this phenomenon were justified as following: „*Les dangers résultant de l'inoccupation de cette catégorie de jeunes gens peuvent finir par atteindre sérieusement non seulement l'ordre social, mais aussi l'avenir des professions libérales et de la vie intellectuelle tout entière*”.

The solutions proposed for mitigating the effects of the intellectual unemployment were divided into three categories:

- a. Negative measures – eliminating overlapping jobs (the solution involved also a raise of the payroll of the intellectual work); rejecting foreign workers; limiting intellectual labor market for women)
- b. Positive measures – encouraging emigration of intellectual professionals abroad, especially outside Europe²⁹⁴; setting up placement offices; reducing the work period for intellectual professionals.
- c. Selection measures – admission contests for university and for labor market; professional orientation²⁹⁵.

An interesting statement was presented by *Fédération Internationale des Femmes Diplômées*²⁹⁶, who advocated for non-discriminatory access of women both in education and labor market. Although access to higher education was no longer a legislative problem,

²⁹³ The full debates of this conference were published in *La Coopération Intellectuelle (revue de l'Institut International pour la Coopération Intellectuelle)*, 1935, no. 53-54, pp. 325-428.

²⁹⁴ Among possible destinations there were the *new countries* (pays „neufs”), whose economies lacked intellectual professionals: Latin America, Canada, Philippines, China, Australia, the south states of the north-American federation; colonies etc. Nevertheless, a frequent problem was that of recognition and equivalence of diplomas.

²⁹⁵ *International Institute for Intellectual Cooperation* sustained such an idea, considering to have a decisive impact in stopping the intellectual unemployment phenomenon. The *Comittee of Representations of International Student Organizations* (1926-1940) proposed in 1935 the development of the classification of intellectual professions that should lead to the recognition of new professions through legislation.

²⁹⁶ *Ibidem*, pp. 363-371.

the work legislation still permitted gender discrimination. Thus, the intellectual unemployment was considered to be caused by women's presence on the labor market, concluded the delegate of this federation. Furthermore, the Federation was disapproving the idea that housework was an economic activity. Because of this discriminatory idea the effect was that „la place des femmes est dans leur intérieur”. In fact, the goal of any economic activity was profit, that is housework could never be considered an economic activity. A final aspect was that of legislative measures adopted in various countries that captured the extension of women discrimination in labor market. The final resolution stipulated that the *Fédération Internationale des Femmes Diplômées* opposed measures that could limit women's access to intellectual careers out of gender or marriage reasons.

From the intellectual unemployed people toward the law for compulsory social service

In attempting to find solutions to the problem of overcrowded universities and of intellectual unemployment, the Romanian state developed a census unique in the entire Europe of that time: the census of unemployed intellectuals, organized by the Institute of Statistics pending the Ministry of Interior, on 7th of March 1937.

The results of this census revealed the existence of 6075 unemployed intellectuals (see Table 17), but the number of the licensee unemployed intellectuals was very small (652, that is 10.7%). Among the licensee unemployed intellectuals, the number of female was of 235 (36%), many of them being letters, sciences and economic licensees (see Tables 18 & 19).

During interwar period, the presence of women in the Romanian higher education was an issue addressed only tangentially. The main issue was the one of the overcrowded universities, in Romania and elsewhere. This was the reason for which states tried to impose new methods of social and economic control over university youth. For instance, in totalitarian states – such as Germany and Italy – mass youth organizations were conducted by the state itself, while in France the youth had a great contribution to the success of the socialist and communist parties.

Although Romania was a half-illiterate society (43%, according to the 1930's census), with small number of secondary education enrolled pupils, still the number of students to university was growing, despite the economy structure's lack of jobs for graduates. In this context the university became the breeding ground for Iron Guard, because “in an agrarian society, the university was one of the few places where people could gather. In

Romania the university became a center of extremist political turmoil, where the Iron Guard had found a fertile ground. Thus, many students have played a key-roll as propagandists in 1937 elections”²⁹⁷.

Under these circumstances, after 1933 the Romanian state was increasingly threatened by the rise of the Iron Guard. The negative consequences of the economic crisis and the intellectual unemployment generated the success for the radical discourse performed by the Iron Guard leader, Corneliu Zelea Codreanu. By creating OETR (The Office for the Romanian Youth Education, converted later into Straja Tarii – The Sentinel of the Motherland) the Romanian authorities copied the Nazi model of HitlerJugend. After the electoral success of the legionary movement in 1937, King Charles II implemented legislative measures of controlling university youth. It was the case of the social service law proposed by Dimitrie Gusti, a law which stated that higher education graduates had to contribute to the work of “raising” the Romanian village. In the same time, the law purported to decongest the cities of the university graduates and to diminish the gap between the cities and the villages.

Although it represented the first authoritarian regime, King Charles II regime’s measures represented the first concerted policy of social change in Romania. Until 1937 the role of the Romanian state was that of taxes collector for the maintenance of the most important institutions like army, administration, church or school. Because of the lack of social pressure capable to induct a bottom-up change, the platforms of all political parties were pragmatic, not ideological²⁹⁸. This might have been the reason for the extremist parties’ success, because these movements were the one to propose a dramatic social change. It was also true that this change was supposed to be implemented on nationalistic and xenophobia criteria. But, it was also true these movements were the only ones pursuing to “penetrate the society”, that was to design and to follow the implementation of the designed plan.

From this point of view, the presence of Romanian women in higher education appears less and less a mechanism of social change promoted by the state. If we take into account the woman’ socio-economic, judicial, and political status, her image of *unequal of the equals* becomes more and more pertinent. In a society in which education had almost no communitarian dimension, the presence of women in higher education was in fact the last step in the process of social promotion.

²⁹⁷ Mattei Dogan, *Sociologie politică. Opere alese. Antologie*, București, Editura Alternative, 1999, p. 159.

²⁹⁸ *Ibidem*, pp. 152-153.

*From the absences of history toward the unequal of the equal.
Women in the higher education of Romania
1919-1939*

(Summary)

Keywords: *Greater Romania, higher education, women, gender education, social promotion*

In 1905, at the initiative of the Romanian Women Society, historian Nicolae Iorga held a conference on the woman's role in Romania's history. The metaphor chosen to describe the woman's contribution was that of *the absences of history*. It should be stated that at the beginning of the 20th century the woman's state was not very different from that described by Nicolae Iorga, despite the efforts of the feminist movement. But the shift occurred at the end of the First World War. The women's contribution to the war effort behind the front lines, the sacrifice they made was sufficient to claim equal rights with men. But, although some pieces of progress were visible, the gender discrimination was maintained during the entire interwar period, namely the woman became more or less *the unequal of the equal* (Mihaela Miroiu).

The aim of this study is to emphasize the women's ratio in higher education during 1919-1939. The statistical data were extracted especially from the official yearbooks of the Romanian universities (Bucharest, Iași, Cluj, Czernowitz) and subsidiary from the Romania Statistical Yearbook. Proceeding like this, I was able to establish some educational trends, on gender criteria (the women's propensity toward certain faculties or specializations), or on numeric criteria. This last one was the so-called phenomena of the *overcrowding of the universities*, an issue that provoked a reverberant debate regarding the role of the university and the social finalities of the higher education. It should be stated that this debate was not peculiar for Romania, because it was a very important issue internationally, too. Finally, I tried to propose an interpretative scheme for the measures implemented by the authoritarian regime of King Charles II – as the law of the *social service* or the establishment of *Straja Țării* (The Sentinel of the Motherland). From my point of view these two measures might have been designed as social mechanisms for controlling and positioning the higher education graduates.

ANNEX

Table 1. The evolution of alphabetized population in Romania – The Old Kingdom

	1899			1912			1930		
	M	F	total	M	f	total	m	f	Total
Total population	3.026.639	2.930.051	5.956.690	-	-	7.230.418	4.299.834	4.486.688	8.786.522
Population 8 years old or more	2.400.000	2.300.000	4.700.000	2.900.000	2.800.000	5.700.000	3.200.000	3.400.000	6.600.000
Alphabetized population	800.000	200.000	1.000.000	1.600.000	700.000	2.300.000	2.300.000	1.400.000	3.700.000
% Alphabetized population	33%	11%	22%	54%	23%	38,5%	69,2%	45,5%	57%
Gender distribution of 8 years old population	51%	49%	100%	51%	49%	100%	49%	51%	100%
Gender distribution of the alphabetized population	76%	24%	100%	71%	29%	100%	63%	37%	100%

Reference: S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populația României*, București, Imprimeria Națională, 1937.

Table 2. The Romanian population after the instruction level (29 of December 1930 census)

Level of instruction	Total		Males		Females	
	Amount	%	Amount	%	Amount	%
Total alphabetized popul.	8.250.183	100%	4.893.947	100%	3.356.236	100%
Informal instruction	126.078	1,5%	73.059	1,5%	53.019	1,6%
Primary level	7.018.263	85,1%	4.172.988	85,3%	2.845.275	84,8%
Secondary level	708.581	8,6%	369.945	7,6%	338.636	10,1%
Professional schools	263.579	3,2%	170.749	3,5%	92.830	2,8%

University	91.139	1,1%	69.844	1,4%	21.295	0,6%
higher education institu.	42.543	0,5%	37.362	0,8%	5.181	0,9%

Reference: *Bréviaire statistique de la Roumanie 1940*, Bucarest, Institut Central de Statistique, p. 20.

Table 3. Romania – the evolution of professional categories 1860-1930

Categories	1860	1912	1930
ECONOMIC			
Agriculture	82,2%	75,5%	72,4%
Industry, trade, credit, transport	7,3%	17,2%	16,3%
Non – ECONOMIC			
Public institutions, Public health, retired , annuitant, freelancers	10,5%	7,3%	11,3%
TOTAL	100%	100%	100%

Reference: Paul Sterian, *Idealul panromânesc şi dezvoltarea economică a ţării*, Bucureşti, Imprimeriile Statului, 1938, p. 25.

Table 4. The high-school curriculum. Number of courses for each discipline by week.

1.	Discipline	5th grade	6th grade	7th grade	8th grade
2.	Religion	2	2	1	1
3.	Romanian language	3	3	3	3
4.	Latin language	3	3	2	4
5.	Greek language	0	0	1	4
6.	French language	2	2	2	2

7.	2 nd foreign language (German, English)	3	3	3	3
8.	Native language (Hungarian etc.)	3	3	3	3
9.	History	2	2	2	2
10.	Geography	2	1	1	2
11.	Civic instruction	0	0	1	1
12.	Humanities	0	2	2	2
13.	Mathematics	3	3	1 (humanistic orientation) or 3 (sciences or.)	5
14.	Physics – Chemistry	3	3	3	3
15.	Biology	2	2	2	2
16.	Hygiene	0	0	0	1
17.	Draw art	1	1	1	1
18.	Musical education	-	-	-	-
19.	Sports	-	-	-	-
20.	Housekeeping course	-	-	-	-
21.	Moral education	-	-	-	-
22.	Total	26	27	25	36

Reference: *Programele analitice pentru învățământul secundar (gimnazii și licee de băieți și fete)*, București, Imprimeriile Statului, 1941

Table 5. The gender evolution of secondary level of education's population 1904-1937. Statistical references.

Scholastic year	Male high-schools		Female high-schools	
	Registered pupils	Promoted pupils	Registered pupils	Promoted pupils

1903/1904	8.177	6.028	1.223	960
1910/1911	9.749	7.955	2.242	1.848
1920/1921	23.605	19.523	5.646	5.021
1930/1931	46.874	36.039	27.377	22.545
1936/1937	51.746	42.942	27.811	24.500

Reference: Anca Filipovici, *Cărturarii provinciei. Intelectuali și cultură locală în nordul Moldovei interbelice*, Iași, Editura Institutul European, 2015, p. 80.

Table 6. The graduation ratio at the *baccalaureate* exam 1925-1938.

Session	June			September		
Scholastic year	Registered pupils	Graduated pupils	Graduated pupils %	Registered pupils	Graduated pupils	Graduated pupils %
1925	3887	1187	48.5	2768	987	35.7
1926	4997	2631	50.7	674	1720	46.8
1927	5584	2795	50.1	4219	1865	44.2
1928	6538	2870	43.9	9883	3823	38.7
1929¹	11111	6104	54.9	8039	3911	48.7
1930	8815	4938	56	7019	3377	48.1
1931	9357	6497	69.4	5224	3234	61.9
1932	8508	6531	76.8	4563	3256	71.4
1933	7815	6005	76.8	4532	2917	64.4

¹ In 1929 the highschool was comprised to 7 classes (until 1935), so in this year we encounter the graduates of 7th and 8th classes represented at the graduation exam (baccalaureat).

1934	6015	3182	52.9	5549	2182	39.3
1935	2847	1070	37.6	2176	563	25.9
1936	4789	2428	40.7	3460	1578	45.6
1937	5212	2777	53.3	3573	1506	42.1
1938	6270	3820	60.9	3440	1562	45.4
Graduation average	55.17857			47.01429		

Reference: *Anuarul statistic al României 1939/1940*, București, Institutul Central de Statistică, 1941, pp. 282-283.

Table 7. The number of registered and graduated pupils in secondary schools in 1937 – 1938 scholastic year

Secondary school	Registered pupils	Graduates		
		Inferior cycle	Superior cycle	Total
1.Male high-schools and pedagogical seminaries	52757	6390	3162	9552
2.Female high-schools	28957	3690	1810	5500
3.Male gymnasium	3087	509	0	509
4.Female gymnasium	3575	605	0	605
5.Mixt gymnasium	7044	972	0	972
6.Male <i>ecoles normales</i>	8046	0	601	601
7.Female <i>ecoles normales</i>	6948	0	641	641
8.Economic male high-schools	14340	939	836	1775
9. Economic female high-schools	3714	170	268	438
10.Economic evening-classes high-schools	136	0	8	8
11.Economic male gymnasium	2139	269	0	269

12. Economic female gymnasium	626	95	0	95
13. Industrial male high-schools	6341	486	236	722
14. Industrial female high-schools	9406	1115	279	1394
15. Industrial male gymnasium	9295	1204	0	1204
16. Industrial female gymnasium	4087	627	0	627
17. Industrial male workshop	863	81	0	81
18. Housekeeping female school	3242	454	119	573
Total	164603	17606	7960	25566

Reference: *Anuarul statistic al Romaniei, 1939/1940*, pp. 268-269.

Table 8.

Higher Institution	Education	1924-1925			1929-1930			1932-1933			1934-1935			1937-1938		
		Male	Female	total	Male	Female	total	Male	Female	Total	Male	Female	total	Male	Female	total
University of Bucharest		10225	300	132	141	644	205	113	429	156	123	541	177	103	393	1427
			3	28	57	1	98	94	5	89	34	9	53	38	8	6
University of Iaşi		2136	130	343	352	183	536	420	198	618	397	177	574	245	864	3320
			2	8	7	7	4	2	6	8	5	0	5	6		
University of Cluj		1722	390	211	286	827	369	331	920	423	314	850	399	248	672	3155
				2	6		3	3		3	0		0	3		
University of Czernowitz		627	115	742	149	532	203	250	737	324	230	585	289	235	278	2630
					9		1	9		6	8		3	2		
Law Academy Oradea		188	7	195	331	28	359	697	67	764	0	0	0	0	0	0
Total Universities		14898	481	197	223	966	320	221	800	301	217	862	303	176	575	2338

		7	15	80	5	45	15	5	20	57	4	81	29	2	1
Polytechnic Bucharest	856	13	869	123 5	5	124 0	802	18	820	102 8	26	105 4	186 2	76	1938
Polytechnic Timisoara	324	0	324	408	0	408	391	3	394	433	3	436	395	2	397
Architecture Academy Bucharest	83	11	94	187	13	200	238	25	263	246	45	291	177	40	217
Trade Academy Bucharest	745	163	908	208 8	493	258 1	299 2	949	394 1	285 1	913	376 4	206 5	547	2612
Trade Academy Cluj	238	52	290	223	90	313	370	170	540	793	138	931	750	85	835
Agronomic Academy Bucharest	37	0	37	194	17	211	370	42	412	329	45	374	350	34	384
Agronomic Academy Cluj	60	3	63	128	5	133	234	20	254	313	25	338	309	15	324
Physical Education Institute Bucharest	37	42	79	71	112	183	67	82	149	99	103	202	79	69	148
Total special higher education institutions	2380	284	266 4	453 4	735	526 9	546 4	130 9	677 3	609 2	129 8	739 0	598 7	868	6855
Total general	17278	510 1	223 79	269 24	104 00	373 24	275 79	931 4	368 93	278 49	992 2	377 71	236 16	662 0	3023 6

Reference: Constantin Kirişescu, *Problema educației dirijate*, in *Arhiva pentru Știință și Reformă Socială*, XIV, 1936, vol. 2, pp. 852-855, *Anuarul statistic al României 1939/1940*, pp. 290-291.

Table 9. Gender evolution of student population. The faculties of Letters.

	1924-1925		1929-1930		1932-1933		1934-1935		1937-1938	
	male	female	male	female	male	female	male	female	male	female
Bucharest	900	1282	2892	3860	1007	1604	1125	2335	1194	1841
Iași	146	464	240	602	268	538	269	583	126	233
Cluj	220	184	336	400	338	372	325	383	288	294
Czernowitz	117	87	211	297	262	340	208	348	117	157
Total	1383	2017	3679	5159	1875	2854	1927	3649	1725	2525
Total %	40.68%	59.32%	41.63%	58.37%	39.65%	60.35%	34.56%	65.44%	40.59%	59.41%

Table 10. Gender evolution of student population. The Law faculties.

	1924-1925		1929-1930		1932-1933		1934-1935		1937-1938	
	male	female	male	female	Male	female	male	female	male	female
Bucharest	5167	623	7749	1076	6050	775	6599	960	5840	786
Iași	1578	187	1342	197	2107	470	2257	467	847	149
Cluj	957	10	1444	36	1742	71	2050	134	1234	87
Czernowitz	350	28	656	87	769	117	564	66	872	64
Total	8052	848	11191	1396	10668	1433	11470	1627	8793	1086
Total %	90.47%	9.53%	88.91%	11.09%	88.16%	11.84%	87.58%	12.42%	89.01%	10.99%

Table 11. Gender evolution of student population. Science faculties.

	1924-1925		1929-1930		1932-1933		1934-1935		1937-1938	
	male	female	male	female	Male	female	male	female	male	female
Bucharest	1121	431	1918	1249	2003	928	1582	455	1017	557
Iași	631	356	909	653	560	497	516	440	315	215
Cluj	104	110	357	268	305	270	244	159	228	129
Czernowitz	-	-	252	148	383	258	230	164	123	53
Total	-	-	3436	2318	3251	1953	2572	1218	1683	954
Total %	-	-	59.71%	40.29%	62.47%	37.53%	67.86%	32.14%	63.82%	36.18%

Table 12. Gender evolution of student population. Human Medicine faculties

	1924-1925		1929-1930		1932-1933		1934-1935		1937-1938	
	male	female	male	female	Male	female	male	female	male	female
Bucharest	1852	349	1342	430	772	290	708	279	832	383
Iași	575	251	494	144	569	180	469	192	513	221
Cluj	444	80	670	97	838	146	830	175	733	162
Total	2871	680	2506	671	2179	616	2007	646	2078	766
Total %	80.85%	19.15%	78.88%	21.12%	77.96%	22.04%	75.65%	24.35%	73.07%	26.93%

Table 13. Gender evolution of student population. Pharmacy faculties

	1924-1925		1929-1930		1932-1933		1934-1935		1937-1938	
	male	female	male	female	Male	female	male	female	male	Female
Bucharest	72	125	450	545	408	555	417	631	227	313
Iaşi	140	306	210	315	236	291	59	82	9	10
Cluj	49	17	72	39	219	168	0	0	0	0
Total	261	448	732	899	863	1014	476	713	236	323
Total %	36.81%	63.19%	44.88%	55.12%	45.98%	54.02%	40.03%	59.97%	42.22%	57.78%

Table 14. Licensees by gender. Study case – University of Iaşi

	Enrolled in the 1st year of study		Total enrolled in the 1st year	Licensees 1933-1934		Total licensees
	male	female		Male	female	
Law Faculty 1931/32	647	164	811	217	42	259
Letters Faculty 1931/32	86	194	280	22	74	96
Science Faculty 1930/31	312	160	472	51	78	129
Human Medicine F. 1927/28	122	22	144	78	15	93
Pharmacy Faculty 1928/29	37	67	104	34	34	68
TOTAL	1204	607	1811	402	243	645

Reference: *Anuarul Universităţii Mihăilene din Iaşi 1930-1935*, Iaşi, Editura Universităţii Mihăilene, 1936, pp. 580-602.

Table 15. Licensee ratio by Constantin Kiritescu

Faculty	Male	Female	Total
Law (Bucharest, Cluj, Iași, Cernowitz, Oradea)	1217 (83,3%)	209 (14,7%)	1426
Letters (Bucharest, Cluj, Iași, Cernowitz)	252 (34,8%)	473 (65,2%)	725
Sciences (Bucharest, Cluj, Iași, Cernowitz)	221 (53,5%)	192 (46,5%)	413
Human Medicine (Bucharest, Cluj, Iași)	356 (83,6%)	70 (16,4%)	426
Pharmacy (Bucharest, Cluj, Iași)	128 (53,5%)	111 (46,5%)	239
Total	2174 (67,3%)	1055 (32,7%)	3299 (100%)

Reference: Constantin Kiriteșcu, *Problema educației dirijate*, p. 879.

Table 16. The evolution of student population by gender 1912/13 – 1933/34 in Romania and different countries.

Country	1913			1934			Increase of women students	Increase of total enrollments
	Total	Women	Women %	Total	Women	Women %	1913-1933	1913-1933
France	41044	3830	9.33%	87152	23465	26.92%	612.66%	212.34%
Great Britain	27728	5654	20.39%	50638	12252	24.20%	216.70%	182.62%
Germany	76847	4243	5.52%	106764	15501	14.52%	365.33%	138.93%
USA	332696	104701	31.47%	989757	372914	37.68%	356.17%	297.50%
Italy	28026	1634	5.83%	51003	6115	11.99%	374.24%	181.98%
Austria	18129	564	3.11%	19297	3748	19.42%	664.54%	106.44%

Hungary	18238	475	2.60%	15656	2176	13.90%	458.11%	85.84%
Esthonia	1841 ²	375	20.37%	3366	914	27.15%	243.73%	182.84%
Denmark	2707	179	6.61%	5405	1276	23.61%	712.85%	199.67%
Romania³	4890	563	11.51%	36883 ⁴	9304	25.23%	1652.58%	754.25%

Reference: Walter Kotschnig, *Unemployment in learned professions (an international study of occupational and educational planning)*, London, Oxford University Press, 1937, p. 69.

Table 17. Unemployed intellectuals by instruction degree.

Degree of instruction	Total	Urban	Rural	Total %	Urban %	Rural %
Total	6075	3554	2521	100%	100%	100%
Licensee	652	525	127	10,7%	14,8%	5,1%
Higher education graduates	519	397	122	3,5%	11,2%	4,8%
Baccalaureates	2544	1513	1031	41,9%	42,4%	40,9%
Ecoles normales	417	81	336	6,9%	2,3%	13,3%
Gymnasium	1943	1038	905	32%	29,2%	35,9%

² Year 1920, according to the author of this statistical data.

³ For Romania, the statistical data for 1912/1913 years were extracted from *Romania Statistical Yearbook 1915/1916*, Bucureşti, Tipografia Curţii Regale, 1919.

⁴ Statistical data extracted from C. Kirişescu, *art.cit.*, concerning the 1932/1933 academic year.

Table 18. Licensee unemployed intellectuals by provinces and by gender.

Medium	Romania			Old Kingdom			Transylvania			Bessarabia			Bukovina		
	Total	M	F	Total	M	F	Total	M	F	Total	M	F	Total	M	F
Urban	525	320	205	345	173	172	107	88	19	39	30	9	34	29	5
Rural	127	97	30	47	32	15	46	37	9	17	12	5	17	16	1
Total	652	417	235	392	205	187	153	125	28	56	42	14	51	45	6

Table 19. Licensee unemployed intellectuals by specialty and by gender.

Specialty	Romania			Urban			Rural		
	Total	M	F	Total	M	F	Total	M	F
Total	652	417	235	525	320	205	127	97	30
Law	198	121	7	99	93	6	29	28	1
Letters	172	51	121	146	37	109	26	14	12
Sciences	124	56	68	98	42	56	26	14	12
Human medicine	2	2	0	2	2	0	0	0	0
Veterinary medicine	2	2	0	1	1	0	1	1	0
Polytechnics	66	65	1	59	58	1	7	7	0
Economic Academies	79	58	21	65	49	16	14	9	5
Theology	27	26	1	11	10	1	16	16	0
Pharmacy	12	5	7	10	3	7	2	2	0
Agronomy	23	21	2	17	15	2	6	6	0
Belles Artes	17	10	7	17	10	7	0	0	0

Reference: Sabin Manuila, *Le chomage intellectuel en Roumanie*, in *Affaires Danubiens (revue de l'Europe Centrale et du Sud-Est)*, nr. 2, décembre 1938, pp. 161-174.

Învățământul superior românesc de medicină și farmacie (1948-1989)¹

Valentin MAIER

Cuvinte cheie: *comunism, învățământ superior, medicină, farmacie, statistică*

După instaurarea regimului comunist, rând pe rând, toate domeniile de activitate au intrat sub controlul politic și au fost orientate către realizarea unei societăți „noi”. În această tendință s-a înscris și activitatea învățământului la toate gradele după Reforma din anul 1948. O atenție specială a primit învățământul superior, acolo unde erau formate cadre specializate, necesare și corespunzătoare îndeplinirii ambițiilor noului regim. Au fost formate noi centre universitare, au fost înființate noi tipuri de învățământ superior, au fost introduse noi specializări și a crescut numărul studenților și al cadrelor didactice.

Pentru a spera la crearea „omului nou”, sănătos și capabil să muncească în condiții grele și cu productivitate mare, trebuia creat un sistem de sănătate modern. Pe lângă investițiile aferente unui asemenea demers, era necesară și formarea unui corp de cadre specializate care pregătit în diverse instituții de învățământ (școli profesionale sanitare, licee sanitare, școli postliceale sanitare, institute medico-farmaceutice), atât la nivel mediu (tehnicieni sanitari, surori medicale, moașe), cât și superior (medici, medici stomatologi, farmaciști). În prezentul articol ne reține atenția dezvoltarea învățământul superior medico-farmaceutic în perioada comunistă, de la dezvoltarea centrelor universitare cu diversele schimbări structurale survenite și până la analizarea datelor statistice privitoare la numărul de studenți, de absolvenți și multe altele.

Centrele universitare medico-farmaceutice

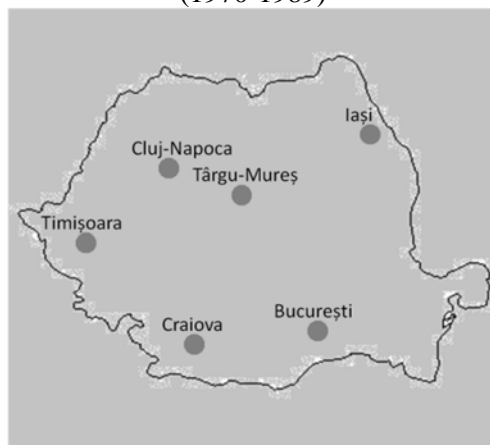
Prin *Reforma învățământului* din anul 1948 au fost înființate mai multe institute medico-farmaceutice care să pregătească medicii, stomatologii și farmaciștii necesari sistemului de sănătate: Institutul

¹ Documentarea pentru acest articol a fost realizată în cadrul unui proiect finanțat printr-un grant al Consiliului Național al Cercetării Științifice, CNCS–UEFISCDI, număr de proiect PN-II-ID-PCE-2011-3-0476.

Medico-Farmaceutic din București, Institutul Medico-Farmaceutic din Cluj-Napoca, Institutul de Medicină din Iași, Institutul de Medicină din Timișoara și Institutul Medico-Farmaceutic din Târgu-Mureș².

În anul 1970, în cadrul Universității din Craiova a fost înființată Facultatea de Medicină Generală și prin această măsură numărul centrelor universitare medico-farmaceutice a ajuns la șase (și totodată la maxima dezvoltare). Chiar dacă schimbările petrecute în învățământul superior medico-farmaceutic au fost mai puțin spectaculoase decât pentru alte tipuri de învățământ superior (în special cele tehnice)³, sunt câteva transformări structurale importante ce trebuie precizate pentru fiecare centru universitar în parte.

Figura 1. Harta centrelor de învățământ superior medico-farmaceutic (1970-1989)

Cel mai important Institut Medico-Farmaceutic a funcționat la București. În anul 1948, în structura sa se aflau cinci facultăți: Medicină Generală, Pediatrie, Igienă, Stomatologie și Farmacie. În anul 1955, printr-o

² Decretul nr. 175 din 3 august 1948 pentru reforma învățământului; Decizia nr. 263327 din 25 octombrie 1948 pentru organizarea învățământului superior.

³ De exemplu, pentru învățământul superior minier au avut loc numeroase schimbări în anii 1950. De la patru instituții de învățământ superior în 1951 (Institutul de Minereuri Brad, Institutul de Minereuri Timișoara, Institutul de Mine Petroșani, Institutul de Geologie Tehnică Minieră București), au mai rămas două în 1953: Institutul de Mine București și Institutul de Mine Petroșani și ulterior, în 1957, doar Institutul de Mine Petroșani. La fel în cazul Institutului de Petrol (1948), care a funcționat la început în București, ulterior și în Ploiești (din 1967), pentru ca în cele din urmă să rămână doar centrul din Ploiești (1974).

măsură care a influențat întreg învățământul superior medico-farmaceutic, au fost desființate Facultățile de Igienă⁴ care mai rămaseră în centrele universitare (în unele ele deja nu mai existau – Timișoara și Târgu Mureș)⁵. Anul următor, aceeași măsură a fost aplicată în cazul Facultății de Pediatrie, înlocuită cu o secție ce era inclusă în cadrul Facultății de Medicină⁶. Astfel, la Institutul de Medicină și Farmacie din București mai funcționau trei facultăți: Medicină, Stomatologie și Farmacie⁷. La mai puțin de zece ani distanță, în anul 1964, Facultatea de Pediatrie a fost reînființată în cadrul Institutului de Medicină și Farmacie din București, devenind de acum o caracteristică a acestui centru universitar⁸, în restul țării existând doar secții de pediatrie.

În anul 1976 apărea a doua trăsătură distinctivă a centrului universitar din București, prin înființarea Facultății de Medicină Militară, o instituție de învățământ superior subordonată Ministerului Apărării Naționale, Ministerului Educației și Învățământului și Ministerului Sănătății. Având un statut special, aceasta pregătea medici militari (inclusiv stomatologi și farmaciști militari) pentru nevoile Ministerului Apărării Naționale, Ministerului de Interne și Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor (pentru marina civilă)⁹, cu mențiunea că din anul 1980, printre beneficiari era înregistrat Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare în locul Ministerului de Interne¹⁰.

⁴ Facultatea de Igienă avea drept scop „să pregătească medici care, pe lângă cunoștințele medicale generale, să capete și noțiunile necesare unei orientări a practicii medicale către disciplinele profilactice; astfel că studenții acestor facultăți, la absolvirea lor, erau repartizați la posturi de specialitate în igienă” (Teodor Ilea, Iuliu Ghelerter, Benone Dușescu (red.), *Învățământul medical și farmaceutic din București. De la începuturi și până în prezent*, București, 1963, p. 254).

⁵ Arhiva Institutului Național de Statistică (AINS), *Situația elevilor și studenților la începutul anului școlar 1955/1956*, p. 80; Teodor Ilea, Iuliu Ghelerter, Benone Dușescu (red.), *Învățământul medical și farmaceutic din București. De la începuturi și până în prezent*, București, 1963, p. 101.

⁶ Facultatea de Medicină Generală a fost numită din același an Facultatea de Medicină la toate institutele medico-farmaceutice, fără însă ca numele specializării să fie modificat, medicină generală (AINS, *Situația elevilor și studenților la începutul anului școlar 1955/1956*, p. 80; AINS, *Situația la învățătură a studenților la sfârșitul anului școlar 1956/1957 – sesiune iunie*, p. 8).

⁷ AINS, *Situația la învățătură a studenților la sfârșitul anului școlar 1956/1957 – sesiune iunie*, p. 8.

⁸ AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1964/1965*, p. 49.

⁹ Decret al Consiliului de Stat nr. 94 din 16 aprilie 1976 pentru înființarea și organizarea Facultății de Medicină Militară.

¹⁰ *** *Admiterea în învățământul superior. 1980*, București, 1980, p. 35.

Structura cu cinci facultăți a Institutului de Medicină și Farmacie din București a fost modificată în anul 1986. În acest an a fost realizată o restructurare a întregului învățământ superior, în sensul unei puternice contracții organizaționale¹¹, care a afectat parțial și centrul universitar din București, care mai păstra doar trei facultăți și o secție: Facultatea de Medicină, Facultatea de Pediatrie, Facultatea de Stomatologie și Farmacie și secția de medicină militară¹².

Un alt centru universitar important este Cluj-Napoca. În anul 1948, la Institutul de Medicină și Farmacie din Cluj-Napoca au funcționat inițial cinci facultăți: Medicină Generală, Pediatrie, Igienă, Stomatologie și Farmacie. Din anul 1955, Facultatea de Igienă a fost desființată¹³, iar anul următor aceeași soartă a avut-o și Facultatea de Pediatrie¹⁴, lăsând Institutul de Medicină și Farmacie din Cluj-Napoca cu doar trei facultăți specifice. În anul 1986, în structura sa mai existau doar două facultăți, Facultatea de Medicină și Facultatea de Stomatologie și Farmacie, ultima creată prin unirea facultăților corespunzătoare¹⁵.

În apropiere de Institutul medico-farmaceutic de la Cluj-Napoca își desfășura activitatea un institut asemănător, cel din Târgu Mureș. Aici, din anul 1948 funcționau tot atâtea facultăți ca și în București sau Cluj-Napoca. În anii 1950 au și apărut primele schimbări structurale: în 1954 mai figurau doar Facultățile de Medicină Generală, Pediatrie și Farmacie¹⁶, iar 1956, prin desființarea Facultății de Pediatrie, au rămas doar două facultăți¹⁷. După aceste măsuri de restrângere a structurii, în 1965 a fost înființată Facultatea

¹¹ Principala motivație a reorganizării a fost efectuarea de economii la buget prin unificarea administrativă (profilele rămânând la fel) a acelor facultăți cu un număr mic de locuri. Cu titlu exemplificator, Ion Teoreanu, Ministru al Educației și Învățământului, spunea următoarele în ședința Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din 6 iunie 1986: „De pildă, facultatea de farmacie era cu 176 studenți la Iași. Acum s-a unit cu stomatologie și chiar așa, unită, este sub nivelul normativului aprobat” (Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), fond CC al PCR – Secția Cămară, dosar 50/1986, f. 14).

¹² AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1986/1987*, p. 45.

¹³ AINS, *Situația elevilor și studenților la începutul anului școlar 1955/1956*, p. 80.

¹⁴ AINS, *Situația la învățătură a studenților la sfârșitul anului școlar 1956/1957 – sesiune iunie*, p. 8.

¹⁵ AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1986/1987*, p. 17.

¹⁶ AINS, *Analiza învățământului superior la începutul anului școlar 1954/1955 – cursuri de zi*, p. 8.

¹⁷ AINS, *Situația la învățătură a studenților la sfârșitul anului școlar 1956/1957 – sesiune iunie*, p. 8.

de Stomatologie¹⁸, care se adăuga celorlalte două existente, de Medicină și de Farmacie. Din anul 1986, Institutul de Medicină și Farmacie din Târgu Mureș a funcționat doar cu Facultatea de Medicină și Farmacie, după unirea facultăților corespunzătoare și transformarea Facultății de Stomatologie în secție¹⁹.

Spre deosebire de celelalte centre universitare, la Iași funcționa un Institut de medicină în care erau incluse, în 1948, patru facultăți, și după cum denumirea instituției ne dezvăluie, lipsea Facultatea de Farmacie. După desființarea Facultății de Stomatologie, în anul 1954, la Iași mai figurau doar facultățile de Medicină Generală, Pediatrie și Igienă²⁰. Anul următor, Facultatea de Igienă a fost și ea desființată²¹, iar în 1956 Facultatea de Pediatrie a urmat aceeași cale, lăsând instituția ieșeană doar cu o singură facultate, de Medicină²².

După mai bine de un deceniu, în 1965, centrul universitar ieșean intra într-o perioadă de dezvoltare, prin transformarea secțiilor de farmacie²³ și de stomatologie în facultăți distincte. Măsurile de extindere structurală, de la una la trei facultăți, au fost evidențiate și prin redenumirea instituției din Iași, în Institut medico-farmaceutic²⁴. Dintre toate celelalte institute, Institutul din Iași era singurul unde au fost înființate două noi facultăți în 1965.

În mod asemănător cu celelalte institute de profil, în anul 1986 s-au produs reorganizări în structura Institutului de Medicină și Farmacie din Iași, astfel că mai existau doar două facultăți, Facultatea de Medicină și Facultatea de Stomatologie și Farmacie, ultima înființată prin unirea facultăților corespunzătoare²⁵.

¹⁸ Înființarea Facultății de Stomatologie avea loc ca urmare a transformării secției de stomatologie, la rândul ei înființată în anul universitar 1960/1961 (*** *Institutul medico-farmaceutic Târgu Mureș. 1945-1967*, [f.l.], 1967, p. 6).

¹⁹ AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1986/1987*, p. 28.

²⁰ AINS, *Analiza învățământului superior la începutul anului școlar 1954/1955 – cursuri de zi*, p. 6.

²¹ AINS, *Situația elevilor și studenților la începutul anului școlar 1955/1956*, p. 80.

²² AINS, *Situația la învățătură a studenților la sfârșitul anului școlar 1956/1957 – sesiune iunie*, p. 8.

²³ Înființată în anul 1961 (*** *Institutul de medicină și farmacie din Iași. 1879-1969*, Iași, 1969, p. 88).

²⁴ AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1965/1966*, p. 19.

²⁵ AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1986/1987*, p. 26, 27.

Asemănător cu centrul ieșean, la Timișoara, Institutul de Medicină funcționa în 1948 tot cu patru facultăți (Medicină Generală, Pediatrie, Igienă, Stomatologie). În 1954 mai erau doar două facultăți: Medicină Generală și Pediatrie²⁶, iar după desființarea Facultății de Pediatrie în 1956, Institutul de Medicină din Timișoara a rămas să funcționeze ca la Iași, cu o singură Facultate de Medicină²⁷.

În anul 1965, după înființarea Facultății de Stomatologie²⁸, Institutul de Medicină din Timișoara avea în structura sa două facultăți, iar din anul 1986, a rămas singurul institut universitar medical fără componentă farmaceutică, funcționând doar cu Facultatea de Medicină și Stomatologie, prin unirea facultăților²⁹.

Un alt centru universitar pentru învățământul de medicină a apărut în anul 1970 la Craiova. În cadrul Universității craiovene, înființate în anul universitar 1966/1967³⁰, a fost creată Facultatea de Medicină Generală³¹, ulterior redenumită Facultatea de Medicină (1974)³². Era singura facultate care nu funcționa în cadrul unui institut de profil, o caracteristică a centrului universitar craiovean. De altfel, trebuie precizat că Universitatea din Craiova avea un statut special nu doar în cadrul universităților „clasice”, dar și în rândul celor nou create. Astfel, dacă la București, Cluj-Napoca și Iași, Universitatea era în general axată pe facultăți de Matematică, Filologie, Biologie, Fizică, Chimie, Istorie, Geografie, Drept și altele, la Craiova (1966)³³, Brașov (1971)³⁴, Galați (1974)³⁵, toate universități nou create³⁶,

²⁶ AINS, *Analiza învățământului superior la începutul anului școlar 1954/1955 – cursuri de zi*, p. 8.

²⁷ AINS, *Situația la învățătură a studenților la sfârșitul anului școlar 1956/1957 – sesiune iunie*, p. 8.

²⁸ AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1965/1966*, p. 19; *** *Institutul de Medicină din Timișoara. 1945-1967*, Timișoara, 1968, p. 8.

²⁹ AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1986/1987*, p. 34.

³⁰ Hotărârea nr. 894 din 10 septembrie 1965 a Comitetului Central al Partidului Comunist Român și a Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România cu privire la înființarea Universității din Craiova.

³¹ Hotărârea nr. 59 din 5 februarie 1970 privind înființarea Facultății de Medicină Generală în cadrul Universității din Craiova.

³² AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1974/1975*, p. 14.

³³ Hotărârea nr. 894 din 10 septembrie 1965 a Comitetului Central al Partidului Comunist Român și a Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România cu privire la înființarea Universității din Craiova.

³⁴ Decret nr. 348 din 12 octombrie 1971 cu privire la înființarea Universității din Brașov.

existau și facultăți tehnice, ca urmare a tendinței de politehnizare a învățământului superior, dar și ca efect al creării noii instituții (prin contopiri structurale)³⁷. În plus, față de Brașov și Galați, Universitatea din Craiova avea două facultăți aparținând învățământului agricol (Facultatea de Agricultură și Facultatea de Horticultură) și din 1970 Facultatea de Medicină Generală. Practic din acel an, Universitatea din Craiova oferea baza necesară pentru mai multe tipuri de învățământ: universitar pedagogic (filologie, matematică, chimie-fizică), tehnic (electrotehnică), agricol (agricultură, horticultură), economic (științe economice) și medical (medicină generală)³⁸. Cu toate acestea, dacă în celelalte centre au mai avut loc alte transformări structurale, la Craiova, Facultatea de Medicină era singura componentă a învățământului medical, asemenea și în cazul specializărilor, unde medicina generală era singura specializare ce funcționa, în timp ce în alte centre universitare (Cluj-Napoca, Iași, Timișoara și Târgu Mureș), Facultatea de Medicină includea specializarea medicină generală și pediatrie³⁹.

Trecem acum la prezentarea evoluției specializărilor și profilurilor de specializare în învățământul superior medico-farmaceutic. În primul rând trebuie spus că nu sunt multe specializări și nici transformări care să le privească. La momentul *Reformei învățământului* din 1948, existau cinci specializări, corespunzătoare celor cinci tipuri de facultăți: Medicină Generală, Pediatrie, Stomatologie, Farmacie și Igienă. Specializarea din urmă a dispărut odată cu desființarea facultăților specifice în anii 1954 și 1955, în timp ce desființarea facultăților de Pediatrie a însemnat doar că

³⁵ Decretul nr. 105 din 20 martie 1974 privind înființarea Universității din Galați și a institutelor de învățământ superior din Baia Mare și Pitești.

³⁶ O altă universitate creată după 1948 a fost Universitatea din Timișoara, care a luat ființă prin transformarea în anul 1962 a Institutului Pedagogic de 5 ani din Timișoara (Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 999 din 27 septembrie 1962 cu privire la transformarea în Universitate a Institutului Pedagogic de 5 ani din Timișoara). Spre deosebire de celelalte universități create, cea din Timișoara avea la înființare o structură (Facultatea de Matematică și Mecanică, Facultatea de Fizică și Facultatea de Filologie) ce o apropia mai mult de tipul universităților „clasice”.

³⁷ La Brașov, Universitatea a luat ființă prin fuzionarea Institutului Politehnic din Brașov cu Institutul Pedagogic (Decret nr. 348 din 12 octombrie 1971 cu privire la înființarea Universității din Brașov), și asemănător și la Galați (Decretul nr. 105 din 20 martie 1974 privind înființarea Universității din Galați și a institutelor de învățământ superior din Baia Mare și Pitești).

³⁸ AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1966/1967*, p. 7.

³⁹ *** *Admiterea în învățământul superior. 1970*, București, 1970, p. 48, 58-60.

specializările de medicină generală și pediatrie urmau să funcționeze grupate în cadrul Facultății de Medicină (Generală), mai puțin în București (odată cu reînființarea Facultății de Pediatrie)⁴⁰ și în Craiova (unde încă de la înființare funcționa doar specializarea medicina generală).

Cu adevărat interesant este cazul specializării *stomatologie* și pentru a-l înțelege trebuie făcute câteva precizări asupra formei de învățământ și duratei de școlarizare. Dacă forma de învățământ era de înțeles a fi „la zi”, în ceea ce privește durata de școlarizare, ea varia de la 5 ani (farmacie, stomatologie) la 6 ani (medicină generală, pediatrie). La stomatologie, ca element de noutate, a fost experimentată din anul universitar 1973/1974⁴¹ formarea mai rapidă a cadrelor specializate necesare, prin includerea specializării stomatologie de 3 ani în centrele universitare din București, Cluj-Napoca și Iași (nu și la Târgu Mureș și Timișoara unde Facultatea de stomatologie continua să aibă o durată de 5 ani). De fapt, prin această măsură a fost introdus învățământul în trepte⁴². Concursul de admitere era comun, dar selectarea studenților pentru învățământul de 3 și 5 ani se realiza pe baza rezultatelor obținute în primele trei semestre de studii și în limita numărului de locuri disponibile anual⁴³. O altă diferență importantă dintre cele două specializări, în afara celei evidente, era că în cazul celei de 5 ani absolventul era medic stomatolog, în timp ce în cazul celeilalte era dentist, cu consecințe practice specifice⁴⁴. În anul 1983 s-a renunțat la specializarea

⁴⁰ Referitor la specializarea *pediatrie* trebuie amintită propunerea din anul 1989 prin care se dorea trecerea ei din învățământ universitar în cel postuniversitar, bazată mai ales pe dificultățile pe care studenții străini le aveau la întoarcerea în țara de origine spre a profesa (ANIC, fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar 131/1989, f. 2, 3).

⁴¹ Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 647 din 7 iunie 1973 privind aprobarea planului de școlarizare la învățământul superior, pentru anul universitar 1973/1974 (ANIC, fond CC al PCR – Secția Cămară, dosar 298/1973, f. 2, 3).

⁴² În mod similar el a funcționat și în cazul Institutului de Arhitectură și la secțiile de arhitectură din institutele politenice din Cluj-Napoca, Iași și Timișoara, diferențiindu-i pe arhitecți de conductori arhitecți. Cu toate că în acest caz, pentru cea de-a doua treaptă de studiu puteau concura doar cei care au absolvit treapta I și au luat examenul de diplomă (***) *Admiterea în învățământul superior. 1974*, București, 1974, p. 9). Învățământul în trepte, în cele două forme ale sale, era diferit de cel de scurtă durată pentru pregătirea subinginerilor, prin faptul că diferențierea se făcea încă de la admitere.

⁴³ *** *Admiterea în învățământul superior. 1974*, București, 1974, p. 29. Situația învățământul stomatologic în trepte a creat neînțelegeri și la nivel înalt, așa cum o dovedește ședința Comitetului Executiv al CC al PCR din 14 mai 1974 (ANIC, fond CC al PCR – Secția Cămară, dosar 55/1974, f. 43v).

⁴⁴ *** *Admiterea în învățământul superior. 1974*, București, 1974, p. 29.

stomatologie de 3 ani, rămânând doar cea de 5 ani⁴⁵, după ce anterior o propunere de intrare în lichidare a acesteia se făcuse în anul 1977⁴⁶.

Încă două precizări mai sunt necesare. În primul rând, după cum s-a putut observa din prezentarea structurii institutelor medico-farmaceutice, multe din ele au funcționat o perioadă într-un cadru restrâns, cu una sau două facultăți, ceea ce nu însemna că în spatele unei denumiri precum „Facultatea de Medicină” nu se aflau și alte specializări în afara celei de medicină generală. De exemplu, în anul 1958, în cadrul Facultății de Medicină de la Institutul de Medicină din Iași funcționau specializările medicină generală și pediatrie⁴⁷, în timp ce în anul 1964, la același institut, erau înregistrate patru specializări: medicină generală, pediatrie, stomatologie și farmacie⁴⁸. La Timișoara în cadrul unei structuri asemănătoare, nu funcționa specializarea farmacie, în timp ce în celelalte centre, după posibilități, specializările funcționau în alte grupaje organizatorice, dacă nu chiar în facultăți de sine stătătoare. De exemplu, Facultatea de Medicină de la Târgu Mureș adăpostea specializările medicină generală, pediatrie și stomatologie, în timp ce specializarea farmacie funcționa în subordinea facultății cu același nume⁴⁹. Și aici trebuie făcută o a doua precizare ce are legătură cu denumirea instituțiilor de învățământ superior medical. Denumirea „Institut Medico-Farmaceutic” era acordată doar acelor instituții de învățământ superior care includeau specializarea farmacie în cadrul unei facultăți de Farmacie. Păstrând exemplul anului 1964, deși specializarea farmacie exista în cadrul Facultății de Medicină a Institutului de Medicină din Iași, numele instituției nu a fost schimbat, fapt și mai evident la Timișoara, unde nici măcar nu exista această specializare. Din 1965, așa cum am arătat, după noile înființări de facultăți, doar Institutul de Medicină din Timișoara păstra această denumire, la Iași el primind numele Institutul Medico-Farmaceutic, marcând astfel modificarea structurală⁵⁰.

⁴⁵ „Forum”, nr. 3, martie 1983, p. 92, 93.

⁴⁶ Pe motivul că „pentru absolvenții de la specializarea stomatologie cu durata de 3 ani nu mai există posibilități de încadrare în rețea, fapt pentru care nu se mai justifică pregătirea acestora” (ANIC, fond CC al PCR – Secția Cancelarie, dosar 68/1977, f. 179, 179 v).

⁴⁷ AINS, *Situația la învățatură a studenților la sfârșitul anului universitar 1958/1959*, p. 44.

⁴⁸ AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1964/1965*, p. 49, 50.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 50.

⁵⁰ AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1965/1966*, p. 19.

Toate specializările prezentate au fost grupate în profiluri de specializări la înființarea lor pentru întreg învățământul superior în anul 1974: profilul medicină grupa specializările medicină generală și pediatrie, profilul stomatologie grupa cele două specializări de stomatologie (de 5 ani și cu un scurt *intermezzo*, cea de 3 ani), iar profilul farmacie specializarea omonimă⁵¹. Situația a rămas neschimbată pentru învățământul superior medico-farmaceutic la modificarea adusă în anul 1977 organizării profilelor de specializare din învățământul superior⁵².

Indicatorii statistici ai dezvoltării învățământului medico-farmaceutic

Pe lângă prezentarea evoluției principalelor centre universitare ale învățământului superior medico-farmaceutic, un alt mod pentru a demonstra evoluția acestui tip de învățământ este analiza datelor statistice. În vederea realizării acestei demonstrații am selectat câțiva indicatori importanți: numărul total de studenți, de studenți înscriși în anul I, numărul absolvenților, numărul cadrelor didactice și o serie de alți indicatori relevanți.

Tabelul 1. Numărul total de studenți în învățământul superior medico-farmaceutic (MF) și ponderea (%) acestora în totalul studenților (T)

Anul	MF	T	%	Anul	MF	T	%
1948	10020	48676	20.58	1969	9844	151705	6.48
1949	9159	48615	18.83	1970	10066	151885	6.62
1950	7618	53007	14.37	1971	10864	148428	7.31
1951	7117	61123	11.64	1972	11741	143985	8.15
1952	7314	71513	10.22	1973	12496	143656	8.69
1953	7087	80593	8.79	1974	14617	152728	9.57
1954	9192	78860	11.65	1975	17008	164567	10.33
1955	9365	77633	12.06	1976	19597	174888	11.20
1956	10149	81206	12.49	1977	20859	182337	11.43
1957	9636	80919	11.90	1978	22366	190560	11.73

⁵¹ Decret al Consiliului de Stat nr. 147 din 5 iunie 1974 privind nomenclatorul profilelor și specializărilor din învățământul superior, precum și instituțiile și facultățile din sistemul Ministerului Educației și Învățământului.

⁵² Decret al Consiliului de Stat nr. 209 din 12 iulie 1977 pentru modificarea anexelor nr. 1 și 2 la Decretul nr. 147/1974.

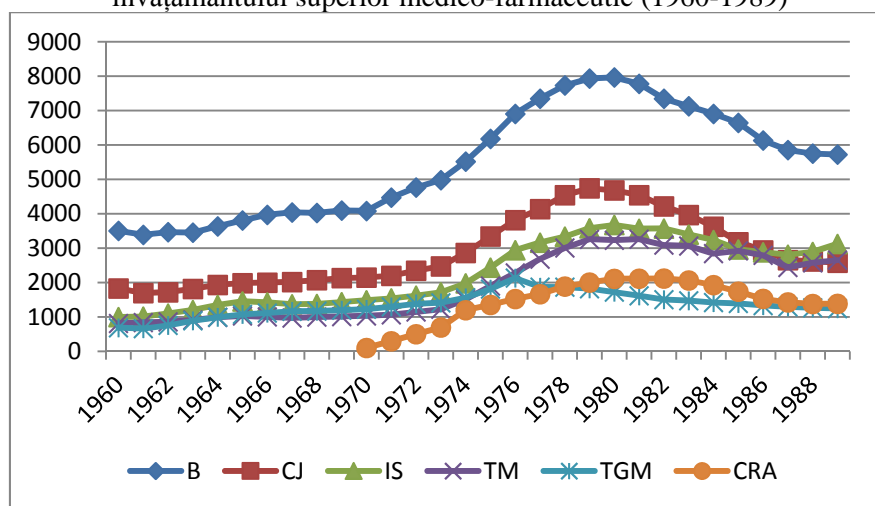
1958	8309	67849	12.24	1979	23332	192546	12.11
1959	7785	63208	12.31	1980	23381	192769	12.12
1960	7825	71989	10.86	1981	22878	190903	11.98
1961	7591	83749	9.06	1982	21843	181081	12.06
1962	7884	98929	7.96	1983	21093	174042	12.11
1963	8272	112611	7.34	1984	19953	166328	11.99
1964	8984	123284	7.28	1985	18833	159798	11.78
1965	9698	130614	7.42	1986	17597	157174	11.19
1966	9501	136948	6.93	1987	16472	157041	10.48
1967	9561	141589	6.75	1988	16474	159465	10.33
1968	9633	147637	6.52	1989	16703	164507	10.15

Sursa: *** *Învățământul în România-date statistice*, București, 1996, p. 102.

Cel mai mare număr de studenți în învățământul superior medico-farmaceutic (*medfar*) a fost atins în anul 1980, când au fost înregistrați 23381 de studenți și în același an a fost atins și numărul maximum de studenți în învățământul superior românesc, și anume 192769. În medie, au fost înscriși 13088 studenți în *medfar* și 127642 de studenți în întreg învățământul superior. În consecință, studenții din *medfar* au reprezentat în medie 10,60% din totalul studenților (maximum 20,58%-1948, minimum 6,48%-1969).

Un alt indicator este și numărul total de studenți înscriși pe centre universitare ale *medfar*.

Figura 2. Numărul total de studenți înscriși pe centre universitare ale învățământului superior medico-farmaceutic (1960-1989)

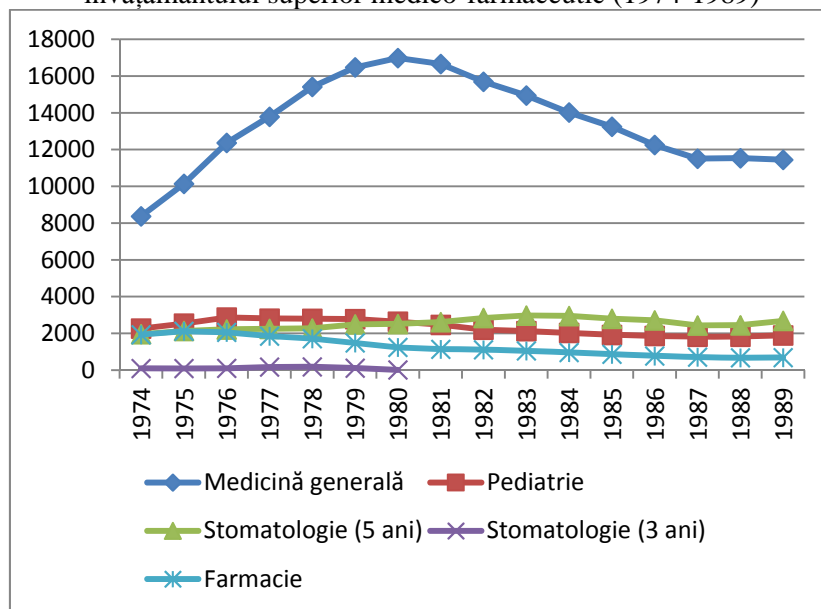

Surse: AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1960/1961-1988/1989* (ANIC, fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar 117/1989, f. 14v, 16, 19v, 20, 23, 28).

Din graficul anterior se poate observa cu ușurință importanța Institutului Medico-Farmaceutic din București, centrul universitar medico-farmaceutic cu cei mai mulți studenți, urmat la o distanță apreciabilă de institutele din Cluj-Napoca, Iași și Timișoara. În anii 1987 și 1988 observăm o inversare a pozițiilor între Cluj-Napoca și Iași. O situație asemănătoare poate fi observată și în cazul centrelor din Târgu Mureș și Craiova, cel din urmă depășind deja din anul 1978 centrul din județul Mureș.

O altă situație interesantă și care merită a fi menționată este cea a specializărilor *medfar*.

Figura 3. Numărul total de studenți înscriși pe specializări ale învățământului superior medico-farmaceutic (1974-1989)

Surse: AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1960/1961-1988/1989* (ANIC, fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar 117/1989, f. 40 v).

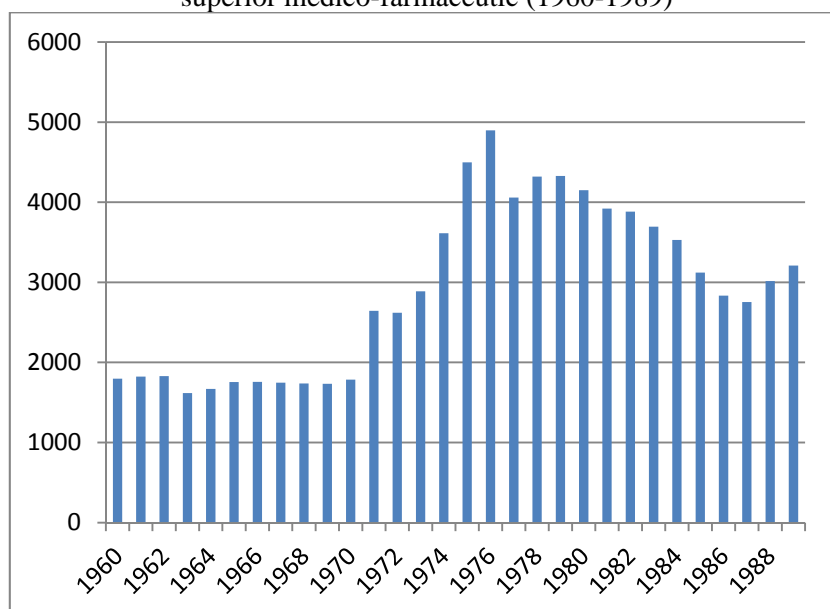
În mod evident, cea mai importantă specializare a *medfar* este medicină generală, urmată de pediatrie (pentru anii 1970)/stomatologie (pentru anii 1980)⁵³ și la final specializarea farmacie.

Atât de ridicat era numărul studenților la specializarea medicină generală, încât între anii 1979 și 1985 ponderea lor era de peste 70% din totalul studenților din *medfar* (de altfel, media pentru anii 1974-1989 fiind de 68,25%). Până în 1980, numărul studenților la specializarea medicină generală a fost într-o creștere susținută an de an⁵⁴.

Pentru perioada 1974-1989, este interesant de observat că ponderea Facultății de Pediatrie din București, singura de acest fel din țară, în totalul studenților la specializarea pediatrie a fost într-o continuă scădere (mai puțin în 1989 când înregistrează o neînsemnată creștere) în medie ea reprezentând 34,22%.

Un alt indicator semnificativ este numărul studenților înscriși în anul I în *medfar*.

Figura 4. Numărul total de studenți înscriși în anul I în învățământului superior medico-farmaceutic (1960-1989)

⁵³ Inversare explicabilă datorită cererii mari din partea studenților străini, pe când cei care urmau pediatria întâmpinau unele probleme în ceea ce privește recunoașterea diplomei la întoarcerea în țara de origine.

⁵⁴ Această creștere importantă poate fi explicată prin mai multe acțiuni prevăzute într-un Plan de măsuri privind îmbunătățirea structurii și conținutului învățământului superior din anul 1971 (ANIC, fond CC al PCR – Secția Cămară, dosar 105/1971, f. 72-74, cu accent deosebit pe medicina generală).

Surse: AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1960/1961-1988/1989* (ANIC, fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar 117/1989, f. 14v, 16, 19v, 20, 23, 28).

Cea mai mare cifră de școlarizare a fost înregistrată în anul 1976: 4897 de studenți. Grupând pe decade, observăm că cea mai consistentă decadă din punctul de vedere al cifrei de școlarizare a fost cea de la mijlocul intervalului analizat, 1970-1979, cu 3565 de studenți în medie școlarizați an de an, urmată de 1980-1989 (3410 studenți) și, cu aproape de două ori mai puțini studenți, 1960-1969 (1747 studenți)⁵⁵.

Informații interesante ne relevă și analiza datelor statistice privitoare la numărul absolvenților din *medfar*. Au fost în medie 2065 de absolvenți ai *medfar* care au reprezentat aproximativ 10,15% din totalul anual al absolvenților din învățământul superior românesc. Cel mai mare număr de absolvenți ai *medfar* a fost înregistrat în anul 1981, 4263 absolvenți, dar cea mai însemnată pondere a absolvenților de *medfar* în totalul absolvenților a fost atinsă la începutul intervalului analizat, 23,29% în anul 1949.

Analizând pe decade numărul absolvenților, trebuie menționat că cea mai importantă decadă a fost 1980-1989 (3420 de absolvenți în medie), 1970-1979 (2186) și la o mică diferență una de cealaltă, 1960-1969 (1360) și 1950-1959 (1356). În total, în perioada 1948-1989, din cei 957048 absolvenți ai învățământul superior românesc, 86725 au fost absolvenți ai *medfar*, ceea ce ne arată că 9.06% din absolvenții învățământului superior românesc din perioada comunistă erau absolvenți de *medfar*.

Tabelul 2. Numărul absolvenților din învățământul superior medico-farmaceutic (MF) și ponderea (%) acestora în totalul studenților (T)

Anul	MF	T	%	Anul	MF	T	%
1948	1542	7814	19.73	1969	1530	24471	6.25
1949	1951	8374	23.29	1970	1569	28840	5.44
1950	1665	9510	17.50	1971	1629	35149	4.63

⁵⁵ În ceea ce privește mediile de studenți înscriși în anul I, amintim și că la un moment dat a fost realizată o lucrare în care erau amintiți ce factori trebuiau să fie luați în considerare pentru stabilirea minimului necesar de studenți an de an, și care în 1957 era fixat la 1100 studenți: procentul de înlocuire anuală a medicilor, asigurarea cu medici a excedentului natural al populației, îmbunătățirea indicelui de asigurare cu medici a populației, procentul de pierderi în timpul celor 6 ani de școlaritate ai unui contingent de studenți, minimum 10% (Andrei Kelemen, *Organizarea și metodologia învățământului medical în RPR. Autoreferatul disertației pentru obținerea titlului de candidat în științe medicale*, București, 1957, p. 7).

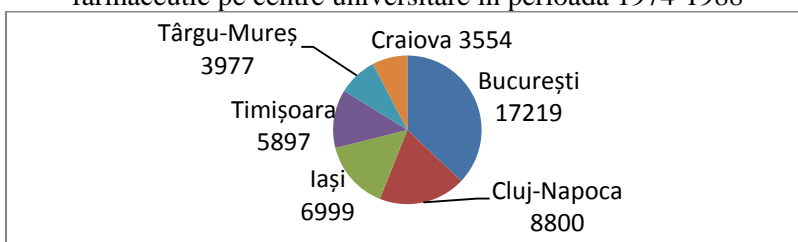
1951	1228	7555	16.25	1972	1991	31547	6.31
1952	1613	10984	14.68	1973	1605	30301	5.29
1953	935	12379	7.55	1974	1620	28899	5.60
1954	949	8163	11.62	1975	1978	30839	6.41
1955	955	11274	8.47	1976	2513	32507	7.73
1956	1119	11829	9.45	1977	2671	33909	7.87
1957	1498	12047	12.43	1978	2842	35329	8.04
1958	1723	10948	15.73	1979	3447	37834	9.11
1959	1880	10896	17.25	1980	3822	38615	9.89
1960	1796	10296	17.44	1981	4263	39049	10.91
1961	1268	11114	11.40	1982	3531	35876	9.84
1962	920	11673	7.88	1983	3722	37011	10.05
1963	778	14269	5.45	1984	3528	33669	10.47
1964	1169	19503	5.99	1985	3435	30643	11.20
1965	1473	22589	6.52	1986	3292	28122	11.70
1966	1593	21742	7.32	1987	2920	28894	10.10
1967	1588	22852	6.94	1988	2912	27703	10.51
1968	1483	23917	6.20	1989	2779	28113	9.88

Sursa: *** *Învățământul în România-date statistice*, București, 1996, p. 105.

Situația pe centre universitare în perioada 1974-1988 ne arată că din cei 46446 absolvenți de *medfar*, 37% absolviseră Institutul Medico-Farmaceutic din București, aproape 19% erau absolvenți ai centrului universitar clujean, 15% ai celui ieșean și restul erau în ordine din Timișoara, Târgu Mureș și Craiova. Trebuie remarcat numărul mare de absolvenți din Craiova, un centru relativ tânăr față de celelalte (1970 față de 1948) și, valabil pentru toate institutele, numărul mai mare de absolvenți începând cu anii 1970⁵⁶.

⁵⁶ Din stenograma ședinței Secretariatului CC al PCR din 6 iulie 1971, aflăm că Nicolae Ceaușescu dădea de înțeles, pe baza statisticilor internaționale consultate, că ar trebui mai puțini absolvenți medici și farmaciști: „Mi se pare că trebuie văzut mai bine pentru că pe baza acestei statistici noi la medici stăm foarte bine” (ANIC, fond CC al PCR – Secția Cămară, dosar 78/1971, f. 88, 90). Din stenograma ședinței Biroului Permanent al Comitetului Politic Executiv din 6 iunie 1977 aflăm că Ceaușescu milita în continuare pentru scăderea numărului de absolvenți la unele specializări, dar cu anumite limite: „Eu cred că în orice caz sub 2000 nu putem scădea la medici. Sigur, nu putem să menținem ritmul de 2760; la stomatologie trebuie văzut dacă scădem. De asemenea, la farmaciști trebuie să

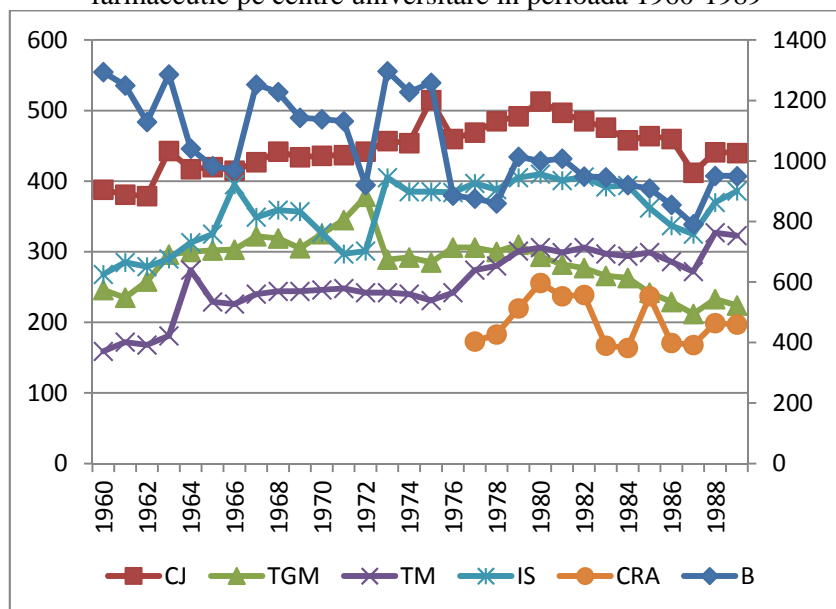
Figura 5. Numărul de absolvenți din învățământul superior medico-farmaceutic pe centre universitare în perioada 1974-1988

Sursa: AINS, *Învățământul superior la sfârșitul anului universitar 1974/1975-1988/1989*.

Evoluția numărului de cadre didactice este și el un indicator statistic ce nu trebuie ocolit atunci când analizăm dezvoltarea *medfar*.

Figura 6. Numărul de cadre didactice din învățământul superior medico-farmaceutic pe centre universitare în perioada 1960-1989

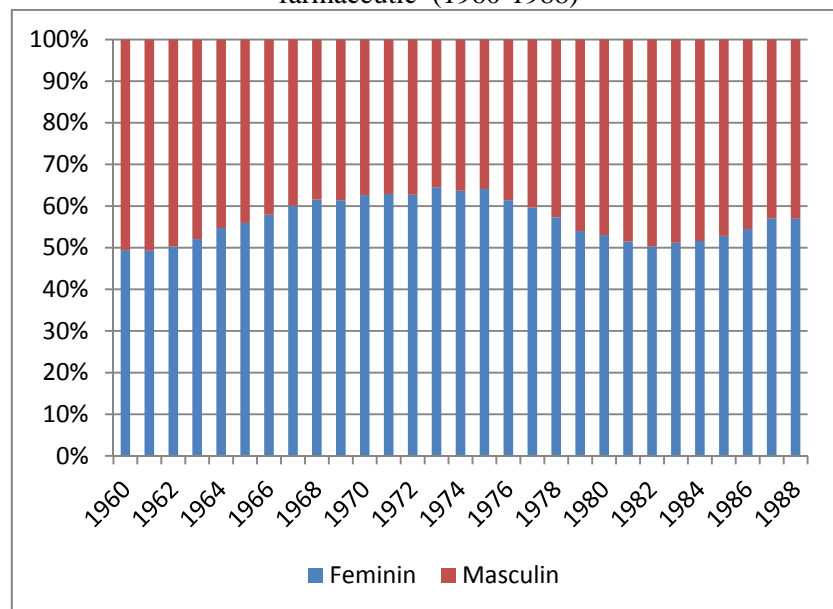
vedem pentru că s-a modificat această necesitate. Acum, tovarăși, medicamentele se fac în industria de medicamente, deci le avem acolo și aceștia nu mai au rolul care îl aveau în trecut. Dar la medici să facem așa cum am spus și să vedem și la stomatologie. La medici în jurul lui 2000” (ANIC, fond CC al PCR – Secția Cămară, dosar 64/1977, f. 40).

Surse: AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1960/1961-1988/1989* (ANIC, fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar 117/1989, f. 54-56).

Din graficul anterior, în care am prezentat numărul de cadre didactice pe centre universitare (pentru Craiova doar începând cu 1977) putem să observăm fluctuații mai mari doar în ceea ce privește centrul bucureștean. Altfel, trebuie spus că în perioada analizată numărul maximum de cadre didactice a fost cel din anul 1980 (2778) și minimum în 1987 (2180), cu o medie de 2474 cadre didactice.

În final ne vor mai reține atenția trei indicatori statistici importanți. Primul vizează proporția pe genuri a studenților înscriși în *medfar*. În medie, 56,70% din totalul studenților erau de gen feminin, cu un maximum atins în 1973, de 64,51% din totalul studenților. Din prelucrarea datelor statistice se remarcă decada 1970-1979, când 61,28% din totalul studenților erau de gen feminin. În consecință, studenții din *medfar* erau în majoritate de gen feminin fără însă să fie cazul unei majorități „detașate”.

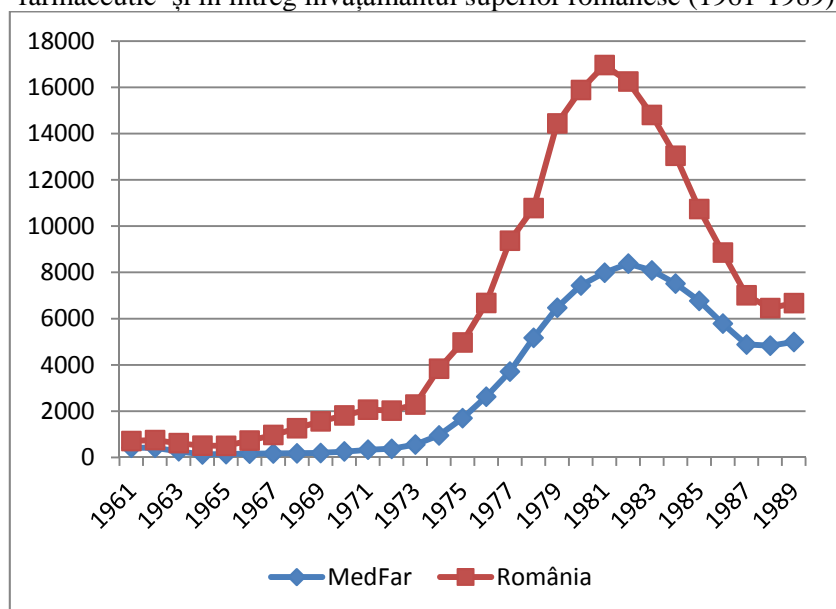
Figura 7. Proporția pe genuri a studenților înscriși în învățământul medico-farmaceutic (1960-1988)

Sursa: AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1960/1961-1988/1989*.

Al doilea indicator se dovedește la fel de important: numărul de studenți străini.

Figura 8. Numărul de studenți străini înscriși în învățământul medico-farmaceutic și în întreg învățământul superior românesc (1961-1989)

Surse: AINS, *Învățământul superior la începutul anului universitar 1961/1962-1988/1989* (ANIC, fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar 117/1989, f. 14v, 16, 19v, 20, 23, 28).

În perioada analizată au fost în medie 3135 de studenți străini înscriși anual în *medfar*, o valoare impresionată, cu un maximum înregistrat în anul 1982, 8377 studenți străini. Dacă între 1961 și 1969 au fost în medie doar 231 de studenți străini în *medfar*, în perioada 1970-1975 ei au înregistrat o creștere „explozivă”, de peste 9 ori, ajungând la o medie de 2215. O creștere mai puțin importantă, de doar 3 ori față de perioada anterioară, a fost înregistrată între 1980-1989, dar o creștere de la precedenta cotă, care înseamnă că în medie s-a ajuns la 6667 studenți străini în *medfar*! În consecință, studenții străini din *medfar* au reprezentat în medie 40,95% din totalul studenților străini veniți la studiu în România (cu un record de aproape trei sferturi din totalul studenților străini în anii 1988 și 1989). Practic, *medfar* era principalul sector din învățământul superior sub raportul prezenței studenților străini la studiu în România (în medie au fost 6295 studenți străini în perioada 1961-1989, cu un maximum în 1981: 16962). Cea mai mare atractivitate a învățământului superior românesc pentru studenții străini a fost în perioada 1978-1985 (în fiecare an din acest interval fiind peste 10.000 de studenți străini la studii în România, din care peste 5000 de studenți la *medfar*, incluzând aici și anul 1986).

Cu siguranță că cifra ridicată de studenți străini din *medfar* explică numărul mare de studenți din *medfar*, chiar și în anii 1980, altfel perioada a fost marcată de o scădere a numărului de studenți în întreg învățământul superior românesc. Faptul că majoritatea acestor studenți străini veneau la studii în România pe cont propriu, achitând astfel taxele de studiu, nu putea decât să convină de minune unui regim politic aflat într-o situație inițial delicată, ulterior catastrofală din punct de vedere economic⁵⁷.

Ultimul indicator în analiză este rata de creștere a absolvenților din *medfar*, prin analizarea perioadei 1950-1989, facilitată prin gruparea în serii de câte 5 ani.

Tabelul 3. Rata de creștere a absolvenților în perioada 1950-1989

Perioada	Totalul absolvenților	Rata de creștere (%)
1950-1954	6390	-
1955-1959	7175	12,28
1960-1964	5931	-17,33
1965-1969	7667	29,26
1970-1974	8414	9,74
1975-1979	13451	59,86
1980-1984	18866	40,25
1985-1989	15338	-18,7

Sursa: prelucrări statistice ale autorului pe baza datelor preluate din ***

Învățământul în România-date statistice, București, 1996, p. 105.

Din tabel se deduc trei perioade importante de creștere, cea mai semnificativă fiind perioada 1975-1979 față de 1970-1974. De asemenea, au fost înregistrate și două perioade cu rate de creșteri negative. La nivel general, se confirmă o dezvoltare importantă a *medfar*, prin formarea unui număr semnificativ de specialiști pentru sistemul de sănătate. Perioada 1975-1984 a fost cea mai semnificativă în tot acest proces, cu un maximum în anul 1975-1979 (59,86%).

Concluzii

Învățământul superior de medicină și farmacie a cunoscut după 1948 o dezvoltare în ceea ce privește numărul de studenți și de absolvenți formați. De asemenea, au fost stabilite 6 centre universitare importante la

⁵⁷ Situația studenților străini în învățământul superior medico-farmaceutic va fi analizată pe larg într-un viitor studiu, pentru că problema acestora are implicații în variate domenii și ajută la înțelegerea anumitor comportamente organizatorice în învățământul superior și nu numai.

București, Cluj-Napoca, Iași, Timișoara, Târgu Mureș și Craiova, ultimul înființat în 1970. Dintre acestea, doar Timișoara și-a menținut pe tot parcursul perioadei 1948-1989 denumirea de Institut de Medicină, fiindcă nu includea Facultatea de Farmacie și doar la Craiova exista singurul centru de învățământ cu Facultatea de Medicină care nu era inclusă într-un institut specializat. De asemenea, mai trebuie spus că au existat patru specializări importante: medicină generală, pediatrie, stomatologie și farmacie, grupate din 1974 în profile de specializare corespunzătoare (medicina înglobând medicină generală și pediatrie).

În evoluția structurală a instituțiilor de învățământ medico-farmaceutic se disting patru perioade importante: înființare (din 1948), contracție (de la mijlocul anilor 1950), dezvoltare (de la mijlocul anilor 1960) și din nou contracție (din 1986).

Din punct de vedere statistic, apar foarte multe concluzii interesante care pot fi prezentate. În primul rând, studenții din învățământul medico-farmaceutic au reprezentat în general peste 10% din totalul studenților din România. Cel mai important centru universitar în domeniu a fost București, iar cea mai importantă specializare din punctul de vedere al studenților înscriși a fost medicină generală (în perioada 1979-1985 erau chiar 70% din studenții învățământului medico-farmaceutic).

Alți indicatori statistici ne relevă noi aspecte interesante: cea mai mare cifră de școlarizare a fost înregistrată în anul 1976, 4897 studenți; cel mai important număr de absolvenți a fost în 1981, 4263 absolvenți; peste 9% din totalul absolvenților de învățământ superior românesc din perioada 1948-1989 erau medici și farmaciști. Aici trebuie spus și că cea mai importantă decadă a fost 1980-1989, atunci când în medie au fost 3420 de absolvenți, cu siguranță un efect întârziat al cifrelor de școlarizare mari din anii precedenți, la care și atractivitatea învățământului superior medico-farmaceutic românesc pentru studenții străini a avut o contribuție mare. Alte prelucrări statistice au susținut noi puncte de întărire a argumentației că perioada după 1948, în special 1975-1985, a fost una de dezvoltare a învățământului superior medico-farmaceutic din punct de vedere statistic, posibilă și ca urmare a unei stabilități instituționale creată în cele 6 centre universitare care au susținut la rândul lor procesul de formare a cadrelor specializate pentru sistemul de sănătate românesc.

*The Romanian Higher Education of Medicine and Pharmacy
(1948-1989)*

(Summary)

Keywords: *communism, higher education, medicine, pharmacy, statistics*

After 1948 and the Reform of Education, the system of education entered a new era of many changes and a general development. This was the case of higher education (more students, more graduates, different new specializations introduced, new institutions and new types of higher education established). In general, it was also the case of medicine and pharmacy higher education, although according to its specifics: only a new centre established (Craiova), an increased number of students and graduates (also a trend kept in the period of '80s, especially due to the attractiveness to foreign students and against the general trend of most types of higher education in that period). The used statistics show us many other important aspects of this development, a golden era from the point of view of graduates, between 1975-1984, but based on previous high number of enlisted students especially in decade 1970-1979, a preponderance of female students, the lead role of Bucharest and its Institute of Medicine and Pharmacy and also, among specializations, of general medicine.

Concurența la admitere în Universitatea din București în anii 1980.

*O încercare de analiză cantitativă**

Mirela ROTARU

Cuvinte cheie: *examene de admitere, cifre de școlarizare, competiție, populație școlară, specializări*

Universitatea din București a cunoscut din plin șocurile politicilor experimentate de comuniști, reflectând destul de fidel evoluția generală a sistemului politic din România în anii 1980. Dincolo de retorica documentelor de partid și a altor documente programatice ale regimului ceaușist, analiza situației concrete a Universității din București, în ultimul deceniu al regimului comunist, lasă să se întrevadă criza profundă pe care o traversa instituția, asemenea întregului sistem de învățământ superior din România. Printre multele probleme cu care Universitatea bucureșteană s-a confruntat sub impactul reducerii cifrei de școlarizare, începând cu anul 1981, s-a numărat și aceea a creșterii explozive a concurenței la admiterea în unele dintre facultățile sale.

În cele ce urmează vom încerca să realizăm o prezentare a factorilor social-politici și demografici care au influențat creșterea spectaculoasă a concurenței la admiterea pentru unele dintre specializările și profilurile oferite de Universitatea din București și o reconstituire cantitativă, pe baza informațiilor din arhivele Universității, a competiției la admitere în facultățile instituției în anii 1980.

Considerații generale asupra admiterii la Universitatea din București în anii 1980

Sub aspect legislativ, învățământul românesc a stat, în anii 1980, sub semnul *Legii educației și învățământului* din decembrie 1978. În privința accesului în învățământul superior, admiterea condiționată de

* Această lucrare a fost realizată printr-un grant al Autorității Naționale Române de Cercetare Științifică CNCS – UEFISCDI, număr proiect PN – II – ID – PCE – 2011 – 3 – O476, și cu sprijin material din proiectul „Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE) – 140863.

„originea socială nesănătoasă” a candidaților a devenit o excepție în anii care fac obiectul acestui studiu. Este adevărat că, până la sfârșitul regimului comunist, candidații care optau pentru facultățile Universității considerate cu mare impact ideologic (exemplu Drept, Istorie-Filosofie sau Filosofie-Istorie) se înscriau mai devreme, trebuind să depună la înscriere un dosar conținând o fișă de înscriere detaliată¹, ce verifica apartenența politică a candidatului (membru U.T.C. sau P.C.R.), numele, ocupația, locul de muncă și apartenența politică a părinților și rudelor apropiate, eventuale condamnări ale acestora, precum și existența unor rude apropiate plecate din țară (cu mențiunea dacă au plecat legal sau ilegal) și o recomandare din partea organizației de U.T.C. sau P.C.R. din care făceau parte candidații. În anii 1980, această verificare reprezenta o pură formalitate. Spre sfârșitul perioadei analizate de noi, pentru examenul de admitere din sesiunea iulie 1988 se relaxau măsurile de verificare inclusiv pentru candidații ce susțineau examenul la învățământul fără frecvență. Astfel, printr-o notă telefonică a adjunctului ministrului educației, Viorica Nicolau, din 4 iunie 1988, pentru candidații de la profilurile universitare: filosofie, istorie și științe juridice învățământ fără frecvență, se renunța la „caracterizarea asupra activității depuse” cu condiția ca recomandarea tip din partea organizației de partid sau de tineret din care făceau parte să fie semnată, în afara secretarului B.O.B./secretar U.T.C., și de directorul unității la care era angajat candidatul².

Conform articolului 70 al *Legii educației și învățământului* din 1978, admiterea în învățământul superior se făcea, în anii 1980, pe bază de concurs³. Criteriul meritocratic s-a impus în acești ani și pe fondul scăderii severe a numărului de locuri alocate învățământului universitar prin planurile de școlarizare. Acest lucru a condus, în mod firesc, la o creștere vertiginoasă a concurenței la admiterea în facultățile non-tehnice.

Contrația învățământului superior din România poate fi urmărită și din perspectiva cifrei totale de școlarizare pentru învățământul superior stabilită la nivel național în anii 1980. În epocă, cifra anuală de școlarizare pentru studenți era stabilită, conform legii din 1978, de către Consiliul

¹ *Măsuri privind admiterea în învățământul superior la unele specializări din domeniul științelor sociale și umaniste*, în Arhiva Rectoratului Universității din București, fond Secretariat/Rectorat, registrul nr. 1526/1971, Corespondență diversă, dosar nepaginat.

² *Nota telefonică nr. 5666 din 4 iunie 1988*, în Arhiva Rectoratului Universității București, fond Secretariat/Rectorat, registrul nr. 1985/1988, Concurs de admitere, dosar nepaginat.

³ *Legea educației și învățământului nr. 28 din 21 decembrie 1978*, în *Antologia legilor învățământului din România*, București, Institutul de Științe ale Educației, 2004, p. 369-396.

Național pentru Știință și Tehnologie, la propunerea ministrului educației. Consiliul definea și condițiile în care se puteau acorda diplomele doctorale. În anii supuși analizei noastre, aceste două chestiuni importante ale politicii academice (numărul corespunzător de noi admiși și criteriile folosite pentru selecția celor care trebuiau să urmeze studiile doctorale) erau subordonate deciziilor autocratice ale președintelui Consiliului, Nicolae Ceaușescu⁴. Începând din anul 1981, regimul a trecut la reducerea cifrei de școlarizare totale stabilite pentru învățământul superior la nivel național, precum și la scăderi severe ale numărului locurilor alocate pentru studiile la cursurile de zi în favoarea celor rezervate pentru studiile la seral și (în mai mică măsură) fără frecvență. Reducerile au afectat și studiile tehnice, mai ales la profilurile construcții și agricol, și au făcut ca ponderea tinerilor care urmau studii universitare să scadă, plasând România pe penultimul loc din Europa, cu o rată brută de încadrare în învățământul superior de 8,6% față de 8,5% în Albania, în timp ce media europeană era de 26,4%⁵. Datele statistice privitoare la numărul de studenți indică amploarea declinului populației studentești din România în anii 1980. Astfel, dacă în anul universitar 1980/1981 numărul total a atins nivelul cel mai ridicat din învățământul superior românesc, fiind de 192.769⁶ de studenți, în anul universitar 1988/1989 numărul studenților scăzuse la 159.465, iar în anul universitar 1989/1990, în toamna de dinaintea revoluției din 1989, numărul de studenți români, cu o ușoară creștere, ajunsese la cifra de 164.507⁷. Numărul studenților Universității din București a cunoscut același trend descrescător pe parcursul deceniului '80, ajungând de la o cifră de 8.154 de studenți, în anul universitar 1981/1982 și la 7.971 în anul universitar 1989/1990⁸. Trebuie menționat aici faptul că scăderea cifrelor de școlarizare pentru

⁴ Jan Sadlak, *Higher Education in Romania, 1860-1990: between academic mission, economic demands and political control*, Graduate School of Education Center State University of New York at Buffalo, 1990, p. 50.

⁵ Maria Molnar și Maria Poenaru, *Învățământul*, în Constantin Grigorescu (coord.), *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european, 1989*, București, Editura Expert, 1993, p. 228; vezi și Ovidiu Bozgan, Bogdan Murgescu (coord.), *Universitatea din București, 1864-2014*, București, Editura Universității din București, 2014, p. 279-291.

⁶ Jan Sadlak, *op. cit.*, p. 59

⁷ ANIC, fond C.C. al P.C.R., dosar 17/1989, fila 4; pentru cifrele din anul universitar 1988/1989 vezi și Steliana Perț, *Învățământul*, în N.N. Constantinescu (coord.), *Istoria economică a României (1939 – 1989)*, Editura Economică, București, 2000, p. 336, anexa 1.

⁸ Cifrele sunt extrase din Arhiva Rectoratului Universității din București, fond Secretariat/Rectorat, registrul Instrucțiuni-1980, dosar nepaginat, și din ANIC, fondul C.C. al P.C.R. Propagandă și agitație, dosar 117/1989, fila 4.

învățământul superior universitar, în ultimul deceniu al regimului comunist din România, s-a suprapus pe o creștere demografică semnificativă a populației școlare. Este cunoscut faptul că în anii 1986/1987, respectiv 1987/1988, au candidat pentru admiterea la facultate cohortele de „decreței”, generațiile de copii născuți în anii 1967 și 1968, ani considerați, datorită Decretului nr. 770/1966, un vârf al sporului demografic în România⁹. Cum era firesc, consecința acestei evoluții contradictorii a fost creșterea fără precedent a concurenței la admiterea în învățământul superior. Examenul de admitere la facultate devenise, în societatea românească a epocii, un moment de răscruce în viața unui tânăr, traumatizant chiar pentru aceia care doreau să intre la Universitate, datorită concurenței imense. În memoria colectivă a generațiilor care au trăit acest ultim deceniu al regimului comunist se păstrează amintirea clipelor de coșmar prin care treceau absolvenții de liceu înaintea examenului de admitere la facultate. Cifrele de școlarizare pentru facultăți se afișau la secretariatele instituțiilor în ultimul moment, impactul emoțional creat de diferențele foarte mari între numărul de locuri alocate pentru diversele specializări universitare și numărul candidaților înscriși generând o tensiune și un stres psihic greu de depășit chiar și pentru cei care ieșeau victorioși din această experiență. Respingerea la admitere – care presupunea pentru candidații încorporabili respinși satisfacerea stagiului militar cu termen normal și munca necalificată în economia socialistă – a declanșat adesea drame personale, care într-o cultură a statutului și imaginii publice au intensificat stări psihologice precum rușinea, vinovăția, ambiția. Încercările repetate de a intra la facultate au devenit un fenomen tipic unui sistem care forma cu parcimonie elitele profesionale (segmentul cu studii superioare) și care în general oferea alternative profesionale neatractive¹⁰.

Reconstituri cantitative ale concurenței la admiterea în Universitatea din București în anii 1980

În situația specifică a Universității din București cifrele care prezintă concurența la admitere în anii 1980 sunt mai mult decât ilustrative.

⁹ Pentru a evidenția sporul populației școlare în România la un deceniu după măsurile demografice de la sfârșitul anilor 1960 este suficient să menționăm faptul că, dacă în anul școlar 1968/1969 în învățământul primar și gimnazial populația școlară era de 2.915.910 elevi, în anul școlar 1978/1979 aceeași populație se cifra la 3.423.135 elevi. A se vedea în acest sens Steliana Perț, *op. cit.*, p. 336.

¹⁰ Vezi, în acest sens, și Marius Cazan, Vlad Pașca, „Concurența la admitere în învățământul superior românesc în perioada comunistă (1956-1979). Reconstruiri cantitative”, în *Studii și articole de istorie*, tom LXXXI, 2014, p. 244-266.

Din analiza pe care am realizat-o pe datele statistice existente în arhiva Rectoratului Universității din București, a reieșit faptul că a existat în epocă un interes deosebit față de anumite domenii de studiu, la care concurența depășea 10 candidați pe loc, în timp ce la alte facultăți locurile alocate abia se completau, organizându-se pentru unele profile chiar mai multe sesiuni de admitere. Cea mai solicitată facultate a fost, în deceniul anilor 1980, Facultatea de Drept și avem în vedere aici toate profilurile și specializările oferite de această facultate. Avantajele oferite de sistem celor care absolveau Dreptul, atât la zi cât și la fără frecvență, atrăgeau un număr impresionant de candidați.

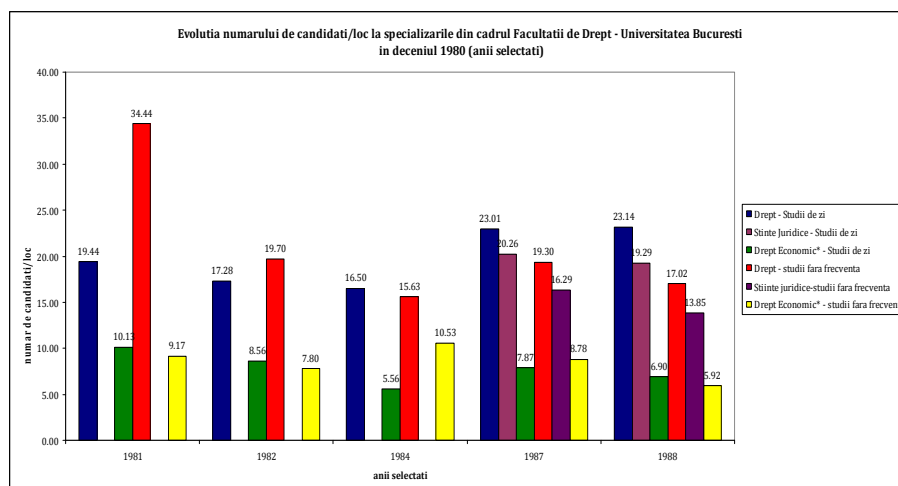
Cifrele sunt grăitoare pentru susținerea acestei afirmații. Pentru anul universitar 1981/1982, la examenul de admitere din iulie 1981 Facultatea de Drept din București oferea două specializări în cadrul profilului științe juridice și anume Drept și Drept Economic și Administrativ, atât pentru forma de învățământ de zi, cât și pentru fără frecvență. Spre sfârșitul deceniului pe care îl analizăm, în anii universitari 1986/1987 și 1987/1988, oferta facultății rămâne aceeași, profilul Juridic grupând cele două specializări: drept și drept economic și administrativ pentru ambele forme de învățământ. Numărul de locuri alocate Facultății de Drept din București pentru învățământul de zi a scăzut ușor: de la 120¹¹ la specializarea drept - zi în anul 1981, la 110¹² la specializarea Drept-zi în anii 1986 și 1987. La specializarea drept economic și administrativ numărul de locuri se menține constant, 30, pentru anii analizați. La forma de învățământ fără frecvență creșterea numărului de locuri este însă semnificativă: în anul 1981 sunt alocate 50 de locuri pentru drept fără frecvență, în timp ce în anii 1986 și 1987 aceleași specializări, drept fără frecvență, îi sunt alocate 125 de locuri. La specializarea drept economic și administrativ- fără frecvență, pentru anul universitar 1981/1982 sunt alocate 60 de locuri, în timp ce pentru anii universitari 1986/1987 și 1987/1988 sunt alocate 73 și respectiv 50 de locuri.

În perioada analizată, la toate specializările Facultății de Drept concurența a fost acerbă. Astfel, în sesiunea din iulie 1981 concurența a fost de 22,4 candidați/loc la drept-zi și 12,1 candidați/loc la Drept Economic și Administrativ-zi. La învățământ fără frecvență pentru specializarea drept,

¹¹ Datele referitoare la anul universitar 1981-1982 au fost extrase din Arhiva Rectoratului Universității București, fond Secretariat/Rectorat, registrul nr. 2950 /1981, Admitere -1981, dosar nepaginat.

¹² Datele referitoare la anii universitari 1986-1987 și 1987/1988 au fost extrase din Arhiva Rectoratului Universității București, fond Secretariat/Rectorat, registrele Admitere- 1986, 1987, nepaginate.

concurența a fost chiar mai strânsă decât la zi, atingând procentul de 34 candidați/loc, iar la drept economic și administrativ, de 9 candidați/loc. În iulie 1986 la specializarea drept - zi au concurat 22,1 candidați pe loc, iar în iulie 1987 datele arată o realitate de 26 candidați/loc, în timp ce, la drept economic și administrativ-zi, în 1986, situația înregistrată era de 9,5 candidați/loc, în timp ce în sesiunea din iulie 1987 au concurat pentru aceeași specializare 7,5 candidați/loc. La profilul juridic fără frecvență concurența a scăzut la 12 candidați/loc în 1986, la specializarea drept înregistrându-se o concurență de 15 candidați/loc, iar la drept economic și administrativ o concurență de 6 candidați/loc. În anul 1987, concurența la juridic fără frecvență crește din nou sub impactul sensibilei reduceri de locuri la specializarea drept economic și administrativ, fiind de 16 candidați/loc, cu o medie de 19 candidați/loc la specializarea drept și 8,7 candidați/loc la drept economic și administrativ.

Această dinamică a numărului de locuri alocate Facultății de Drept pentru anii analizați indică, cel puțin în stadiul actual de cercetare, o creștere a numărului de locuri alocate facultății sub impactul creșterii populației școlare și a concurenței foarte ridicate, dar numai la forma de învățământ fără frecvență.

O specializare extrem de solicitată în anii pe care îi analizăm este și cea din cadrul Facultății de Biologie a Universității din București și anume Științe Agricole și Naturale. Procentul foarte ridicat al concurenței la admiterea pentru acest domeniu se poate explica prin faptul că Universitatea din București era singura care oferea această specializare în România anilor

1980¹³. În anul 1981, locurile alocate acestei specializări (în număr de 50) erau numai pentru învățământul la zi, concurența fiind de 22,6/loc. Interesant este faptul că, în iulie 1986, acestei specializări îi sunt alocate numai 22 de locuri la învățământul fără frecvență, ajungându-se la cifra la 47,3 candidați/loc¹⁴.

La specializarea biologie-zi, în sesiunea din iulie 1981, s-au înregistrat 12,7 candidați/loc. În sesiunea din iulie 1986, concurența era mult mai strânsă, ajungând la 22,5 candidați/loc (numărul de locuri fiind același, 25).

În cadrul Facultății de Fizică, specializarea cea mai solicitată a fost Fizică Tehnologică-zi, concurența fiind în iulie 1981 de 8,5 candidați/loc. În iulie 1986, în condițiile în care numărul de locuri alocate profilului scade de la 100 la 75, se ajunge la 21,8 candidați/loc. La Facultatea de Matematică profilurile cele mai solicitate sunt Informatică-zi și Matematică-Fizică (3 ani). În anul 1981, la examenul de admitere la Informatică-zi s-au înregistrat 6,2 candidați/loc, în timp ce la Matematică-Fizică a existat o concurență de 6,9 candidați/loc. Situația se schimbă mult în iulie 1987, când la profilul Informatică-zi sunt 23,7 candidați/loc, iar la Matematică-Fizică 20,8 candidați/loc, în condițiile în care la specializarea Informatică numărul de locuri rămâne constant (25), în timp ce la Matematică-Fizică locurile alocate scad de la 100, în 1981, la 75 în 1987¹⁵.

La facultățile cu profil umanist remarcăm, de asemenea, o competiție intensă la anumite specializări. Din cadrul Facultății de Geologie-Geografie, specializarea cea mai cerută era Geografie-o limbă străină, la zi. Concurența a fost foarte mare la acest profil încă din 1981. Astfel, în iulie 1981 erau alocate acestei specializări 50 de locuri, pentru ca în anii 1986 și 1987, prin introducerea formei de învățământ fără frecvență, locurile să se repartizeze în mod egal pe cele două forme de învățământ zi și fără frecvență (25 de locuri pentru fiecare formă de studiu). În iulie 1981, au candidat la această specializare 19 candidați/loc, pentru ca în sesiunea din

¹³ Prin dispoziția nr. 293/10218 din 11.09. 1986 a Universității din București erau transferați, ca urmare a hotărârii transmise telefonic de Ministerul Educației și Învățământului, doi studenți de la Facultatea de Biologie-Geografie-Geologie a Universității din Cluj-Napoca la Facultatea de Biologie a Universității din București, specializarea Științe Naturale și Agricole fără frecvență. Era o dovadă a faptului că această secție atrăgea la București candidați din toate celelalte centre universitare.

¹⁴ Datele au fost extrase din Arhiva Rectoratului Universității din București, fond secretariat/rectorat, registrul Admitere-1985, dosar nepaginat.

¹⁵ Datele au fost extrase din Arhiva Rectoratului Universității din București, fond Secretariat/Rectorat, registrele nr. 2950/1981 și nr. 1985/1985-1987, nepaginate.

iulie 1986 concurența să ajungă la 27,7 candidați/loc la învățământul de zi și să rămână la 19 candidați/loc la învățământul fără frecvență. La Facultatea de Istorie-Filosofie, în anul 1981, nu a existat decât forma de învățământ la zi¹⁶. Concurența a fost puternică la ambele specializări oferite de facultate: la Istorie-Filosofie au fost în iulie 1981 14,7 candidați/loc, iar la Filosofie-Istorie, la zi, au concurat 12,8 candidați/loc. În anul universitar 1986/1987¹⁷, concurența era următoarea: Istorie-Filosofie-zi – 9,7 candidați/loc; Istorie-Filosofie fără frecvență – 13/loc, iar Filosofie-Istorie – 9,8 candidați/loc.

În cadrul Universității din București, Facultățile de Limba și Literatura Română și Limbi și Literaturi Străine au cunoscut o evoluție complicată în anii aici analizați, fiind reorganizate în anul 1986, când au fost contopite în Facultatea de Filologie. În prima jumătate a anilor 1980, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine din București nu a oferit locuri decât la învățământul de zi. Numărul de locuri a variat în cadrul Facultății de la 30 de locuri pentru secția de Limba Engleză-zi, până la 7 locuri pentru secțiile de Limba Italiană-zi și Limba Bulgară-zi. Secția la care concurența a fost cea mai strânsă, în sesiunea din iulie 1981, a fost cea de Limba Franceză-zi, unde au candidat 6,1 candidați/loc, urmată îndeaproape de secția Limba Engleză-zi, cu o concurență de 5,5 candidați/loc și de Limba Italiană-zi, unde concurența a fost de 5,4 candidați/loc.

La Facultatea de Limba și Literatura Română, specializarea Limba Română-zi, în iulie 1981 au concurat 7 candidați/loc, în timp ce la Limba Română-fără frecvență concurența a fost de 6,4 candidați/loc.

Începând cu a doua jumătate a deceniului '80, după comasarea facultăților în Facultatea de Filologie, se introduce pentru toate secțiile forma de învățământ fără frecvență. Pentru anul universitar 1987-1988, în sesiunea din iulie 1987¹⁸, la Facultatea de Filologie din cadrul Universității din București, la specializarea Limba Română și o limbă străină-zi, concurența la admitere a fost de 6,3 candidați/loc; la specializarea Limba Engleză-Limba Română-zi au fost de 4,5 candidați/loc, iar la Limba Franceză-Limba Română-zi 3,9 candidați/loc. Este de remarcat pentru acest

¹⁶ Începând cu anul universitar 1982/1983, pentru specializarea filosofie – istorie s-a introdus și forma de învățământ fără frecvență.

¹⁷ În anul universitar 1985/1986 se schimbă configurația specializărilor din cadrul Facultății de Istorie-Filosofie în sensul că se introduce învățământul fără frecvență la specializarea Istorie-Filosofie și dispăre de la specializarea Filosofie-Istorie această formă de învățământ. Numărul locurilor alocate facultății rămâne pe ansamblu același, dar repartitia acestora este mult diferită, la Istorie-Filosofie-zi și fără frecvență sunt alocate 75 de locuri, în timp ce specializării Filosofie-Istorie îi revin numai 25 de locuri.

¹⁸ Datele au fost extrase din Arhiva Rectoratului Universității din București, fond Secretariat/Rectorat, registrul nr. 73/1987, dosar nepaginat.

an universitar concurența foarte puternică la o specializare nou introdusă, Limba Japoneză-o limbă străină-zi, la care au concurat 12 candidați/loc pentru cele 7 locuri alocate, precum și la specializarea Limba Chineză-o limbă străină-zi, unde concurența a fost de 10,8 candidați/loc. La forma de învățământ fără frecvență, se observă o concurență ceva mai temperată decât la zi pentru specializarea Limba Română și o limbă străină, dar nivelul de solicitare pentru specializările de limbi străine ale Facultății de Filologie a fost mai ridicat decât pentru învățământul la zi. Astfel, la specializarea Limba Română și o Limbă Străină-fără frecvență, în sesiunea din iulie 1987, au concurat 5,2 candidați/loc; la specializarea Limba Engleză-Limba Română- fără frecvență, concurența a depășit nivelul de la secția de zi, fiind de 5,5 candidați/loc; la specializarea Limba Franceză-Limba Română-fără frecvență concurența a fost de asemenea mai ridicată decât la zi, atingând 4,1 candidați/loc.

Mai multe sesiuni de admitere într-un an în cadrul Universității din București

O situație cu totul specială se poate observa, în primii ani ai deceniului 1980, în desfășurarea examenului de admitere la unele dintre secțiile Facultăților de Matematică, Fizică, Biologie și Geologie din cadrul Universității din București. La 12 august 1981, Ministerul Educației și Învățământului prezenta, printr-un memoriu oficial¹⁹ adresat lui Nicolae Ceaușescu, situația realizării planului de școlarizare în urma sesiunii examenului de admitere în învățământul superior din iulie 1981. Conform acestui memoriu, planul de școlarizare pentru învățământul superior s-a realizat în iulie 1981 numai în proporție de 81,18%. Din numărul total de locuri alocate, 38.590²⁰, au fost ocupate, după înscrierea candidaților încorporabili admiși în 1980 și a candidaților neîncorporabili admiși în iulie 1981, doar 31.329. Pentru remedierea acestei situații responsabilii din Ministerul Învățământului, cu acordul Elenei Ceaușescu, viceprim-ministru al guvernului, propuneau organizarea unei noi sesiuni de admitere în perioada 1-6 septembrie 1981. În cazul Universității din București, cea de-a doua sesiune de admitere s-a desfășurat, în septembrie 1981, la Facultățile

¹⁹ Memoriul Ministerului Educației și Învățământului nr. 7.089/12.VIII.1981, ANIC, fond C.C. al P.C.R., dosar nr. 10/1981, fila 2.

²⁰ Din totalul de 38590 de locuri alocate învățământului superior în anul 1981, pentru învățământul de zi erau alocate 26682 de locuri, pentru învățământul seral erau alocate 9878 de locuri, iar pentru învățământul fără frecvență erau alocate 2030 de locuri. La zi s-au ocupat, în iulie 1981, 24691 de locuri, adică 92,4%, în timp ce la seral numărul locurilor ocupate a fost de numai 5024 (50,86%).

de Biologie, Fizică și Matematică. În cadrul acestor Facultăți au rămas, din sesiune din iulie 1981, locuri neocupate atât la învățământul de zi cât și, mai ales, la nou înființatele secții de învățământ seral. Pe ansamblul Universității din București, planul de școlarizare a fost realizat, în sesiunea din iulie 1981, în proporție de 84,66%²¹. „Nerealizări mari”²² ale planului de școlarizare s-au înregistrat la secțiile de Biochimie - zi de la Facultatea de Biologie, Fizică-zi și Fizică Tehnologică-seral de la Facultatea de Fizică și Matematică-fără frecvență, Informatică-seral, Matematică- Mecanică-seral și Matematică-Fizică (3 ani)-zi de la Facultatea de Matematică. La prima vedere, am fi tentați să concluzionăm că numărul destul de mare de locuri neocupate la aceste secții se datorează unui nivel scăzut al concurenței (care se confirmă în cazul unora dintre secții) și că organizarea celei de-a doua sesiuni de admitere ar putea fi un indicator al concurenței slabe la aceste facultăți ale Universității din București.

Analiza dinamicii procesului de admitere la cele trei facultăți menționate mai sus conduce însă la imaginea unei situații cu mult mai complexe decât ar putea părea la prima vedere. Astfel, la secția de Biochimie-zi din Facultatea de Biologie concurența a fost, în iulie 1981, de 1,6 candidați/loc. Din cele 50 de locuri alocate profilului s-au ocupat, însă, numai 30, 53 dintre candidați nereușind să depășească pragul mediei minime de admitere, nota 5. În sesiunea din septembrie 1981, pentru cele 20 de locuri rămase din vară, concurența a fost, la Biochimie-zi, de 9,12 candidați/loc. O situație cu totul atipică întâlnim la secția de Fizică Tehnologică-seral, la care în iulie 1981, s-au înscris 10 candidați pentru 25 de locuri, fiind admis 1 singur candidat cu media 6,86. Desigur că putem explica această situație prin faptul că secția de seral abia se înființează în 1981 și că numărul de locuri alocate a fost mult prea mare ocupându-se, după sesiunea din septembrie 1981, numai 6 din cele 23 de locuri. Paradoxal este, însă, faptul că această situație s-a perpetuat și în următorii ani²³,

²¹ Conform datelor din Arhiva Rectoratului Universității din București, fond Secretariat/Rectorat, registrul nr. 2950/1981, dosar nepaginat.

²² Conform Memoriului Ministerului Educației și Învățământului nr. 7.089/12.VIII.1981, ANIC, fond C.C. al P.C.R., dosar nr. 10/1981, fila 2.

²³ La sesiunea din iulie 1982 pentru secția de Fizică Tehnologică-Seral, s-au înscris 18 candidați pe 25 de locuri și au fost admiși doar 8, pentru sesiunea din septembrie rămânând 11 locuri neocupate, după înmatricularea incorporabililor admiși în 1981. Au rămas 4 locuri neocupate la această secție și după a doua sesiune de admitere, din septembrie 1982. În iulie 1983, numărul candidaților înscriși la secția de fizică tehnologică – seral, a crescut ușor, ajungând la 24 candidați/25 de locuri, numărul celor admiși fiind însă foarte mic, numai 3 candidați obținând peste media 5. În septembrie 1983, după înmatricularea incorporabililor admiși în 1982, s-au înscris 35 de candidați pentru cele 16 locuri rămase, ocupându-se toate locurile.

numărul de locuri alocate secției Fizică-Tehnologică-seral menținându-se constant, în ciuda faptului că an de an, după două sesiuni de admitere, rămăneau locuri neocupate. La secția de Fizică-zi situația a fost mult diferită, în sesiunea din septembrie 1981, concurența fiind de 7,4 candidați/loc.

La Facultatea de Matematică, secția Matematică-Fizică (3 ani)-zi, în sesiunea din iulie 1981, întâlnim probabil cea mai bizară situație din procesul de admitere al anului universitar 1981. Concurența a fost pentru această secție cea mai strânsă din cadrul Facultății de Matematică, situându-se la nivelul de 6,9 candidați/loc. În ciuda acestui fapt s-au ocupat doar 83 de locuri din cele 100 alocate profilului. În septembrie 1981 competiția pentru cele 17 locuri rămase a fost acerbă, fiind de 25 candidați/loc. La secția de Matematică fără frecvență, în iulie 1981, în ciuda concurenței relativ mari, de 4,1 candidați/loc se completează numai 26 de locuri din 30, rămânând 4 locuri libere pentru a doua sesiune de admitere. În septembrie, la această secție concurența a fost de 9,1 candidați/loc pentru cele 4 locuri libere. Și la secția de Informatică-seral, unde s-au înscris 27 de candidați pe 25 de locuri în iulie 1981, au rămas locuri libere, fiind admiși numai 4 candidați. Pentru restul celor 21 de locuri, în septembrie 1981, au concurat 3,3 candidați/loc. Singura secție din cadrul Facultății de Matematică la care au rămas locuri libere și după sesiunea din septembrie 1981 a fost cea de Matematică-Mecanică-seral. La această secție concurența a fost, în iulie 1981, de 0,8 candidați/loc, din cele 25 de locuri alocate, ocupându-se numai 1. În septembrie 1981 au candidat 3,2 candidați/loc pentru cele 24 de locuri rămase, fiind admiși 22 de candidați.

În următorii 4 ani situația la admitere în cele trei facultăți menționate mai sus a fost asemănătoare, rămânând, de fiecare dată, locuri neocupate pentru o a doua sesiune de admitere în septembrie. Din întreg deceniul 1980, în anul 1982, la Facultatea de Matematică au rămas cele mai multe locuri neocupate. Cu excepția secțiilor de Informatică-zi și Matematică-Fizică-zi (3 ani), la toate celelalte secții ale facultății au rămas locuri neocupate după sesiunea din iulie 1982. Astfel, în sesiunea din septembrie 1982 au fost scoase la concurs 23 de locuri la Matematică-zi; 5 locuri la Matematică-Mecanică-zi; 22 de locuri la Informatică-seral; 24 de

În sesiunea din iulie 1984 au concurat la aceeași secție 29 candidați pentru 25 de locuri, rămânând 6 locuri neocupate. Nici în sesiunea din iulie 1985 situația de la admiterea pentru această secție nu s-a ameliorat foarte mult, concurența fiind de 1,9 candidați/loc; au rămas 7 locuri neocupate. Soluția adoptată pentru rezolvarea acestei situații a fost, în august 1985, redistribuirea primilor 7 candidați respinși la secția Fizică Tehnologică-zi pe cele 7 locuri neocupate la secția seral.

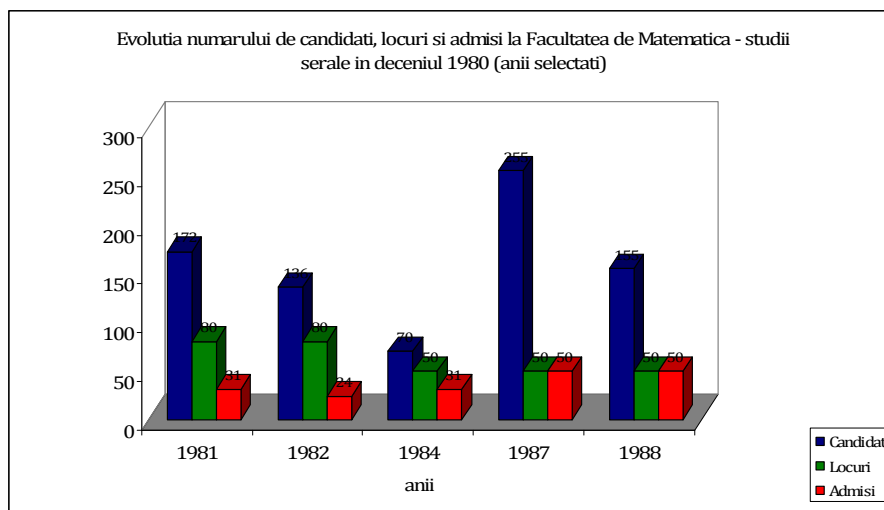
locuri la Matematică-Mecanică-seral și 10 locuri la Matematică-fără frecvență. După cea de-a doua sesiune de admitere, în septembrie 1982, locurile s-au completat integral la Matematică-zi (unde au concurat 11,6 candidați/loc) și la Matematică-Mecanică-zi (unde concurența a fost de aproximativ 7 candidați/loc). La celelalte 3 secții (învățământ seral și fără frecvență) au rămas locuri neocupate și după a doua rundă de admitere²⁴. În total, numărul locurilor neocupate după sesiunea din iulie 1982 a fost de 105 în întreaga Universitate din București, cel mai mare din întreg deceniul.

În anul 1983, numărul locurilor rămase neocupate după prima sesiune, din iulie, a fost cu 49,5% mai mic pe Universitatea din București față de anul precedent²⁵. În anul următor, 1984, numărul locurilor neocupate după sesiunea din iulie crește însă din nou, ajungând la 88. Secția cu cele mai multe locuri neocupate, în iulie 1984, a fost cea de Inginerie Geologică și Geofizică-zi din cadrul Facultății de Geografie-Geologie. Este de remarcat faptul că anul 1984 a fost singurul în care s-a organizat sesiune în septembrie pentru această secție, 43 de locuri din 150 rămânând neocupate în sesiunea de admitere din iulie (atunci din 277 de candidați înscriși în concurs numai 58 au reușit să obțină peste media minimă de admitere, nota 5).

În a doua jumătate a deceniului 1980, începând chiar din anul 1985, putem sesiza o micșorare drastică a numărului de locuri care rămân neocupate în sesiunile din iulie la facultățile Universității din București. Ultimul an în care s-a organizat la Universitatea din București o a doua sesiune de admitere, în septembrie, a fost 1986, când au rămas locuri neocupate la numai două secții de învățământ seral ale Facultății de Matematică. Sub impactul sporului demografic al populației școlare, despre care am discutat în prima parte a acestui studiu, în septembrie 1986 au concurat pe cele 11 locuri libere de la Matematică-Mecanică-seral 13,8 candidați/loc, iar pe singurul loc liber de la Informatică-seral au concurat 117 candidați.

²⁴ Datele au fost extrase din Arhiva Rectoratului Universității din București, fond Secretariat/Rectorat, registrul 3066/1982, dosar nepaginat.

²⁵ Au rămas în total 52 de locuri neocupate după sesiunea din iulie 1983, după cum urmează: la Fizică Tehnologică-seral: 16 locuri; la Informatică-seral: 14 locuri; la Matematică-Mecanică-Seral: 15 locuri; la Biochimie-zi: 7 locuri (Arhiva Rectoratului Universității din București, fond Secretariat/Rectorat, registrul nr. 3413/1984, dosar nepaginat).

Dinamica procesului de admitere la Facultățile de Matematică, Fizică și Biologie ale Universității din București lasă să se întrevadă câteva aspecte importante. În rapoartele comisiilor de admitere de la aceste Facultăți se subliniază de fiecare dată nivelul ridicat al exigenței și modul riguros de desfășurare a examenelor. Numărul mare de locuri neocupate după sesiunile din iulie, imposibilitatea foarte multor candidați de a obține media minimă de admitere sunt tot atâtea argumente în favoarea concluziei că nivelul de dificultate al subiectelor a fost ridicat în această perioadă și gradul de pregătire a candidaților insuficient. Se poate lua în discuție și problema bazinului de recrutare al acestor facultăți din Universitatea din București. La secțiile de seral și fără frecvență ale Universității din București puteau candida absolvenții de liceu din anul respectiv numai dacă făceau dovada încadrării lor în producție, pe baza actului de repartizare, emis de către liceul absolvit.²⁶ Este foarte posibil ca cei mai buni absolvenți ai profilelor de Matematică-Fizică, Matematică-Mecanică, Științele Naturii din licee să fi fost atrași, în anii 1980, mai curând de specializările oferite de învățământul superior politehnic, de medicină sau de învățământul superior de studii economice decât de secțiile de învățământ seral sau fără frecvență din Universitate, care ofereau perspective profesionale mai puțin atrăgătoare. Cert este că, în ciuda presiunilor politice (dacă acestea vor fi existat), membrii comisiilor de admitere de la Universitatea din București au păstrat un standard ridicat de exigență pentru candidații care doreau să

²⁶ Făceau excepție de la această prevedere candidații la profilul Științe Juridice, învățământ fără frecvență, care erau obligați să aibă un stagiu de minimum 2 ani în producție, vezi *Admiterea în învățământul superior, 1980*, editată de „Forum, revista Învățământului Superior”, București, p. 50.

urmeze secțiile de seral și fără frecvență din facultățile de Matematică, Fizică și Biologie în anii 1980.

Considerații finale

Concluziile pe care le putem întrezări în acest stadiu al cercetării noastre, urmărind dinamica alocării numărului de locuri și nivelul concurenței la admitere în Universitatea din București, pe parcursul anilor 1980, se circumscriu câtorva coordonate.

Au existat în cadrul Universității din București, în deceniul nouă al veacului trecut, facultăți cu specializări extrem de solicitate. Facultatea de Drept, cu toate secțiile sale, a fost cea mai atractivă de-a lungul întregului deceniu. La toate specializările acestei Facultăți concurența a fost acerbă în anii analizați de noi, depășind frecvent 15 candidați/loc. Analiza evoluției numărului de locuri alocate Facultății de Drept, în perioada studiată, ridică o serie de probleme. Sub impactul creșterii populației școlare în a doua jumătate a anilor 1980 și sub presiunea concurenței foarte mari, numărul de locuri alocate Facultății a crescut numai la forma de învățământ fără frecvență, în timp ce la învățământul de zi se sesizează chiar o sensibilă scădere a numărului de locuri alocate. Cum prevederile Regulamentului de admitere limitau la profilul Științe Juridice-fără frecvență înscrierea candidaților care nu aveau un stagiu de minimum doi ani în producție, este evident că se încuraja prin această mărire a numărului de locuri planificate accesul la studiile juridice pentru acei candidați ce veneau direct din producție. Regimul politic rămânea total indiferent față de sporul de 17,3%²⁷ al numărului de absolvenți de liceu din anii 1986, 1987, care susțineau examenul de admitere la învățământul de zi. O situație asemănătoare se întâlnește la Facultățile de Biologie și Geografie-Geologie. La secțiile de învățământ la zi, unde concurența a fost foarte mare și în prima parte a anilor 1980, nu s-au suplimentat deloc numărul de locuri, ci dimpotrivă, în unele situații, el s-a micșorat. Astfel, la secția de Biologie-zi, în condițiile în care numărul de locuri rămâne același, concurența a crescut de la 12,7 candidați/loc (în iulie 1981) la 22,5 candidați/loc (în iulie 1986); la secția de Geografie-o limbă străină-zi, prin introducerea formei de învățământ fără frecvență la jumătatea anilor 1980, numărul de locuri pentru învățământul de zi s-a înjumătățit, concurența crescând de la 19 candidați/loc (în iulie 1981) la 27,7 candidați/loc (în iulie 1986). O situație diferită se întâlnește la secția de Istorie-Filosofie-zi, la care concurența s-a micșorat de la 14,7 candidați/loc (în iulie 1981) la 9,7 candidați/loc (în iulie 1986) datorită

²⁷ Conform cifrelor indicate de Steliana Perț, *op. cit.*, p. 336.

faptului ca numărul de locuri alocate învățământului de zi a rămas același, alocându-se 25 de locuri în plus pentru secția fără frecvență.

Forma de învățământ seral s-a introdus în Universitatea din București în anul 1981 la facultățile de Fizică și Matematică. În ciuda faptului că au rămas de fiecare dată locuri neocupate la secțiile de învățământ seral în perioada 1981-1986, numărul de locuri alocate a rămas același pe parcursul întregului deceniu. Sporul demografic al populației școlare s-a reflectat și în dinamica admiterii la aceste secții de învățământ seral. În anii 1987, 1988, 1989 nu numai că locurile alocate s-au completat integral din iulie, dar concurența a depășit frecvent 3 candidați/loc la aceste secții, considerate neatractive în perioada anterioară.

Forma de învățământ fără frecvență a cunoscut o expansiune importantă în cadrul Universității din București în anii 1980. Îndeosebi după 1985, s-au introdus secții de învățământ fără frecvență și la specializări și profiluri la care anterior nu existaseră. Din punctul de vedere al concurenței, învățământul fără frecvență s-a dovedit a fi mult mai atractiv decât cel seral, foarte mulți candidați intrând în competiție pentru locurile de la fără frecvență, probabil și pentru perspectivele oferite de avansare rapidă la locul de muncă.

*Competition for admission to the University of Bucharest in the 1980s.
An attempt of quantitative analysis*

(Summary)

Key words: *admission exam, places approved, competition, school population, profiles*

Among the multitude of problems faced by the University of Bucharest in the 1980s and triggered by the cuts in the number of student places, an important one was the skyrocketing competition in the admission exam for some of the University's faculties. The present research aims to depict the social, political and demographic factors that influenced the spectacular rise in the competition for admission in some of the specializations and main fields of studies offered by the University of Bucharest, and attempts to conduct a quantitative reconstruction of the competition for admission in the University's faculties, based on information available in the archives of the University.

Istoria se întoarce acasă: centrul și provincia în disputele muzeale din La Belle Époque

Andi MIHALACHE

Cuvinte cheie: muzeologie, antichități, politici culturale, identitate regională, istorie locală

Periplu istoriografic

Despre localismele moderne s-a scris în măsura în care acestea au generat „locuri ale memoriei”, participanții la celebrele volume coordonate de Pierre Nora, *Les lieux des mémoire*, recapitulându-le povestea din diverse unghiuri. Ne gândim la Édouard Pommier, Dominique Poulot, Françoise Berce și Thierry Gasnier, patru nume de marcă, ale căror idei le vom rezuma într-un succint expozeu istoriografic¹. Le adăugăm și alte contribuții, neincluse în tomurile mai sus pomenite, cum ar fi Odile Parsis-Barubé, cu cea mai complexă analiză a localismului francez. Vom mai menționa, în trecere, și opiniile altor trei specialiști ai problemei, Stéphane Gerson, Glenn Penny și Eric Storm.

1) După Édouard Pommier², secolul XVIII nu se limita la suveranitatea tradițională a scriiturii, pedagogia aceluia timp insistând pe probitatea lucrului palpabil, din cauză că exemplificările pe care acesta le facilita se bazau pe ideea că *obiectele concrete sunt argumente prin ele însele*. Învățământul de atunci fiind dominat de mistica utilității sociale, subliniază Pommier, se considera că deprinderea desenului într-un cadru organizat era obligatorie nu numai pentru cei interesați de o carieră artistică, ci și pentru artizani sau manufacturieri: antrenarea mâinii și a privirii era esențială pentru obținerea unor mărfuri de cea mai bună calitate, afirmă Pommier. Școlile în care se preda desenul presupuneau însă constituirea unor colecții de modele și mulaje după care învățăceii să-și poată exersa

¹ Prezentul articol este doar o punere în temă care nu valorifică toate sursele avute la dispoziție. Am decis să ne axăm mai întâi pe informațiile din arhiva Muzeului Național de Antichități, cercetată între anii 2011 și 2013, prin bunăvoința colegilor Roxana Dobrescu și Radu Băjenaru, cercetători la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București. Dezvoltarea *muzeului* la intersecția epistemelor moderne în evoluție și chiar în conflict va constitui obiectul unei alte intervenții.

² Édouard Pommier, *Naissance des musée de province*, în Pierre Nora (coord.), *Les lieux des mémoire*, tome 1, Paris, Gallimard, 1997, p. 1471-1513.

îndemânările. O simplă necesitate didactică forma, potrivit lui Pommier, niște muzee *sui generis*, care stau la originile fenomenului muzeal localist³. Același istoric găsește și premisele juridice ale muzeificărilor spontane: confiscarea bunurilor clerului, ale emigranților și ale Coroanei, dublată însă de nevoia de a le proteja de vandalismul revoluționar, a pretins inventarierea lor; odată salvate de „egoismul” proprietarilor, își schimbau statutul, devenind valori culturale naționale de care trebuiau să se bucure toți cetățenii⁴. Urma adunarea lor la Paris și apoi redistribuirea în provincii, după principiul egalității cetățenești, francezii de pretutindeni fiind deopotrivă îndreptățiți să beneficieze de averile confiscate. Muzeele regionale create în acest context nu primeau însă cele mai bune exponate: marile valori erau reținute în capitală, care le dădea o putere de reprezentare suplimentară. Provincialii revendicau totuși o realocare echitabilă, pentru că latura didactică a muzeelor locale era tot mai mult concurată de noua lor misiune, de a vizualiza, etapă cu etapă, întreaga istorie a artei, constată Pommier. Achizițiile muzeelor din afara Parisului nu se puteau deci limita la exponatele primite aleatoriu – ca o consecință a lipsei de spațiu din Louvre –, revendicându-se, în consecință, mari capodopere sau copii ale acestora.

Pommier spune că opoziția față de decentralizarea muzeală îi determina pe erudiții locali să se concentreze pe descoperirea și repertorierea bunurilor din zona în care trăiau, reacționând totodată la tentativele capitalei de a-și adjudeca exponatele regionale mai importante. Dacă Parisul le dădea o interpretare despecificată și suprazonală, provincia vedea în ele însemnele unei identități aparte, dar deschise totuși, în care toți conaționali să se regăsească⁵. Mergându-se pe principiul „un popor vechi

³ Trimiterea în provincie a unor opere de artă ori a unor copii, pentru constituirea unor muzee locale, avea trei rațiuni: 1) educativă, fiecare cetățean având dreptul să cunoască evoluția artei de-a lungul secolelor; 2) economică, adică atragerea turiștilor doritori să vadă capodoperele deținute de muzeele din țară; 3) didactică, folosirea acelor opere de artă ca material didactic în școlile de meserii și de ingineri (Vezi, Vincent Pomarède, „À l'origine des musées en région: le décret Chaptal (1801) et les concessions de la Restauration”, în *Les dépôts de l'État au XIXe siècle. Politiques patrimoniales et destins d'oeuvres*, Paris, Musée de Louvre, 2008, p. 60-62).

⁴ Vezi capitolul „The Musée Central of des Arts”, în Andrew McClellan, *Inventing the Louvre. Art, Politics, and the Origins of the Modern Museum in Eighteenth-Century Paris*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1994, 124-154.

⁵ În faza lui „impulsivă”, localismul ridică excepționalismul la rangul de mare merit. Fiecare regiune avea un trecut în care trebuia să-și afle o identitate; una care nu se rupea de evoluția generală, dar se impunea ca un termen de comparație de neocolit; se apela la el constant, dacă se simțea nevoia unor diferențieri,

într-o lume nouă”, națiunea franceză devenea, în fiecare punct al teritoriului său, proprietara istoriei pe care și-o reconstitua în noile muzee locale, conchide Édouard Pommier.

2) După informațiile date de Dominique Poulot⁶, centraliștii și localiștii își furau reciproc argumentele. Primele reacții anticeutraliste păreau antivandalice, deși Muzeul lui Alexandre Lenoir își justifica existența tocmai prin campania salvaționistă pe care o promova. În opinia lui Dominique Poulot, *Muzeul monumentelor franceze* preschimba pietrele tombale din fetișuri ale memoriei genealogice în repere cronologice depersonalizate, complet subordonate periodizărilor academice ale istoriei. Tot el recunoaște că lăcașul cu pricina era o soluție la dificultățile curioșilor de a se deplasa peste tot prin țară, aducându-le sub ochi specii de monumente altminteri necunoscute. Practic, dislocarea unor vestigii sabota călătoriile culte, literatura voiajului pitoresc pierzându-și sursele de inspirație, spun localiștii. De aici și proliferarea mulajelor cu destinație documentară, dată fiind propensiunea lor antigeografică: ele anulează distanța fizică față de original, făcându-le să „călătorească” oriunde acesta era dorit. Numai că o observație de bun simț submina mica filosofie a ubicuizării prototipului: dacă originalul rămânea în capitală, era prea puțin probabil că cineva pornea la drum ca să-i contemple mulajul din provincie.

Nemulțumirile mai apăreau și din cauza regimului vizual în care vestigiile erau încadrate în spațiul heteronomic al muzeului; li se fura semnificatul primar și comemorativ, epitafurile transformându-se, observă Poulot, din fetișuri familiale în repere cronologice sociale. Muzeul parizian falsifica destinația obiectelor colecționate: intrate în vitrine, ele își pierdeau rostul pentru care fuseseră gândite; nu mai aminteau de contextul creării lor, istoricizându-și creatorii⁷. Aglomerarea aleatorie de obiecte nu s-a născut

etapizări, redefiniri. Și neavând la dispoziție evenimente care să concureze marile rupturi impuse de la centru, localiștii se orientau spre ceea ce provincia avusese durabil, remarcându-se oricând prin cutume, folclor, mentalități. Este ceea ce Paul Leuilliot numește *istorie diferențială*, contrară cursului dominant al istoriei naționale. De unde și una din trăsăturile inevitabile ale istoriei locale: ea refuză aprioric sintezele, viziunile supraistorice și toate filosofiiile alergice la contra-exemple (Vezi, Paul Leuilliot, „Problèmes de la recherche: V. Défense et illustration de l’histoire locale”, în *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 22e annés, nr. 1, 1967, p. 162-164).

⁶ Dominique Poulot, „Alexandre Lenoir et les musées des monuments français”, în Pierre Nora (coord.), *op. cit.*, p. 1515-1543.

⁷ Era concepția momentului, Dominique Poulot subliniind-o într-o carte a sa: „L’acte iconoclaste par excellence este la destruction, totale ou partielle, exécutée in situ, qui annihile le message originel de l’œuvre: la démolition de la Bastille en fournit le meilleur exemple” (Vezi, Dominique Poulot, *Une histoire du*

așadar din neîndemânările provinciale, politica acumulărilor nelimitate forțând finalmente muzeele centrale să cedeze celorlalte orașe originale mai puțin trebuitoare. Concepute inițial ca mausoleu, apte să compileze gesturi eroice și artefacte deosebite, muzeele Parisului aveau la început *un rol evocator, nu restitativ*. Obiectele erau tratate așadar cu reverență, statutul lor de „memorial” comunicând direct cu pietatea ce înconjura de obicei imortalitatea eroului, adaugă Dominique Poulot. *Bric à brac*-ul muzeal din secolul XIX nu era o scăpare a centraliștilor hrăpăreți ori a localiștilor neinstruiți, așezămintele cu pricina bazându-se pe un vizitator deja informat, care corelează exponatele cu cele citite dinainte. Obiectele aduse la muzeu își regăseau cu greu trecutul, alienarea lor datorându-se convingerii că simpla lor conservare părea de ajuns. Fiecare dintre ele trebuia să amintească un întreg sau un context pe care curiosul urma să și-l închipuie, până când, la început de secol XX, veni și vremea ca imaginația să capituleze în fața conservării *in situ*⁸. Acest gen conservare „pe loc” se năștea, cel puțin în Franța, *à contre cœur*, nu dintr-o concepție prestabilită ci, dimpotrivă, din războiul memorial pe care îl stârnea muzeul lui Lenoir⁹. Acesta era disipat în timpul Restaurației, prin readucerea pietrelor tombale la Saint Denis, redându-se acelor artefacte vechiul lor trecut și destinația originală.

3) Din studiul semnat Françoise Bercé¹⁰, aflăm că influența anticarismului englez s-a exercitat mai întâi asupra refugiaților veniți în Albion de teama ghilotinelor Revoluției. După liniștirea lucrurilor, ei aduceau în Franța, și mai ales în foarte apropiata Normandie, un tip aparte de curiozitate științifică, dominată de interesul pentru geologie și botanică, arheologia venind abia pe locul trei, dar cu predominantă mai mult etnografică decât istorică, precizează Bercé. În orice caz, științele naturii trezeau marea pasiune pentru străfunduri temporale, cât mai îndepărtate de originile biblice/acceptate ale Lumii; stimulau deci lungirea lanțurilor cauzale și diversificarea argumentațiilor. Aducând în istorie spații nepopulate de vreun eveniment sau vreo raritate anume, societățile savante

patrimoine en Occident, XVIIIe-XXIe siècle. Du monument aux valeurs, Paris, Presses Universitaires de France, 2006, p. 83).

⁸ Vezi capitolul „S’Inscrire dans le local”, în Dominique Poulot, *Une histoire des musées de France, XVIIIe-XXe*, Paris, Éditions La Découverte, 2005, p. 130-139.

⁹ Idem, „Musées et guerres de mémoires: pédagogie et frustration mémorielle”, în Pascal Blanchard & Isabelle Veyrat-Masson, *Les guerres de mémoires. La France et son histoire. Enjeux politiques, controverses historiques, stratégies médiatiques*, Paris, Éditions La Découverte, 2010, p. 231-232.

¹⁰ Françoise Bercé, „Arcisse de Caumont et les sociétés savantes”, în Pierre Nora (coord.), *op. cit.*, p. 1545-1573.

din timpul Restaurației alergau după mirajul cunoașterii totale, cercetând configurația solului, diferențele de teren, plantele și animalele fosile ori vii, tradițiile, dialectele, practicile agricole sau meșteșugărești, genealogiile familiale, monumentele civile sau militare, inscripțiile din regiune¹¹. Enumerând aceste preocupări, Françoise Bercé vine cu o ipoteză interesantă: după ce Carl von Linné (1707-1778) dăduse o clasificare a ființelor vii, Arcisse de Caumont (1801-1873) o aplica în istoria artei; ideea „unității de compoziție” era preluată de la biologul care o observase în natură, unde orice vietate semnală o gradualizare a dezvoltării sale tipologice și o complexitate progresivă, dobândită de fiecare specie. Bercé schițează o analogie cu medicina: aidoma unui anatomist care evidențiază rolul fiecărei articulații din coloana vertebrală, Caumont descria evoluția în timp a ferestrelor, rozaselor, contraforților și bolților, ordonate cronologic în funcție de rafinarea crescândă a ornamentației și de „creșterea” acelor componente de la simplu la complex. Cu toate că savanții locali excela în vulgarizările militante, organicismul viziunii lor asupra istoriei Pământului și a vietăților care l-au populat statuau ideea potrivit căreia începuturile noastre veneau de peste tot și de foarte departe; nu existase un debut unic și universal-valabil, micile patrii ale francezilor avându-și fiecare propria geneză, pe care stratigrafia o demonstra cu tot mai multe roci și cristale. Astfel, în virtutea unor relații cauză-efect de mare întindere temporală, complet paralele cu acelea susținute în mediile pariziene, regiunile își construiau un trecut cu o coerență interioară, cu „rădăcini” bine înfipite în solul cu o structură anume. În imaginarul științific al primelor decenii ale veacului XIX, geologia întreținea mitul cercetării absolute, luate de la zero, din inima Pământului. Iar stratigrafia permitea dezvoltarea unui adevăr „cu adâncime”, mai relevant decât acela „de suprafață”, al periegezelor, consacrand o idee de istoricitate cu bătaie foarte lungă, depășind oricum anul de la Facerea Lumii.

În acest peisaj, arheologia începea ca o cercetare a universului teluric, între vârstele milenare ale Pământului făcându-și treptat loc și primii oameni și silexurile lor; abia apoi bătea și ceasul războaielor galo-romane. Se știe că schițele geologilor erau utilizate de Boucher de Perthes pentru a

¹¹ Dând drept exemplu muzeul local de la Vieux Chinon, rezultat al unei mișcări regionaliste din 1904, Chantal Georgel sesizează că, la sfârșitul secolului XIX, muzeele provinciale erau centrate mai mult pe etnografie decât pe istorie, vizualizarea unor vechi moduri de viață fiind mai facilă decât cronologizările inerente muzeelor de istorie. În plus, arheologia franceză nu își definitivase încă statutul, oscilând între prezentările estetizante, aferente artelor frumoase, și expozeurile tipologizante, îndatorate geologiei, botanicii, zoologiei etc. (Vezi, Chantal Georgel, „L’Histoire au musée”, în Christian Amalvi (sous la direction de), *Les lieux de l’histoire*, Paris, Armand Colin, 2005, p. 125).

demonstra existența omului antediluvian¹². Totuși, Françoise Bercé nu pierde din vedere că, respins la început de confrății francezi, credincioși încă preceptelor lui Cuvier¹³, primea suportul naturalistului englez Charles Lyell, care confirma contemporaneitatea elefantului fosil cu pietrele de silex cioplit. Alți savanți englezi veneau apoi la Abbeville, confirmând teoriile lui Boucher de Perthes. Atitudinea francezilor față de compatriotul lor ne indică mai multe lucruri, creionând o evoluție ulterioară a arheologiei preistorice din Hexagon, una sub așteptări dacă o comparăm cu aceea din Germania secolului XIX. Moderându-și clasicismul, nemții se arătau mai sensibili față de rămășițele care nu aparțineau antichității greco-romane, acceptându-le drept „naționale”. Conciliau mai multe trecuturi, vorbind, cum precizează Alain Schnapp, de antichități „romano-germane”. *Esențial este însă că*

¹² Vezi capitolul „Des antiquités celtiques aux antiquités antédiluviennes”, în Claudine Cohen & Jean Jacques Hublin, *Boucher de Perthes, 1788-1868. Les origines romantiques de la préhistoire*, Paris, Éditions Belin, 1989, p. 123-137.

¹³ Studiind diferite animale care trecuseră dintr-o eră geologică în alta, Georges Cuvier (1769-1832) considera că ele nu suferiseră schimbări majore, convingerea lui căpătând numele de *fixism*. Deși a fondat palentologia, știința fosilelor, din care evoluționismul și-a extras multe argumente, Cuvier a refuzat ideea că speciile moderne ar deriva cumva din cele mai vechi. În opinia sa, grupările imuabile de animale dispăreau la un moment dat, în urma unor catastrofe, fiind în locuite de altele. Pentru a explica totuși continuitatea vieții pe pământ, după moartea atâtor specii, Cuvier avea la dispoziție trei soluții logice: 1) stocul de specii este dat de la început, dar este epuizat pe parcurs; 2) o nouă creație compensează de fiecare dată disparițiile datorate unor dezastre naturale; 3) speciile se transformă, între variantele vechi și cele noi existând o continuitate temporală: Cuvier respingea ultima soluție, susținută, încă din 1809, de Jean Baptiste Lamarck (1744-1829), dar bine argumentată de Charles Darwin. Ripostând catastrofismului, Darwin credea în schimbările mici dar constante care se produc în viața speciilor. La rândul său, el perpetua de fapt ideile lui Charles Lyell (1797-1875), un alt adversar al lui Cuvier. Acesta arătase că marile prefaceri nu apar în urma unor cataclisme, ci din cauza unui șir uniform și neîntrerupt de schimbări, care creează decalaje între specii. Astfel se populariza, în plan social, asocierile dintre fixism și catastrofism, pe de o parte, și transformism dublat de gradualism, pe de alta (Vezi comentariile lui Hervé Le Guyader, „Catastrofismul”, în Dominique Lecourt (coord.), *Dicționar de istoria și filosofia științelor*, traducere de Laurențiu Zoicaș *et alii*, Iași, Polirom, 2005, p. 226-227). Unde era greșeala lui Cuvier? Ne-o definește Jean Paul Thomas, colaborator la dicționarul mai sus amintit: „Organele animalelor nu sunt juxtapuse, ele acționează unele asupra celorlalte, astfel încât anumite caracteristici de organizare se implică unele pe altele în mod necesar sau se exclud. Această lege a corelațiilor organice își găsește cea mai originală aplicație în posibilitatea reconstituirii, pornind de la un fragment de os, de exemplu forma unui dinte, a animalului căruia i-a aparținut” (Jean Paul Thomas, „Cuvier, Georges, 1769-1832”, în Dominique Lecourt (coord.), *op. cit.*, p. 416-417).

*recrutarea obiectelor de sorginte „barbară” revenea muzeelor lor locale, care primeau obiecte descoperite în apropierea lor*¹⁴. Francezii însă se cantona în clasicismul lor *sans rivage*, studierea vestigiilor preistorice fiind lăsată în seama „amatorilor”.

În Anglia, rolul „Cenușăresei” a fost încredințat, potrivit lui Christopher Gerrard, arheologiei medievale; lăsată în seama anticarilor și amatorilor care extrăgeau din vestigii felurite genealogii, ea dădea o idee de continuitate trecutului local. Nu întâmplător, numărul șantierelor dedicate epocii preistorice era de 5-10 ori mai mare decât al șantierelor medieviste¹⁵. În a doua jumătate a secolului XIX, arheologia medievală britanică era oarecum izolată epistemic, în timp ce ramura ei preistorică colabora deja cu geologia, antropologia, biologia, zoologia¹⁶. Arheologii medieviști începeau să se intereseze de excavarea unor specii de obiecte obișnuite, cum ar fi cele din sfera olăritului, deosebindu-se astfel de amatori și comorari. Din păcate, nu foloseau încă acele artefacte în stratigrafii, contextualizări și datări arheologice, analizându-le ca niște istorici de artă: încântați să compare motivele decorative și să etapizeze evoluția acestora¹⁷!

Ocazionând polemici cu mare miză epistemică, provincia arăta că poate furniza trecuturi vechi dar esențiale, pe măsura spectaculoaselor istorii recente, generate în continuu de efervescența pariziană. Din acest motiv, muzeele locale nu pot fi puse numai în seama redistribuirilor de la centru și a operelor de artă confiscate pe timpul Revoluției. Odată cu Restaurația, arată Françoise Bercé, vechea nobilime descoperea în calitatea de colecționar și de savant o posibilitate de a-și converti vechile privilegii de sânge în prestigii simbolice cu tentă meritocratică, utilitară, civică. Și cum abațiile și castelele devalizate aruncaseră pe piață o cantitate enormă de bunuri colecționabile, noua formă de onorabilitate pe care „foștii” o frecventau cel mai adesea, după 1815, consta în cumpărarea și salvarea cât mai multor exponate. Depozitate în clădiri de referință ale micilor orașe – sau în edificii afectate de Revoluție, cum ar fi biserici, care astfel erau recondiționate, precizează Bercé –, aceste achiziții puneau bazele unor muzee locale, evident ostile viitoarelor exproprieri în favoarea capitalei.

¹⁴ Alain Schnapp, „Archéologie et tradition academique en Europe aux XVIIIe et XIXe siècles”, în *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 37e année, nr. 5-6, 1982, p. 773-774. Aceeași opinie, deloc măgulitoare pentru arheologia preistorică franceză, este emisă de Christian Delacroix, François Dosse & Patrick Garcia, *Les courants historiques en France, XIXe-XXe siècles*, Paris, Gallimard/Éditions Armand Colin, 2007, p. 114-115.

¹⁵ Christopher Gerrard, *Medieval Archaeology. Understanding traditions and contemporary approaches*, London & New York, Routledge, 2003, p. 51-55.

¹⁶ *Ibidem*, p. 55.

¹⁷ *Ibidem*, p. 58-59.

Donațiile particulare erau motivate chiar prin regulamentul de admitere în societățile științifice: în locul unor disertații poate îndoielnice ca probitate, se prefera ca fericitul neofit să dăruiască, în termen de 15 zile de la primirea lui în rândurile savanților din acel oraș, un obiect de valoare ce urma să fie expus în public. Adunându-se tot mai multe asemenea ofrande ale ambițioșilor dornici să se afirme în plan social, muzeele prindeau repede contur. „Amator” nu însemna atunci „diletant”, ci „om pasionat” la culme de o anumită latură a științei¹⁸. Inițial, se mima un anume universalism al preocupărilor, văzându-se un ascendent clar al finalităților didactice și estetice ale muzeului din prima jumătate a secolului XIX. Treptat însă, înmulțirea descoperirilor tipice unei regiuni reorientau selecționarea obiectelor, preferându-se mai degrabă acelea care etalau specificitatea împrejurimilor. Françoise Bercé vede că muzeele provinciale treceau pe nesimțite de la faza mimării, prin mulaje, a fascinantelor inventare de la Louvre, către etapa individualizării prin intermediul unor obiecte originale, reprezentative pentru zona cu pricina: muzeu de emailuri la Limoges, de fildeșuri la Dieppe, de tapiserii la Beauvais, de faianțe la Nevers și Rouen. Existând însă și reacții față de micul centralism regional, conservarea *in situ* se afirma finalmente drept cea mai decentă soluție de conservare a trecutului.

Între timp, colectarea și editarea izvoarelor istorice cunoșteau un grad sporit de specializare, o societate arheologică, de felul celei din Montpellier (1833), coagulându-se în jurul arhivelor comunale. Această activitate fusese expusă politizării, remarcă Bercé, în sensul că nobilii publicau surse pentru istoria clasei lor (armoriale, blazoane), iar reprezentanții burgheziei orléaniste căutau de zor francize, charte cu privilegii și cu străvechi cutume urbane, care făceau o bună imagine strămoșilor din Evul Mediu. În anii 1860-1870, apăreau societăți specializate în editarea izvoarelor, cu precizarea că tinerilor liberali și republicani de pe vremea Monarhiei din Iulie, prea eclecticici în preocupări, li se substituia o nouă generație, adesea catolică și conservatoare, axată pe

¹⁸ În portretul-robot al pasionatului de istorie locală intră câteva trăsături mai curând psihologice decât academice: fascinația pentru toate lucrurile inactuale, considerate superioare celor prezente; reanimarea trecutului, reînviat cu acribie în câteva din detaliile sale; refuzul teoretizărilor și al discuțiilor metodologice, orgoliul cantonării în subiecte cât mai bine delimitate; scrierea istoriei de dragul istoriei, trecutul zonei fiind mai degrabă regretat decât reconstituit, cu scopul ca visătorul să rămână pentru totdeauna în el (Vezi, Paul Leuilliot, „Histoire locale et politique de l’histoire”, în *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 29e année, nr. 1, 1974, p. 141-145).

metoda monografică și pe investigarea minuțioasă a unor povești mărunte¹⁹. Cârcotașii pretindeau că această hiperspecializare era o formă de cenzură, încurajată chiar de Napoleon III, interesat să orienteze curiozitățile istoriografice spre subiecte locale, nepericuloase. După modelul taxonomic impus științelor naturale de Linné, arheologii creau un vocabular descriptiv și clasificator care înmulțea și complica simțitor istoriile de investigat, numărul mare al trecuturilor locale presupunând și un pluralism interpretativ, uneori polemic și incomod. După 1871, polivalența discursurilor s-a dovedit binevenită pentru eforturile de restructurare identitară pe care francezii și-o doreau. Înfrângerea în fața germanilor trebuia să fie doar una a Parisului, concluzionează Françoise Bercé, națiunea rămânând neînvinsă în restul centrelor sale culturale. Patria murise într-un singur loc, în capitală, dar reînvia, pretutindeni, în provincie.

4) Thierry Gasnier²⁰ ne amintește că tot ceea ce mai știm astăzi despre istoria locală vine de departe, de la anticarii britanici grupați în mici societăți savante, prin mai toate orășelele Angliei. Iar felul lor de a se organiza și de a produce cunoaștere a trecut Canalul Mânecii, în Normandia franceză. La Caen, în 1834, Arcisse de Caumont înființa *La Société française d'archéologie*, exemplul său fiind urmat de anticarii picarzi, în 1836 și de cei bretoni, în 1843²¹. Predominanța cercetărilor retrospective se impunea după 1860, astfel încât societăți care nu aveau ca obiect de interes istoria ajungeau să i-o dedice cu precădere, atenționează Gasnier. După cum nota și Charles Olivier Carbonell, preocupările pentru trecut din epoca zisă „romantică” nu trebuie confundate cu istoriografia, purtând, ulterior, același apelativ²². În prima jumătate a veacului XIX, interesul pasionaților era concentrat pe cumulara rămășițelor și pe latura empirică a cercetării. Mult mai târziu, informațiile luau o formă istoriografică și discursivă, adesea excesivă. Dar transformarea vestigiilor în surse și apariția interpretărilor ce decurgeau din ele se producea abia în a doua jumătate a secolului XIX, când

¹⁹ Vezi subcapitolul *Bâtisseurs de l'histoire locale*, din studiul semnat de Louis Bergès, „Les archives départementales”, în Christian Amalvi (sous la direction de), *op. cit.*, p. 104-112.

²⁰ Thierry Gasnier, „Le local. Une et divisible”, în Pierre Nora (coord.), *Les lieux des mémoires*, tome 3, Paris, Gallimard, 1997, p. 3423-3477.

²¹ Ca să înțelegem epistema britanică adusă pe continent de foștii exilați francezi, putem consulta John Burrow, „Antiquarianism, Legal History and the Discovery of Feudalism”, capitol din idem, *A History of Histories. Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century*, London, Penguin Books, 2009, p. 299-319.

²² Charles Olivier Carbonell, *Istoriografia*, traducere de Ileana Littera, București, Editura Grafoart, 2006, p. 101.

erudiția entuziastă a anticarului intra în conflict cu *metoda* rece a istoricului²³.

Despre istoria locală vorbim astăzi la peiorativ, dar dacă ne întoarcem în timp, vom vedea cum s-a ajuns la ideea că incongruențele culturale dădeau densitate acelor reprezentări despre teritoriul ce ne-a găzduit trecutul. În studiul său despre localism, Thierry Gasnier prezintă pe larg două tendințe contrarii, a căror confruntare a marcat întreg secolul XIX; prima, cea iacobină, milita pentru fuziunea tuturor diferențelor într-o identitate franceză supraregională; în raport cu ea, localismele erau privite ca reminiscențe paseiste și decrepite ale Vechiului Regim; cea de-a doua, afirmată îndeosebi după războiul franco-prusac din 1870-1871, constata că diversitatea culturală a Hexagonului putea fi un atut; capitala încetând să mai pară un model, noul proiect de țară căutat după căderea lui Napoleon III găsea în specificul fiecărei provincii o posibilă cale de urmat sau, măcar, o variantă de rezervă. După ce s-a crezut cu fanatism că națiunea trebuia să fie o sinteză și nu o simplă sumă a particularismelor regionale, s-a îmbrățișat teoria contrarie, potrivit căreia trecuturile variate dădeau un contur inconfundabil spațiului în care se consumaseră.

Din perspectivă revoluționară, localismul era perceput ca o etapă de început din biografia națiunii, dar una care se cerea depășită. Altminteri, era privit ca antirevoluționar, regalist, „de dreapta”, specificitățile de care băstinașii se atașaseră stricând unitatea de acțiune pe care iacobinismul o clama. Centralismul se definea ca exponent al civilizației și guvernării raționale, dușmanul său, localismul, fiind considerat, în schimb, un reflex atavic, barbar, anarhic. Părea instinctual, nu cultural, nuanțează Thierry Gasnier. De aceea, ne sugerează el, particularismele care nu intrau în schema administrativă a noilor departamente se desemnificau de la sine și își subminau sensul propriei existențe. Diferențierilor greu de surmontat dintre provincii, Revoluția le răspundea cu o abordare antropologică și uniformizantă, aplicată cândva teritoriilor de peste mări: ideologia constantelor comportamentale ale bunului sălbatic era transpusă deci acasă și aplicată țăranilor francezi²⁴. Paradoxal, redescoperirea omului generic, din

²³ *Ibidem*, p.112-117.

²⁴ Francezii au situat multă vreme etnografia în sectorul exotismelor, abia înființarea, în 1884, a Muzeului Trocadéro, prilejuind înființarea unui „interior breton” cu șapte manechine în costume din acea regiune. Nu era un gest recuperatoriu ori paseist, inițiativa corespunzând nu atât nevoii de trecut, cât unui gust al momentului (Vezi, Roland Schaer, *L'invention des musées*, Paris, Gallimard/Réunion des Musées Nationaux, 1993, p. 97). Moda bretonă făcuse, de altfel, „victime” și printre artiștii români precum Cecilia Cuțescu-Storck. Ea își amintește de atelierul său parizian („[...] înfrumusețat acum cu mobile bretone, obiecte de colecție și opere de artă”) unde amalgamarea obiectelor exclude

starea lui dintâi, găsea un punct de convergență cu ideologia rivală și vernaculară a anticarilor locali. După Gasnier, aceștia propuneau națiunii o altă istorie, una de compromis, egalitară și mitică: indiferent ce deveniseră peste secole, francezii trebuiau să conștientizeze că au fond comun, celtic. Prezentismului iacobin i se riposta cu inventarea unui alt model de trecut, dar unul cât mai îndepărtat și nedisputabil. Retorica republicană a „noului început” nu reușea să stopeze regroupările identitare idiomatiche, zvâcnirile localiste transformându-se în ideologii bine coagulate. Anticarul învingea cetățeanul, ne asigură Thierry Gasnier, vechile autonomii provinciale din Evul Mediu sfidând noile organizări teritoriale din secolul XIX. Și aceasta cu atât mai mult cu cât donația făcută unui muzeu local creștea simțitor șansele donatorului de a deveni un notabil al urbei, poate chiar primar.

Gasnier vorbește despre o Franță care își găsea o nouă imagine de sine, reînnoindu-se prin specificul fiecăreia din provinciile sale. Căci multitudinea subdiviziunilor cultural-regionale era o compensație pluralistă față de tot ceea ce, în plan ideologic, părise omogen, inevitabil, monocauzal, predeterminat. De oriunde se putea naște o Franță care să își ia revanșa. Alsacia și Lorena odată pierdute, reinventarierea tradițiilor locale fixa mai bine timpul în spațiu; astfel, specificitățile erau privite, odată cu Republica III, ca esențe primare și inalterabile ale identității franceze. Ca reacție față de modernismul urban al capitalei comuniste, se intensificau, după 1880, preocupările ruraliste pentru colectarea folclorului, costumelor și artei populare: când ceva ne lipsește, mitizăm acele lucruri despre care credem că sunt dintotdeauna ale noastre²⁵. Jelind Alsacia și Lorena, francezii refuzau realitatea într-o manieră cumva explicabilă: se atașau de alte trecuturi ideale, cu care „colonizau” teritoriile rămase. Sunt așadar

posibilitatea unor gusturi etnografic-identitare; atunci, în 1902, precumpăneau echivalențele dintre copilărie/simplitate/primitivism/adevăr (Vezi, Cecilia Cuțescu-Storck, *Fresca unei vieți*, București, Editura Vremea, 2006, p. 137). Oricum, mobilierul breton din stejar afumat reprezenta unul din trendurile începutului de secol XX. În Franța acest gust nu avea accente „etno” ci „primitiviste”, obiectele rudimentare trecând drept forme arhetipale, esențializate.

²⁵ Francezii au excelat însă în direcția deconstrucționistă a cercetării folclorului. De exemplu, Joseph Bédier (1864-1938) nega orice valoare a tradiției orale legate de evenimentele istorice medievale. Nu ar fi existat personaje de excepție și nici o epică destinată lor. Numai atunci când s-a afirmat că epica franceză a secolului XII ar fi de influență germană, naționalismul își intra în rol: Bédier adopta teza potrivit căreia legendele eroice se născuseră simultan cu regatul francez ajuns la apogeu, ele devenind un model pentru întreaga cultură continentală (Vezi, Giuseppe Cocchiara, *Istoria folcloristicii europene. Europa în căutare de sine*, traducere de Michaela Șchiopu, București, Editura SAECULUM I.O., 2004, p. 257-258).

regiuni-emblemă, mai mult evocate și comemorate decât descrise și actualizate. Reamintirea istoriilor locale se subsuma unei strategii de reînsoșire a unui trecut mult variat și mai amplu. De aici se desprindea, conchide Gasnier, convingerea că nu există spații predestinate evenimentelor cruciale, istoria neavând un decor preferat, îndeobște parizian. Semnificațiile erau redistribuite în așa fel încât *Historia Magna* să facă, sistematic, turul Franței. Statisticile cerute de la centru, în ideea de a se inventaria bunurile și informațiile cu valoare istorică, sunt dublate încet-încet de un alt gen de scriitură, literatura de voiaj interior: ea creează convingerea că a scrie istorie locală presupune să vizitezi trecutul „la domiciliu”, acolo unde încă mai trăiește. Călătorul prelua însă punctul de vedere al localnicului, pentru ca istoria fosilizată prin chestionare seci, venite din capitală, să recapete actualitate, iar provincia să se poată descrie cu propriile cuvinte²⁶.

Thierry Gasnier spune că, inițial, muzeul local nu avea ca sarcină să adune resturile istoriei locale. Fiind creat de stat sau de municipalități în context revoluționar, prin răspândirea unor valori confiscate de la vechile elite, el funcționa mai mult ca muzeu de arte frumoase, rareori de științe naturale. El servea o concepție pedagogică, potrivit căreia muzeul trebuie să ilustreze evoluția spiritului uman de-a lungul întregii sale istorii, întreținând o viziune despecificată, general-umană. Accepția pe care i-o dăm astăzi apare în timpul Restaurației, când societățile de arheologie își impuneau drept punct de vedere. Marile rupturi cu trecutul apropiat determinau reaproprieri febrile de evurile îndepărtate, iar efortul anticarilor se concentra pe descoperirea unor elemente de continuitate cu ele. Thierry Gasnier este de părere că anticarii aveau la dispoziție două variante: fie cumulau fără oprire substitute materiale ale istoriilor încă nescrise, fie se străduiau să cronologizeze/narativizeze cât de cât cioburile strânse. Fetișizând trecutul, erau mai puțin atrași de schimbarea sau evoluția lui, admirându-i mai mult persistențele, permanențele. Ca efect secundar, arheologia dedicată antichității celto-romane – practică adesea ca un peisagism savant – va intra și ea într-un con de umbră, odată cu interesul crescut pentru epocile următoare. În Franța, conceptul de muzeu local se definitiva abia la sfârșit de secol XIX și început de secol XX, când particularitatea unei zone era ilustrată cu cercetări suplimentare de etnografie, lingvistică, istorie naturală. Căci căutările duraseră decenii, eroii singolari estompându-se după crahul

²⁶ O cercetare minuțioasă despre geneza, anatomia, arhaismul și, totodată, noutatea chestionarului lansat în 1807 de așa-zisa Academie celtică (fondată în 1804) o datorăm Monei Ozouf, „L'invention de l'ethnographie française: le questionnaire de l'Académie celtique”, în *Annales. Économies. Sociétés, Civilisations*, 36e annés, nr. 2, 1981, p. 210-230.

din 1871 pentru a da prim-planul altuia, colectiv și neglijat, poporul. Mutația nu a fost deloc simplă, precizează Gasnier; a fost nevoie de ceva timp pentru ca imaginea negativă a satului reacționar și opac la modernizare să se schimbe – datorită estetizantului roman rustic – într-una pozitivă. Atât de disprețuită cândva pentru mizeriile ei, actualitatea universului rural era paseizată prin discurs, devenind „civilizație tradițională” și, totodată, emblemă identitară. Încurajându-se o nouă curiozitate a francezilor față de ei înșiși, ideologia localistă explica întregul prin părțile care îl făceau posibil; de aceea, noua unitate națională propăvăduită de a treia Republică urma să fie un loc geometric al diferențelor dintre „micile patrii”; iar limitele lor teritoriale nu mai erau definite administrativ, ci cultural și mai ales retrospectiv, timpul trecut dând individualitate spațiului prezent. În acest context, muzeul local începea sub forma unei colecții de artă, continua ca muzeu de arheologie, apoi de istorie, și își încheia evoluția ca păstrător al unor trăsături supraistorice, ce accentuau povestea locului: de la caracteristicile solului, faunei și florei până la obiceiurile, tradițiile și meseriile care singularizau o regiune. Mai degrabă se colectau exponate, conservarea lor lăsând, în continuare, de dorit.

O regiune este consacrată în conștiința colectivă atunci când imaginea ei conține deja destule locuri comune; și aceasta pentru că, în imaginarul Belle Epoque-ului, nu se impun regiunile intens explorate, ci acelea la modă, mai ușor de clișeizat prin cărți poștale, costume populare, atracții turistice. Toate produceau, în felul lor, simplificări de mare ajutor pentru practicile identificatorii: etnografia ne individualizează cel mai bine tocmai prin stereotipizare²⁷. Pentru că o zonă oarecare nu se putea remarca prin istoria sa politică, mai peste tot aceeași. Specificitatea ei se clarifica abia după apariția unei curiozități de tip antropologic față de teritoriile „altfel”; astfel, anticarii locali și chestionarele trimise de la centru vânau acele diferențe prin care regiunea se delimita de la sine, ca rezultat al unor tendințe de durată, „germinate” într-un fel anume. Scrierea *istoriei* devenea monopolul capitalei, rememorarea *trecutului* fiind o consolare de provincie²⁸.

²⁷ Înființarea muzeelor etnografice are la origini anumite evoluții din epistemele moderne, coroborate cu politicile coloniale sau cu strategiile de acreditare imagistică a statelor nou create în a doua jumătate a secolului XIX (Vezi, Mary Bouquet, *Museums. A Visual Antropology*, London & New York, Berg, 2012, p. 63-92).

²⁸ Maurice Agulhon este de părere că localismul francez a pierdut mereu bătălia cu centralismul, explicația lui concentrându-se asupra faptului că Parisul s-a impus restului țării nu printr-o dictatură administrativă, ci printr-o hegemonie educațională. Odată intrat în școală, fiecare copil era învățat să creadă că orașul-

5) Stéphane Gerson, Glenn Penny și Eric Storm explică – primul pentru Franța, iar ceilalți doi pentru Germania – factorii care au descurajat ori au revigorat filosofiile localiste de o parte și de alta a Rinului. La Cambrai, în 1838, liberalii etatiști și antilocaliști sărbătoreau alegoric familia umanității întregi, afirmă Gerson, punând în scenă o procesiune ce simula societatea încășă, unde regele era un tată al tuturor, proprietate privată nu exista, pământul fiind alocat de stat pentru a fi lucrat în colectiv și în armonie²⁹. Era o perspectivă antropologică și delocalizantă, atentă să despecifice detaliile ireductibile, accentuând, ritual sau discursiv, general-umanul, existent, ca esență, în societățile preistorice. În Franța, provincia se individualiza în mod fals, rămânând prizoniera discursului centralist și insistând pe aspectele cu care contribuise ea la Revoluție și la solidaritatea națională. Îi era greu să identifice niște repere paseiste care să o remarcă în mod decisiv. În Germania dimpotrivă, provincia se particulariza *per se*, în funcție și de felul cum existase ea de-a lungul timpului: arhaicitatea nu înfrătea ci, dimpotrivă, despărțea, ea fiind folosită pentru a diferenția și regionaliza. Unitatea modernă avea deci noimă numai dacă acomoda trecuturile diverse ale landurilor, topindu-le într-o imagine comună și atotcuprinzătoare, dar atentă, totuși, să nu efadeze idiomurile locale³⁰. După cum arată Glenn Penny, aici proliferau așa-numitele *heimatmuseen*, care celebrau compatibilitatea dintre „micile patrii” ale nemților, unificate sub Bismarck. Muzeele locale elogiau identitățile particulare, prezentând totodată Patria ca o simfonie a diferențelor acomodată, ca o capodoperă transculturală. Și cum Germania nu a avut, după 1871, presiuni externe care să-i conteste unitatea, puternicele localisme erau măgulite cu multă istorie, compensându-se simbolic pierderea unor libertăți în folosul Prusiei. Muzeele din provincie sărbătoreau orgoliul fiecărei regiuni, doar marile muzee berlineze explicând geneza națiunii germane printr-o suită de empatizări, fiecare provincie aderând altruist la valorile alteia. Sub această

capitală era un substitut al întregii țări. Altfel spus, centralismul nu a fost puternic în sine: înainte de a triumfa nu a trebuit să învingă vreo conștiință regională pregnantă, care să fi opus o rezistență semnificativă (Vezi, Maurice Agulhon, „Conscience nationale et conscience régionale en France de 1815 à nos jours”, în *Histoire vagabonde*, tome II, *Idéologie et politique dans la France du XIXe siècle*, Paris, Éditions Gallimard, 1988, p. 161).

²⁹ Vezi, Stéphane Gerson, „Town, Nation, or Humanity?”, în idem, *The Pride of Place. Local Memories & Political Culture in Nineteenth Century*, Cornell University Press, 2003, p. 179-205.

³⁰ Glenn Penny, „Fashioning Local Identities in an Age of Nation-Building: Museums, Cosmopolitan Visions, and Intra-German Competition”, în *German History*, vol. 17, nr. 4/1999, p. 489-505.

glazură unionistă, cumpărarea unor exponate celebre sau recent mediatizate stârnea o acerbă competiție între orașele germane.

Glenn Penny ne dezvăluie că nemții strângeau sau cumpărau de peste tot exponatele de aceeași natură pentru a provoca, artificial, raritatea acelor obiecte și a comercializa ulterior dubletele monopolizate cu bună știință. Era o piraterie academică ivită din competiția dintre marile veleitare, Berlinul, Leipzigul, Hamburgul și Münchenul³¹. Potrivit lui Glenn Penny, cele patru ipostaziau o formă aparte de localism, fiecare oraș subliniindu-și contribuția la germanitatea abia unificată printr-o „zestre” proprie, care trezea invidia sau admirația orașelor vecine. Noile „capturi” creau și profit economic: atrăgeau turiști de pretutindeni, sub cuvânt că, venind în Germania, aceștia vizitau de fapt lumea întreagă. Profilul locului se forja tocmai prin felul în care nemții probau, prin muzee locale bine dotate, apartenența unei urbe la marea cultură universală, afirmă Glenn Penny; altfel spus, participarea lor la noul construct național depindea de felul în care Patria cea Mare croită de Bismarck se mândrea cu specificul fiecăreia din provinciile ei. În cazul german, credem că *originalitatea* exponatului era confundată benevol cu *singularitatea* lui.

Pragmatismul germanilor reieșea și din concepția de conservare *in situ*, prin care nu numai că păstrau intact „fundalul” unei descoperiri, respectând un criteriu științific, dar inventau și locuri de vizitat, la un început de secol XX când automobilul era folosit deja pentru asemenea vizite. Era o strategie ce reverbera pe tot continentul, câștigându-și adepți între cei care contestau aglomerările muzeale cu pretext salvaționist. Aceștia invocau exemplul german pentru a submina *establishment*-ul și a forța constituirea unor muzee mai aplicate; ceea ce presupunea, totuși, specialiști de ultimă oră, competențe noi și ierarhii simbolice mai ramificate sau, dacă nu, paralele.

În jurul anului 1890, estimează Eric Storm, micro-identitățile teritoriale ieșeau din pasivitate și din cabinetele savanților locali, afirmându-se mai ofensiv: nu diferențierea era esențială, ci felul în care aceasta îmbunătățea, cu felurite nuanțe, acea mare punere în comun care era

³¹ Această strategie de achiziționare avea să fie subordonată de kaizerul Wilhelm II politicii externe a Reichului. Concurând instituțiile similare din Franța și Anglia, nemții „provocau” raritatea unui exponat anume, cumpărându-i toate variantele sau dubletele. Astfel, deveneau singurii deținători ai acelui obiect, în toate ipostazele sale, putând deschide negocieri pentru vinderea exemplarelor ce le prisoseau. *The doctrine of scarcity* este analizată de Glenn Penny, *Objects of Culture. Ethnology and Ethnographic Museums in Imperial Germany*, The University of North Carolina Press, 2002, p. 79-94.

națiunea³². Tineri provenind din rândul elitelor provinciale înființau asociații ce militau pentru ieșirea localismului din granițele academiste, câștigându-se un public mai larg, prin sociabilități destinate claselor de mijloc și de jos³³. Pe lângă popularizarea zonei prin cărți poștale ori ghiduri de călătorie³⁴, ei întrețineau o identitate locală activă, neîndatorată vreunui trecut mitic; mai important era prezentul unui fel de a fi, stimulat prin festivaluri, excursii, muzee locale și prin orice formă de atașament față de folclorul regiunii, față de artizanat, față de arhitectura vernaculară³⁵. Aș-numitul *Volksgeist* se revendica mai întâi de la o idee de *apartenență* preponderent organicistă, în virtutea căreia specificul unei culturi apărea ca o „genă” a locului, a geografiei, a geologiei, a cutumelor sale. Întregul se năștea mai întâi din distilarea particularităților ce se estompaseră de dragul unei unități naționale supra-regionale³⁶. Ulterior, nuanțează Storm, sub influența științelor naturale, accentele se schimbau, părțile care se distingueau pregnant conciliindu-se în acele câteva puncte care consolidau ansamblul³⁷.

În Germania, acest curent a apărut datorită unificării naționale destul de târziu, în Franța din cauza înfrângerii în războiul din anii 1870-1871³⁸. Luc Alary conștientizează deosebiriile dintre cele două țări, arătând că germanii preluau cu succes proiectele muzeale pe care francezii le abandonaseră după căderea lui Napoleon I și după retrocedarea operelor de artă furate de prin Europa. Abia spre sfârșitul secolului XIX, prin Eugène Montrosier (1881), pasionat de arta contemporană expusă la Luxembourg, teoriile expoziționale din Hexagon luau în calcul și conceptul de „atmosferă”. Iar Alary sumarizează ideile lui Montrosier astfel:

„[...] la présentation d'un musée d'art vivant et de ses chef-d'oeuvre ne peut se borner à l'étude des collections *mais doit les restituer dans leur contexte géographique et culturel immédiat*. L'oeuvre exposée au Luxembourg acquiert sa pleine résonance en relation avec le «cadre» dans lequel elle est exposée, «cadre» dont l'ouvrage propose une définition très large: *il s'agit aussi bien de l'espace muséal proprement dit que du palais, que du quartier tout entier*. [...] Contrairement aux premiers musées qui arrachaient l'oeuvre à son espace d'origine pour l'isoler dans un espace sanctuarisé, le Musée d'art vivant se voit donc accorder la spécificité d'être

³² Eric Storm, „Regionalism in History, 1890-1945: The Cultural Approach”, în *European History Quarterly*, vol. 33(2), 2003, p. 253.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 254.

³⁵ *Ibidem*, p. 253.

³⁶ *Ibidem*, p. 254.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 260.

en prise directe avec le «milieu» qui l'entoure, milieu géographique d'une part (la ville), milieu socio-culturel (l'activité artistique contemporaine) (s.n. A.M.)”³⁹.

În creșterea sensibilității față de „anturajul” obiectului muzeificat, mai contau, adaugă Alary, și presiunile exercitate de Expoziția Internațională din 1900, marcată de idealul educației populare.

6) Este momentul să încheiem acest scurt periplu istoriografic cu Odile Parsis-Barubé⁴⁰. Sub presiunea ideologilor parizieni, care voiau rescrierea istoriei Franței în așa fel încât să obnubileze clivajul din 1789, oferindu-se țării un alt trecut, cât de cât unitar, anticarii locali se vedeau cumva forțați să treacă de la adunarea unor date eterogene la închegarea lor într-un discurs mai coerent, cu acoperire regională. Iar Parsis-Barubé subliniază acest moment când descrierea topografică obține o dimensiune temporală: puncte de interes arheologic, necorelate inițial între ele, sunt cuprinse într-o narațiune în care deznodământul nu mai are loc altundeva; cu alte cuvinte, finalul poveștilor locale nu mai părăsește zona ca să se piardă în istoria altora.

Conflictul dintre centru și provincie nu este numai unul între anticar și muzeograf. Indirect, îl întâlnim și sub pretextul controversatelor restaurări, în cadrul cărora se confruntă *logica muzeală* și cea *comemorativă*⁴¹. Restaurând un monument, îi fosilizăm doar rămășițele sau reactualizăm și valorile epocii care l-a creat? Câștigul acestei competiții surde între Paris și restul țării stă în multiplele valențe pe care *monumentul istoric* le dobândește, iar cartea la care ne referim le evidențiază: în primul

³⁹ Luc Alary, „L'art vivant avant l'art modern. Le Musée du Luxembourg, premier essai de muséographie pour l'«art vivant» en France”, în *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 42-2, avril-juin 1995, p. 229-232.

⁴⁰ Odile Parsis-Barubé, *La province antiquaire. L'invention de l'histoire locale en France (1800-1870)*, Paris, Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, 2011, p. 14-214.

⁴¹ Lui Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc (1814-1879) i se reproșa că mai mult reconstruise decât restaurase Notre Dame de Paris, ignorându-se starea deplorabilă a monumentului, în pericol de prăbușire. Aplicând acestor clădiri logica lui Cuvier, care reconstitua scheletul unui animal de la un singur os, Viollet-le-Duc reconstitua monumentul plecând de la ruinele acestuia. Prieten cu Prosper Mérimée și favorit al împărătesei Eugenia, Viollet-le-Duc primise multe asemenea comenzi; și, uneori, exagerase, corectând imperfecțiuni ori aducând niște îmbunătățiri anacronice, incompatibile cu epoca ridicării monumentului, dar conforme Evului Mediu ideal de care se atașase (Vezi, Michel Ragon, *Histoire de l'architecture et de l'urbanisme modernes*, tome I, *Idéologies et pionniers, 1800-1910*, Paris, Casterman, 1986, p. 169-170).

rând, acela de *indiciu*, de la care se declanșează un lanț deductiv, putându-se ajunge la descoperirea unor așezări întregi; în al doilea rând, acela de *mărturie*, care probează, prin ruina lui, posibilitatea ca niște bătălii să se fi petrecut în apropiere; în al treilea rând, monumentul este un *sediment*, care conservă, prin tot ceea ce a strâns în jurul său (legende, căutări de comori, fascinații vilegiaturiste, societăți de mici savanți), o sinteză culturală a veacurilor străbătute. Parsis-Barubé întrezărește asperitățile dintre capitală și provincie mai ales în domeniul alocării fondurilor pentru reparații: pe de o parte, centrul oferea bani pentru vestigiile cu o anume exemplaritate, ce ipostazia o civilizație atemporală dar originală, creație a întregului popor francez, nu a unei clase anume; de altă parte, localnicii interveneau pentru toate monumentele, convinși că trecutul pulsează egal în fiecare dintre ele. În opinia noastră, Restaurația prilejuia inversarea treptată a perspectivei istorice: mai întâi, determina abandonarea identificărilor artificiale, transitorice, cu evurile preferate (fie cel antic, fie cel medieval); mai apoi, dată fiind recunoașterea distanței uriașe ce îi despărțea de acele „vârste de aur”, modernii o străbăteau acum îndărăt, secol cu secol, plecând din prezentul ruinei ca să ajungă la splendoarea arhetipului.

Pertractările dintre Paris și orașele franceze aveau în subtext definirea conceptului de *istorie locală*: aceasta impunea unei regiuni niște „contururi” ce puteau fi înțelese numai din interiorul acesteia?; ori ea se străduia să legitimizeze un decupaj zonal privind acel perimetru provincial cu ochii meritocratici ai centrului („avem și noi un trecut cu nimic mai prejos decât al parizienilor!”)? Localiștii se opuneau așadar exportului de semnificații istorice, fiind ajutați, involuntar, de câteva mutări de accent: este vorba de intelectualii parizieni care inventau, observă Parsis-Barubé, *estetica provinciei pitorești*: ruinele deveneau, grație lor, accesorii inevitabile ale peisajelor rurale; oricum, de ceva vreme, acestea erau pricepute prin prisma savanților naturaliști de prin partea locului, vestigiile trecând drept niște „roci” făcute de oameni; în sfârșit, să nu uităm de țărani, socotiți multă vreme niște barbari antirevoluționari, dolidora de superstiții; în virtutea prejudecăților exotizante exersate inițial pe aborigenii de pe alte continente, țărani erau reinventați, în perioada Restaurației, ca purtători de prețioase tradiții ancestrale și onorați ca niște vestigii în viață: doar respirau, de secole, același aer cu al strămoșilor!; confuziile dintre ceea ce era *primitiv* și ceea ce părea *etern* favorizau acum – ne atenționează Odile Parsis-Barubé – specificitățile deranjante cândva pentru ideologia republicană centralizatoare.

Treptat, scrierile de călătorie renunță la tonul meditativ, constată Parsis-Barubé, trecând de la condamnarea degradării monumentelor la studierea lor în manieră „etnografică”; adică reperau peste tot câte un „idiom” arhitectural pe care îl plasau, într-o primă fază, într-o „clasă” și

„specie”, după modelul naturalist practicat de anticari, pentru ca, într-o a doua fază, să se repereze filiații istorice neașteptate între vechile stiluri de a construi (roman, romanic, gotic etc). Mult mai târziu, aceste constatări vor fi citate în alt scop: ideologia peisagistă motiva lărgirea noțiunii de monument istoric, astfel încât ea să înglobeze neapărat cadrul său local: geografic, geologic, etnografic, turistic, pitoresc, original în orice caz. Cartea lui Odile Parsis-Barubé subliniază mereu un efect pieziș al politicilor centralizatoare: statisticile cerute celor din provincie nu duceau neapărat la uniformizarea istoriografică, patrimonială și identitară a țării, ele trezind, dimpotrivă, redefiniri de sine mai restrânse, dar deloc antitetice cu postura de cetățean francez.

Ce anume din toate acestea se regăsesc puțin și la noi? În necrologul scris la dispariția lui Virgil Hălăceanu (1917), Iorga sintetiza de fapt epoca anticaristă, surprinzând din câteva tușe idealurile și limitările muzealismului localist. Murind chiar în timpul Primului Război Mondial, Hălăceanu marca, simbolic, sfârșitul unei perioade de proiecte și încercări care animaseră mulți entuziaști din mai toate regiunile Regatului:

„Ieșean iubitor de orașul său, a cărui glorie, pe care n-o putea urmări în dovezi istorice, o simțea instinctiv așa de puternic, el a avut ideea de a dăruia orașului, chiar dacă nimeni nu și-ar manifesta dorința de a-l cerceta, un muzeu al Moldovei. A cules de pretutindeni, cu o nesfârșită râvnă, fără a fi descurajat de indiferență sau de refuzuri, cu acea binecuvântată stăruință care a dat Italiei atâtea din colecțiunile ei provinciale, tot ce putea servi scopului său. Într-o hală modestă, el a adunat și unele acte, unele pietre cu inscripții, unele vechi publicații care sunt de o reală valoare. Dăunăzi, când hala din curtea Goliei a fost cerută pentru un nobil scop de caritate, el s-a luptat multă vreme cu puternicul sentiment care-l lega de opera lui, și l-am văzut plecând cu lacrămile în ochi. «Aș muri dacă s-ar pierde muzeul», spunea el. Avea presimțirea veșnicei despărțiri de el”⁴².

Citatul acesta a mai fost utilizat și de alți cercetători, dar mai mult pentru a-l elogia pe Hălăceanu prin intermediul lui Nicolae Iorga, decât pentru a înțelege accentele lui taxonomizante. Noi am folosit acest paragraf cu o altă intenție, din subtextul său reieșind calitățile și defectele anticarismului moldav, atât cât a fost el. Elogiind, într-o tonalitate condescendentă și cvasi-religioasă, „recolta de sfinte rămășițe” adunate de răposat, Iorga folosea un cuvânt aparent banal: *unele*. Și îl folosea pentru a sugera statutul obiectului muzeificat în gândirea anticarilor locali: prelevat

⁴² Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 77.

aleatoriu, nu putea fi coroborat cu multe altele, în așa fel încât să recompună cursiv o epocă apusă; obțineau doar postura de relicvă; era numai un fragment vizibil în care se venera întregul invizibil. Achiziționarea unui asemenea exponat era o întâmplare norocoasă, și nu o piesă obligatorie dintr-un puzzle deja schițat. Așa că, neputând fi corelat cu altele aidoma sau complementare, unicitatea lui era mai mult un handicap decât un avantaj.

Concepția *ilustrativă și nu restitativă* a lui Virgil Hălăceanu miza pe colectări entuziaste și anacronice, nu pe constituirea unor familii de obiecte surprinse în diacronia lor seculară:

„Deoarece avem țință a reprezenta tot ce formează trecutul nostru, toate evoluțiunile prin care am trecut, precum și de a da o oglindă vieții vechi și nouă națională a țaranului nostru, vă puteți face o idee cum că *orice obiect cu caracter național* (sic!) ne-ar fi de folos: haine, obiecte casnice, cărți, arme, tablouri vechi, instrumente, bijuterii, ornamente decorative, pietre comemorative, fotografii importante, obiecte arheologice, costume naționale, monezi, medalii, manuscrise vechi, trofee de război, orice lucruri găsite în familie de pe la străbunii noștri, precum și orice obiecte care ar avea vreo valoare adevărat artistică ne-ar fi de folos”⁴³.

Impresia că exponatele erau strânse mai mult prin hazard provine și din ideea-cheie a organizatorului, aceea de a elogia *o identitate culturală locală, cea moldovenească*, după cum reiese din circulara expediată în 1912 autorităților ieșene: „Acest muzeu național fiind organizat prin inițiativa patrioților moldoveni, e pus sub protecțiunea moldovenilor de la cari solicităm deci tot sprijinul [...]”⁴⁴. Hălăceanu credea că lucrurile aflate pe teritoriul Moldovei ar fi putut întruchipa, din oficiu, specificul regiunii, proveniența lor diversă necontrariindu-l. Dar pentru a pretinde așa ceva, fiecare obiect adus în curtea Goliei avea nevoie de o istorie și abia apoi de o semnificație.

Dilemele părinților fondatori

Epistemele coabitau dar nu dialogau, o eventuală ramificare nepărând încă utilă. Cuvântul *știință* le îngloba și le proteja pe toate, indiferent care le era aria de investigație. De unde și „complicitățile metodologice” dintre biologie și istorie, provenite din constatarea că funcțiile fiziologice umane nu erau independente de schimbările mediului

⁴³ Arhivele Naționale Iași, fond Facultatea de Litere, dosar 83/1912, f. 230.

⁴⁴ *Ibidem*. După aceeași concepție militant-identitară fusese adunat și inventarul muzeului orașenesc din Suceava, pe atunci parte a Austro-Ungariei.

nostru de viață, de-a lungul timpului⁴⁵. La început de secol XX, neolamarckienii susțineau că echilibrările și nevoile organismului nu existau în sine, ca esențe anatomice ale naturii umane; ele variau de la o epocă la alta, fiind influențate de evoluția funcțiilor biologice interne, dar și de factori socio-culturali (normele de muncă, mijloacele de încălzire, igiena alimentară)⁴⁶. După Lamarck și cei care i-au dezvoltat preceptele în secolul XX, mediul de viață al ființelor exercită un determinism al diversificării și, totodată, o intervenție selectivă printre acestea⁴⁷. Or, elevii lui Antipa, lansând la noi moda excursiilor de studiu, insuflau multora și pasiunea pentru întemeierea muzeelor provinciale⁴⁸. Iar unul dintre ei, Constantin Kirițescu, o spune cât se poate de explicit:

⁴⁵ Jean Paul Aron, „Biologie, histoire et histoire de la biologie”, în *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 17e annés, nr. 6, 1962, p. 1136.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 1134. La „Cronica literară și științifică”, revista *Convorbiri Literare* din ianuarie 1907 publica, la rubrica *Istorie*, niște dezbateri pe care astăzi le-am numi interdisciplinare: „După ultimele cercetări făcute asupra mumiiilor egyptene, se dovedește că oile, boii, pisicile, câinii, crocodilii și alte animale îmbălsămate acum 6.000-7.000 de ani sunt întocmai ca și cele ce trăesc azi în valea Nilului. Singur *ibis* (popular în Egipt, cum e la noi rândunica ori barza) a mai pierdut ceva din lungimea picioarelor. Se vede că pescuiește în locuri tot mai puțin adânci. O descoperire ca aceasta ar fi avut mare răsunet acum vreo sută de ani. Lamarck, premergătorul lui Darwin, susținea că animalele de azi s-au născut din modificarea pe încetul a altor spețe mai vechi. Catastrofiștii ziceau: soiul animalelor de azi n-are nici o legătură cu al animalelor care au trăit mai de mult și ale căror rămășițe le găsim împetrite în coaja pământului. Din timp în timp, afirmau ei, vine câte un potop și ucide toate vietățile, iar puterea creatoare face din nou altele (ca și cum ai șterge tabla și ai scrie din nou altceva). Căci dacă o speță de animale s-ar naște una din alta, am vedea și noi cum se face această schimbare – adăogau ei. Tocmai atunci Napoleon intrase în Egipt, iar savanții francezi cercetau documentele egyptene. Concluzia acestor savanți era: de 3.000 de ani, acolo nici animalele, nici plantele nu s-au schimbat. Bucuroși, partizanii potopului folosiră îndată aceste cercetări spre a combate și înfunda pe Lamarck. Acesta le răspundea însă foarte liniștit: ce sunt 2-3.000 de ani în istoria globului! Dacă ar fi trăit până să vadă și rezultatele cercetărilor de azi, bucuria n-ar fi fost tocmai de partea celor ce țin la teoria potopului și altor cataclisme. *Ibis* a trecut de partea lui Lamarck și Darwin, mărturisind pentru ei” (Vezi, *Convorbiri Literare*, București, anul XLI, nr. 1, ianuarie 1907, p. 114). Pentru a-și susține ipotezele transformiste, Jean Baptiste Lamarck utiliza antiteza dintre extremele unei serii evolutive, ținând de fapt să evidențieze etapele intermediare prin care trecuseră organismele luate ca exemplu (Vezi, Lyndia Roveda, „Lamarck et l’art des distinctions”, în *Revue d’histoire des sciences*, tome 58, nr. 1, 2005, p. 145-168).

⁴⁸ „Muzeul, adăpostit în aripa stângă a clădirii Universității, în condominiu cu alte secțiuni – arheologie, pinacotecă etc. – ale conglomeratului

„Generația nouă de profesori de științe naturale, intrați în învățământ după reforma lui Haret, s-a familiarizat cu metoda cercetării ființelor viețuitoare în chiar mediul lor, rupând cu tradiționala predare pur teoretică, limitată de desenul pe tablă, la folosirea planșelor murale sau la arătarea de la distanță a unui animal sub sticlă, a unei plante uscate fixate pe cartonul ierbarului sau a unei roci de pe raftul de lemn. Avântul pe care l-au luat excursiile școlare mai târziu, colecțiile de animale și plante ale elevilor și *organizarea de mici muzee regionale* au fost în bună parte rodul spiritului nou propagat de Societatea naturaliştilor și prin membrii ei, răspândiți ca profesori pe tot întinsul pământului românesc (s.n. A.M.)”⁴⁹.

Apoi, naturaliştii dădeau idei și arheologilor. Atât pentru biologi, cât și pentru istorici devenea tot mai atractivă o teză cu efecte muzeale: *contextul* care împresoară subiectul cercetării lor presupune coparticiparea ambientului fizic și cultural la dezvoltarea omului sau la duranța unui obiect mai vechi. După modelul științelor naturale, în care se miza tot mai mult pe cunoașterea directă a obiectului cercetării, studiat în mediul subzistenței sale, istoricii și arheologii își însușeau o idee de autenticitate similară; se arătau și ei tot mai ostili față de colectarea și centralizarea acelor antichități totalmente rupte de mediul geografic și geologic în care fuseseră îngropate.

În imaginarul științific al sfârșitului de secol XIX și început de secol XX marele repere erau chimia, fizica și științele naturale, ele devenind modele de probitate pe care istoria încerca să le imite. Chimia și fizica aveau ca principal atu experimentul, cu alte cuvinte puțința de a demonstra, *aici și acum*, teza susținută; ca să nu mai pomenim de spectacolul de concretitudine

denumit pompos «Muzeu Național», era o instituție vetustă”, scrie Constantin Kirițescu (Vezi, Constantin Kirițescu, *O viață, o lume, o epocă. Memorii*, București, Editura Sport-Turism, 1979, p. 121). El pune revigorarea Muzeului de științe naturale pe seama lui Grigore Antipa și a suportului acordat de Carol I. Noua imagine a așezământului venea din „[...] prezentarea lui sub forma instructivă și sugestivă a dioramelor, după mediile și comunitățile de viață, după cerințele muzeologiei moderne” (*ibidem*, p. 122). Kirițescu își amintește cu plăcere de Societatea naturaliştilor, înființată, împreună cu un grup de tineri ca el, la 13 martie 1899. Simpatizată și de Emil Racoviță, societatea lor „comporta în primul rând ieșirea pe teren, pentru colectarea de material [...]. Cu acest prilej ne-am putut da seama de una din lacunele învățământului nostru superior, la facultate profesându-se mai mult o știință de cabinet, atât la cursuri cât și la lucrările de laborator” (*ibidem*, p. 126).

⁴⁹ *Ibidem*, p. 126-127.

oferit de medicină⁵⁰. Științele naturale se apropiiau și ele de acest ideal prin faptul că mizau mult pe observarea obiectului de studiu, mersul la fața locului fiind gestul care le garanta măcar aparența înrudirii cu „surorile” mai bine cotate. Științele naturale deveniseră un model de urmat și în domeniul umanioarelor, tot mai fascinate de orice doză de empirism ce le făcea atunci mai credibile, mai integrate în acea cultură a exactității pe care publicul larg o echivala cu adevărul. În România cel puțin, marile sume alocate Muzeului de Științe Naturale trezeau invidia instituțiilor similare dar cu alt profil, unii asociind voga de care se bucura așezământul lui Antipa cu pasiunea pentru botanică și turism (savant, cinegetic sau doar automobilistic), a prințului moștenitor Ferdinand. Eram deja la momentul când o excursie cu aer academic era bine mediatizată, concurenți ai lui Antipa, cum ar fi Alexandru Tzigara-Samurcaș, inventând și ei societăți de vilegiatură, prin care sperau să atragă un sprijin regal similar⁵¹. În opinia lui Samurcaș, ambițiile veritative ale istoricilor nu puteau fi susținute, deocamdată, decât de arheologi. Doar ei îi puteau urma îndeaproape pe biologii care uitaseră de animalele împăiate pentru a cunoaște vietățile în mediul lor obișnuit.

În planul logicii scientiste, turismul pretins de noile științe ale naturii readucea sub reflectoare felul în care savanții țineau sau nu cont de cadrul intelectual în care se forma domeniul lor de investigație; îl investeau fie doar cu rolul de *martor* al unei evoluții epistemice fie, dimpotrivă, cu meritul de *coautor* al acesteia. Dacă împăierea unui biet fazan paseifica imediat respectiva pasăre, excursia și urmărirea acelui animal zile în șir dădea pasionaților satisfacția accesului nemediat la obiectul lor de studiu; unul pe care îl puteau actualiza neîncetat. Or, observarea unui fapt istoric la locul producerii sale dădea și istoricilor senzația că pot cultiva o idee de

⁵⁰ Încă din 1876, științele occidentale indicau deja drumul nou pe care porniseră. Venit la studii în Franța, tânărul maramureșean Ioan Artemie Anderco își exprima admirația în jurnalul său: „Mă uit la Muzeul de Anatomie Normală, fondat de Orfila, la cel fondat de Dupuytren sau patologic. Sunt locuri de studii unice, unde afli tot ce observația omenească a produs. Se înțelege că, avându-le sub ochi și la îndemână, ai o facilitate dintre cele mai mari ca să înțelegi și să înveți. Cât necaz am avut noi la Turin, de exemplu, cu materia medică! Nici un «campion», nici un preparat să-l vedem cu ochii, să-l lucrăm în mână, să-l facem noi! Câtă răbdare a învăța din memorie, prin imaginație, cu folosul de a uita numaidecât după examen! Mijloacele de învățătură fac din Paris, Paris (s.n. A.M.)” (Vezi, Ioan Artemie Anderco, *Jurnal (1876)*, ediție îngrijită de Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2001, p. 216).

⁵¹ Alexandru Tzigara-Samurcaș, *Memorii*, vol. I, 1872-1910, București, Editura Grai și Suflet-Cultura Națională, 1991, p. 150-151. „Societatea Turiștilor Români” era constituită în februarie 1903, avându-l ca președinte, cum altfel, pe principele Ferdinand.

probitate similară cu aceea științelor exacte. Mai mult, de la simpatia pentru cercetări în habitatul natural apărea și o nouă idee de autenticitate muzeală, ducând, spune Constantin Kirițescu, la geneza unor instituții cu caracter regional. Se trecea cu greu de la depozitarea artefactelor în Muzeul Național de Antichități la conservarea lor *in situ*, mai bine zis la vedere, pentru un vizitator care voia să îi garantezi relaționarea nemijlocită cu obiectul curiozității sale. Modelul științei date în spectacol la Expoziția pariziană din 1900 se impusese atât de categoric în memoria și sensibilitățile continentului, încât și trecutul cercetat de istorici trebuia să fie vizibil și totodată vizualizat, prin fotografii, diorame, jurnale cinematografice.

Călătorind prin Germania, Samurcaș constata și populariza această schimbare, mai degrabă ruperea de bătrânele investigații filologice, de cabinet:

„Obiectele au, față de cuvinte, marele avantaj al evidenței necontestatei lor vechimi, făurirea obiectului precedând cu mult denumirea lui. Pe când, deci, un obiect găsit la locul său de origine ne vorbește nemijlocit, dezvăluindu-ne condițiile alcătuirii sale, trădându-ne însușirile sufletești ca și îndemânarea mâinilor celui care l-a făurit, denumirea obiectului nu ne ajută să cunoaștem trecutul legat de acel obiect. Cuvintele au suferit, în decursul vremurilor, transformări radicale uneori, de care au fost cu totul ferite rămășițele păstrate în coaja pământului”⁵².

De ce erau aceste concepții muzeale atât de mult asociate cu mediile academice germane? În amintirile sale din studenție, Tzigara-Samurcaș invocă „demonstrațiile sfântului W.H. Riehl”⁵³, pomenindu-l ceva mai clar într-o altă lucrare, din 1936, în care dă informații despre Universitatea din München, unde plecase în 1893, la îndemnul lui Alexandru Odobescu: „[...] prelegerile interesante ale lui Wilhelm Heinrich Riehl, care, atât la Universitate, cât și prin lucrări practice din vechiul Muzeu bavarez, căuta să scoată la lumină importanța artei naționale; teoriile lui sunt azi, după o perioadă de nesocotire, din nou valorificate”⁵⁴. Dacă vrem să înțelegem climatul intelectual care favoriza localismul muzeal, atât din punct de vedere ideologic, cât și epistemic, trebuie să amintim că Wilhelm Heinrich Riehl (1823-1897) fusese promotorul cercetării folcloristice

⁵² Idem, *Scriseri despre arta românească*, ediție îngrijită de C.D. Zeletin, București, Editura Meridiane, 1987, p. 377.

⁵³ Idem, *Memorii...*, p. 106.

⁵⁴ Idem, *Muzeografie românească*, București, 1936, p. XV.

interdisciplinare, el propunând științele naturale ca model al etnografiei⁵⁵. Antimodernist și neomedievalist, Riehl voia o nouă antropologie, care să alimenteze politici sociale având drept scop remedierea efectelor negative ale modernizării: omogenizare, alienare, degradare morală, destructurare comunitară⁵⁶. Ideea lui de *Volk* era mult mai atentă la mutații mentale, la particularități regionale și la diferențieri sociale, criticând noțiunea excesiv de metafizică și de idilizantă a compatrioților săi⁵⁷. Iar folclorul și cutumele fiind imemorale, anonime și nedatabile, se bucurau de o aură de obiectivitate, în virtutea căreia poporul putea fi observat cu o oarecare detașare, în excursii tematice; la fel cum procedau naturaliștii cu viețuitoarele cercetate în habitatul lor. Ținta principală a lui Riehl era să inventarieze și să dea un sens diferențelor zonale, nu asemănarilor trans-regionale, combătând tendințele uniformizante, stipendiate politic. Când și când, Riehl era un precedent convenabil pentru nenumăratele argumentări pro și contra exersate de Tzigara-Samurcaș⁵⁸.

Pe fondul acestor mutații din plan științific, istoriei locale i se pune la dispoziție un mic *alibi* epistemic: era un momentul când pozitivismul nu se mai mulțumea cu accentul pus pe informația documentară, deprecind studierea inscripțiilor deja transcrise și insistând pe competențele ce reieșeau fie din lucrul efectiv pe frânturile de piatră încrustată, fie pe descoperirile de hrisoave necunoscute, găsite și descifrate de istorici pe cont propriu. Indiferent dacă erau scrise, scrijelate sau sculptate, sursele istorice agonisite

⁵⁵ Michael Carignan, „Analogical Reasoning in Victorian Historical Epistemology”, în *Journal of the History of Ideas*, vol. 64, nr. 3, July 2003, p. 450-451.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Wilhelm Heinrich Riehl avea, parțial, un corespondent francez, în persoana lui Frédéric Le Play (1806-1882). Francezul era adeptul unui muzeu social prezenteist, în care „marele public trebuie pus în cunoștința vieții sociale în care trăiește și muncește și îndrumat în străduința lui de a asigura o dezvoltare progresivă a traiului nostru laolaltă. Despre un «Muzeu social» vorbise și Frédéric Le Play și școala lui, care socoteau că, în cadrul unor «Expoziții universale», meritau să fie înfățișate nu numai realizările industriale, ci și cele sociale. Fiind Comisar General al Expoziției Universale din 1867, F. Le Play a adăugat deci un stand în care a expus o serie de obiecte putând fi utile scopului de a «ameliora condițiile fizice și morale ale populației». Conform teoriei lui, «știința socială» era menită să dea temei unei «reforme sociale» [...]. Cele expuse în 1867 au fost reluate în expoziția din 1889 pentru ca, în 1894, contele Chambrun să fundeze un «Muzeu social» propriu-zis, în aceeași idee de a sluji acțiunile de reformă socială. [...]. Pentru Le Play, reforma era în primul rând de natură spirituală, operată în stil «catolic», religios, iar nu «cultural», sociologic” (Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”*, București, Editura Minerva, 1981, p. 317).

de fiecare dădeau mai multă prestanță dacă intrau, măcar temporar, mai mult în aria semiotică a *monumentului* decât în aceea a *documentului*.

În acest sens îi scria Duiliu Zamfirescu lui Maiorescu, la 8 aprilie 1889, arătându-i avantajele studierii unor inscripții „pe viu”:

„[...] mă gândesc de mult la un lucru de care n-am îndrăznit încă să vă vorbesc. Nu știu dacă la facultatea noastră de Litere există vreo bursă specială pentru istorie. În toate cazurile *eu nu știu (cunosc) să fi venit vreun laureat de-al nostru la Roma spre a studia epigrafiă veacului al II-lea*, atât de bogată și de importantă pentru noi. Poate că e pretențios ceea ce spun, – dar să reduc lucru la mai puțin: *să studieze cu degetu pe rană vremea de colonizare a Daciei*, – și mai puțin: *să învețe istorie romană la fața locului. Căci e o deosebire imensă între documentul de hârtie și documentul de piatră*. Coloana traiană, arcul de triumf al lui Septim Sever, vila lui Adrian de la Tivoli, statuile marelui nostru împărat, busturile, pietrele de la Capitol, cu mulțimea inscripțiilor, etc. etc., *sunt atâtea lucruri, care dacă nu pot da o lumină particulară în discuțiunile științifice, pun însă fantasia istoricului în coloarea timpului, îl învață să nu judece lumile trecutului cu falsul criteriu al omului modern* (s.n. A.M)”⁵⁹.

Oricât i-am ironiza, se cuvine să recunoaștem că pasionații de trecut se străduiau din răspuțeri să riposteze concurenței naturaliștilor, cu care se comparau mereu, ideea de probitate a istoricilor trebuind să țină cumva pasul cu nonșalanța demonstrațiilor vizuale din muzeul lui Antipa. Sugestiile lui Zamfirescu rezultau așadar și dintr-o realitate pe cât de simplă pe atât de greu surmontabilă: mostrele pe care se bazau naturaliștii erau extrase, cele mai multe dintre ele, dintr-o realitate încă existentă (minerale, animale), mereu la dispoziția acelor care le puteau afla pe cont propriu în natură; pe când obiectele răzlețe adunate în Muzeul Național de Antichități nu erau decât niște urme, niște ecouri ale unor fenomene istorice stinse de multă vreme.

Muzeul Național de Antichități din București fusese creat la 25 noiembrie 1864, când Unirea de la 1859 părea o „lipeală” vremelnică. Așa că, din punct de vedere ideologic, instituția la care ne referim construia mitul unei sinteze moldo-muntene atemporale; în mod previzibil, se evita ideea de concert al diversităților convergente, valabilă în mult mai eterogena Germanie. Or, „Muzeul Arheologic, ținut în cele mai proaste condiții *ca pe vremea* instalării lui Tocilescu, cu descărcarea obiectelor aduse de

⁵⁹ Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ediție îngrijită de Al. Săndulescu, București, Editura Minerva, 1974, p. 90.

pretutindeni”⁶⁰, îl irita în continuare pe Nicolae Iorga: la mulți ani după dispariția celebrului său adversar, îl invoca totuși pe răposat, spre a-l menține ca termen de comparație. Pe seama lui Grigore Tocilescu se putea construi orice antiteză, evident defavorabilă lui. Persiflându-l postum, memorialistul nu uita nimic, amănuntul anatomic reflectând parcă detaliul comportamental: „[...] figura de dac torturat, cu ochii războinici înfundați supt sprâncenele stufoase, a lui Grigore Tocilescu”⁶¹; astfel, „tabloul” se completa cu opinia că „energia așa de vie, patima așa de călduroasă a lui Tocilescu nu cunoșteau nici o rezervă atunci când era vorba de a se arunca inamicului care era pentru dânsul oricine călca în vasele lui domenii, întinzându-se de la barbarii de supt movila de la Adam-Klisi, săpată de dânsul, până la domnia regelui Carol I, pe care-l măgulea așa de mult”⁶². Acestea fiind relațiile dintre cei doi, promovarea muzeelor locale era, pentru Iorga, o modalitate de a submina centralismul Muzeului Național de Antichități, condus, între 1881 și 1909, tocmai de Grigore Tocilescu. Dincolo de faptul că localismul lui Iorga era, în mod clar, o metodă de a-și lovi rivalul, dacă reducem totul doar la dușmănia dintre doi istorici, coborâm totul în derizoriu. Este cazul să acceptăm că Iorga își baza pledoariile pe o consistentă experiență germană, completată, la început de secol XX, cu observații culese în călătoriile sale prin România.

Ce influență să fi avut șederile sale la Berlin, Leipzig, Dresda, Nürnberg sau Innsbruck? Am rezuma, pariind pe antiteza dintre cosmopolita capitală a Reichului și mediul mai apropiat de gusturile sale din celelalte orașe: „La Lipsca intram în adevărata viață germană, în viața germană a Sudului, mai blândă, mai zâmbitoare, mai prietenoasă, o viață «născută iar nu făcută», fără nimic din constrângerea pe care în orice detaliu al existenței o găsisem la Berlin. [...] Și trecutul avea aici mai multe drepturi – spunea Iorga despre Leipzig –, fără a fi concurat de o puternică viață modernă, de caracter american, ca dincolo. [...] Societatea internațională lipsea, bineînțeles, cu totul”⁶³, observa el. Continuând comparațiile în aceeași notă, mai remarcă și anumite deosebiri în planul concepțiilor muzeale: „În Berlin cercetasem muzee așa de vast concepute și supt frontoanele de un clasicism atât de țăpăn, cu atâta pricepere împărțite și prezintate, eleganța Muzeului din Dresda, care conținea câteva din cele mai prețioase pânze italiene, era însă inegalabilă”⁶⁴.

⁶⁰ Nicolae Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, București, Editura Minerva, 1984, p. 508.

⁶¹ *Ibidem*, p. 115.

⁶² *Ibidem*, p. 198.

⁶³ *Ibidem*, p. 147-148.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 151.

Este clar că *small is beautiful* era crezul pe care și-l consolidase la Nürnberg și apoi în Austria, la Innsbruck, punându-și amprenta asupra felului în care vedea conservarea valorilor patrimoniale sub formă de restaurări, muzeificări, arhivări. *Nu conta atât de mult metoda de a ne păstra trecutul – variantele nefiind prea multe – cât mai ales reprezentările despre timp ce decurgeau din soluția aleasă.* Iorga ridica neîncetat o aceeași întrebare: *ce aflăm despre noi înșine și ce anume uităm atunci când optăm pentru o variantă oarecare de patrimonializare?* Ca să dăm un exemplu de sorginte germană, revelator pentru viitoarele sale pledoarii în sprijinul muzeelor locale, invocăm amintirile despre alte două orașe: mai întâi, elogia „bătrânul Nürnberg, din ale cărui case nu s-a clintit o piatră și care-și închide viața actuală între fortificațiile medievale [...], mă atrăgea mai mult dintr-un sentiment romantic [...]”; pentru ca, despre Innsbruck să spună: „[...] cadrul însuși, în care lucram, mă ajuta a înțelege această viață trecută. Nu totdeauna are cineva fericierea de a cunoaște traiul unor morți în locurile chiar unde au trăit aceia”⁶⁵.

Urmele trecutului trebuiau deci lăsate acolo unde acesta le crease la un moment dat; mai mult, când scriem istoria unui timp oarecare, se cuvine să cunoaștem și să prezervăm, pe cât posibil, spațiul ce găzduise principalele ei evenimente. Ce voia să spună realmente? Priveliștile ce aveau să-l încânte la el acasă nu se născuseră, după el, din voia întâmplării, ci din acțiunea transformatoare a timpului uman asupra spațiului geografic. Toate erau niște peisaje-martor, Iorga personificând intens natura, care se implică și păstrează, pentru cunoscători ca el, ecoul dramelor colective. Iată cum se contura și filosofia localistă care investea muzeele regionale cu misiunea de a salva ceva din „suflul” istoriilor consumate prin preajmă. Duse prea departe, resturile trecutului nostru amuțesc pentru totdeauna, pentru că, în multe cazuri, contextul în care se desfășoară un fenomen ne spune mai multe decât fenomenul însuși.

Cam acestea erau convingerile cu care Iorga începea să străbată țara la pas, de la Botoșani la Severin, căutând asiduu „desăvârșita întrupare a paginii de istorie”:

„O gripă de vară, care nu părea că are de gând să mă părăsească, m-a făcut să încerc, în 1904, schimbarea de aer, își începea el istorisirea [...]. Am pornit deocamdată de-a lungul României, spre Severin. Mă găseam înaintea unor lucruri care nu-mi erau deloc știute. *Amintirile istorice deveneau o realitate mai vie decât oricând înaintea pământului pe care se desfășurase trecutul, înaintea urmelor, oricât de neglijate și disprețuite, care pentru istoric căpătau glas.* O modernitate neinteligentă, pripită și

⁶⁵ *Ibidem*, p. 153.

vanitoasă, scotea și mai mult la iveală, cu «palatele» sale pentru Prefectură, pentru Comună, pentru Tribunal, pentru școli, pentru îmbogățirii politice, ceea ce era autentic și armonios, purtând pecetea timpului și *sprijinindu-se pe cerințele locului* (s.n. A.M.)”⁶⁶.

Cel mai frecvent artificiu al descrierilor sale era însă antiteza, el nescăpând nici o ocazie să regrete că arhitectura modernă a prezentului nu avea antecedente în trecut, ștergându-i-se urmele în mare grabă. În spusele marelui istoric găsim permanent această opoziție neîmpăcată, între o arhitectură actuală ce putea fi de oriunde și vechile reminiscențe, ce nu poate fi decât de acolo. Dar nu păreriile lui Iorga despre clădiri și restaurarea lor ne interesează în acest studiu, ci modul în care, din observarea acestui aspect, desprindem o concepție despre conservarea rămășițelor istoriei, oricât de mari sau mici erau ele. Unde să fie păstrate ele?: a) chiar unde fuseseră găsite?; b) într-un muzeu care să reflecte arealul cultural al zonei?; c) într-un așezământ unde să semnifice nu specificul lor local ci, dimpotrivă, o devenire istorică transregională și convergentă? Iorga dezvoltă o mică antropologie a spațiului, dând de înțeles că exista o „complicitate” între faptul istoric și spațiul survenirii sale. Această „colaborare” între eveniment și fundalul său geografic era demonstrată, potrivit lui Iorga, abia de trecerea anilor: rezistând intemperiilor, urmele întâmplărilor de demult se lăsau găsite doar de cei care credeau în geniul locului. Ele își justificau astfel conservarea în acel perimetru regional, la a cărui lungă poveste fuseseră martore și coautoare.

În discursurile acelor ani, unii pariază mult pe integrarea noastră într-un trend istoric multiseclar, în care reușim să facem față grație propriilor calități, în timp ce alții argumentează ideea unei istorii pe care ne-am croit-o de unii singuri, vorbind de fapte ce par că ne vin de la sine. Distanța este așadar aceea dintre accentul pe *însușiri* și accentul pus pe *acțiuni*, ambele păcătuiind prin aceea că *nu reconstituie, ci restaurează*; adică ne individualizau cu riscul de a ne dezistoriciza. De aceea, nu putem ignora polemicile din jurul mănăstirilor renovate, ele înscriindu-se în cultura istorică de atunci. Stângăciile de gen ne sunt utile acum, pentru că orice formă de *revival* trădează, prin exagerare sau chiar kitsch, sentimentul unei separări temporale de o lume pe care o resimțeam deja inactuală, dar ne-o doream cumva înapoi, ca să reprezinte prezentul nostru, nu epoca construirii sale. Aici apar diferențele dintre modul cum erau culese informațiile despre trecut la un moment dat și reprezentările despre timp pe care acele informații le nutreau. Ideea că *restaurarea* și *muzeificarea* sunt două fețe ale

⁶⁶ Nicolae Iorga, *Drumuri și orașe din România*, ediția a II-a, București, Editura Librăriei Pavel Suru, 1916, p. 233.

unui singur proces, de *conservare* a monumentelor, reiese și din fragmentul unde Iorga critică lucrările lui Lecomte Du Nouy de la Curtea de Argeș. Mai exact, crearea, în imediata apropiere a acelei biserici, a unui muzeu aferent lăcașului ar fi fost, pentru Iorga, nu un aspect secundar-benevol, ci o probă că la Curtea de Argeș trecutul fusese salvat și nu înfrumusețat:

„În «biserica veche», la restaurarea atât de distrugător radicală, s-au găsit chipuri de sfinți, în cari meșterii altor timpuri și-au zugrăvit adevărata, nemărgenita evlavie, s-au găsit coloane de argint greu, cu stângace săpături de slove, ieșite din întrebuițare, s-au găsit potire și odăjdii pe care au scânteiat pietrele în care adună în cel mai mic spațiu cea mai mare lumină și cea mai mare bogăție; s-au găsit apoi și sfinte stofe care au învălit oase ce s-au făcut cenușă. Unele din aceste comori de artă au fost aduse la București pentru a face parte dintr-un Muzeu abia orânduit și abia deschis. Celelalte se trec la catastif acum, când noua Casă a Bisericii trebuie să știe ce stăpânește; apoi ele vor rămânea uitate în dulapuri, închise în lăzi. Și te gândești atunci la acele *fabriche* care se găsesc în apropierea marilor, frumoaselor biserici ale Italiei; ateliere și muzee, în care se păstrează ceea ce a dat jos vechimea de pe clădirea măiastră, iar alături meșterii lucrează, în măsură ce se simte nevoia, la desăvârșirea, la ținerea în bună stare a monumentului”⁶⁷.

„Muzeul abia orânduit”, la 1906 precizăm noi, era acela al nașului său de cununie, Al. Tzigara-Samurcaș, cu care atunci se afla în relații acceptabile dar nu cordiale; dovadă că menționarea lui este neutră, Iorga neatacând, dar nici elogiind ducerea acelor obiecte în capitală; și aceasta pentru că Samurcaș, atunci când critica direct sau voalat situația de la Muzeul Național de Antichități, stăpânit de Grigore Tocilescu, invoca și el tot muzeele „micilor patrii” germane, cu rosturi anti-berlineze declarate; cu un „supliment” de socialism utopic englez marca John Ruskin sau William Morris: în sensul că Iorga și Samurcaș nu voiau un Ev Mediu idealizat și definitiv închis, ci unul încă util, activ în prezent⁶⁸. *Conservarea întocmai a unui arhetip cultural nu era un scop în sine, valoarea momentului inaugural stând, după Iorga, în continuările și adaptările pe care acestea și le găsise*

⁶⁷ *Ibidem*, p. 53-54.

⁶⁸ Despre antimașinism, antimodernism și neomedievalism, idei prezente în scrierile lui John Ruskin și William Morris (Vezi Michel Ragon, *op. cit.*, p. 164-168). John Ruskin își avertiza contemporanii că arhitectura nu este doar o artă a proporțiilor; un edificiu religios nu este ridicat, spunea el, numai ca să adăpostească o comunitate, el trebuie să și emoționeze. Iar Morris nu voia doar să imite spiritul medieval ci să-l resusciteze într-un mod creator, îndemnându-și adepții să se întoarcă la produsele manufacturate. Din nefericire, acestea erau foarte scumpe și nu ajungeau la marea public, dar trezeau totuși gustul elitelor pentru artizanat.

în timp. „Pretutindeni, în orașele la care mă opream, căutam să deosebesc faptul primordial, punctual de unde plecaseră toate celelalte, vechea celulă generatoare și, odată găsită aceasta, tot restul devenea inteligibil și interesant”⁶⁹. Era un conservator care credea că tradiția trebuie să rămână actuală, dar nu ca scop în sine, ci ca mijloc de negociere între vechi și nou. Cu alte cuvinte, trecutul era pentru el un termen de comparație, nu un model absolut. Iar Iorga reprezintă de fapt o tendință generală, micile state balcanice alegându-și niște repere identitare stabile, cu care să poată fi identificate fără greșală.

Iorga se afirma în epoca marilor definiri în raport cu vecinii și cu puternicii zilei, accentul uneori excesiv pe care fiecare statuleț din Sud-Estul Europei îl pune pe propria-i originalitate părăd singura șansă ca occidentalii să facă, în sfârșit, diferența între Belgrad, București și Sofia. Era însă o idee de autenticitate ce aparținea numai majoritarilor unei națiuni; ei voiau să fie unici ei deținători, nou-veniții în povestea lor descumpănindu-le imaginea de sine. De aici și referirile obsesional-antisemite cu care Iorga își umplea descrierile de călătorie. El credea că slaba dezvoltare a conștiinței patrimoniale a românilor s-ar datora faptului că modernizarea din spațiul nostru ar fi fost rodul unei capitulări cultural-etnice în fața principalilor promotori ai capitalismului, evreii. Nemaifiind eroi principali în propria istorie, românii și-ar fi mercantilizat și pasivizat felul de a fi; adică își ignorau tot mai mult trecutul pentru că nu mai ajută cu nimic prezentul.

„Botoșanii se înfrumusețează, constata Iorga în 1914. [...] Un element lipsește însă pentru ca în aceste schimbări să se păstreze un bun gust, un respect de cele trecute, un simț de continuitate, elemente care dau adevăratul caracter unui oraș, fie și unui oraș modern. [...] Altfel reparațiile de monumente religioase n-ar avea caracterul ce li s-a dat. Nu s-ar reduce biserici ca Păpăuții, ca Sf. Gheorghe, prin înlăturarea atâtor elemente, adause – dacă voiți – dar având și ele caracterul lor istoric și poate chiar valoarea lor artistică. [...] Altfel un oraș de această însemnătate n-ar fi lipsit și de Muzeu – pentru câte lucruri rare se pot găsi îndată – și de bibliotecă publică.”⁷⁰

Nu degeaba ajunge să pună în relație restaurarea bisericilor botoșănene cu muzeificarea micilor artefacte contemporane lor, cele din urmă putând explica mai bine geneza și parcursul acelor edificii religioase. Evident, un monument nu era pe deplin conservat dacă nu-i erau salvate și odoarele care-i asistaseră existența. Din același motiv, ținea să promoveze

⁶⁹ *Ibidem*, p. 234.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 154-155.

confuzia dintre *continuitate* și *istoricitate*, deși prima presupune o anume constanță și neschimbare, iar cea de-a doua este sinonimă cu evoluția, cu adaptarea etc. Iorga vedea în tradiție o artă de a îmblânzi schimbarea. Rolul ei era acela de a adopta treptat importurile, poate prea conjuncturale, preschimbându-le în etape inevitabile dintr-o evoluție prealabilă, extrem de lungă.

Pentru Nicolae Iorga, timpul omenirii „urcase” spre Evul Mediu, unde crea un model cultural de referință; apoi, anii noștri se iuțeau și „coborau” spre modernitate, care disloca Europa din acea matcă de valoare, verificată în secole. Schimbarea adusă bătrânelor panorame continentale nu i se părea o catastrofă, ci mai degrabă o pripeală, o grăbire riscantă a pulsului istoriei. Geografia fizică și creația umană alcătuiseră, în mintea lui, un peisaj idilic, pe care românii trebuiau să-l perpetueze cât puteau, pentru a nu-și pierde simțul orientării prin vremuri. Ideea lui de vechime nu era una totemică, de dincolo de istorie. În concepția sa organicistă, această vechime era efectul unor acumulări care își atingeau apogeul în perioada medievală sau puțin după aceea. Totuși, se vede clar că, pentru scepticul Iorga, modernizările nu se întâmplau pur și simplu; ele nu se alăturau vechiului, ci îl înlăturau. Călătorește mult pentru a găsi locuri uitate și de aceea „pure”; colțuri de țară la care românii să se întoarcă pentru a-și relua istoria, plecând de la adevăratele ei începuturi. De aceea, orice inițiativă care nu ținea cont de bătrânețea modelelor disponibile era pentru el o adăugire stridentă, o contrafacere.

Potrivit lui Iorga, un proiect modernizator nu era demn de stimă dacă nu era legitimat de originile noastre consacrate, dacă nu avea germeni în timpurile dintâi. Viitorul nostru trebuia să vină neapărat din trecut, să crească din el. „*Provincia românească – termenul se întrebuințează la noi în înțelesul franțuzesc și stârnește o sumă de aprecieri mai mult sau mai puțin hazlii*, care nu se potrivesc totdeauna cu adevărul –, orașele noastre de provincie nu prea joacă un rol în viața noastră culturală [...]. Uneori conferințele Ateneelor de provincie au succes, și conferențiarul se însoară bine sau, în cazuri mai puțin fericite, câștigă procese, bolnavi sau alegători (s.n. A.M.)”, constata mucalit Nicolae Iorga, la 25 ianuarie 1904⁷¹. Iorga găsea totuși ceva demn de remarcat și continua:

„[...] unele fapte adevărate și bune săvârșite în ultimele timpuri arată însă că se poate lucra și cu conștiință și folos în multele orașe, uneori așa de curățele și de harnice, ale județelor noastre. Una din aceste fapte e expoziția «de antichități» – cuvânt tot așa de rău ales ca și acel de

⁷¹ Nicolae Iorga, „Reviste, atenee și muzee de provincie”, în *O luptă literară*, vol. 1, București, Editura Minerva, 1979, p. 48-49.

«retrospectiv» pentru o secție din expoziția domnului Istrati, la București –, expoziția *istorică* din Craiova. [...] Expoziția ocupă o sală largă din frumosul hotel Minerva. Erau multe lucruri, în destulă rânduială. *Acele lucruri, foarte felurite, erau legate împreună prin amintirea aceluiași trecut, din care porneau toate.* [...] Aceste caractere le avea și țesătura fină și argintăria îndelung lucrată, și arma delicat împodobită, și zugrăveala făcută cu ochii ațintiți asupra adevărului, și cartea domnească măiestru încondeiată (s.n. A.M)”⁷².

Sub pretextul unor comparații, Iorga trimitea tradiționalele săgeți către Grigore Tocilescu și C. I. Istrati. Totuși, dincolo de aceste atacuri ce-i intraseră deja în reflex, istoricul schițează și o mică sociologie a anticarismului oltean, subliniind substratul lui filantrop și posibilitatea ca expoziția să se permanentizeze, devenind muzeu:

„Mulți vor fi crezând că acest fenomen rar în viața de provincie, o expoziție istorică, va fi fost întâmpinat cu zâmbete de indiferență sau dispreț. Nu. Cu toate că se plătea un leu pentru cantinele școlare – altă faptă bună –, cu toate că era marea sărbătoare a Sfântului Ioan, ușa se tot deschidea. Au apărut, astfel, pe rând, în ceasul ce l-am petrecut acolo, ofițeri cari prin atenția lor făceau ce mai bună impresie, băieți de școală cari călcau, vă asigur, ca în biserică, bătrâne care se uitau la câte se aflau acolo ca la o oglindă în care s-ar fi văzut întinerite – ba încă și un moș bătrân care țara un mare tablou de familie pe care-l aducea și el ca prinos la această dezvoltare a trecutului craiovean. Poate că din această expoziție va rămânea un mic muzeu, ca în Târgul Jiului. Poate că exemplul acestor orașe oltene se va întinde. Ateneele de paradă, revistele de imitație, ziarele de șantaj se vor duce pe încetul, și în locul lor vor răsări, în acele centre de viață care formează provincia, așezăminte de folos adevărat”⁷³.

Aprecierile făcute de Iorga la început de 1904 au avut un caracter premonitoriu, mersul lucrurilor confirmând intuițiile sale. Pasajul care face legătura între aprecierile de ordin teoretic, pe de o parte, și concretizările ce se iveau anevoie în politicile instituționale, pe de alta, este acela unde Iorga își desemnează continuatorul simbolic al preceptelor sale: „[...] în același an au ieșit de supt tiparul «Minervei» *Drumuri și orașe din România*. Ele au fost cetite îndeajuns pentru ca să îndemne pe editor la continuarea seriei, iar din tineretul de atunci, unul din cei mai buni elevi ai mei, *Vasile Pârvan*, menit unei așa de mari și răpezi cariere, n-a întârziat să înfățișeze unui cerc

⁷² *Ibidem*, p. 50.

⁷³ *Ibidem*.

destul de larg de cetitori din școli, public onest și înțelegător, cartea menită să intereseze pe români în patria lor însăși”⁷⁴.

La 8 martie 1906, ucenicul îi scria din Berlin magistrului, referindu-se la politizarea chestiunii naționale în viața publică românească; între vinovați îi găsea pe mai vârstnicii istorici, despre care se exprima fără menajamente: „Ni-e rușine să spunem cu voce tare ce vrem și ni-e scârbă să facem politică, fiindcă chestia națională a fost compromisă de alde Rosetti, Urechia, Tocilescu et c-ie și de Liga Culturală (!), iar politica e azi identică cu arivismul cel mai josnic”⁷⁵. Din perspectiva lui Pârvan, dezaprobarea față de Tocilescu nu includea și activitatea acestuia la Muzeul Național de Antichități; o vreme, tânăra stea a arheologiei noastre a dat senzația că împărtășea aceeași concepție centralistă, departajându-se de predecesorul său tocmai când era cazul să critice veșnica reducere a conservării muzeale la o simplă depozitare a artefactelor. Se desprindea de vechiul intervenționism bucureștean dar treptat și tacit, dovezile acestei schimbări venindu-ne din arhive. Iar argumentele majore erau două: criza de spațiu de la București și acceptarea ideii că un muzeu local lua sub control mult mai repede descoperiri arheologice față de care capitala reacționa tardiv. Expunerile sale de motive diferă însă de la un caz la altul, centralismul pârvanian acționând ca soluție spontan-salvaționistă și nu ca strategie de lungă durată.

În timpul Primului Război Mondial, memoria acestor dispute era deja stabilizată, în sensul că opinia publică dezaproba dislocările pricinuite de Tocilescu în Dobrogea, percepându-l pe urmașul și criticul său, Pârvan, drept promotor al muzeelor locale. Mărturie stau însemnările de război ale Yvonnei Blondel, fiica fostului ambasador francez Camille Blondel. Paginile redactate în anii 1916-1917 conțin referiri la vandalismul tocilescian și, totodată, laude la adresa muzeului local din Hârșova, impulsionat de Vasile Pârvan:

„Alături de cetatea propriu-zisă, se înalță monumentul triumfal de la Adamclisi [...]. Este o construcție circulară, care odinioară avea o înălțime de patruzeci de metri și era împodobită de jur-împrejur cu frize sculptate, reprezentând episoade din lupta cu dacii. Statui, basoreliefuli, inscripții îmbogățesc monumentul. Este de presupus că un cutremur a făcut să cadă toate aceste podoabe, care au fost găsite culcate la piciorul scărilor, îngropate sub straturi grele de pământ. Din nefericire, toate aceste frumuseți interesante au fost transportate la București și instalate în Muzeul Național

⁷⁴ Nicolae Iorga, *Orizonturile mele...*, p. 236.

⁷⁵ Vasile Pârvan, *Correspondență și acte*, ediție îngrijită, cu introducere, note și indice de Alexandru Zub, București, Editura Minerva, 1973, p. 26.

de Antichități. Acum, această biată ruină, cu măreția stinsă, nu mai seamănă decât cu un gigantic pateu în coajă, pus pe vreo zece gradene în cerc care-i formează soclul”⁷⁶.

În contrast cu dezaprobarea lucrărilor lui Tocilescu, urmează, pe 16/29 octombrie 1916, câteva rânduri care demonstrează că prudența cu care Pârvan acționase în această chestiune a muzeificării patrimoniul antic îi asigurase, finalmente, o statură de personaj pozitiv:

„Peste tot pe unde a trecut, căutat și săpat, profesorul Pârvan a știut să descopere și niște inimi în care să-și semene pasiunea și știința. Așa se face că, pretutindeni, discipoli, emuli s-au legat cu aceeași credință de aceeași muncă, încercând cu răbdare să scoată la lumina zilei vestigiile civilizațiilor trecute, îngropate încă sub lințoliul protector al pământului de către vânturile care, iarna ca și vara, râcăie lutul acestei provincii danubiene. [...] Întorși în centrul orașului, m-a făcut să admir biserica, ce de sus, de pe platoul său, pare să vegheze asupra micului târg ușor ca o găină asupra puilor ei. Nu l-am putut lipsi pe învățător de complimentele mele la adresa frumuseții și a aspectului impunător al școlii, de care părea deosebit de mândru. Într-o parte a acelei clădiri el a început să alcătuiască un muzeu regional, în care a strâns deja un bogat material, numerotat și catalogat cu grijă. Vase de ceramică, de porțelan chinezesc sau japonez, amfore foarte frumoase cu pântece trandafirii și un profil admirabil erau aliniate pe etajere late. Fragmente de sculptură în marmură, pietre acoperite de inscripții și de desene se înșirau de-a lungul pereților. Domnul Dănescu începuse să asambleze piesele cele mai rare. Acest erudit, pasionat ca și mine, nu putea concepe ca barbarii să pipăie în voia lor aceste vestigii sacre, dar era disperat că nu are cu ce să transporte pe celălalt mal lăzile grele. I-am promis că voi interveni în favoarea lui și a muzeului său, simțind că tot acest ansamblu reprezenta pentru el ani întregi de muncă; într-un fel, era ca și cum ar fi trebuit să-și părăsească copilul”⁷⁷.

⁷⁶ Yvonne Blondel, *Jurnal de război, 1916-1917. Frontul de sud al României*, traducere de Rodica Zagăr, București, Institutul Cultural Român, 2005, p. 170-171. Sunt gânduri puse în dreptul zilei de miercuri, 7/20 septembrie 1916.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 281-282. Cel mai reușit portret al personalității lui Pârvan ni l-a lăsat Eugen Lovinescu. Contrariind encomiaștii interesați să se revendice de la o vedetă academică fără cusur, marele critic literar surprindea cât se poate de bine felul de a fi al arheologului: „mic, slab, rural prin înfățișare ca și prin origine, pe lângă dârză hărnicie, el s-a semnalat chiar de la început printr-o ambiție evidentă în încordarea și voința ei de putere; omul, pe a cărui cucerire o întreprinsese și o și realizase, pe dubla cale a străduinții și a obedienței față de o vanitate ușor de cucerit, era d. N. Iorga, prin a cărui destin de nou Gulliver, după atâți alți discipoli ce nu-i

ajungeau la subsoară, i-a venit rândul și lui Pârvan de a-i duce, abia ținându-se de dânsul, geanta plină de cărți, în zâmbetul ironic al trecătorilor Căei Victoria; în micul student scuturat de pe atunci de mișcări convulsive, nu bănuia rivalul de mai târziu, pe singurul om ce avea să-i țină piept în lumea științifică și să i se pună de-a curmezișul combinațiilor universitare și academice [...]; inteligent, studios, dar, mai presus de orice, ambițios și orgolios până la dezumanizare, ipnotizat în voința exclusivă de a se afirma [...]. După câțiva ani de studiu la Berlin, întors în țară, cel dintâi omagiu al științei române în fața noului astru, ce trebuia să-și descrie parabola carierei sale universitare, a fost moartea oportună și deferentă a lui Teohare Antonescu, profesorul de istorie antică de la Iași, ce-i deschidea drumul catedrei pentru care se preparase. Întâlnindu-l, l-am «felicitat» de conjunctura fericită a debutului său. M-a întâmpinat însă un om desgustat de soartă... la Iași?... și până la urmă de ar fi numit de-a dreptul, ar primi poate..., dar așa, cum?... să se prezinte la un concurs pentru a fi examinat... de cine? De un A.D. Xenopol!... de un Petru Râșcanu!... și mai de cine încă? Poate chiar de Gr. Tocilescu! A, nu! Asta niciodată! Nu se putea umili. Cătai la el cu ochi măriți de admirație: rămas tot mic și simiesc, adus din spate, cu umerii obrajilor ieșiți – el purta totuș pe față semnul neîndoios al biruitorilor, ambiția și credința în propriul său merit și destin; cu o teză de câteva zeci de pagini asupra negustorilor romani, privia ca o umilintă prezentarea la un concurs universitar, pentru a fi examinat... de cine? De un A.D. Xenopol sau de un Gr. Tocilescu! Numai din disprețul cu care rostia aceste nume cu greutate în acea vreme se putea descifra linia unei cariere predestinate. Locurile, pe care le-a ocupat, le-a meritat, desigur, și le-a depășit, dar chiar de nu le-ar fi meritat, le-ar fi obținut, totuș, pentru că le voia și pentru că ajunge un act de voință masivă, exclusivă, cu subordonarea integralității resurselor spirituale, pentru a obține orice [...]" (Eugen Lovinescu, *Memorii, 1900-1916*, București, Editura Cugetarea, 1930, p. 76-79). Nici Lovinescu nu era neutru, apropierea lui Pârvan de Iorga neputându-i inspira o evaluare mai blândă. Sobru și distant, Vasile Pârvan își construise o imagine de savant inabordabil, trezind chiar și o anumită fascinație printre contemporani. De altfel, apare ca personaj, Profesorul, în romanul scriitoarei cu pseudonim masculin, Ticu Archip, *Soarele negru. Viața*, ediție îngrijită de Constantin Mohanu, București, Editura Minerva, 1983, p. 141-142. Similitudinea cu formulările lui Lovinescu este izbitoare: „Avea o înfățișare cam ciudată, dar originală: ușor adus de spate, cu umeri lați, subțiri, în haine negre cu guler și cravată de pastor protestant.[...] Numit la treizeci de ani la Universitate, se arătase nerecunoscător persoanelor care îi înlesniseră studii în străinătate și acea carieră strălucită de care se bucura acum. [...] Era corect, dar ambițios peste măsură. Un om care ar fi fost un prototip al parvenitului, dacă inteligența lui ascuțită nu i-ar fi dirijat aparențele”. Ticu Archip începea să scrie romanul în 1935, când Pârvan nu mai era în viață, dar acțiunea acestui volum, al treilea, se petrece, după cum precizează scriitoarea, în perioada 1914-1939. Posteritatea a fost însă mai mult decât elogioasă cu Pârvan, dăruirea lui față de profesie atrăgându-i aprecieri în consecință: Alexandru Păunescu, „Strădaniile lui Vasile Pârvan pentru salvarea și recuperarea obiectelor prețioase din Muzeul Național de Antichități precum și a pieselor arheologice din Dobrogea”, în *Carpica*, XXIII/1, volum omagial Vasile Pârvan, Iași, Editura Chemarea, 1992, p.

La acel moment, orice formă de a depozita obiecte – sub pretextul protejării ori mai buneii lor expuneri – era respinsă chiar de opinia publică, nici localismul și nici centralismul neputând să mai extragă justificări din vechiul reflex al comasării artefactelor.

Particularisme locale, construcții muzeale

La 20 ianuarie 1911, Vasile Pârvan, devenit director al Muzeului Național de Antichități, se adresa ministrului Instrucțiunii, Constantin Litzica, pentru a anula proiectul unui mic muzeu local din cauza neglijenței edililor severineni:

„Printre inscripțiile descoperite cu ocazia săpăturilor întreprinse de Direcțiunea Muzeului Național de Antichități la Turnu Severin și care au fost lăsate în păstrarea autorităților locale, în vederea înființării unui muzeu regional, se află și un fragment arhitectonic, creștin, cu o cruce săpată în relief pe dânsul, găsită întâmplător, în octombrie trecut, lângă terasamentul liniei ferate și de o mare însemnătate pentru istorie. Deoarece această inscripție, așezată acuma în grădina liceului din localitate, este expusă intemperiilor și dat fiind că ea constituie un document foarte rar, a cărui stricare ar însemna o pagubă nereparabilă, respectuos vă rugăm, domnule ministru, să binevoiți a da ordin d-lui director al liceului din Turnu Severin ca s-o expedieze de urgență pe adresa Muzeului nostru spre a fi păstrată în secțiunea creștină ce de curând am înființat pentru obiectele privitoare la începuturile creștinismului în țara noastră”⁷⁸.

Directorul vizat de Pârvan era Alexandru Bărcăcilă (1876-1970), profesor la Colegiul „Traian” din Drobeta Turnu Severin și întemeietor, în 1912, al Muzeului Regiunii Porților de Fier. Directorul muzeului bucureștean se contrazicea însă, la 24 februarie 1911 – când își reînnoia reclamația către Ministerul Instrucțiunii și cerea „ordine categorice” contra severineanului⁷⁹ –, de vreme ce se plângea de acuta lipsă de spațiu, mai

15-39. Iar ca să avem o idee despre colegii disprețuiți de Pârvan (Vezi, Mihai Vasilescu, „Primii profesori de istorie antică ai Universității din Iași: Petru Rășcanu și Teohari Antonescu”, în *Universitatea din Iași, 1860-1985. Pagini din istoria învățământului românesc*, Supliment la *Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași – Istorie*, tomul XXXII, 1987, p. 115-132).

⁷⁸ Vasile Pârvan, *Corespondență și acte...*, p. 26.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 105.

concret de „situația Muzeului nostru, devenită insuportabilă în strâmtoarea în care ne aflăm”⁸⁰.

Simțind că așa-numita Comisiune a Monumentelor Istorice era o formă alternativă de autoritate patrimonială, Alexandru Bărcăcilă i se adresa, cu gândul de a ocoli „blocul” decizional minister-muzeu și a obține mai multă înțelegere pentru scopurile sale⁸¹. De altminteri, dintr-o scrisoare trimisă Comisiunii la 18 februarie 1911, deducem că își atinsese scopul, aceasta mediind pentru ca Ministerul Instrucțiunii, de obicei aliat al Muzeului Național de Antichități, să-i recunoască statutul de corespondent local⁸². Din reacția lui Pârvan către ministrul Instrucțiunii, datată 24 februarie 1911, deducem că teoria centralizării muzeale nu era o practică aleatorie, ci o ideologie ce se transmitea de la un director la altul. Ea nu avea

⁸⁰ Strategia lui Alexandru Bărcăcilă poate fi înțeleasă mai mult ca o încercare de a se pune la adăpost, sub imensa autoritate a lui C.I. Istrati, celebru în epocă pentru câteva lucruri: colecția de antichități moștenită din familie, bunele relații cu regele Carol I, pentru care organizase expoziția jubiliară din 1906, cultul propriei persoane și adulația lingușitorilor. Oricum, nimic nu era gratuit: deseori, panteonizându-și înaintașii, elogiatorul se lăsa el însuși elogiât. O circulară anunța oamenii de știință de pretutindeni că la 17 iunie 1902 se împlineau 25 de ani de când dr. C.I. Istrati își dăduse doctoratul. Drept care, se spunea, „credem nimerit ca cu ocaziunea acestui jubileu să oferim savantului român o adresă și un obiect de artă” (Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, dosar 74/1902, f. 39). Deloc întâmplător, suportul oferit de dr. C.I. Istrati altui „pion” al său, Constantin Moisil, reprezentantul Comisiunii Monumentelor Istorice în Dobrogea, reieșea nu numai din „spatele” pe care i-l oferea în conflictele cu angajații Muzeului Național de Antichități, ci și din materialele pe care i le publica în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*. Iar unul dintre aceste articole este cât se poate de elocvent prin mesajul său gratulatoriu: „Una din cele mai bogate și mai interesante colecțiuni particulare de antichități este sigur cea adunată, cu multă osteneală și mari sacrificii bănești, de învățatul profesor universitar din București, d-l Dr. C. Istrati. Bazele ei au fost puse de părinți, în special de mama d-sale, Maria Istrati-Capșa, o mare iubitoare a vechilor noastre monumente de artă, al cărei nume îl și poartă colecțiunea. După ce s-a îmbogățit prin numeroasele cumpărături și unele donațiuni și după ce a fost admirată la mai multe expoziții interne, colecțiunea aceasta a fost inaugurată la 21 August 1897 în Câmpina, de unde pe urmă a fost transportată la București. Aici ocupă o vastă hală din curtea Institutului de Chimie de pe cheiul Dâmboviței și câteva odăi din locuința d-lui Dr. Istrati” (Constantin Moisil, „Colecțiunea Maria Istrati-Capșa”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul IV, 1911, p. 135-145).

⁸¹ Vasile Pârvan. *Correspondență și acte...*, p. 106.

⁸² Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D 17: 1911, partea A, mapa 48, f. 120. Dosarele din această arhivă au o dublă numerotare, una mai veche, făcută cu creion roșu, și alta cu albastru, mai nouă. O folosim pe cea din urmă.

însă la temelie o argumentare științifică, ci una simbolist-identitară: „[...] nu vedem pentru ce am poseda mai multe muzee incomplete în locul unui demn de capitala unei țări ce a fost cândva una din cele mai de seamă provincii ale imperiului roman”⁸³, afirma Pârvan. Credem însă că el uzita doar o explicație clasicizată, în cazul său fiind mai mult vorba de orgoliu decât de convingeri. Și continua, invocând articolul 6, aliniatul 2 din legea privitoare la descoperirea antichităților, inspirată chiar de predecesorul său: „Când o comună urbană va înființa un muzeu de antichități în condițiunile prescrise de Ministerul Instrucțiunii Publice, obiectele antice descoperite pe teritoriul acelei comune se vor depune în acele muzee, dacă acele obiecte au similare în Muzeul Național din București. Or, piatra în cestiu ne are similare în Muzeul Național de Antichități”⁸⁴. Miza nu reieșea din informațiile ce se desprindeau din alcătuirea unui artefact, ci din valorificarea unicității sale. Bărcăcilă venise totuși cu argumentele lui, insinuând că insistențele lui Pârvan puteau fi interpretate ca vandalism:

„Acest modest avut, care poate spori din ce mai ascund castrul și împrejurările, îndreptățește creerea unui muzeu local, care s-ar putea face fără nici o împovărare pentru bugetul statului. [...]. *Socotesc că nu e în interesul științei această împrăștiere*, nefiind mai ales un monument singuratec, ceia ce rezultă din găsirea în primăvara aceasta a lespezii cu o singură cruce, de care am amintit și de care direcțiunea muzeului n-are încă cunoștință. Și chiar de s-ar hotărî să se ducă la muzeul central tot ce e aici, nu s-ar pute decât din zidăria turnului presupus al lui Iustinian, cele 9 inscripțiuni funerare, *idee la care cred că nu va înainta nimeni* [...]. Este o aripă a liceului de aci, destinată locuinței directorului, dar socotită improprie pentru locuit, fiind așezată spre Nord. Deocamdată partea de jos a acestei aripe ar putea fi foarte proprie pentru un început de muzeu, unde să se adune tot ce e [...] împrăștiat. [...] Aceasta s-ar putea realiza acum, când actualul director al liceului, ca și alți înaintași ai săi, nu locuiește în localul școlii. Nu mai accentuez asupra folosului ce ar trage elevii locali din acest muzeu, pentru a cărui instalare m-aș oferi să lucrez cu dragă inimă, *cum nu cu dragă inimă aș asista la transportarea monumentelor de aici* (s.n. A.M.)”⁸⁵.

⁸³ *Ibidem*, f. 77 r.-v. În volumul de corespondențe și acte pârvaniene editat de Alexandru Zub, documentul respectiv poate fi găsit la paginile 104-106. Este însă extras din Fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii de la Arhivele Naționale București, nu din arhiva Muzeului Național de Antichități.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 77 r.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 123 v.

În acel context, opoziția severineanului se întemeia pe trei aspecte. *Primul* era că un alt for, Comisiunea Monumentelor Istorice, ducea o altă politică decât Muzeul Național de Antichități, pretinzând ca vechile inscripții să fie lăsate acolo unde fuseseră găsite. *Al doilea* rezulta chiar din atitudinea contradictorie a Bucureștiului care, pe o parte, se plângea că localnicii distrugteau siturile arheologice nesupravegheate, iar pe de altă respingea soluția cea mai rezonabilă, a protejării celor descoperite într-un muzeu local, sub cuvânt că astfel se rata șansa reconstituirii unui „mileniu întunecat” ce lăsase mai multe urme materiale decât scrise. *Al treilea aspect*, știut de autorități dar neconștientizat de anticarii provinciali, ar fi cultura excepției de la regulă, dacă putem numi așa felul în care se aplica legea referitoare la descoperirea mostrelor de istorie antică. Mulți din veleitarii provinciali își întemeiau demersurile autonomiste pe faptul că aducerea originalului la București era o prevedere aplicată unor cetățeni obișnuiți, „uitându-se” de ea atunci când norocoșii aveau anumite funcții⁸⁶.

⁸⁶ Și existau destule precedente de la care se puteau revendica, noi pomenind aici doar un episod consumat pe vremea intransigentului Grigore Tocilescu. În 1897, directorul de atunci al Muzeului Național de Antichități îi scria protoereului din Caracal, mulțumindu-i pentru trimiterea unei copii după o inscripție descoperită de preotul Vasile Marinescu din Celeiu (Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D11: 1897-1898, mapa 34, dosarul pe 1897, f. 339). Deși conținutul inscripției îi fusese adus la cunoștință, Tocilescu voia neapărat și originalul; ceea ce demonstrează încă o dată că o probă materială era valoroasă mai întâi în sine, ca obiect vechi și unic, și abia apoi prin informațiile istorice furnizate. Tributari încă esteticii romantice a fragmentului, oamenii de atunci retrăiau entuziast niște mici secvențe dintr-un trecut pe care, altminteri, nu-l puteau reface în ansamblu; dar îl mențineau ca deziderat, orice frântură de piatră cioplită fiind inclusă, odată ce ieșea la lumină, într-un întreg preexistent, care îi oferea mai întâi un *sens* și mult mai târziu o *vârstă*: pentru semnificare era suficientă o ideologie, pentru datare se cerea însă știință. Renunțând la tonul ultimativ din adresele către descoperitorii care nu ocupau demnități, Tocilescu încerca să capteze bunăvoința preoților utilizând un artificiu retoric: îl gratula pe protoereu, prezentând lucrurile în așa fel încât să pară că între ei exista deja un acord prealabil pentru ducerea inscripției la București. Mai mult, ideea unui muzeu local transpare în subtext, dar ca o formă de concurență neloială și ca gest nepatriotic. „Interesul Muzeului Statului însă ar fi, ca să poseadă însuși originalul, recunoștea Tocilescu: cunoașteți, preacucernice Părinte, jertfele ce statul și în particular Direcțiunea Muzeului a făcut și face ca să formeze o colecțiune epigrafică completă. Nu mă îndoiesc că ne veți da originalul. În sensul acesta am rugat și pe părintele V. Marinescu din Celeiu. Pietre cu inscripțiuni latine nu cred că ar dori Prea Sf. Sa Episcopul de Râmnic a le vedea reunite la Eparhie. Ca toți bărbații luminați ai națiunii, Eminența Sa doresce să le vadă în muzeul națiunii, unde le este locul. Dacă însă nu consimțiți a da originalul, binevoiți cel puțin a

Prinzând și mai mult curaj, profesorul Bărcăcilă revenea pe 15 martie același an cu o precizare destul de sfidătoare în ochii lui Pârvan: „În comunicarea trecută mi-am arătat dorința și părerea înființării unui mic muzeu la liceul din T. Severin, unde să se concentreze ceia ce s-a găsit și se va mai găsi de aci înainte. Aceasta pare că o cer înseși ruinele rămase din vechea Drobeta, cari pierd pe măsură ce se desbracă de podoabele ce le dă glas. Muzeul de antichități din București își poate procura fotocopii de pe aceste monumente”⁸⁷. La 8 iunie 1911, Alexandru Bărcăcilă continua seria rapoartelor către București. Se înțelege că nu i le adresa lui Pârvan, ci Comisiunii Monumentelor Istorice, pentru că astfel se pune la adăpostul acestui for, neputând fi acuzat că ar acționa pe cont propriu:

„Înainte de sfârșitul anului acesta școlar mă simt dator să vă arăt ce s-a mai făcut la ruinele vechiului municipiu Drobeta, mai ales că dela 15 Martie a.c. nu v-am mai comunicat nimic. În intermediul acesta am primit de la direcțiunea Muzeului Național de Antichități o încunoștiințare cu privire la demersurile ce s-au făcut pentru construirea unui mic muzeu în Turnu Severin. Realizarea acestei dorințe se impune și pentru adăpostirea a ceia ce s-a desgropat până acum, dar mai ales în vederea continuării săpăturilor, cari cred că c-ar da rezultate frumoase. Până atunci, inscripțiunile și fragmentele sculpturale aflate în grădina publică la așa-zisul Turnul lui Sever vor rămâne acolo, sub acoperișul provizoriu construit de mai nainte. Nu se mai pot însă transporta acolo și alte monumente fiindcă s-a desființat podul de peste șanțul înconjurător al turnului. Ceia ce s-a mai găsit și se va mai găsi se va păstra în grădina liceului, neputându-se obține o cameră în local”⁸⁸.

Una dintre realitățile care îndreptăteau ofensiva lui Pârvan reieșea chiar din textul lui Bărcăcilă, severineanul recunoscând că nu putuse împiedica pierderea unei inscripții și, pentru a pune parcă gaz pe foc, sublinia că aceasta fusese descifrată de Tocilescu, predecesorul pe care Pârvan îl disprețuia fără a salva vreo aparență: „Cu părere de rău, am constatat dispariția din grădina publică (nu de la turn) a unei inscripțiuni pe care acum 3-4 ani am văzut-o acolo și care e transcrisă în: *Monumente epigrafice și sculpturale ale muzeului natural de antichități* de Grigore

permite, conform legii, a se lua un estampagiu, de către Al. N. Sterian, care vine la fața locului în interesele Muzeului” (*ibidem*).

⁸⁷ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D 17: 1911, partea A, mapa 48, f. 122 v.

⁸⁸ *Ibidem*, f. 119 r.

Tocilescu”⁸⁹. Din aceste războaie instituționale nimeni nu avea de câștigat, astfel încât părțile alternau intransigențele cu pusee de conciliatorism. Mai concret: deși în volumul de corespondență editat de Alexandru Zub avem o scrisoare în care Pârvan se plânge ministrului de Bărcăcilă, savantul încerca să obțină ce dorea și cu duhul blândeții, prin cointeressarea rivalului său. În arhiva Muzeului Național de Antichități se păstrează ciorna unei scrisori către Bărcăcilă, scrisă cam în același timp cu vehementul memoriu către Ministerul Instrucțiunii. Dorind să fie primul care afla noutățile, Pârvan îi propunea lui Bărcăcilă o colaborare mai strânsă. Mai întâi, Pârvan avea grijă să sugereze că înființarea muzeului severinean depindea de intervențiile sale și apoi că, pe viitor, ar fi fost bine ca toate sesizările ce țineau de competența Muzeului Național de Antichități și a lui personal să nu mai fie îndreptate spre Comisiunea Monumentelor Istorice, ci spre instituția al cărei director era. Oricum, atitudinea față de tendințele localiste era mai nuanțată în comparație cu perioada Tocilescu, cooptarea edililor în propriile proiecte fiind una din tehnicile persuasive pârvaniene:

„Domnule Profesor, răspunzând celor două scrisori ale Dv. adresate Comisiunii Monumentelor Istorice și în care, printre altele, insistați asupra înființării unui muzeu la Turnu Severin pentru adăpostirea rămășițelor antice locale, am onoare a vă face cunoscut cum că subsemnatul, în calitate de Director al Muzeului Național de Antichități și de membru în Comisiunea Monumentelor Istorice, încă din luna Ianuarie a cerut un credit de 10.000 lei pentru înființarea aceluia Muzeu. Propunerea mea, care fusese recomandată cu căldură de Comisiunea Monumentelor Istorice atenției onoratului Minister, neputând fi tradusă în fapt prin bugetul pe 1911-1912, firește că *deocamdată* nu se mai poate face nimic în această privință. Cu toate acestea însă, ne place a crede că D-voastră veți continua cu același zel activitatea Dv. de până acum pe acest teren, strângând și punând la adăpost – așa cum ne propuneți, în anume încăperi ale liceului – materialul archeologic atât de prețios de la Drobeta, în așteptarea construirii unui Muzeu special local, ceea ce, să sperăm, nu va întârzia prea mult. În legătură cu aceasta țin a vă mai face cunoscut că, deoarece rapoartele ce trimiteți Comisiunii mi se dau mie, iar pe de altă parte tot eu sunt acela care lupt pentru îndeplinirea dorinței Dv. de a avea un Muzeu local și cum, în fine, în materie de antichități romane Muzeul Național de Antichități este mai competent decât Comisiunea Monumentelor Istorice, pentru simplificarea lucrului ar fi bine să-mi trimiteți direct comunicările Dv.”⁹⁰.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 119 v.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 130.

Dincolo de activitățile epistolare, întrezărim felurite asperități, prestigii simbolice lezate și ciocniri între competențe oarecum similare.

Documentele anului 1911 sunt încărcate de suficiente argumente contra prezervării artefactelor cât mai aproape de zona descoperirii lor. De regulă, trimiterea acestora la București avea ca temeiuri combaterea micului trafic ilegal de antichități și a distrugerilor provocate de localnici. Se adăuga și patima savantului care îmbrăca în articol de lege fascinația geloasă pentru obiectul cercetărilor sale: odată aduse la București, inscripțiile intrau sub controlul său, asigurându-i întâietatea descifrării lor⁹¹. De exemplu, fiind sesizat, la 10 iunie 1911, că un turc din Suluc (județul Tulcea) găsisese „un vas de argint plin de obiecte de aur”⁹², Pârvan intervenea, la 25 iunie același an, pentru ca ministerul de care depindea să facă presiuni asupra prefecturii tulcene în direcția cedării acelor descoperiri către Muzeul Național de Antichități „[...] spre a fi clasificate și expuse, iar nu să le ție acolo, unde sunt ca și pierdute pentru știință, neputându-le vedea și studia nimeni”⁹³.

De cazul Suluc se leagă și un alt conflict, iscat din falia tot mai mare dintre diferitele subordonări instituționale și simbolice ale reprezentanților marelui muzeu în teritoriu. Iar existența celor două instanțe cu atribuții clare în materie patrimonială – Comisiunea Monumentelor Istorice și Ministerul Instrucțiunii, care patrona Muzeul Național de Antichități – a fost, cu certitudine, unul din factorii favorizanți ai ascensiunii localismului muzeal în anii premergători Primului Război Mondial. Când Vasile Pârvan obținea de la ministrul Instrucțiunii, C. Litzica, numirea lui N. Orghidan (22 octombrie 1911)⁹⁴ ca delegat al său în regiune, se părea ca respectiva măsură nu va duce decât la sporirea micului muzeu deja înjghebat în gimnaziul local⁹⁵. Investirea custodelui scotea însă la iveală existența, în aceeași zonă, a unui alt reprezentant legal, dar nu al Muzeului Național de Antichități, ci al Comisiunii Monumentelor Istorice, numismatul Constantin Moisil, profesor la un liceu din Tulcea. Fiind numit acolo din 1909, Moisil nu colaborase cu cei doi directori ai Muzeului Național de Antichități, George

⁹¹ Vasile Pârvan, *Corespondență și acte...*, p. 144. Într-un raport din 6 aprilie 1912 către Ministerul Instrucțiunii își exprima încrederea în „[...] explorarea arheologică patronată de stat – singura de altfel în stare a da rezultatele dorite [...]”.

⁹² *Ibidem*, p. 113. Raportul lui Pârvan datează însă din 25 iunie 1911.

⁹³ *Ibidem*, p. 114.

⁹⁴ Nicolae Orghidan (1881-1968) era în acel moment profesor de geografie la Liceul „Mircea cel Bătrân” din Constanța. La îndemnul lui Nicolae Iorga inaugurase aici un mic muzeu de arheologie. Dar în 1912 pleca la Craiova, ca profesor la Gimnaziul „Frații Buzești” de acolo. Nu știm dacă rivalitatea lui cu Moisil a avut vreo contribuție la mutarea lui într-o altă zonă, Oltenia, unde Vasile Pârvan avea nevoie de serviciile unui om de încredere.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 129.

Murnu și apoi Vasile Pârvan, adresându-se direct Comisiunii; în Buletinul acesteia publica, de altfel, un raport despre starea antichităților dobrogene, care îl învinovăța indirect pe Vasile Pârvan. Acesta reacționa identic, reclamându-l ministrului la 26 noiembrie 1911⁹⁶.

Articolul lui Mosil nu spunea altceva decât ceea ce Pârvan sesiza mereu, adică indiferența față de vestigii și traficul ilegal cu antichități. Directorul muzeului central era însă vizibil deranjat că numismatul îi nesocotea intenționat autoritatea și îl concura în zonă pe reprezentantul său, N. Orghidan.

„În dorința de a exercita o supraveghere serioasă asupra monumentelor antice din Dobrogea, onor. Comisiunea Monumentelor Istorice a însărcinat – sunt aproape doi ani – pe d. C. Moisil, pe atunci profesor la Liceul din Tulcea, cu această supraveghere, punându-i în vedere ca să corespundă în această privință cu Direcțiunea Muzeului Național de Antichități. D. Moisil însă și-a început și continuat activitatea fără a se pune în legătură nici cu predecesorul nostru, d. prof. Murnu, nici cu subsemnatul. Și, deși în ultimul timp d-sa a mai primit încă o adresă formală din partea onor. Comisiunea Monumentelor Istorice de a se pune în legătură cu noi, nici de astă dată d-sa nu a dat ascultare, continuându-și activitatea ca și mai înainte, în mod tacit, pentru a publica apoi rezultatele în revistele noastre științifice, în special în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”⁹⁷.

Era probabil o primă formă de provocare academică ce venea din provincie, iar Pârvan conștientiza acest lucru prin însăși severitatea memoriului său. De altfel, Orghidan avea să se mute la Craiova, fiind înlocuit cu Ion Ghibănescu. Nici acesta nu se impunea însă în fața lui Moisil, rămas în memoria breslei prin asiduitatea străduințelor sale⁹⁸. Acuzând centrul că nu vrea să înființeze un muzeu local pentru vestigiile dobrogene, Moisil greșea cu premeditare; își aroga de fapt inițiativa și paternitatea ideii, ignorând cu bună știință micul așezământ îngrijit de Orghidan. Pârvan riposta la primul impuls și exact în același registru, prezentându-i ministrului incidentul în așa fel încât acesta să se simtă personal lezat și să ia măsuri contra lui Moisil; insista așadar pe autovictimizare, văzând în activitatea lui Moisil doar „calomnii răspândite în

⁹⁶ *Ibidem*, p. 137-139.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 137.

⁹⁸ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D 18: 1912, mapa 49, f. 418, 445-446.

presă la adresa onor. Minister al Instrucțiunii Publice și a Direcțiunii Muzeului Național de Antichități [...]”⁹⁹.

În linii mari, Pârvan evalua proiectele localiste în funcție de încrederea pe care i-o inspirau ori nu inițiatorii, el interesându-se de capacitatea acestora de a instituționaliza, în cel mai scurt timp, exponatele cu valoare arheologică. La 26 iulie 1911, scria ministerului că aprobă organizarea unui muzeu local – finanțat de Em. E. Kretzulescu – pe terenul lui Al. T. Demetrescu din Reșca; cu condiția ca „*toate descoperirile să rămâie în starea care sunt*, afară de obiectele mărunte și de cele cari ar fi primejduite altfel, cari vor trebui păstrate precum s-a spus mai sus și adăpostite pe loc, în orice caz nu în afară de comună, și nu la persoane particulare, ci la primărie sau la șeful de jandarmi local (s.n. A.M.)”¹⁰⁰. Dezideratele sale se concretizau extrem de greu, lipsa unei sensibilități reale față de izvoarele istoriei noastre reieșind din observațiile făcute la 17 octombrie 1911; marele savant vorbea despre haosul din zona tomitană și recunoștea că o primă soluție ar fi fost micile muzee afiliate Bucureștiului: „[...] prea puține din aceste descoperiri ajung la cunoștința noastră, iar obiectele mai totdeauna se împrăștie, fie luate de lucrători, fie împrăștiate chiar de autorități”¹⁰¹.

Cu toate că soluțiile regionale nu erau prea facile în România, Pârvan nu le respingea aprioric. Dar le lua în serios abia după apariția noii legislații patrimoniale în 1913. Teoretic, înființarea unor filiale controlate de el provenea oarecum din *modelul* – mai corect spus din *precedentul* – german. La 15 februarie 1911 precizase limpede de unde se inspira, transmițându-i ministrului Instrucțiunii că: „[...] subsemnatul nu înțelege de ce să mai încarce bugetul statului cu cele 20-25.000 lei anual pentru Muzeul Național de Antichități, dacă lucrurile care ar trebui să facă mândria noastră de reprezentanți ai culturii în răsăritul Europei, adică antichitățile greco-romane propriu-zis, umple coridoarele, curtea ori grădina Universității. Cu antichitățile de astea greco-romane, în număr mai mic și de mai puțin interes științific, germanii au alcătuit la Rin, în fostele provincii romane, Germania Superior și Inferior, un întreg șir de muzee provinciale de toată frumusețea”¹⁰². Într-adevăr, pentru muzeele cu rost educativ, germanii

⁹⁹ Vasile Pârvan. *Corespondență și acte...*, p. 139.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 121.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 128.

¹⁰² *Ibidem*, p. 102. Impulsurile novatoare nu veneau din zona muzeelor de istorie, în care acumularea probelor materiale era cel mai bun semn al progresului în cunoașterea trecutului. Persiflarea acumulărilor nelimitate, care bucurau specialistul dar puneau pe fugă vizitatorul, venea din partea criticilor de artă din Belle Époque; ei condamnau muzeele-mausoleu și mortificarea exponatelor aliniate (Vezi, James J. Sheehan, *Museums in the German Art World: From the End of the Old Regime to*

mergeau pe ideea de *a sugera*, nu de *a reconstitui*; prima variantă miza doar pe reprezentativitatea rămășițelor, cea de a doua necesitând toate fragmentele de puzzle, probabil greu de recuperat în totalitate¹⁰³.

Resemnarea lui Pârvan era motivată de cazurile când localnicii refuzaseră să dea curs regulamentelor în uz, păstrând vestigiile cât mai aproape de locul identificării lor. Bunăoară, la 5 noiembrie 1912, Marin Negulescu, ajutor de primar în Craiova, expedia episcopiei Râmnicu Sărat o copie după raportul „Dlui Director al Fondațiunei Aman din acest oraș, împreună cu odoarele *ce-au fost luate vremelnice* din biserica monastirei Jitianu, din apropierea Craiovei, spre a fi expuse în muzeul Aman, pentru luminarea publicului, rugându-vă în mod foarte călduros *să binevoiți a ni le dăru* pentru totdeauna spre a fi înscrise în inventarul acelu muzeu pentru care vă vom purta toată recunoștința noastră (s.n. A.M.)”¹⁰⁴. Practica împrumutului permanentizat mai întâi *de facto* și apoi *de jure*, se impunea și în relațiile dintre provinciali, principiul utilității publice justificând parțial acest gen de „preluări”. Un eventual refuz puneă proprietarul în culpă civică, argumentul principal al expropriatorilor fiind acela că obiectul în discuție nu putea fi valorizat decât într-un spațiu public. Trecând din posesia concretă a unui individ (sau a unei instituții) care îl teauriza în aceea a unui muzeu municipal, universitar sau național, odoarele își înmulțeau la infinit numărul proprietarilor simbolici, spunea teoria¹⁰⁵. Se apela și la motivația salvaționistă, greu de contrazis: biserica de la Jitianu era izolată și fără acoperiș, obiectele meritând „o soartă mai bună”. Cu toată opoziția preotului, se încheia totuși un proces verbal, dar cu episcopia Râmnicu Sărat și nu cu Ministerul Instrucțiunii, după ce se impunea prin lege¹⁰⁶.

Din povestea de la Jitianu se naștea o corespondență instituțională aparent fadă: în ciuda limbajului curtenitor și stereotipizat, polemicii nu își abandonau defel argumentele, cauza reală a conflictului fiind înființarea, cu fonduri private, a unui muzeu local la Craiova. Pârvan spunea, pe scurt, că împărtășea vederile inițiatorului, Ștefan Ciuceanu, director al Fundației

the Rise of Modernism, Oxford University Press, 2000, p. 143-145). Având o audiență mai mare, esteticienii iscau o îndelungă dezbateră, ce afecta, finalmente, și muzeele de antichități: unde multe expozate aveau un regim ambiguu, pe jumătate surse, pe jumătate capodopere.

¹⁰³ Detlef Hoffmann, „The German Art Museum and the History of the Nation”, în Daniel J. Sherman & Irit Rogoff (eds.), *Museum Culture. Histories, Discourses, Spectacles*, London, Routledge, 1994, p. 11.

¹⁰⁴ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D 18: 1912, mapa 49, f. 467.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*, f.468 v.

Aman¹⁰⁷, dar subliniind că ținea la ideea *unui muzeu craiovean organizat ca anexă a celui central*; de aceea, acest deziderat este pus în pagină ca un fapt

¹⁰⁷ În testamentul său din 14 noiembrie 1884, Alexandru Aman lăsa două moșii, Poiana (jud. Dolj) și Corlățelu (jud. Mehedinți) pentru construirea și întreținerea unor stabilimente folositoare concitadinilor craioveni: un spital cu 20 de paturi, în timp ce cărțile și operele de artă urmau să formeze o pinacotecă, o bibliotecă și un muzeu; acestea aveau să fie deschise publicului de două ori pe săptămână. Aristia Aman, soția lui, îi reconfirma dorințele prin propriul testament, din 14 mai 1901, instituind ca legatară a întregii sale averi Primăria Craiovei. Fundația Alexandru și Aristia Aman era inaugurată la 21 decembrie 1908, în prezența lui Spiru Haret, ministru al Instrucțiunii Publice. Cronologia este însă contradictorie, căci placa memorială de pe zidul edificiului spune că acțiunea ar fi avut loc în octombrie același an. În fine, de la 1 februarie 1911, directorul Fundației era Ștefan Ciuceanu (1875-1936), atunci profesor la Colegiul „Carol I” din Craiova. Organizarea Secției de istorie și geografie i se datorează (Vezi, Gabriela Braun, Mariana Leferman, Tudor Nedelcea, *Familia Aman*, Craiova, Editura Aius, 2003, p. 24-26, 29, 34.) Geneza unei structuri muzeale neafiate sub controlul capitalei îndreptăța o primă reacție față politica centralistă a Muzeului Național de Antichități. În consecință, la 29 martie 1907, craiovenii îl somau pe Tocilescu printr-o adresă extrem de concisă, referitoare la o inscripție: „Comuna Craiova având un muzeu propriu, cu părere de rău nu vă putem satisface cererea și, în consecință, vă rog să binevoiți a lua cuvenitele măsuri pentru a se înapoia acestei primării piatra în cestiune” (Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D14: 1905-1907, mapa 44, dosarul pe 1907, f. 13). Cum Tocilescu nu ceda, disputa persista și în 1908, dar având ca pretext jurisdicția sub care se afla terenul ce găzduise „monumentul epigraphic”. Pentru a se justifica, Tocilescu susținea că piatra respectivă se aflase doar din întâmplare în grădina Bibescu, ea fiind de fapt descoperită în afara orașului. Oricum, termenii răspunsului său sunt extrem de fermi, ideea de negociere fiind exclusă din start: „[...] pentru o piatră cu inscripțiune nu poate fi niciodată vorba de similare, în asemenea caz Direcțiunea Muzeului Național e datoare să dea aceluiași Muzeu [cel craiovean în cazul nostru] o reproducere în gyps după monument. Așa cum se prezintă însă cazul cu inscripțiunea din grădina Bibescu, ea n-a fost desgropată pe teritoriul Comunei Craiova ci, precum am avut onoarea a ni se spune, la *Recica*, înainte de 1845. Totuși, Direcțiunea Muzeului este gata a procura Onor. Primăriei o reproducere în gyps după acea piatră, îndată ce piatra va intra în colecțiunile statului. Și va proceda tot astfel cu orice monument epigraphic, întrucât legea este categorică și trebuie respectată” (Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D15: 1908-1909, mapa 45, dosarul pe 1908, f. 103 r.-v.). Litigiul continua, fără șanse de soluționare, și în anul următor. Important nu era însă învingătorul, ci faptul că o dezbatere până atunci intermitentă și marginală tindea să pună în chestiune atât legile în vigoare, cât și raporturile simbolice dintre autoritățile provinciale și centrale. La 2 ianuarie 1908, primăria din Craiova mai cerea să i se restituie un bun patrimonial luat sub pretextul expoziției jubiliare din 1906 și „uitat” în Muzeul Național de Antichități. Era vorba

de le sine înțeles, asupra căruia cele două părți conveniseră demult. De exemplu, la 18 ianuarie 1913, Pârvan expedia chestiunea muzeului Aman în câteva rânduri: „[...] la scrisoarea Dv. din 13 Ian. 1913 avem onoare a vă răspunde că am primit copiiile de pe adresele dv. către Primăria din Craiova și că aprobăm întru totul vederile coprinse în ele. Cu această ocazie ținem să vă reamintim că noi întotdeauna am admis principiul Muzeelor provinciale ca secțiuni ale Muzeului central și n-am pregetat niciodată de a pune umărul la realizarea lor”¹⁰⁸.

Ciuceanu este, în schimb, prolix cu bunăștiință; în cuprinsul unui memoriu de patru-cinci pagini, reitiera, aparent în trecere, aspirația tacită de a trata pe picior de egalitate cu Muzeul Național de Antichități:

„Cu toate *fluctuațiunile politice* care s-au abătut peste Primăria orașului Craiova, am reușit să țin în respect politica la ușa cea mare a Muzeului și să rămân încă conducătorul acestui așezământ. De aceea, cu începutul noului an, m-am hotărât să reîncep proiectele nerealizate în trecut, menite totuși să transforme Muzeul Fundațiunei Aman din ficțiune, în o modestă realitate. Cu toată rezerva aparentă ce am păstrat atâta timp, vă rog să mă credeți, că am lucrat la «lumina zilei» mult și din toată inima pentru realizarea ideilor ce mi-ați sugerat în ultimele noastre convorbiri, idei pe care și eu le-am întrezărit și acceptat din vreme, ca singurele ce puteau constitui un program de muncă sistematică și rodnică (s.a.)”¹⁰⁹.

Are deci grijă să evidențieze că instituția pe care o conducea avea un sprijin instituțional local (Primăria) și un suport financiar privat, nu ministerial (testamentul familiei Aman), bucurându-se totodată de un public specializat. Nu forța însă nota, încercând totuși să menajeze toate susceptibilitățile. De aceea, nu își cerea drepturile într-un mod emfatic, fiind conștient că suportul științific și legislativ al Bucureștilor îi este

de un tip de obiect pentru care directorul muzeului bucureștean, epigrafist de meserie, avea o mare slăbiciune: „[...] o piatră cu inscripția de la începutul secolului al XVIII-lea, ce era așezată odinioară deasupra porții de intrare a vechii curți a Băniei Olteniei și, din informațiunile ce am căpătat, această piatră a fost proprită, fără nici un drept, de către Direcțiunea acelu muzeu”. Însă doljenii continuau în aceeași notă: „[...] credem că nu este deloc drept ca acest monument ce ne aparține să ne fie luat și înstrăinat, când noi posedăm muzeul «Aman», așezământ destinat pentru păstrarea acestor obiecte” (Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D15, 1908-1909, mapa 45, dosarul pe 1908, f. 1).

¹⁰⁸ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D19: 1913, mapa 50, f. 7.

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 6.

indispensabil. Ciuceanu chiar se autoironiza puțin, spre a arăta că, în principiu, nu contesta ierarhiile administrative și simbolice: „Vă rog să binevoiți a-mi răspunde cel mai târziu pe la 22 Ianuarie, deoarece la 24 Ianuarie punem temelia (morală) a unei societăți istorico-arheologice la Craiova, societate care va lucra în bună înțelegere cu Muzeul, va fi compusă din profesori și iubitori de cercetări istorice și-n care vom căuta să prindem (în mreje) și pe câțiva neobosiți arheologi din Capitală dacă nu fug de noi”¹¹⁰. De la Muzeul lui Pârvan nu avea nevoie decât de o încuviințare formală și de o acoperire simbolică, ambele necesare achiziționării obiectelor „recoltate” în zona Olteniei:

„Proiectul de asociațiune ce propun între Muzeul nostru și cel din București se întemeiază pe binevoitoarea atențiune ce ni s-a dovedit în mai multe rânduri de către D-l profesor universitar V. Pârvan. Directorul acelei înalte instituțiuni, totdeauna însuflețit de cele mai sincere simțăminte de dragoste pentru propășirea Fondațiunei ce conduc și concordă în totul cu dorința puternică ce D-sa are de a contribui cât mai mult la întemeierea și organizarea sistematică a muzeelor istorice regionale în acele ținuturi cari prezintă în adevăr interes istoric – cum e în special Oltenia, o adevărată comoară de amintiri din vremurile trecute”¹¹¹.

Verbiajul său măgulitor și conformist comportă, în subtext, tendința de a-și prezenta acțiunile ca fiind sugerate în prealabil de Pârvan însuși. Vocabularul lor este concordant, dar semantica noțiunilor utilizate de Pârvan și Ciuceanu este sensibil diferită: dacă primul tolera formarea muzeelor provinciale ca simple reprezentanțe ale muzeului central, cel de-al doilea folosea această posibilitate mai mult la nivel discursiv, spre a se impune, *de facto* și nu *de jure*, ca partener cu drepturi egale: „Îmi place să sper că în părțile esențiale suntem de acord și că veți admite și Dv. că la jertfele materiale ce am putea oferi trebuie să ni se ofere în schimb și avantajii proporționale, adică o parte din materialul ce va rezulta din săpături”¹¹². Nu întâmplător, formulările „cuminiți” sunt adesea traversate de aluzii autonomiste, bazate în special pe faptul că muzeul Aman avea alte surse de finanțare, nedepinzând de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii: „Cu puțină bunăvoință, ceva fonduri, multă îndrăzneală și cu o înflăcărată iubire de scumpa noastră Oltenie, toate aceste desiderate – socotite de unii mai sceptici ca simple iluzii – ar putea fi traduse în curând în fapte concrete”¹¹³.

¹¹⁰ *Ibidem*, f. 15 r.-16r.

¹¹¹ *Ibidem*, f. 13 v.

¹¹² *Ibidem*, f. 15.

¹¹³ *Ibidem*, f. 13 v.

Își dă deci acceptul ca instituția pe care o construia să se subordoneze Capitalei, neuitând totuși să precizeze că noul muzeu funcționa după alte temeieri decât acelea preponderent bugetare. Așa că reamintește condițiile în care se proiecta conlucrarea: „[...] să devină un fel de muzeu regional (sucursală), precum și condițiunile în care am putea ajunge la un acord și care sunt compatibile cu atribuțiunile A^{ției} Comunale și cu dispozițiunile testatorilor-fondatori”¹¹⁴.

Referindu-se în trecere la „precedentul Jitianu”, vedem că Ștefan Ciuceanu oscila între acceptarea perspectivei centraliste în teorie și respingere ei în practică. Evoca respectivul episod într-un mod deferent, preschimbându-l într-o premisă a viitoarelor colaborări: „Conflictul în chestiunea obiectelor de la Mănăstirea Jitianu ne face să înclinăm spre o înțelegere mai intimă în viitor cu Muzeul Național din București, în scop de a întreprinde în comun cercetări arheologice în Oltenia, a contribui în comun pentru susținerea cheltuelilor necesare, cu condiția expresă de a ni se recunoaște dreptul de proprietate a cel puțin 1/3 din obiectele antice descoperite și mai ales asupra acelor cari reprezintă un interes regional oltenesc”¹¹⁵. Perspectiva oficială asupra celor întâmplate la mănăstirea Jitianu o aflăm din reclamația pe care Pârvan o expediase ministrului Instrucțiunii la 6 noiembrie 1912:

„Din punctul de vedere strict legal, domnii: director al Fundației Aman din Craiova, director al Liceului din Craiova, ajutori de primar ai orașului Craiova și administratori ai plășii Balta Verde, luând cu de la sine putere obiectele sacre de interes istoric și artistic aflătoare în biserica mănăstirii Jitianu de lângă Craiova, s-au făcut vinovați de călcarea legii pentru descoperirea monumentelor istorice. În adevăr, mănăstirea Jitianu, nefiind trecută în inventarul general al monumentelor publice, urma ca, potrivit art. 3 din legea pentru conservarea monumentelor istorice și art. 4 din regulamentul acestei legi, să se facă întâi inventarul oficial al obiectelor vechi din mănăstire, la care lucrare trebuia să asiste un delegat din partea chiriarchului respectiv. Apoi acest inventar trebuia verificat de subsemnatul și copii după el trebuiau trimise subprefecturii, episcopiei și nouă. De altă parte, obiectele de cari e vorba, nefiind găsite în orașul Craiova, ele nu puteau fi sub nici un cuvânt ridicate de autoritățile din Craiova și duse la Muzeul Comunal înainte ca subsemnatul să fi hotărât dacă e sau nu locul să se aplice art. 6 al. 3 din legea pentru descoperirea monumentelor antice. [...] Or noi nu am fost sesizați de nimeni nici acum, nici cu alte prilejuri, când de pildă o oală cu peste 250 de monede dace găsite în jud. Dolj, și care de drept

¹¹⁴ *Ibidem*, f. 15 r.

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 13.

aparținea Muzeului Național, a fost arbitrar înaintată de Prefectură [...] Muzeului Aman și confiscate acolo. Suntem de părere că toate aceste obiecte strânse la Muzeul Aman să se considere numai ca *depozitate* acolo în numele Muzeului Național care e de drept proprietarul lor”¹¹⁶.

Deși nu își ascunsese niciodată disprețul față de Tocilescu, Vasile Pârvan cita cu asiduitate regulamentele inspirate de mai modestul său precursor. Împrejurările nu erau însă în favoarea sa, noile prevederi în materie – apărute în 1913 – fiind mult mai îngăduitoare cu micile ambiții din provincie. De aceea, oferim încă un citat relevant din scrisoarea lui Ștefan Ciuceanu, în care punerea muzeului Aman sub autoritatea celui bucureștean venea la paritate cu săgețile contra legislației care fundamentase până atunci excesele perioadei tocilesciene:

„În felul acesta, câmpul de operațiune al Muzeului nostru s-ar lărgi enorm, fiind considerat ca un fel de sucursală a celui central din București, lucrările noastre ar corespunde și mai mult cerințelor unui muzeu modern, fiind controlate de către Direcțiunea celui din Capitală, colecțiunile actuale s-ar spori simțitor cu tot ce prezintă un interes real istoric, și nu ne-am mai lovi la fiecare pas de dispozițiunile restrictive și prea centralizatoare ale legii din 1893 pentru descoperirea monumentelor antice sau de avertismentele formale ale P.S.S. Episcopului celor cinci județe din Oltenia”¹¹⁷.

Reacția față de aceste forme de control juridic, bănesc ori simbolic a stimulat ideologia localistă, mai activă atunci la nivel de practică, nu de concepție. Dovadă a eforturilor de emancipare stau insistențele de a atrage în competiția dintre centru și provincie niște autorități sau binefăcători locali; aceștia nu contestau competențele Bucureștiului, dar îi diminuau puterea de decizie prin faptul că scoteau muzeele din subordonarea financiară și academică față de capitală.

Dar cea mai bună armă de apărare pe care militanții culturali de felul lui Ciuceanu o ofereau muzeelor locale era publicul, dacă nu avizat atunci măcar pasionat. Că să înțelegem cum se născuse ideea de muzeu local, reproducem un pasaj dintr-un memoriu pe care Ștefan Ciuceanu îl prezentase primarului din Craiova:

¹¹⁶ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D 18: 1912, mapa 49, f. 460 r.-v.

¹¹⁷ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D 19: 1913, mapa 50, f. 13.

„[...] c) Am ținut (și voi mai ține) conferințe publice, prin care am căutat să popularizez ideea «Însemnătatea și menirea unui muzeu regional istoric în Craiova» și să combat indiferentismul nenorocit, care stăpânește spiritul nostru public față de monumentele istorice ce abundă în părțile Olteniei; d) Am apelat pe cât am putut la diferiți iubitori de antichități și de cultură în genere, spre a-i decide să acorde Muzeului cât mai multe donațiuni în bani, obiecte antice sau mobilier și rezultatele obținute sunt îndemnătoare și pentru viitor; e) Sunt pe cale de-a provoca, în cursul luni Ianuarie 1913, constituirea unei «Societăți istorice» [...]. Ar fi un mare succes pentru Muzeul nostru, dacă am reuși să facem din această eventuală Societate un auxiliar prețios, un fel de *Societate a amicilor Muzeului*, care să lucreze pentru noi și mai ales dacă din sânul membrilor ei s-ar constitui un *Comitet Consultativ* al Muzeului, cu anumite atribuțiuni regulamentare, servind ca un fel de consiliu sfătuitor pe lângă Director, în chestiuni de mai mare importanță – de exemplu, cumpărări de obiecte și de tablouri în valoare superioară sumei de lei 500, putând fi consultat și de Dvs. la numirea funcționarilor Muzeului sau la stabilirea bugetului Fundațiunii etc.”¹¹⁸.

Găsirea unor stipendii extrabugetare, crearea unui public de cunoscători și donatori sau instituirea unui consiliu consultativ cu rol de cenzor al activității directorului constituiau, pe de o parte, dovezi că modelul de organizare conceput de Ciuceanu era, într-adevăr, de inspirație occidentală; iar pe de altă parte, erau și un *à propos* nu tocmai agreabil față de situația osificată de la Muzeul Național de Antichități. Cea mai bună metodă de a critica cultura muzeală din România fără a intra în conflict deschis cu mai marii vremii era să invoci modelul occidental: cu aerul că nu te referi la o realitate obiectivă, demnă de urmat, și nu îți acuzi explicit compatrioții:

„[...] la atare așezăminte normele dupe care se efectuează recrutarea întregului personal, administrativ și tehnic, nu sunt decât știință (pricepere) și conștiința fiecăruia, adică meritul. Bibliotecarii și mai ales custozii de muzeu nu pot fi improvizați în funcțiunea lor pe simplul motiv al interesului de partid politic, fără a se primejdui fundamental însăși instituția. În țările și în vremurile de cultură temeinică, e o dogmă nediscutată că un bibliotecar trebuie să fie un om de cultură, un intelectual îndrumător și povățuitor al publicului cititor în alegerea operilor de lectură, iar un Director (conservator) sau un Custode de muzeu trebuie să poseadă cel puțin cunoștințe aprofundate de muzeologie (tehnica muzeelor), arheologie, artă și istoria artelor, numismatică, paleografie etc., dacă nu reprezintă și o reputațiune științifică bine stabilită. În scop de a cunoaște în mod

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 8 r.-v.

comparativ organizarea Muzeelor regionale și locale din apusul Europei, și mai ales situațiunea personalului de serviciu, subsemnatul am întreprins în lunile August și Septembrie a.c. un fel de anchetă, trimetând Direcțiunei câtorva din ele un fel de adresă – circulară alcătuită din o serie de întrebări, asupra cărora solicitam a mi se răspunde. Ei bine, absolut toți Directorii de muzeu din Franța, Germania, Italia, Austria și Belgia m-au asigurat că instituțiunile ce conduc sunt cu totul ferite de orice băntuială politică locală”¹¹⁹.

Memoriul lui Ciuceanu avea drept cheie ideea de cooperare, nu de subordonare, cointeresarea Bucureștiului urmând să se producă în temeiul unor tratative pe picior de egalitate; iar argumentul era, evident, pecuniar: „Propunerea aceasta nu e o himeră, Fondațiunea «Aman» dispune de un venit cu mult superior Muzeului Național de Antichități din București, fondurile bugetare care ne stau la dispoziție n-au decât să fie mai rațional distribuite și, atunci, cred că se va putea rupe din bugetul ei ordinar o sumă de 5-6.000 lei pentru a se întreprinde săpături arhiologice sub conducerea Directorului Muzeului din Capitală în una din numeroasele localități din Oltenia, reputeate ca stațiuni preistorice sau Daco-Romane (Răcari, Romula, Serverin, Dumbești, Dessa, Vădastra, Polovragi etc.)”¹²⁰.

Tensiuni la Marea Neagră

Zelul pe care îl depunea în vederea măririi și diversificării inventarului din Muzeul Național de Antichități îi aducea lui Tocilescu numeroși dușmani; cu mulți dintre ei el negociase „la sânge”, încercând să scadă prețul obiectelor puse în vânzare. Prin urmare, aceștia se simțeau înșelați sau chiar deposezați în mod samavolnic de artefactele pe care le propuneau statului spre achiziționare. Astfel, în februarie 1890, I. Iordănescu scria a doua oară Ministerului Instrucțiunii (Th. Rosetti), după ce se plânse, fără rezultat, prim-ministrului George Manu. Care era problema? În septembrie 1888 trimisese la Muzeul Național de Antichități, pe cheltuiala sa, o piatră de marmură cu inscripții latine, Tocilescu promițându-i în schimb 200 de lei noi. Dat fiind că plătise transportul de la Constanța la București, prețul i păruse mic lui Iordănescu. Trecuseră însă doi ani și jumătate și nici măcar acei bani nu-i parveniseră, el îngroșând rândurile nemulțumirilor ce reclamau în fel și chip pierderile suferite în

¹¹⁹ *Ibidem*, f. 9 r.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 13 r.-v.

urma tratativelor cu directorul Muzeului Național de Antichități¹²¹. Raportarea la autoritățile centrale din domeniul muzeisticii părănd multora tot mai păguboasă, căutarea unor soluții convenabile în teritoriu se intensifica.

Între timp, Grigore Tocilescu se angaja într-una din cele mai încrâncenate dispute ale carierei sale. La 21 mai 1890, scria un memoriu către ministrul ad.-int. al Instrucțiunii, Theodor Rosetti, opunându-se vehement creării unui muzeu local la Constanța și expunându-și totodată crezul său în materie. O instituție centralizată urma să fie, în concepția tocilesciană, un *passe-partout* al cercetării de resort. Abia pe locul doi venea și interesul social care justifica, oarecum, o concepție mai spectaculară a *display*-ului obiectual:

„D. Prefect al distr. Constanța, pe lângă raportul său nr. 11054/89, înaintând decisiunea sa nr. 13 luată pentru înființarea unui Muzeu în orașul Constanța, solicită de la Onor Minister cuvenita aprobare. Prin rezoluțiunea pusă pe menționatul raport cerându-se subscribului a-și da avisul asupra acestei cereri, vin respectuos, Dle Ministru, a vă supune la cunoștință următoarele:

Ideia înființării unui muzeu în orașul Constanța este, în condițiile excepționale în care se găsește țara noastră sub raportul antichităților, o idee nu numai greu de realizat, dar chiar contrarie scopului ce s-a urmărit și se urmărește prin înființarea unui Muzeu Național în Capitală. În adevăr, acest muzeu tinde a aduna și a espune în ordine sistematică puținele rămășițe ale antichității greco-romane, răspândite în diferitele părți ale țării, înlesnind astfel bărbaților specialiști din țară și străinătate, profesorilor și studenților universitari, ca și publicului, mijlocul de a le vedea și studia laolaltă și de aproape. În special secțiunea monumentelor epigrafice procură profesorilor de Epigrafică și de instituțiunile vechi ale Grecilor și Romanilor materialul cel mai prețios, care dacă ar fi lăsat împrăștiat prin diferitele localități unde s-a aflat, ar fi rămas desigur neutilizat și chiar espus periciunei. Pentru aceasta avem destule și îndestul de triste exemple: petrele cu inscripțiuni latine de la T. Severin stau până azi espuse la toate intemperiiile în grădina publică de acolo, neutilizate și nestudiate de nimeni, din cauză că, în 1883, Consiliul Comunal a refuzat să le dea Muzeului Statului. La Constanța, la Tulcea, la Caracal, petre adunate în Curtea Prefecturilor au fost ridicate și însușite de particulari, uneori chiar cu concursul administrațiunei; arderea palatului administrativ din Constanța în 1882 a prefăcut în cenușă una din inscripțiunile cele mai importante privitoare la orașul Tomis.

¹²¹ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D 7: 1888-1890, mapa 27, dosarul pe 1890, f. 17.

Înființarea unui muzeu într-o localitate presupune o persoană capabilă care să-l dirigă, un local mai mult sau mai puțin propriu care să-l păstreze, un fond sau o colecțiune deja ecsistentă, și fonduri pentru creșterea continuă a colecțiilor, pe lângă măcar o parte din populațiune care să aibă gustul și să simtă trebuința de a se instrui în Musee. La Constanța, din nefericire, nu avem nimic din toate acestea; local, personal, fonduri, totul lipsește, și dacă o dată pe an, în timpul sezonului băilor, vine lume mai multă, aceasta desigur nu caută distracție în descifrarea migăloasă a inscripțiunilor; așa încât, din orice punct de privire s-ar considera decisiunea. Prefecturei d. Constanța, nu mi se pare că ar putea să dea niște rezultate practice. Prin menționata decisiune, d. Prefect mai cere de la Onor Minister să înapoieze județului toate petrele și obiectele antice ce se află în Museul național din Bucuresci cu proveniență din Dobrogea, pentru a se putea așeza în muzeul în perspectivă al Constanței, cerere pe nimic justificată, deoarece aceste petre și obiecte au fost adunate și aduse la Museul din Bucuresci cu cheltuielile Ministerului Cultelor, iar nu ale județului Constanța, și prin grija și ostenelele Direcțiunei Museului, iar nu ale Prefecturei.

Comunicându-vă cele ce preced, vă rog Dle Ministru să binevoiți a da ordine în consecință spre a nu fi împiedicat pe viitor de către autoritățile administr. ale jud. Constanța, de a aduna și ecspedia museului din Bucuresci monumentele și obiecte[le] antice ce se descoperă zilnic acolo și a le invita, totdeodată, de a-mi da tot concursul de care voi avea trebuință în îndeplinirea sarcinilor ce-mi incumbă de drept, ca Director al Museului de antichități”¹²².

În continuarea memoriului, chiar pe spatele ultimei file, Tocilescu își dezvoltă argumentația într-un alt răspuns dat Ministerului:

„Dle Ministru al Cultelor și Instr. Publice,

DI Prefect al județului Constanța, prin raportul nr. 556/89, [...] roagă pe Onor Minister a-i încuviința să ridice peatră brută și cioplită în muchea de la monumentul de la Adam Clisi, care n-ar avea pe dânsa vreo inscripțiune. În același timp se oferă «a continua la monument opera de cercetare prin distrugerea zidărilor, ridicând petrele brute pentru trebuința șoselelor și a podurilor». Subscrisul, în urma bunăvoinței ce ați avut de a-i cere avisul asupra acestei propuneri, vă roagă, Dle Ministru, să binevoiți a pune în vedere acelei Onor. Prefecturi că orice peatră, brută sau cioplită, cu proveniența de la monumentul Adam Clisi este, pentru opera de restaurație,

¹²² *Ibidem*, f. 29 r.-v., 38 r.-v. Dosarul citat este legat în așa fel încât memoriul lui Tocilescu începe la fila 29 r.-v. și continuă la fila 38 r.-v.

tot așa de importantă ca și o peatră de inscripțiune; și că săpăturile la acel monument, făcându-se după un plan sistematic de către Direcțiunea acestui Museu, nu se poate amesteca administrația, dărâmând zidurile în scop de a ridica petrele brute trebuincioase la șosele și la poduri. În asemenea condițiuni nici o cercetare științifică n-ar mai fi posibilă”¹²³.

Nerăbdător și insistent, Tocilescu scria din nou Ministerului Instrucțiunii, în aceeași problemă, pe 6 iunie 1890. Potrivit unui artificiu retoric aplicat deseori, repunea problema încât să pară că războiul contra prefecturii Constanța era mai mult al ministrului decât al său. Focaliza expunerea pe vandalisme locale care necesitau intervenția centrului, dificultatea de a obține o reacție fermă datorându-se și faptului că prefectul, spre deosebire de primar, era tot un reprezentant al guvernului. Redăm un fragment din ciorna acelui document:

„Ordinele Dv. nr. 2978/90 și nr. 4107 adresate Prefecturii de Constanța în cestiunea antichităților dobrogene, nu numai că n-au fost executate, dar se pare că ele au avut un efect cu totul contrar: d. prefect Scheletti n-a revocat ordinele ce dăduse subprefecturilor și primăriilor și prin care își rezerva exclusiv dreptul de a ridica petrele cu inscripțiuni sau obiectele antice pentru museul în perspectivă din Constanța. În luna maiu trecut, ducându-mă la Ostrov pentru a regula transportul sarcofagului găsit [...], d. administrator mi-a declarat că nu-mi poate permite, întrucât are ordinul dlui Prefect de a-l transporta la Constanța; la Constanța, cerând dlui Prefect prin adresa nr. 10 de a da ordine autorităților administrative să ni se permită a ridica și transporta cu spelele museului monumentele antice ce vom descoperi, d-sa nici m-a onorat până acum cu un răspuns. Din contra, văzând că am început săpături sistematice în cimitirul greco-roman de lângă Constanța, d-sa a pus vreo 10-12 oameni, cari de 2 săptămâni scormonesc mormintele în dreapta și în stânga, fără altă preocupare decât aceia de a afla obiecte de aur și sticle; acei oameni deși au stricat 20-40 de morminte [...] n-a putut găsi – cel puțin atât au arătat eri – decât vreo 2 sticle și lampă de bronz. Regulamentul [...] prevede categoric că nimeni nu poate face săpături archeologice fără autorizarea ministerului și în prezența unui membru al Comitetului archeologic; Prefectura Constanța găsește de cuviință a întreprinde săpături cu de la sine putere și fără a încunoscința măcar pe Minister, ba chiar împedică Direcțiunea Museului în cercetările sale. La cererea ce custodele Museului a făcut-o dlui Prefect pentru a-i permite să transporte la gara Constanța peatra cu inscripțiune ce s-a găsit

¹²³ *Ibidem*, f. 38 v.

zilele acestea în Str. Carol, d. Prefect a răspuns că «nu dau nici o peatră, căci petrele sunt ale mele; tot ce găsesc eu este al meu».

Comunicându-vă respectuos cele ce preced, vin respectuos a vă ruga, Dle Ministru, să benevoiți a lua măsurile cuvenite, pentru ca să înceteze o stare de lucruri care face imposibilă orice cercetare științifică în cuprinsul județului Constanța: a) d. Prefect să fie invitat a revoca dispozițiunile luate de d-sa pentru formarea unui muzeu în Constanța; b) să înceteze cu săpăturile făcute fără nici o autorizațiune prealabilă; orice peatră cu inscripțiune sau orice obiect antic să se adune pentru Muzeul național din București conform art. 1 din Regulament, Prefectura trebuind să dea tot concursul trebuincios Direcțiunei Muzeului în îndeplinirea acestor sarcini”¹²⁴.

La 8 iunie 1890, deci după două zile de la memoriul mai sus citat, Tocilescu îi reamintea ministrului de pietrele din strada Carol, pe care prefectul constănțean nu voia să le dea¹²⁵. Apoi, după alte câteva zile, revenea imperturbabil la războiul cu prefectul Skeletti; însă esența conflictului era de fapt una relațională, nu instituțională, iscându-se din nepriceperea lui Tocilescu de a-și atrage colaborarea localnicilor; prefera să se impună ca executor drastic al unor prevederi legislative care, fără sprijin local, erau mai mult literă moartă. Deprinzându-se cu acuzațiile tipizate aduse în continuu de Tocilescu, localnicii le preschimbau în contraargumente ce ajungeau să susțină punctul lor de vedere. Bunăoară, neîncetatele sesizări tocilesciene referitoare la traficul de antichități din zona portului deveneau principalul motiv pentru care constănțenii puneau șantierelor arheologice sub supraveghere specializată; una care nu îl deranja în mod concret pe savant, dar îi rănea orgoliul din cauză că îl obliga să se supune unor reguli de aplicat, în concepția sa, celorlalți, nicidecum lui:

„Dle Ministru [al] Cultelor și Instr. Publice,

Noile dispozițiuni luate de d. Prefect al jud. Constanța, în privința cercetărilor arheologice, mă silesc din nou să intervin pre lângă Dvoastră. În ziua de 14 iunie curent, d. Prefect chemând urgent la Prefectură pe custodele muzeului i-a pus în vedere a nu face nici o cercetare și săpătură singur, decât numai cu scirea Dsale și totdeauna însoțit de un agent milițienesc. În consecință, d-sa a și dat ordinul [...] către d. Polițai de Constanța și în care se citește următoarele: «veți îngriji ca un agent al Dvoastră să stea neclintit acolo cu ordin ca îndată ce se va descoperi ceva să oprească de a se lua orice obiect sau de a pune chiar mâna pe lucrurile

¹²⁴ *Ibidem*, f. 89 r.-v., 90 r.

¹²⁵ *Ibidem*, f. 91 r.

descoperite mai nainte de a mi se face cunoscut și de a avea răspunsul meu». Motivul acestei dispozițiuni dl. Prefect a binevoit a-l arăta delegatului subscrisului în termenii următori: «Trebuie să știm tot ce se duce din județul meu și, pe urmă, cine mă asigură pe mine că d-ta și domnul Tocilescu nu băgați ceva în buzunar, din ceea ce găsiți?». Aceste cuvinte rostite în prezența mai multor funcționari și orășani din Constanța au fost urmate de amenințări că va pune pe custodele museului într-o căruță și-l va trimite la București mai adăugând: «în județul meu eu sunt ministru iar nu d. Rosetti; am ordonat la toți să nu te mai lase să faci săpături și cercetări, până când nu vei avea ordin din parte-mi, căci trebuie să fiu de față la săpături».

[...] Subscrisul s-a văzut silit a suspenda cercetările și a aduce respectuos la cunoștința Dvoastră faptul, cu încredere, că d. Prefect va fi silit să recunoască că n-are drept a se amesteca în atribuțiunile Direcțiunei Museului, și mai puțin încă de a o injuria, bănuind-o de neonestă și punând-o sub privigherea sergentului de oraș¹²⁶.

Multe din intervențiile lui Tocilescu în teritoriu erau absolut justificate: indiferent de animozitățile create pe moment, inițiativele sale erau în limitele legii și vizau protejarea patrimoniului arheologic al țării. Iar infraționalitatea din domeniul său, deloc neglijabilă¹²⁷, era o excelentă acoperire pentru aglomerarea cât mai multor obiecte la Muzeul Național de Antichități. Bunăoară, la 16 iunie 1895, Tocilescu răspundea unei adrese a Ministerului de Război, care cerea lămuriri pentru felul în care se consumaseră cele 100 de cartușe ale gardianului de la Adamclisi: „[...] au fost întrebuințate, de către gardianul monumentului Adam Klissi, mai întâi în contra unei bande de tâlhari care l-a atacat într-o noapte, și cu darea în fiecare seară a unei detunături la ruinele monumentului. Mai adaog că numai

¹²⁶ *Ibidem*, f. 93 r.-v. Prefectul cu care se războia Tocilescu era Scarlat Skeletti, care avea să ocupe acea funcție între 8 octombrie 1889 și 16 noiembrie 1891. Custodele amenințat că va fi urcat într-o căruță și trimis la București era Al. Doicescu, iar ministrul pomenit în trecere era Theodor Rosetti, deținător al portofoliului Instrucțiunii (până la 16 noiembrie 1890) în guvernul generalului George Manu.

¹²⁷ Probabil că relatările presei despre goana după aur din America determinau și la noi o adevărată febră a comorilor. Astfel, mulți români îi scriau ministrului Instrucțiunii sau ministrului Domeniilor, spunând fie că au văzut flăcări nocturne, în locuri bănuite că ar ascunde comori, fie că ar poseda iarba fiarelor, care le-ar garanta succesul în cercetări (Vezi, Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 449/1899-1900, f. 2 r.-v., f. 3 r.-v., f. 7 r.; dosar 1622/1904, f. 9 r., f. 52 r., 79 r., 83 r., 101 r., 103 r., 110 r.-v., f. 136 r.; dosar 2212/1907, f. 1 r., f. 2 r.-v., f. 11 r.-v., f. 12 r., f. 18 r., 66 r., 92 r., f. 122 r., f. 142 r.).

aceasta pune în respect pe năvăliții locuitori din partea locului, cari își fac o plăcere de a profita de întunecul nopții ca să strice obiectele descoperite în timpul zilei”¹²⁸. Dar maniera vindicativă prin care monopoliza monumentul de la Adamclisi s-a repercutat, retrospectiv, și asupra celorlalte sesizări ale sale; deși îndreptățite, erau văzute toate ca reconfirmări ale autoritarismului prin care se impusese ca om-forte în domeniul antichităților. Iar adversarii săi aveau suficiente pretexte de a-l ataca. Cu fonduri ministeriale și cu soldați care lucrau ca muncitori¹²⁹, Tocilescu nu putea fi concurat de nici un coleg și trezea gelozii previzibile. Cel mai mult a deranjat însă demontarea vestigiului și transportarea lui la București: mulți vedeau în acest demers o probă de vandalism născut din egoism, din dorința a-i împiedica pe ceilalți să cerceteze edificiul; în plus, ambiția lui Tocilescu de a impune Trofeul ca simbol peren al latinității noastre era și ea percepută ca o încercare meschină de a face publicitate propriei persoane¹³⁰. Dintr-un document datat 25 mai 1891¹³¹, deducem că proiecta un alt sediu de muzeu, care să cuprindă uriașul monument roman, transportat în întregime la București. Din felul în care îl prezenta, se vede că lui Tocilescu nu îi era indiferentă metoda de conservare a spectaculosului vestigiu, această grijă survenind însă doar atunci când enunțarea ei sprijinea interesele sale: „[...] desgroparea monumentului Adam Klissi și recunoașterea însemnătății sale istorice și artistice a venit să

¹²⁸ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D9: 1894-1895, mapa 32, dosarul pe 1895, f. 235 r.

¹²⁹ La 18 martie 1895 cerea Ministerului de Război 50 de militari pentru trei luni de lucru, dar i se aprobau numai 40 (*ibidem*, f. 181, 201).

¹³⁰ Grigore Tocilescu știa să-și vândă „marfa”, el speculând și un context academic în care *monumentul* (fragmente arhitecturale, inscripții ori pietre tombale identificate aleatoriu pe teren) surclasa deocamdată *documentul* (actele scrise în cancelarii și clasificate în arhive). Filologia, odinioară simbol al erudiției și al accederii sigure la adevăr pe calea unor eforturi asidue, era sinonimizată acum cu supoziția hazardată și cu teoriile de cabinet. La noi cel puțin, ea nu trăia cea mai bună epocă a sa, pentru că susținea formarea limbii române într-un areal unitar, ce cuprindea și o zonă de la sud de Dunăre. Or, arheologia servea mai bine patriotismul nostru, plusul de științificitate pe care i-l atribuiau venind și din descoperirile concrete, nord-dunărene, care persiflau ipotezele lingvistice, nefavorabile continuității daco-romane în spațiul disputat cu ungurii. Venind cu probe empirice, materiale și deci „obiective”, arheologia umilea filologia, care părea tot mai speculativă și mai orientată politic (Vezi, Dimitrie Onciul, „Tradiția istorică în chestiune originilor române”, extras din *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, tom XXIX, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1907, p. 580, 584).

¹³¹ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D8: 1891-1893, dosarul hârtiilor pe 1891, mapa 28, f. 75 r.-v., 76 r.-v.

impună un element nou și indispensabil care trebuie ținut în seamă în alcătuirea planului noului edificiu al Muzeului. Este vorba de a espune numeroasele sculpturi ale monumentului în cestiune în legătura și dispozițiunea lor primitivă și a da publicului o idee cât mai exactă și mai aproape de realitate asupra formei monumentului însuși”¹³². De aceea, aducerea în capitală a unor inscripții sau obiecte de mai mici dimensiuni, deși absolut îndreptățită, era receptată prin prisma negativă a cazului Adamclisi. Suspiciunea că se făcea exces de zel, iar legea era aplicată cu intermitență sau cu dublă măsură plana așadar asupra celor mai mărunte achiziții ale Muzeului Național de Antichități. Așa că despărțirea vestigiului de ambientul existenței sale milenare era invocată invariabil în conflictele cu Tocilescu, fie că era într-adevăr așa, fie că nu exista realmente un context cultural-arheologic de care obiectul găsit să fi fost rupt.

Deseori, unele inscripții sau antichități erau aflate în locuri unde ajunseseră din întâmplare, dar opozații ducerii lor la Muzeul Național de Antichități se prevalau tot mai mult de *teoria conservării contextuale* a acelor vestigii. Curentul localist – sau contextualist – nu a apărut deci ca o manifestare în sine, ci ca o reacție spontană față de stilul dominant al directorului Tocilescu. Iar discursul justificativ al anticentraliștilor s-a coagulat treptat, fiind inspirat involuntar chiar de savantul bucureștean, atunci când cerea insistent amănunte despre modul în care fusese descoperit un obiect, despre cadrul geografic și geologic ce-l găzduise. Apoi, existența unei mici rețele de oameni avizați îi fusese cu adevărat indispensabilă, cu mențiunea că din rândurile lor aveau să se desprindă viitorii săi opozanți. Căci tocmai instrucțiunile primite de la centru le furnizau acestora motivațiile transformării celor dezgropate în embleme ale unor ținuturi bine conturate istoric, nu în simple mostre de panromânism.

Procedurile care făceau trecerea de la descoperirea unui obiect la identificarea lui sunt rezumate de Tocilescu într-o adresă către un revizor școlar din Dolj, înșiruirea aspectelor pe care cel din urmă trebuia să le urmărească devenind peste timp un *savoir faire* al conservării *in situ*. Mai concret, la 10 august 1892, directorul Muzeului Național de Antichități era înștiințat că „un obiect de metal în formă de cocoșiu, găsit de soția locuitorului Ion Oanță din cătunul Cioroiu Nou, comuna Siliștea Crucii, județul Dolju, într-o grădină de lângă casa unde are sădită viea și care nu este departe de punctul de unde se zice că în vechime ar fi fost o cetate”¹³³. La 20 august același an, Tocilescu îi scria revizorului școlar al Doljului, cerințele adresate acestuia conturând diferența dintre cei care, aidoma lui,

¹³² *Ibidem*, f. 75 r.

¹³³ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D8: 1891-1893, dosarul pe 1892, mapa 29, f. 79.

țineau seama de peisajul arheologic doar pentru a introduce toate informațiile în fișa exponatului și cei care judecau invers, considerând că obiectul era valoros numai dacă puneau în valoare complexul cultural (geografie, istorie, tradiții) ce-l înconjurase atâta vreme:

„Pentru că valoarea acestei aflări atârnă mai cu seamă de la împrejurările în care s-a făcut descoperirea, dacă obiectul s-a găsit lângă vreun zid, în vreo clădire [...], vă rog Dle Revisor să binevoiți a merge la fața locului și cu competența ce ni este cunoscută să culegeți toate informațiunile trebuincioase asupra împrejurărilor acestei aflări, dacă nu s-a dat și peste alte obiecte antice în ocasiunea de față sau mai înainte; de asemenea, ar fi de dorit o relațiune amănunțită asupra cetății din apropiere: situațiunea, forma și dimensiunile ei aproximative; dacă în acel loc s-a dat peste zidării sau peste obiecte vechi etc.”¹³⁴.

Suntem în 23 februarie 1907, în plină răscoală țărănească. Dintr-o adresă a Ministerului de Interne, mai precis a „Direcțiunii administrațiunei generale a personalului și poliției generale”, către Ministerul Instrucțiunii aflăm, indirect, despre tensiunile care aveau ca miză zona arheologică a Constanței. Mărul discordiei era proiectul unui muzeu local, acesta trezind însă ostilitatea Bucureștiului: „D-l Tocilescu a spus că nu se poate aproba asemenea Muzău – se relatea în acel document – deoarece s-ar aduce prejudicii celui național din București”¹³⁵. Ministerul de Interne încerca să-i explice arheologului activitatea prefectului constănțean, înțeles greșit de Tocilescu: „[...] scopul înființării celui Muzău în Constanța este ca să poată strânge de pe la toți locuitorii din întreg județul obiecte antice, ce se găsesc prin casele lor, din cari cele mai multe se vând pe la evrei sau greci, cari le expediază în străinătate. Locuitorii acestui județ sunt dispuși a oferi obiectele lor pentru Muzăul din orașul Constanța și s-au și adunat 200 bucăți; când dacă ar trebui să se colecționeze pentru Muzăul din București posesorii lor ar ascunde obiectele și apoi le-ar vinde solicitorilor străini”¹³⁶. Oficialilor din capitală li se expuneau atât avantajele acestui proiect, cât și pierderile care decurgeau din respingerea dezideratelor localiste: „[...] și cum Muzăul din Constanța ar fi tot sub ordinele Dv. și astfel oricând ați putea dispune care anume obiecte să rămână în Muzăul din Constanța și care să fie transportate la Muzăul Național din București”¹³⁷.

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 2212/1907, f. 15 r.

¹³⁶ *Ibidem*, f. 15 r.-v.

¹³⁷ *Ibidem*, f. 80.

Constanțenii doreau însă o autorizație care să se sprijine pe o prevedere legislativă, prefectul lor fiind „convins că până în primăvară va aduce încă un număr considerabil [de exponate], deoarece *toți deținătorii unor asemenea obiecte sunt dispuși a le oferi în mod gratuit sau pe prețuri neînsemnate, când ar ști că acele obiecte vor fi expuse în muzăul local* (s.n. A.M.)”¹³⁸.

Fobia pe care Grigore Tocilescu o avea față de muzeele provinciale este binecunoscută. Totuși, problema acestora nu era tranșată în cheie ideologică sau științifică, ci pe cale decizional-administrativă. Iar impulsul esențial l-au dat mai întâi nemulțumirile țărănești provocate de crearea spațiilor de protecție a siturilor: cum s-a întâmplat la Adamclisi, unde împrejmuirea tăia islazul în două¹³⁹. Dar pe fondul răscoalei țărănești care provoca demisia guvernului conservator, la 12/25 martie 1907, ofensiva antilocalistă a lui Grigore Tocilescu devenea total inadecvată față de urgențele guvernării; mai ales că sătenii erau permanent denunțați drept principal pericol pentru integritatea obiectivelor patrimoniale. Cum în primăvara lui 1907 directorul Muzeului Național de Antichități nu părea să înțeleagă că alte vandalisme, mult mai grave, preocupau autoritățile, Ministerul Instrucțiunii tăia nodul gordian, informându-l sec, printr-o adresă, că aprobase întemeierea unui muzeu local la Constanța. Documentul are data 6 martie, fiind trimis deci cu șase zile înainte de căderea guvernului conservator: „Am onoare a vă face cunoscut că, în urma intervenirii Ministerului de Interne prin adresa 10017 din 23 februarie expirat, am autorizat facerea unui muzău în Constanța, pentru strângerea obiectelor antice de pe la toți locuitorii din acel județ, *cu condițiune ca, din obiectele similare găsite, unul să se trimită la muzăul ce dirigeți*, conform art. 6 din legea pentru descoperirea obiectelor și monumentelor antice, iar obiectele unice să se păstreze vremelnic la muzăul din Constanța, ca depozitar al muzăului național din București”¹⁴⁰. Retrospectiv, hotărârea conservatorilor,

¹³⁸ *Ibidem*, f. 16.

¹³⁹ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D11: 1897-1898, mapa 34, dosarul pe 1897, f. 98 r.

¹⁴⁰ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D14: 1905-1907, mapa 44, dosarul pe 1907, f. 8. Articolul 6 din legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor a trezit multe nemulțumiri, din cauză că cetățeanul era obligat să accepte decizia autorităților, în speță a directorului Muzeului Național de Antichități și a ministrului Instrucțiunii, care îi gira evaluările: „Dacă obiectele descoperite prezintă un mare interes istoric sau artistic, ministrul va putea să oblige pe posesorul lor să le cedeze Statului, în schimbul unui preț ce se va fixa de bună-voie între părți; la cas de neînțelegere, prețul se va fixa de justiție, conform dreptului comun” (Vezi, *Lege pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice* (Sanționată prin înaltul decret

nu foarte prietenoși cu Tocilescu, puna sub semnul întrebării toate intervențiile acestuia, în sensul exact invers: orice original trebuia să ia, în opinia lui, drumul capitalei, provinciei revenindu-i doar copiile. Din textul acelei decizii rezultă exact inversul, localnicii cedând centrului doar din exponatele la care aveau dublete.

În plus, se știe acum că Expoziția jubiliară din 1906 fusese folosită, deseori, ca o simplă „momeală”, grație căreia se capturau obiecte altminteri neștiute. Conflictele apărute la începutul lui 1907 evidențiau atât vechea practică a „rătăcirii” unor exponate împrumutate din provincie, cât și geneza unei sensibilități localiste, în virtutea căreia păgubiții insistau să li se restituie bunurile, acționând în judecată Ministerul Cultelor și Instrucțiunii¹⁴¹. Bunăoară, Biblioteca Centrală Universitară din Iași revendica atunci o evanghelie, cedată temporar Bucureștiului din 1878, și două manuscrise împrumutate în 1884¹⁴². Astfel, la 19 iunie 1907, ministrul Haret – ieșean la origine – îi cerea lui Tocilescu, pe un ton imperativ, să restituie acele bunuri, subliniind că acestea fuseseră doar împrumutate, nu transferate la București: „Direcțiunea Bibliotecii Centrale din Iași, arătându-ne prin adresa Nr. 19 că dintre manuscriptele și cărțile împrumutate de Minister, de la acea Bibliotecă, următoarele nu au fost înapoiate:

1) O *Evanghelie* în limba rusească legată în argint, cu portretul domnitorului Matei Basarab, cerută de Minister în 1878 și trimisă muzeului ce dirigeați în acel an;

2) Manuscriptul „Ceasornicul Domnilor” al lui Nicolai Costin, cerut de Minister spre a fi *consultat în 1884*; și

3) Manuscriptul G. Schincai cerut de Minister telegrafic în 1884; subsemnatul, având în vedere că și aceste 2 din urmă manuscripte au fost cerute de Minister pe timpul când Dv. ocupați funcțiunea de Secretar General după rezoluțiunile ce sunt puse pe rapoartele de înaintare a lor, am

regal No. 3657 din 17 Noembrie 1892 și publicată în Monitorul Oficial No. 187 din 24 Noembrie 1892), în *Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor. Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și a diferitelor decisiuni și dispozițiuni generale ale acestui departament de la 1864-1901, adunată și publicată sub îngrijirea d-lor C. Lascăr și I. Bibiri*, București, Imprimeria Statului, 1901, p. 50). Or, se știe că obiectele găsite pe o proprietate privată erau analizate de Tocilescu, prețul fixat de acesta fiind derizoriu. Opinia găsitului nu conta, justiția trebuind să dea câștig de cauză specialistului, adică lui Tocilescu. Nu întâmplător, în epocă se considera că directorul Muzeului Național de Antichități era autorul legii în discuție și principalul ei beneficiar.

¹⁴¹ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D14: 1905-1907, mapa 44, dosarul pe 1907, f. 13, 14, 37 r.-v., 41 r.

¹⁴² *Ibidem*, f. 35.

onoare a vă ruga să binevoiți a dispune să se caute atât evanghelia, cât și cele două manuscrise și să ni se înapoieze până într-o săptămână pentru a le restitui Bibliotecii Centrale din Iași. Haret”¹⁴³. Tocilescu se conforma, în 28 iunie, obiectele fiind expediate Ministerului.

Mai pasionantă ni se pare însă rivalitatea din Muzeul Național de Antichități și „Muzeul Expoziției”, cele două instituții încercând să se folosească de cealaltă pentru obținerea unor artefacte demne de un jubileu regal. Bunăoară, la 1 februarie 1906, Dragomir Hurmuzescu, „președinte al Comisiunii Expoziției”, îi cerea lui Tocilescu să trimită la minister o miniatură în ghips a Cetății Neamțului, iar acesta răspundea, cinci zile mai târziu, că nu are așa ceva¹⁴⁴. Deși toate instituțiile statului trebuiau să conlucreze pentru un același scop, succesul imagistic al celebrării, intrarea unor obiecte dragi lui Tocilescu în posesia delegaților Comisariatului General al Expoziției atrăgea protestele impetuosului director¹⁴⁵. Reacțiile de această factură erau constante la Tocilescu, una dintre ele inițiind o dușmănie pe viață cu Alexandru Tzigara-Samurcaș. Întâmplător sau nu, incidentul se lega de Adamclisi. Numit, la 1 octombrie 1892, „custode preparator al muzeului, în locul Dlui A.N. Doicescu pensionat”¹⁴⁶, tânărul funcționar îi solicita directorului Tocilescu, la 6 iunie 1896, o mică favoare: „Având nevoie pentru o lucrare iconografică ce am întreprins de fotografii detaliate a unor părți ale monumentului de la Adam Klissi, vă rog să binevoiți a-mi permite să iau fotografii după fragmentele provenind de la acel monument expuse acum în grădina Muzeului de Antichități”¹⁴⁷. Rezoluția lui Tocilescu nu-i dădea însă nici o speranță custodelui: „Direcțiunea Muzeului având deja începută o asemenea lucrare pentru monumentul Adam Klissi, petiționarul nu are decât să aștepte aparițiunea operei”¹⁴⁸. Este un caz dintre multe altele, din care adversitățile față de „monopolul” directorului nu aveau cum să nu apară, fiind însoțite și de firești gelozii. Iar noul său proiect de muzeu, datat 12 aprilie 1893, îi deranja pe ceilalți atât prin centralismul concepției, cât și prin impresia de cult al personalității pe care o lăsa. Tocilescu voia un alt sediu de muzeu, cu o secție pentru antichități în genere, o secție dacică și una specială pentru fragmentele de la Adamclisi, care să consolideze puterea de semnificare a capitalei, consacrand-o drept chintesență a românismului¹⁴⁹. Multă vreme

¹⁴³ *Ibidem*.

¹⁴⁴ Idem, mapa 43, dosarul pentru anul 1906, f. 7.

¹⁴⁵ *Ibidem*, f. 93, 96.

¹⁴⁶ Idem, D8: 1891-1893, mapa 29, dosarul pe 1892, f. 110.

¹⁴⁷ Idem, D10: 1896, mapa 33, dosarul pe 1896, f. 65.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ Idem, D8: 1891-1893, mapa 30, dosarul pe 1893, f. 140 v.

avea să fie atacat pe această temă, fie din cauza neglijenței și grabei cu care a lucrat, ocupându-se numai de latura senzațională a descoperirii, fie din pricina politizării monumentului roman, prin strămutarea lui în București. Sunt reproșuri pe care Teohari Antonescu le formula, în 1906, într-un „serial” de trei episoade, *Știința sau vandalismul domnului Tocilescu?*, publicat mai întâi în ziarul „Epoca” și apoi într-un volum de sine stătător; vom cita numai din partea a treia a acestui atac:

„Este o normă adoptată de toată lumea învățată: *ruinele unui monument, dacă nu se repară, își păstrează podoabele sale împrejurul său, până ce le va veni vremea să fie repuse pe pereții clădirii de unde căzuseră. Numai lucrurile mărunte, care, în cadrul unde au fost descoperite, pot trece nevăzute, numai acelea sunt transportate aiurea, bunăoară într-un muzeu, într-o clădire pregătită anume pentru aceasta. Ei bine, domnul Tocilescu, care cunoaște această normă, căci formează crezul oricărui arheolog, a nesocotit-o și contra părerii sale proprii s-a pus să care pietrele trofeului de pe ruine și, după ce le-a adus la București, să le arunce în grădina muzeului. [...] Și aceasta cu ce scop? Ca să-l reconstituie în fața Universității din București! Căci el și numai el a îndemnat pe marele Kogălniceanu să ceară «reconstituirea Turnului de la Adamaclisi pe una din piețele capitalei României». Noroc însă de cuminenia domnului Sturza, care n-a lăsat să se facă și această ireparabilă greșală. (s.n. A.M)”¹⁵⁰.*

Antonescu nu îl învinuia pe Tocilescu de nepricepere ci de reaua manipulare a vestigiului, atât din ambiții personale, cât și din motivații etno-simboliste¹⁵¹. De altfel, documentele de arhivă probează că Grigore Tocilescu nu era deloc insensibil la metodologia cercetării arheologice. Scriind unui revizor școlar din Dolj, la 20 august 1892, directorul Muzeului Național de Antichități îi cerea să se deplaseze în cătunul Cioroiu, comuna Siliștea Crucii, spre a verifica validitatea unui artefact găsit de un țăran, „un obiect de metal în formă de cocoșiu [...] într-o grădină de lângă casa unde are sădită viea și care nu este departe de punctul unde se zice că în vechime

¹⁵⁰ Teohari Antonescu, *Scrieri arheologice uitate*, ediție îngrijită de Emil Păunescu și Dimitrie Ovidiu Boldur, Giurgiu, Editura Pelican, 2011, p. 94-95.

¹⁵¹ De apreciat totuși că istoricul ieșean nu a rămas în registrul simplelor persiflări, oferind cititorilor o lucrare cu caracter științific, în care introducerea și primul capitol alcătuiesc un amplu expozeu istoriografic (Vezi, Teohari Antonescu, *Le Trophée d'Adamclissi. Étude archéologique*, Iassy, Typographie Nationale, 1905, p. 1-5, 6-50).

ar fi fost o cetate”¹⁵². Tocilescu își motiva destul de explicit cererea către revizorul școlar:

„[...] pentru că valoarea acestei aflări atârnă mai cu seamă de la împrejurările în care s-a făcut descoperirea, dacă obiectul s-a găsit lângă vreun zid, în vreo clădire [...], vă rog Dle revisor, să binevoiți a merge la fața locului și cu competența ce ni este cunoscută, să culegeți toate informațiunile trebuincioase asupra împrejurărilor acestei aflări, dacă nu s-a dat și peste alte obiecte antice în ocasiunea de față sau mai înainte. De asemenea ar fi de dorit o relațiune amănunțită asupra cetății din apropiere: situațiunea, forma și dimensiunile ei aproximative; dacă în acel loc s-a dat peste zidării sau peste obiecte vechi etc.”¹⁵³.

Interesant este că cererile de retrocedare și redistribuirile de obiecte s-au aglomerat în perioada imediat următoare morții lui Tocilescu. Rapida diminuare a inventarului Muzeului Național de Antichități ne face să credem că, sub aspectele de ordin administrativ, se ascund anumite dispute pentru constituirea unor fonduri patrimoniale mai bine subdivizate, care să ilustreze noi domenii de cercetare, să legitimeze competențe nou dobândite și noi funcții de conducere; competiția pentru obținerea unor fonduri cât mai mari de la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii venea, practic, de la sine. De exemplu, la început de secol XX, Muzeul Național de Antichități continua să achiziționeze obiecte etnografice: deși se constituise deja, în 1906, muzeul de specialitate, Tocilescu dorea să aibă ce negocia cu Samurcaș. Conta mai mult disputa decât obiectul disputat, achiziționarea sau pierderea unui exponat dând indicii despre prestigiul directorului și mai ales despre „trecerea” pe care o aveau la guvern sau la Curte. Ceea ce nu i s-a recunoscut lui Tocilescu niciodată a fost deschiderea lui față de conceptul de *Volkgeist*; oricât de pripit era și oricât de ahtiat să impresioneze cu lucruri noi, își dăduse totuși seama că un vestigiu nu era doar o grămadă de pietre, ci „conservantul” unei memorii locale: un conglomerat de istorii, legende, datini, meșteșuguri, cântece, dansuri, proverbe etc. Îndrăznelile lui în această direcție a folcloricității au fost repede descurajate de Nicolae Iorga, care îl nimicea într-o broșură celebră¹⁵⁴.

¹⁵² Este o adresă a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice către Muzeul Național de Antichități, datând din 10 august 1892 (Vezi, Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D8: 1891-1893, mapa 29, dosarul pe 1892, f. 79).

¹⁵³ *Ibidem*, f. 80.

¹⁵⁴ Nicolae Iorga, *Colecția de folclor a Ministerului de Instrucție (Scrisoare către d. ministru Haret)*, București, Atelierul Tipografic I.V. Socecu, 1903, 28 p. Iorga acuza frivolitatea editării și limbajul licențios din anumite versuri

Noile concepții muzeale localiste se impun odată cu moartea lui Tocilescu, destrămarea micului său imperiu începând simplu, imediat după decesul său, cu ridicarea de la domiciliul defunctului a bunurilor aparținând de fapt muzeului de antichități¹⁵⁵. De exemplu, readucerea în muzeu a unor obiecte de inventar a intrat și în sarcina noului director, George Murnu, care avea să recupereze de la familia lui Tocilescu un letopisetz de mare valoare¹⁵⁶. Irina Achim socotește că a fost, poate, „o exagerare”, dar utilă cercetătorilor de mai târziu¹⁵⁷. Muzeului tocilescian i se luau totuși exponate pentru decorarea Culei și Palatului Artelor, amenajate în Parcul Expozițional Filaret, în contextul jubileului lui Carol I din 1906¹⁵⁸. Apoi, colecțiile de monede neclasificate erau preluate de Academie și puse în casa ei de fier, dubletele revenind lui Mihail Suțu¹⁵⁹. Instrumentele muzicale donate de Th. Burada și acuarelele lui Carol Popp de Szathmáry intrau în Muzeul Etnografic¹⁶⁰. Mai mult, unele tipărituri vechi erau cedate bibliotecii Casei Bisericii¹⁶¹. Iar între obiectele retrocedate se numărau și felurite dosare pe care Tocilescu le luase de la Comisiunea Monumentelor Istorice cu șapte-opt ani în urmă și nu le mai înapoiase¹⁶². În contrast cu lentoarea noastră birocratică, un detaliu ne-a atras atenția: spre deosebire de reprezentanții celorlalte instituții, care nu se grăbeau să ia în stăpânire exponatele revendicate – mulțumindu-se momentan cu adjudecarea lor prin decizie „de sus”¹⁶³ –, numai Tzigara-Samurcaș, fostul adversar, voia să fie sigur de victorie, anunțând că venea a doua zi să preia colecția de instrumente a lui Th. Burada¹⁶⁴. Îndârjirea cu care marele polemist demonstra că exista o cultură materială aparte, care să justifice perpetuarea muzeului său

populare selectate de Tocilescu. Insinua că Tocilescu făcuse totul pentru bani, criticându-l „pentru caracterul mercantil, american, *fin de siècle*, al « întreprinderilor » sale științifice” (*ibidem*, p. 5).

¹⁵⁵ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D15: 1908-1909, mapa 46, dosarul pe 1909, f. 298, 341.

¹⁵⁶ *Ibidem*, f. 354.

¹⁵⁷ Irina Achim, *op. cit.*, p. 207.

¹⁵⁸ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D16: 1910, mapa 47, dosarul pe 1910, f. 1, 121.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 40, 156.

¹⁶⁰ *Ibidem*, f. 39, 52.

¹⁶¹ *Ibidem*, f. 59.

¹⁶² *Ibidem*, f. 53.

¹⁶³ *Ibidem*, f. 349. La 28 aprilie 1910, administrația Parcului Carol I Filaret nu venise să preia obiectele ce-i fuseseră cedate.

¹⁶⁴ *Ibidem*, f. 50.

etnografic și să-i legitimeze, totodată, o carieră universitară, era binecunoscută de contemporani.

Treptat, se vorbea tot mai mult de reorganizarea Muzeului Național de Antichități și de revizuirea legii din 1892; în locul vechiului Comitet Arheologic, inutil pe vremea lui Tocilescu, creându-se un altul, de supraveghere, care gira trecerea unor exponate în inventarul altor instituții¹⁶⁵. Noul director, George Murnu, nefiind de acord cu plecarea monedelor la Academie¹⁶⁶ sau cu transferarea obiectelor religioase în muzeul condus de competitorul său, Samurcaș, își dădea demisia, aprobată rapid la 15 decembrie 1910¹⁶⁷. George Murnu își explicase dezaprobarea față de aceste dislocări încă din 27 ianuarie 1910, adresându-se ministrului Instrucțiunii, Spiru Haret:

„Domnule Ministru,

Răspunzând adresei Dv. Nr. 83462/B din 18 ianuarie 1910, avem onoare a vă raporta următoarele:

Am luat cunoștință de primele trei puncte ale ordinului citat și ne vom conforma întocmai. Cât privește punctul al patrulea, deși monedele sunt în perfectă siguranță la Muzău, unde, precum se știe, se păstrează tesaure mult mai prețioase, supt o pază serioasă din partea personalului și a unei garde militare, totuși neputându-le utiliza din lipsa unui local spațios, noi nu suntem în contra transportării lor, în mod provizoriu, la Academie. Aceasta însă numai în ce privește bogata colecțiune de monede ce stau închise prin lăzi, nu și cele clasificate, relativ foarte puține, care sunt expuse publicului. Acestea sunt: o serie de monede de argint reprezentând seria împăraților romani, de la Cesar până la ultimii ani ai imperiului, și o serie de monede bătute de orașele grecești din Moesia Inferioară și mai ales din Dobrogea. Aceste două colecțiuni, care stau într-o strânsă legătură cu istoria noastră veche – a cărei oglindă, cât se poate de fidelă, trebuie să fie Muzeul de Antichități, sunt expuse de mai multă vreme și formează una din cele mai instructive atracțiuni pentru publicul vizitator. Ele sunt așadar o parte integrantă a acestui așezământ și ridicarea lor ar aduce un gol simțit în colecțiunile noastre. De aceea, respectuos vă rugăm, Domnule Ministru, în interesul Muzeului, să binevoiți a dispune, ca aceste două colecțiuni să rămână Muzeului și cu timpul, atât din marea colecție de monede ce va trece la Academie cât și din alte achizițiuni ce le va face această instituție în viitor, să se completeze cu exemplare alese, potrivite pentru public, reprezentând cât se poate mai multe epoci din antichitate. În privința

¹⁶⁵ *Ibidem*, f. 1.

¹⁶⁶ *Ibidem*, f. 63.

¹⁶⁷ *Ibidem*, f. 242.

punctului al cincilea, avem onoare a vă raporta că instrumentele de muzică și aquarelele lui Szathmary stau la dispoziția d-lui Director al Muzeului Etnografic. *Cum însă domnia sa în ultimul timp, fără să-și justifice prin nimic procedeul, a colecționat o seamă de obiecte vechi, cari au aparținut cultului religios și cari intră în secțiunea eccleziastică a Muzeului Național de Antichități, vă rugăm respectuos să binevoiți a dispune ca, în schimbul obiectelor etnografice din Muzeul de Antichități, Muzeul Etnografic să restituie obiectele religioase din posesia sa, stabilindu-se de aici înainte regulă fixă, astfel încât să nu se mai confunde istoria cu etnografia, confuzie foarte dăunătoare ambelor Muzeu (s.n. A.M.)*¹⁶⁸.

Dacă Murnu utiliza cuvântul *antichități* în varianta veche și extinsă, cu cea mai mare acoperire semantică, Samurcaș folosea aceeași tehnică, incluzând în competențele muzeului său nu numai obiectele de artă religioasă ce se înscriau la categoria artizanatului țărănesc, ci și acele obiecte care nu puteau fi realizate de un meșter rural: potire, veșminte țesute cu fir de aur, cărți de cult bogat ornamentate. Cei doi știind foarte bine ce artificii discursive să arunce în luptă, Murnu vedea obiectele ca producții culte, iar Samurcaș ca obiecte artistice potrivite unui muzeu al țaranului roman; deși, secole la rând, arta bisericească nu era în totalitate una a vulgului. Cu o remarcă totuși: nici unul nu opta definitiv pentru o concepție de expunere metonimică, mai aluzivă și simbolizantă, sau pentru una rezumativă, mai narativă și mai explicită. Deși nu se pronunțau răspicat, mărirea inventarului era singura lor prioritate. În sfârșit, neprimind un răspuns favorabil, Murnu capitula, aprobând plecarea acelor obiecte în februarie 1910¹⁶⁹.

Important este că împărțirea moștenirii lui Tocilescu nu se restrângea la disputele dintre diferitele instituții bucureștene, ea dând ocazia și veleitarilor din provincie să aibă un cuvânt de spus în această chestiune. Împletirea dintre orgoliile anticarilor de provincie cu legitimarea unor noi politici muzeale era atât de strânsă încât nu știm exact care dintre ele a favorizat mai mult localismul. Astfel, la 24 martie 1910, Murnu cerea ministrului Instrucțiunii să trimită un avertisment lui Constantin Mosil, reprezentant al muzeului în județul Constanța, care dădea semne de emancipare: se adresa direct Ministerului și nu superiorului direct, spre a revendica dreptul de a săpa într-o subterană de la Măcin. Adresa care conținea și un reproș indirect la adresa lui Haret, spunea clar: „Acum, cu multă mirare vedem că d. Mosil, în loc de a ne raporta *nouă* rezultatul cercetărilor sale, se adresează direct onor Minister, ba încă cere și obține permisiunea de a continua săpăturile, trecând astfel cu o ușurință nepermisă

¹⁶⁸ *Ibidem*, f. 273 r.-v. 279 r., 334 r.

¹⁶⁹ *Ibidem*, f. 287-288, 295, 301.

peste o instituție a statului căreia legea îi acordă prerogativa de a-și da *în tot dauna* avizul în materie de antichități”¹⁷⁰.

Schimbarea atitudinii față de muzeele locale nu s-a efectuat brusc, prin simpla trecere de la un director la altul. S-au impus, în prealabil, niște delimitări față de concepția arheologică a predecessorului și abia apoi niște reevaluări în domeniul conservării celor descoperite de acesta: ceea ce George Murnu, urmașul lui Tocilescu, nu a întârziat să publice. Iată ce bilanț schița Murnu la un an de la moartea fostului director al Muzeului Național de Antichități:

„[...] directorul Muzeului a fost reținut de alte preocupări departe de câmpul săpăturilor și a avut încredere nemărginită în cei însărcinați cu conducerea și supravegherea. Acești n-au fost însă cu toții vrednici de o asemenea încredere. Despre aceasta ne încredințează studiul scriptelor rămase și al săpăturilor făcute în cetatea Tropaeum. În cele dintâi vedem că prima campanie de explorări a avut loc în anul 1891; de atunci sunt douăzeci de ani. E drept, explorările au fost întrerupte în câteva rânduri, pentru a se începe altele în Axiopolis și în Turnu Severin, rămase și aceste neisprăvite, pentru a se continua cele din Tropaeum. Cu toate că douăzeci de ani e o bună bucată de vreme, săpăturile de la Tropaeum, care de altfel au dat rezultate mai mult decât mulțumitoare, n-au pășit tocmai departe: ceea ce s-a făcut nu e nici a zecea parte din munca ce trebuie depusă pentru desgroparea restului. [...] Și această muncă trudnică și îngrijită nu se face numai pentru importanța obiectelor în sine, ci fiindcă prin ele se poate stabili natura unor ruine și epoca din care datează ele și în genere diferite straturi ale cetății, și că prin urmare «din simple curiozități devin documente științifice». [...] Am aflat chiar că uneori s-au făcut explorări – aceasta din fericire un caz mai rar – fără jurnal și chiar sub simpla conducere a unui gardian. Cel puțin în scripte nu găsim nici o amintire despre ele. Am dat de o mulțime de obiecte a căror proveniență sau existență n-o cunoaștem decât cel mult din informațiile nu tocmai sigure ale unora și altora. Cât despre o amănunțită descriere a lor și uneori chiar a împrejurărilor în care s-au aflat, aceasta, chiar dacă se întâmplă, e mai mult o excepție decât o regulă. [...] Dar rareori ni se dă desenul lor și punctul unde s-au descoperit. Pe lângă asta nu s-a avut destulă grijă de buna lor conservare. Unele zac împrăștiate în cetate, altele sunt aduse la casa Muzeului din Adamclisi, unde le-am găsit expuse intemperiilor și puținței de a fi sustrate (nenumerate, neinventariate) [...]; altele în sfârșit au fost trimise la Muzeul din București. [...] Parte din terenul explorat apare ca și devastat, nu cercetat și curățit cu rost și socoteală. [...] Apoi s-a săpat pe sărite. În loc de a câștiga un punct

¹⁷⁰ *Ibidem*, f. 334.

bine ales și, pornind de la el, încetul cu încetul a păși spre necunoscut, lărgind cercul săpăturii, s-au atacat părți izolate, oarecum pe alese, probabil nu atât cu gândul de a cunoaște cetatea, cât de a scoate la lumină unele ruine mai importante, așa zicând senzaționale, și mai cu seamă inscripții”¹⁷¹.

Din criticile lui Murnu ne interesează în special acelea legate de muzeul local. Revenea asupra problemei câțiva ani mai târziu, concentrându-se mai mult pe propriile reușite decât pe insuccesele predecesorului. Se laudă cu ridicarea unui edificiu muzeal proiectat de arhitectul Spiridon Cegăneanu, deplângând totuși faptul că amenajările au fost stopate de războaiele balcanice:

„Mulțumită mijloacelor acordate de Ministerul Învățământului de acum patru ani încoace [...], un muzeu solid clădit din piatră, cu vestibul și două mari încăperi bine luminate a luat ființă nu numai în folosul antichităților tropeense, ci și spre împodobirea înfloritorului sat Adamclisi, unde el este cea mai impunătoare clădire publică; din nenorocire, mai sunt de făcut în interior și în preajma lui încă unele adaose și îmbunătățiri, cari nu s-au putut face, cum se aștepta, în acest an, când evenimentele externe au absorbit toate fondurile disponibile ale ministerului. Cu oarecari jertfe materiale, modestul muzeu de la Adamclisi va răspunde pe deplin scopului pentru care e menit, deschizând un bun augur era muzeelor provinciale și regionale, de care țara noastră are astăzi atâta nevoie. A doua măsură, inventarierea și catalogarea obiectelor, trebuia luată de asemenea cât mai

¹⁷¹ George Murnu, „Noi săpături în cetatea Tropaeum (1910)”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul III, 1910, p. 155-156. Totuși, tabloul înfățișat de George Murnu nu este tocmai conform realității, conținând atacuri la persoană tipice orgolioșilor vremii. Un articol foarte documentat ne dovedește că Tocilescu era ambițios dar nu iresponsabil. Pentru o istorie amănunțită a săpăturilor de aici (Vezi, Alexandru Barnea, Ion Barnea (coord.), *Tropaeum Traiani*, I, *Cetatea*, București, Editura Academiei RSR, 1979, p. 13-34). Reconstituind evoluția cercetărilor, Ion Barnea precizează că, în perioada 1882-1890, Grigore Tocilescu s-a dedicat dezgropării monumentului triumfal, abia din 1891 începând săpăturile la cetate. De altfel, cu excepția acestui prim an, 1891, Tocilescu nu a lăsat nici un raport despre activitatea sa. Mult mai târziu, adversarii săi obțineau câștig de cauză, deoarece metopele, frizele și crenelurile aduse de Tocilescu la București erau transportate înapoi (1963), pentru întregirea monumentului (1964) (*ibidem*, p. 15, 29). Ca istorici, avem șansa de a ști sfârșitul disputei și nu este corect să ținem partea învingătorilor. De aceea, ni se par salutabile articolele care evidențiază contribuțiile lui Tocilescu, atâtea câte au fost, cu limitele și meritele lor (Vezi, Irina Achim, „Grigore Tocilescu și antichitățile creștine de la Tropaeum Traiani. Remarci asupra cercetărilor savantului după documente de arhivă”, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie (SCIVA)*, tomul 58, nr. 3-4, 2007, p. 195-209).

curând, dar pentru aceasta venisem cam târziu, căci înainte mea aveam un trecut de aproape douăzeci de ani de săpături; până atunci mai nimeni n-avusese cu tot dinadinsul grija de lucrurile descoperite și păstrate în cetate sau la «casa Muzeului». Acestea, ca și mai toate antichitățile din Adamclisi, erau la discreția celor doi gardieni, care nu prea au fost oameni de ispravă și nici ținuți de scurt în activitatea lor. [...] Dar câte alte obiecte descoperite și neînregistrate în jurnal au dispărut fără urmă? [...] S-ar crede că pricina acestor neajunsuri ar fi exclusiv neștiința sau nepriceperea. Unele scăpări de condeiu din scriptele săpăturilor ne fac să aruncăm vina și asupra conducătorilor tehnici ai săpăturilor [arhitectul J. Fakler], cari în dorința lor de a satisface direcțiunea, a cărei predilecție o cunoșteau, erau în stare să distrugă ruine importante pentru a găsi inscripțiuni. Așa fiind nu ne miră dar vitregia cu care au fost tratate oropsitele obiecte de care-i vorba. *Starea lor de plâns mi-a inspirat ideea înființării muzeului local spre a pune la adăpost tot ce bruma mai rămăsese din ele*¹⁷².

Din acest amplu citat cititorul de astăzi rezonază mai puțin cu persiflarea săpăturilor lui Tocilescu, remarcând că realitățile dobrogene obligau Bucureștiul să accepte mici subdiviziuni zonale, ca singură soluție de salvare a artefactelor; altminteri antichitățile pierdute continuau să surclaseze exponatele inventariate.

Observând și el că multe obiecte vechi se pierdeau până să vină cei însărcinați cu transportarea lor la București, cel mai important urmaș al lui Tocilescu, Vasile Pârvan, anunța, la 11 octombrie 1911, că Muzeul său va avea un reprezentant permanent în județul Constanța¹⁷³; accepta totodată ca un mic muzeu gimnazial condus de profesorul N. Orghidan să se transforme în secție a instituției-mamă din capitală¹⁷⁴. Decizia lui Pârvan, cumva neașteptată, era, finalmente, o probă de realism sau de resemnare: survenea după ce marele savant era înștiințat că primarul din Adamclisi, în teorie un apărător al patrimoniului nostru istoric, își ridicase o casă cu pietre din celebrul șantier¹⁷⁵. Deși constituirea unei filiale constănțene fusese decisă încă din martie 1907, povestea era reluată abia după cinci ani și mai bine, în condițiile în care Vasile Pârvan înțelegea să-și adapteze politica de achiziții la putințele restrânse ale Muzeului Național de Antichități. Pe de o parte, se

¹⁷² George Murnu, „Monumente de piatră din colecția de antichități a muzeului de la Adamclisi”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul VI, 1913, p. 97-98.

¹⁷³ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D17: 1911, mapa 48, f. 374, 416-418.

¹⁷⁴ *Ibidem*, f. 434.

¹⁷⁵ *Ibidem*, f. 424 v.

plângea că muzeele locale, în loc să fie mulțumite cu dubletele, opreau tot mai des originalele: „[...] obiectele ce se vor găsi în săpături, ele vor trebui strânse cu grijă și trimise Muzeului nostru, pentru ca, conform legii, acesta să trimeată muzeelor locale dubletele; și pentru a se evita astfel abuzul ce s-a făcut în ultimul timp, trimetându-se, în contra legii, obiecte unice și de valoare muzeelor locale, astfel că Muzeul Național se vede astăzi lipsit de multe *unice*, ceea ce nici în folosul științei nici al Muzeului Național nu poate fi”¹⁷⁶.

Pe de altă parte, afirmând că „nu înțelegem să aducem la București toate descoperirile ce se fac”¹⁷⁷, Pârvan se arăta totuși deschis la compromis. Și invocăm, în acest sens, o adresă a primăriei Constanța din 4 decembrie 1912. Răspunzând unei cereri formulate de Vasile Pârvan la 21 mai 1912, edilii îl anunțau că alocaseră secției locale a muzeului bucureștean lotul nr. 20, cu o suprafață de 700 mp și lotul nr. 21, de 600 mp „[...] din careul 224 Bulevardul Ferdinand”. Mai exact, „terenul se cedează Muzăului numai în scopul de a clădi pe dânsul un local propriu, în care să se adăpostească colecțiunile ce formează secțiunea Constanța a Muzăului Național de Antichități”¹⁷⁸. Ideea de secție locală a unui muzeu central împăca întrucâtva orgoliile, fiecare atingându-și scopul: bucureștenii își păstrau controlul asupra exponatelor, iar dobrogenii se bucurau că antichitățile nu mai părăseau pământul în care fuseseră îngropate secole de-a rândul. Cum până la ridicarea aceluia edificiu mai era ceva vreme, Pârvan mergea pe soluția „punerii de-o parte”; adică salvarea *hic et nunc* a obiectelor prin ducerea lor la cel mai apropiat adăpost. Motivația era una utilitară și nu conceptuală, la 4 aprilie 1912 vorbindu-se despre două pietre antice de la Constanța, ce trebuiau transportate „la Gimnasiul local, unde de curând s-a înființat o secțiune a Muzeului Național de Antichități”¹⁷⁹. Câteva zile mai apoi, la 16 aprilie 1912, Pârvan scria Ministerului Instrucțiunii că resturile antice din Constanța se risipesc în continuare, crearea muzeului local nemaifiind o urgență a dobrogenilor. Se confirmă astfel că preocuparea pentru acea instituție scăzuse în intensitate după dispariția lui Tocilescu, conflictul dintre prefectură și Muzeul Național de Antichități fiind mai curând unul de natură personală decât instituțională. Pârvan considera că situația antichităților se înrăutățea

¹⁷⁶ Plângerea era formulată la 23 februarie 1912. (Vezi, Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D18: 1912, mapa 49, f. 80 v.).

¹⁷⁷ *Ibidem*, f. 130 v.

¹⁷⁸ *Ibidem*, f. 2.

¹⁷⁹ *Ibidem*, f. 113-114.

„din lipsa unei organizații pentru strângerea și conservarea lor. Pentru curmarea acestui rău, Direcțiunea Muzeului Național a obținut înființarea unei secții locale a Muzeului sub conducerea unui distins profesor de la Gimnaziu. Am făcut de asemenea și tot soiul de intervenții pe lângă autoritățile din Constanța pentru destinarea unui local propriu acestei secțiuni, dar din diferite motive – pe care ne place să credem întemeiate – cererile noastre au fost refuzate. Am fost în cele din urmă nevoiți să instalăm provizoriu mica dar interesanta colecțiune ce s-a putut aduna până acum, în localul Gimnaziului, local destul de redus, în care Direcțiunea a început să nu ne mai poată îngădui, și care de altfel este destul de impropriu pentru un Muzeu, căci nu poate fi la îndemâna vizitatorilor”¹⁸⁰.

Nicolae Orghidan fiind transferat la Craiova, postul de reprezentant al Muzeului Național de Antichități la Constanța era încredințat lui I. Ghibănescu¹⁸¹. În aceste împrejurări, colecția de antichități de la Gimnaziu era transferată la Școala Normală din Constanța¹⁸². Mizele locale creșteau dintr-o dată și din cauza reorganizării Comisiunii Monumentelor Istorice, interesată să aibă pretutindeni propriii săi colaboratori, care să-i dubleze pe aceia mai vechi, ai Muzeului Național de Antichități¹⁸³. Cum banii trebuitori pentru șantiere veneau acum prin intermediul acestei Comisiuni, Pârvan nu avea cum să riposteze și accepta ca trimișii săi să fie concurați de aceia ai lui Ioan Kalinderu și Alexandru Lapedatu¹⁸⁴. Ca să nu mai spunem că principalele finanțări oferite de Comisiunea Monumentelor Istorice vizau restaurările de biserici, mai puțin șantierele arheologice: prin urmare, Pârvan avea toate motivele să fie cel puțin prudent.

La 25 aprilie 1913, regele Carol I promulga noua lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice (care o abroga pe aceea din 1893), ea fiind contrasemnată de C.G. Dissescu, ministrul Cultelor, și G.M. Cantacuzino, ministrul Justiției¹⁸⁵. Pe baza recomandărilor lui Constantin Dissescu, monarhul aproba, pentru o perioadă de cinci ani, o Comisiune formată din P.S. Nifon, episcop al Dunării de Jos, I. Kalinderu, C.I. Istrati, D. Onciul, E.A. Pangratti, Gr. Cerkez, G. Murnu și G. Balș¹⁸⁶.

¹⁸⁰ *Ibidem*, f. 130 r.

¹⁸¹ *Ibidem*, f. 445-446.

¹⁸² *Ibidem*, f. 418-419.

¹⁸³ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D19: 1913, mapa 50, f. 353.

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ „Oficiale. Noua lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul VI, 1913, p. 89.

¹⁸⁶ *Noua Comisiune a Monumentelor Istorice*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul VI, 1913, p. 90.

Ea era instalată pe 17 mai 1913, în prezența ministrului Cultelor, ocazie cu care I. Kalinderu și C. Dissescu rosteau alocuțiuni nu lipsite de săgeți la adresa vechilor reglementări¹⁸⁷. Bunăoară, Kalinderu era entuziasmat că legea din 1913 decidea „trecerea săpăturilor sub privegherea comisiunii”¹⁸⁸, care nu mai avea doar un rol consultativ „ca până acum, ci va putea propune singură lucrări rămânând, bineînțeles, tot Ministerului hotărârea în ultimă instanță”¹⁸⁹. Distanțarea față de cutumele din vremea lui Tocilescu nu era destul de explicită, atingând două aspecte nevralgice: crearea muzeelor regionale și instituirea corespondenților locali ai Comisiunii, alții decât cei ai Muzeului Național de Antichități.

„Cât pentru subvențiile județelor, ați avut în vedere nerăbdarea unora dintre ele pentru restaurarea monumentelor din coprinsul lor, *fie spre a nu se ruina, fie ca podoabă pentru orașele și localitățile unde se află*. Când se vor înființa muzeele istorice regionale, despre care se vorbește în art. 2 din lege, se va vedea mai bine datoria ce au județele de a îngriji de monumente în interesul răspândirii în public a simțului și priceperii valorii lor, și aceasta mai ales spre a întări conștiința națională. Legea nouă mai diferă de cea veche prin introducerea membrilor corespondenți onorifici, după trebuință, câte unu sau doi de județ, așa cum sunt în alte țări. La noi, membrii corespondenți erau indicați, atât pentru supravegherea săpăturilor și restaurărilor, cât mai cu seamă pentru atribuțiunea ce li s-a dat, de a ține comisiunea în curent cu tot ce privește descoperirile și obiectele vechi. Potrivit art. 4, membrii corespondenți vor colabora și la Buletinul Comisiei, alături de noi și de alți scriitori de specialitate. În dispozițiunile din 1893, privitoare la descoperirea monumentelor și obiectelor antice, este trecută o îndatorire pentru subprefecți și primari, de a raporta Ministerului despre orice obiecte istorice s-ar găsi. Dar câte asemenea rapoarte s-au făcut de atunci și câte descoperiri s-au făcut în acest mod? Acest neajuns sperăm să dispară, căci membrii corespondenți vor fi aleși tot dintre persoanele competente și cunoscute ca pasionate pentru studiul trecutului (s.n. A.M.).”¹⁹⁰

Ca răspuns la *speech*-ul lui Kalinderu, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Constantin Dissescu, era mult mai succint și mai drastic:

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 90.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 90-91.

¹⁸⁹ „Cuvântările rostite cu ocazia instalării noii Comisiuni”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul VI, 1913, p. 90.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 92.

„Era ceva greșit mai înainte. Vechiul meu amic Tocilescu din acest punct de vedere a făcut o greșeală; în râvna sa, în dragostea, care câteodată este prea exclusivă, pentru conservarea Monumentelor istorice, redactase dispozițiunile acele ale legii după care săpăturile erau permise numai cu voia unicului director al Muzeului. Ei, bine, am căutat prin noua lege să deschidem orizontul, să dăm acces larg tuturor acelor cari doresc să facă săpături istorice; și de aci crearea membrilor corespondenți, desvoltarea care o vom da Buletinului, și necesitatea ca săpăturile să fie indicate de oricari din membrii și persoanele din afară, și să se facă pe o scară cât se poate de întinsă; pe câtă vreme prin legea dinainte se împiedica orice săpături”¹⁹¹.

Stingându-se pe neașteptate, la 11 decembrie 1913, Ion Kalinderu era omagiat de E.A. Pangrati. Acesta își concentra elogiul funebru pe antiteza dintre legea monumentelor din 24 noiembrie 1892, redactată „după stăruințele Directorului Muzeului de antichități, Gr. Tocilescu” – în virtutea căreia activitatea Comisiunii Monumentelor Istorice era extrem de redusă – și noua legea a monumentelor din 1913, „care este tot opera lui Kalinderu”; ea acorda Comisiunii un rol incomparabil mai mare în administrarea vestigiilor trecutului¹⁹².

Atent la resemantizările impuse de noua lege din 1913, care „topea” arheologia într-o problemă mult mai amplă, a monumentelor istorice, Vasile Pârvan i se plânga lui Iorga, la 8 martie 1913:

„D. ministru Dissescu a pregătit – cu concursul d-lui I. Kalinderu – o lege *soi-disant nouă* a Comisiunii Monumentelor Istorice, în care vechea lege de *conservare* a monumentelor este în bună parte cuprinsă, iar în plus e presărată cu câteva articole din vechea lege de descoperire a monumentelor; prin această lege nouă direcția săpăturilor se ia Muzeului (adică mie) și se dă Comisiei (adică d-lui Kalinderu). [...] eu însă am lipsa de modestie să cred că m-aș pricepe în ale epigrafiei și arheologiei ceva mai bine și decât d. Kalinderu, Pangrati, Cerkez etc. (cari, natural, în Comisie mă vor majora totdeauna) și decât eventualii lor însărcinați mai tineri cu facerea de săpături pe numele și supt autoritatea (problematică!) a numiților domni – iar pe de altă parte *absența mea de la apelul nominal al vreunui partid politic nu-mi dă sprijinul și autoritatea necesară pentru a putea lupta cu succes împotriva acelor domni* (s.n. A.M.)”¹⁹³.

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 93-94.

¹⁹² Vezi necrologul lui E.A. Pangrati, *Ion Kalinderu*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul VII, p. 43-45.

¹⁹³ Vasile Pârvan, *Corespondență și acte...*, p. 154-155.

Soluțiile organizatorice, oricât de fragile sau hilare erau, continuau să vină din partea factorilor locali. Bunăoară, la 28 decembrie 1913, I. Ghibănescu îl anunța pe Pârvan că primăria Constanța îi dăduse ca local pentru muzeu „bufetul grădinei publice, unde am instalat colecția muzeului nostru; ne-a prevăzut și un gardian cu un buget”¹⁹⁴. La 7 ianuarie 1914, semnând din proprie inițiativă ca director al secției Constanța, I. Ghibănescu îi mulțumea primarului V. Andronescu, precizând că muzeul mutat în bufetul mai sus-amintit devenise instituție publică, fiind deschis joia și duminica între orele 14 și 16½¹⁹⁵. Relevant, din perspectiva micilor veleitari, ni se par două amănunte: a) atunci când îi scria lui Vasile Pârvan – cum este cazul adresei din 14 aprilie 1914 – I. Ghibănescu revenea, prudent, la adevărata lui calitate, aceea de „custode”¹⁹⁶, păstrându-și titlul de director pentru relațiile cu forurile locale; b) deși autoritatea care îl tutela nu era deloc bicefală, I. Ghibănescu încerca să creeze puțină confuzie, tratându-l și pe dr. C.I. Istrate, președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, ca pe un superior direct. Altfel spus, implicându-l și pe acesta în activitățile muzeului constănțean și gratulându-l în consecință, nu se alegea cu doi șefi, ci își crea posibilitatea de a obține de la unul ceea ce îi refuza celălalt.

Folosindu-se de postura pe care o deținea, I. Ghibănescu își construia propriile relații, pentru a nu depinde doar de „filtrul” lui Pârvan. De exemplu, invitația de a conferenția pe care i-o trimitea directorului său, în aprilie 1914, nu era o probă de conformism, ci un fel de a-l pune în fața faptului împlinit:

„[...] potrivit adresei a Domnului Președinte al Comisiei Monumentelor Istorice Nr. 201 din 26 martie 1914, am onoare a vă propune ca membru în comitetul de patronaj menit a lucra pentru strângerea de fonduri necesare cheltueleur muzeului din Constanța, prin ținere de conferințe, alături de domnii: E. Pangrati, profesor universitar, N. Iorga, Gh. Murnu, L. Oancea, prefectul județului Constanța, V. Andronescu, primarul orașului Constanța, și subscrisul, având ca președinte pe domnul Dr. C.I. Istrate, președintele Comisiei monumentelor istorice. Având în vedere că frumoasele rămășiți ale antichității, ce se găsesc presărate cu prisosință pe pământul dobrogean, rămând expuse peirei din lipsă de fonduri cu cari să le strângem, dat fiind interesul ce-l purtați lucrărilor trecutului, nu ne îndoim

¹⁹⁴ *Ibidem*, f. 492.

¹⁹⁵ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D 20: 1914, mapa 51, f. 7.

¹⁹⁶ *Ibidem*, f. 128.

că veți binevoi a primi această nobilă însărcinare. Custode, I. Ghibănescu”¹⁹⁷.

Dat fiind că mari nume ca Nicolae Iorga sau George Murnu confirmaseră deja disponibilitatea de a susține conferințe pentru susținerea secției din Constanța, Pârvan nu avea cum să respingă inițiativa subordonatului său¹⁹⁸. Cât de bine îi cădea lui Pârvan această „nobilă însărcinare”, vom vedea din următoarele schimburi de opinii între director și I. Ghibănescu. Îl puneă însă la punct într-o altă chestiune, de ordin conceptual, ocazia venind odată cu scrisoarea pe care o primea de la Ghibănescu pe 11 aprilie 1914. Custodele venea cu altă propunere, referitoare la urmele de templu antic din portul Constanța, periclitare de apropierea lor de calea ferată: „E de datoria noastră să punem stavilă acestei profanări și să dispunem să se ridice aducându-le la muzeu acele blocuri, sau *să se restaureze vechile temple* după indicația ce ne-o dau pioasele rămășițe (s.n. A.M.)”¹⁹⁹. La 16 aprilie 1914, Pârvan îi replica, ilustrând *stadiul istoricizant* în care ajunseseră teoriile despre conservarea/muzeificarea urmelor trecutului: „În ceea ce privește restaurarea construcției, despre aceasta nu ar putea fi vorba: îndeobște *astăzi nu se mai restaurează monumentele antice; toată grija noastră trebuie să fie concentrată întru păstrarea lor neștirbită în starea în care le-a adus vremea* (s.n. A.M.)”²⁰⁰.

Un episod care justifica în parte antilocalismul Bucureștiului se consuma în vara lui 1914. Arhiva Muzeului Național de Antichități păstrează ciorna unui memoriu pe care Pârvan îl trimitea, la 28 iunie, lui I.G. Duca, ministrului Instrucțiunii, supărat fiind că muzeele provinciale și colecționarii de aceeași factură achiziționau vechi obiecte bisericești fără încuviințarea Ministerului și nici a sa. Constatând că aceste valori patrimoniale nu erau inventariate, Pârvan propunea să se delege „o persoană serioasă și pricepută” care să facă acest lucru. Omitând intenționat numele orgoliosului Tzigara-Samurcaș, cel care conducea „muzeul de la șosea”, specializat în asemenea obiecte, Pârvan îl învinuia, indirect, pentru situația din teritoriu: „[...] vedem cum adesea obiecte din patrimoniul mănăstirilor trec fie în colecțiuni particulare, fie în cele ale muzeelor provinciale, prin bunăvoința superiorilor sau altfel, fără ca Onor Minister sau vreo altă

¹⁹⁷ *Ibidem*.

¹⁹⁸ *Ibidem*.

¹⁹⁹ *Ibidem*, f. 130.

²⁰⁰ *Ibidem*, f. 129.

autoritate competente să fie pusă în cunoștință”²⁰¹. Treptat, Pârvan judeca lucrurile mai pragmatic și nu atât de autoritar, îngăduind ca inscripții originale, greu însă de transportat, să rămână în muzeul cel mai apropiat de locul descoperirii. Oficial, era o depozitare provizorie, toată lumea știind însă că lipsa de spațiu din Muzeul Național de Antichități preschimba acea ședere aparent temporară într-una permanentă. Deși Comisia Monumentelor Istorice (dr. C. I. Istrate și Alexandru Lapedatu) îl anunța, la 26 martie 1914, că la Topalu (jud. Constanța) se găsisse „un bloc de piatră pe care se află sculptat un călăreț și jos o femeie cu doi copii” și-i sugera să-l aducă la București, Vasile Pârvan scria în rezoluție: „[...] vom cere ca piatra să fie trimisă la muzeul regional din Ulmetum”²⁰².

Dar cel mai mare avantaj al localismului apărea de unde nimeni nu se aștepta, fiind un dar al păcii de la București (1913). România primea Cadrilaterul, zonă cu multe vestigii romane, care impunea, fără echivoc, instituționalizarea conservării artefactelor aproape de locul dezgropării lor. Și cu toate că inițial susținea că nu e normal ca cercetările arheologice să se cantoneze la Adamclisi – sit dominat simbolic de memoria lui Tocilescu – după ce numărul potențialelor șantiere creștea, odată cu anexarea sudului Dobrogei, Pârvan trecea la opinia exact contrară. Confruntat cu rapoartele armatei care semnalau numeroasele puncte de interes arheologic din teritoriul nou cucerit, aprecia că România nu avea resursele necesare extinderii investigațiilor²⁰³. Se temea, evident, că fondurile, anevoie până atunci, vor deveni cu atât mai improbabile cu cât Ministerul Instrucțiunii avea să deschidă noi lucrări, asupra cărora controlul său era prea puțin probabil. Cu sobrietatea care îl definea, Pârvan își concilia ambițiile cu realitatea, întocmind raportul pe 1915, care sintetizează succint evoluțiile din muzeistica românească a ultimelor trei decenii. În esență, înmulțirii fără precedent a obiectelor inventariate, îi răspunde cu un *display* muzeal care *nu poveste*a o epocă prin cât mai multe din rămășițele ei, ci *o reprezenta*, grație

²⁰¹ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D20: 1914, f. 250.

²⁰² *Ibidem*, f. 112.

²⁰³ Pârvan intervenise la Ministerul de Externe pentru ca acesta să trateze cu bulgarii în vederea extinderii cercetărilor noastre în zona Deși Puduk, de la sud de Balcic. Totuși, avea o obiecție majoră: cum tocmai fusese înștiințat că nu primea bani pentru șantierul de la Ulmetum, Pârvan spunea că nu avem resursele necesare extinderii cercetărilor și în țările vecine. În mod cert, el ar fi pierdut și întâietatea pe care o avea în investigarea romanității dunărene, suplimentarea efectivelor de arheologi fiind obligatorie după anexarea Cadrilaterului și înmulțirea siturilor de mare valoare (Vezi, Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D19: 1913, f. 354, 377 r.-v.).

câtorva artefacte care păreau că o caracterizează cel mai bine. În cel puțin două din cazurile invocate de Pârvan această logică este formulată explicit:

„Insuficiența localului acestui muzeu, față de bogăția mereu crescândă a colecțiilor, nu mai permite un aranjament mulțumitor al obiectelor. Totuși, am găsit puțină de a mai expune la vederea publicului, într-un dulap special, o alegere *dintre obiectele cele mai caracteristice* găsite în săpăturile cetății antice *Ulmetum* [...]”.

O deosebită atențiune s-a dat anul acesta secțiunilor provinciale ale acestui muzeu. a) La Pantelimon de Sus, într-o clădire specială, chiar lângă ruinele cetății *Ulmetum*, am instalat, încă din toamna anului 1914, toate obiectele: inscripții, sculpturi și obiecte uzuale, găsite în cursul celor patru ani de săpături, 1911-1914. Din aceste obiecte, prea puține au fost aduse la Muzeul central, *pentru a reprezenta aici civilizația căreia aparține cetatea studiată de noi*. [...] b) La Constanța, secțiunea înființată de noi din anul 1911 și instalată provizoriu în fostul bufet din grădina publică s-a îmbogățit cu o serie de sculpturi și inscripții de o importanță deosebită pentru istoria vechiului oraș greco-roman. [...] c) La Mangalia, descoperiri frecvente de obiecte antice făceau ca această localitate să fie, în aceeași măsură ca și Constanța, exploatată de toți amatorii de antichități, români și streini. [...] am hotărât să se strângă și să se adune la primăria locală toate obiectele antice ce se mai găseau în localitate, le-am declarat proprietatea statului și le-am dat în primire domnului primar cu proces verbal în regulă. Am dat, în același timp, părintelui paroh al orașului calitatea de delegat permanent al nostru acolo și de custode al secțiunii înființate. Muzeul Central însuși a întreprins săpături, dând la iveală resturi antice prețioase. *Toate acestea au făcut să se deștepte interesul localnicilor pentru muzeu: unii au făcut donații, alții și-au adus obiectele antice și le-au depozitat la primărie, alături de ale statului, așa că acum e numai o chestie de local și mobilier pentru ca și acest oraș să-și aibă muzeul său* [...]. d) La Silistra, grație zelului d-lui prefect I. Cămărășescu, care ne-a pus la dispoziție fondurile necesare pentru a face o sumă de cercetări în județul d-sale, s-au strâns o sumă de antichități [...]. Această colecție formează nucleul în jurul căruia se va alcătui viitoarea secție *Silistra* a Muzeului Național de Antichități (s.n. A.M.)”²⁰⁴.

²⁰⁴ Vasile Pârvan, *Correspondență și acte...*, p. 185-186. Documentul a fost publicat însă la puțină vreme după redactarea lui (Vezi, Vasile Pârvan, *Raport asupra activității Muzeului Național de Antichități în cursul anului 1915 înaintat Domului Ministru al Instrucțiunii și Cultelor de Directorul Muzeului*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1916, 52 p.).

Schimbarea abordării față de bunurile patrimoniale din diversele regiuni ale țării nu numai că nu mai provoca opoziție, dar atrăgea și colaborarea localnicilor.

Localismul: ideal, realitate, demagogie

Discursul localist a lui Alexandru Tzigara-Samurcaș nu era lipsit nici el de o influență germană, dar principalul său motiv era unul tactic: proteja exponatele etnografice de ofensiva tocilesciană, care viza insistent și acest domeniu. De altminteri, pe când era vicepreședinte al Senatului, Tocilescu obținuse și sprijinul lui G.D. Mirea²⁰⁵ pentru desființarea muzeului etnografic al lui Samurcaș, pe motiv că acest așezământ ar fi fost inutil: obiectele din gospodăria țărănească, oricât de vechi ar fi fost, nu puteau fi socotite, în opinia celor doi, drept „artă națională”²⁰⁶. Dat fiind că

²⁰⁵ Tensiunile dintre intelectualii români de la începutul secolului XX aveau deseori ca substrat redistribuirea patrimoniului național, în așa fel încât exponatele să legitimeze înființarea unor noi instituții, noi domenii de cunoaștere, noi competențe și noi funcții. De exemplu, G.D. Mirea era un apropiat al familiei regale, în 1884 el expunând la Salonul Oficial din Paris tabloul *Vârful cu dor*, inspirat din *Poveștile Peleşului*, scrise de Carmen Sylva. În virtutea acestor bune raporturi, mergea în audiență la Carol I spre a-i cere înființarea Pinacotecii Statului și construirea unei Școli de Arte Frumoase, pe motiv că bulgarii stăteau mai bine decât noi la acest capitol. Regele îi acorda *finanțarea*, însă războaiele balcanice și mai ales prima conflagrație mondială îi zădărniceau proiectele (Vezi, Elena Cercel, „George Demetrescu Mirea – între faimă și uitare”, în *Noema*, vol. X, 2011, p. 549-551).

²⁰⁶ Alexandru Tzigara-Samurcaș rezuma, printr-o singură întrebare, motivația adversarilor săi: „La ce mai e nevoie, deci, de un alt muzeu? Ca să se scadă cumva din subvențiile celui vechi?” (Alexandru Tzigara-Samurcaș, „Vrăjmașii muzeului”, în *Convorbiri Literare*, București, anul XLI, nr. 5, mai 1907, p. 548). Înființat în 1906, muzeul lui Samurcaș (actualul Muzeu al Țăranului Român) era o replică a modelului suedez, răspândit pretutindeni în Europa. În 1872, filologul Artur Hazelius deschidea, pentru cei interesați, o colecție de obiecte etnografice. Șase ani mai târziu, în 1878, la Expoziția Internațională de la Paris, pavilionul suedez devenea, crede Anne-Marie Thiesse, modelul tuturor muzeelor de acest gen. Bazată pe diorame și manechine de ceară surprinse în anumite atitudini, colecția mai sus pomenită lua, în 1880, numele de *Muzeul Nordului*. O excelentă lucrare despre muzeul nordic – având în centru noțiunea de *evocative spatial effigy* – aparține lui Mark B. Sandberg, *Living Pictures, Missing Persons. Mannequins, Museums, and Modernity*, Princeton University Press, 2003, 330 p. Potrivit Annei-Marie Thiesse, prezentarea obiectelor lui Hazelius se axa pe teatralizare: acestea erau puse pe o scenă supraînălțată, cu o singură latură deschisă, către public, care dispunea de scaune ca să le privească în voie (Vezi, Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII-XX*, traducere de Andrei-Paul

omniprezentul Grigore se afirmase și ca folclorist, Samurcaș își construia asiduu propriul muzeu și domeniu de competență, *latura materială a patrimoniului rural fiind principala lui ținută*²⁰⁷. Iar natura preocupărilor sale îi dădea șanse de reușită: spre deosebire de silexuri, inscripții sau monede, utile doar dacă erau transportate la București și supuse unei expertize istoricizante, scoarțele oltenești nu aveau o dată anume de naștere; caracterul lor imemorial și identitar se ștergea însă, dacă nu erau păstrate în mediul lor de proveniență, care explica specificitatea mediului cultural ce le crease. De aceea, atunci când insista și pe conservarea specificului zonal al unor artefacte, Samurcaș căuta să combată ducerea lor la Muzeul Național de Antichități. Deseori, era doar o manevră prin care câștiga timp, pentru a le muta în muzeul său, special destinat acestui gen de obiecte.

Polemist abil, Samurcaș nu își aplica discursul direct pe obiectele și vestigiile care îl interesau, apărându-le, într-o primă etapă, indirect, cu referiri la antichitățile monopolizate de Tocilescu. Aparența unor observații obiective era greu de salvat, de vreme ce Tocilescu și Samurcaș își purtasera rivalitățile până în sălile de tribunal:

Corescu, Camelia Capverde, Giuliano Sfichi, Iași, Polirom, 2000, p. 146). Cum era de așteptat, Samurcaș nu a pierdut prilejul de a vizita țările nordice, elogiind influența socială pe care o exercita muzeul lui Hazelius asupra vechilor meșteșuguri (Vezi, Alexandru Tzigara-Samurcaș, „Arta scandinavă și a noastră. Impresii de călătorie”, în *Convorbiri Literare*, anul XLIII, nr. 7, iulie 1909, p. 794-798). Se știe că, în Belle Époque, științele erau popularizate în latura lor spectaculară, îndeosebi la expozițiile internaționale excelând în această direcție (Vezi, Vanessa R. Schawartz, „The Musée Grévin: Museum and Newspaper in One”, în idem, *Spectacular Realities. Early Mass Culture in Fin-de-Siècle Paris*, University of California Press, 1999, p. 89-148). Iar felul în care trecutul medieval al Parisului era dat în spectacol, cu ocazia Expoziției Internaționale din 1900, este descris de Alexander C.T. Geppert, *Fleeting Cities. Imperial Expositions in Fin-de-Siècle Paris*, Palgrave MacMillan, 2010, p. 88-90.

²⁰⁷ De ce era etnografia dintr-o dată atât de populară și de ce ne raportam mereu la modelul nordic? Scandinavii nu avuseseră o antichitate greco-romană care să lase acolo vestigii sau inscripții, reconstituirea unor perioade îndelungate din istoria lor presupunând studierea sistematică a folclorului gotic și a culturii materiale pe care neamurile germanice o lăsaseră. Cum nici noi nu mai beneficiasem după 271 de o prezență instituțională care să emită documente scrise, exemplul așa-ziselor muzee etnografice nu ne lăsa indiferenți. Iar marea pasiune a danezilor de rând pentru arheologie era semnalată de Odobescu, drept pildă, într-o conferință la Ateneu, din 12 decembrie 1872. Apoi, coincidența făcea că Samurcaș era un emul al lui Odobescu, fie și din cauză că acesta părăsise o victimă a lui Tocilescu. De aceea, îl elogia ca precursor al propriilor sale proiecte (Vezi, Alexandru Tzigara-Samurcaș, „Odobescu archeolog”, în *Convorbiri Literare*, București, anul XLI, nr. 11, noiembrie 1907, p. 1075-1089).

„Fac însă rezervele mele asupra sculpturilor de la Adamclisi, fie ele ale lui Traian sau ale unui alt împărat, *care au locul lor indicat în Dobrogea*, ataca Samurcaș în numărul din iunie 1906 al «Vieții Românești». *Acolo vor trebui înapoiate și cele aduse cu atâta greutate și cu mai mare cheltuială. Căci toți cei ce vor să studieze monumentele de la Adamclisi nu se pot mulțumi numai cu vizitarea pietrelor aduse în București, ci trebuie să cunoască la fața locului resturile impunătoare ce din fericire nu s-au putut disloca.* Așa a făcut și Furtwängler și Cichorius și toți ceilalți învățați care se ocupă de monumentele noastre romane. Ar trebui deci să se organizeze *un muzeu de antichități în localitate chiar*. Căci ar fi absurd să năzuim a aduce în București o întreagă cetate de peste zece hectare suprafață. *Pe lângă muzeul din capitală trebuie să tindem la înființarea muzeelor locale în diferite alte centre din țară.* Un foarte frumos început a fost realizat de câțiva oameni de inimă la Târgu Jiu, unde se află un foarte interesant muzeu județean. Prefectura din Constanța de asemenea a cerut, prin raportul său nr. 40171, din 1 iulie 1905, înființarea unui muzeu în orașul Constanța. Direcția muzeului din București s-a opus din răspuțeri la aceasta, pe motiv că «ideea e nu numai greu de realizat, dar chiar *contrarie* scopului ce s-a urmărit și se urmărește (*sic!*) prin înființarea Muzeului Național în Capitală». *Cred, din contră, că înființându-se cât mai multe muzee locale, cu atât mai sigur se scapă de pieire numeroase obiecte, ce totuși nu intră astăzi în Muzeul din București.* Prefectura din Constanța, în raportul menționat, arată de altfel «că multe din obiectele de valoare găsite acolo au fost cumpărate pe prețuri de nimic și apoi trimise spre vânzare în străinătate, mai ales în Anglia. Singurul mijloc spre a se aduna aceste obiecte ar fi ca să admită înființarea unui muzeu în Constanța». Un început de asemenea muzeu se și făcuse prin îngrijirea d-lui Pîslea, inginerul șef al lucrărilor portului, care, cu o sârguință și pricepere demne de laudă, adunase și catalogase numeroase obiecte mari și mici ce se găseau în cursul lucrărilor de terasament. Un admirabil muzeu s-ar fi organizat de d-nii ingineri, judecând după frumoasele începuturi realizate și după spiritul științific de care erau conduși. Direcțiunea Muzeului din București a cerut însă să i se predea toate obiectele găsite acolo. Așa s-a și făcut. De un an însă, de când s-au încheiat procesele verbale de predare, obiectele, azi proprietatea Muzeului din Capitală, așteaptă în zadar ca să fie ridicate și aduse la București. Statui întregi zac în lăzi, iar sarcofagiile sunt împrăștiate în port, fără ca cei în drept să se ocupe de ele. Nu era mai bine ca ele să constituie Muzeul local din Constanța și să fie lăsate în buna pază a celor ce le descoperise? (s.n. A.M)”²⁰⁸.

²⁰⁸ Alexandru Tzigara-Samurcaș, „Muzeul nostru național”, în *Viața Românească. Revistă literară și științifică*, anul I, vol. II, 1906, p. 111-112. În joc

nu era atât cunoașterea, ci mult mai mult autoritatea ce deriva din ea. Și cum nimeni nu se împăca cu ideea că un compatriot putea să aibă câștig de cauză, fiecare venea cu „neamțul” lui. Spre a-și omologa descoperirile de la Adamclisi ca metonimii ale latinității noastre, Tocilescu îi câștigase de partea sa pe austriecii Otto Bendorf și George Niemann. Iar Samurcaș – pentru a-l combate și a arăta că acele descoperiri nu erau așa importante, neaparținând lui Traian ci unui împărat mai timpuriu – îl aducea în România pe Adolf Furtwaengler, profesor la München; acesta îi oferea ipoteza de lucru mult dorită: pe acele metope nu erau reprezentați dacii, bavarezul înclinând să creadă că era vorba de bastarni și alte populații gotice (Vezi necrologul scris de Tzigara-Samurcaș la moartea lui Furtwaengler, în *Convorbiri Literare*, București, anul XLI, nr. 10, octombrie 1907, p. 1017). Cu aceste încleștări era la curent și Carol I. La 19 septembrie/1 octombrie 1890, regele nostru îi scria fratelui său Leopold: „Ieri i-am primit pe cei doi profesori din Viena, Niemann și Bendorf, care s-au întors dinspre Dobrogea, unde i-am trimis noi, ca să cerceteze monumentul găsit la Adamclisi, la Valul lui Traian [Tropaeum Traiani]. Acesta este unul din cele mai mărețe monumente înălțate de romani (baza 30 de metri, înălțimea 60 de metri) și n-a lipsit mult ca să fie refăcut în întregime. I-am vorbit despre el lui Lehnert la Weinburg și i-am spus că este la fel de important precum Columna lui Traian, o afirmație pe deplin confirmată acum de cei doi profesori din Viena. Această descoperire va face o vâlvă enormă în lumea arheologilor și în curând va începe aici un adevărat pelerinaj. Îți voi trimite în curând fotografii, mai ales ale basoreliefurilor” (Vezi *Scrisorile regelui Carol I din arhiva de la Sigmaringen (1878-1905)*, ediție îngrijită de Sorin Cristescu, București, Editura Paideia, 2010, p. 191-192). În condițiile în care își asigurase suportul moral al Curții, Tocilescu își putea continua confruntările de idei în marginea celebrului monument. Un alt adversar al său, Teohari Antonescu, alegea însă o cale mai onorabilă de luptă, criticând la obiect vandalismul săpăturilor de la Adamclisi și reușind ceea ce Tocilescu ar fi fost dator să facă: ordonarea metopelor de la baza circulară a trofeului pentru a le dezlega astfel semnificația; tot de Antonescu se leagă și descoperirea inscripției de fundație, stricată tot din neglijența lui Tocilescu (Vezi, Teohari Antonescu, „Trofeul de la Adamclissi”, în *Convorbiri Literare*, București, an XL, nr. 3-5, martie-aprilie-mai 1906, p. 347-363; Vezi și Em. Diaconescu, „Teohari Antonescu – înaintaș al muzeografiei românești”, în *Cercetări istorice*, serie nouă, tom I, 1970, p. 25). Conflictul de ordin științific generau și felurite complicități: atacurile lui Teohari Antonescu împotriva lui Grigore Tocilescu erau găzduite de *Epoca*, ziar conservator care, în aceleași zile de iunie 1906, republica și criticile lui Alexandru Tzigara-Samurcaș contra aceluiași Tocilescu. Dacă Antonescu se referea la erorile arheologice comise de Tocilescu, Samurcaș se concentra pe concepția muzeală a adversarului său. Totuși, nu atacurile în sine contează, ci concentrarea lor premeditată, *Epoca* preluând spusele lui Samurcaș din *Viața Românească* doar ca să dea și mai mare putere articolelor lui Teohari Antonescu (Vezi, Teohari Antonescu, „Drobeta și săpăturile d-lui Tocilescu”, în *Epoca*, anul XII, nr. 135, luni, 29 mai 1906, p. 1-2; idem, „Știința sau vandalismul d-lui Tocilescu?”, în *Epoca*, anul XII, nr. 144, vineri, 9 iunie 1906, p. 1-2. Sub același titlu, mai apar alte persiflări în zilele de 19 și 28 iunie 1906. De asemenea,

În aceeași intervenție din iunie 1906, Samurcaș cerea să se păstreze pentru sediul central „câte un exemplar mai caracteristic din fiecare speță”, iar „dublele sau piesele cu interes pur local să se lase la locul provenienței, înființându-se cât mai multe muzee provinciale”²⁰⁹. În 1912 relua problema, după părerea lui un muzeu național de artă având obligația de „a se mărgini să arate *numai unele exemplare, ca indicații ale marilor centre antice*, care neputând fi aduse la București, vor trebui expuse la locul originii lor”²¹⁰. Această viziune metonimică asupra expunerii obiectelor, care trebuiau doar să evoce marile ansambluri arhitecturale din Dobrogea, nu provenea doar din rațiuni logice, de vreme ce expunerii *sinoptice* din capitală îi corespundea o alta, *narativă*, construită acolo unde monumentul fusese adus la lumină²¹¹. Noile concepții despre conservare fiind tot mai favorabile contextualizării exponatului, Samurcaș exemplifica din nou cu episodul Adamclisi: „[...] *sperăm că în curând metopele de la Adamclisi vor lua îndărăt calea spre Dobrogea*, pe lângă cetatea ce iese la iveală, pe care e imposibil să o transportăm de acolo. *Restaurate la locul lor*, ele vor mărturisi vechea dominație imperială a romanilor, azi redeșteptată sub stăpânirea tânărului regat român (s.n. A.M.)”²¹². Desprindem totuși din acest citat un *zeitgeist* al epocii; se ținea tot mai mult la ideea unui întreg ideatic și informațional, format din corpul clădirii și din inscripțiile care îi atestau geneza și evoluția. Spre deosebire de Vasile Pârvan, care vedea în inscripții niște surse de informații, niște adăugiri ce puteau fi detașate de corpul

vezi, Alexandru Tzigara-Samurcaș, „Muzăul nostru național”, în *Epoca*, anul XII, nr. 155, joi, 22 iunie 1906, p. 1. Este tot un „serial”, pentru că celelalte episoade apar pe 24 și 25 iunie 1906, dublând practic intervențiile lui Antonescu”.

²⁰⁹ Alexandru Tzigara-Samurcaș, „Muzeul nostru național”..., p. 116.

²¹⁰ Idem, *Scrieri despre arta românească*..., p. 241.

²¹¹ Exponatele lui Samurcaș nu erau extrem de vechi, valoarea lor reieșind mai degrabă din pericolul în care se aflau: de a dispărea subit, ștergând pe loc memoria unor meserii și tradiții țărănești. Din nou, intelectualii noștri se arătau deschiși la schimbările survenite în muzeologia vest-europeană. Sub influența pozitivismului, goana germanilor după obiecte vechi dar rare era înlocuită de strădania de a aduna obiecte prozaice dar în cantitate mai mare, susceptibile să poată reconstitui, cât mai detaliat, climatul unei epoci apuse (Suzanne Marchand, „The Quarell of the Ancients and Moderns in the German Museums”, în Susan A. Crane (ed.), *Museums and Memory*, Stanford University Press, 2000, p. 186). Totodată, interesul uriaș pentru etnologie favoriza înțelegerea artefactelor muzeificate în contextual civilizațiilor care le creaseră. Iar germanii legau noțiunile de *istorie* și *cultură* într-o manieră mult mai pregnantă decât se obișnuia în Anglia (Vezi, Woodruff D. Smith, *Politics and the Sciences of Culture in Germany, 1840-1920*, Oxford University Press, 1991, p. 109).

²¹² Alexandru Tzigara-Samurcaș, *Scrieri despre artă*..., p. 241.

clădirilor pentru a fi duse la București și studiate, Samurcaș avea o viziune mai organicistă, tratând acele inscripții ca părți intrinseci monumentului. Aparent ostil dislocărilor, Samurcaș considera că despărțirea lespezilor încrustate în zid de ambientul lor arhitectural era o formă de vandalism, prin care se dezinforma privitorul. Atunci când îi convenea, el știa să se facă exponentul unor *main stream*-uri. Și poate nu întâmplător, deciziile Comisiunii, aplicate unor cazuri particulare, din provincie, urmau această linie.

Nu am vrea ca cititorul să creadă că am avea eroi preferați sau ne-am situa din reflex asupra acelor opinii despre care noi, cei din 2015, știm că au avut câștig de cauză. Căutăm în ezitățile și disputele acelei epoci reprezentări antitetice despre trecut și concepții muzeale pe care combatanții le susțineau în teorie și, deseori, le încălcau în practică. Bunăoară, deși Samurcaș promova restaurarea monumentelor „la locul lor”, proiectul mutării mănăstirii Stavropoleos pe locul actualului Centru Militar Național nu se înscria pe această direcție. Dar cea mai flagrantă contradicție iese la iveală dacă vom compara criticile aduse aglomerării obiectelor în Muzeul Național de Antichități cu îndemnul prin care el voia să stimuleze dezvoltarea muzeului său de artă țărănească. În articolul mai sus-menționat din „Viața Românească” (1906) nu se arăta deloc indulgent cu aranjamentul propus de Tocilescu și nici cu scuza lipsei de spațiu: „Direcția, însă, crezând poate că *mulțimea de pietre singură importă*, a grădărit, fără nici o indicație a provenienței, chiar pietre funerare, statui și stâlpi militari romani, alături de sculpturi și inscripții grecești și altele cuneiforme sau hieroglife. [...] O imagine a acestor timpuri nu se capătă prin reaua expunere și lipsa de selecție a obiectelor din muzeu”²¹³. În mai 1910, în *Convorbiri literare*, dorind să creeze un curent favorabil recuperării patrimoniului rural, lansa un program de achiziții în care sesizăm voluntarismul pe care îl tocmai condamnase la rivalul său: „[...] înainte de a ne îngriji de un local și de statute prea amănunțite, *să ne preocupăm mai serios de adunarea obiectelor*. Orânduirea și catalogarea lor pe specialități se va putea face și pe urmă. Să nu mai pierdem însă vremea, și cât mai în grabă să adunăm puținele rămășițe ce ne-a mai cruțat vremea [...]. *Colecționare fără preget*, aceasta trebuie să fie lozincă tuturor celor ce-și dau seama de însemnătatea culturală a muzeelor românești (s.n. A.M.)”²¹⁴. Eternul său rival decedase de circa opt luni și nu-i mai putea replica. Ceea ce nu îl scutea pe răposatul Tocilescu de referirile antitetice prin care Samurcaș se autositua în postura de campion al localismelor convenabile:

²¹³ Idem, *Muzeul nostru național...*, p. 105.

²¹⁴ Idem, „Cultul trecutului și muzeele provinciale”, în *Convorbiri Literare*, anul XLIV, mai 1910, p. 381.

„Crearea Muzeului de artă națională din București nu poate însă singură să aibă înrâurire asupra țării întregi. *Tendințele sale trebuie dar susținute prin crearea altor muzee regionale. Căci departe de a mă teme, ca predecesorii mei, de concurența ce muzeele regionale ar putea face instituțiilor din București*, sunt dimpotrivă convins că ele s-ar ajuta reciproc. Muzeele provinciale posedând cu înlesnire mai multe exemplare din fiecare din specialitățile locale, ar ceda cu ușurință, în schimb, câte un specimen Muzeului central din București, și astfel, în loc de a se concura, muzeele s-ar îmbogăți prin schimburi reciproce”²¹⁵.

Samurcaș cerea „să se dea mai multă atențiune produselor artistice populare, adunându-le și punându-le în valoare, prin expoziții sau conferințe”, despre care știa că fuseseră „puse la modă mai întâi de către englezi”²¹⁶. Și adăuga că „muzeele joacă în acest sens un rol principal”, pentru a repertoria cele mai cunoscute inițiative localiste de la Târgu Jiu, Craiova, Botoșani, Hârșova, Brăila, Sibiu, Târgoviște. „Și pe cât de restrânsă este regiunea, cu atât mai mare este înlesnirea colecționării”, se entuziasma el, vorbind de „Societatea Târgoviștea”. Citindu-i statutul, o vedea capabilă să întemeieze „un admirabil muzeu regional”, cu condiția ca „în schimbul nepăsării stăpânirii” societatea să aibă „un concurs cât mai eficace din partea particularilor”²¹⁷. Saluta experimentele ce-i păreau de inspirație britanică, în cazul societății târgoviștene apreciind „[...] nu numai îngrijirea monumentelor istorice și colecționarea într-un muzeu a obiectelor de artă, dar și reîmprospătarea vechilor izvoade și tehnici țărănești, *precum și păstrarea peisajelor și a aspectului caracteristic al orașelor și satelor* (s.n. A.M.)”²¹⁸. În termenii noștri, acea societate își fixase ca ideal să conserve nu doar obiectul de artă, ci și *memoria tehnicilor prin care fusese creat*²¹⁹. Apoi, specificitatea artefactelor nu venea numai dintr-un fel anume de a fi confecționate; originalitatea nu li se năștea numai din actul creării lor,

²¹⁵ *Ibidem*, p. 378-379.

²¹⁶ *Ibidem*, p. 378. Samurcaș se referea la artizanatul neo-medieval promovat de William Morris (1834-1896) și de mișcarea inițiată de el, *Arts and Crafts*. Era latura estetică a socialismului utopic al lui Morris, ce propovăduia, printre altele, restaurarea manualității și a vechilor bresle, ca replică la industrialism și producția de serie.

²¹⁷ *Ibidem*, p. 380.

²¹⁸ *Ibidem*. Peisagismul era unul din principalele atuuri ale discursului localist, deoarece izbutea să dea unui vestigiu, nu foarte original, nota pitorească pe care o conferă în aceste situații geografia zonei și cadrul natural.

²¹⁹ De aceeași opinie era și Nicolae Iorga, „Portul popular românesc”, în *Neamul românesc literar*, București, anul V, nr. 31-32, 19 august 1912, p. 481-497.

ci și din particularismele zonale care păreau să fi contribuit la autenticitatea cu care erau creditate.

Un sinonim pentru trecut: provincia

Criticile lui Alexandru Tzigara-Samurcaș ne îndeamnă să privim mai atent fenomenul localismului muzeal, pentru a nu-l idealiza, reconstituindu-l cu luminile și umbrele sale. Ce se întâmplase în Iași, ne spun mai deslușit documentele de arhivă. De exemplu, Muzeul Societății de Medici și Naturaliști din Iași ilustrează, prin inventarul, prin preocupările membrilor și prin imaginea pe care o avea în societate incoerența epistemică a *display*-ului obiectual și absența unei departajări a exponatelor după domeniile de interes ce se afirmă la începutul secolului XX. În ultimele două decenii ale secolului XIX, muzeul primea de pretutindeni monede, oase de presupuși dinozauri și ființe cu anomalii din naștere, semănând mai mult cu un cabinet de curiozități decât cu un așezământ specializat de tip occidental²²⁰. Așa că, la 12 ianuarie 1895, inginerul Victor Antipa se pune la dispoziția Societății de Medici și Naturaliști, oferindu-se să-i ordoneze măcar colecția mineralogică, după noile criterii, contextualizante:

„Subsemnatul vizitând muzeul, în special secțiunea mineralogică, am fost surprins de modul de clasificare atât a mineralelor cât și a rocilor care compune colecțiunea, a inscripțiunilor care sunt cea mai mare parte în limba germană, precum și de mineralele, de rocele și piesele fosile din țara

²²⁰ Dacă urmărim discrepanțele dintre muzeele locale și cele centrale, situația din România suportă totuși comparații cu aceea din Franța, unde așezămintele pariziene aveau un personal calificat, pregătit la École du Louvre: instituție creată prin decret la 24 ianuarie 1882. În muzeele provinciale de la aceeași dată, amatorismul prelua, în sensul că o treime dintre conservatori aveau mai mult de 60 de ani. Marea lor majoritate exercitaseră până atunci cu totul alte meserii, activitatea din muzeu fiind mai degrabă patriotică decât științifică; activau ca gardieni și nu conservatori cu pregătire specială. Statutul lor era clarificat abia prin legea din 24 iulie 1910, care punea capăt autonomiei muzeelor locale – până atunci dependente doar de primării – trecându-le sub controlul direct al capitalei. Multă vreme, ele se bucuraseră de o autonomie situațională și nu legală, izvorâtă din absența unor reglementări precise. Rolul informal al bătrânilor conservatori lua însă sfârșit, noua generație devenind responsabilă de toată gestiunea trecută în inventarele micilor muzee (Chantal Georgel, „Les conservateurs des musées des départements au XIXe siècle: qui sont-ils? Une enquête en cours”, în Philippe Poirrier (sous la direction de), în *Les collectivités locales et la culture. Les formes de l'institutionnalisation, XIXe-XXe siècles*, Paris, La Documentation française/Fondation Maison des Sciences de l'Homme, 2002, p. 244-247, 248-252).

noastră care nu indică prin nimic că ar fi determinate și nici localitatea de unde sunt. Ca unul ce m-am ocupat în special cu studii geologice și mineralogice, vin prin prezenta a mă oferi de a aranja, determina și clasifica în mod rațional după baze și sistem de cristalizare, atât mineralele pe clase în ordine de teren, cât și rocele pe specii și epoci de formațiune, cu etichete respective purtând denumirea atât științifică cât și cele obișnuite în limbele română, franceză și germană, clasa din care face parte, localitatea streină și din țara unde se găsesc etc.; astfel ca cineva numai din o simplă inspecțiune să-și poată da cu ușurință seamă de ce vede servindu-i cu folos și ca piesă de studiu”²²¹.

Despre filosofia biológico-istorică ce justificase până atunci aranjarea obiectelor în muzeu nu avem decât o succintă aluzie, dintr-un raport al custodelui Martin Kieser²²². El demisionase la 12 noiembrie 1890, dar retragerea din post nu i-a fost acceptată decât la 28 noiembrie același an. În raportul său către ședința extraordinară a Societății, din 4 februarie 1891, Kieser „scăpa” un amănunt prețios despre concepția muzeală a așezământului ieșean: „Având necesitate la preparațiunile mele pentru clasificarea animalelor, de cărți, am luat din Biblioteca Societății următoarele cărți: 5 vol. Cuvier și 1 vol. Chr. Klener, pe care am onoare a le restitui”. Din relatarea fostului custode deducem că lucrările zoologului și paleontologului Georges Cuvier (1769-1832) legitimaseră stilul de

²²¹ Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, mapa VII, dosar 67/1895, f. 11 r. Un adevărat carnaval de obiecte, provenind din toate continentele și regnurile, trăda o fascinație inocentă și neavizată a ieșenilor față de tot ce ieșea din ordinea existenței curente; altfel spus, o etnografie exotizantă certifica neconstituirea unor domenii mai specializate ale cunoașterii, istoria Pământului și a omului, antropologia și zoologia suprapunându-se. La 7 mai 1889, o scrisoare de la muzeul din Bordeaux către muzeul ieșean de naturale părea că spune totul despre stadiul instituției noastre și despre sferele ei de interes: „Il nous est aussi annoncé des antiquités, fétiches, armes, outils et ustensiles malgaches. [...] Il nous sera possible, si vous le désirez, de vous procurer des squelettes humains, anciens et contemporains, de races malgaches. [...] Nous attendons, également de Madagascar, des peaux d’oiseaux très soigneusement traitées. Des peaux des mammifères, singes, carnassiers, rongeurs. Des reptiles, insectes, coquillages. Des spécimens de végétaux et minéralogie” (idem, dosar 61/1889, f. 10 r.).

²²² Martin Kieser a lucrat ca preparator al muzeului din 1860, deci trei decenii. Deși acest muzeu era denumit Cabinetul Elefantului, datorită faimosului exponat achiziționat de Mihail Sturdza, abia venirea lui Kieser pune capăt unui episod tragi-comic, preparatorul găsim pielea pachidermului pe acoperișul unei case din mahalaua Ciurchi (Vezi, *Societatea medico-naturalistă și muzeul istorico-natural din Iași. 1830-1919. Documente, scripte și amintiri culese și comentate de N.A. Bogdan*, Iași, Tipografia Națională, 1919, p. 38, 122).

expunere. Or, din opera francezului, oamenii de știință de la sfârșitul secolului XIX nu mai rețineau decât o tentativă de a clasifica animalele pe „încrângături”²²³. În rest, Cuvier fusese un antievoluționist convins, el ripostând acestei teorii cu o ipoteză catastrofistă despre istoria Pământului. Odată ce pășim în secolul următor, în afara păsărilor împușcate de custode, alte achiziții deosebite nu se mai fac. Ceea ce se schimbă sunt preocupările membrilor Societății, care își translează interesul de la științele naturale și numismatică spre medicină și igienă²²⁴. Participările la congresele internaționale și schimburile de publicații cu alte țări nu modifică însă percepția pe care contemporanii o aveau despre această instituție. Fiind un loc al memoriei, legat de amintirea alegerii lui Cuza ca domn al Moldovei, instituția la care ne referim trecea, în ochii tuturor, drept *muzeu de istorie*. Congrese de știință, expoziții și aniversări din 1903, 1906, 1909 și 1912 dovedesc cu prisosință acest lucru: din întregul inventar pe care muzeul îl avea, piesele solicitate, invariabil, erau acelea care evocau personalitatea fostului domnitor al Principatelor Unite.

Indiferent de temele puse în dezbatere cu prilejul conclavurilor de acest fel, expozițiile aferente de la începutul secolului XX trebuiau să atragă publicul și spre realizările tehnicii, științelor exacte, medicinei. Nediferențierea câmpurilor de cercetare și conservarea acelorași metode de reprezentare în societate atrăgea, finalmente, un deznodământ logic, grăbit cumva de succesul muzeului bucureștean²²⁵. Raportat la hologramele lui Antipa, care așezau exponatele în habitatul lor cvasi-natural, designul bietului Kieser nu denota incultură, ci o concepție neadusă la zi²²⁶. Inovațiile

²²³ Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, mapa VIII, dosar 63/1891, f. 1.

²²⁴ Idem, dosar 90/1915, f. 50-58. Predomină subiectele medicale, cele de biologie fiind rare.

²²⁵ În comparație cu infinitatea obiectelor confecționate de om de-a lungul secolelor, exponatele de factură geologică, botanică sau zoologică aveau mai multe șanse de sistematizare. Astfel ne explică de ce muzeul de istorie naturală din București, condus din 1864 de Carol Ferrerati, avea „presă bună” de timpuriu: „În afară de cantitate, Parisul nu are nimic mai elegant, mai proaspăt și mai bine întreținut decât acest mic muzeu în care ochii și spiritul se pot odihni cu plăcere” (Ulysse de Marsillac, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, traducere de Elena Rădulescu, București, Editura Meridiane, 1999, p. 186). Referirile la Muzeul Național de Antichități sunt mai curând descriptive decât elogiative.

²²⁶ Antipa își apăra concepția muzeală invocând exemplul muzeului biologic „din Stockholm (în Skansen), în care se expune foarte frumos fauna Suediei într-o mare diorama, arătându-se prin picture, cari formează fundul dioramei, mediul natural în cari trăiesc animalele” (Grigore Antipa, *Muzeul de Istorie Naturală din București*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1918, f.a., p. 8). Tot Antipa își cuantifica și succesul: „[...] într-o singură Duminecă

particulare nu se perpetuau în timp, luând chipul unor îndrăzneli de moment, mâinate de mult entuziasm și prea puțină instituționalizare. Cu toate retardările, impulsurile melioriste nu lipseau, însă veneau dinspre București. Un manifest al lui C.I. Istrati încuraja pasiunea colecționării civice, deschisă marelui public; din el se desprindea firesc o ideologie a donației, care transforma donatorul într-un fel de ctitor, eroizând totodată actul donării și persoana căruia îi aparținuseră cândva obiectele dăruite. Bunăoară, la 28 iunie 1903, pe adresa Muzeului de Științe Naturale din Iași venea o invitația de la C.I. Istrati, în contextul celui de-al doilea congres al Asociațiunii Române „pentru înaintarea și răspândirea științelor”²²⁷. Evenimentul programat să aibă loc între 21 și 25 septembrie presupunea și o expoziție ce trebuia să dureze până pe 19 octombrie 1903²²⁸. Deși atenția toată trebuia să se îndrepte către progresele tehnicii și științelor, nu putem să nu remarcăm accentul pus pe asocierea trecutului cu prezentul, cel dintâi făcând publicitate celui din urmă:

„Secția X. Colecțiuni particulare

Aceasta este o secțiune numai pentru Expoziție, tinzând a da un loc de onoare particularilor, cari cu multe greutate și sacrificii se ocupă cu cestiuni științifice și cu colectarea obiectelor ce studiază. Din fericire, în țară sunt mai multe persoane cari au promis concursul lor.

Secția XI. Cărți didactice

am ajuns o dată a avea 15.200 vizitatori, ceea ce pentru un oraș relativ mic, ca Bucureștii (350.000 locuitori), este desigur foarte mult” (*ibidem*, p. 15).

²²⁷ Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, mapa VIII, dosar 75/1903, f. 61 r. Iată mărturia lui Constantin Kirițescu, implicat în aceste manifestări: „Pe vremea începuturilor mele – în preajma anului 1900 – nu exista la București nici o formațiune a naturaliștilor. [...] Golul existent a fost oarecum umplut prin înființarea «Societății de Științe din România», din inițiativa doctorului Istrati, prin fuziunea societăților de chimie, fizică și matematici, la care se adăugase Cenușăreasa societății, secțiunea de științe naturale. Ședințele de comunicări se țineau o dată pe lună în sala de cursuri a laboratorului de fizică al profesorului Dumitru Negreanu, în aripa dreaptă a Universității, peste drum de statuia lui Ion Heliade Rădulescu. Din cauza specializării prea mari a comunicărilor, majoritatea auditoriului, compus din oameni de altă specialitate, nu le puteau urmări cu interes. [...] Atât de proeminentă era personalitatea lui Istrati și atât de mult se identificase acest om cu Societatea de Științe, încât nu se vorbea despre ea decât ca despre «Societatea lui Istrati»” (Constantin Kirițescu, *op. cit.*, p. 124). Probabil că acest fragment nu e chiar inocent, Kirițescu schițând prin el o antiteză cu succesul social de care aveau să se bucure Grigore Antipa și adepții săi.

²²⁸ Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, mapa VIII, dosar 75/1903, f. 61 r.

Această secțiune va putea funcționa și ca secțiune a Congresului. Se vor expune în ea toate cărțile ce au fost întrebuințate în școalele noastre, cel puțin de la 1864, de când datează prima lege a învățământului în România și până în prezent.

*Secț. XII. Secțiunea retrospectivă, relativă la dezvoltarea noastră culturală și cu deosebire pe terenul științific*²²⁹

În această secțiune se vor expune cărțile cu orice caracter până la 1859 și numai cu caracter științific, de la această dată și până în prezent. Scopul acestei secțiuni este de a întreține cultul trecutului și sentimentul de respect pentru tot ce ne-au lăsat predecesorii noștri. Sperăm că în acest chip dorința de a colecționa se va naște la numeroase persoane și că astfel vor fi scăpate de distrugere numeroase obiecte, scumpe nouă și cari pentru moment se pierd nesciind a li se da valoarea ce au. Sunt încunoștințați descendenții sau orice persoane cari au în posesiunea lor: memorii, manuscrite, note, note de curs, cărți, epistole, autobiografii, portrete sau orice autografe ale persoanelor cari au jucat un rol hotărâtor în dezvoltarea noastră culturală, de a binevoi să ia parte largă la organizarea acestei secțiuni. Nu avem decât a reaminti pe Petrache Poenaru, Gh. Asaki, Eliade și până la Alecsandri, Bacaloglu, Brândză, Kogălniceanu, Cobălcescu, Davila și Obedenaru, ca să se vadă cât sunt de numeroși acei ce au dreptul la recunoștința noastră [...]"²³⁰.

Dintr-un proces verbal, datat 11 iulie 1903, știm lista obiectelor trimise la cererea lui Istrati, iar componența ei nu ne surprinde. Societatea de Medici și Naturaliști propunea niște lucruri care îi consolidau imaginea deja consacrată, aceea de mausoleu, nu de panoramă a dezvoltării științelor: o fotografie a lui Cuza, uniformă de domn, urnă în care fusese votat la 5 ianuarie 1859, fotografia lui Iacob Czihak, statutele Societății. Mult mai elocvent pentru imaginea de sine a muzeului ieșean este referatul către comisarul expoziției jubiliare din 1906, inevitabilul C.I. Istrati; cuprindea lista de obiecte care, la 25 februarie 1907, făcuseră deja cale înapoi la Iași²³¹. Ca răspuns la o adresă expediată de organizatorii bucureșteni în mai 1906²³², ieșenii cedau vremelnic ceea ce aveau mai de preț „pe răspunderea și cheltuiala Dv., obiectele notate pe contrapagini, pentru a fi expuse tot

²²⁹ *Ibidem*, p. 62 v.

²³⁰ *Ibidem*, f. 64 r.

²³¹ Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, mapa IX, dosar 80/1907, f. 33 r.-v., 45 r. Așa este legat dosarul.

²³² *Idem*, dosar 77/1905, f. 53.

timpul cât va dura Expoziția Națională din București, 1906”²³³. Redăm întocmai inventarul:

„I. *Hainele, uniformă de Colonel ale lui Alex. I. Cuza, cuprinzând:*

- 1) Una tunică bleumarin cu peptar roș
- 2) Una pereche pantaloni bluemarkin cu lampaș roș
- 3) Una cartușieră de cavalerie, de argint
- 4) Eguilette de la piept de argint
- 5) Una pereche epoleți de argint, cu câte o stea
- 6) Un centuron de fir cu pafta de aur
- 7) Un coif de cavalerie, de piele și argint, fără penaj

II. *Hainele domnești ale lui Alex. I. Cuza Vodă cuprinzând:*

- 1) Una tunică completă, căptușită cu mătăasă crême, cu epoleție de aur, garnitura de nasturi completă, nasturii de aur și cu marca țerei
- 2) Una pereche pantaloni, bine conservați cu 2 lampasuri de aur
- 3) Un centuron de fir, cu pafta de aur cu marca țerei
- 4) Un penaj pentru chipiu, alb și cu mănunchi de aur
- 5) Un sceptur de argint aurit
- 6) Una sabie domnească, de oțel, ascuțită cu mâner de fildeș, cu canaf de fir, teaca de argint aurită, având lipsă o verigă și fiind desprinsă în 2 locuri.

III. *Una șea Domnească, tot a lui Al. I. Cuza Vodă compusă din:*

- 1) Șeaua propriu-zisă, de catifea roșie, scările de alamă, curelele de la scări bune
- 2) Arșeaua de piele fină, bine conservată
- 3) Coburii [cu tocurele la vârf aurite – cuvinte scrise cu creionul]
- 4) Valtrapul roș, cu 2 bordiuri de fir de aur și având în 2 colțuri marca țării brodată cu fir de aur
- 5) Frâul cu muștiuc și zăbăluță de oțel, cu 2 perechi de dirlogi, una de piele și una de fier
- 6) O curea de la pieptul calului (pieptar)
- 7) O curea ce se pune sub coada calului
- 8) Un calapod schelet pentru șa [rând tăiat]²³⁴.

IV. Fotoliul de Preșidenție al lui Al.I. Cuza de la Tribunalul Covurlui 1855

²³³ Idem, dosar 80/1907, f. 33 r.

²³⁴ *Ibidem*, f. 33 v.

V. Urna de alegere a Societății Medico-Istorico-Naturală care a servit la alegere lui Al.I. Cuza ca Domn

VI. Una lacată vechie, în bună stare, de origine de la Mănăstirea Secu

VII. Îmbrăcămintă și coif de zale găsite la Gâdinți

[scris cu creionul:

Cutia cu cărți

Portretul lui Cuza în oloi cu rama bronzată

Cziha, întemeietorul Societății tot în oloi și cu rama bronzată auriu

Primit astăzi 25 februarie toate obiectele mai sus specificate, afară de coiful de zale (găsit la Gâdinți)

25.11.1907, G. Botez]²³⁵

În 1906, când se omagiau cele patru decenii de domnie ale lui Carol I, Iașul era mai racordat la problema inaugurării statuii lui Vasile Alecsandri; dar mai ales, atenție, *la comemorarea, printr-o medalie de aur, argint și bronz, a celor patru decenii de la detronarea lui Cuza*²³⁶. Era o lume care emitea multe obiecte adiționale, cu caracter de recompensă ori admonestare simbolică. De aceea, cererea expresă venită de la București – pentru toate obiectele ce aminteau de fostul domnitor – ne indică o anume atenție pentru susceptibilitățile locale. Ele vor intra cu adevărat în scenă trei ani mai târziu, când împlinirea unei jumătăți de veac de la Unire tindea să capete accente localiste și moldoveniste mai virulente. Încă din 1908, Petru Poni și C.I. Istrati lansau un alt apel referitor la congresul *Asociațiunii Române pentru Învățămintă și Răspândirea Științelor*. Neuitând să precizeze că respectivul for se născuse la Iași, în 1902, cei doi semnatari fixau întrunirea din 1909 tocmai la Focșani: oraș care ar fi trebuit să întruchipeze, geografic și administrativ, unirea celor două Principate: „Un Congres de această natură și care se ține la 50 de ani de la un fapt istoric, atât de hotărâtor pentru neamul românesc, trebuie să fie un fel de examen public, dovada ce trebuie să facem despre bunul nostru mers și despre cele ce trebuie să urmeze pe viitor”²³⁷. Se dorea un bilanț scientist dar și revendicativ, de parcă anii adunați de atunci încoace nu făcuseră decât să multiplice premisele create la 1859. Trecerea timpului fiind socotită în numărul de reușite ce descindeau din acel fapt memorabil, se ridica problema unei recunoașteri mai explicite a rolului jucat de oamenii de la nord de Milcov:

²³⁵ *Ibidem*, f. 45 r.

²³⁶ *Idem*, dosar 77/1905, f. 26.

²³⁷ *Idem*, dosar 80/1907, f. 45 r.

„La anul, în toamna anului 1909, se va ține viitorul congres, în orașul Focșani, între 20-25 Septembrie. De astă dată, orașul Focșani este locul indicat pentru întrunirea lui și acest congres va avea o însemnătate specială deoarece, în 1909, se împlinesc 50 de ani dela unirea țărilor surori: Moldova și Muntenia²³⁸. [...] Comitetul Asociațiunii, conform statutelor aceștia, a hotărât prin un proces verbal următoarele:

«Se decide ca, în această ocaziune, să se facă o *Expoziție locală* [...], să se însărcineze anumite persoane cu ținerea câtorva conferințe publice *relative la chestiuni ce interesează mai direct localitatea.*»

«S-a decis de asemenea următoarele, *prevăzute în adresa către autoritățile locale:* [...] să rezervați un loc cam de 100 mp, în partea centrală a construcției, în care va expune, oricine va voi și ori de unde va fi, obiecte relative la acea memorabilă dată: documente, fotografii, autografe sau alte obiecte cari vor putea pune în vedere actul unirii sau comemorarea patrioților ce l-au săvârșit»²³⁹.

Cu ocazia unor asemenea jubilee, marile evenimente erau întoarse la origini; căci la aniversările anuale, faptele memorabile aparțineau mai puțin celor care le produsese și mai mult celor care, peste ani, se bucurau de ele. Cam acesta era rostul jubileelor: istoria era repusă pe hartă în așa fel încât fapte memorabile care, cu timpul, deveniseră ale tuturor, să revină momentan de unde plecaseră; iar națiunea să conștientizeze că parcursul său temporal era jalonat de o multitudine de locuri-emblemă, răspândite pe întreg corpul ei teritorial, provincial.

Dincolo de menajarea feluritelor orgolii, ce am putea deduce din bizareria listelor de obiecte scoase din muzeul naturaliștilor? Evident, oricine ar spune că erau inadecvate cu ideologia progresului științific și cu tonul medicalo-tehnicist al expozițiilor de atunci. În muzeul ieșean, *memoria* unui personaj politic domina *istoria* științelor, deși, teoretic, așezământul le era dedicat celor din urmă. Chiar și tehnologia se vindea mai bine dacă arăta că are o istorie a ei, fie că aceasta îi aparținea cu adevărat, fie că premisele îi erau împrumutate din alte serii cauzale. Oricât de modern ar fi fost produsul expus, era bine ca el să aibă puțin trecut: iar dacă nu, măcar să fie însoțit de niște vestigii istorice, a căror respectabilitate socială făcea cumva publicitate noutăților cu care erau alăturate. Până să-și găsească propriile genealogii, științele acceptau diacronia largă a Facerii. Popularitatea de care aceasta se mai bucura, arunca o lumină favorabilă și asupra acelor încercări, mai puțin spectaculoase, de a completa biografia lui *homo sapiens* cu informații ce scăpau treptat de sub tutela istoriilor

²³⁸ *Ibidem*, f. 46 v.

²³⁹ *Ibidem*, f. 83; este o continuare de la fila 46.

cronicărești. Intrau astfel în scenă, cu niște contururi proprii tot mai pronunțate, arheologia, anatomia comparată, botanica, geologia, antropologia, psihologia socială, etnografia.

Momentele 1903, 1906 și 1909 dau un diagnostic exact asupra stadiului în care ne aflam din punct de vedere muzeal. „Civilizarea” dorită de dr. Istrati trebuia să depășească stadiul colectării întâmplătoare, spre a se trece spre acela al colecționării individuale specializate, după alte criterii decât nostalgia, moștenirea prin testament ori pasiunea pentru lucruri vechi. Pentru chimistul Istrati, trecutul nu trebuia să ofere doar o istorie a neamului, ci istoria neamului trebuia să își facă loc în istoria științelor. Iar știința era încă o formă de curiozitate față de orice, exponatele istorice fiind alăturate nonșalant celor biologice: împreună ilustrau prefacerea generală a Pământului și contextualizările succesive pe care natura le oferise istoriei umane.

Paradoxul moldav

Rivalitățile de sorginte colecționistă dintre București și Iași au dobândit o anumită permanență odată cu ceea ce astăzi am numi „mediatizarea” așezării preistorice de la Cucuteni. Cu toate că Nicolae Beldiceanu scrisese²⁴⁰ în 1885 despre cele găsite acolo, grație eforturilor personale, un incident mai degrabă minor alimenta ideea că arheologii bucureșteni îi furau paternitatea descoperirii: „În momentul d’ancheia notița de față cu mirare văd că unele ziare bucureștene anunță că descoperirile arheologice de la Cucuteni s’au făcut de D. Butculescu. Aceasta este o completă eroare, contra căreia suntem siguri că d. Butculescu va fi cel d’ânteiu ca să protesteze. Graba și bună-voința cu care i-am pus la dispozițiune colecțiunea mea, cum și plăcerea deosebită ce am avut propunându-i de a mă însoți la săpături, îi impune aceasta”²⁴¹. Chiar și folcloristul Theodor Burada – cel care doar semnalase fenomenul Cucuteni – susținea în scris că primul cercetător al sitului fusese Beldiceanu și nu Dimitrie Butculescu. Reacțiile nu întârziău să apară, Ioan Nădejde luând atitudine în favoarea savantului moldovean și compătimentându-l pentru „nepoliticoasa colaborare a D-lui Butculescu”²⁴². Și da cititorilor

²⁴⁰ N. Beldiceanu, „Antichitățile de la Cucuteni”, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, București, anul III, vol. V, 1885, p. 187-192.

²⁴¹ *Ibidem*, p. 192. Beldiceanu relatează fapte petrecute la 29 mai 1884 și nu în 1885, cum au tot vorbit contemporanii săi, din cauza momentului în care era publicat articolul. Apoi, se cuvine să menționăm că Dimitrie Butculescu credea că artefactele erau tracice, iar Ioan Nădejde susținea originea lor slavă.

²⁴² Ioan Nădejde, „Antichitățile de la Cucuteni”, în *Contemporanul. Revistă științifică și literară*, Iași, anul IV, nr. 15, 1885, p. 589.

amănuntele de rigoare: „Dl Butculescu îndată ce s-a dus de pe aici a publicat prin ziare că a făcut mari descoperiri arheologice la Cucuteni, fără a pomeni măcar despre Dl Beldiceanu și căutând a se fâli înaintea lumii. Dl. Beldiceanu publicase o broșură în această privință înainte de a fi început dl Butculescu comunicatele în ziare”²⁴³. Deși litigiul nu căpăta cine știe ce intensitate, după mai bine de 15 ani el stăruia încă în memoria ieșenilor. În 1901, rememorând faptele printr-un fel de revistă a presei, Th. Burada preciza:

„[...] în ziua de 29 Mai 1885, se duce și răposatul Neculai Beldiceanu întovărașit de d. Dimitrie Butculescu să cerceteze acele antichități. Gazetele, atât cele din Iași cât și cele din București, aflând despre aceasta, arată unele pe Neculai Beldiceanu că a fost cel întâi care a vizitat acele antichități, altele pe d. Dimitrie Butculescu; așa, *Liberalul* din 22 iunie 1885 spune că: «d. Beldiceanu a fost cel dintâi care a avut fericita idee de a vizita acea stațiune». Apoi tot *Liberalul* din 28 Iunie ne arată următoarele: «Citim în *Românul*:

O prețioasă descoperire arheologică s-a făcut dăunăzi în România de peste Milcov. Cu ocaziunea lucrării șoselei naționale, de la Târgu Frumos la Hârlău, zice *Națiunea*, lucrătorii săpând pentru a scoate nisip din piscul Cucuteni, ce-i zice și Cetățuia, au dat peste mai multe vase pe care le spărseseră fără milă ori remușcare. Dl D. Butculescu, aflând despre aceasta, se duse îndată în localitate și, după lungi săpături, se descoperi mai multe obiecte preistorice [...]». În același an, d. Beldiceanu [...] ne spune că s-a dus în ziua de 29 Mai 1885(sic!), împreună cu d. Butculescu, care i-a arătat plăcerea de a-l însoți, să vadă antichitățile de la Cucuteni, enumerând și obiectele ce le are în colecția sa provenind din acea localitate”²⁴⁴.

Burada consideră că Beldiceanu este cel care a inaugurat săpăturile de la Cucuteni, cerându-i lui Butculescu să dea o dezmințire, adică să contrazică ziarele care îl dădeau drept descoperitor²⁴⁵. Despre Cucuteni a publicat ceva și Grigore C. Buțureanu, dar observațiile personale sunt

²⁴³ *Ibidem*, p. 588. În realitate, pe 29 mai 1884, cei doi pasionați se duseseră la Cucuteni însoțiți de patru lucrători. O parte din obiectele cu care se mândrea Butculescu fuseseră găsite în acea zi, iar o altă parte îi fuseseră dăruite chiar de Nicolae Beldiceanu.

²⁴⁴ Teodor T. Burada, „Antichitățile de la Cucuteni”, în *Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași*, anul XII, nr. 5-6, mai-iunie 1901, p. 275-276.

²⁴⁵ *Ibidem*, 276.

dublate mereu de referirile multiple la Beldiceanu, ca autoritate în domeniu”²⁴⁶.

Cea mai valoroasă evocare a acelor întâmplări este mult mai târzie, din 1921, și îi aparține lui Artur Gorovei. Din ea desprindem informații despre influența anticarismului bucovinean (de influență austriacă) asupra dezvoltării arheologiei ieșene și mai ales despre statutul simbolic al cărturarilor localiști:

„Sucevean de origine, născut în comuna Preutești, unde părinții lui aveau moșie, Beldiceanu a trăit câțva timp în Folticeni, și a fost într’un rând și polițaiu orașului. Mama lui Beldiceanu era prietină cu mama, și țin minte în ce casă a murit bătrâna [...]. Beldiceanu venea adeseori pe la noi. Era, poate, singurul om din județul nostru care cetea. Îmi aduc aminte unele nopți cu lună, când stam cu toții în balcon, și Beldiceanu vorbea despre cer și stele. Erau lucruri pe care eu nu le pricepeam, dar de care mama se interesa mult. Atâta mi-a rămas în minte despre Beldiceanu. Dacă l-am mai văzut de atunci, până la întâlnirea de pe stradele Iașului, nu pot să spun; și mi s-a părut lucru ciudat când omul acela, cu ochi așa de albaștri, m-a oprit, mi-a zis pe nume și m-a invitat la el. Și ciudat îmi pare astăzi, cum am putut eu să știu că acela-i Beldiceanu. M-am dus la el. Când am plecat, după câteva ceasuri, avea un nou prietin: un prietin care mă captivase. [...] Vedeam în mine un tânăr cu aplecări spre arheologie, un tovarăș pentru niște studii așa de serbede, care nu prea atrăgeau pe cineva dintre cunoscuții lui. [...] Beldiceanu făcuse explorări în stațiunile preistorice de la Cucuteni, județul Iași, de la Rădășani, din Arinii Băii, și de pe aiurea, în județul Sucevii. [...] Am petrecut ceasuri frumoase ascultându-l. În casa lui Beldiceanu am întâlnit pe Grigore Buțureanu, profesor, care începuse a prinde patimă pentru arheologie, sub influența lui Beldiceanu, care avea o bogată bibliotecă și mania de a-și recruta ciracii. [...] Beldiceanu, ca poet, e puțin cunoscut, deși a scris și lucruri de samă. Ca arheolog, aproape nu e pomenit, deși a desfășurat o muncă de uriaș, cheltuindu-și tot ce câștiga pentru a-și mări colecțiile de antichități și călătorind, pentru a culege, din toate colțurile, inscripții și însemnări. Nu știu cine și când va utiliza imensul material adunat de omul acesta fără de noroc, dacă materialul s-a mai păstrat. Cu o răbdare neînchipuită a decalcat, în curs de ani întregi, sute și mii de inscripții de pe pietre de mormânt, de pe clopote, de pe pisanii de biserici, și a reproduș nenumărate însemnări din cărțile aruncate în podurile bisericilor multor sate din Moldova și din Bucovina. *Munca aceasta nu i-a*

²⁴⁶ Grigore C. Buțureanu, „Notiță asupra săpăturilor și cercetărilor făcute la Cucuteni din comuna Băiceni județul Iași”, în *Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași*, nr. 3, noemvrie-decemvrie 1889, p. 257-271.

fost recunoscută în țară. Pe atunci arheologia românească era monopolul profesorului Tocilescu din București, singurul care era bine răsplătit, și cu onoruri, și cu ordonanțe de plată din fondurile diferitelor ministere. Câte mi-a vorbit, despre aceste «afaceri» Titu Maiorescu, indignat de cele ce se petreceau, și care era în măsură să le cunoască așa de bine! Necunoscut în țară, Beldiceanu era bine apreciat în străinătate. Într-o sară a venit Beldiceanu la mine, vesel ca un copil, și mi-a arătat o scrisoare de la un d. Paul Hutten, student din Guben, care făcea diplomatica, dar în același timp se ocupa cu arheologia și urma să fie numit consul în Egipt. [...] În scrisoarea sa, Hutten alături și scrisoarea altei celebrități din Berlin, Voos, către Jentsch [arheolog], prin care-l sfătuiește să cumpere, pentru muzeul din Berlin, colecția lui Beldiceanu. Și Hutten îi face lui Beldiceanu propunerea să-și vândă colecția muzeului din Lipsca, oferindu-i șapte mii de lei. Șapte mii de lei era o avere pentru Beldiceanu, dar el nu se îndura să-i treacă peste graniță bogata lui colecție, pe care încerca să o vândă statului român, dar nu izbutea, pentru că nu era colecția unui bucureștean ca Tocilescu, a căruia lucrare fundamentală, «Dacia înainte de Romani», fusese dovedită un plagiat fără păreche și fără de rușine (s.n. A.M.)»²⁴⁷.

Sub titlul *Muzeu în Iași*, ziarul *Ecoul Moldovei* susținea, încă din 1893, ideea unui muzeu regional, accentele moldoveniste și anticentraliste fiind cât se poate de explicite. Demn de luat în seamă este însă argumentul final, materialul susținând că un muzeu național și sintetic ar fi trebuit să cuprindă exponate create după unirea din 1859, cele dinaintea acestei date revenind provinciei unde fusese produs ori localizat respectivul obiect:

„Ne aducem aminte că era vorba să se restaureze pe lângă Trei-Erarhi și fostul palat al lui Vasile Lupu, ce se află în ograda acestei biserici într-o stare cu totul deplorabilă, și că o dată restaurat să servească de muzeu istoric pentru partea țării de dincoace de Milcov. Fără îndoială că această idee îmbucură mult pe toți cei cari își dau socoteală de însemnătatea ce are pentru o localitate existența unui muzeu și de serviciile ce poate să aducă învățământului. La rândul nostru, aplaudând această idee, am arătat că prin ea se face un act de dreptate pentru capitala Moldovei, fiindcă tot ce se poate găsi prin diferitele localități ale acestei părți a țării, care să aparție domeniului istoriei și al artei, se cuvine să se păstreze acolo, după cum drept e să se păstreze în București tot ce se poate afla în partea de dincolo de Milcov. Realizarea unei asemenea idei însă pare că s-a îndepărtat pentru totdeauna, fiindcă pe de o parte restaurarea palatului lui Vasile Lupu, după

²⁴⁷ Artur Gorovei, „Din alte vremuri (Amintiri literare: Cercul Literar din Iași)”, în *Viața Românească*, anul XIII, nr. 6, iunie 1921, p. 353-357.

cum se văd lucrurile, va întârzia încă multă vreme, dacă nu cumva s-a și renunțat deja la o asemenea cheltuială, iar pe de o altă parte, toate dispozițiunile Ministerului Cultelor sunt pentru concentrarea în capitală a tuturor antichităților aflate, fie inscripțiuni, odoare, monete etc. Dovadă despre aceasta ne-a dat-o chiar mai dăunăzi circulara ministerială adresată tuturor prefecturilor și comunelor urbane, prin care pune în vedere paza legii privitoare la această chestiune, și ne-a mai dat-o, dispozițiunea luată de a se transporta la București antichitățile ca statuete, vase și alte lucruri, descoperite zilele trecute în jud. Tutova cu ocazia unor săpături, și despre care se spune că ar aparține artei romane. Nu vrem să știm ca ce fel de aprecieri ni se vor mai face, rădicând și această chestiune, care după noi este de o mare însemnătate din punctul de vedere cultural și național, pentru această parte a țării, dar vrem ca *înființarea în Iași a unui muzeu istoric să se îndeplinească cât mai curând* și în care să se așeze toate odoarele, toate bogățiile ce amintesc trecutul țării Moldovei, smulse cu o adevărată barbarie de prin monăstiri, și alte așezăminte ale ei, ca să fie duse la București. Se poate ca muzeul din capitală să fie *Național* ori al *României*, însă această denumire ar meritat-o numai atunci când ar cuprinde obiecte care să nu dateze decât de la 1859 încoace. Toate acelea care se urcă peste această dată, aparțin țărilor în care s-au găsit și pentru aceasta susținem că e bine și drept ca, fiecare din aceste două țări surori, să-și aibă muzeele lor, după cum își au istoria lor deosebită, până în ziua când s-a efectuat Unirea²⁴⁸.

Peste o săptămână, *Ecoul Moldovei* relua chestiunea, în articolul *Încă un exemplu*. Ideea unui muzeu regional părănd una stringentă, dar mai curând ca revanșă simbolică decât ca necesitate identitară:

„Am vorbit în numărul trecut despre datoria ce o are guvernul ca să înființeze cât mai curând *un muzeu istoric în Iași*. Cu acea ocaziune ne-am exprimat că este folositor pentru cultura poporului de acolo și omnesc din punctul de vedere al dreptății ca, tot ce s-a găsit și se găsește încă în Moldova, vrednic de păstrat pentru vechimea și interesul istoric și artistic, să fie adus și așezat în muzeul din Iași, după cum cu dreptate este a se aduna și ținea în cel din București, tot ce s-a găsit și se va găsi în Muntenia. Prin asemenea procedare se înțelege că s-ar satisface interesele culturale ale ambelor părți a țării și în acelaș timp ar fi o dovadă că cel puțin în o chestiune ca aceasta s-au pus frații stavilă egoismului mare de care sunt dominați și ne lasă să avem mângâierea de a ști că măcar vechiturile, mai mult sau mai puțin legate de istoria acestei părți a țării și care sunt și o

²⁴⁸ *Ecoul Moldovei*, anul III, nr. 6, joi, 19 august 1893, p. 1.

mărturie a stărilor de cultură prin care a trecut, tot se mai păstrează pe pământul ei. Așa s-ar cuveni să fie și la aceasta ar fi trebui să se gândească demult guvernele, pentru a nu pune ghimpele neîncrederei în legăturile tovarășiei până și cu chestiuni privitoare la cultura și la amintirea despre trecutul neamului moldovenesc. Dacă s-a făcut unitatea Italiei, guvernele ei nu s-au gândit și nici că se vor gândi vreodată să ridice și să ducă în capitala regatului muzeele, bibliotecile și galeriile ce se găsesc în diferitele provincii, care odinioară formau atâtea state separate; muzeul și biblioteca din Edinburg n-au fost transportate la Londra, după supunerea Scoției și nici chiar în centralizătoarea Franță nu vedem pomenit nicăiri și de nimeni ca să se fi atins guvernele de bibliotecile ori muzeele aflătoare în atâtea orașe ale sale, spre a le duce la Paris. La noi însă, au fost oameni la guvern cari au gândit să îmbogățască Bucuresciul cu galeria de tablouri ce o avem în Iași; au fost oameni atât de prielnici acestei părți a țării, că i-au devastat monăstirile și bisericile de tot ce aveau mai de samă, spre a înpodobi rafturile muzeului din capitală. Actualul ministru al învățământului [Take Ionescu] a dispus să se facă danie facultății de teologie o jumătate din biblioteca Episcopiei de Huși, sub cuvânt că ar aparține seminarului pe care l-a desființat. Dar acea bibliotecă, având ori neavând vreo valoare oarecare, este a eparhiei și ca atare nimeni nu are dreptul a se atinge de dânsa și dl ministru al învățământului săvârșește un act arbitrar dispunând spârcurirea în folosul facultății de teologie. Notând și acest fapt, contra căruia mărturisim că ne prinde mirarea cum de nu protestează Hușenii cu episcopul în frunte, nu ne putem ascunde întristarea ce ne cuprinde văzând spiritul de acaparare și de concentrare dincolo de Milcov a tot ce se găsește în Moldova; că în loc să slăbească, el se afirmă și mai mult pentru cuvântul că suntem uniți, ca și cum unirea implică secătuirea și pustierea Moldovei în folosul Valahiei”²⁴⁹.

Evident, un muzeu *regional* care să pună sub ochi evoluția de secole a unei provincii și mai ales specificul ei nu era ușor de întocmit în 1893. Bazându-se pe descoperiri aleatorii care doar metaforizau trecutul unei așezări, fără pretenția de a-l reface din punct de vedere cronologic și tematic, muzeele *locale* au avut mai multe șanse de reușită la început de secol XX. Lipsite însă de suport logistic și financiar, nu erau capabile să achiziționeze sistematic obiectele colecționarilor din zonă. Muzeele locale ori regionale s-au afirmat aici mai întâi ca deziderate, apoi s-au consolidat ideatic printr-o suită de succese și înfrângeri în concurența cu Bucureștiul. De exemplu, ca replică la colecția de reproduceri a lui Alexandru Odobescu, în octombrie 1907, Teohari Antonescu îi cerea decanului Facultății de Litere din Iași, A.D. Xenopol, să intervină pentru a obține 20.000 de lei, necesari

²⁴⁹ Idem, nr. 7, joi, 26 august 1893, p. 1.

unui muzeu cu mulaje după sculpturi antice. Răspunsul a întârziat atât de mult încât inițiatorul se stinge din viață la nici trei ani după demersul său²⁵⁰.

Iar adversarul lui Antonescu, George Murnu, succesorul lui Grigore Tocilescu la conducerea Muzeului Național de Antichități din București, ne relevă, pe fundalul disputei pentru obiectele preistorice de la Cucuteni, sensibilitățile și tendințele momentului. O chestiune administrativă, împachetarea artefactelor spre a fi expediate, cu împrumut, la Berlin, trebuia folosită aidoma expoziției jubiliare din 1906, ca pretext de a nu le mai restitui provinciei. Cum muzeul bucureștean mai avea niște mostre preistorice din aceeași epocă, părea mai normal ca și celelalte să fie aduse în capitală, ca să întregască respectiva specie de exponate. Varianta inversă – trimiterea obiectelor deținute de instituția lui Murnu la locul de proveniență – nu avea încă o legitimare academică suficientă. Evident, melanjul de epistemă și ideologie dă farmec polemicii, la 28 iulie 1910 Murnu scriind lui Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii în guvernul Ion I.C. Brătianu, că:

„obiectele preistorice de la Cucuteni destinate după aprobarea Dv., ca să fie împrumutate Muzeului etnografic din Berlin, nu stau la dispozițiunea noastră spre a putea îndeplini sarcina ce ați binevoit a-mi încredința. Ele, pe cât am aflat, aparțin muzeului Universității din Iași, unde au fost depuse de pe când trăia răposatul prof. Teohari Antonescu. În consecință, cred că acestei Universități, care-i stăpâna acestor obiecte, îi revine și sarcina să îngrijească de împachetarea și expedierea lor. *Dacă Dvoastră țineți ca aceasta s-o fac eu, sunt la ordinele Dvoastre. De dorit ar fi însă, în acest caz, ca mijlocirea mea să fie justificată printr-o măsură prealabilă, dispunând bunăoară ca importanta colecție de la Iași să treacă în posesia muzeului nostru.* Socotesc că aceasta ar fi o măsură dreaptă, atât pentru că ea ar întregi colecția noastră – căci avem și noi aici o parte din obiectele descoperite anterior la Cucuteni, care nu sunt cuprinse în lista dată din Berlin –, cât și fiindcă, după părerea subsemnatului, *e mai bine să avem un mare și bine asortat muzeu central în care să concentrăm toate descoperirile mai însemnate din țară, decât să împrăștiem colecția noastră în diferite muzee provinciale sărace, rău îngrijite și inaccesibile, luând astfel Instituției noastre, pentru multă vreme, puțința de a ajunge la importanța și proporțiile dorite*”²⁵¹.

²⁵⁰ Dumitru Ivănescu, „Pagini din trecutul muzeografiei ieșene”, în *Cercetări istorice*, serie nouă, III, 1972, p. 22.

²⁵¹ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D 16: 1910, mapa 47, f. 443.

Argumentele lui Murnu erau doar un construct retoric de circumstanță²⁵², deoarece, într-un caz similar, acela al constituirii unui muzeu local la Adamclisi, cu piese dificil de transportat în altă parte, George Murnu pretindea exact contrariul; și anume, că respectivul așezământ putea fi un factor de prosperitate regională²⁵³. În relația cu Iași persistă însă o animozitate constantă, soldată cu eșecul temporar al negocierilor. Relatând vizita sa în Moldova, unde discutasă cu rectorul Gh. Bogdan, Murnu concluziona: „Facultatea de Litere din Iași, geloasă de prețioasa posesiune și temându-se nu cumva împrumutarea acesteia să nu însemneze înstrăinarea ei pe veci, s-a preferit să-și păstreze colecția, fără însă a refuza învățaților străini studiul și cercetarea ei de aproape”²⁵⁴. Opoziția rectorului Bogdan avea logica ei, noi regăsind-o, oarecum obiectivată, în spusele lui Alexandru Tzigara-Samurçaș, din mai 1910: „Capitala Moldovei, deși posedă numeroase și interesante specimene din stațiunea preistorică de la Cucuteni, nu are încă un muzeu de artă propriu-zisă, în afară de colecțiile răzlețite în Muzeul Societății de Științe și câteva obiecte rătăcite în galeria de tablouri de la Școala de Arte Frumoase. Făcându-se un discernământ mai rațional, sunt convins că s-ar putea alcătui cu înlesnire la Iași un muzeu foarte frumos, mai ales cu tezaurele splendide ce sunt ascunse în capela metropolitană”²⁵⁵. De altfel, abia în 1916 se inaugura muzeul Universității

²⁵² Ostilitatea lui Murnu, pentru scurtă vreme director al Muzeului Național de Antichități, nu era deloc gratuită când venea vorba despre Iași. Rivalitatea dintre Teohari Antonescu și George Murnu era celebră în epocă, ea fiind apoi instrumentată de alți adversari ai celui din urmă, după ce arheologul ieșean decedase (11 ianuarie 1910). Edificatoare ni se pare publicarea necrologului lui Teohari Antonescu (p. 97-98) dimpreună cu ultimul manuscris trimis *Convorbirilor Literare*: un referat în care profesorul ieșean îl desființa pe George Murnu, aspirant și el la o catedră universitară. Materialul era publicat, spune redacția, „ca un omagiu adus memoriei lui Teohari Antonescu”. Iar noi nu redăm decât fragmentul introductiv: „Lucrările d-lui Murnu sunt: 1) lipsite de originalitate, 2) pline de greșeli de fapte și judecăți, un semn vădit că d-sa sau nu cunoaște problemele pe care le tratează sau le-a studiat pe jumătate; și în fine 3) reproduce vorbă cu vorbă în lucrările sale cuvintele altor autori, fără a-și da osteneala să-i citeze...” (*Convorbiri Literare*, vol. 1, București, an XLIV, ianuarie 1910, p. 98-99).

²⁵³ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D 16: 1910, mapa 47, f. 472 r.-474 r.

²⁵⁴ *Ibidem*, f. 500 r.

²⁵⁵ Alexandru Tzigara-Samurçaș, *Cultul trecutului...*, p. 379-380. Intervențiile sale cu tentă teoretică și polemică nu sunt chiar puține în acei ani de început ai secolului XX, mai ales că adversari, cum ar fi G.D. Mirea, susțineau că etnografia trebuia subordonată zoologiei, iar obiectele de artă nu-și aveau rostul decât în muzeele de antichități. Apoi, concursul pentru ocuparea Catedrei de arheologie, rămasă vacantă încă de la moartea lui Alexandru Odobescu (1895),

fusesse o experiență frustrantă, care îl îndemna să popularizeze terminologia științifică favorabilă lui. Să dăm un citat din presa momentului: „La această catedră s-au prezentat trei candidați: d. Gr. Tocilescu, d. Tzigara-Samurcaș și d. G. Murnu. Cu această ocazie s-a produs între membrii facultății de litere o gravă divergență asupra naturii științei arheologiei însăși. Unii dintre d-nii profesori au declarat că înțeleg prin arheologie istoria artelor în genere, iar alții că înțeleg prin arheologie istoria artei clasice în special. N-a triumfat nici una dintre aceste păreri. D-nii Gr. Tocilescu și G. Murnu, candidați cu lucrări din istoria artei clasice, au întrunit jumătate din numărul voturilor exprimate, pe când celălalt candidat, d. Tzigara, cu lucrări din istoria artei naționale, a întrunit a doua jumătate a voturilor [...]. Știința arheologiei își așteaptă dar definițiunea! Cum suntem în țara surprinderilor, probabil că această definițiune va fi dată de vreun politician ministru” (Vezi, Verax, „Catedra de arheologie de la Universitatea din București”, în *Noua Revistă Română*, vol. 5, nr. 23, duminică 15 martie 1909, p. 353). Cum nici atunci nu se lucra „cu mânuși”, George Murnu fiind acuzat de Teohari Antonescu de plagiat, numărul mare de voturi luat de Samurcaș nu a fost chiar o surpriză. Ca să-și susțină cauza, Tzigara-Samurcaș subliniase mereu că arheologia trebuia înțeleasă doar ca un capitol din istoria generală a artei, criticând școala veche a filologilor, care limitau totul la arta greacă și o studiau ca scop în sine, pe baza unor reproduceri romane. Or, după multitudinea originalelor descoperite între timp, arta greacă nu mai era singurul fenomen notabil; se impunea deci o perspectivă comparativă și istoricizantă: „Ce se înțelege azi prin arheologie”, în *Convorbiri Literare*, București, anul XLII, nr. 9, septembrie, 1908, p. 220-240; idem, „O întâmpinare în chestia arheologiei”, în *Convorbiri Literare*, București, anul XLII, nr. 10, octombrie 1908, p. 395-397; idem, „Evoluarea concepției despre arheologie”, în *Convorbiri Literare*, București, anul XLIII, nr. 5, mai 1909, p. 574-577; idem, „România față de teoriile nouă ale arheologiei preistorice”, în *Viața Românească*, anul V, nr. 10, octombrie, 1910, p. 67-88. Și cum nu stingea niciodată o polemică avantajoasă pentru el, Samurcaș se ocupa îndelungând și de plagiatul lui George Murnu (Vezi, Alexandru Tzigara-Samurcaș, „Răspuns d-lui Murnu”, în *Noua Revistă Română*, vol. 8, nr. 10, duminică 13 iunie 1910, p. 149-151).

Se știe că Muzeul Societății de Medici și Naturaliști din Iași depindea, de la începuturile sale, de bunăvoința puterii politice (*Societatea medico-naturalistă și Muzeul istorico-natural din Iași...*, p. 96-98.). Locuia într-un spațiu închiriat, chiria și achiziționarea multor exponate fiind acoperită de Mihail Sturdza (Vezi, Petronel Zahariuc, „Despre „slujbele făcute patriei”. Vornicul Constantin Sturdza, președinte al Societății de Medici și Naturaliști din Iași”, în *Mihail Dim. Sturdza la 80 de ani. Omagiu*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2014, p. 233-235). Se inaugura o tradiție a asistării politice a muzeelor, care persista și la început de secol XX. O adresă a muzeului respectiv către Ministerul Muncii sublinia, la 27 aprilie 1914, starea deplorabilă în care așezământul ajunsese. „Muzeul de Istorie Naturală, cel mai vechi muzeu din țară și unicul muzeu al Iașilor, a figurat în bugetul Onor Minister al Cultelor și Artelor cu o subvenție anuală de 135.000, pentru întreținere. El se afla în plină reorganizare și reparații când Ministerul Cultelor și Artelor i-a suprimat această subvenție absolut necesară. Muzeul nu are de nicăieri nici un venit

din Copou²⁵⁶. Finalizarea modestului proiect era însă umbrită, chiar la începutul aceluși an, de Vasile Pârvan, care cumpăra, în contul Muzeului

și este frecventat de studenți și de toți elevii școli[lor] din Iași, atât pentru bogata sa colecție de științe naturale, cât și pentru că, în însăși incinta [sa], a avut loc, la 3 Ianuar 1859 alegerea premergătoare a Domnitorului Al. I. Cuza. [...]. Vă rugăm deci, Domnule Ministru, să binevoiți a acorda ajutorul pe care îl veți crede de cuviință acestui muzeu...” (Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, mapa X, dosar 89/1914, f. 4). Din cele câteva rânduri reies și alte lucruri decât strămtorarea unei instituții de cultură lipsite de suport financiar ieșean. Mai întâi, Muzeul Societății de Medici și Naturaliști se prezenta ca fiind singurul din capitala Moldovei pentru a combate concurența muzeelor incipiente, ce se conturau, cu mari dificultăți, la Golia și la Universitate. Apoi, nu putem să nu remarcăm falsa naivitate a petentului, care știa prea bine că cele mai multe fonduri erau atrase de muzeul de științe naturale din București (1908), atunci un mare succes al epocii. Din punctul de vedere al artei punerii în scenă, toată lumea rezona atunci cu noua estetică teatrală a lui Antoine André (1858-1943), la rândul ei îndatorată naturalismului lui Émile Zola (Simion Alterescu, „Le concept de la mise en scène dans le théâtre roumain à la fin du XIX e siècle”, în *Revue roumaine d'histoire de l'art*, 1, 1964, p. 105). Pe lângă jocul actoricesc eliberat de vechile declamații, Antoine cerea decoratorilor reprezentări cât mai exacte ale cadrului real în care se desfășura acțiunea piesei. Decorul nemaifiind un element pasiv ci un participant la cele petrecute pe scenă, peisajele redată stângaci pe pânză lăsau locul obiectelor reale și cadrului concret de viață (Letizia Gîță, „Spectacolul românesc în primele două decenii ale veacului XX”, în *SCIVA*, seria teatru, muzică, cinematografie, nr. 2/1969, p. 170-171). Iar din montările lui Alexandru Davila, gustul pentru autenticism contextual a trecut și în alte sfere de activitate. Astfel, succesul muzeului lui Grigore Antipa, axat pe diorame „cu fond pictat” și pe expunerea animalelor împăiate cu frânturi din peisajul/habitatul în care trăiau, exercita o presiune și asupra depozitelor de antichități pe care se certau istoricii noștri. După cum precizează Pante Gherghel, Antipa era discipolul lui Ernst Haeckel, fondatorul ecologiei; în virtutea acestei descendențe intelectuale, discipolul român pune accentul pe unitatea biologică a mediului, formată din „asociații și comunități de viață” (Vezi, Pante Gherghel, „Grigore Antipa și Vasile Pârvan – promotorii unei muzeografii științifice în istoria naturală și arheologie”, în *Revista Muzeelor*, 6-7/1990, p. 72-73). În schimb, despre Pârvan, Gherghel spune: „Nereușind să rezolve chestiunea spațiului necesar, deși strădaniile sale au fost necurmăte, Pârvan a imprimat Muzeului [Național de Antichități] mai mult o funcție de cercetare, rolul expozitiv trecând în planul al doilea” (*ibidem*, p. 75).

²⁵⁶ Excepțiile de la regulă au stat la originile multor colecții și muzee regionale. Inițial, ele creau o impresie defavorabilă sau nu trezeau nici o reacție, dar pe durată lungă erau folosite ca precedente ce legitimau înființarea unui muzeu școlar sau municipal. Așa s-a întâmplat în cazul diferitelor colecții locale de obiecte cucuteniene, însușite de oricine își dorise acest lucru. Tocilescu murea însă în septembrie 1909; facilita astfel o „liberalizare” ce contravenea severelor expuneri de motive prin care el susținea, de obicei, exproprierea imediată a artefactelor

descoperite de vreun particular pe domeniul public. Noi reținem doar că unii pasionați nu intrau sub incidența legii, demersul lor, inițial ilegal, constituind un prim pas spre instituționalizarea unor domenii de cercetare cum ar fi preistoria. Dar să dăm cuvântul lui Orest Tafrali, care schița, în 1935, povestea muzeului de antichități din Iași, evocând fapte, în parte reprobabile, consumate în perioada 1909-1916: „De la renumita stațiune Cucuteni-Băiceni, săpată de Beldiceanu, Buțureanu și Hubert Schmidt, numai un mic număr de obiecte au intrat în posesiunea muzeului. O mare parte s-a împrăștiat. O serie numeroasă s-a trimis încă de la început muzeului de antichități din București, o colecție a răposatului Erbiceanu [?] a fost cumpărată de acel muzeu prin mijlocirea d-lui profesor Andrieșescu, cea mai mare parte însă, rezultatul săpăturilor lui Hubert Schmidt, figurează astăzi în unul din marile muzee ale Berlinului. Ba s-a permis ca însăși colecția universității din Iași să se trimită la Berlin lui Hubert Schmidt spre a fi studiată de acesta. La sosirea mea în Iași [1913], am găsit într-o sală a universității o ladă, înapoiată de la Berlin, conținând o colecție de obiecte preistorice de la Cucuteni. Colecția Beldiceanu, aruncată în pivnițele universității, a fost scoasă de mine și adusă în localul muzeului” (p. 3-4). Noi pierderi se înregistraseră și în timpul Primului Război Mondial, din cauză că o parte din obiectele preistorice de mare valoare pleaseră, împreună cu tezaurul României, în Rusia (Orest Tafrali, *Muzeul de Antichități din Iași*, Iași, Institutul de Arte Grafice „N.V. Ștefăniu”, 1935, p. 4). Un ton depreciativ la adresa „pionierilor” arheologiei ieșene persistă la mai toți congenerii lor. Îl vedem și în discuția pe care Teohari Antonescu o avusese cu Petru Poni, la 10 martie 1896, despre Cucuteni. Poni îi spune lui Antonescu: „Păi, d-le A., săpăturile de acolo nici nu cred că are să folosească întru ceva; Beldiceanu mi-a spus că făcuse o învoială cu proprietarul locului să repue la loc pământul scormonit, încât tot ce s-a făcut a fost făcut, acum acolo nu e nimic de văzut” (Teohari Antonescu, *Jurnal (1893-1908)*, ediție îngrijită de Lucian Nastasă, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2005, p.190). Munca acestor fanști de provincie nu era totuși lipsită de orice valoare. Profitându-se de starea materială precară pe care Beldiceanu o avea, Ministerul Instrucțiunii îi cumpăra colecția, la 14 martie 1890, pe o sumă atunci modică: 2.500 de lei din fondul de achiziții pe 1890-1891. Chiar Tocilescu se arătase de acord cu acest sacrificiu bugetar, „rămânând ca la cas de trebuință să se ceară de la Minister un credit suplimentar pentru studierea și publicarea Monumentului de la Adam Klissi” (Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D7: 1888-1890, mapa 27, dosarul pe 1890, f. 25). Nu participăm însă la crearea unui mit negativ al lui Tocilescu, recunoscând, prin vocea lui Moses Schwartzfeld, faptul că avea și destule calități: „Din toți, Tocilescu e un cumsecade, deși e slab de înger, sub influența altora. El mă întreabă cu interes despre dta și constat în el un amic mai sincer ca în alții”. Este un fragment dintr-o scrisoare către Moses Gaster, din 16/28 iulie 1889 (Vezi, Moses Gaster, *Memorii. Corespondență*, ediție îngrijită de Victor Eskenasy, București, Editura Hasefer, 1998, p. 331). Tot Schwartzfeld dă detalii despre cazul Beldiceanu, scriindu-i lui Gaster, la 30 noiembrie/12 decembrie 1888, despre criza financiară în care se afla arheologul ieșean. Beldiceanu era dispus să își vândă obiectele cucuteniene cu 10.000 de lei, dar s-ar fi mulțumit și cu 2.000. La finalul epistolei, expeditorul dă și o listă de

Național de Antichități din București, colecția amatorului Grigore Buțureanu, cumva emblematică pentru geneza arheologiei ieșene:

„Proces-verbal
Iași, 26 Ianuarie 1916

Subsemnații, Ana Gr. Buțureanu, din Iași, str. Păcurari nr. 43, proprietara colecției de arheologie preistorică a soțului meu Gr. C. Buțureanu, și d-nii Ioan Andrieșescu, șeful secției de arheologie preistorică a Muzeului Național de Antichități din București, delegat de d-l V. Pârvan, directorul Muzeului, și A.D. Atanasiu, profesor din Iași, membru corespondent al Comisiunii Monumentelor Istorice, întruniți în locuința d-nei Ana Buțureanu și constatând întreaga colecție de arheologie preistorică, compusă din 3 lăzi care au fost expuse la Expoziția Generală din 1906, două lăzi diferite și 13 săculețe, cu variate antichități din mai multe localități moldovenești, precum și două volume manuscris privitoare la preistoria în România (unul complet și altul fragment) și un volum de planșe cu deseme, schițe și fotografii, ne-am învoit:

1) Doamna Ana Gr. Buțureanu vinde această colecție de mai sus Muzeului de Antichități din București și cedează manuscrisele până la a lor publicare cu 1.500 (una mie cinci sute) lei.

Doamna Buțureanu își exprimă dorința ca publicarea manuscriselor cu figurile respective sub numele lui Gr. C. Buțureanu să se facă în revista ieșană „Arhiva”, iar originalele după tipărire să-i fie înapoiate.

2) Domnul I. Andrieșescu, din partea Muzeului, acceptă condițiile de mai sus și înmânează suma de 1.500 (una mie cinci sute) lei doamnei Ana Buțureanu, primind colecția pentru Muzeul respectiv.

3) Chitanțele de primirea banilor s-au emis de d-na Buțureanu pe sumele următoare:

500 (cinci sute) lei dela Casa Scoalelor,

500 (cinci sute) lei dela Casa Bisericei și

500 (cinci sute) lei dela Muzeul de Antichități.

Drept care am încheiat acest proces-verbal în dublu exemplar.

Autorizată și de copiii mei personal și cu procura nr. 2021 din oct. 1907

obiecte, 311 în total (*ibidem*, p. 325-328). Totuși, Lelia Nicolescu subliniază că banii primiți de Beldiceanu de la Ministerul Instrucțiunii erau foarte puțini: i se dădeau 2.500 de lei pentru 600 de obiecte, pe când lui Bolliac i se ofereau 3.600 de lei pentru 200 de piese (Vezi, Lelia Nicolescu, *Beldicenii*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2010, p. 36).

[semnături]

Ana Gr. Buțureanu

Ion Andrieșescu

A.D. Atanasiu”²⁵⁷.

²⁵⁷ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D 22: 1916, f. 241. O confirmare a celor întâmplătoare găsim în raportul Muzeului Național de Antichități pe anul 1915, în fragmentul asumat de Ioan Andrieșescu: „Despre existența acestei colecții știau puține persoane: unii dintre acei ce fuseseră în mai de aproape legături științifice cu răposatul profesor Buțureanu expuseseră la 1906 o parte, cea mai reprezentativă din colecțiile sale, la Expoziția noastră națională. Colecțiile vor fi atras desigur atenția unora și altora, cunoscători sau amatori. Pentru lumea științifică din țară și din străinătate ele au rămas însă cu totul neobservate și nefolosite. Singur d-l C. Moisil le cunoștea mai dinainte și le folosiseră la pregătirea unei teze de licență, rămasă din nefericire nepublicată. Încercări de achiziție din partea Muzeului de Antichități atunci, ca și dorința proprietarului colecțiilor de a le vinde, au rămas fără rezultat.

De atunci au trecut zece ani. Moartea timpurie a lui Gr. Buțureanu, ca și moartea încă mai înainte a colegului și colaboratorului său, Neculai Beldiceanu, care, acesta cel dintâi, îi trezise interesul și dragostea pentru antichitățile naționale, face ca o repede uitare să acopere rezultatele cercetărilor lor anevoioase și pline de nenumărate sacrificii. O parte din colecțiile lui Beldiceanu fură cumpărate, încă fiind el în viață, de Muzeul Național de Antichități, o altă parte fu cedată Muzeului Medicilor și Naturaliștilor din Iași. Colecțiile profesorului Buțureanu rămaseră însă complet uitate până acum, în păstrarea soției sale văduve, d-na Ana Buțureanu, care fără a dispune de mijloacele necesare măcar bunei lor întrețineri, trebuia să asiste la ruina treptată a aceia ce era fructul atâtor ostenele și jertfe.

Împreună cu D-l A.D. Atanasiu, profesor la Școala de Arte Frumoase și corespondent al Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția Iași, care, în pioasă amintire pentru memoria lui Gr. Buțureanu, cu care a stat în strânse legături personale și culturale, ne-a fost de mare ajutor pentru salvarea acestei colecții, am putut constata cum o seamă dintre obiecte – din fericire, relativ puține – adăpostite din lipsă de spațiu într-o margine de cerdac, în bătaia ploaii și a zăpezei, erau amenințate a se sfărâma cu totul și, cu anevoie, le-am cules împreună și clasat, cum s-a putut, după localități, din putregaiul ce le înconjură. Am socotit nimerit a nu tăcea asupra acestui amănunt, față de care păstrătoarea moștenirii arheologice a răposatului Buțureanu nu are nici cea mai mică vină – ca o notă caracteristică, cred, pentru viitor, despre multele și marile greutăți, peste cari încetul cu încetul numai, pas cu pas, are de trecut până la cele dintâi biruinți, un însemnat domeniu de preocupare al științei unei țări” (*Raport asupra activității Muzeului Național de Antichități în cursul anului 1915...*, p. 10-11). În amintirile sale, Nicolae Iorga îl prezenta pe Grigore Buțureanu ca fiind „ocupat, pe lângă tândăleala didactică a școlii lui secundare, cu descoperirile preistorice, neîncurajate de nimeni, de la Cucuteni” (Vezi, Nicolae Iorga, *Orizonturile mele...*, p. 108).

Mai pragmatic, Pârvan folosisese înstrăinarea vestigiilor de la Cucuteni drept argument contra localismului ieșean. La 5 octombrie 1915, îi scria ministrului Instrucțiunii, I.G. Duca: „Vă este cunoscut cazul cu antichitățile preistorice de la Cucuteni. Neavând specialiști în țară, s-a acordat voia de săpături și cercetări unui profesor străin, care a descoperit acolo lucruri de o însemnătate capitală; aceste descoperiri ar fi putut să împodobească azi Muzeul nostru iar nu pe cel de la Berlin”²⁵⁸. Situația de la Iași era destul de bine clarificată în documente, însă rivalitățile academice din acea vreme au avut un cuvânt greu de spus în cultivarea neîncrederii în autoritățile universitare din Copou. Ce se întâmplase în realitate? La 13 octombrie 1910, decanul I. Găvănescu îi transmitea lui Huber Schmidt decizia Consiliului Facultății de Litere, format din A.D. Xenopol, P. Râșcanu, A.A. Philippide și I. Bărbulescu²⁵⁹. În total dezacord cu zvonurile vehiculate ulterior, aceștia hotărâseră:

„1) Să se acorde Dlui Dr. H. Schmidt învoirea de a-și alege din colecția de antichități desgropate în anul 1909 la Cucuteni, acele obiecte care i s-ar părea necesare studiilor sale; 2) Alegerea se va face de Dsa în prezența Dlui Dascălu și a reprezentanților facultății, dnii profesori A.D. Xenopol și Oct. Erbiceanu, suplinitorul catedrei de archeologie; 3) Obiectele alese se vor inventaria, fotografia și măsura, trecându-se într-un inventar amănunțit și arătându-se toate indicațiunile caracteristice ale lor; 4) Ele vor fi așezate apoi în lăzi pecetluite de Dr. Schmidt și de reprezentanții facultății; 5) Inventariul se face în dublu exemplar, semnat de toți membrii comisiei, care a luat parte la alegerea obiectelor; 6) Pentru împrumutarea acestor obiecte spre a a fi studiate de Dl Dr. Schmidt la Berlin, trebuie ca direcția muzeelor din Berlin să adreseze o cerere în acest sens, direct către decanatul facultății de filosofie și litere, indicând anume obiectele cerute și alese de Dl Schmidt și prevăzute în inventar, indicând și timpul pentru cât se cere. Simpla cerere personală a Dlui Dr. Schmidt nu prezintă caracter de oficialitate, nefiind adresată facultății de o autoritate publică sau instituție recunoscută, așa că raporturile dintre cel care cere și cele care dă să aibă însușirea unei stabilități inalterabile prin schimbările eventuale de persoane sau dintre persoane; 7) Cheltuielile de fotografiare a obiectelor, împachetarea și transportul lor de la Iași la Berlin și de la Berlin la Iași, precum și asigurarea transportului vor privi pe Direcția Muzeelor din Berlin sau pe Dl Dr. Schmidt”²⁶⁰.

²⁵⁸ Vasile Pârvan, *Corespondență și acte...*, p. 183.

²⁵⁹ Arhivele Naționale Iași, fond Facultatea de Litere, dosar 72/1909, f. 53.

²⁶⁰ *Ibidem*, f. 49 r.-v. Pentru cariera profesională a lui Constantin Dascălu, vezi, Constantin Iconomu, „Contribuții la istoricul cercetărilor arheologice de la

Se punea deci problema „salvării” exponatelor rămase. Miza academică era și ea mare, dat fiind că cel însărcinat să contacteze familia defunctului colecționar ieșean a fost Ioan Andrieșescu²⁶¹, protejat al lui Pârvan. Mentorul său, un clasicist, îi crea un domeniu de competență aparte, preistoria, încă neinstituționalizată la noi. Trebuie totuși să recunoaștem că circumstanțele politice și militare favorizaseră dislocarea acelor obiecte: în 1916, noi ne pregăteam să intrăm în război, astfel încât șansele de a recupera vreodată obiectele trimise la Berlin păreau cvasi-inexistente²⁶². Sub aparența unui gest patriotic²⁶³, Pârvan aducea la București ceea ce mai rămăsese, punând sub protecția statului o importantă parte a eșantionului cucutenian. În plus, mai ținea să facă antiteză cu Haret, căruia nu îi păstra o amintire prea bună²⁶⁴. Nici cu Orest Tafrali nu avea relații mai prietenoase, cele două personalități care le patronaseră la tinerețe, Nicolae Iorga respectiv Grigorescu Tocilescu, fiind într-o adversitate de largă notorietate. De altfel, Iorga nu vedea în tânărul Tafrali decât „acel dobrogean în serviciul lui Tocilescu”, atacându-l ori de câte ori avea ocazia, oricare i-ar fi fost domeniul de manifestare²⁶⁵. Iar Pârvan respecta, de regulă, fobiile lui Iorga²⁶⁶.

Cucuteni”, în *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis*, II, *Cucuteni aujourd’hui. 110 ans depuis la découverte en 1884 su site éponyme*, édité par Gheorghe Dumitroaia et Dan Monah, Piatra Neamț, 1996, p. 166-173. Autorul articolului avertizează că nu toate piesele din inventarul alcătuit de C. Dascălu aparțin cu certitudine culturii Cucuteni. Informații în plus despre Constantin Dascălu ne furnizează Mădălin-Cornel Văleanu & Silviu Văcaru, „Moștenirea arheologului Constantin Dascălu”, în *Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei*, serie nouă, XIX, 2013, p. 275-287.

²⁶¹ Suportul pe care i-l oferea mentorul reiese și din Vasile Pârvan, *Correspondență și acte...*, p. 183-184.

²⁶² Despre soarta obiectelor descoperite de Hubert Schmidt în timpul săpăturilor de la Cucuteni, din anii 1909-1911, vezi și Nicolae Ursulescu, *Cucuteni. Ecouri în epocă ale monografiei lui Hubert Schmidt*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2009, p. 18.

²⁶³ În felul său, Vasile Pârvan aplica cum putea strategia germană de provocare a rarității exponatului și de construire a unicității unora dintre ele.

²⁶⁴ Vezi scrisorile către Traian Bratu, din 24 septembrie 1908 și 9 aprilie 1909, legate de neacordarea unei subvenții de prelungire a studiilor în străinătate. Spiru Haret îi trimitea totuși niște bani care nu schimbau esența raporturilor dintre ei. Pârvan considera că acea sumă, 600 lei noi, un „accident [...] care nu obligă la recunoștință exagerată” (Vasile Pârvan, *Correspondență și acte...*, p. 62, 74).

²⁶⁵ La rubrica numită simplu, *Cronică*, din *Sămănătorul*, Iorga ataca volumul lui Orest Tafrali, *Scene din viața dobrogeană*, în numărul din 11 decembrie 1905. Comentând niște încercări literare ale elevului lui Tocilescu, Iorga nu îl menaja deloc pe tânărul debutant: „[...] dialoguri de obicei foarte slabe, o acțiune

Paradoxul moldav constă în contrastul dintre precocitatea dezideratului și tardiva lui concretizare, abia în 1916. Muzeul întemeiat atunci la Universitate, de Orest Tafrali, fusese însă precedat de nefericita poveste a așezământului pe care inginerul ieșean Virgil Hălăceanu îl schițase la Golia, sub denumirea de Muzeu Național Etnografic al Moldovei. În preajma Primului Război Mondial, noul Muzeu Național Etnografic al Moldovei, înjghebat de Virgil Hălăceanu în curtea mănăstirii Golia, era o tentativă de relativă specializare a cunoașterii, care îl aducea în controversă cu bătrânul muzeu al Societății de Medici și Naturaliști. Deși titulaturile ar fi trebuit să le orienteze către achiziții cu totul deosebite, cele două instituții își disputau, chiar și în 1912, veșmintele lui Cuza Vodă. Ceea ce duce cu gândul la reflexele colecționiste mai vechi și la bătrânele cabinete de curiozități care adunau orice. Intitulându-se „cel mai vechi muzeu din țară și unicul muzeu al Iașilor”²⁶⁷, așezământul inițiat la 1833 de Iacob Czihak refuza să împrumute lui Hălăceanu relicvele mai sus pomenite, cu toate că cererea muzeului etnografic nu era lipsită de noimă. La 14 mai 1912, Hălăceanu îi scrisese președintelui Societății de Medici și Naturaliști în următorii termeni: „Deoarece, cu ocasiunea inaugurării statuei lui Cuza

stângace și avânturi de idealism încă nelămurit și neorientat. Ca și scriitorul dealtminte, un fost student al Facultății de Litere din București, care servește pe d. Tocilescu și confracți de ai domniei sale ale căror nume nu se pot scrie cu condei și cerneală și care, în același timp, venind din aceleași spelunci «literare», ni întinde spre cercetare cel dintâi volum al său. Nu numai felul de a ne scrie al d-lui Tafrali are nevoie de multe îndreptări” (Nicolae Iorga, *O luptă literară...*, vol. II, p. 254).

²⁶⁶ Dacă citim corespondența lui Vasile Pârvan, vom observa că acesta prelua cumva antipatiile marelui dar pătimașului istoric. Bunăoară, iată ce spune Alexandru Zub despre Grigore Tocilescu: „Este printre cei dintâi istorici care s-au ocupat cu studiul civilizațiilor de pe teritoriul Daciei, publicând numeroase lucrări pe care V. Pârvan, antrenat în lupta inițiată de N. Iorga împotriva vechii școli istoriografice, le-a tratat cu o asprime excesivă” (Vasile Pârvan, *Corespondență și acte...*, p. 23). Pârvan obișnuia să se revendice de la relația cu Nicolae Iorga, subliniind, ca avertisment, că se bucura de stima autoritarului său protector. Bunăoară, își trecea în palmares colaborările la *Sămănătorul* și *Neamul Românesc*, scriind în nota acelor publicații. Mai adăuga, ca argument al valorii sale, că Iorga îl invitase să dea un text pentru volumul omagial închinat lui D.A. Sturdza (1903). Vezi *Memoriu înaintat Onor Minister al Cultelor și Instrucțiunii de Vasile Pârvan, doctor în filosofie și litere, profesor suplinitor de istoria veche și epigrafie la Universitatea din București, cu ocazia candidării la catedra de istoria veche și epigrafie de la Facultatea de Litere și Filozofie din București – conform prevederilor respective din Legea învățământului secundar și superior*, București, 1909, p. 5-6).

²⁶⁷ Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, dosar 89/1914, f. 4.

Vodă, Comitetul Executiv al Muzeului Național Etnografic al Moldovei a hotărât să facă o expoziție în localul propriu din Cetatea Golia, vă rugăm și vă solicităm a ne da în sala noastră de expoziție hainele și obiectele lui Cuza Vodă ce posedați spre a forma un complex cu celelalte obiecte ce posedăm ale marelui Domnitor. Imediat după serbări vi le vom restitui în perfectă stare. Dorind și noi a vă servi la rândul-ne, vă rugăm să primiți mulțumirile noastre anticipative”²⁶⁸. Într-un proces-verbal al ședinței de a doua zi, Societatea răspundea: „În chestia cererii Dlui Inginer Hălăceanu de a-i pune la dispoziție costumele Domnitorului Cuza, Societatea luând hotărâre de a ține deschis muzeul în zilele de 27 și 28 cor., toți cei ce vor voi, le vor putea vedea în însuși localul nostru...”²⁶⁹.

Refuzurile pe care le întâmpina Hălăceanu își găsesc o justificare mai clară dacă urmărim întreaga lui activitate din acel an. Astfel, la 22 februarie 1912, Virgil Hălăceanu mai ceruse primăriei să cedeze „careta cea veche a Rosnovăneștilor și alte diferite lucruri vechi – petre cu inscripții vechi” pentru așa-zisul „Muzeu Național al Moldovei”. Hălăceanu mai solicita: „Vă mai rugăm să binevoiți a-mi permite să eau piatra cu inscripții de la fosta cișmea de pe zidul gimnasiului Ștefan cel Mare spre a o așeza în acest muzeu. Veți contribui în acest mod la edificarea acestui așezământ de mare însemnătate pentru Moldova și pentru Iași în special”²⁷⁰. Continuarea cererii sale avea să trezească îndelungi discuții: pe de o parte, ele reflectau dorința de a menține exponatele importante în zona descoperirii lor, aducându-le într-un muzeu numit „etnografic”, spre a se pretinde că el conserva obiecte definitorii pentru specificul zonei; pe de altă parte, dorința de a stopa hemoragia de exponate spre București ignora concepțiile muzeale, localiste și ele, apărute la început de secol XX în mediul german, acestea apreciind în mod deosebit păstrarea vestigiului chiar în locul aflării sale, deci *in situ*.

La 7 martie 1912, Th. Burada îi riposta lui Hălăceanu printr-un memoriu în care critica scoaterea pietrei de pe zidul gimnaziului Ștefan cel Mare și ducerea ei la muzeul etnografic de la Golia: „Nicăieri în lume – scria Burada – nu se procede în modul acesta, petrele cu inscripții se lasă la locul lor, iar în Muzee se așază numai mulajuri făcute întocmai după ele”²⁷¹. Burada milita deci pentru punerea pietrei la loc²⁷². Interesant este că această

²⁶⁸ Idem, mapa X, dosar 87/1912, f. 55.

²⁶⁹ *Ibidem*, f. 57.

²⁷⁰ Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 213/1912, f. 1.

²⁷¹ *Ibidem*, f. 4.

²⁷² *Ibidem*, f. 4 v. Nu era prima dată când Theodor Burada solicita edililor să pună la loc inscripții smulse din zidurile unor edificii vechi, existente încă. După cum el însuși recunoștea, demersurile sale începuseră de timpuriu, de la 2 iunie 1905; în plus, mai pretindea că inscripțiile și alte resturi de zidărie veche rămase

polemică din 1912 anunța reforma legislativă din anul următor, care nu surprindea pe nimeni, părând că mediul academic o aștepta demult. Contestată ici și colo, dogma tocilesciană (devenită și lege) – care stipula că obiectul unicat trebuia trimis la București, pentru a se centraliza informațiile esențiale despre o epocă anume, provincia urmând să se mulțumească numai cu un mulaj – intra după 1909 într-un accelerat declin.

Demersul lui Burada nu rămânea fără ecou, în arhive găsim referatele angajaților primăriei care cercetau situația inscripțiilor semnalate de inimosul cărturar²⁷³. În urma anchetei provocate de sesizarea savantului ieșean, arhitectul I. Berindei, diriginte al lucrărilor pentru construirea palatului administrativ din capitala Moldovei, raporta ministrului Justiției: „[...] am onoare a vă răspunde că, făcându-se întinse cercetări pentru aflarea indicațiunelor asupra inscripțiunei ce ar fi fost pe frontispiciul fostului palat domnesc din Iași, nu s-a putut obține alte informațiuni decât că acea inscripțiune este probabil că o fi figurat pe numitul palat înaintea anului 1879/1880, adică înainte de arderea palatului. La luarea șantierului în primire de către noi, nu am găsit această inscripție”²⁷⁴.

La 27 martie/9 aprilie 1913, Primăria ieșeană se adresează Ministerului Instrucțiunii, cerându-i să intervină la Comisiunea Monumentelor Istorice, pentru reșezarea pietrelor cu inscripții de la cișmeaua caselor lui Anastasie Bașotă și de la colegiul Ștefan cel Mare²⁷⁵. Ca președinte al Comisiunii, Ion Kalinderu îi răspundea primarului ieșean Matei B. Cantacuzino, propunându-i o soluție de compromis, mai mult în spiritul dezideratelor lui Hălăceanu: „Avem onoarea a vă încunoștiința că am luat măsuri ca pietrele cu inscripții de la fântâna lui Bașotă și de la biserica Sf. Nicolae Domnesc să fie depuse în Mitropolia Veche și păstrate acolo până la întocmirea muzeului religios din viitoarea sala gotică de la Trei Erarhi”²⁷⁶.

Peste un an și câteva luni se revine însă asupra problemei. O adresă a Comisiunii din 13 noiembrie 1914, semnată, după decesul lui Kalinderu, de noul președinte C.I. Istrate, prevedea o altă formă de muzeificare ce dădea dreptate lui Burada, adept al conservării *in situ*. În această lumină, depunerea inscripțiilor la un muzeu era o formă de adăpostire temporară, nu

după restaurarea bisericilor Trei Ierarhi și Sf. Nicolae Domnesc să fie depuse într-un muzeu ori în localul Universității. Probabil că o oarecare gelozie intelectuală îl îndemna să combată în 1912 ceea ce susținuse, prin adresa expediată lui Spiru Haret, la începutul lui iunie 1907 (Vezi, Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 2212/1907, f. 35-37).

²⁷³ Arhivele Naționale Iași, Fond Primăria Iași, dosar 213/1912, f. 5 v.

²⁷⁴ *Ibidem*, f. 8.

²⁷⁵ *Ibidem*, f. 6.

²⁷⁶ *Ibidem*, f. 9.

de conservare, bănuită că se înrudea cu metoda tocilesciană de recrutare frauduloasă „pentru studiu”:

„Domnule Primar, Comisiunea noastră, luând cunoștința de mai multă vreme că piatra cu inscripție de la fântâna lui Bașotă a fost scoasă de la locul ei și depusă în Muzeul Etnografic din Iași, a făcut în mai multe rânduri cerere către directorul acestui Muzeu pentru cedarea acestei inscripții, luată în mod ilegal. Cererile acestea ale Comisiunii, rămânând fără nici un răspuns, am rugat pe dl G. Balș, membru al Comisiunii, să cerceteze chestiunea la fața locului, indicându-se ce e de făcut. D-sa, constatând că inscripția a fost luată de la o lucrare publică, care deși destul de veche va mai dura încă multă vreme, a propus și Comisiunea a aprobat, ca inscripția să fie așezată la locul ei. În consecință, avem onoare a vă ruga, Domnule Primar, ca potrivit art. 10 din legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, să binevoiți a dispune ca prin serviciul tehnic al orașului să se așeze numita inscripție la locul ei, după indicațiile dlui D.A. Atanasiu, membru corespondent al Comisiunii noastre, delegat a asista din parte-ne la această lucrare”²⁷⁷.

Mulțumită cu acest arbitraj „de sus”, primăria îi aducea la cunoștință lui Hălăceanu decizia Comisiunii²⁷⁸. De altfel, rezoluția scrisă de primar pe document îi însărcina pe arh. J. Mihăilescu, pe N.A. Bogdan, șeful serviciului stării civile și pe prof. D.A. Atanasiu să ia piatra de la Hălăceanu²⁷⁹. De altfel, Hălăceanu murea de tifos în 1917, muzeul său din curtea mănăstirii ieșene lăsând locul unui spital de campanie. Despre sfârșitul acestui experiment aflăm câteva din amintirile Yvonnei Blondel:

„Cea mai mare greutate era găsirea unui local în acest Iași, în care stăm cu toții chirșiți pe îngusta stâncă moldovenească, aidoma unui banc de scoici. Până și cel mai mic ungher este ocupat de o familie. Totuși, în urma mai multor căutări, am pătruns într-o dimineață în incinta dominată de turnul Goliei, unde am descoperit o mare încăpere cu geamuri ce adăpostea un mic muzeu. Intrând în calitate de vizitatoare, mi-am dat seama imediat că nu se aflau acolo niște comori de neprețuit. Era tipul de mic muzeu regional care, desigur, pentru Iași era interesant, dar care nu ar suferi dacă ar fi demontat și împachetat pentru câțva timp, ca să cedeze locul mutilaților, deveniți atât de interesanți prin suferințele lor. Vestigiile pietrelor românești, bucățile de coloane sau de statui puteau fi duse în curte. O colecție de

²⁷⁷ *Ibidem*, f. 12.

²⁷⁸ *Ibidem*, f. 14.

²⁷⁹ *Ibidem*, f. 12.

costume militare din 1877, bătrânicioase și tocite, și câteva covoare românești puteau foarte bine să se odihnească în lăzi până la sfârșitul războiului, îmbălsămate cu naftalină. Custodele muzeului, pus în alertă și foarte tulburat, a început lupta cu noi. I-am oferit imediat să facem mutarea pe socoteala noastră și să plătim toate lăzile. Suportam cu răbdare și înțelegere strigătele puternice scoase de custode – acest muzeu era opera sa, copilul său întrucâtva –, dar am rămas fermă pe poziție și, întorcându-ne la palat, i-am făcut un raport regelui, cerându-i să ne sprijine, ceea ce el a și făcut fără întârziere. Nu bănuiam ce furtună aveam să abatem asupra capetelor noastre. Cred însă că nimic nu ne-ar fi putut împiedica să acționăm, căci inimile noastre erau prea tulburate de tragedia trăită zi după zi de bieții mutilați, ce nu găseau azil nicăieri, în ciuda rănilor încă întredeschise și purulente. Fără foc, fără locuință, rătăcind pe gerul ăsta din poartă în poartă, cerșind milă de la fiecare. Timp de mai multe zile, a trebuit să respirăm în surdina. Cum custodele îi asmuțise pe intelectualii din Iași, ei s-au împărțit în două tabere. Iorga s-a plasat, cum era și de așteptat, de partea custodelui. Lupta a sfârșit prin a izbucni la lumina zilei când, împuternicită cu un ordin de rechiziție, flancată de prețioasele mele ajutoare Lili Isvoreanu și Gabrielle Tavernier, ca și de un grup de tâmplari, am început împachetarea muzeului în lăzi prevăzute din belșug cu paie. Domnul J., custodele, prezent și ofensat, eticheta și asista la toate, cu o figura smochinită de disperare. Mi-era foarte milă de el, dar ce era de făcut, capetele bieților mutilați se ridicau lângă mine și erau oricum mai de plâns decât toate acele vestigii dintr-o altă epocă. În fine, într-o dimineață, am putut începe să curățăm în mare localul, în sfârșit golit. Ajutată de Lili Isvoreanu și de Gabrielle Tavernier, am atacat praful și molozul cu curaj. Cele cincizeci de paturi vopsite în roșu erau urcate de muncitori, iar Marița, rechiziționată mereu pentru treburile grele, curăța energic dușumeaua. Alaltăieri, înarmați cu mături și cu cutii de vopsea, desăvârșeam, pline de ardoare, amenajarea localului nostru când, în mână cu o mătură, m-am dus în căutarea unei surse de apă. Dând cu viteză colțul vechii și interesantei bisericuțe ce ocupa mijlocul curții de la Golia, m-am ciocnit nas în nas cu profesorul Iorga, înarmat cu nedespărțita sa umbrelă. Când m-a zărit, am văzut sub pălăria sa cu boruri mari aprinzându-se două pietre prețioase de un roșu închis și, nitam-nisam, scuipându-și mânia și disprețul, m-a apostrofat:

– Ah, iată-vă, doamnă ignorantă! Pentru o occidentală, e frumos lucru ce ați făcut aici! Nu s-ar zice că v-ați născut într-o țară unde lumea are respect pentru lucrurile vechi.

Sub această lovitură de bici și în fața chipului de diavol mânios al respectabilului profesor, am încercat să apăr cauza noastră, dar fără rezultat. Iorga își continua atacurile ridicând tonul. Până la urmă m-am enervat și eu și am început să țip:

– Puțin îmi pasă de toate zdrențele din 1877 mâncate de molii, iar vechile pietre românești vor fi mai fericite să stea din nou în aer liber, de unde n-ar fi trebuit niciodată să fie luate.

În focul discuției noastre, profesorul își tot ridică umbrela, iar eu mătura; am sfârșit prin a ceda eu prima și mi-am continuat cu demnitate drumul până la fântână, în vreme ce, scos din fire, cu bărbuța vâlvoi, Iorga se urca la loc în trăsură ce-l adusese, amenințându-mă că va apela direct la rege, pentru a face să înceteze acest sacrilegiu. Mulțumesc lui Dumnezeu, Majestatea Sa cunoștea temeinic toată problema. Am aflat că a ascultat cu răbdare tot potopul de vorbe al lui Iorga, care știe atât de bine să-și argumenteze cauzele, în cel mai mic amănunt. Apoi, cu demnitate, regele i-a răspuns textual:

– Domnule profesor, aveți dreptate pe fond, dar acele doamne au făcut ce trebuia. Ceea ce primează în acest moment, pentru țara noastră, este omul. Niciodată nu voi putea ezita între a-i da un acoperiș pentru a-i ușura suferințele sau a păstra același acoperiș ca să adăpostim obiecte interesante și pietre vechi, dovezi scumpe și sfinte ale latinității noastre. După această vizită, cauza noastră a fost definitiv câștigată și am fost lăsate în pace să primim un număr mereu crescând de mutilați care, aflând de existența noului lor azil, se înghesuie acum la Golia (s.n. A.M.)”²⁸⁰.

Din amestecul de tragic și comis al evocării, iese în evidență, încă o dată, unul din vectorii întemeierilor instituționale sau doar informale din Belle Époque: duelul autorităților care, prin intermediari, își disputau sferele de influență; de aici și recurenta ciocnire a protectorilor, chemați să lupte pentru protejării care provocau dispute publice ori poate doar simbolice.

Fiecare cu adevărul lui

Este nedrept să identificăm centralismul muzeal doar cu persoana lui Grigore Tocilescu, iar apărarea așezămintelor locale să o punem numai în seama lui Nicolae Iorga. Centralizarea a reprezentat, destul timp, o tendință generală și o probă de patriotism. O vedem reflectată, bunăoară, în ideile arhitectului Nicolae Gabrielescu, enunțate în 1889. Pe de o parte, el apăra particularitățile locale ale bisericilor moldovenești; mai exact, se opunea tipizării lor prin restaurare, de dragul inventării unui stil bizantin pur, generic și magnificent²⁸¹. Pe de altă parte, Gabrielescu susținea că

²⁸⁰ Yvonne Blondel, *op. cit.*, p. 400-402.

²⁸¹ Carmen Popescu, *Le style national roumain. Construire une nation à travers l'architecture 1881-1945*, Presses Universitaires de Rennes/Simetria, 2004, p. 106-107.

„muzeele din Iași și Craiova trebuiesc să fie puse sub direcțiunea celui din București pentru a avea o organizație mai unitară și mai complectă. *Ele trebuiesc să fie numai ca un fel de arhive locale* pentru răspândirea gustului artistic, și, în cazul când s-ar găsi vreun obiect de o importanță extraordinară pentru istorie și pentru artă, acesta se fie depus în colecțiunea centrală a capitalei, singurul loc unde poate fi de o utilitate adevărată, acolo fiind centrul de știință, iar cât pentru regiunea în care s-a găsit obiectul, acesteia i se poate face un model de ipsos spre a se păstra în muzeul localității”²⁸².

Unele răspunsuri ne vin din direcții mai puțin explorate până acum. Și dacă vom consulta catalogul muzeului pe care sucevenii îl organizau în primii ani ai secolului XX, vom observa că multe din piesele inventariate erau fragmente arhitectonice²⁸³. Mai precis, Emil Ioan Emandi și, mai nou, Bogdan Petru Niculică ne dau indicii extrem de utile despre dezvoltarea muzeologiei locale într-o regiune care trecea multe sensibilități, Bucovina. Datorită acestor doi istorici, tindem să credem următoarele: oscilând între localismul muzeal francez și acela german, românii din Regat s-au inspirat mai degrabă din acela austro-ungar; mai accesibil, mai aplicabil, mai apropiat lor. În fond, Nicolae Beldiceanu se afirmase în Iași venind din Fălticeni. Precedentul bucovinean a fost bine receptat la noi, de vreme ce trimisul Comisiei Centrale pentru Artă și Monumente din Viena, Karl Adolf Romstorfer (1854-1916), primea de la Carol I trei decorații românești. I se recunoștea astfel calitatea de salvator al vestigiilor istorice din Moldova habsburgică, Bogdan Petru Niculică precizând, de altfel, care erau acele distincții: „Ordinul Steaua României” în grad de comandor, Ordinul „Coroana României” și decorația de aur „Bene Merenti”, clasa I. Importantă a fost și politica Vienei, reticentă față de muzeele ce promovau o identitate de sinteză, austro-ungară. Se dorea, mai degrabă, un concert al specificităților comode, subordonate semiotic unui centru imperial ce patrona, prudent, diferențe culturale oarecum pasive. Or, după afirmațiile lui Emandi și Niculică, deducem că latura identitară a colecțiilor gimnaziale bucovinene era subliniată mai mult din perspectivă etnografică, accentul pe istorie căzând după serbarea de la Putna (1871). Cei doi ne atenționează că Bucovina avea, încă de la începutul secolului XX, *modelul muzeului gimnazial*, existent la Cernăuți din 1817: în această zonă se formase demult reflexul de a preda directorului unei școli antichitățile descoperite aleatoriu.

²⁸² Nicolae Gabrielescu, *Privire generală asupra monumentelor naționale și mijlocul de a împiedeca distrugerea lor*, Iași, Tipografia Națională, 1889, p. 28.

²⁸³ *Catalogul obiectelor colecționate de Muzeul local din Suceava de la 1895 până la 1912*, Suceava, Tipografia „Societății Școala Română”, f.a., 11 p. Această evidență, extrem de eterogenă, cuprindea 359 de exponate.

La fel s-a întâmplat și în 1860, cu obiecte aflate la Cetatea de Scaun din Suceava.

În Bucovina, primele acte normative din acest domeniu apar în anii 1828-1829, odată cu cererile de inventariere a obiectelor bisericesti. Dar ideea unui muzeu național era promovată abia peste trei decenii, de Aron Pumnul (1858), de Eudoxiu Hurmuzaki (1864) și de George Costin (1865). În consecință, Prezidiul Țării decreta, la 16 septembrie 1867, înființarea unui asemenea lăcaș, deschis totuși târziu, într-o aripă a reședinței arhiepiscopale din Cernăuți, la 14 mai 1893, cu ajutorul conservatorului trimis de Viena, Karl Adolf Romstorfer. În același an, constată Emil Ioan Emandi, se înființa la Cernăuți, alături de *Muzeul Țării Bucovinei*, un *Muzeu de industrie din Bucovina*, dedicat meșteșugurilor și culturii materiale. Această separare nu convenea însă bucovinenilor, ei dorind un muzeu național sau chiar unul țărănesc, la Câmpulung; oricum, unul care să nu depindă administrativ de Viena și să reunească cele două domenii, istoria cu etnografia, dând întregului construct o conotație etnoculturală mai explicită. Crearea *Muzeului Orășenesc* din Suceava, la 4 ianuarie 1900, ca urmare a săpăturilor de la Cetatea de Scaun, îndeplinea acest deziderat localist; fusese susținut îndeosebi de Iosif Fleischer, care se opunea transportării celor găsite la Muzeul Țării din Cernăuți²⁸⁴.

Argumentele centraliste priveau ceea ce azi am numi „managementul cercetării”, considerându-se că acumularea cât mai multor artefacte sub același acoperiș eradica petele albe ale istoriei, construindu-ne niște reprezentări despre trecut dacă nu veridice atunci măcar coerente. Centraliștii nu treceau cu vederea nici disputele locale, iscate din faptul că așezămintele provinciale funcționau cu sprijin de la primării sau de la orice alți potențai care, odată cu schimbările aduse de alegeri, își puteau retrage sprijinul pentru muzee, periclitându-le existența. Ideologia centralistă era una salvaționistă, trăind de pe urma neglijențelor locale. Combătând risipirea surselor de informare și indiferența localnicilor față de vestigii, centralizarea muzeală ar fi pus la dispoziția celor interesați, indiferent de unde veneau, o bază de date imposibil de realizat în provincie, unde nu existau resurse materiale în acest scop. Potrivit ideologiei centraliste, capitala era a-situată, plasarea în București a unor instituții esențiale deteritorializându-le și făcându-le cumva ale tuturor, niște simboluri transregionale, naționale.

²⁸⁴ Întreaga cronologie a muzeografiei bucovinene este preluată din Emil Ioan Emandi, *Muzeul de Istorie Suceava*, București, Editura Sport-Turism, 1985, p. 22-32, și Bogdan Petru Niculică, „Arheologie și arheologi în Bucovina secolului al XIX-lea”, în *Analele Bucovinei*, anul XX, 2(41)/2013, p. 520-527.

Argumentele localiste erau mai degrabă justițiare decât academice, instituirea unor muzee provinciale părând o ripostă la spolierea pe care centrul o făcea în numele unei identități prea generice, foarte puțin sensibilă la particularisme. Or, în ideologia localistă, specificitățile sunt acelea care, departe de a dezbină, arată că lucrurile care ne aduc împreună sunt mai importante decât acelea care ne despart. O identitate națională solidă se construiește, din perspectivă localistă, pe certitudinea că în orice parte a țării vei merge, te întâmpină istorii diferite dar convergente, cu care te identifice ușor tocmai din pricina sentimentului de diversitate pe care îl nutresc. Localismul era o reacție la instituirea unor „locuri în care nu s-a întâmplat nimic”, repopularea trecutului provincial cu episoade istorice de primă mână neducând la separatism, ci la stimularea sentimentului de apartenență la istoria celui alt. În virtutea lui, muntenii urmau să admire muzeele moldovene și invers, concretitudinea unor artefacte ajutându-i să-și vizualizeze reciproc biografiile. Chiar și din invidia față de gloria celui alt se naște dorința de a face cumva parte din povestea acestuia. Astfel apăreau și schimburile simbolice de trecuturi, întreținute din dorința reflexă de a te recunoaște în celălalt și de a participa, împreună, la o conștiință a devenirii comune.

Justificările unei tabere puteau servi, în funcție de context, interesele celeilalte. Vandalismul ocazional al țăranilor sau „comorariilor” era folosit ca argument atât de cei care justificau astfel transferarea exponatelor la București, spunând că provincia nu avea cum să le apere, dar și de cei care voiau exact inversul, arătând că un muzeu local ar fi asigurat în cel mai scurt timp siguranța artefactelor. Impulsurile localismului muzeal din România modernă comportă anumite apropieri de fenomenul similar din Occident, dar deosebirile sunt mult mai relevante. Paradoxal, ideea de muzeu local a fost stimulată indirect de la centru, fie din lipsa de spațiu sau fonduri, fie pentru a ataca un rival permanentizat în funcția de director, fie din impulsuri teoretice, inspirate din polemicele determinate de restaurările din epocă. Spre deosebire de Franța, curentul localist „de jos” era firav la noi, căutând, dacă nu sprijinul, atunci măcar acordul centrului. În absența unor inițiative locale consistente, nici autonomizarea financiară și juridică față de București nu era un obiectiv prea atractiv. Oricum, localismul era o opțiune justă dacă era susținut de localnici și le servea efectiv interesele; cu alte cuvinte, dacă nu era instrumentat, în diferite scopuri, de persoane străine de o regiune pe care o compătimeau de la mare distanță.

Ce caută, în fond, istoria locală? Un specific incontornabil al zonei, niște detalii culturale care să-i de o identitate cu totul specială?; sau niște aspecte foarte relevante, care să scoată așezarea din anonimat, plasând-o la același nivel simbolic cu localitățile în care s-au dat cine știe ce bătălii? Muzeele locale s-au impus, fiecare istorie, oricât de mărunță, fiind în

general restituită geografiilor care o generaseră. Între local și central meciul a fost însă nul. Ideea de a depune un vestigiu în muzeul cel mai apropiat de locul descoperirii sale nu servea prea mult povestea acelui obiect, care se afla acolo poate din întâmplare, nereușind să caracterizeze efectiv trecutul zonei cu pricina. Și cel mai bun simptom este cazul inscripțiilor ieșene demantelate de V. Hălăceanu și puse la loc după reclamațiile lui Th. Burada. Depășind cadrul micilor invidii intelectuale, acea polemică dezvoltă un subtext de mare viitor. Adevărata contrapondere la muzeul central nu era acela local, ci strădania de a păstra rămășițele chiar acolo unde rezistaseră secole la rând, ambientul arhitectural, urban sau natural dându-le mai multă însemnătate decât ar fi avut dacă erau luate separat, ca exponate de sine stătătoare. Cea mai bună formă de muzeificare era aceea de a menține artefactul și ruina în contextul supraviețuirii lor, vecinătățile forțându-le să spună mai mult decât reușeau pe cont propriu, la adăpostul unei vitrine.

*History Comes Home: Centre and Provinces in Museum Disputes
before World War I*

(Summary)

Keywords: *museology, antiques, cultural policies, regional identity, local history*

The present paper deals with the disputes related to the establishment of local museums, emerged at the beginning of the 20th century. The *centralist arguments* pertained to what we would call today the “research management”, the accumulation of as many artefacts as possible in one place being considered a possibility to eradicate the white spots of history; representations of the past, coherent at least, if not perfect, were thus being constructed. The author did not overlook local disputes either, resulted from the fact that the provincial establishments functioned with the help of the municipalities or of any other potentates, who could withdraw, along with the changes brought forth by the elections, their support for the museum, endangering thus their very existence. The centralist ideology is a salvationist one, which survived from local negligence. Fighting the waste of information sources and the crass indifference towards the relics of the past, the museum centralisation provided the interested parties, regardless of their origin, with a database that was impossible to make in the provinces, where no material resources were dedicated to this purpose. In the centralist ideology, the capital is non-situated, the fact that some essential institutions are placed in Bucharest rendering them de-territorialized and, somehow, everybody’s property, a kind of trans-regional, national symbols. The

localist arguments were rather looking for justice, than for knowledge, the establishment of provincial museums seeming to be a response to the spoliation that the centre was making in the name of a generic identity, very little sensitive to particularities. Or, in the localist ideology, the specificities are those that, far from dividing, show that things that bring us together are more important than things that separate us. A solid national identity is constructed, from a local perspective, on the certitude that in any corner of the country one might go, different but convergent histories will welcome you, with which it is easy to identify oneself due to the very feeling of diversity that they stir up. Localism is a reaction to the establishment of “places where nothing happened”, the repopulation of the provincial past with significant historical episodes leading not to separatism, but to the stimulation of the mutual belonging. This way, the inhabitants of Muntenia were going to admire the Moldavian museums and vice versa, the concreteness of some artefacts helping them to visualise, mutually, their biographies. And out of the appreciation for the other’s history, will emerge the wish to be part, one way or another, of their story. Thus the symbolic exchanges of pasts appear, fed on the reflex desire of recognizing oneself in the others, participating, all together, in a consciousness of a common destiny.

*De la o expoziție arheologică la un muzeu.
Muzeul de Antichități și colecțiile sale***

Vasilica MÎRZA

Cuvinte cheie: *Iași, arheologie, muzee, patrimoniu, colecții*

Demersul nostru își propune, urmând un parcurs istoric instituțional, să prezinte activitatea muzeistică desfășurată la Universitatea din Iași încă din primele decenii de la înființare, punând accent pe patrimoniul existent și valorificarea expozițională a acestuia. Această activitate coincide cu înființarea Catedrei de Istorie Antică, în anul 1895, suplinită de Teohari Antonescu și numirea acestuia în funcția de profesor, cu titlul provizoriu, la Catedra de Arheologie și Antichități, în 1896, pentru ca din anul 1899 să fie confirmat profesor titular. Inițiativele acestuia de a înființa un muzeu universitar sunt deja cunoscute¹. De aceea ne-am îndreptat atenția asupra expozițiilor arheologice organizate la Universitatea din Iași până la deschiderea primului muzeu al Universității, Muzeul de Antichități.

Un moment însemnat pentru expunerea noastră îl constituie inaugurarea Palatului Universitar de la Copou, în 1897, eveniment care a căpătat amploarea unei adevărate sărbători naționale; la fel și anul 1911, când, în prezența Familiei Regale și a invitaților din țară și din străinătate, a fost sărbătorit, cu fast, jubileul primei universități românești. Întâia expoziție de arheologie preistorică organizată la Universitate coincide cu inaugurarea Noului Palat Universitar de la Copou, moment prielnic pentru încercarea de a pune în valoare colecția de piese arheologice (obiecte preistorice), provenite din săpăturile de la Cucuteni. De organizarea acestei expoziții s-au ocupat atât Teohari Antonescu, cât și Gr. C. Buțureanu. În spațiul rezervat pentru expoziție (Sala Pașilor Pierduți) au fost prezentate artefacte din stațiunile Cucuteni, Belcești, Preutești, Dolhasca, Rafaila, Pârâul Glodului etc., precum și patru schelete preistorice descoperite la Cucuteni².

* Cercetare finanțată prin proiectul „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală”, cod contract: POSDRU/159/1.5/S/137832, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

* Mulțumesc domnilor Profesori, Nicolae Ursulescu și Ion Toderașcu, pentru îndrumarea și observațiile făcute în urma unei atente lecturi a acestui text.

¹ Vasilica Asandei, „Muzeul de Antichități din Iași: de la primele inițiative la înființare (1897-1916)”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, II/2011, p. 215-233.

² *Opinia*, an 1, nr. 113, 16 septembrie 1897, p. 1.

Atât la expoziția din 1897, cât și la aceea din 1911, o parte dintre obiectele expuse proveneau din cercetările efectuate la Cucuteni și depuse în Cabinetul de Geologie și Mineralogie, iar o altă parte din colecția personală a lui Gr. C. Buțureanu. Colecția acestuia fusese strânsă din cercetări de peste un deceniu, prin propriile săpături arheologice și prin cumpărări de la alți pasionați de arheologie. Tot el a cumpărat o mare parte din colecția lui N. Beldiceanu, imediat după decesul acestuia în anul 1896, o altă parte fiind vândută Ministerului de către titular în 1890³. Întreaga colecție de obiecte preistorice a lui Gr. C. Buțureanu cuprindea peste 2000 de piese principale. Acesta mai deținea și o colecție de monezi vechi romane, pontice, grecești, polone, precum și medalii, peste 300 de bucăți. Ambele colecții au fost achiziționate de către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice⁴.

Pentru expozițiile organizate au fost alese numeroase piese, unele unicum, altele în dublete și chiar triplete, pentru a ilustra cât mai elocvent diversitatea obiectelor prelucrate în epoca neo-eneolitică de pe teritoriul Moldovei. Artefactele au fost selecționate din stațiunile Belcești, Cucuteni, Dagâța, Sârca, Stroești (jud. Iași), Basarabia (azi Basarabi, com. Preutești), Dolhești, Pârâul Glodului (azi Valea Glodului, com. Vulturești), Preutești, Rădășeni, Știrbăț (jud. Iași), Bârlădeț, Rafaila (jud. Vaslui). Dintre cele selectate pentru expunere făceau parte: topoare de cremene, bărdițe de piatră, ciocane de piatră, cuțite de silex, vârfuri de săgeți, greutate de pământ, fusaiole, figurine antropomorfe și zoomorfe, vase mijlocii și mici, colorate sau necolorate, un număr mare de oase și coarne și multe hârburi (cioburi) de grosimi și material foarte variat, suveici de lut, linguri de lut, mărgelile de lut, toarte și funduri caracteristice de vase, împungători de os, răzătoare de os sau piatră, dălți, nuclee de silex, vârfuri de lănci de bronz, vârfuri de săgeți de bronz.

În urma reluării săpăturilor de la Cucuteni, în anii 1909 și 1910, de către Hubert Schmidt, conservator la Muzeul Imperial din Berlin, Teohari Antonescu a avut ocazia să completeze colecția organizată în Sala Pașilor Pierduți. În raportul trimis Ministerului privitor la rezultatele cercetărilor din 1909 realizate de Hubert Schmidt, Teohari Antonescu face o precizare: „Dl<e> Ministru, colecția am rânduit-o pe cartoane și în curând o voi expune în dulapuri, alături de vechea colecție din Cucuteni a muzeului nostru cu care de altminteri se împletește minunat. Rămâne acum numai aprobarea dvs, ca dăruindu-ne acest dar regal să putem considera această colecție ca fiind proprietatea Universității noastre”⁵. Colecția cuprindea: săgeți și vârfuri de

³ Arhivele Naționale ale României, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice - în continuare Ministerul, 182/1897, f. 212-216.

⁴ *Ibidem*, 676/1895, f. 1; 2749/1909, f. 4r.; Ioan Andrieșescu, „Achiziția colecției preistorice Gr. Buțureanu”, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1915, p. 183-186.

⁵ Ministerul, 2749/1909, f. 26v.

săgeți, răzătoare de cremene, obiecte de os, figurine antropomorfe și zoomorfe, roțițe de fus, bile de lut, greutăți de lut, unelte de corn, obiecte de metal, vase de lut. Aceste piese au fost expuse în aceeași sala menționată mai sus. O parte din colecție a fost împrumutată în anii care au urmat Muzeului din Berlin pentru cercetare.

În istoria Muzeului de Antichități se disting câteva etape marcate de prezența unor personalități universitare a căror preocupare a fost întotdeauna strâns legată de organizarea și valorificarea patrimoniului Universității. Inițiatorul organizării și expunerii colecțiilor arheologice a fost Teohari Antonescu, iar urmașul său la catedră, Orest Tafrali, a instituționalizat muzeul în anul 1916 și a contribuit la dezvoltarea numărului colecțiilor și la expunerea acestora într-un local cu destinația de muzeu. O altă perioadă începe din 1937, după decesul lui Orest Tafrali, cu activitatea unui alt profesor de la Universitatea ieșeană, Paul Nicorescu. La preluarea conducerii Muzeului de Antichități, Paul Nicorescu a încercat să aducă unele modificări în modul de organizare al acestuia. Perioada a fost, însă, cu totul vitregă. Anii celui de Al Doilea Război Mondial, evacuarea patrimoniului și distrugerile provocate de bombardamentele asupra Iașului au presupus un efort mai curând de salvare, decât de reorganizare. După război, între 1946 și 1954, conducerea Muzeului de Antichități a fost deținută, succesiv, de Andrei Oțetea, Filip Horovitz și Dumitru Tudor, fiecare depunând eforturi notabile pentru organizarea și administrarea bunurilor muzeistice.

Reconstituirea, fie și parțială, a inventarului colecțiilor din patrimoniul Muzeului de Antichități, din perioadele menționate, colecții care inițial nu au avut o tematică specifică, dar care prezentau un interes deosebit pentru cei care studiau istoria, este necesară și posibilă în acest moment.

Colecțiile Muzeului de Antichități din Iași

Muzeul de Antichități din Iași, considerat a fi prima instituție științifică de acest gen din Moldova⁶, înfățișa, prin colecțiile sale, atât cultura materială și spirituală românească, cât și pe cea a altor vechi civilizații, precum cea grecească, romană, egipteană, asiriană și bizantină. Obiectele ce făceau parte din colecțiile acestei instituții au fost obținute prin donații, achiziții sau datorită unor schimburi cu alte instituții de profil. Cu timpul, colecțiile s-au îmbogățit și au fost structurate pe epoci și tematic.

Ca surse de lucru pentru întocmirea unui inventar al colecției Muzeului, pentru perioada 1916-1954⁷, ne-am propus să utilizăm informațiile, deloc neglijabile, aflate în documentele de arhivă. Acestea au

⁶ Încercări de constituire a unor muzee locale au avut loc încă din 1914 la Fălticeni (reședința județului Baia) și Bârlad (reședința județului Tutova).

⁷ Anul 1954 marchează momentul în care colecțiile au fost mutate la Palatul Culturii din Iași, formând baza Muzeului de Istorie al Moldovei.

readus la lumină felul în care au fost procurate obiectele intrate în colecțiile Muzeului, precum și prezentarea lor detaliată, care a servit la întocmirea unui istoric al instituției. De asemenea, existența unui *Registru inventar* al obiectelor muzeului, cuprinzând anii 1916-1940 ne-a fost de un real folos în reconstituirea categoriilor de obiecte și a provenienței acestora⁸.

Încercarea de a reconstitui patrimoniul fostului Muzeu de Antichități⁹ prin prezentarea colecțiilor acestuia arată că moștenirea transmisă era destul de bogată. Colecțiile Muzeului au putut fi identificate cu ajutorul inventarelor, avizelor de intrare, a scrisorilor de mulțumire adresate donatorilor și a notițelor lăsate de Orest Tafrali și Paul Nicorescu, păstrate în dosarele fondului Muzeului de Antichități¹⁰.

Cele dintâi obiecte ale Muzeului proveneau din marea colecție de instrumente și ceramică preistorică a Universității din Iași, obiectele fiind găsite la Cucuteni-Băiceni, lângă Târgu Frumos:

„Acele obiecte erau puse în niște dulapuri-vitrine, improprie și neestetice. Nu s-au păstrat decât obiectele care conțin osemintele preistoricilor. De aceea obiectele s-au scos și s-au aranjat în dulapuri speciale. Acelea care n-au încăput, s-au pus spre păstrare, în niște lăzi mari, din atenansele Muzeului. În Sala Cucuteni se aflau obiectele de valoare preistorică din această colecție ca: statuete – între altele un *unicum* – vase întregi etc. S-au expediat la Moscova, în 1917, din ordinul Ministrului de Instrucție. Odată cu ele s-a trimis și toată colecția numismatică ce o avea pe atunci Muzeul, rezultată din donația Bibliotecii Centrale, donația Prefecturii jud. Iași – din monedele de aur, numai una singură – cea a lui O. Nichita etc”¹¹.

⁸ Registrul inventar al obiectelor din muzeu (1916-1940) se află astăzi păstrat în Biblioteca Institutului de Arheologie din Iași (în continuare Registrul inventar).

⁹ O primă încercare de reconstituire a imaginii Muzeului de Antichități din Iași a fost deja cuprinsă într-un text publicat în anul 2011 (Vezi, Vasilica Asandei, *op. cit.*, în *Historia Universitatis Iassiensis*, II/2011, p. 229-233).

¹⁰ Într-un istoric al Muzeului de Antichități, din anul 1924, scris de Orest Tafrali, obiectele care alcătuiau mica colecție au fost descrise pe larg, relevându-se astfel importanța acestora, bazată pe valoarea lor istorică și culturală. Istoricul a fost realizat din ordinul Ministerului Cultelor și Artelor, Direcția Generală a Artelor, pentru a-i servi D-lui Juarez Movilă, directorul ziarului „Curierul Artelor” din București, la întocmirea unui *Album al artelor și culturii românești* (*Curierul Artelor*, V, 30-35, I, septembrie-octombrie 1923, p. 12).

¹¹ Din primele obiecte ale muzeului: Colecția preistorică de la Cucuteni-Băiceni, jud. Iași, a lui N. Beldiceanu, aflată atunci în subsolurile Universității din Iași (Registrul inventar, p. 5). Patrimoniul a fost prejudiciat în mod evident, astfel în 1935, în urma tratatelor pe care diplomații români le-au purtat cu cei din URSS, Ministrul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor înștiința conducerea Muzeului că în lăzile care au fost aduse din Moscova: „N-a venit nici un obiect de muzeu din cele predate,

Deși se credea că aceste colecții nu au mai fost restituite țării noastre, din ultimele cercetări reiese că ele au fost înapoiate de la Moscova în anul 1956, odată cu o parte din Tezaurul României, fiind depuse la Institutul de Arheologie „V. Pârvan” din București¹².

Colecția de obiecte Cucuteni constituia una dintre cele mai vechi dovezi ale civilizației preistorice din ținuturile românești, încadrată cronologic în epoca neolitică. Cea mai mare parte din această colecție era formată din materialul arheologic rezultat în urma săpăturilor lui Neculai Beldiceanu, Grigore C. Buțureanu și Hubert Schmidt¹³. Din explorările sistematice realizate de Hubert Schmidt au intrat în posesia Muzeului de Antichități din Iași mai mult de jumătate din lotul de piese descoperite. Toate artefactele au fost împărțite în mod egal între Universitate și Hubert Schmidt, conform listelor ce se găsesc astăzi în documentele de arhivă semnate de Constantin Dascălu, cel care l-a ajutat pe H. Schmidt la săpături¹⁴. Materialele arheologice, care au ajuns la Muzeul din Berlin, au fost inventariate și prezentate de H. Schmidt în cadrul expoziției, o „Sală românească”¹⁵. O colecție a lui Octav Erbiceanu a fost cumpărată de Muzeul Național de Antichități, prin mijlocirea lui Ioan Andrieșescu, căruia guvernul i-a alocat mijloacele financiare necesare pentru aceasta¹⁶. Un număr mare de obiecte din colecția Universității din Iași au fost trimise la Berlin spre a fi studiate de către H. Schmidt în vederea publicării rezultatelor cercetărilor din cele două campanii arheologice¹⁷.

La instalarea lui Orest Tafrali ca profesor la Iași, acesta semnală prezența unei singure lăzi înapoiată de la Berlin, conținând obiecte preistorice de la Cucuteni. Colecția rămasă a fost expusă în opt vitrine ale

cu ocazia evacuării în Rusia” (Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, fond Muzeul de Antichități (în continuare Muzeul de Antichități, 1/1935, f. 12).

¹² Mădălin-Cornel Văleanu, „Istoricul cercetărilor de la Cucuteni. Noi date și reconsiderări istorice”, în *Cucuteni-5000 Redivivus. Științe exacte și mai puțin exacte*, Chișinău, 2007, p. 13-18.

¹³ Vasilica Asandei, „Un manuscris inedit despre cercetările efectuate la Cucuteni în 1895”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, I/2010, p. 169-200.

¹⁴ Ministerul, 2749/1909, f. 48-53.

¹⁵ N. Ursulescu, „Hubert Schmidt – Profilul unui savant implicat în cercetările arheologice din România”, în *Zargidava. Revistă de Istorie*, VIII, Bacău, 2009, p. 210; H. Schmidt cerea pentru două săptămâni o parte din obiectele descoperite la Cucuteni pentru a fi expuse la Muzeul din Berlin (Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Litere – în continuare se va cita: Litere, 71/1909, f. 17r).

¹⁶ Mircea Petrescu-Dîmbovița, Mădălin-Cornel Văleanu, *Cucuteni-Cetățuie. Săpăturile din anii 1961-1966, Monografie arheologică*, Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, Piatra-Neamț, 2004, p. 21-23.

¹⁷ Ministerul, 2749/1909, f. 53.

Muzeului de Antichități, la care s-au adăugat și câteva obiecte descoperite de el însuși la Cucuteni cu ocazia vizitei marelui arheolog francez Henri Breuil, în anul 1924¹⁸. Acestea au fost pe larg descrise, fiind necesare întocmirii unui istoric al Muzeului. Astfel, în colecția obiectelor preistorice au fost mai întâi înregistrate armele, instrumentele, obiecte felurite, numeroase vârfuri de săgeți și lănci de silex, admirabil lucrate, apoi bucăți rotunde din acest fel de piatră, din care se scoteau prin sfărâmare obiectele. Tot din silex erau și dălțile, șlefuite foarte frumos. Din coarne groase de cerb era o bogată colecție de topoare. La capătul de jos, erau subțiate pentru a putea servi la tăiat. O altă mare mulțime de coarne, mai subțiri, de cerb, de la vârf erau lucrate în forme de sule mari. Tot din așchii, oase șlefuite și subțiri se obțineau un mare număr de ace și obiecte de podoabă, un fel de mărgelă. Mai posedau niște oase ce păreau a fi ale strămoșului boului (*Bos primogenius*). Ceramica preistorică, de asemenea găsită în număr mare este de două feluri: ceramică în șnur și ceramică în bande. În lutul moale se fac cu un vârf, ca de ac, niște linii simple, incizii alteori excizii, tot pe lutul oalei se trece pe deasupra o iarbă aspră. Zgârieturile produse, constituiau un fel de ornamente pentru civilizațiile străvechi. De obicei ceramica era numai uscată la soare, nearsă. Ceramica cu bande, era mai fin lucrată și nu așa grosolan ca cea rudimentară. Pe vasul încă moale se picta cu culori vegetale, roșu, cărămiziu (ocru roșu și galben), negru, cafeniu, diferite motive, puncte, linii drepte, alteori rotunde”¹⁹.

Cele dintâi motive, după opinia lui Orest Tafrali, „alcătuiau un stil spiralo-meandric, iar cel de-al doilea, stilul cu volute. Vase cu formă întregă s-au găsit prea puține, iar acestea, majoritatea erau cupe, cești – unele mici cu picior, străchini, fragmente de linguri pictate, unele din ele chiar și în interior etc. Din lut, uneori ars, de cele mai multe ori numai uscat la soare aveau numeroase titireze „fusaiole”, greutatea mari de atârnat la vârf și trunchiuri de con. Acestea din urmă se puneau la foc, cu veselele care trebuiau arse. Plastica acestei vremi înaintate a fost bogat reprezentată prin numeroase figurine de lut. Unele înfățișau bărbați și mai ales femei, altele reprezentau diferite animale (berbeci, capre etc)”²⁰.

După 1916, colecția preistorică s-a îmbogățit cu numeroase obiecte provenind din alte așezări preistorice: Trușești-Botoșani (colecția lui C. Vasiliu, profesor secundar); Pomârla-Dorohoi (colecția lui C. Pușcașu, profesor secundar); Suceava (obiecte aduse de avocatul Turtureanu); Turnu-Severin (cioburi donate de Grigore Anițescu, asistentul lui Orest Tafrali);

¹⁸ Registrul inventar, p. 38; O. Tafrali, *op. cit.*, 1933, p. 643; N. Ursulescu, „Preocupări ale abatelui Henri Breuil privind unele descoperiri arheologice din România”, în *Analele Științifice ale Universității "Al. I. Cuza" din Iași*, Istorie, XXXVI, 1990, p. 127.

¹⁹ Muzeul de Antichități, 2/1923, f 102v .

²⁰ *Ibidem*, f 103r.

Dumești-Vaslui și Piatra-Neamț; obiecte din punctul „La Schit” de pe malul Nistrului (donația lui I. Constantinescu, asistent universitar); Costești-Vaslui (donația lui C. Cihodaru, iar o parte provenite din săpăturile lui Orest Tafrali)²¹.

Prima colecție intrată prin donație în patrimoniul Muzeului de Antichități a fost cea de monede și obiecte arheologice de la Biblioteca Universitară din Iași²². Biblioteca Universității a funcționat până în anul 1916 ca Bibliotecă Centrală, după Regulamentul din 1864²³. Tot în 1916, Orest Tafrali a obținut și obiectele găsite în curtea unui cetățean din Cotnari. Era vorba de un număr mare de monede și obiecte de aur și de argint²⁴. Tezaurul reprezenta o bogată achiziție pentru Muzeu, având în vedere valoarea culturală și economică a obiectelor²⁵. În urma cercetărilor s-a constatat că, într-adevăr, „băiatul cârciumarului Gh. Botez din comuna Cotnari descoperise o comoară în via tatălui său. Șeful secției de jandarmi a predat Prefecturii banii și bucățile de metal care s-au găsit asupra băiatului. Prefectura a făcut o adresă profesorului de arheologie Orest Tafrali pentru a

²¹ O. Tafrali, *op. cit.*, 1933, p. 644; C. Cihodaru, „Contribuțiuni pentru fixarea unei hărți preistorice a Daciei. Stațiuni preistorice în județul Vaslui”, în *Arta și Arheologia*, 7-8, (1931-1932), p. 43-53; Registrul inventar, p. 20, 21, 27.

²² Din ordinul Ministrului Instrucțiunii Publice, O. Tafrali a fost numit pentru a ridica colecția, predată de către G. Pascu, directorul Bibliotecii Centrale (Muzeul de Antichități, dosar 1/1909, f.8; *Opinia*, XIII, 2761, 13 mai 1916, p. 2); Din această colecție făceau parte medalii, monede și antichități, dar care au fost trimise, cu tezaurul, la Moscova (Registrul inventar, p. 1-4).

²³ „În anul 1860, Biblioteca înlăturase din inventarul ei tot ce nu ținea în mod strict de cărți. Ei bine, în 1867, adică numai șapte ani mai târziu, ea poseda din nou 400 de monede și medalii de argint din timpul lui Nero, Domitian, Traian, Deciu, Constantin Clorus, altele românești precum 133 de pe vremea lui Simeon Movilă, o serie de monede ale diferitelor state europene moderne; la acestea se mai adaugă vreo 150 de monede de bronz, două treimi antice și o treime moderne; vreo 50 de medalii moderne și o serie de obiecte de alt soi, precum o statueta a lui Cupido, o imitație în miniatură a Columnei lui Traian pe postament de marmoră, idem columna lui Antoniu, 4 vârfuri mici de sulițe, o bucată de pafta cu trei pietre roșii ș.a. – obiecte care se înmulțeau mereu prin donații și care, evident nu-și aveau locul într-o bibliotecă modernă” (Karl Kurt Klein, „Biblioteca Universității din Iași”, în *Boabe de Grâu*, V, nr. 5, mai 1934, p. 267, 268); vezi și Fig. 1.

²⁴ Registrul inventar, p. 7-8.

²⁵ Băiatul cârciumarului Gh. Botez din satul Hodora, comuna Cotnari a descoperit o comoară îngropată în via tatălui său. Comoara era depusă într-un vas și consta din bani vechi de aur. În afară de bani se mai aflau și câteva brățări de aur pe care sunt imprimate niște chipuri. Băiatul n-a vrut să declare descoperirea, astfel că, delegatul satului raporta faptul prefecturii de județ care a dispus o cercetare. Delegatul satului afirmă că ar fi peste 20.000 de galbeni în afară de boțurile de aur (*Opinia*, XIII, 2749, 28 aprilie 1916, p. 1).

constata valoarea și vechimea monezilor”²⁶. Acesta a cercetat obiectele, convins fiind că această comoară va intra în patrimoniul muzeului de la Universitatea ieșeană²⁷. Tezaurul era compus dintr-un număr de 13 monede de aur (venețiene, spaniole, poloneze etc.) din prima jumătate a secolului al XVII-lea. De argint erau numeroase monede ungurești (de la Vladislav și Matei Corvin), poloneze, turcești, austriece, rusești etc. Cele de bronz și de aramă (din epoca modernă) erau: rusești (cele mai multe de pe vremea Ecaterinei a II-a, din perioada ocupării Principatelor în timpul războaielor cu turcii), austriece, turcești, românești, franțuzești etc. Din nichel erau un mare număr de monede austriece, germane, norvegiciene etc. În afara monedelor metalice, mai erau și câteva bancnote rusești, austriece, poloneze etc.²⁸.

Prefectura județului Iași comunica Ministrului constatările profesorului Orest Tafrali, cerând totodată ca întreaga comoară să rămână Muzeului arheologic de pe lângă Universitatea din Iași, donația fiind legalizată în iunie 1916.

Odată începută activitatea muzeistică la Iași, au fost formulate cereri către unele instituții, precum Prefectura, Corpul IV al Armatei din Iași, alte muzee (chiar și din străinătate), ca și pe lângă persoanele preocupate de antichități, pentru a dona sau a scoate spre vânzare obiectele care reprezentau interes pentru arheologie și artă. Cererile acestea nu au rămas fără răspuns, astfel că în colecția Muzeului au intrat obiecte achiziționate de la locuitorii orașului Iași de către Corpul IV al Armatei²⁹, donații de monede făcute de către elevi ai școlilor din Iași³⁰, precum și o icoană veche de la

²⁶ Erau 120 bucăți în monede de argint de mărimea unei piese de 5 lei din care unele de formă octogonală. Pieseile poartă diferite date, de la 1596 până la 1649. Monede de aur sunt în număr de 13 de diferite mărimi și care de asemenea poartă date între 1550 și 1650. Mai sunt 18 bucăți de nasturi de aur având pe ei diferite chipuri care nu se pot lămurii bine și 6 bucăți de argint pe care sunt încrustate pietricele de rubine (*Ibidem*, XIII, 2754, 4 mai 1916, p. 2).

²⁷ *Ibidem*, XIII, 2755, 5 mai 1916, p. 1.

²⁸ Muzeul de Antichități, dosar 2/1923, f. 104^r.

²⁹ Erau obiecte de aramă, trei vase în greutate de 14 kg, care prezentau interes pentru arheologie (*Ibidem*, 1/1916, f. 13). Ca răspuns la cererea făcută de Orest Tafrali aceștia au mai dat Muzeului patru mărci poștale întrebuințate în Pocuția, trei bilete de legitimație ale funcționarilor din Pocuția (*ibidem*, 1/1921, f. 10).

³⁰ Donația lui Orest Nichita, elev în clasa a VI-a la Liceul Național din Iași, constând din 25 monede austriece, din care două de argint, iar restul din aramă, trei monede moldovenești, șapte rusești, șase turcești (din care trei de argint), grecești, bulgărești, poloneze de argint, una germană de nichel, două franceze și una sârbească de aramă (*Ibidem*, 1/1916, f. 15); La fel prin donația altui elev, Nicolae Bogdan, Muzeul primește trei monede rusești, una greacă modernă de aramă, una austriacă de argint și două romane imperiale de aramă (*ibidem*, f. 16).

Școala „Vasile Adamachi”³¹. Obiectele primite de Prefectură, din partea celor care și-au făcut datoria de a oferi obiectele găsite sau colecționate unui loc special amenajat pentru păstrarea și valorificarea lor, au fost date în primire Muzeului³².

Cursurile de arheologie și antichități, prezentând dificultăți speciale pentru înțelegere, presupuneau și alte materiale didactice, cum ar fi mulajele. Ca urmare, au fost comandate la atelierele Muzeului Luvru din Paris un număr de 159 de mulaje, după cele mai celebre opere sculpturale din lumea antică³³. Din cauza bugetului redus, Orest Tafrali s-a văzut nevoit să ceară ajutorul autorităților aflate în măsura de a-l ajuta. Transportul mulajelor menționate a necesitat o mare cheltuială din partea Ministerului Cultelor și Artelor³⁴, a Ministerului Finanțelor³⁵, Ministerului Comunicațiilor³⁶. Numai datorită bunăvoinței autorităților superioare, a putut face față cheltuielilor³⁷. Când mulajele au ajuns la Iași, în 1923, s-a confirmat faptul că ele erau absolut necesare cursului de arheologie și antichități, atât prin calitatea realizării lor, cât și prin variatele posibilități pe care le ofereau studiului. Astfel, în colecția Muzeului au intrat produse ale artei grecești, reprezentate prin statuete de zeități și mai multe basoreliefuri redată pe câteva stele funerare: „a tânărului efeb, care își ia rămas bun de la bătrânul său tată, găsit în albia fluviului Illyssos (Atena), a eroului Dexilen, a celor două prietene Hegeso și Proxeno (secolul al IV-lea) etc. Muzeul mai poseda mulaje ale

³¹ Era vorba de icoana Maici Domnului cu Iisus în brațe, ferecată în argint, purtând o inscripție greacă de la sfârșitul secolului al XVI-lea (*Ibidem*, 1/1921, f. 15; Orest Tafrali, „Istoricul înființării Muzeului de Antichități din Iași”, în *Arta și Arheologia*, 9-10, (1933-1934), 1935, p. 56; Idem, „Noi achizițiuni ale Muzeului de Antichități”, în *Arta și Arheologia*, II, IV, 1930, p. 33).

³² I. Bălănescu trimite la Prefectură un castron și un capac de aramă, și o lamă de pumnal ruginit, $\frac{3}{4}$ rămășiță dintr-o brățară și 18 bucățele mici de fier (Muzeul de Antichități, 1/1921, f. 16); Mitropolitul Moldovei consimte ca obiectele care se mai găseau în apropierea gării Bârnova, rezultate din ruinele unei biserici și având o oarecare valoare istorică, să fie ridicate de către Muzeul de Antichități. Cu această problemă este însărcinat D. Pușcașu, secretarul Muzeului (*ibidem*, 1/1922, f.18).

³³ Primind comanda făcută de Orest Tafrali, directorul Muzeului Național și al Școlii Luvru din Paris îl înștiințează că va onora comanda, dar nu mai devreme de 6 sau 8 luni (*Ibidem*, 1/1921, f. 44).

³⁴ Orest Tafrali îi cere Ministrului Instrucțiunii Publice să-i înlănească primirea unui curs valutar convenabil, deoarece el nu dispunea decât de suma de 130 000 lei (*Ibidem*, 1/1921, f. 79).

³⁵ Ministerul Finanțelor, Direcțiunea generală a vămilor, Vama Iași îi comunică lui Tafrali faptul că i se aprobă scutirea plății lăzilor cu mulaje, în baza art. 10, al. 6 din Legea vămilor (*Ibidem*, 1/1923, f. 109).

³⁶ I se acorda 50% reducere la transportul celor 32 de lăzi de la Paris, de la frontieră până la Iași (*Ibidem*, f. 110).

³⁷ *Ibidem*, 2/1923, f. 103^v.

unor statui și basoreliefuri egiptene, chaldeene (Gudeea regele și arhitectul) și asiriene (Ashurbanipal), al unui sfînx egiptean, al celebrului sarcofag egiptean a lui Tiho. Altele reproducînd scene de procesiune și de vînaătoare³⁸.

Capodoperele artei grecești erau din belșug reprezentate: din epoca arhaică – o Afrodită; din cea clasică – Diadumenul lui Polyclet, Apolo Zauroctonul (omorînd șopârla) al lui Praxiteles, celebra Venus din Milo, Artemis din Gabi (toate de la muzeul Louvre); Sisiph I și Agis de Lysip, Venus pudica, colosalul Poseidon al Muzeului Național din Atena; din epoca elenistică romană – Apolo de Belvedere, Apolo din Delphi, Discobolul Luvrului, Atalantă de la Luvru, Copilul scoțîndu-și spinul (din Florența) etc. Mulajele acestea reprezentau statui în mărimea lor naturală. Basoreliefurile înfățișau mulajele unor metope de la templul Parthenon. Tot în mulaje erau reprezentate numeroase figuri celebre din antichitatea greacă și mai ales romană (portretele multor împărați și împărătese)³⁹.

O altă comandă de mulaje s-a făcut la Muzeul Național din Atena, atât pentru Universitatea din Iași, cât și pentru cea de la București. În urma intervenției Ministrului Instrucțiunii Publice, Dr. Angelescu, care a înaintat o cerere oficială guvernului grec, atelierul de mulaje din Grecia a donat o serie de reproduceri după statui și basoreliefuri celebre, care se păstrau în muzeele din Atena, Delfi și Olimpia⁴⁰. Astfel, profesorul Orest Tafrali a primit 95 de mulaje pentru Muzeu, răsplătind cu mulțumiri pe directorul Muzeului Național din Atena⁴¹. Obținerea acestor mulaje a fost facilitată și de colegii săi aflați la Atena, printre care și Ion Simionescu.

Altă categorie de obiecte din Muzeu o reprezintă numeroasa colecție de monede de argint și de bronz din antichitatea greco-romană. Cele grecești erau din timpul Ptolemeilor, de la Istros. Monezile romane, mai numeroase decât cele grecești, erau din vremea împăraților Nero, Vespasian, Domitian, Nerva, Traian, Lucius Verus, Diocletian, Galba, Licinius, un mare număr de la Constantin cel Mare, Constantin al II-lea, Constantius, Iulian Apostatul etc. Dintre împărătese, pe monede erau reprezentate Faustina, Lucilla și Crispina. Din Asia Mică erau câteva monede de bronz ale lui Tigranes (regele Armeniei) și Mithridates al VI-lea (regele Pontului), iar din epoca bizantină mai multe monede din vremea lui Ioan al II-lea Comnen⁴². O parte din aceste monede au fost achiziționate de Orest Tafrali din banii alocați în

³⁸ O. Tafrali, *op. cit.*, 1933, p. 647; Registrul inventar, p. 23; vezi și ANEXA 1.

³⁹ Muzeul de Antichități, 2/1923, f. 103^{v, r}.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 2/1924, f. 28.

⁴¹ *Ibidem*, f. 37, 38; Registrul inventar, p. 36-37; vezi Fig. 2, 3, 4 și ANEXA 2.

⁴² Muzeul de Antichități, 2/1923, f. 104^r.

buget pentru achiziții⁴³, altele au fost primite de la Prefectura orașului Iași, iar mai puține de la cei care donau obiectele colecționate (printre aceștia se aflau studenți, universitari, orașeni, chiar și săteni care descopereau, întâmplător, prin curți sau grădini, monede sau alt tip de artefact)⁴⁴.

Alături de donațiile de monede, au fost primite și numeroase medalii comemorative, bătute cu ocazia jubileelor, centenariilor, înființărilor diferitelor instituții, ridicări de monumente sau evenimente deosebite⁴⁵.

⁴³ Orest Tafrali a cumpărat pentru Muzeu, de la Administrația Financiară a Capitalei, 153 monede grecești și romane, dintre care 123 de argint și 25 de aramă, cu suma de 20.000 lei (*Ibidem*, 1/1928, f.1).

⁴⁴ De exemplu: Aurel Potop, student la Științe, pedagog la liceul Internat din Iași, doneaza opt monede imperiale de argint și câteva fragmente de ceramică preistorică (*Ibidem*, 2/1923, f 112); de la Prefectură este trimisă o monedă găsită de un sătean în curtea lui din comuna Popești (*ibidem*, 1/1924, f. 29); învățătoarea Maria Simionescu doneaza trei monede antice (*ibidem*, 2/1923, f 119); Traian Boleantu, din Timișoara, dăruia monede (de argint și aramă) romane (din epoca imperială), austriece, germane și ungurești (*ibidem*, 2/1923, f 133); Prefectura doneaza o monedă de argint ce circula în Principatele Române în timpul ocupației rusești din 1769-1774 (*ibidem*, 2/1924, f. 51); profesorul Vasile Buțureanu doneaza șase monede de argint, 13 de bronz, precum și o medalie regală dintr-un aliaj (*ibidem*, 1/1928, f. 52; Leonida I. Gheorghiu a donat câteva monede de argint, aramă și nichel (*ibidem*, 1/1930, f. 25); Ion Cătărău, translator la Tribunalul Orhei, depunea gratuit două monede din colecția sa personală, una poloneză din anul 1617, găsită în județul Orhei, alta din 1772, bătută de ruși în timpul ocupației (cu inscripția *para 3 denghi*) (*ibidem*, 1/1936, f. 10); Gh. Dima doneaza 36 monede de bronz imperiale romane (*ibidem*, 2/1925, f. 25).

⁴⁵ Orest Tafrali solicita și primea, din ordinul Ministerului, colecția de medalii comemorative, în număr de nouă, aflată la Liceele Național și Internat din Iași (*Ibidem*, 2/1920, f. 40; *ibidem*, 2/1921, f. 52); Ministere d' Instruction Publique et des Beaux Arts din Franța i-a trimis la Iași lui Orest Tafrali medaliiile comemorative de război, produse în atelierele din Monnaie (*ibidem*, 1/1924, f. 11, 12); Colecția de 18 medalii comemorative a profesorului secundar Fântânanu (*ibidem*, 2/1920, f. 18); Directorul Liceului Național din Iași, Bârsan, doneaza medalia comemorativă a regelui Carol I, bătută în 1909. (*ibidem*, 2/1920, f. 19); Comisariatul Expoziției Agricole din Iași dăruia trei medalii comemorative de argint și bronz, precum și două mai mici de aluminiu, ale celei dintâi expoziții din Moldova întregită (*ibidem*, 2/1923, f. 132); Comisariatul General al Expoziției și Târgului de mostre din Chișinău a trimis o colecție de medalii „care vor servi generațiilor viitoare ca amintirea manifestării economice naționale din Basarabia” (*ibidem*, 1/1926, f. 20); Rectoratul trimitea două medalii argintate, primite de la Ministerul Armatei cu ocazia comemorării Centenarului renașterii infanteriei române (*ibidem*, 1/1931, f. 15). Tot din partea Rectoratului a fost expediată spre inventariere o medalie comemorativă de la Societatea de Științe și Litere din Varșovia, reprezentând pe Maria Skłodowska-Curie (*ibidem*, 1/1935, f.2); Președinția Consiliului de Miniștri îl înștiința pe Orest Tafrali că „în urma cererii

Tot prin donații s-a constituit și colecția de antichități religioase. Au fost primite numeroase icoane bizantine și rusești, din partea iubitorilor trecutului românesc. De o deosebită importanță a fost donația Mariei Conta Kernbach, care consta în două icoane, două ornamente de la biserica lui Ștefan cel Mare din Hârlău (unul încadrat, celălalt nu), o cruce în lemn sculptat, îmbrăcată cu argint, o Sf. Treime sculptată în lemn⁴⁶. Părintele Gh. Agapi, parohul Bisericii Patruzeci de Sfinți din Iași, dona o cruce reprezentând pe Sf. Ierarh Nicolae, frumos sculptată în lemn⁴⁷. De prin locurile Sf. Mormânt era o frumoasă reprezentare în sidef a Nașterii Domnului. Tot la Muzeu s-a adus întreg interiorul unei biserici ruinate, compus din părți de catapeteasmă, icoane, strane, cărora ploaia le putrezise aproape tot lemnul⁴⁸. Alte obiecte donate au fost descrise pe larg în revista *Arta și Arheologia*, al cărei director era Orest Tafrali⁴⁹.

O deosebită atenție s-a dat de către directorul Muzeului, Orest Tafrali, artei naționale, ale cărei obiecte erau tot mai rare, ele fiind înlocuite cu fabricații străine. Pentru a se putea păstra dovada vie a ceea ce a fost producția artistică națională, s-au cumpărat scoarțe vechi basarabene, bucovinene și moldovenești⁵⁰.

În strânsă legătură cu arta și cultura națională și ca o completare a ei s-au adunat ori au fost primite, din diferite ținuturi ale României întregite, mai ales din Moldova, o colecție de ouă încondeiate⁵¹. Colecția era însă

făcute la 24 oct. 1922, înaintează Muzeului trei medalii comemorative a încoronării M. M. L.L Regelui și a Reginei” (*ibidem*, 1/1922, f. 36, 78).

⁴⁶ Nepoata lui Vasile Conta, Maria Conta Kernbach mai lăsa, prin testament, un afiș al Teatrului Național din Iași, din 1846, încadrat în metaloplastic, precum și un disc smălțuit provenind de la biserica din Bălinești (O. Tafrali, *op. cit.*, 1933, p. 651; Muzeul de Antichități, 2/1928, f. 19).

⁴⁷ *Ibidem*, 2/1923, f. 55.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar 1/1922, f. 18, 62.

⁴⁹ În anul 1930, într-un articol, au fost publicate câteva din achizițiile importante ale Muzeului, constând din obiecte ca: o *oenochoe* bahică din teracotă fină, găsită pe malul Dunărei la Tulcea (vechiul Aegysus), dăruită Muzeului de către profesorul Praja; o statuie feminină din marmoră de proveniență necunoscută, dăruită Muzeului de D-l Bida din București; o stelă funerară din calcar, găsită de arhitectul Lescovar pe proprietatea sa din Constanța; șaisprezece fragmente de toarte de vase mari, cu ștampile; inscripții latine, încastrate în zidul castrului de la Noviodunum, pe malul Dunărei, donate de Vasile Cardaș, proprietar (Orest Tafrali, *op. cit.*, 1930, p. 28-31).

⁵⁰ Muzeul de Antichități, 2/1923, f. 104^v.

⁵¹ Arthur Gorovei (Fălticeni) doneaza Muzeului un ibric turcesc, o statueta de la Cucuteni și o colecție de ouă încondeiate (*Ibidem*, 2/1921, f. 6); Elena Niculiță Voronca de la Cernăuți dăruia 40 de ouă încondeiate din Bucovina (*ibidem*, 1/1927, f. 20); Leonida Gheorghiu doneaza 12 ouă încondeiate (*ibidem*, 1/1930, f. 25); alte 20, lucrate la Bran, au fost trimise de profesorul Pușcariu (Orest Tafrali, *op. cit.*, 1935, p. 58).

destul de bogată, cu peste o mie de piese, având modele dintre cele mai distinse și mai caracteristice⁵². Ea a servit adesea drept model pictorilor, arhitecților, studenților de la arte frumoase, precum și elevilor școlilor secundare pentru lucrările lor de artă decorativă⁵³.

Pentru diversificarea cursurilor de arheologie și antichități, s-au achiziționat și peste 300 de diapozitive, care ilustrau antichitatea întregii lumi (egipteană, asiriană, greacă, romană și bizantină), precum și un mare număr de fotografii din diferite centre istorice și artistice din Orient (precum Muntele Sinai), de la Muntele Athos, de la Salonic, Constantinopol, Egipt etc⁵⁴. Secția fotografiilor și a copiilor de pe fresce era compusă atât din unele fotografii lăsate de Teohari Antonescu, cât și dintr-un mare număr de copii de pe frescele mănăstirilor din Moldova, efectuate de unele studente ale cursului de arheologie (Margareta Munteanu, Viorica Sihni, Davidescu) și de către desenatorul Muzeului, Vasile Hudici⁵⁵.

În afară de obiectele citate și clasificate mai sus, instituția mai poseda alte numeroase piese antice, din trecutul românesc, lucrări contemporane, donații ale iubitorilor de muzeistică. Acestea constau din lucrări ale artiștilor români, precum un peisaj al lui Marin Georgescu, o pânză a lui Ionescu Dan, trei reprezentări sculpturale ale „cunoscutei” I. Dimitriu Bârlad⁵⁶. De asemenea, au mai primit și un tablou în ulei al lui Băeșu⁵⁷ și unul al lui Kimon Loghi⁵⁸. Mai sunt amintite: un bust în ghips al mitropolitului Șaguna⁵⁹, stofe și haine vechi, statuete de ghips, cărți și

⁵² În colecția de ouă încondeiate a Muzeului de Antichități din Iași se găseau modele minunate, în special cele aduse din Ardeal de profesorul Pușcariu (Ioan I. Dăscălescu, „Ouăle încondeiate”, în *Arta și Arheologia*, III, 3, 1929, p. 23-28).

⁵³ O. Tafrali, *op. cit.*, 1933, p. 649.

⁵⁴ Muzeul de Antichități achiziționa 312 diapozitive a câte 12 lei bucata (3774 lei), 134 reproduceri fotografice a câte 8 lei bucata (1072), două tablouri mari a câte 80 lei (160), din partea Atelierului de fotografie modernă, Sigmund Packer, filiala Slănic – Moldova (Muzeul de Antichități, dosar 1/1921, f. 29). Tot pentru seminar au fost folosite și cele 11 tablouri litografiate, reprezentând diferite monumente antice, donate de M. Stan, secretarul Școlii Superioare de Comerț din Iași (*ibidem*, 1/1929, f. 43).

⁵⁵ O. Tafrali, *op. cit.*, 1933, p. 653.

⁵⁶ Muzeul de Antichități, 2/1923, f. 106.

⁵⁷ Tabloul, donat de pictor în 1924, reprezenta biserica Almăj, din jud. Neamț (Registrul inventar, p. 43).

⁵⁸ Tabloul lui Kimon Loghi, donat în 1924, reprezenta o vedere din Fontainebleau-Paris (*Ibidem*, p. 43; O. Tafrali, *op. cit.*, 1933, p. 652).

⁵⁹ Donația a fost făcută de către Cornel Linba, Timișoara (Muzeul de Antichități, 2/1923, f. 13, 41).

articole de birou⁶⁰, pietre funerare⁶¹, o țiteră⁶², o cadă de marmură sculptată⁶³, patru machete – două premiate – reprezentând, întruniți pe același soclu, pe cei trei gânditori români: V. Conta, T. Maiorescu și A.D. Xenopol⁶⁴, și un liturghier tipărit la Huși în 1794⁶⁵. În anul 1926, Muzeul de Antichități a intrat în posesia a două inscripții latine inedite⁶⁶, precum și a unui valoros material arheologic din stațiunea preistorică de la Vârțișcoi, județul Putna⁶⁷.

Perioada Războiului de Întregire Națională era reprezentată prin câteva căști militare și afișe de război⁶⁸, câteva medalii franceze din timpul acestei conflagrații (donate de Ministrul Instrucțiunii Publice din Franța), diferite insigne și embleme militare purtate de armata austro-ungară⁶⁹.

Obiectele Muzeului erau expuse în vitrine și dulapuri speciale, ușor de văzut și de admirat de iubitorii de antichități și de artă.

O parte din obiectele aflate în patrimoniul Muzeului de Antichități din Iași au fost procurate prin cercetările și săpăturile întreprinse de Orest Tafrali în diferiți tumuli din jurul Mangaliei, precum și în satul Urluchioiu

⁶⁰ Obiectele au fost expediate, în trei lăzi, de la Paris pentru Muzeu (*Ibidem*, 2/1924, f. 13).

⁶¹ S-au primit două pietre funerare de la Administrația Pescăriilor Statului, Brăila (*Ibidem*, 1/1926, f. 8, 15, 18, 19, 45, 59); Un domn, Krupenski, dădea Muzeului o piatră de marmură cu o inscripție turcească (*Ibidem*, f. 54).

⁶² Țitera (citera) a fost a lui Vasile Conta, iar donația a fost făcută de Eliza Conta. Astăzi se află în Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (*Ibidem*, 1/1929, f. 12, 42).

⁶³ Donația a fost făcută de Epitropia generală a spitalelor și ospiciilor Casei Sf. Spiridon, Iași (*Ibidem*, 1/1933, f. 39; *ibidem*, 1/1934, f. 51); Proveniența acesteia nu se cunoștea, ea era întrebuințată la morga spitalului pentru spălarea cadavrelor, după ce ulterior fusese folosită în baia unuia dintre domnitorii moldoveni. Prin intervenția lui Orest Tafrali a fost adusă la Muzeu (Orest Tafrali, „O baie domnească”, în *Arta și Arheologia*, 11-12, 1935-1936, p. 58).

⁶⁴ Muzeul de Antichități, dosar 1/1936, f. 2, 39.

⁶⁵ *Ibidem*, 2/1928, f. 5.

⁶⁶ Inscripțiile au fost găsite la Administrația Pescăriilor Statului din Brăila, iar materialul arheologic a fost adus de către Tafrali în urma sondajelor făcute pe teren (Orest Tafrali, „Noi achizițiuni ale Muzeului de Antichități”, în *Arta și Arheologia*, III,3, 1929, p. 13).

⁶⁷ De aici au primit vase întregi preistorice (din epoca bronzului sau începutul epocii fierului) și alte obiecte de metal, găsite în via prințesei Suțu, satul Rotărești, com. Vârțișcoi/Vârteșcoiu (lângă Odobești), jud. Putna (Registrul inventar, p. 53).

⁶⁸ Comisariatul Expoziției Agricole donează unul dintre afișele care s-au editat despre război (Muzeul de Antichități, 2/1924, f. 1); G. Căpățână donau o cască germană și una română (*Ibidem*, 2/1921, f. 6).

⁶⁹ Provenite din donația lui Boleanțu din Timișoara (O. Tafrali, *op. cit.*, 1933, p. 652).

(actualmente unificat cu satul Movilița, com. Topraisar) din județul Constanța și în satul Gropi (azi Vâlcelele, com. Stroiești) de lângă Suceava. Cele mai multe din obiectele descoperite (ceramică, figurine antropomorfe, zoomorfe, unelte și arme) au fost cercetate în funcție de contextul descoperirii și publicate de către Orest Tafrali, în revista amintită⁷⁰.

Din lipsă de spațiu, o serie de sculpturi au fost expuse în grădina Muzeului: „Parcă crescând din iarbă și reconstruind ambianța locului de origine, printre aceste sculpturi se regăseau: câteva capitele ionice și corintice, pietre sculptate din curtea Palatului domnesc de la Iași, preluate cu ocazia refacerii temeliei acestuia de către arhitectul D. Berindei, două fragmente de marmură cu inscripții, care împodobeau anterior o cișmea”⁷¹.

Muzeul de Antichități alcătuia un laborator de artă pentru studenți și artiști, dar și un punct de atracție pentru turiști.

În anul 1937 a fost întocmit un inventar complet, pe camere, al tuturor obiectelor aflate în patrimoniul Muzeului de Antichități. Acesta a fost scris după decesul directorului Orest Tafrali de către soția sa, împreună cu Ștefan Bujoreanu, pe atunci secretar al Muzeului⁷². Au mai fost alcătuite alte două inventare, care apreciau valoarea economică a bunurilor aflate în colecția Muzeului. Acestea au fost trimise către Ministerul Educației Naționale, direcția Contabilității și a Controlului Financiar, pentru exercițiul din 1936-1937⁷³.

Următoarea etapă, marcată de venirea la conducerea Muzeului a lui Paul Nicorescu, înregistrează unele modificări în structura inițială a instituției, concepută încă de la început cu rol educativ-didactic, dovadă existența Seminarului de Arheologie și a Bibliotecii, care funcționau în același cadru. Astfel, la 1 octombrie 1939, Seminarul de Arheologie revine noului titular al catedrei, prof. Radu Vulpe. Acesta îi cere lui Paul Nicorescu să cedeze Seminarului de Arheologie tot materialul pur didactic, care se află în colecțiile arheologice ale Muzeului: toate mulajele de gips cu postamentele lor de lemn; toate diapozitivele; imitațiile după vase grecești antice și tablourile murale cu subiect arheologic⁷⁴. Paul Nicorescu se arată

⁷⁰ *Ibidem*, p. 645.

⁷¹ Capitulele proveneau din curtea Facultății de Medicină, iar fragmentele de marmură au fost donate de către doi cetățeni, Climescu și Crupenski, obiectele fiind găsite în curțile acestora (*Ibidem*, p. 651).

⁷² Citez: „Subsemnata G. O. Tafrali, văduva lui O. Tafrali, fostul director al Muzeului de Antichități declară că predau Muzeului de Antichități, d-lui Secretar, așa cum a rămas de pe urma morții soțului meu, conform inventarului de mai sus care este făcut pe camere și cuprinde 5 pagini. Subsemnatul Șt. Bujoreanu, Secretarul Muzeului de Antichități, declară că am primit Muzeul de Antichități de la doamna G. O. Tafrali conform inventarului de muzeu” (Muzeul de Antichități, 2/1937-1938, f. 13, 14, 15); Vezi și ANEXA 3.

⁷³ *Ibidem*, 2/1936, f. 8.

⁷⁴ *Ibidem*, 2/1942, f. 60.

încântat de propunere, susținând că: „Dat fiind spațiul restrâns de care dispune Muzeul de Antichități din Iași, cedarea materialului didactic, în special a mulajelor cu mobilierul respectiv ar permite un aranjament mai bun al colecțiilor de arheologie și antichități, propriu-zise. Ar fi de asemenea în avantajul Seminarului de Arheologie de a avea la îndemână oricând, materialul didactic necesar și a nu mai fi obligat să cheme studenții la Muzeu, unde, din cauza lipsei de spațiu cursurile se fac greu”⁷⁵. Formalitățile au fost întocmite, așa că Ministerul Educației Naționale aprobă, la 26 mai 1942, cedarea materialului didactic către Seminarul de Arheologie, cerând să se facă procese-verbale de predare-primire, iar modificările să fie trecute în inventarul de pe anul respectiv⁷⁶.

Deoarece Biblioteca era parte a Seminarului de Arheologie, o dată cu obiectele amintite au fost predate un număr de 900 de lucrări în 1176 volume și 43 de periodice în 382 numere, toate purtând ștampila Seminarului, care au fost în custodia lui Orest Tafrali, iar după decesul acestuia, a suplinitorului de la Seminar, I. M. Marinescu⁷⁷. Nici situația în care se afla ansamblul expozițional nu era una foarte bună, așa cum consemnase Orest Tafrali, fiind depreciativ descrisă de către Paul Nicorescu: „Muzeul funcționează într-o casă care are prea puține încăperi și este absolut improprie pentru un muzeu. Din această cauză Muzeul actual este mai mult un depozit de diferite obiecte, care nu folosește prea mult publicului și nici nu poate fi arătat fără jenă vreunui străin, care vrea să-l viziteze”⁷⁸.

Astfel depozitate, colecțiile Muzeului au rămas aproape cele din trecut, cu puține adăugiri din donații și obiecte provenite de săpăturile făcute de către Paul Nicorescu, împreună cu angajații instituției⁷⁹. Au fost primite tablouri⁸⁰, mozaicuri⁸¹, amfore⁸², obiecte preistorice⁸³, monede. Colecția de monede era una dintre cele mai consistente, Muzeul posedând un număr de 868 de monede antice de bronz și de argint: grecești, macedonene, romane (republicane și imperiale) și bizantine. Numai pentru un număr mic se putea

⁷⁵ *Ibidem*, f. 61.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 90.

⁷⁷ *Ibidem*, 2/1939-1943, f. 18.

⁷⁸ *Ibidem*, 2/1942, f. 97.

⁷⁹ Vezi ANEXA 4.

⁸⁰ Soția lui Orest Tafrali, Genéviève, dona două tablouri în acuarelă, unul reprezentând Judecata de Apoi și altul Asediul Constantinopolului (Muzeul de Antichități, 1/938-1939, f. 59).

⁸¹ Arh. Dionise Tanasă din Iași făcea o donație de mozaicuri din 36 de ruine ale bisericilor creștine din Orientul Apropiat (*Ibidem*, 1/1939, f. 143).

⁸² Muzeul a primit din partea Diviziei a X-a Babadag, două amfore romane găsite în comuna Jurilovca, la săpăturile de la promontoriul de la Dolojman (*Ibidem*, 1/1940-1941, f. 50).

⁸³ Donate Muzeului de Gh. Gheorghiadă, care le descoperise la Cucuteni, în timpul lucrărilor de extragere a pietrei pentru șosele (*Ibidem*, f. 232).

indica, cu aproximație, locul unde au fost găsite. Cele mai multe au fost cumpărate de pe piața de antichități.

În perioada celui de Al Doilea Război Mondial, Paul Nicorescu a colaborat pentru primirea obiectelor din cadrul Serviciului de Capturi Odessa cu Mircea Petrescu-Dîmbovița și cu singurul funcționar al Muzeului, Dimitrie Berlescu, care se preocupa de primirea, inventarierea și aranjarea materialului existent⁸⁴. Arheologic au fost inventariate 71.152 piese, unele „ilustrative pentru civilizația din coloniile elenice, antichități egiptene, seria *babe de piatră*, simulacre antropomorfe păgâne atribuite pecenegilor, inscripții provenite din cetatea genoveză Caffa, arme orientale și rusești”⁸⁵. Au fost ridicate „de pe teritoriul actual al Regatului (fără Transnistria), printre altele, ceramică neolitică descoperită în 1902-1903 de von Stern la Petrești, vase găsite la Tyras, sau inscripții din fortificațiile moldovenești de la Cetatea Albă”⁸⁶. Aceste obiecte primite prin Serviciul de Capturi Odessa au fost restituite, la 22 mai 1945, conform art. 12 din Convenția de Armistițiu, sarcină pe care au îndeplinit-o Dimitrie Berlescu și Mihail Guboglu⁸⁷. Primirea s-a făcut de către delegații Comisiei Aliate de Control din Constanța, care au primit 78 de lăzi, dintre care șase lăzi cu obiecte de muzeu și 72 de lăzi cu cărți⁸⁸.

După cel de Al Doilea Război Mondial, la Muzeu nu au mai intrat monede provenind din tezaure sau din colecții particulare⁸⁹. În anul 1945 (după reîntoarcerea colecțiilor din refugiul de la Zalău) a fost întocmit un inventar complet al patrimoniului mobil și imobil al Muzeului, care s-a păstrat până astăzi în arhiva Muzeului de Antichități⁹⁰. Tot acum, s-au făcut reparații la clădirea principală (avariată în timpul luptelor din primăvara anului 1944) și s-au reexpus colecțiile. Au fost reinstalate trei secții: preistorie, artă antică (orientală, greacă și romană), inscripții, artă religioasă. În ceea ce privește secția numismatică, n-au putut fi expuse decât numai o parte din monedele antice, din cauza lipsei mobilierului. Deoarece subvenția acordată muzeului era una modică, nu s-au făcut nici achiziții importante. După decesul lui Paul Nicorescu (1946) au fost întrerupte și săpăturile

⁸⁴ *Ibidem*, dosar 2/1942, f. 42.

⁸⁵ *Ibidem*, dosar 2/1942, f. 3-4.

⁸⁶ În cuprinsul articolului, cercetătoarea menționează că trei dintre inscripții și unul din monumentele funerare din seria *babelor de piatră* cumane se află azi în patrimoniul Muzeului de istorie al Moldovei (Rodica Radu, *Paul Nicorescu – o personalitate a vieții culturale ieșene*, în *Ion Neculce*, II-III, 1996-1997, p. 163).

⁸⁷ În cuprinsul dosarelor se află atât inventarele obiectelor primite, consumate sau pierdute, cât și informații despre desfășurarea lucrărilor (Muzeul de Antichități, dosar 1/1944, f. 81, 82; dosar 2/1944, f. 1, 2; dosar 4/1944; dosar 6/1944; dosar 8/1944).

⁸⁸ *Ibidem*, dosar 8/1944, f. 43.

⁸⁹ *Ibidem*, 1/1949, f. 78.

⁹⁰ *Ibidem*, 2/1945, f. 1-31.

arheologice din Dobrogea⁹¹, iar de la cele din Moldova, la care participau și angajații Muzeului, întregul material descoperit era trimis la București, unde, din lipsă de spațiu, era depozitat în lăzi, la Muzeul Național de Antichități. Situația aceasta împiedica îmbogățirea colecțiilor muzeului, pretins a se numi regional, cu material original, ceea ce îl făcea să decadă în fața altor muzee din Moldova (Fălticeni, Bârlad, Piatra Neamț, Tecuci, Galați).

Pe parcursul acestei etape de final, în 1948 au fost inventariate științific următoarele categorii de obiecte, în cea mai mare parte expuse pentru vizitatori: materiale arheologice (2043 piese), mulaje după operele sculpturale greco-romane (217), monede antice (1214), monede moderne (2412), medalii moderne (711), icoane și diferite obiecte bisericești (120), sculpturi moderne (50), diapozitive (2343), fotografii, hărți, stampe (5190), clișee (317), cărți de bibliotecă (272), mobilier (135). Aceste obiecte au fost inventariate și trecute într-un registru cu o descriere tehnică și științifică. Înregistrarea și aranjamentul în muzeu s-a făcut, pe cât a fost posibil, după cele trei criterii științifice: tipologic, cronologic și regional⁹².

Împărțirea colecției

La momentul reorganizării întregii activități a Muzeului, în 1949, și al formării colectivului compus din Dumitru Tudor, Filip Horovitz, Mircea Petrescu-Dîmbovița, Anton Nițu, Dimitrie Berlescu, Natalia Berlescu, s-a pus accentul pe reatribuirea unui rol didactic și educativ Muzeului prin organizarea expozițiilor, astfel încât acestea să constituie structura unei teme, cea a succesiunii primelor epoci. Pentru început, s-a renunțat la materialul muzeistic care nu corespundea caracterului Muzeului, predându-se obiectele de etnografie și artă populară Muzeului Etnografic al Universității⁹³, unele obiecte Teatrului Național din Iași⁹⁴, altele la Arhivele Naționale din Iași⁹⁵ sau Bibliotecii Centrale⁹⁶ și Rectoratului Universității⁹⁷.

⁹¹ Muzeul de Antichități, fiind o instituție de cercetări științifice a Universității din Iași, nu avea buget propriu, ci numai o subvenție alocată pentru cercetări arheologice și întreținerea colecțiilor (*Ibidem*, 12/1942, f. 130).

⁹² Serviciul Județean a Arhivelor Naționale Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Rectorat (în continuare se va cita – Rectorat), 4/1950, f. 159.

⁹³ Decizia organizării în cadrul Universității ieșene a unui Muzeu Etnografic al Moldovei a fost luată în luna mai a anului 1943, pentru a se intensifica cercetările asupra specificului etnic al românilor din Moldova istorică (Rectorat, 2/1947, f. 257; *Istoria Universității din Iași*, Gheorghe Iacob, Alexandru Florin Platon (coord.), Ed. Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2010, p. 485).

⁹⁴ D. Tudor i-a predat lui Remus Ionașcu de la Teatrul Național din Iași un afiș cu Teatrul, din 1864, intitulat *Femea Zaluza* și o medalie reprezentând Teatrul, din 1894-1896 (Muzeul de Antichități, 1/1949, f. 151).

Au fost reluate cercetările arheologice de către Mircea Petrescu-Dîmbovița și Anton Nițu, lucru care a contribuit la creșterea colecțiilor Muzeului⁹⁵. Aceștia au încercat să dea un caracter științific prezentării colecțiilor, care avuseseră până atunci mai mult caracterul unei colecții închise publicului. Au urmărit realizarea unui muzeu care să cuprindă istoria și cultura românească în ansamblu, cu secții de arheologie, istorie, artă medievală, etnografie și artă religioasă, idee împlinită abia la deschiderea Muzeului de Istorie a Moldovei.

Activitatea de cercetare științifică, care a contribuit în mod substanțial la îmbogățirea colecțiilor Muzeului, a sporit îndeosebi cu începere din 1952, când Muzeul de Antichități a trecut la Filiala din Iași a Academiei Române. Contextul acestei modificări instituționale a fost dat după reforma învățământului și a Academiei Române din 1948, când s-au creat institute de cercetare cu activitate colectivă planificată, orientată îndeosebi spre abordarea temelor majore ale Istoriei Românilor. În acest context, cercetarea făcută de specialiștii în istorie de la Institutul de Istorie și Filologie (apoi, din 1965, de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”) din Iași, de sub conducerea lui Mircea Petrescu-Dîmbovița (din 1967), s-a desfășurat pentru început în cadrul secțiilor de istorie medie și modernă, acestora adăugându-li-se o secție de istorie veche și arheologie, în 1953, una de istorie contemporană în 1958, precum și un colectiv de istorie universală, în 1967. Totodată, secția de istorie a coordonat și activitatea fostului Muzeu de Antichități, devenit în 1957 Muzeu de Istorie a Moldovei; colecțiile acestuia au sporit mereu, în urma intensificării săpăturilor arheologice. În 1954, Muzeul de Istorie a Moldovei, împreună cu muzeele de Etnografie și de Artă Plastică, s-a mutat în Palatul Culturii. În 1968, Secția de istorie veche și arheologie a Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” a

⁹⁵ Arhivele primesc mai multe acte și fotografii, care pot fi găsite și astăzi (*Ibidem*, f. 168).

⁹⁶ Biblioteca primește, astfel, 23 de stampe, unele înrămate (Rectorat, 2/1950, f. 67, 68, 69).

⁹⁷ Obiectele au fost expuse în cabinetul Rectorului: o fotografie reprezentând vechiul local al Universității în construcție, o stampă cu vederea Iașului din 1837, ținera lui Vasile Conta, necrologul lui G. Asaky, înrămat (Muzeul de Antichități, 1/1949, f. 180, 181).

⁹⁸ Cele mai importante obiecte proveneau din săpăturile efectuate de arheologii ieșeni în așezările de la Ceahlău, Stoicani, Foltești, Trușești, Cucuteni-Băiceni, Iași, Valea Lupului, Hlincea, Bărboși, Vaslui, Suceava și în alte locuri, precum și din numeroase prospecțiuni arheologice, executate în diferite zone ale Moldovei (Mircea Petrescu-Dîmbovița, Al. Andronic, *Muzeul de Istorie a Moldovei*, Editura Meridiane, București, 1966, p. 7).

fost separată de Muzeul de Istorie a Moldovei, care a trecut sub egida Complexului Muzeistic Iași⁹⁹.

Materialele rezultate din cercetările de teren au permis arheologilor ieșeni să îmbogățească colecțiile fostului Muzeu de Antichități, care, din 1954, prin mutarea lui într-un local corespunzător precum Palatul Culturii, a devenit nucleul unui nou și utilat Muzeu de Istorie a Moldovei, înzestrat, la acea dată, cu unul din cele mai moderne depozite din țară. Muzeul a funcționat inițial cu secțiile de istorie veche și medie între 1957 și 1968, ulterior completându-se cu noi secții, până în perioada contemporană, inclusiv. Pe lângă rolul educativ pe care îl avea prin expoziția permanentă, constituia de fapt baza secției de istorie veche și arheologie a Institutului, acordând asistență științifică și muzeistică tuturor muzeelor din Moldova¹⁰⁰. Printre cercetători se regăseau și foștii angajați ai Muzeului de Antichități, care participau la organizarea expoziției și la cercetarea științifică a colecțiilor, îmbogățind, prin publicații, cunoașterea patrimoniului național¹⁰¹.

Consemnarea provenienței principalelor obiecte ale colecției reconstituie valoarea inestimabilă a acestora. De altfel, existența lor în muzeele de astăzi dovedește faptul că importanța nu li s-a depreciat peste ani.

Astăzi, regăsim întregul patrimoniu al fostului Muzeu de Antichități repartizat către mai multe instituții din Iași. Astfel, la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale din Iași se află întreaga arhivă, începând cu anul 1909, chiar dacă pe dosar este trecut anul 1916, data înființării oficiale a instituției muzeale, precum și obiectele amintite, predate în 1949. La Institutul de Arheologie din Iași este păstrat registrul inventar al Muzeului pe anii 1916-1940, precum și fototeca rămasă de la Orest Tafrali, care conține un bogat material ilustrativ de arheologie și istoria artei; o altă parte a fototecii se află la Seminarul de Istoria Artei al Facultății de Istorie de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Tot în Iași, la Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, înființat în anul 2010, cu prilejul „Jubileului 150” al Universității din

⁹⁹ Mircea Petrescu-Dîmbovița, „Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” la 40 de ani. Realizări și perspective”, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»*, XIX, Iași, 1982, p. V; Șeiva Sanie, *Muzeul de istorie a Moldovei*, Iași 1972, p. 410-411.

¹⁰⁰ Mircea Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, 1982, p. VIII.

¹⁰¹ În vechile colecții ale Muzeului de Istorie a Moldovei din Iași se află un lot de 331 de figurine cucuteniene de lut ars, dintre care 300 antropomorfe și 31 zoomorfe. Din cercetările făcute asupra provenienței acestora rezultă că o parte din ele s-au găsit cu ocazia săpăturilor din așezarea de la Cucuteni-Băiceni, efectuate de N. Beldiceanu, Gr. C. Buțureanu și Hubert Schmidt. Aceste obiecte, împreună cu altele din fosta colecție a Facultății de Litere din Iași, au fost donate Muzeului de Antichități în anii 1916. O altă parte provin din colecția lui I. State, donate aceluiași muzeu în 1935 (Natalia Berlescu, „Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de Istorie a Moldovei”, în *Arheologia Moldovei*, II-III, 1964, p. 67-104).

Iași, se află expuse obiectele donate Rectoratului în 1949 (tabloul lui Aurel Băeșu și ținera lui Vasile Conta)¹⁰². Cărțile din biblioteca Muzeului de Antichități au fost împărțite între mai multe instituții (Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, Muzeul de Istorie a Moldovei și Institutul de Arheologie). Disparat, atât la Universitate, cât și la alte instituții se regăsesc piese ce poartă numărul de inventar dat de către angajații Muzeului. Cea mai mare parte este astăzi la Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași, în cadrul Muzeelor de Istorie, Artă și Etnografie.

*From an archaeological exhibition to a museum.
The Antiquities Museum and its collections*

(Summary)

Key words: *Iași, archaeology, museums, patrimony, collections*

The aim of our approach is to present the University of Iași Museum's activity since its early decades and focuses on both the existing heritage and its exhibitional capitalization, in the same way as any historical institutional roadmap does. The archaeological heritage was exhibited with the setting up of the Antiquities Museum of University of Iasi (1916). Since then, it has continuously been enriched with new acquisitions, in order for the museum to fulfill all the conditions of a modern one – to collect, preserve and capitalize the existing heritage through the research and the publication of results and the protection of the historical sites.

The study brings on the identification of the collections' origin, exhibited in the Museum of Antiquities, and it is based on the archives in question, preserved by the National Archives of Iași, and the inventory book of the former Museum of Antiquities. Other sources in which the collections were mentioned, were also studied.

¹⁰² Vezi nota 62.

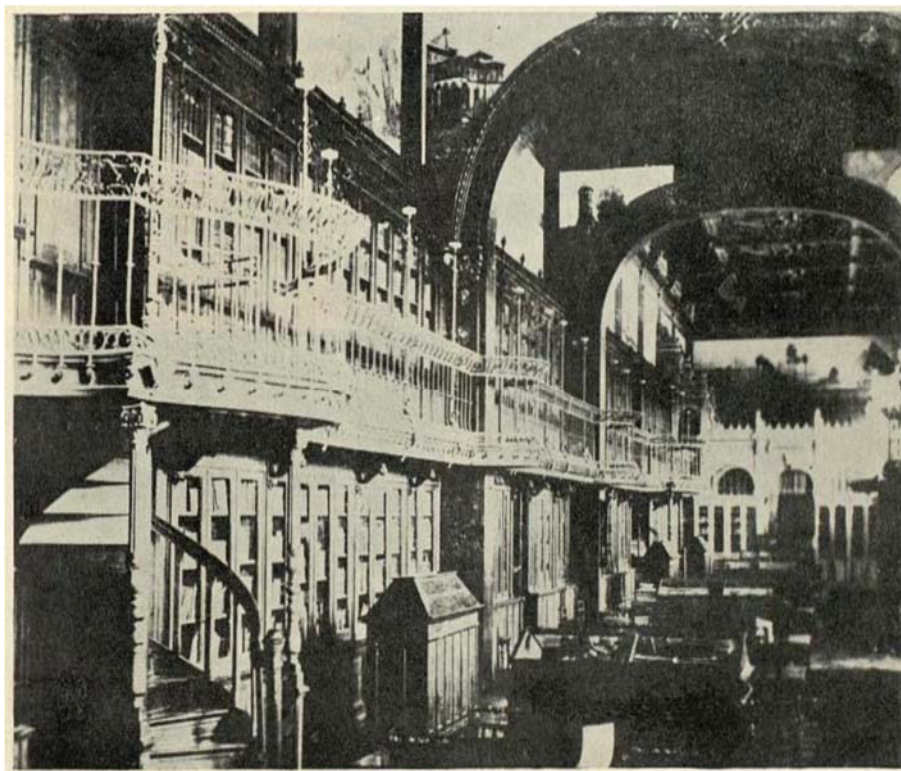

Fig. 1. Sala de citire a Bibliotecii (azi Biblioteca Universității Tehnice „Gh. Asachi” din Palatul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, aripa veche) înainte de 1932. În incinta sălii se găseau și vitrine pentru obiectele de artă, predate în 1916 Muzeului de Antichități (după *Boabe de Grâu*, an V, nr. 5, mai 1934, p. 259).

Fig. 2. Muzeul de Antichități, Sală de mulaje antice (Arhivele Naționale Iași, Fond *Stampe și Fotografii*, nr. 1289)

Fig. 3 . Muzeul de Antichități, Sală de mulaje (Arhivele Naționale Iași, Fond *Stampe și Fotografii*, nr.1289)

Fig. 4. Muzeul de Antichități, Sală de mulaje (Arhivele Naționale Iași, Fond *Stampe și Fotografii*, nr. 1289)

ANEXA 1. Lista mulajelor primite de la Muzeul Luvru din Paris [Registrul inventar al Muzeului de Antichități (1916-1940), p. 23-24].

Achizițiuni de mulaje antice lucrate de Muzeul Luvru din Paris, 1923. Toate aceste mulaje au fost aduse de Ministerul Cultelor și Artelor, pe cheltuiala Seminarului de Arheologie, plătindu-se pentru transport 78 000 (șaptezeci și opt mii) lei de către Ministerul Instrucțiunii Publice.

1. Zeiță în picioare	36. Bachus și Silen
2. Basorelief egiptean	37. Ceres
3. Basorelief egiptean	38. Diana din Gabi
4. Sarcofagul lui Taho	39. Discobolul
5. - // - *	40. Isis
6. Sfinx egiptean	41. Melpomene
7. Zeița Hathor	42. Minerva
8. Boul Apis	43. Scyth
9. Gudee șezând	44. „Tireur d' épine”
10. - // -	45. Venus pe vine
11. Gudee în picioare	46. Venus din Milo
12. Statuetă caldeeană	47. Venus de Medicis
13. - // - stând jos	48. Athena Pathenos
14. - // - de femee	49. „Nicandru”
15. Demonul vântului de S.	50. Mică stauetă arhaică
V. Leu culcat	51. Hercule
17. Cap caldeean cu turban	52. Hercule ținând ghioaga
18. - // -	53. Jupiter
19. Divinitate caldeeană	54. Mercur
20. - // - cu capul de vultur	55. Neptun
21. Ashurbanipal	56. Satyr dansând
22. - // - în carul său	57. Psychi
23. Războinici asirieni	58. Agrippa
24. Cavaler asirian	59. Agrippina mamă
25. Vânătoare de cerbi	60. Agrippina tânără
26. Basorelief din Ascalon	61. Alexandru cel Mare
27. Stela din Biblos	62. Verus
28. Colonadă feniciană	63. Antoniu cel Pios
29. Alexandru găsit la Gabi	64. August purtând povara civilă
30. Aphrodita	65. Bacantă
31. Apollon (Phytianul)	66. Caligula
32. Apollon de Phoebus	67. - // -
33. Apollon de Belvedere	68. Ciceron
34. Apollon Zauroctonul	69. Commod
35. Atalanta	70. Constantin cel Mare
	71. Demosttene
	72. Demetra
	73. Elius Verus

* - // - Idem

74.	Epicur	114.	Teseu și minotaurul - //
75.	Euripide	-	
76.	Faustina	115.	Teseu luptând cu
77.	Faustina tânără		Amazoana
78.	Faustina mamă	116.	Heracles și căprioara -
79.	Galba	// -	
80.	Geta	117.	Heracles și Kikinos - //
81.	Gordian al III-lea	-	
82.	Tânără fată greacă	118.	Hera luptând- //
83.	Tânără fată romană	119.	Heracles și câinele - //
84.	Iuba al II-lea	120.	Heracles și Carzon - //
85.	Iuliu Cesar	121.	Heracles și boii
86.	Iulia Paula	122.	Treisprezece metope de
87.	Lucilla		la Parthenon
88.	Lucius Verus	123.	Agias
89.	Marc Aureliu	124.	Sisiph I
90.	Neron	125.	Diadumenul
91.	Plotina Pompeia	126.	Hercule
92.	Seneca	127.	Hercule și taurul
93.	Septimiu Sever		(templul din Olimpia)
94.	Tiberiu	128.	Centaur strângând o
95.	Traian		femeie
96.	Traian	129.	Centaur luptându-se cu
97.	Vespasian		un lapit
98.	Mithridate	130.	Doi cavaleri
99.	Agamemnon	131.	Tânăr om ținând un cal
100.	- // - în furie	132.	Marte
101.	Invocația lui Jupiter	133.	Cavaler cu cască
102.	Ulysse	134.	Cavaler
103.	Tiberiu pe carul său	135.	Doi cavaleri
104.	Procesiune bachică	136.	Doi cavaleri cu coif
105.	Sacrificiu către Ceres	137.	Tânăr om
106.	Stelă	138.	Patru cavaleri
107.	Dionysos	139.	Afrodită
108.	Sacrificiu	140.	Doi efebi
109.	Sacrificiu către	141.	Bătrân spiijinindu-se
	Demeter	142.	- //
110.	Cele trei grații	143.	Capul lui Traian
111.	Mică stelă arhaică	144.	Diptic
112.	Stelă funerară antică	145.	Diptic
113.	Athena și Theseu		
	(Templul din Delphi)		

ANEXA 2. Lista mulajelor primite de la Atena [Registrul inventar al Muzeului de Antichități (1916-1940), p. 36-37].

Darul Ministerului Instrucțiunii Publice grecesc, 1924.

95 de bucăți mulaje de la Muzeul din Atena.

1. Două Cariathide de la templul Erechteionului
2. Două Nike (Victorii) de la templul din Epidaur
3. Bust
4. Cap de bărbat găsit la Delos
5. Cap de femeie, din Școala lui Scopas
6. Două torsuri bărbătești; unul mai mare care are și cap, dar e desfăcut și al doilea mai mic
7. Coloană afrontată cu trei...
8. Stelă funerară de la Salamina
9. - // -
10. - // - găsită în albia fluviului Ilissos (Atena)
11. Cap mare de femeie (Afrodită?) sec. V. (?)
12. - // - de efeb
13. Două capete de tânăr
14. Basorelief reprezentând pe Asclepios
15. - // - un ospăț a lui Dionysos
16. - // - ceremonialul unui zeu local
17. Opt metope din friza Parthenonului, din care una reprezintă pe Poseidon, Dionysos și ...
18. Mică stelă funerară reprezentând moartea lui Socrate
19. Mic relief votiv reprezentând pe Apolon urmat de trei muze
20. - // - din Epidaur
21. O placă estompată reprezentând pe Pan și trei femei
22. Capul uriaș al lui Jupiter
23. Cap de leu, un fragment cu foi de achantus și un acroter din pontonul tolosului lui Epidaur
24. Trei capete mici corintice
25. Patru capete arhaice, cu cască, a Atenei, de la templul din Egina
26. Două capete mutilate și fragmentul unui cap de mistreț, de la templul Atenei
27. Cap arhaic
28. Statuia uriașă a lui Poseidon din Milor
29. - // - zeiței Themis (Justiția) din Ramm
30. - // - Apolon din Milo
31. - // - Hermes de Praxitele
32. - // - lui Pan
33. - // - Copilului cu gâsca
34. - // - Artemidei din Delos, Nicandru

- 35. - // -
- 36. - // - din Ptoos, Beoția
- 37. Șase care arhaice
- 38. O statuie, Victoria lui Achermos din Delos
- 39. Două busturi arhaice, de femei, una pare a fi Afrodita
- 40. Un ornament lungăreț, din foi de accantus
- 41. O metopă, având la mijloc o rozetă înaltă și basorelief
- 42. „Soldatul de la Maraton”, stelă funerară a lui Aristion
- 43. Cal arhaic cu un efeb
- 44. Un fragment de cal arhaic
- 45. Basorelief arhaic reprezentând Atena
- 46. - // - o triremă greacă
- 47. - // -
- 48. O stelă funerară din Beoția
- 49. - // - „Egeso și Proxen”
- 50. Alte două stele funerare
- 51. Monument funerar găsit la Atena cu baza de jos
- 52. Basorelief reprezentând pe Atena în doliu
- 53. - // -
- 54. - // - un grup de bărbați și femei
- 55. - // - arhaic cu „auriga”, Victoria, șezând pe carul său
- 56. - // - un efeb
- 57. - // - o luptă dintre o pisică și un câine
- 58. - // - un joc de arșice
- 59. - // - joc de atleți
- 60. - // - jocuri de care
- 61. Bustul împăratului Hadrian
- 62. Cap grec
- 63. Două modele de mormânt grecești, ornate cu ove și ostrogale. - Plafoane de temple -

ANEXA 3. Obiectele intrate în colecția Muzeului de la înființare, până în 1937. Inventarul Muzeului de Antichități din Iași, încheiat la 1 decembrie 1937. Pe camere (obiecte și mobilier).

(Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, Fond Muzeul de Antichități, 2/1938-1939, f. 10)

Averea mobilă

1. Sala de mese de la intrare

- 35 reproduceri acuarele
- 52 mulaje (8 cu pedestal)
- 8 pietre mari cu inscripții
- 1 (un) altar roman
- 1 (una) statuie calcar (originală) cu pedestal
- 1 (una) stelă funerară
- 2 (două) pietre cu inscripții: turcești.

a) *Dulapul nr.1, vitrină*

- 30 vase preistorice (Poenesti)
- una seceră de bronz
- una sabie de bronz
- lance, nasturi de bronz

b) *Dulap nr. 2 vitrină*

- 2 vase preistorice pictate
- un vas bronz cu talerul său
- Antichități de la Cucuteni
- Antichități de la*
- 3 (trei) vase La Tène – Vaslui

c) *Pe fereastră*

- 12 vase Vârțișcoi

2) Sala spre birou

- 30 mulaje (20 cu pedestal)
- un act de temelie (cu ramă)
- un afiș cu nunta lui Bachi (ramă)
- 2 columne miniatură
- 4 icoane
- 2 dulapuri cu clișee (diapozitive)
- un dulap vitrină conținând – un vas bahic, 10 icoane, o trusă de argint, o cingătoare cu¹, un tezaur germanic (argint), 4 cruci sculptate, patru statuete egiptene, 11 lămpi grecești, 9 medalii, 2 figurine metal egiptene.
- un covoraș, sus deasupra ușii spre sufragerie

* Text indescifrabil.

¹ Text indescifrabil.

- statuia bust a lui Șaguna.

3) Dineul:

- una vitrină monete, argint, aur (13)
- 9 dulapuri pentru bibliotecă cu 3 postamente
- o scăriță

4) Coridorul spre bucătărie:

- 20 mulaje
- 17 icoane
- 19 fotografii cu ramă
- 1 afiș Teatrul Național
- 2 stampe cu ramă

5) Sălița spre Sala Națională:

- 1 una vitrină cu ouă
- 3 fotografii cu ramă
- 10 fotografii fără ramă și afișe de război
- 5 pomelnice
- 1 icoană
- 3 căști de război
- 1 statueta
- 3 stampe reprezentând moldoveni începutul secolului al XIX-lea

6) Sala Națională

- una vitrină (monete hârtie, 230 monete din timpul ocupației rusești, una pereche papuci turcești, două insigne militare, patru ștampile, 40 monete moderne)

- una masă vitrină (monete hârtie, ...* franceze - 1789)
- țițera filozofului Conta
- vitrina mare (haine senior francez, două ii naționale una fată, cinci legături de cap bănățene, două steaguri bisericești pictate, trei discuri smălțuite, două oale romane, un ibric turcesc cu talerul său, una cană cu desen național cu talerul său, un pistol turcesc, o sabie turcească, un vârful de lance, 2 ghiulele metal, cioburi, 11 tablouri cu ramă figuri, 20* naționale, 3 reproduceri de figuri domnești, 7 reproduceri de desene naționale, 1 fotografie Sf. Nicolae Domnesc, 1 una pictură în ulei, 2 afișe ramă cu deschiderea Universității din Iași-1860, 2 reproduceri biserici, 16 modele de cusături naționale, 14 icoane, 1 fotografie ramă, 2 uși bisericești, 2 lumânări lemn, 1 triptich, 1 vitrină ouă, 1 buciom, furcă de fus, 2 bastoane, 1 ornament sculptat lemn biserică, iar *pe fereastră*: 7 stampe, 1 icoană, 3 mulaje).

* Text indescifabil.

* Text indescifabil.

7) Sala Cucuteni

- 7 dulapuri vitrine cu antichități
- 1 masă vitrină cu idoli, săgeți, percutoare
- 1 masă vitrină medalii: 196 medalii, 50 insigne militare
- 5 vase grecești copii
- 1 vas bronz (Cuza)
- 2 statuete
- 4 covoare naționale
- 3 talere de metal

8) Sala din fund:

- 21 mulaje (9 pedestale)
- 1 vitrină monete (egiptene 2, romane 76 imperiale bronz, grecești

21 Dobrogea, bizantine 21, Austria 50, Rusia 108, Turcia 13)

- una vitrină goală (măsea mastodont)
- un dulap antichități grecești, 6 vase, un vas* fragmente, 6 vase

copii

- una planșă, tablă cu pietre
- 12 planșe cu reproduceri (grecești, romane, bizantine)
- 2 documente cu ramă unul din 1819, altul din 1918
- 1 cutie pipe turcești
- 1 sicriu vitrină schelet

9) Muzeul Mare din Curte

- 31 busturi împărați romani cu pedestale lemn (mulaje)
- 10 busturi diferite, fără pedestale (mulaje)
- 64 metope și diferite basoreliefuri
- 4 machete moderne
- un sfinx
- una coloană ghips
- una inscripție
- una greutate caldeeană
- 2 două icoane mari
- una greutate mare fier cântar
- 2 două diferite mulaje
- 4 vitrine cu schelete de om de la Cucuteni

10) Cancelaria Muzeului

- 4 busturi romane cu pedestal
- una călimară de onix cu tamponul ei
- 2 mese stejar
- 4 scaune stejar
- 1 una oglindă

* Text indescifrabil.

- un cuier

11) Sala de lectură a studenților

- una masă stejar
- una oglindă
- 8 scaune stejar
- 1 una bancă lemn
- una hartă
- un cuier lemn

12) Sala biblioteca Seminarului

- 3 mulaje busturi
- un dulap (cu cărțile seminarului)
- 6 afișe

DIVERSE UNELTE

- 7 lămpi pentru electricitate uzate
- un topor
- un ferăstrău
- 3 hârlețe
- una scară mare
- 2 cazmale
- una coasă
- una furcă fer
- una roabă
- 4 curățitoare de picioare
- 2 lăzi de stejar pentru lemne
- un covor mare chemin
- 1 covor mic chemin
- 3 covoare de așternut jos

Un aparat de fotografiat, colecția de fotografii

Biblioteca Dossios: Această bibliotecă a fost donată de moștenitorii lui Dossios. Acesta însă, venind de la Paris a cerut înapoi biblioteca. Orest Tafrali, fostul director, în urma reclamației acestuia a admis eliberarea ei. Astăzi biblioteca stă închisă cu lacăt în 2 dulapuri, dar nu e inventariată și se așteaptă ridicarea ei.

ANEXA 4. Raport asupra activității Muzeului de Antichități a Universității pe anul 1941-1942 (Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 2159/1941, f. 46).

Am insistat de mai multe ori asupra necesității unui local potrivit, care să corespundă unei bune organizări a Muzeului. Deoarece problema aceasta nu a putut fi rezolvată până acum, nu ni-a mai rămas decât să ne ocupăm de ameliorările care puteau fi aduse actualei clădiri spre a o face cât mai acceptabilă pentru adăpostirea colecțiilor noastre.

Cu ajutorul Universității, clădirea principală a Muzeului a fost reparată în întregime: s-au făcut reparații la acoperiș, la zidărie și s-a refăcut trotuarul. Reparațiile în interior mai ales, nu se făcuseră de mai mulți ani, nu numai din cauza lipsei de fonduri ci și din pricină că mai toate sălile erau ocupate de mulaje de gips prea mari și prea fragile pentru a fi transportate în altă parte și aduse înapoi fără a suferi deteriorări.

Pentru a obține un spațiu mai mare pentru colecțiile originale, mulajele de gips împreună cu materialul didactic propriu zis a fost cedat, cu aprobarea Ministerului, Seminarului de Arheologie al Facultății de Litere. În localul Facultății de Litere, vor fi mai la îndemâna profesorului și a studenților cărora, întreg acest material le era destinat de la început.

Odată cu repararea sălilor am procedat la înlocuirea și completarea vechiului mobilier, care în general era cu totul impropriu pentru colecții de arheologie și antichități. Au fost confecționate vitrine noi potrivit cerințelor muzeistice și mai multe postamente pentru statui. Spațiul mai mare de care dispunem acum ne-a permis să continuăm în condiții mai bune reorganizarea Muzeului.

O sală a fost destinată în întregime antichităților greco-romane. La vechile colecții s-au adăugat anul acesta și achiziții de o valoare excepțională:

Piesa cea mai importantă o constituie o diademă funerară de aur, ornamentată cu o scenă funerară și cu diferite simboluri. Piesa aceasta care a fost descoperită în săpăturile de la Cetatea Albă, e un exemplar rar de o mare valoare științifică, cu care s-ar putea mândri oricare dintre marile muzee din Occident.

Din materialul care a fost repartizat Muzeului nostru spre păstrare, trebuie menționate în primul rând vasele antice grecești de teracotă, de forme diferite: amfore, kylix, oenochoe, hydrie etc. Au intrat în colecțiile noastre 57 vase cu picturi pe fond negru sau roșu, din sec. VI-I î.Hr.

A mai intrat în Muzeu o colecție de vase antice de sticlă de bună calitate; sunt în total 39 vase de sticlă admirabil păstrate, o calitate în plus care le face deosebit de prețioase.

Muzeul a mai primit deasemeni un număr de 57 de sculpturi antice: statuete și busturi de calcar sau marmoră, în cea mai mare parte cypriote. Printre acestea este remarcabil un bust al Afroditei și câteva busturi de copii, interesante ca execuție și ca expresie.

Din epoca medievală, piesa care stârnește curiozitatea vizitatorilor este o divinitate pecenegă sau cumană, sculptată primitiv într-un bloc de calcar.

Săpăturile întreprinse de noi la Cetatea Albă au dat la iveală, între altele, numeroase fragmente de ceramică, care sunt păstrate în muzeul pe care l-am înființat acolo; unele piese au fost aduse în muzeul nostru. Printre acestea sunt câteva fragmente de ceramică bizantină cu glazuri, cu desenuri și monograme din sec. XIII-XIV. Ele sunt deopotrivă de importante pentru studiul artei bizantine cât și a istoriei vechi noastre cetăți pontice.

Dintre piesele arheologice mai noi, menționăm trei lespezi de marmoră din 1789, având sculptate artistic tuguia Sultanului Selim al III; toate trei provin din Ismail.

Săpăturile pe care Direcția Muzeului le face anual la Cetatea Tropaeum de la Adamclissi, au continuat și anul acesta. A fost degajat pe o mare porțiune zidul exterior al cetății, s-au făcut măsurători, desenuri și fotografii. Rezultatele științifice ale săpăturilor arheologice de la Cetatea Albă și de la Adamclissi, vor fi publicate în revista arheologică „Dacia”.

Director, Prof. Paul Nicorescu

Memoria spațiului academic - 2014

(coordonator Ion Toderașcu)

Motto

„Întrebat-am vântul, zburătorul
Bidiviu pe care-aleargă norul
Către-albastre margini de pământ:
Unde sunt cei care nu mai sunt?
Unde sunt cei care nu mai sunt?”

(Nichifor Crainic)

La inaugurarea proiectului nostru, în contextul „Zilelor Muzeului Universității” din noiembrie 2011, promiteam ca această formă de întoarcere în timp, la „cei care nu mai sunt” să se instituționalizeze. Este ceea ce am pus în operă prin continuarea din anii 2012-2014, una căreia vrem să-i asigurăm și viitorul.

„Memoria spațiului academic” se dorește a fi încă o formă de cinstire a personalităților care au slujit cu dăruire și onoare instituția noastră. Vom evoca, an de an, spuneam în prologul „Memoriei...” inaugurale și repetam în „Memoria...” numerelor următoare ale publicației Muzeului Universității (v. *Historia Universitatis Iassiensis*, II, 2011, p. 271, III, 2012, p. 287 și IV, 2013, p. 363), profesori de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” „care au marcat fundamental viața academică, au arătat iubire față de școala noastră superioară, au instruit și educat multe promoții de studenți, au format tineri care să asigure continuitatea și să promoveze imaginea celei mai vechi și prestigioase universități moderne din România”.

Avansam, atunci, și câteva precepte, pentru a conserva forma superioară a acestei rubrici și, implicit, a publicației noastre. Le reproducem și acum, pentru a fi mereu actuale și corect receptate de colegii invitați să prezinte astfel de *medalioane-amintiri*. Autorii de *evocări* trebuie să fie „profesori reprezentativi, cu multă experiență, care să fi cunoscut direct și nu pe alte căi (lectură, povestiri ale altora etc.) pe cel *evocat*, eventual să-i fi fost colaborator și să se simtă legat afectiv de el”. Și tot acolo avansam rugămintea, pe care o înnoim și aici, ca „aceste *aduceri-aminte* să nu se transforme în fișiere bibliografice”, ci „ele trebuie să se focalizeze pe *profesorul-om*, pe *omul-profesor* cu bunele și cu relele lui, colegul și formatorul de școală, pe relațiile acestuia cu studenții, dispoziția la dialog, solitudinea dascălului; apoi, pe activitatea de dincolo de Universitate, în

Historia Universitatis Iassiensis V / 2014

marea comunitate pentru a promova cultura” (ceea ce N. Iorga a numit „extenzia universitară”, 1932).

Textele-medalioane care se publică acum au respectat și urmat, în bună parte, principiile avansate de noi. Prezentarea lor liberă, în dimineața zilei de 27 noiembrie, a făcut și mai vizibilă dorința noastră pentru înscrierea într-un anume fel de posteritate.

Rubrica aceasta a căpătat un florilegiu de colaboratori fideli, cărora le mulțumim și acum: Acad. Constantin Toma (biologie), Prof. Ioan Macovei (drept), Prof. Gheorghe Popa și Prof. Mihai Toma (fizică), Prof. Ștefan Afloroaei (filosofie), Prof. Leonard Olaru (geologie), Prof. Dan Mănuță și Livia Cotorcea (litere), Prof. Adrian Neculau (psihologie), Prof. Mihai Turinici (matematică), Prof. Mihai Vizitiu (teologie ortodoxă).

Ne facem aceeași plăcută datorie din a mulțumi și celorlalți colaboratori ai „Memoriei...” din anii 2011-2014: Prof. Gheorghe Mustață (biologie), Prof. Al. Cecal, Prof. Nicolae Bâlbă, Prof. Elena Bîcu și Prof. Gelu Bourceanu (chimie), Prof. Genoveva Vrabie (drept), Prof. Vasile Nechita, Prof. Emil Horomnea, Prof. Elisabeta Jaba și Prof. Gheorghe Voinea (economie), Prof. Vasile Nimigeanu și Prof. Alexandru Ungureanu (m.c. Acad. Rom.) (geografie), Prof. N. Ursulescu (istorie), Prof. Dan Cristea și Prof. Toader Jucan (informatică), Prof. St. Dumistrăcel, Prof. Nicolae Crețu și Prof. Eugen Munteanu (litere), Prof. Dorin Ieșan și Prof. Vasile Oproiu (matematică), Prof. Mihai Dinu Gheorghiu și Prof. Aurel Stan (psihologie), Prof. Emil Dumea (teologie catolică), Prof. Alice Luca și Prof. Paul Fiedler (educație fizică).

Evocările de acum devin, odată cu tipărirea în acest număr al revistei Muzeului Universității, un *bun* pentru toți cei interesați de istoria instituției noastre și de cei care au slujit-o ca „oameni de seamă”.

ION TODERAȘCU

*Profesor doctor docent Mihai I. Constantineanu
(1894-1993)
Fondatorul Școlii de entomologie la Universitatea din Iași*

Se spune, pe bună dreptate, că munca l-a creat pe om, desprinzându-l de animalitate. Tot atât de adevărat este că munca întreține potențele creatoare ale omului și fortifică procesele sale fiziologice. Profesorul Mihai Constantineanu și-a închinat viața unei munci perseverente și creatoare, dusă fără răgaz până la venerabila vârstă de 99 de ani. Muncind cu pasiune, fără întrerupere, până la vârsta senectuții adânci, a reușit să realizeze o operă impresionantă și o Școală de Entomologie, care prin valoare, este considerată cea mai mare din Sud-Estul Europei.

Elev al eminentului profesor universitar Ioan Borcea, titanul zoologiei românești, profesorul Mihai Constantineanu a fost un continuator al său în domeniul zoologiei nevertebratelor, onorând prin competența și calitățile sale de didact și de cercetător pe marele său magistru.

Mihai Constantineanu a văzut lumina zilei la 11/25 octombrie 1894, în satul Dobrovăț din județul Botoșani. Suntem în consonanță cu eminentul biolog Nicolae Leon care considera județul Botoșani drept un *locus genii* din care s-au ridicat mari personalități ale culturii și științei românești. Mihai, cel de-al cincilea copil al lui Ion și Aglaia, a făcut școala primară în sat și apoi un an la Liceul „Laurian” din Botoșani, după care a fost transferat la Seminarul „Veniamin Costache” din Iași. Aici s-a bucurat de o mare pleiadă de profesori, între care Iorgu Iordan și George Fințescu străluceau. Pentru a putea urma cursurile universitare a dat, în particular, diferențele necesare la „Liceul Național” din Iași.

Urmează cursurile Facultății de Științe, Secția Științe Naturale, pe care o absolvă în 1923. A fost studentul marilor noștri naturaliști: Paul Bujor, Ioan Borcea, Ion Scriban, Ion Simionescu etc. Remarcându-se între

colegii săi printr-o inteligență nativă ieșită din comun, prin pasiunea pătimasă pentru cunoașterea naturii și printr-o mare putere de muncă a fost oprit de profesorul Ioan Borcea ca asistent încă din 1921, la Catedra de Zoologie, ctitorie a profesorului Borcea. Trecând prin întreaga ierarhie universitară a slujit în învățământul academic timp de 43 de ani.

În ceea ce privește activitatea de cercetare a fost orientat, împreună cu colegul său Petru Șuster, către studiul insectelor entomofage, cu semnificație majoră în combaterea pe cale biologică a insectelor dăunătoare. Mihai Constantineanu a fost orientat către familia *Ichneumonidae*, iar Petru Șuster către *Tachinidae*. Pentru a se specializa în cunoașterea ichneumonidelor a fost trimis în 1924 la Viena, la „Muzeul de Istorie Naturală” și la „Stațiunea de Protecția Plantelor”, condusă de Bruno-Wahl.

În perioada 1927-1929 continuă specializarea la Berlin, unde urmează și cursurile Universității „Fr. Wilhelm”. Între anii 1929-1930 își continuă specializarea în instituții prestigioase din Franța, Italia, Spania și Anglia. În perioada de specializare, tânărul Mihai Constantineanu s-a bucurat de un „bonus” cu o semnificație deosebită: a învățat germana, engleza, franceza, italiana și spaniola, limbi care l-au ajutat enorm în folosirea literaturii de specialitate.

În perioada 1927-1929 lucrează la Berlin în cadrul Laboratorului de Histologie al marelui histolog R. Hesse. În vederea realizării unei teze de doctorat, având ca temă structura și funcționalitatea ocelilor la larvele de diptere s-a angajat într-o muncă laborioasă. A reușit să finalizeze și să publice lucrarea: *Der Aufbau der Sehorgane bei den in Süßwasser lebenden Dipteren-larven und bei Puppen und Imagines von Culex*.

Lucrarea a avut un larg răsunet în lumea specialiștilor, rezultatele cercetărilor fiind consemnate în marile tratate de zoologie și entomologie. Numai această lucrare era suficientă pentru a intra în istoria științelor biologice și pentru a canaliza astfel de cercetări. Însă, profesorul, Ioan Borcea dorind cu orice preț ca elevul său să-și pregătească teza de doctorat sub îndrumarea sa, l-a chemat în țară și i-a cerut să elaboreze o teză de doctorat privitoare la speciile de ichneumonide semnalate în România, ceea ce a și realizat cu succes.

Specializările făcute cu mari profesori și cercetători au avut ca rezultat realizarea unei opere entomologice magnifice. Opera ichneumonologică a profesorului Mihai Constantineanu este monumentală. Însușește peste 6000 de pagini, în care sunt prezentate peste 5000 de taxoni, dintre care 50 de specii noi pentru știință, peste 500 de specii, 15 genuri și două subfamilii noi pentru țara noastră. O valoare deosebită o au cele patru volume monografice, care însușește peste 1200 de pagini, publicate în *Seria Fauna României*, la Editura Academiei Române. Pentru

primele două volume a primit Premiul „Emil Racoviță” al Academiei Române.

Aprecierile specialiștilor din diferite țări ale lumii probează calitatea și importanța operei științifice a profesorului Mihai Constantineanu. Menționăm doar părerea lui Henry Townes, din SUA, considerat atunci ca fiind cel mai mare ichneumolog al lumii. Îi scria Profesorului referitor la primul volum din *Fauna României*: „Lucrarea Dvs., monografia ichneumonidelor din România este o splendidă operă, care va servi ca model pentru mult timp în viitor, care va face determinarea speciilor europene mai ușoară”.

Contribuția cea mai importantă, cu semnificație majoră în dezvoltarea entomologiei românești, este dezvoltarea cercetărilor inițiate de profesorul Borcea și crearea celei mai puternice școli de entomologie din țară. Așa cum profesorul Ioan Borcea știa să sădească „focul sacru” al cercetărilor științifice în sufletele discipolilor săi, tot așa Profesorul Mihai Constantineanu a reușit să polarizeze în jurul său pe cei mai buni dintre elevii săi și să-i determine să cerceteze insectele entomofage și complexe de dăunători cu dușmanii lor naturali.

Asemenea lui Aristide Caradja, a colecționat cu pasiune himenoptere din toate provinciile țării și a reușit să realizeze una dintre cele mai mari colecții de ichneumonide din Europa, cu peste 300.000 de exemplare, ce aparțin la peste 5000 de taxoni.

Aplicațiile sale entomologice au intrat în istoria științei. Împreună cu colaboratorii săi mergea în diferite ecosisteme ale țării.

Școala de entomologie de la Iași a fost inițiată de profesorul Ioan Borcea. Puțini mai știu că profesorul Borcea a efectuat cercetări entomologice și că a îndeplinit, o anumită perioadă și funcția de Inspector al Ministerului Domeniilor, având sarcina de a veghea la starea de sănătate a plantelor (fitosanitară) din Moldova. A publicat două lucrări extrem de valoroase: *Materiaux pour l'etude de la faune des Aphides de Roumanie* (1908) și *Zooecidies de Roumanie* (1910).

Fiind un promotor al combaterii biologice a insectelor dăunătoare din România a atras pe cei mai buni discipoli ai săi în studiul insectelor. Astfel, asistentul Mihai Constantineanu a fost orientat către studiul familiei *Ichneumonidae* (insecte parazitoide în alte insecte), iar asistentul Petru Șuster în studiul familiilor: *Tachinidae* (parazitoide în alte insecte) și *Syrphidae* (ale căror larve sunt afidifage). Este vorba de unele dintre cele mai importante familii de insecte entomofage, cu rol foarte important în limitarea populațiilor unor insecte dăunătoare plantelor.

Însă la 55 de ani profesorul Petru Șuster a intrat în lumea spiritelor; a lăsat moștenire o operă importantă privind cunoașterea *Tachinidelor* și a *Syrphidelor*. În schimb, profesorul Mihai Constantineanu, bucurându-se de

o longevitate considerabilă, a reușit să polarizeze în jurul său o serie de discipoli cu ajutorul cărora a dezvoltat Școala ieșeană de entomologie. Fiind un ichneumonolog de talie mondială, a atras mai mulți dintre elevii săi în studiul ichneumonidelor. Este suficient să-i menționăm pe Constantin Pisciă, Ionel Petcu, Victor Ciochia, Gheorghe Mustață, Raoul Constantineanu etc, care au devenit cercetători consacrați în acest domeniu. În felul acesta a format cel mai puternic colectiv de ichneumonologi din Europa și nu numai. Alți discipoli ai Profesorului au fost orientați către studiul altor familii de *Hymenoptere parazitoide*: Constantin Filipescu a abordat studiul *Braconidelor*, Ionel Andriescu studiul *Chalcidoidelor*, iar Karol Nagy a cercetat himenopterele din grupul *Heteroginoidea*. Acești discipoli și-au susținut doctoratul la Profesorul Mihai Constantineanu. Alți doctoranzi ai săi au fost orientați către studiul complexelor de dăunători și ai dușmanilor lor naturali: Elena Pătrășcanu, Gheorghe Mustață, Mircea Varvara, Georgel Istrate etc.

Mulți dintre cei 20 de „doctori în științe biologice” formați de Profesorul Mihai Constantineanu au devenit profesori universitari sau cercetători de prestigiu, care au dezvoltat, la rândul lor, *Școala de entomologie de la Iași*. Prin biologii formați de către profesorii universitari Constantin Pisciă, Constantin Filipescu, Ionel Andriescu, Gheorghe Mustață, Victor Ciochia și Ion Moglan, această *școală* a devenit una dintre cele mai puternice din Europa, consacrată studiului insectelor entomofage și a complexelor de dăunători și dușmanii lor naturali.

Opera didactică a profesorului Mihai Constantineanu ni-l recomandă ca pe o personalitate de mare prestigiu. A realizat un învățământ biologic de înaltă ținută academică.

Îmi amintesc cu multă plăcere de primul curs al studenției mele. Era în toamna anului 1957. Eram în amfiteatru și așteptam să intre Profesorul. Am rămas de-a dreptul impresionat, alături de colegii mei, când în amfiteatru a apărut Profesorul, însoțit de o suită de asistenți și șefi de lucrări, îmbrăcați în albul imaculat al halatelor. Era ca o „intrare triumfală” în templul științei. Asemenea unui patriarh, cu părul nins, cu ochi pătrunzători și cu fața radiind de inteligență și de bunătate, a început să ne introducă în istoricul zoologiei românești și universale.

Prelegerile sale erau pregătite cu multă grijă, se bazau pe o bogată informație științifică, erau expuse într-o succesiune logică, bogat ilustrate și modelate într-o limbă fermecătoare, autentic moldovenească.

Cursul de *Zoologia nevertebratelor*, în trei volume, pe care l-a multiplicat, era primul realizat în acest domeniu în țara noastră. Rămâne și astăzi un model de abordare, cu adevărat academică, a acestei discipline biologice.

Asemenea lui Constantin Noica, care vorbea de necesitatea unor adevărați „antrenori” pentru cultură, pentru cultura mare, Profesorul Mihai Constantineanu vorbea despre necesitatea unor „antrenori” pentru cercetarea științifică. Urmând exemplul magistrului său, profesorul Ioan Borcea, a organizat nenumărate expediții științifice pentru colectarea de material entomologic. Astfel de expediții erau teste de încercare a biologilor la întâlnirea cu natura. Insectele colectate erau înțepate și adunate în cutii speciale. Apoi fiecare își etala trofee. Se făcea selecția pe familii, subfamilii și chiar pe genuri. Se punea accentul pe caracteristicile morfologice, dar și pe unele aspecte etologice. Învățam să recunoaștem unele grupe de insecte după zborul lor, sau după bâzâitul particular. Fiecare zi de lucru avea farmecul său, se transforma într-o lecție practică. În felul acesta Profesorul ne-a format un stil de muncă specific cercetătorului din domeniul sistematicii și ne-a sădit în suflet „focul sacru,, al cunoașterii științifice.

Toată viața a muncit. Avea o vigoare ieșită din comun. La vârsta de 80 de ani a urcat în Masivul Călimani, până la Rezervația „12 Apostoli” pentru colectare de material. De altfel, la venerabila vârstă de 90 de ani ne mărturisea Profesorul: „Pentru mine, munca s-a contopit cu rațiunea de a fi. Am muncit din greu și în *tăcere*, ca un om care a fost obișnuit să muncească fără să i se facă reclamă, fără a se publica articole elogioase despre activitatea lui”.

Singura răsplată a muncii sale a fost aprecierea specialiștilor. Unii dintre ichneumologi i-au închinat anumite specii:

- *Stenobarichneumon constantineanui* Heinrich;
- *Dusana constantineanui* Minz;
- *Aczelropia constantineanu* Fabritius.

Profesorul Mihai Constantineanu s-a bucurat de roadele muncii sale. Îmi vorbea adesea cu mândrie că a fost urmașul profesorului Ioan Borcea atât la cursul de Zoologie, cât și la conducerea Catedrei de Zoologie, ctitorie a magistrului său. Se bucura sincer de succesul elevilor săi și de semnele de vitalitate pe care le manifesta ctitoria sa, *Școala de Entomologie de la Iași*.

Călător în două veacuri, Profesorul Mihai Constantineanu a pendulat, în existența sa, între agonie și extaz. Extazul a fost determinat de realizările magnifice pe care le-a reușit în cercetarea științifică, printr-o muncă titanică, pe de o parte, și de excelență în activitatea didactică, pe de altă parte, iar agonia a fost determinată de condițiile vieții materiale, de pensia de mizerie și de nerecunoașterea adevăratelor sale merite științifice.

Munca nu a fost în zadar. În această perioadă *Școala de Entomologie de la Iași* a ajuns la generația de aur. Cercetări de talie mondială duc mai departe *cercetările entomologice* axate în mod special pe *studiul entomofagilor* și a rolului lor în păstrarea echilibrului natural.

Bibliografie

Mustață, Gh., 1984, „Mihai Constantineanu la a 80^a aniversare”, *Comunicări de Biologie animală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 12-21; *Analele Științifice ale Univ „Alexandru Ioan Cuza”*, Iași, serie nouă, Sect. II, Biologie, Tom XXXI, p. 103-104.

Mustață, Gh., 1984, „Prof. dr. Mihai Constantineanu”, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, *Buletin informativ*, p. 43-45.

Mustață, Gh., Mustață, Mariana, 2005, „Un veac de entomologie la Universitatea din Iași”, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”*, Iași, serie nouă; *Lucrările Simpozionului „Entomofagii și rolul lor în păstrarea echilibrului natural”*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 147-169.

Prof. univ. dr. **GHEORGHE MUSTAȚĂ**

Profesorul Ioan Zugrăvescu (1910-1989)
Fondatorul Școlii de chimie a N-ilidelor
la Universitatea din Iași

Prestigiul unei universități nu se măsoară doar prin vechimea ei și al numărului de studenți, ci și, mai ales prin valoarea profesorilor care slujesc această universitate. Sunt cel puțin două componente ce caracterizează activitatea unui profesor universitar: una didactică și cealaltă științifică. Profesorul Ioan Zugrăvescu a dat strălucire, în egală măsură, ambelor componente!

Profesorul Ioan Zugrăvescu s-a născut la 29 mai 1910 la Iași „ca fiu al lui Gherorghe Zugrăvescu, profesor de liceu”. A urmat școala elementară în Alexandria, iar liceul la Brașov. Studiile universitare le-a făcut la Facultatea de Științe a Universității din București obținând, în octombrie 1931, licența în Științe Fizico-Chimice. În martie 1934 devine *Doctor în Științe Chimice* la Universitatea din București cu teza *Acțiunea compușilor organo-magnezieni asupra amidelor N-disubstituite ale acidului beta-fenilacetic*.

La îndemnul profesorilor Ștefan Minovici și G. G. Longinescu își începe cariera didactică ca preparator la Facultatea de Chimie a Universității din București, Laboratorul de Chimie Organică, post pe care l-a ocupat în perioada aprilie 1936 – octombrie 1937. În anul 1937 a fost numit director al Secției de Biochimie de la Institutul „Victor Babeș” din București, unde a funcționat 11 ani, până în 1948.

În perioada februarie 1948 – martie 1949 a fost șef de lucrări la Catedra de Chimie Organică a Universității din București. Între martie 1949 și septembrie 1956 a fost profesor de Chimie Organică și Biochimie la Institutul de Industrie Alimentară din București. Între septembrie 1956 și septembrie 1975 (anul pensionării) a funcționat ca profesor de Chimie

Organică la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași. În această perioadă s-a desăvârșit ca profesor și ca om de știință. Aici găsește un colectiv bine instruit, format de către profesorul Constantin Gheorghiu, membru corespondent al Academiei Române, decedat în 1956. Un reprezentant de mare valoare al acestui grup a fost Profesorul Magda Petrovanu. În 1963 a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 1965, profesorul Zugrăvescu a obținut titlul de „Doctor docent în Științe chimice”. În 1973, ca o recunoaștere științifică, Universitatea din Nantes (Franța) i-a conferit titlul de *Doctor Honoris Causa*.

Ioan Zugrăvescu ca profesor

În calitate de fost student al Profesorului I. Zugrăvescu, pe parcursul a patru semestre, în anul universitar 1965-1966 și în anul universitar 1967-1968, la două discipline, *Chimie organică* și, respectiv, *Teorii moderne în chimia organică*, îmi este plăcut să fac câteva aprecieri asupra nivelului științific al cursurilor predate studenților, cât și asupra calităților didactice ale profesorului I. Zugrăvescu. Din punct de vedere științific, ambele cursuri erau predate la cel mai înalt nivel și mereu actualizate. Pentru a convinge, vin cu un exemplu. În semestrul al doilea al anului 1968, la cursul de *Teorii moderne în chimia organică*, ne-a predat trei prelegeri a câte 2 ore de *Analiză conformațională*. Pentru acest domeniu de cercetare, în 1969 profesorul Derek Barton de la Imperial College of London, a primit „Premiul Nobel” pentru Chimie. Îmi amintesc și acum cum, când a început acest curs de analiză conformațională, a spus „am avut câteva discuții asupra acestui domeniu cu prietenul meu Barton”. Atunci nu știam că Barton va lua „Premiul Nobel” chiar în anul următor!

Expunerea cursurilor era liberă, clară și fără ambiguități. Cu multă pasiune și competență explica mecanismul reacțiilor complexe. Totul era atât de captivant, încât uneori uitam să mai iau notițe. Preda fără pauză exact 100 de minute. La sfârșit regretam că timpul s-a scurs atât de repede. Când părăseam amfiteatrul, după fiecare curs al Profesorului I. Zugrăvescu, aveam senzația că plutesc și îmi spuneam „merită să fii student la Facultatea de Chimie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași!” Era un profesor pedant și distins prin vorbă și ținută. Era o compatibilitate perfectă între eleganța frazei științifice și eleganța vestimentară. Pe scurt, era un profesor desăvârșit, strălucit, nu-i găseai nici un cusur. Pare paradoxal, dar cursurile profesorului îi înobilau sufletul, deși erau de chimie, te făceau mai puternic! Tocmai din acest motiv era foarte iubit și apreciat de studenți și colegi.

Examinarea studenților se făcea cu aceeași exigență cu care era predat cursul. Nota maximă o dădea destul de rar și după o examinare

minuțioasă. Nici un student nu-și permitea să „târguiască” nota primită. Sentința era definitivă.

Profesorul Ioan Zugrăvescu ca om de știință

Activitatea științifică este prodigioasă și poate fi împărțită în două mari etape: prima etapă cuprinsă între 1931 și 1956 și a doua etapă, de 33 de ani, cuprinsă între 1956 și 1989, adică exact perioada petrecută la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, până la pensionare și după pensionare, în calitate de conducător științific de doctorate și de profesor consultant.

În prima perioadă de cercetare, am putea spune *perioada de căutări*, abordează mai multe domenii ale chimiei organice și anume:

- cercetări asupra compușilor organo-magnezieni. Aceste cercetări erau o continuare a celor realizate în teza de doctorat;

- cercetări asupra compușilor β -aril-acrilici, unde sintetizează o serie de compuși din această clasă. Acești compuși au o puternică acțiune bacteriostatică;

- cercetări asupra tiosemicarbazonelor. În aceste cercetări reușește să izoleze o serie de structuri stereoizomerice, punând în evidență existența unor procese de ciclizare necunoscute în literatura de specialitate;

- cercetări asupra unor compuși diazobiciclici unde descoperă noi căi de sinteză a acestor compuși cu proprietăți pseudoaromatice;

- cercetări privind fixarea histologică a formaldehidei.

Deși domeniile sunt diverse, în fiecare dintre acestea profesorul Zugrăvescu aduce contribuții originale atât în sinteza, cât și în explicarea mecanismelor reacționale prin care evoluează sistemul către produșii finali. Lucrările științifice rezultate în urma acestor studii sunt publicate în jurnale din străinătate și din țară.

În străinătate:

Bull. Soc. Chim. France (1934, 1938, 1939, 1940), *Acta de l'Union International Centre de Cancer* (1939), *C. R de la Soc. Biologique*, (1939, 1947) etc.

În țară:

Bull. Soc. Chim. Roum. (1939, 1940), *Bull. Soc. Scient. de l'Acad. Roum.* (1940, 1941, 1947, 1947), *Bull. Acad. R.P.R.* (1954) etc.

În perioada a doua, 1956-1989, perioada ieșeană, inițiază și dezvoltă cel mai prestigios și prodigious domeniu de cercetare de la Universitatea noastră și anume, *Chimia N- heterociclicilor*, care îl va consacra definitiv pe plan internațional.

În acest domeniu a obținut rezultate remarcabile punând bazele *Școlii de chimie a N-ilidelor* la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași. Astfel,

în acest domeniu, împreună cu mai mulți colaboratori precum: Magda Petrovanu, Gh. Surpățeanu, Maria Caproșu, Eugenia Rucinski, A. Sauciuc, C. Leonte etc. au găsit condițiile de sinteză a unor compuși cu structuri N-ilidice stabile, pentru prima dată pe plan mondial. Cercetările asupra reactivității ilidelor au condus la căi noi de sinteză relativ simple ale unor sisteme heterociclice folosind reacțiile de cicloadiție 1.3, 1.4, 1.5 dipolare.

A pus în evidență, pentru prima oară pe plan mondial, o serie de transpoziții, deschideri de cicluri, în clasa piridiniu și pirimidiniu-ilidelor. Împreună cu colaboratorii mai tineri, printre care Gh. Surpățeanu și M. Constantinescu, abordează reactivitatea N-ilidelor folosind metoda orbitalilor moleculari, varianta CNDO/2. Astfel, a dovedit că mulți compuși cu structuri ilidice sunt reactanți nucleofili. Aceste rezultate teoretice au fost verificate și pe cale experimentală.

Plecând de la două elemente structurale identice, heterociclu și, respectiv, un radical legat de atomul de carbon ilidic, s-au sintetizat mai multe serii de compuși cu structură ilidică care diferă între ele numai prin natura celui de-al doilea radical legat de atomul de carbon ilidic. Pe această cale s-a găsit că există o relație liniară între electronegativitatea de grup și energia maximului de absorbție în vizibil. Aceasta a permis aprecierea electronegativității de grup a unor grupe de atomi ce intrau în componența structurilor moleculare studiate.

În colaborare cu Profesorul Gh. Rusu de la Catedra de Fizica Corpului Solid, a Facultății de Fizică, au pus în evidență faptul că ilidele au proprietăți electrice de tip semiconductori cu energii de promovare scăzute din banda de valență în banda de conducție.

În acest domeniu al N-ilidelor, inițiat de Profesorul I. Zugravescu în anii 1962-1963, s-au publicat până în prezent sute de lucrări științifice, marea majoritate în cunoscute jurnale internaționale ca de exemplu: *Tetrahedron*, *Tetrahedron-Letters*, *Heterocycles*, *Heterocyclics Communications*, *Journal of Molecular Structure* etc., dar și în revista Academiei Române, *Revue Roumaine de Chimie*.

După moartea profesorului I. Zugravescu (1989), grupul de la Catedra de Chimie Organică, sub îndrumarea Profesorului Magda Petrovanu, a continuat să dezvolte și mai mult această clasă de compuși cu structură ilidică, publicându-se zeci de lucrări științifice în jurnale internaționale ca: *European Journal of Organic Chemistry*, *Heterocycles*, *Tetrahedron* etc.

De menționat că prin intermediul profesorului Surpățeanu, cercetările din acest domeniu au fost extinse și la Universitățile Lille și Dinker din Franța.

În prezent, cercetările sunt continuate de profesorul Ionel Mangalagiu de la Facultatea de Chimie a Universității noastre, diversificând și mai mult căile de sinteze, obținând noi și noi compuși cu structuri ilidice.

De observat că cercetările inițiate de Profesorul Zugrăvescu la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași se întind pe o durată de peste 50 de ani, conducând astfel la domeniul consacrat sub numele de *Chimia N-ilidelor*, cunoscut astăzi în toată lumea. Sutele de lucrări publicate au determinat pe cercetătorii din lumea științifică să numească colectivul de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, *Școala de Chimia N-ilidelor de la Iași*.

Am putea spune *Profesorul descoperise filonul, discipolii ramificațiile acestuia*.

Paralel cu activitatea științifică desfășurată la Universitate, profesorul I. Zugrăvescu a activat și la Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni” al Academiei Române din Iași, ca șef de secție și apoi în calitate de Director științific, în perioada ianuarie 1962 – decembrie 1971. Aici, împreună cu colaboratorii au studiat obținerea de noi polimeri heterociclici termostabili ca de exemplu:

- sinteza de polimeri 1, 3, 4 - oxadiazolici; poli 1, 2, 4 triazolipolipirimidine; politetrazone și polipirazoli, polimeri obținuți prin reacții de poliheterociclizare;

- transformarea unor poli - 1, 2, 4, 5 - tetrazine în polimeri diazinici.

Ca o încununare a rezultatelor cercetării în domeniile analizate mai sus profesorul Zugrăvescu a elaborat și cărțile:

- *Chimia N-ilidelor*, Ed. Academiei, 1974.

- *N-Ylid-Chemistry*, Ed. McGraw - Hill International (UK) 1976, London.

- *Cicloadiții 3+2 dipolare*, Ed. Academiei, 1987.

Aceste cărți au fost scrise împreună cu profesoara Magda Petrovanu.

- *Polimeri heterociclici*, Ed. Academiei, 1971, carte scrisă cu L. Stoicescu-Crivetz.

Profesorul Zugrăvescu a realizat și multe *inovații* și *brevete*. Dintre inovații voi cita câteva care au fost și aplicate:

- *Metodă de sinteză a hidrazinei izonicotinice* (Rimifon, 1951);

- *Nouă metodă de purificare a acidului salicilic*. Această metodă s-a aplicat la scară industrială la I.C.F., București (1959);

- *Obținerea penicilinazei purificate și stabilă*, I.C.A.B (1952).

Ca brevet voi cita doar unul extrem de important pentru industria firelor și fibrelor sintetice și anume, *Metodă de obținere a acidului tereftalic*, Brevet nr. 45.097 (1964).

Profesorul I. Zugrăvescu ca OM

Profesorul I. Zugrăvescu era un om de mare cultură generală: literatură, filozofie, muzică, pictură etc. Frecventa teatrul, filarmonica, opera, vernisajele etc. În timpul liber practica Bridge-ul. Lua parte la multe concursuri naționale de Bridge. Jocul de Bridge era practicat, mai ales, de către aristocrați și intelectuali. Tocmai din acest motiv, în 1983 Elena Ceaușescu a interzis organizarea concursurilor naționale de Bridge.

Participa la multe dezbateri asupra unor probleme de la granița știință-filozofie. Una dintre aceste dezbateri, din anii 1960-1965, se referea la *Teoria rezonanței în chimie*, elaborată de Linus Pauling, laureat al „Premiului Nobel” pentru Chimie în 1954. Teoria rezonanței era respinsă de filozofia marxistă, mai ales în fosta URSS. Trebuia să ai mult curaj și multă responsabilitate în apărarea adevărului științific pentru a susține această teorie cât se poate de reală, naturală. Profesorul I. Zugrăvescu a apărat adevărul științific.

Cel puțin în trecut, trebuie să subliniez că formarea unei școli ca cea menționată, *Chimia N-ilidelor*, a implicat nu numai o capacitate intelectuală a profesorului, dar și o exigență, o disciplină. La sfârșitul fiecărei zile, uneori chiar la orele 20.00, profesorul trecea pe la fiecare colaborator pentru a discuta rezultatele cercetării din acea zi.

Deoarece Profesorul era mult iubit de studenți, era frecvent solicitat să le țină *cursul festiv* sau *cursul final* la terminarea studiilor universitare. Cu această ocazie Profesorul prezenta, de o manieră fascinantă, cele mai noi descoperiri în științele chimice, descoperiri decernate cu „Premiul Nobel”. După cursul festiv participa la banchetul studenților, dar cu o singură condiție, sa-și plătească prețul acestei întruniri! Și cu această ocazie dovedea o mare distincție și noblețe chiar și în pașii de dans! Mă întreb dacă o făcea cu grija de a lăsa o impresie definitivă în memoria studenților, sau comportarea izvora chiar din felul lui natural de a fi? Din câte l-am cunoscut eu și l-am idolatrizat, ca Profesor, ca Om de știință și ca OM aș putea spune „Profesorul Zugrăvescu era un nobil născut și nu făcut”.

Profesorul Zugrăvescu a iubit mult Iașul, orașul în care s-a născut, și pe care l-a onorat prin marea lui personalitate științifică. A dorit să fie înmormântat în Cimitirul „Eternitatea” din Iași, în vecinătatea Capelei, așa cum reiese dintr-o schiță lăsată pe o hârtie în biroul său de la Universitate. Familia l-a înmormântat la București, în Cimitirul „Bellu”.

*

Acest medalion, scris cu caldă aducere-aminte și cu toată sinceritatea, după ce eu însumi am activat peste 50 de ani în această

Universitate, mă determină să consider că Profesorul Ioan Zugrăvescu ar putea fi trecut, fără nici o reținere, în galeria marilor personalități care au dat strălucire Universității noastre precum: T. Maiorescu, A. D. Xenopol, G. Călinescu, P. Bogdan, Șt. Procopiu etc. Ca recunoaștere științifică internațională poate sta alături de Șt. Procopiu și de P. Bogdan! Din acest motiv ar fi normal ca portretul Profesorului Ioan Zugrăvescu să se găsească în rândul celor din Sala Senatului Universității, acolo în Pantheonul celor mari.

Prof. univ. dr. **GELU BOURCEANU**

Tudor Radu Popescu (1913-1993)
Profesor carismatic și jurist de autoritate internațională

L-am cunoscut pe Profesorul Tudor Radu Popescu în toamna anului 1960, când predă la Facultatea de Drept a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași *Dreptul familiei*. Îmi amintesc atmosfera din Amfiteatrul III/9, în care erau toți studenții anului IV în așteptarea unei prelegeri (prima din anul universitar 1960-1961) de alt gen decât cele cu care ne familiarizasem. Surpriza a fost totală: un dialog liber, nonconformist, purtat într-o atmosferă caldă, deschiderea cu care marele profesor „mazilit la Iași pentru motive de IUBIRE” – așa cum auzisem și noi de la alții – ne antrena în discuții care nu aveau neapărat legătură cu disciplina predată. Ne împărtășea caldele impresii de călătorie din Egipt, de unde tocmai se întorsese. Ne-a arătat, *en passant*, cele două volume ale *Tratatului de Dreptul Familiei* care-i apăruseră de curând, asigurându-se, astfel, că avem după ce învăța pentru examen, – lucru rar întâlnit în epocă, când existau foarte puține cursuri editate – după care i-a sunat ceasul, ceasul de la mână. Altă surpriză și alt prilej de amuzament.

Ne-am bucurat pentru darul picat din cer, cel de a audia cursuri altfel decât eram obișnuiți și am profitat de tratatele puse la dispoziția noastră, citindu-le cu interes și pasiune. De amintit că și studenții de la alte Facultăți participau la aceste cursuri, atrași fiind de ceea ce povesteam noi în afară.

La sfârșitul anului Profesorul știa totul despre noi – din ce oraș venim, ce liceu am urmat și, chiar, ce prieteni sau iubite/iubiți avem. Îl adoram și nu e de mirare că în excursia prin țară de la sfârșitul anului ne-am înscris foarte mulți, auzind că merge cu noi.

Apropo de excursia aceasta, o mică istorioară ne dezvăluie o latură mai puțin cunoscută a savantului plecat de la Brăila. Mergeau cu noi mai multe cadre didactice, printre care și Doamna Renée Sanilevici, de la care

aveam ce învăța, dar care era cam severă. Cum aceasta nu a fost de acord să coborâm din tren – unde aveam improvizate paturile – la Brașov, Profesorul ne-a propus ceva: s-o lăsăm să adoarmă, în condițiile în care vagoanele noastre rămâneau în gară, să sărim pe geam cei ce vrem să mergem în oraș, și la ora H să ne întoarcem la culcare pe aceeași cale. Zis și făcut. Nici acum nu știu dacă vreodată cineva ne-a deconspirat, dacă Doamna Sanilevici a aflat povestea. În acea seară de pomină, printre altele, Profesorul ne-a promis că vine la nunțile noastre, mai ales ale brăilenilor, dacă-l invităm. Și chiar s-a ținut de cuvânt față de unii dintre noi.

De-o inteligență sclipitoare, cu mult umor și cu un gen de comportament care-l apropia de noii studenții, creându-ne impresia că suntem „egalii zeilor”, reușea să scoată la suprafață tot ce era mai bun în noi.

Dar cu aceeași ușurință putea să fie malițios cu unii din colegii săi ale căror merite erau bagatelizate sau ale căror cursuri erau exacerbate de așa natură încât să îl plaseze în sfera ridicolului, totul realizat cu un umor ieșit din comun. Mi-amintesc de următoarea scenă: Printre invitații mei la un dineu la „Casa Oamenilor de Știință”, în București (oferit cu ocazia susținerii tezei de doctorat, în 1973) se aflau și câțiva profesori de la Facultatea de Drept, profesori ce făceau parte din tabere diferite. Printre ei și decanul Facultății, care i-a căzut victimă profesorului Tudor Popescu. În timpul dineului, când venea chelnerul să-l servească pe decan, lua imediat șervetul din mâna lui, îl apostrofa spunându-i că nu întrunește calitățile necesare pentru operațiunea ce urma să o presteze, că numai un profesor poate să-l servească pe decan, fapt ce era imediat realizat cu umor de Profesorul nostru, spre hazul tuturor, oricum, nu și al decanului.

Nu-i academică expresia ce-o folosesc acum, dar este cea mai potrivită în context pentru a caracteriza un anume gen de comportament al savantului pe care-l evoc. „A face mișto”. I se întâmpla adesea să facă victime – mai ales din rândul celor care aveau putere de decizie într-o structură universitară – ridiculizând cu mare talent comportamentele lor – apăsând pe o pedală care nu-și avea locul firesc ... la catedră. Sau poate că da? Iată un exemplu semnificativ: Invitat să predea disciplina *Drept Internațional Privat*, în șase luni în loc de doi ani, disciplină extrem de densă și cu un mare grad de dificultate chiar și pentru studenții de la Drept, Profesorul și-a început cursul astfel: „Am înțeles că voi veți fi viitoarea floare a diplomației. Dacă n-o să vă scuturați între timp (referire la deseale îndepărtări din diplomație pe cele mai diverse motive), conform regulii, din diplomație nu se iese la pensie pentru că știi prea multe. Ei bine, – a continuat el – îl predau degeaba pentru juriști (aluzie la faptul că absolvenților facultăților de drept li se predase deja această disciplină), la ingineri tot degeaba îl predau (a se înțelege că aceștia nu puteau înțelege

disciplina în discuție pentru că le lipseau noțiunile și termenii tehnici-juridici). Am o problemă cu economiștii. Aceștia sunt sau nu intelectuali?”¹.

Spumant, deschis, cu carismă, profesorul Tudor Popescu te aborda cu prietenie și jovialitate, fapt ce te determina să uiți distanța ce te desparte de statutul său științific. Nu te simțeai intimidat de agerimea minții sale, de numărul impresionant al lucrărilor publicate în țară și străinătate, de numeroasele foruri care-l numărau printre membrii săi de prestigiu, de rolul jucat în cadrul Institutului Internațional pentru Unificarea Dreptului (ce funcționa sub umbrela UNESCO), de inteligența și perseverența cu care lupta pentru salvarea bisericilor de orice rit din România – fapt ce i-a atras și nominalizarea, în 1996, la „Premiul Nobel” pentru Pace, de calitatea sa de membru de onoare al Academiei Române etc. Și era bine că *uitai* de distanța ce te separă de statutul său științific, pentru că starea aceea-ți inducea un astfel de tratament, scotea la suprafață tot ce era mai meritoriu în tine, transformându-te într-o persoană cu calități superioare.

Dar să nu uităm să rememorăm cele mai importante realizări ale acestui autentic savant, pe care trebuie, însă, să le privim în lumina unui mare adevăr: *munca* și *inteligența*, strădania și norocul de a avea în preajmă valorile, au fost principalele atuuri ale devenirii sale. Pentru că, trebuie să precizăm, familia din care făcea parte – onorabilă și demnă – nu avea cum să-l poarte la înalte ȘCOLI, nici în țară, nici în străinătate, pentru a-l pregăti pentru debut.

Născut la 22 mai 1913, într-un cartier din Brăila, a absolvit renumitul Liceu „Nicolae Bălcescu” cu calificativul „excepțional”. A urmat apoi cursurile Facultății de Drept a Universității din Iași, fiind licențiat *Cum laude*. La aceeași Universitate a terminat un doctorat în Drept Civil sub îndrumarea renumitului profesor Traian Ionașcu (1937) și s-a înscris în același an la un alt doctorat, de data aceasta la Facultatea de Drept din Paris, doctorat pe care îl finalizează în 1940, cu calificativul maxim. Tot la Paris urmează și cursurile de Drept Comparat.

După terminarea studiilor este numit mai întâi preparator la Universitatea din Iași, în 1935 trecând prin concurs la gradul de asistent. Se transferă la Facultatea de Drept a Universității din București în 1941, unde va face carieră urcând toate gradele didactice, devenind profesor în 1946.

A îndeplinit funcții deosebit de importante și la alte instituții în afară de Universitate. De exemplu, la Consiliul Legislativ (1938-1948) și la

¹ Vezi, Aurel Preda „Din memoriile unui diplomat oarecare, amintiri dulci amărui din Școală și Diplomatie”, în vol. *Mari juriști români. Centenar Tudor Popescu*, lucrare îngrijită de Ion Dogaru și Mircea Dușu, Editura Academiei Române, București, 2013, p. 30

Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române (1956-1960). Datorită prestigiului său, mereu în creștere, a fost ales președinte al Societății de Drept Comparat (1956-1960), președinte al Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale (1986-1990), vicepreședinte al Asociației de Drept Internațional Umanitar (în 1990) unde a rămas președinte de onoare, din 1995. A fost ales membru de onoare al Academiei Române în 1995 și nominalizat la „Premiul Nobel” pentru Pace în 1996, după cum am amintit anterior.

Dincolo de granițele țării a dus faima școlii juridice românești, fiind numit sau ales în structuri internaționale prestigioase precum: Institutul Internațional pentru Unificarea Dreptului (cu sediul la Roma), unde a făcut parte din Consiliul Director (1968), devenind apoi membru de onoare, Asociația Internațională pentru Filozofie Juridică și Socială (cu sediul la Wiesbaden), Societatea de Legislație Comparată (cu sediul la Paris), Consiliul Internațional de Arbitraj Comercial (cu sediul la New York) și Federația Internațională a Instituțiilor de Arbitraj Comercial (cu sediul la New York).

De asemenea, a fost membru fondator, alături de alte mari personalități, al Institutului Internațional pentru Drepturile Omului (cu sediul la San Remo).

Tot datorită prestigiului de care se bucura în străinătate, a fost invitat să predea la faimoase universități din Belgia, Italia, Suedia, Germania, Franța, Elveția, Bulgaria, URSS, Spania și Iran.

A participat pe tot parcursul vieții sale profesionale la conferințe internaționale, congrese, mese rotunde, la care s-a bucurat de prestigiu și de recunoașterea competențelor sale excepționale în domeniul Dreptului Civil, al Dreptului Comerțului Internațional, al Dreptului Familiei, al Dreptului Internațional Privat și nu numai.

A elaborat și publicat, în materiile amintite, tratate, manuale, cursuri, monografii și studii, având și un număr de 40 articole publicate în afara țării, la Bordeaux, Paris, Sofia, Moscova, Berlin, Madrid, Roma, Haga, Bonn, Caracas, New York, Palermo, Padova, Milano, Strasburg, Atena, Montpellier etc.

A fost un mare profesor, un savant și un OM în casa căruia erau primiți și școliți discipolii săi, care, în prezența Maestrului, se transformau ... în BINE și creșteau.

Prof. univ. dr. **GENOVEVA VRABIE**

Prof. univ. dr. Augustin Tătaru (1910 – 2000)
Ctitorul școlii de finanțe la Universitatea din Iași.
Precursor al ideii integrării economice europene

„Recunoștința e pură și ușurătoare pentru suflet,
numai când se naște de la sine un parfum involuntar
al conștiinței libere. Recunoștința e dar regesc”.

I. Teodoreanu

Augustin Tătaru, născut la 4 iunie 1910 în comuna Topa Mică, județul Cluj, a urmat cursurile școlii primare din comuna natală, liceul în Cluj și Școala Comercială Superioară la Satu-Mare. A fost licențiat al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj, în anul 1934. În anul 1937, Augustin Tătaru și-a susținut teza de doctorat intitulată *Colaborarea economică a țărilor din bazinul dunărean*, apreciată cu *Magna cum laude*, sub conducerea prof. univ. dr. Victor Jinga, la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj.

Din anul 1939, Augustin Tătaru a ocupat postul de asistent la Catedra de Economie Politică de la Academia unde și-a obținut licența. În anul 1942 a fost numit conferențiar la Catedra de Economie Politică din cadrul Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Brașov, iar în 1946 ocupă catedra de profesor la aceeași instituție.

Din anul 1948, când s-a reorganizat învățământul economic, Profesorul aici angajat a devenit decanul Institutului de Științe Economice și Planificare din Brașov.

După îndepărtarea brutală și nedreaptă din învățământul superior economic, respectiv în perioada 1950-1960, profesorul Augustin Tătaru a funcționat ca economist la deferite întreprinderi din Brașov, iar din anul 1960 a devenit profesor la Școala Tehnică Financiară în orașul de la poalele

Tâmpei, unde s-a remarcat prin calitățile pedagogice și prin efortul de perfecționare a metodelor folosite în predarea disciplinelor economice.

Între anii 1965-1977 a ocupat funcția de profesor la Facultatea de Științe Economice din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, unde a predat discipline din orizontul *Finanțelor* (astăzi Facultatea de Economie și Administrarea Afacerilor), și a condus catedra de Finanțe-Credit. Începând cu anul 1970 a fost numit conducător științific de doctorat în domeniul *finanțe*, calitate în care a coordonat, cu atenție și competență superioară, un număr însemnat de disertații.

Profesorul dr. Augustin Tătaru a contribuit la formarea a numeroase promoții de economiști. A făcut-o cu pasiune și tact pedagogic, ceea ce i-a asigurat o frumoasă reputație. Pentru mine a fost o adevărată șansă să-i fiu asistent și doctorand. Am învățat mult de la această personalitate a școlii economice interbelice.

Profesorul Augustin Tătaru a desfășurat o activitate didactică de înalt nivel, imprimând exigență și rigoare raporturilor cu studenții. Calitățile sale didactice și pregătirea superioară au asigurat adevărate modele de prelegeri care au fost mult prețuite de studenți. Cursurile Profesorului nostru, redactate riguros, dar și într-un stil atrăgător, au fost tipărite în tiraje mari, ceea ce a facilitat pregătirea studenților.

M-a impresionat, la Profesorul meu, punctualitatea, dialogul academic, deschiderea față de studenți, dorința de a le respecta personalitatea și preocuparea de a ilustra o serie de principii cu exemple din economia reală.

Catedra de Finanțe de la Facultatea de Științe Economice s-a format și dezvoltat, în plan didactic și științific, sub conducerea competentă a profesorului Augustin Tătaru. Pe buna dreptate, Profesorul nostru este considerat *ctitorul Școlii de finanțe din cadrul Facultății de Științe Economice*, deoarece a contribuit la afirmarea specializării de Finanțe-Credit, la formarea unui colectiv de cadre didactice și la cultivarea pasiunii pentru cercetarea științifică.

Profesorul Tătaru s-a preocupat cu pasiune de pregătirea doctoranzilor și de orientarea cercetării științifice din tezele de doctorat spre problemele actuale din domeniul finanțelor. În vederea sprijinirii absolvenților în elaborarea lucrărilor de licență, profesorul Augustin Tătaru a conceput și publicat un *Îndrumător privind întocmirea lucrărilor de diplomă*, de care au beneficiat numeroase promoții de absolvenți ai Facultății.

A desfășurat o bogată și variată activitate de cercetare științifică care însumează studii din domeniile istoriei gândirii economice, relațiilor economice internaționale și finanțe la nivel microeconomic.

În planul gândirii economice sunt de remarcat o serie de studii precum: „Câteva păreri economice la scriitorii greci” (1935), „Preocupări economice” (1941), „Economistii români și problemele țărânimii” (1945), „Considerațiuni asupra scrisului economic în România” (1946), „Concepția lui Nicolae Suțu privind rolul capitalului străin în dezvoltarea Moldovei” (1974), „Probleme de finanțe în opera lui Ion Ionescu de la Brad” (1971), toate reprezentând o abordare deosebită a evoluției gândirii economice românești, de la primele studii la emanciparea gândirii economice, didactica domeniului, preocupările privitoare la evoluția economiei, probleme agrare, problema depresiunii economice din 1929-1933, probleme social-economice, probleme cooperatiste, preocupări în legătură cu întreprinderile și abordări de fond în contabilitate.

La cele enumerate sunt de adăugat și alte contribuții științifice, care se circumscriu aceluiași orizont: „Cooperația și alte curente social-economice” (1937), „Problemele economiei ardeleni” (1938), „Introducere în științe economice” (1945), „Fenomen economic și financiar” (1946).

Așa cum sugerează enunțul, lucrarea „Fenomen economic și financiar” urmărește interacțiunile, interferențele și determinările celor două domenii. Avea dreptate baronul Louis (1755-1837), fost ministru de finanțe al Franței, când spunea: „Faceți politică bună și o să vă fac finanțe bune”.

Lucrările profesorului Augustin Tătaru se individualizează prin actualitatea ideilor și prin ancorarea lor în realitățile economice. De pildă, „Colaborarea economică a țărilor din bazinul dunărean”, pe care a dezvoltat-o ca teză de doctorat, este socotită o adevărată deschidere științifică la ideea integrării economice în spațiul central-european. Pe această bază a și fost considerat un precursor al ideii integrării economice europene (vezi recenzia din *Însemnări ieșene*, nr. 1/1939).

Alte studii ale Profesorului nostru au fost, de asemenea, bine primite și asimilate în bibliografia de specialitate. Amintim și aici câteva exemple: „Autofinanțarea, expresie a utilizării eficiente a fondurilor întreprinderilor și organizațiilor” (*Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, 1969), „Conducerea activității financiare curente” (1972, Craiova), „Lichiditatea și capacitatea de plată a unităților economice” (*Analele Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, 1976), „Echilibru și antiechilibru financiar în activitatea unităților economice” (1977), „Financial Chreiology – Premises of an Efficient Usage of Society Funds” (*Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, 1979).

A semnat contribuții științifice și în alte publicații precum: *Revista Societății de Măine* (Cluj), *Țara Nouă* (Cluj), *Țara de Măine*, *Hyperion*, *Symposion*, *Observatorul Social Economic*, *Revista Viața Socială* (Satu-Mare), *Gazeta Ilustrată* (Cluj), *România Nouă* (Cluj), revista *ALAC*

(București), *Cronica* (Iași), *Analele Științifice ale Universității din Cluj-Napoca*, *Craiova*, *Iași* și *Timișoara*.

S-a angajat, cu responsabilitatea specialistului, în activitatea de combatere a poluării mediului, prezentându-și opiniile în cadrul Subcomisiei de profil de la Filiala Iași a Academiei Române și la Cursurile internaționale de vară de la Universitatea noastră.

În activitatea științifică profesorul Augustin Tătaru a susținut necesitatea cunoașterii și administrării fenomenelor economice și financiare în vederea asigurării fundamentării deciziilor economice. El se înscrie cu contribuții științifice profunde în cercetarea domeniului finanțelor întreprinderii, precumpănitor asupra funcțiilor finanțelor întreprinderii, a interconexiunii dintre gestiune economică și finanțe, a autofinanțării echilibrului financiar la nivel microeconomic, a lichidității și capacității de plată a întreprinderilor.

Prin întreaga sa activitate de magistru și om de știință, Profesorul Augustin Tătaru a sporit prestigiul școlii economice din cadrul Universității noastre.

Strălucita carieră de dascăl al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, ca și remarcabila activitate de cercetare științifică reprezintă contribuții ale profesorului Augustin Tătaru la dezvoltarea cercetării economice.

Profesorului Augustin Tătaru i se potrivește foarte bine reflecția după care: „Nu-i înveți pe alții ceea ce vrei, nu-i înveți ceea ce știi, îi înveți ceea ce ești” (B. Joures).

Prof. univ. dr. **GHEORGHE M. VOINEA**

Profesorul univ. Vasile Tutovan (1921-2009)
Întâmplări care ne ajută să cunoaștem oamenii

Istoria Facultății de Fizică din Iași a fost marcată de-a lungul timpului de personalități de mare prestigiu științific precum Dragomir Hurmuzescu, Horia Hulubei, Th. V. Ionescu, Șt. Procopiu, C. Mihul, dacă ne gândim la cei din generația de început, dar și de demnii lor urmași Ilie Bursuc, C. Păpușoi, Valer Pop, Ioan Gottlieb și alții.

Printre cei din a doua generație se numără și Profesorul Vasile Tutovan cu care, într-o anumită perioadă a activității mele, am avut prilejul de a colabora mai îndeaproape.

Este știut că orice om, la sfârșitul carierei sale, se gândește adesea la lecțiile de viață pe care le poate desprinde din întâmplările prin care a trecut, iar profesorul Vasile Tutovan a fost pentru mine personajul principal al unei astfel de întâmplări care a marcat evoluția mea ulterioară.

L-am întâlnit prima oară pe vremea când eram încă student în anul II de facultate (anul universitar 1959-1960) la cursul de Optică. Pe atunci titularul disciplinei era profesorul C. Mihul. Sigur, ca studenți am fost foarte mirați de faptul că un profesor, total necunoscut nouă, vine la curs în locul titularului, mai ales că erau alți profesori (Valer Pop sau Mihail Haba) cu care făceam deja orele de laborator și cele de seminar la disciplina respectivă. Firesc, ne-am interesat cine este acesta și am aflat astfel că se numește Vasile Tutovan și că este proaspăt întors de la o specializare în străinătate. A fost singurul curs de Optică pe care profesorul Tutovan ni l-a predat. Stilul a fost altul decât cel al profesorului C. Mihul, iar noi l-am receptat ca pe un curs foarte frumos. Chiar de la începutul cursului m-a impresionat faptul că prof. Vasile Tutovan, în timp ce vorbea privind spre studenții din amfiteatru, clipea destul de des vrând parcă să accentueze

anumite afirmații legate de subiectul predat, iar eu, în timp ce luam notițe, clipeam aproape în același ritm cu profesorul de la catedră. Imaginea aceasta m-a urmărit multă vreme și îmi revine și acum, uneori, în minte. Nu bănuiam atunci că peste câțiva ani, în evoluția mea didactică și științifică în cadrul Facultății de Fizică mă voi „intersecta” cu Domnia Sa într-un mod care mi-a permis să cunosc mai bine pe omul și profesorul Vasile Tutovan.

Mai târziu, după absolvirea Facultății, am aflat de ce în acel an universitar Profesorul Vasile Tutovan l-a suplinat pe titular la unul dintre cursuri. Domnia sa obținuse titlul de „doctor în fizică” sub conducerea renumitului profesor Șt. Procopiu care era șeful Catedrei de „Electricitate” și care avea un mod deosebit de a promova în posturi didactice pe tinerii proaspeți doctori. Aceștia nu putea deveni conferențieri în cadrul Catedrei sale, postul putând fi ocupat numai în cadrul unei alte Catedre din Facultate sau de la un alt institut de învățământ superior, cum ar fi Institutul Politehnic „Gh. Asachi” din Iași. Așa se face că proaspătul doctor Vasile Tutovan a ocupat un post de conferențiar la Catedra condusă de profesorul C. Mihul. Trebuie precizat că între cei doi profesori, Șt. Procopiu și C. Mihul, existau puternice dispute în principal de ordin profesional. Este posibil ca tânărul Vasile Tutovan, care obținuse titlul de doctor sub conducerea profesorului Șt. Procopiu, să fi fost supus de către profesorul C. Mihul unui test cerându-i-se să predea un curs de bază cum era cel de Optică. Mai apoi, după ieșirea la pensie a profesorului Șt. Procopiu, profesorul Vasile Tutovan a revenit în Catedra de Electricitate devenind titularul cursului de Electricitate predat de profesorul Șt. Procopiu.

Între anii 1966 și 1972, profesorul Vasile Tutovan a fost șeful Catedrei de „Electricitate”, iar în intervalul 1968-1970 a îndeplinit și funcția de decan al Facultății de Fizică. Era o perioadă de relativă dezvoltare a acesteia atât în ceea ce privește calitatea candidaților admiși, dar și relativ la dezvoltarea laboratoarelor didactice și de cercetare. La acea vreme profesorul Vasile Tutovan a primit și dreptul de a conduce doctorate. Astfel și eu am devenit doctorand la Domnia Sa. A fost o perioadă în care am început să-l cunosc mai bine pe profesor, atât în calitate sa de decan, cât și în cea de conducător de doctorat.

În planurile de cercetare ale Facultății au apărut teme noi, multe dintre ele în domeniul cercetării aplicative, în specialități cum ar fi: Spectroscopie, Fizica Plasmei, Magnetism, Electronică și Microunde. Aceste teme se dezvoltau pe baza unor contracte de cercetare științifică încheiate între colectivele de cercetare ale Facultății și diferite unități industriale sau institute de cercetare din țară. Contractele trebuiau semnate și de către decanul Facultății. Semnăturile se obțineau destul de greu din două motive. Primul se datora intervalului destul de „strâns” pe care Profesorul – decan Vasile Tutovan îl aloca activităților să le spunem administrative.

Astfel, programul său zilnic la decanat începea aproximativ la ora 11.30 și se termina la 12.00 când pleca la Casa Universitarilor pentru masa de prânz. Cel de-al doilea motiv, mai important decât primul, era faptul că Domnia Sa manifesta o oarecare rețineră în a semna un contract mai ales dacă sumele propuse erau mari, acestea presupunând din partea sa o responsabilitate în plus. Îmi amintesc de un contract propus de profesorul Mircea Sanduloviciu și colectivul său de Fizica Plasmei. Contractul avea ca beneficiar Institutul de Fizica Atomică București. Tema contractului era „Încălzirea plasmei pentru reacția de fuziune folosind energia microundelor”, iar valoarea sa era de un milion de lei. O valoare mare comparativ cu aceea a altor contracte derulate în Facultate. La vederea acesteia, profesorul Vasile Tutovan a exclamat: „Sanduloviciu e nebun!”. Întâmplarea mi-a fost relatată de profesorul Gh. Popa, pe atunci asistent și care i-a dus contractul pentru a fi semnat.

Revenind la calitatea mea de doctorand, în cadrul stagiului de pregătire am avut de susținut două examene și două referate. Trebuie să recunosc faptul că prof. Vasile Tutovan era deosebit de exigent atât în ceea ce privește pregătirea examenelor, cât și a modului de desfășurare a acestora. Examenele erau unul la disciplina Electricitate și altul la disciplina Magnetism, iar bibliografia cuprindea literatură de specialitate în limba franceză și în limba engleză. De fapt, era vorba de două tratate care însumau împreună peste 1000 de pagini. Pregătirea unui examen dura aproximativ jumătate de an, iar cu două săptămâni înainte profesorul fixa capitolele din care se vor alege subiectele (30 – 40% din total). Examenul se desfășura cu bilete trase de candidat la fel ca în timpul studenției. Pentru pregătirea referatelor nu ni se indica bibliografie, doctoranzii trebuind să caute în literatura de specialitate și să prezinte conducătorului de doctorat rezultatul acestor căutări. Domnia Sa nu era aproape niciodată mulțumit, îndemnându-te să mai cauți, mai ales „bibliografia la zi”. Îmi amintesc faptul că unul dintre colegi, lectorul Ilie Gheorghe Rusu, indicându-i-se mereu să mai caute, exasperat, i-a spus Profesorului: „am găsit toată bibliografia existentă în literatură pentru tema mea. Nu mai există alta”. Mergând și eu la o întâlnire în același scop, Profesorul mi-a spus: „Toma, uite, Rusu spune că a găsit tot ce există în literatură, dar eu nu-l cred!”. Și probabil avea dreptate.

Concomitent cu pregătirea „minimului” de doctorat, cum se numea pe atunci, am început să lucrez și la partea experimentală a temei mele, care era: „Efectul Hall la straturi subțiri feromagnetice”. Deși descoperit în 1880, efectul Hall revine în atenția comunității științifice în anii '60, date fiind numeroasele sale aplicații. În 1985, fizicianul german Klaus von Klitzing a primit premiul Nobel pentru Fizică, punând în evidență efectul Hall cuantic. Era perioada în care începuse o ameliorare a dotării laboratoarelor de cercetare prin import de aparatură, în special din R.D. Germania,

Cehoslovacia și URSS. În acest context, prof. Ilie Bursuc mi-a permis efectuarea unor măsurători preliminare folosind un electromagnet Weiss produs în Cehoslovacia și un compensator Hall produs în URSS. Eram un tânăr entuziast și voiam să progrez rapid pentru a finaliza doctoratul. Doream ca rezultatele experimentale obținute să le discut cu conducătorul pentru a primi atât confirmarea lor, cât și sfaturi, sugestii, recomandări. Cel puțin, așa vedeam eu lucrurile atunci. Dar aici au început unele greutăți deoarece Domnia Sa era foarte ocupat. Pe lângă obligațiile didactice și de cercetare, profesorul Tutovan îndeplinea și funcțiile de șef de catedră și pe aceea de decan. Așa se face că, din păcate, aloca mai puțin timp discuțiilor cu doctoranzii. Eram mereu amânați, iar eventualele întâlniri erau scurte și câteodată inconsistente. Eram pe atunci asistent în cadrul Catedrei de Fizică Generală. Lucram în același laborator cu profesorul Gheorghe Popa, pe atunci asistent și el, doctorand la profesorul C. Mihul, dar fiind direct îndrumat de conferențiarul Mircea Sanduloviciu, care, între timp, obținuse și dreptul de a conduce doctorate. Eram încântat de modul în care se discuteau până seara, târziu, rezultatele științifice obținute, stabilindu-se și planul de lucru pentru zilele următoare. La un moment dat, profesorul Sanduloviciu, aflând de tema tezei mele de doctorat, m-a îndemnat să-mi construiesc o instalație experimentală pentru studiul efectului Hall la un conductor gazos. Propunerea mi s-a părut interesantă și m-am apucat de treabă; am construit instalația, am obținut rezultate interesante și la propunerea profesorului M. Sanduloviciu a fost trimis spre publicare un articol la o prestigioasă revistă germană *Zeitschrift für Physik*. Articolul a fost acceptat și într-un timp relativ scurt am primit extrase cu articolul publicat. În tot acest timp am continuat să mă ocup de studiul efectului Hall la straturi subțiri fără a obține, însă, rezultate demne de a fi trimise spre publicare. Contactul cu prof. Vasile Tutovan continua în aceeași manieră: rar și relativ neconcludent.

În una dintre rarele noastre întâlniri, i-am prezentat un extras din articolul apărut în *Zeitschrift für Physik*, rugându-l să-mi permită schimbarea titlului tezei din: „Efectul Hall la straturi subțiri feromagnetice” în „Efectul Hall într-o plasmă slab ionizată”. Practic, era vorba de o schimbare a mediului conductor în care se poate manifesta efectul: de la un conductor solid, la un conductor gazos. Profesorul nu mi-a dat un răspuns imediat, dar s-a văzut clar că situația nu i-a convenit. Printr-o cerere adresată Rectorului Universității, profesorul Ion Creangă, am solicitat oficial această modificare a titlului tezei. Pe cerere trebuia să existe și aprobarea conducătorului de doctorat, aprobare pe care nu am obținut-o. Atunci, printr-o altă cerere am solicitat trecerea la un alt conducător de doctorat și anume la profesorul Sanduloviciu. Aici trebuiau aprobările celor doi conducători de doctorat: cel de la care plecam (profesorul Vasile Tutovan) și cel la care voiam să devin doctorand (profesorul Sanduloviciu). Pe această

cerere profesorul Vasile Tutovan a scris un „NU sunt de acord!” apăsător. Rezoluția a fost însoțită și de o morală zdravănă pe care am fost nevoit să o suport.

În aceste condiții, aveam la dispoziție două variante: fie să lucrez în continuare la teza cu titlul propus de profesorul Vasile Tutovan, fie să renunț și să mă înscriu din nou, pentru a deveni doctorand la profesorul Sanduloviciu. Am optat pentru a doua variantă. Nu înainte de a încerca să obțin recunoașterea unui examen și a unui referat din cele susținute, lucru care nu s-a întâmplat, profesorul Vasile Tutovan fiind categoric împotriva.

În următorii doi ani am susținut examenele și referatele din planul de pregătire și în alți doi am elaborat teza, pe care am susținut-o în luna mai 1976. Toată povestea relatată m-a făcut să întârzi susținerea tezei cu cel puțin trei ani.

După plecarea de la profesorul Vasile Tutovan, ca doctorand, ani în șir acesta nu mi-a răspuns la salut. Nu mică mi-a fost mirarea când, după ceva timp de la confirmarea titlului de doctor, întâlnindu-mă cu profesorul Tutovan acesta m-a oprit și mi-a spus următoarele: „Toma, m-am interesat. Am stat de vorbă cu profesorul Ioviț Popescu și am întrebat despre teza ta. Acesta mi-a confirmat că ai făcut o teză foarte bună, realizată în urma unei munci serioase, cu rezultate recunoscute în literatura de specialitate. Eu am crezut că ai plecat de la mine, pentru a obține mai ușor un doctorat, cu muncă științifică mai puțină, într-un timp mai scurt. Profesorul Ioviț Popescu m-a asigurat că ai realizat o teză valoroasă. Te felicit și îți urez succes mai departe”. Menționez că profesorul Popescu, pe atunci decan al Facultății de Fizică din București, viitor Rector și Academician a fost unul dintre membrii comisiei de doctorat care a „judecat” teza realizată de mine.

Multă vreme nu am înțeles acest comportament al profesorului Tutovan. Preocupat în cel mai înalt grad de ceea ce trebuia să fac pentru a recupera timpul pierdut, pentru a progresa științific și pentru a obține titlul de doctor, nu am meditat îndeajuns asupra celor întâmplate. Mai târziu, când am căpătat mai multă experiență, și experiența se capătă nu numai cu vârsta, ci și cu situațiile pe care viața ți le scoate în cale, m-am gândit mult asupra modului în care a procedat profesorul Vasile Tutovan. Întâmplările trăite mi-au permis a cunoaște relațiile și „interacțiunile” dintre profesorii universitari ajunși la o anumită vârstă și pe a numită treaptă a profesionalismului lor. Lupta orgoliilor nu era nouă în cadrul Facultății de Fizică. Apăreau dispute între profesorii mai vechi, dar și între aceștia și cei mai tineri care doreau să ajungă pe o anumită treaptă didactică și științifică. Disputele erau poate mai rar din interese personale ci, mai curând, din cauza unor diferențe de idei cu privire la felul cum ar fi trebuit să se acționeze în anumite situații profesionale concrete. Important era însă, că exista totuși un

respect, uneori tăcit, nemărturisit, privind realizările științifice ale persoanelor în cauză.

Tânăr și, pe atunci, ușor influențabil de atitudinile și modul de a proceda al celor din jur, m-am aruncat într-o aventură care putea să se sfârșească rău pentru mine. Au fost situații când în cazuri oarecum asemănătoare, tineri asistenți au trebuit să plece din Facultate. În fapt, eu nu am fost decât o „victimă” colaterală care a reușit, cu un mare consum de energie și timp, să ajungă la liman.

Am fost surprins, dar și bucuros, de modul cum s-a comportat profesorul Vasile Tutovan după ce m-a felicitat. Ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, mi-a răspuns întotdeauna la salut și mai mult, am avut dese prilejuri de a discuta absolut normal probleme științifice, dar și de viață. Poate, în sinea dumnealui a gândit că, la un anumit moment, nu a găsit cea mai bună rezolvare a unei probleme. Cunosce și alte întâmplări în care profesorul Tutovan a acționat într-un anumit mod, iar mai târziu, dându-și seama că decizia luată nu a fost cea potrivită, a încercat și a reușit să revină și să repare neajunsul pricinuit cuiva.

Meditând mai mult asupra întâmplărilor trăite, pot să afirm că, fără nici o îndoială, aș fi finalizat teza de doctorat și sub conducerea profesorului Vasile Tutovan, care avea un anumit ritm al vieții profesionale și al celei personale. Cei care nu reușeau să înțeleagă, să accepte și să rezoneze cu acest ritm, nu puteau să comunice cum trebuie, nu puteau obține rezultatele la care se așteptau în timp mai scurt.

Cu acest ritm, în ciuda unor ușoare temeri (de cele mai multe ori motivate), profesorul Vasile Tutovan, ca decan și ca șef de catedră, a asigurat o bună desfășurare a activităților didactice și științifice din Facultate și din Catedra de Electricitate.

A fost un demn continuator al realizărilor didactice și științifice ale profesorului Șt. Procopiu, al cărui elev a fost și de la care a „împrumutat” în bună parte modul de a acționa în diferite situații.

A continuat direcția de cercetare inițiată de profesorul Șt. Procopiu asupra păturilor subțiri feromagnetice, conducând colectivul de cercetare din care mai făceau parte profesorii I. Bursuc, C. Păpușoi, Paula Apostol, Aurica Mândreci, Violeta Georgescu. Între anii 1976-1972, la filiala Academiei RSR din Iași, Domnia Sa a condus secția de Fizica Metalelor. Această secție, împreună cu cea de Magnetism, a format nucleul de bază al Centrului de Fizică Tehnică din Iași. Este autor al unor tratate de bază. Astfel, volumul Măsurări Electrice și Magnetice a fost premiat de Ministerul Educației și Învățământului în 1962.

Timpul liber, timpul alocat refacerii forțelor fizice și intelectuale, era una din problemele pentru care profesorul Vasile Tutovan a găsit întotdeauna cele mai bune soluții. El a reușit ca nimeni altul să îmbine

activitatea profesională cu organizarea acțiunilor pentru petrecerea timpului liber. Imediat după terminarea anului universitar, profesorul Vasile Tutovan mergea două săptămâni la *mare*, apoi în luna august era în vacanță la mănăstirea Vărațic, împreună cu un grup de prieteni. Participa cu entuziasm și cu plăcere la întâlnirile colegiale organizate de Catedră sau de Facultate.

Era un foarte bun povestitor aducând în discuție întâmplări interesante din care se puteau desprinde unele învățăminte. Petrecea multe momente cu familia profesorului Gottlieb (Pati și Ianoș) la Casa Universitarilor unde luau zilnic masa. Era o mare plăcere să fii atunci în preajma lor, observând cum se completau de minune în susținerea unor conversații inteligente, cu glume și înțepături prietenești, spre deliciul celor din jur. Toți erau mari iubitori de artă, toți aveau o aleasă cultură generală și o minte ascuțită, gata oricând să găsească o replică superbă.

Pornind de la o întâmplare, petrecută cu mai mulți ani în urmă, am încercat completarea *portretului Vasile Tutovan*, pentru a accentua concluzia la care am ajuns privind *omul* și *profesorul* care a fost. O personalitate a fizicii ieșene, care, prin modul în care a trăit și a activat, a lăsat în sufletele celor ce au avut șansa de a-i fi contemporani imaginea unui om cu ușoare înclinații boeme, dar care a reușit să îmbine armonios activitatea didactică și științifică, desfășurate într-un domeniu relativ rigid, cu pasiunea pentru frumos, cu dragostea pentru viață așa cum este ea, cu lumini și umbre, cu bucuria de a fi mereu înconjurat de oameni aleși.

Nu știu dacă am reușit să creionez cu suficientă acuratețe portretul Profesorului Vasile Tutovan. Cred, însă, că cei care l-au cunoscut vor reuși să găsească în cele prezentate „zone” pe care și ei le-au evidențiat. Iar pentru cei care nu l-au cunoscut, speranța mea este ca aceștia să-și formeze o imagine cât mai frumoasă asupra celui care a fost și va rămâne una dintre figurile importante ale fizicii ieșene. Tot ceea ce a realizat Profesorul Vasile Tutovan în aproape jumătate de secol de activitate didactică și științifică constituie un mesaj pe care, dacă știm să-l descifrăm corect, alegând din el ceea ce înșămânțează binele, cei care urmează vor avea numai de câștigat.

Prof. univ. dr. **MIHAI TOMA**

Profesorul univ. dr. Nicolae Macarovici (1900-1979)
Personalitate emblematică a geologiei românești

Profesorul Nicolae Macarovici a văzut lumina zilei la 12 aprilie 1900 în comuna Negrești, județul Vaslui, fiind primul din cei șapte copii ai notarului Gheorghe Macarovici și ai Elenei Macarovici. După absolvirea Școlii Primare la Negrești și a Liceului „Mihail Kogălniceanu” din Vaslui s-a înscris, în anul 1919, la Facultatea de Științe (Secția de Științe Naturale) de la Universitatea din Iași, unde își susține licența în 1925, la un an după absolvirea facultății (1924). Între anii 1924 și 1927, a ocupat postul de profesor suplinitor la Tg. Frumos și la Vaslui. În 1927 este adus, de către marele profesor și om de știință Ion Simionescu, ca asistent la Catedra de Geologie a Universității din Iași, pe care n-a părăsit-o timp de 55 de ani, până la moarte (26 iulie 1979). În perioada anilor 1937-1939 a mai predat la Liceul de Aplicație de pe lângă Seminarul Pedagogic Universitar. A trecut prin toate treptele universitare până la cea de profesor (1 octombrie 1952), apoi, după pensionare (1970), devine profesor consultant. Doctoratul și l-a susținut în 1939 cu tema: „Cercetări geologice și paleontologice în sudul Basarabiei” având ca președinte de comisie și conducător pe profesorul Ion Atanasiu, șeful Catedrei de Geologie de la Iași din acea perioadă. Între anii 1948 și 1969 a fost Directorul Muzeului de Istorie Naturală al Universității. În 1974 devine Membru Corespondent al Academiei Române, iar pentru realizările sale științifice a fost decorat cu Medalia „Meritul științific”, în 1966 și cu Ordinul „Steaua Republicii România”, în 1969.

L-am cunoscut pe profesorul Nicolae Macarovici în două perioade de timp diferite și reprezentative: întâi ca student al Domniei Sale, apoi ca membru al Catedrei de Geologie – Paleontologie (condusă temporar și de Profesor) de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Profesorul Nicolae Macarovici era perceput de studenți ca un om foarte serios, sobru și foarte bine pregătit profesional, dur uneori, care nu

zâmbea niciodată. La examene trebuia să știi totul la subiect, uneori erai chestionat și din alte părți ale materiei, în afară de subiect. Îl enerva ignoranța profesională și nesiguranța în exprimare. Mai bine tăceai dacă nu știai ceva! Era însă corect în aprecierea răspunsurilor bune și în notarea studenților. Nimeni nu era nemulțumit după examen. Nu suporta însă nici o influență!

Profesorul predă două discipline foarte grele, definitorii pentru cei ce doreau să practice meseria de geolog și, eventual, de geograf, *Paleontologia* și *Stratigrafia*. Se spunea în studenție că „cine scapă de profesorul Macarovici se poate considera absolvent”. De aceea, la examenele cu pricina se învăța ziua și noaptea: ziua în laborator pentru studiat fosilele (le știam pe de rost, pe pipăite), iar noaptea în săli de lectură sau în camerele de cămin, până la ore târzii. Examenul consta din trei probe: colocviu pentru materialul de la lucrările practice, lucrare scrisă și examinare orală. Fiecare probă era eliminatorie. Lucrările practice le faceam cu domnișoara lector Natalia Paghida (ulterior profesor dr. Natalia Trelea), blândă și calmă, ce ne explica cu răbdare tot ce nu înțelegeam la curs și care ne mai ameliora frica de examenele ce urmau, amplificată și de poveștile colegilor din seriile anterioare. Pe deasupra, avea un talent deosebit de a ne desena pe tablă, cu cretă colorată, scoțând în evidență elementele morfologice caracteristice ale fosilelor pe care trebuia să le învățăm. Era și foarte apreciată de profesor, pentru capacitatea profesională a domniei sale și pentru talentul sau de dascăl.

Ca membru al Catedrei de Geologie – Paleontologie (1961) am avut posibilitatea să fiu în preajma Profesorului și să-i fiu și colaborator timp de 18 ani. Reprezentările mele despre Profesor au fost diferite în timp. Mai întâi, am auzit că Profesorul ar fi propus ca după absolvire să fiu reținut la Catedră, ceea ce a fost o surpriză deosebită! Concluzia mea era că mă apreciasse din studenție. Cu toate acestea, intrarea mea la Catedra de Geologie – Paleontologie și contactul direct cu marele Profesor erau ca și cum ași fi pătruns într-un templu și trebuia să mă întâlnesc cu Dumnezeu. Eram dominat de imaginile din studenție și dezorientat profesional. La început nu mi s-a spus decât că voi ține lucrări practice la vreo trei discipline, și mi s-a arătat locul unde voi lucra (un scaun la o masă mare din bibliotecă)! Nu știam nici măcar cu ce să încep! După un timp, am fost chemat la cabinetul Profesorului și am avut o scurtă convorbire, din care am reținut: ai la dispoziție biblioteca să te pregătești și colecțiile didactice de fosile pe care trebuie să la predai la lucrările practice. Și atât! Biblioteca avea mii de cărți și reviste de specialitate, scrise în toate limbile și așezate în rafturi până în tavan, de jur împrejurul camerei. Unde să cauți și ce să cauți? Profesorul știa exact locul fiecărei cărți sau reviste, iar eu mă aflam în fața unui coșmar care mă urmărea și noaptea: voi putea oare face față sarcinilor

ce mi se cereau? Ulterior am învățat și eu locul fiecărei cărți și reviste și le găseam în bibliotecă și noaptea, pe întuneric. Profesorul ne-a învățat să punem la locul ei fiecare carte sau revistă, astfel ca fiecare să le poată folosi la nevoie. Aceasta era de fapt filosofia Profesorului, pe care aveam să o descifrez mai târziu: fiecare trebuia să muncească individual, serios, să caute, să învețe singur, fără să fie ajutat de altcineva. Pentru aceasta au trebuit ore, zile, ani de lucru și pregătire continuă. Așa a procedat cu toți cei ce i-am fost colegi de Catedră, colaboratori, doctoranzi și în final discipoli. Ne cerea tuturor membrilor de Catedră să stăm în laborator toată ziua (14 ore dacă se putea), să muncim de dimineața până seara, să învățăm, să studiem, să cercetăm fiecare în domeniul lui, să pregătim lucrările practice și ulterior cursurile. În fiecare an trebuia să adăugăm la cursurile predate sau să introducem la lucrările practice noutățile pe care le aflam din literatura de specialitate sau din rezultatele proprii de cercetare. După un scurt timp de la încadrare, am fost chemat de către Profesor la cabinetul său și mi s-a indicat domeniul în care voi lucra și tema de cercetare cu care voi începe. Domeniul de cercetare se numea *Palinologie* (noutate pentru geologia din Iași), iar tema de cercetare se referea la studiul depozitelor cuaternare din Moldova. În rest interesează-te la bibliotecă pentru literatura de specialitate, documentează-te, folosește aparatura din laborator (care lipsea), comandă aparatura necesară, începe terenul în zonele de interes, iar la prima sesiune științifică trebuie să prezinți o comunicare cu primele rezultate. Am rămas a doua oară dezorientat și nu știam, practic, ce să fac! În România se mai lucra așa ceva doar la Universitatea din Cluj și ceva tangent la București, la Institutul de Certetări pentru Petrol și Gaze. Din nou coșmaruri îndelungate și încordare maximă de căutare prin mai multe biblioteci. M-a ajutat ulterior să mă specializez la București. Profesorul Macarovici era dedicat total muncii de cercetare, era permanent în laborator, sau în cabinetul de lucru, uneori și în zilele de Paști și Crăciun. Crezul Domniei Sale era: „Fără muncă asiduă, permanentă și cinstită nimic nu se poate realiza”. Această regulă ne-a fost impusă și nouă, tuturor membrilor Catedrei și nu a permis niciodată și numănu să se abată de la ea. Nu admitea delăsarea, falsul și necinstea în cercetare și în viața universitară. Ne chema, din când în când, pe fiecare dintre noi, în parte, în cabinetul său și ne întreba ce am mai citit nou în domeniul nostru de cercetare și ce am mai lucrat în ultimul timp. Era mare supărare când nu aveai noutăți din literatura de specialitate (pe care Profesorul le știa) sau din munca proprie de cercetare. După campania de teren obligatorie, din fiecare vară, trebuia să prezentăm un raport, de obicei verbal, unde am fost și ce am realizat, iar la sfârșitul anului trebuia să prezentăm un raport scris despre rezultatele muncii științifice personale din anul în curs și propuneri tematice pentru anul viitor. Ne controla inopinat la lucrările practice sau la cursurile pe care le țineam, iar ulterior ne facea

observațiile cuvenite pentru a elimina eventualele greșeli. Era același om sobru, uneori posac, foarte sever, dar toți îi păstram un respect deosebit pentru că era corect cu fiecare din noi. Într-un fel ne trata înainte de a ne lua doctoratul, considerându-ne, probabil, încă nemotivați gradului didactic ce-l aveam (preparator, asistent) și altfel se purta cu noi după obținerea titlului de „doctor în științe”, care era socotit un atestat de maturitate profesională.

La fiecare sesiune științifică anuală trebuia să prezentăm o lucrare care să conțină rezultatele parțiale din tema de cercetare a anului în curs, sau din anii anteriori (sinteză). La început, fiecare text al lucrării era verificat de profesor înainte de prezentare, pentru eventuale modificări, apoi textul căpăta forma de prezentare în sesiune. Ulterior, lucrarea era completată și din nou analizată în vederea publicării. După trecerea doctoratului, fiecare era responsabil de ceea ce scria, fără a mai fi verificat de Profesor. În felul acesta, Profesorul Macarovici ne-a învățat să fim cinstiți cu noi, să muncim corect, să gândim și să emitem ipoteze și adevăruri științifice bine argumentate, să respectăm munca și pe cei ce muncesc și, în același timp, să-i apreciem corespunzător. În realitate, Profesorul Macarovici avea un suflet bun, ne-a lăudat (mai puțin) când a fost cazul și ne-a dojenit (destul), când a trebuit, ne-a sprijinit să progresăm și să obținem rezultate bune în cercetare și în activitatea didactică. Totul era gândit de Profesor în scopul dezvoltării unui înalt spirit de responsabilitate, pentru rezultate bune și viabile în munca de cercetare științifică și didactică. Pentru aceasta, toți l-am stimat și l-am socotit ca pe un părinte al nostru. Am satisfacția personală că la prima mea lucrare științifică publicată (1965) am avut onoarea să fiu coautor alături de Profesorul Nicolae Macarovici și de Dan Beju (un mare specialist din București) la un important studiu asupra geologiei și paleontologiei unor formațiuni Paleozoice, analizate pe probele provenite din forajele de la Nicolina- Iași. Disciplina severă de muncă introdusă la Catedră de Profesorul Nicolae Macarovici a fost preluată de la marii săi înaintași, profesorii Ion Simionescu și Ion Atanasiu, și transmisă nouă, discipolii săi.

Laboratorul de Geologie, cu colecțiile de fosile originale, a fost a doua casă pentru Profesor. Anul 1944, când războiul era tot mai aproape, a fost foarte dificil pentru Catedră, ca de altfel pentru întreaga Universitate. Profesorul Macarovici, cu puținul personal disponibil, a împachetat și a expediat la Zlatna toată zestrea Laboratorului. Erau mii de piese de fosile originale în colecție, cu valoare științifică inestimabilă, plus alte obiecte de valoare din zestrea Laboratorului. Tot el s-a ocupat de readucerea acestora la Iași, după terminarea războiului. Nu s-a pierdut nimic.

În 1970, Profesorul Nicolae Macarovici a primit dreptul de a conduce doctorate. A îndrumat, cu tact și exigență, numeroși tineri cercetători, între care m-am aflat și eu, lăsându-le libertatea de a avansa

puncte de vedere personale, cu condiția de a fi bine formulate și argumentate.

Ca om de știință Profesorul Macarovici s-a format la școala lui Ion Simionescu și a lui Ion Atanasiu, mentorii săi, de la care a moștenit cultul muncii cinstitute, disciplina și rigurozitatea științifică. Aceste valori morale și spirituale, precum și angajamentul zilnic în muncă, ne-au fost transmise și nouă, celor ce am crescut și am învățat alături de Profesorul nostru.

Și-a început cercetările în partea de sud a Basarabiei, zonă care a constituit și subiectul tezei sale de doctorat, în intervalul stratigrafic Sarmațian – Cuaternar superior. Prima lucrare, intitulată „Notă asupra depozitelor pliocene din sudul Basarabiei”, a publicat-o în 1929, iar ultima „Sur la faune des Mammifères fossiles néozoïques de la Roumanie”, în 1979. Între aceste două date a publicat 121 de lucrări științifice; o monografie asupra geologiei și paleontologiei Basarabiei; 3 cărți; 18 rapoarte geologice cu unele recomandări economice foarte importante; 26 de articole de popularizare științifică; 137 de note și recenzii și a ținut 22 de conferințe. O operă impresionantă, mai ales că fiecare lucrare a presupus săptămâni sau luni de activitate geologică în teren, de cartare și de prelevare de probe. A determinat în laborator mii de fosile și se crede că numai pentru teza sa de doctorat a făcut 100.000 de astfel de determinări. Dar, după 1940 Basarabia fiind încorporată în URSS, toate lucrările sale au avut un regim special, restrictiv, fiind nevoit astfel să-și schimbe zona de lucru, trecând pe partea dreaptă a Prutului în Platforma Moldovenească, pe care a străbătut-o în lung și în lat. A continuat să lucreze și în alte zone ale țării, precum zona de curbură a molasei pericarpatică, Dobrogea de Sud, sudul Câmpiei Române, Depresiunea Comănești, Bazinul Brad și Șelful românesc al Mării Negre. Studiile sale de paleontologie și stratigrafie s-au încadrat, începând cu faunele de foraminifere până la cele de mamifere, apoi la cele de paleobotanică (paleontologic) desfășurate într-un interval destul de larg, între Paleozoic și Cuaternar (stratigrafic).

Privitor la Paleozoic, a adus contribuții la cunoașterea depozitelor siluriene, având ca argumente studiul forajelor de la Nicolina – Iași, prin care a semnalat o faună importantă de brachiopode tipice și ulterior una de chitinozoare, în colaborare cu cel ce subscrie această aducere-aminte.

Mezozoicul a fost studiat accidental vizând depozitele cenomaniene ce au fost străbătute tot de forajele de la Nicolina – Iași, semnalând o serie de taxoni tipici de faună de nevertebrate.

Cea mai mare parte a activității sale științifice s-a axat pe studiul Badenianului și în special al Sarmațianului, de altfel o tradiție moștenită de la înaintași, pe care a ridicat-o pe o treaptă superioară. În acest domeniu, studiile sale s-au dezvoltat după 1950 și au continuat până la sfârșitul vieții. Ele vizează delimitarea etajului Sarmațian și a subetajelor sale; separarea de

unități litostratigrafice; inventarierea conținutului paleontologic și interpretarea lui biostratigrafică; evoluția unor grupe de fosile de nevertebrate. În acest context, a respins interpretarea stratigrafică a Sarmațianului și a Buglovianului de către doi cercetători celebri ai timpului, Vialov și Grischkevici, dând o altă interpretare, mai realistă și mai corectă, folosind rezultatele studiilor personale. A publicat, în acest sens, două lucrări de sinteză (în colaborare), la Belgrad (1967) și la Lvov (1970). A acordat multă atenție și faunei de vertebrate din Sarmațian și din Cuaternar din Moldova și din Basarabia descoperind o faună tipică, între care cea mai importantă piesă apreciată în întreaga lume științifică (se găsește în Colecțiile de originale ale laboratorului) este un mulaj pietrificat endocranian de *Hipparion sebastopolitanum* alături de alte specii de mamifere din Sarmațianul superior de la Păun – Iași.

Profesorul Macarovici a creat o școală puternică de cercetare a Sarmațianului la Iași, domeniu în care au lucrat, alături de el, P. Jeanrenaud, N. Paghida – Trelea, B. Ionesi, A. Saraiman, T. Simionescu, iar mai recent o serie de cercetători mai tineri care continuă tradiția științifică la Iași. A inițiat la Iași cercetarea micropaleontologică a Badenianului și a Sarmațianului, în care s-au specializat N. Paghida – Trelea și B. Ionesi, astăzi cercetările continuând de către specialiști mai tineri. Studiul faunei de congerii din Sarmațianul Platformei Moldovenești a revenit lui P. Jeanrenaud. Pentru studiul formațiunilor mezozoice din Carpații Orientali au fost orientați I. Turculeț și C. Grasu, care au elaborat și teze de doctorat în acest domeniu. Studiul depozitelor flișului paleogen a revenit inițial lui L. Ionesi, ulterior având contribuții importante L. Olaru (palinologie) și C. Grasu. S-au elaborat, de asemenea, trei teze de doctorat valoroase din aceste formațiuni (L. Ionesi, M. Ciobanu, L. Olaru) sub conducerea Profesorului.

Profesorul Macarovici a inițiat la Iași, pentru prima oară, un domeniu nou de cercetare, studiile de palinologie pentru care a fost desemnat L. Olaru. Acestea au început cu depozitele cuaternare din Platforma Moldovenească, au continuat cu depozitele de fliș extern, paleogen din Carpații Orientali, iar apoi s-au orientat asupra formațiunilor metamorfice, cristaline, din Carpații Orientali și din Dobrogea de Nord, de vârstă Proterozoică și Paleozoică inferioară.

În afară de Sarmațian, Profesorul Macarovici s-a ocupat de Meoțian și mai ales de Pliocen (Dacian, Romanian) și de Cuaternar. Profesorului îi revine meritul de a fi redefinit etajul Dacian și de a-i fi stabilit stratotipul în zona Barca – Arbănași. Din Cuaternar a studiat fauna de moluște și de vertebrate, împreună cu colaboratorii săi.

Alte probleme abordate de profesorul Macarovici au fost legate de apele minerale din Moldova (în colaborare cu V. Bejan), alunecările de teren, glaciația din Carpații Orientali, turbăriile din Moldova (și palinologic,

L. Olaru), cineritele meoțiene din zona Bacău, precum și studii geologice și palinologice asupra cuaternarului din Moldova (în colaborare cu L. Olaru).

Între studiile sale importante se remarcă și cercetările asupra foraminiferelor actuale de pe Șelful românesc al Mării Negre (în colaborare cu B. Ionesi și C. Mărgineanu), privind aportul acestora la biomasa marină actuală și variația taxonului *Ammonia beccarii*. De remarcat un fapt inedit și de puțini știut: profesorul Macarovici a fost primul care a sesizat importanța cercetării șelfului românesc al Mării Negre pentru hidrocarburi. În acest sens a întocmit și un raport detaliat pe care l-a trimis atât specialiștilor, cât și conducerii de stat.

Ca șef al Catedrei de Geologie – Paleontologie, ne-a coordonat și ne-a sprijinit pe toți în munca de cercetare și în aceea didactică, fiind adeptul neclintit al ideii că în Universitate munca didactică fără cercetare este sterilă, iar cercetarea se exprimă prin valoarea rezultatelor activității didactice. Ambele componente ale activității universitare sunt obligatorii, pentru orice grad didactic. Ele sunt inseparabile.

Profesorul Nicolae Macarovici a fost un truditor neobosit pe tărâmul geologiei, personalitate emblematică a geologiei românești în perioada 1941-1970, continuator al înaintașilor săi Grigore Cobălcescu, Ion Simionescu și Ion Atanasiu. Munca cinstită și continuă, exprimată prin rezultatele științifice originale a fost recompensată prin primirea în Academia Română, în anul 1974, și prin decorarea cu ordine și medalii de stat. Pe toți cei ce îi suntem dicipoli ne-a învățat cum să muncim, cum să respectăm munca și pe cei ce muncesc, iar rezultatele la care am ajuns fiecare se explică, fundamental, prin sfatul și sprijinul real pe care ni le-a acordat cu generozitate.

A murit la 79 de ani, în ziua de 26 iulie 1979, împăcat cu sine și cu îndemnul către noi toți: „să aveți grijă în viitor de geologia ieșeană”. Drept recunoștință simbolică i-am pus sub perna din sicriu un eșantion de granit găsit în curtea spitalului unde a decedat, pentru a-i ridica capul mai sus și să ne privească la despărțire pe toți cei ce i-am fost dicipoli. Își doarme somnul de veci în Cimitirul „Eternitate”, alături de alți mari reprezentanți ai geologiei ieșene, între care părintele nostru spiritual, al tuturor, Grigore Cobălcescu.

Prof. univ. dr. **LEONARD OLARU**

Pierre Michel Jeanrenaud (1913-1996)
Profesor universitar ilustru și intelectual de elită

Profesorul Pierre Michel Jeanrenaud face parte din categoria dascălilor iluștri ai Universității ieșene. El s-a remarcat prin calitatea excepțională de educator și valoros om de știință.

S-a născut acum 101 ani, la 8 noiembrie 1913 în București din părinții Simon (elvețian) și Aglaia (româncă). În familia Jeanrenaud s-au născut trei băieți, Emil, Pierre și Alfred. Primul s-a repatriat în Elveția, la începutul celui de Al Doilea Război Mondial, ceilalți doi au rămas în România, unde au făcut exemplare cariere universitare la Iași.

În perioada 1921-1932 Pierre Michel a urmat Școala primară și ulterior Liceul Comunității Evanghelice din București, susținând examenul de bacalaureat în 1932. Deoarece părinții s-au mutat la Iași, în 1932 se înscrie la Facultatea de Științe, Secția Științe Naturale de la Universitatea din Iași, pe care o absolvă în 1937, susținând examenul de licență în 1938.

Este remarcat încă din studenție de ilustrul profesor Ion Atanasie, de la Catedra de Geologie, sub îndrumarea căruia a fost cooptat în cercetările geologice de teren din Munții Hăghimaș, împreună cu un alt coleg și bun prieten pentru toată viața, Grigore Răileanu (ulterior profesor universitar la București și Director al Institutului Geologic al României). Ambii depăneau amintiri dintre cele mai frumoase despre magistrul lor, marele geolog și tectonician Ion Atanasie, de la care au rămas cu deprinderi deosebite de disciplină, pasiune și perseverență în activitatea geologică de teren și de laborator.

După absolvirea Facultății satisface mai întâi stagiul militar, apoi este concentrat în armată. Participă la cel de Al Doilea Război Mondial, în grad de sergent, fiind grav rănit. În una din deplasările spre linia întâia de front, împreună cu comandantul de batalion și cu un camarad, automobilul a

călcăt peste o mină și am fost aruncați în aer. Sergentul Jeanrenaud a fost singurul supraviețuitor al acestui accident grav, care i-a afectat sănătatea pentru toată viața. După multe luni de spitalizare a fost demobilizat. Suferea de o afecțiune la coloana vertebrală, ce se activa la fiecare schimbare de temperatură și presiune a timpului. Ne anunța, în glumă, care va fi starea timpului în ziua următoare, după intensitatea durerii de la coloană și niciodată nu greșea. Povestea adesea multe întâmplări de pe front, sau din spitalul în care a stat mult timp ca rănit, cu un umor fin care îl caracteriza: „Norocul meu că am scăpat cu viață a stat în cei doi saci de orez între care eram plasat în spatele mașinii, când mă deplasam către linia întâia de front, căci altfel nu vă povesteam aceste întâmplări”. Apoi completa: „După ce m-am desmeticit, am văzut lângă mine capuri, bucăți de picioare și mâini, corpuri sfârtecate, haine rupte, fiare contorsionate, totul amestecat cu sânge și plutind într-un nor de fum negru. Cu ultimile puteri am încercat, apoi, să adun rămășițele organelor celor doi ocupanți morți ai mașinii, pentru a le reconstitui corpurile, până a sosit ambulanța. Apoi am leșinat și m-am trezit la spitalul de campanie”. Cu toată această suferință cronică, a manifestat, de fiecare dată, înțelegere, bunăvoință și respect pentru fiecare dintre noi, cei mai tineri sau mai în vârstă, colegi de Catedră sau studenți.

După demobilizare, la 1 ianuarie 1942 a fost încadrat preparator la Catedra de Geologie a Universității din Iași (Universitatea Mihăileană, cum s-a numit din decembrie 1933 până în decembrie 1942), iar la 1 martie 1943 este avansat asistent. În perioada 1940-1945, Catedra de Geologie a fost suplinită de profesorul Mihai David, rector al Universității din Iași în perioada 1941-1944, fost elev al marelui geolog și profesor ieșean, academicianul Ion Simionescu. În 1944, datorită amenințării pericolului dinspre răsărit, pleacă în refugiu împreună cu profesorul Nicolae Macarovici și puținul personal al Catedrei la Zlatna (Alba Iulia), strămutând temporar toată „averea” științifică și didactică a Catedrei, în special colecțiile de fosile originale și roci ale Laboratorului de Geologie. La revenirea din refugiu, toate colecțiile științifice au fost intacte, rearanjate apoi în spațiul lor inițial. În 1945 își reia activitatea la Catedră, iar la 1 decembrie 1945 este avansat șef de lucrări. La 1 februarie 1949 este avansat conferențiar, iar în 1972 ocupă, prin concurs, postul de profesor.

Profesorul Pierre Jeanrenaud, în cei 43 de ani de activitate didactică și științifică, a fost magistrul îndrăgit, respectat și stimat de toate promoțiile de studenți care i-au ascultat prelegerile. Avea un talent deosebit în expunerea prelegerilor. Era foarte clar în exprimare, foarte documentat și precis în ceea ce spunea, calm și cu un timbru plăcut, ceea ce fascina auditoriul. Prelegerile erau însoțite de desene sau schițe geologice, pe care le făcea pe tablă, uneori cu cretă colorată. Scria toate denumirile științifice, în unele cazuri în limba latină, clar și lizibil pentru a fi înțelese de studenți. Nu

lipsea niciodată o hartă geologică, sau o planșă referitoare la cursul pe care îl susținea și pe care le folosea la timp. Ritmul predării cursurilor era normal, modul de prezentare și chiar modulația vocii adecvate, ceea ce impunea luarea unor notițe clare de către studenți, mai ales în perioada anilor 1950-1960, când manualele lipseau. Atmosfera în sala decurs era calmă, liniștită, toată audiența era atentă și captivată de expunerea prezentată. Totul se desfășura sub aura unei adevărate manifestări de înaltă ținută academică. Am fost studentul și ulterior asistentul profesorului Jeanrenaud și m-a fascinat, alături de claritatea și ușurința predării cursurilor, argumentarea științifică adecvată, fără a se pierde în detalii, ceea ce ușura înțelegerea și reținerea cunoștințelor predate. Avea o mare putere de sinteză. Mi-a rămas în amintire, din această perspectivă, un model de profesor, pe care m-am străduit să-l urmez în activitatea mea la Catedră timp de peste 45 de ani. Am asistat la multe examene alături de Profesor. Era foarte calm, ascultând, cu atenție, prezentarea studentului. Nu intervenea în expunerea acestuia. Îl interesa și aprecia modul cum gândește fiecare student și era corectat numai dacă se depărta mult de subiect sau îl confunda. Îi dădea întotdeauna studentului posibilitatea de redresare sau revenire la subiect, după ce îi oferea câteva informații de reorientare. În felul acesta, fiecare student ieșea mulțumit de la examen, convins că nota obținută reflecta realitatea. Nu a fost contestat niciodată. Profesorul Pierre Jeanrenaud a predat la secțiile de Geologie – Geografie, Inginerie Geologică și Geofizică, Geochimie, Științe Naturale, disciplinele de Geologie Generală, Paleontologie, Geologie Istorică, Geologia României, Geotectonică, Vulcanologie, Geologia Cuaternarului. A predat aproape toate disciplinele posibile la secțiile didactice menționate și pentru fiecare dintre ele era foarte bine pregătit și documentat, cu argumente științifice moderne și cu exemple concrete clasice și din țara noastră.

Cercetarea științifică, alături de activitatea didactică, a fost un alt domeniu important în care s-a remarcat profesorul Pierre Jeanrenaud. Încă din studenție, alături de bunul său coleg și prieten Grigore Răileanu și sub îndrumarea și conducerea ilustrului profesor Ion Atanasiu, a deprins în campaniile de teren din Munții Hăghimaș, tehnica de mare precizie de cartare geologică în teren, ceea ce se va remarca mai târziu în calitatea hărților geologice pe care le-a întocmit în zonele cercetate. L-am însoțit pe Profesorul Jeanrenaud în câteva campanii de teren în Platforma Moldovenească și mi-am dat seama de capacitatea sa de a „vedea” în teren lucruri greu de sesizat de nespecialiști. Am observat cum carta amănunțit fiecare porțiune de teren, fiecare vale sau deschidere naturală, iar fiecare amănunt litologic sau prezența unor fosile erau consemnate în carnetul de teren și trecute imediat în hartă. Eșantioanele de roci și fosilele caracteristice erau prelevate, ambalate, notate pentru a fi cercetate în continuare în

laborator. În final, toate datele erau corelate cu precizie, iar harta geologică obținută era corectă și reflecta realitatea fidelă din teren. A fost pentru mine o lecție continuă în natură, o prelegere deschisă cu argumente geologice „la zi”.

Profesorul Jeanrenaud și-a început activitatea de cercetare științifică în domeniul flișului transcarpatic din Maramureș și a continuat cu flișul extern și molasa subcarpatică din Carpații Orientali. Cea mai consistentă perioadă de cercetare științifică s-a desfășurat în sectorul central al Platformei Moldovenești dintre Siret și Prut. S-a ocupat, aici, de studiul depozitelor miocen superioare. A adus contribuții științifice importante asupra geologiei zonei cercetate, a naturii și a succesiunilor litologice și structurale, precum și la studiul detaliat al faunelor sarmațiene din zonă. Trebuie remarcată prioritatea sa în descoperirea și cartarea nivelelor de cinerite vulcanice intercalate în depozitele miocen superioare din zona central – sudică a Platformei Moldovenești, denumite cineritele de Nuțasca – Ruseni. De asemenea, trebuie menționată contribuția adusă la stabilirea poziției și semnificației depozitelor de apă dulce din Sarmațian, precum și la studiul amănunțit al faunelor de bivalve de apă dulce. O altă realizare demnă de semnalat este studiul paleontologic al faunei de cardiacee și congerii, prin care a descoperit un număr mare de specii noi pentru știință.

Pe baza unui studiu foarte atent și minuțios de teren a descoperit pentru prima oară, în această zonă, două faciesuri în depozitele sarmațianului superior și anume, un facies de apă marin – salmastră și altul deltaic. Această descoperire a putut explica o serie de fenomene legate de natura și evoluția paleogeografică a regiunii cercetate. O realizare deosebită o constituie elaborarea unei detaliate hărți geologice pentru zona central – sudică a Platformei Moldovenești, care a constituit ulterior baza abordării cartografice a hărții geologice a României în scara 1: 200.000, Foaia Iași. În 1979 își susține teza de doctorat intitulată: „Geologia Moldovei Centrale dintre Siret și Prut”, conducător științific fiind profesorul dr. Nicolae Macarovici, m.c. al Academiei Române. Este o lucrare monografică excepțională, cu multe date originale care exprimă capacitatea și ținuta înaltă de pregătire științifică a autorului. Având experiența cercetărilor de teren încă din studenție, în colaborare cu profesorul Mircea Savul a efectuat studii geochimice asupra dolomitelor triasice inferioare din Munții Hăghimaș, precum și din flișul paleogen în facies de Tarcău și Fusaru, privind geochimia elementelor minore de Cu, Pb, Zn. A continuat cercetările prin studii, în colaborare, privind distribuția geochimică a manganului, cobaltului și a nichelului în sedimentele paleogene din bazinul văii Tarcăului.

La cererea Institutului Geologic al României, în postura de colaborator extern a efectuat cercetări asupra rocilor carbontice din zona

Cheilor Biczului, precum și asupra depozitelor de cărbuni plioceni din regiunea de curbură a Carpaților Orientali (Cașin, Pralea – Căiuți).

Profesorul Pierre Jeanrenaud a fost un om cu calități morale rar întâlnite, inteligent, modest și cult, vorbitor a trei limbi de circulație internațională (germană, franceză, engleză), ceea ce i-a permis o documentare științifică sincronică și diacronică. Era înzestrat cu eleganță și tact deosebit, model de profesor universitar și educator, plin de solitudine și generozitate. A manifestat o dragoste părintească de îndrumare și educare a studenților, a cadrelor didactice tinere și chiar a personalului auxiliar și tehnic de laborator.

Datorită acestor calități a fost învestit cu numeroase funcții de conducere. A îndeplinit funcțiile de decan și prodecan al Facultății de Geologie – Geografie, apoi al Facultății de Științe Naturale și Geografie și al celei de Biologie, Geografie și Geologie, între anii 1949 și 1975. A fost ulterior, mulți ani, și șeful Catedrei de Geologie – Mineralogie. În toate aceste activități de conducere și indiferent de conjuncturi, profesorul Pierre Jeanrenaud a rămas liderul de necontestat și de neegalat, precum și omul care a lăsat în urma sa amintiri neșterse și unice de bunătate, de înțelegere și omenie pentru noi toți cei ce i-am fost studenți, colaboratori sau colegi mai tineri de Catedră.

Profesorul Jeanrenaud a dat dovadă și de un patriotism deosebit. La începutul celui de Al Doilea Război Mondial, etnicii elvețieni sau familiile cu părinți născuți în Elveția, ce trăiau în România au fost evacuați, în țara de origine de către Ambasada Elveției la București. *Profesorul Jeanrenaud a refuzat repatrierea susținând că este român.* Astfel a servit și țara sub drapel, fiind și rănit, cum am văzut, destul de grav în război. Mai mult, a refuzat și o sumă importantă în valută, pentru a „împrumuta” naționalitatea de elvețian unei alte persoane. A fost un gest deosebit, care subliniază, încă o dată, calitatea umană ce îl caracteriza.

Pentru noi toți cei care l-am cunoscut, am învățat și am lucrat împreună, profesorul Pierre Jeanrenaud a întruchipat, din toate punctele de vedere, imaginea eleganței universitare.

S-a stins din viață la 23 august 1996 și a fost înhumat în cavoul familiei din Cimitirul „Eternitate” din Iași.

Prof. univ. dr. **LEONARD OLARU**

Academicianul Gheorghe Platon (1926-2006)
Profesorul care ne-a învățat să iubim istoria,
înțelegând istoria

Ani la rând, mulți la număr, la intrarea în Catedra de Istoria Românilor ne întâmpina, dincolo de un glasvând despărțitor, silueta Profesorului nostru. Pierdut între cărți, trudind pe manuscrise, astfel și-a conceput și trăit întreaga-i viață. O viață închinată istoriei, studenților și colaboratorilor, cărora le-a dăruit, generos, din știința și timpul său.

*

Originar din „părțile nemțene”, normalist prin studiile secundare, Gheorghe Platon a fost mai întâi învățător în târgul natal (Buhuși) și la Bârjoveni-Siliștea (jud. Neamț). A iubit școala și istoria neamului, două pasiuni cu care îi fusese dat să se identifice. De aceea a și urmat studiile istorice la Universitatea din Iași (1946-1950), instituție de care și-a legat toată existența. Aici și-a început cariera profesională, în 1950, parcurgând întregul *cursus honorum universitatis* până la primirea în Academia Română (noiembrie 1990).

Ca profesor și, mulți ani (1973-1985; 1990-1991), șef al Catedrei de Istoria Românilor, Gheorghe Platon a fost și va rămâne, pentru cei ce l-au cunoscut și audiat, *un model*. A fost un om de o mare rigoare, de ordine și respect pentru valorile școlii; pentru școală în întregul ei, pentru școala superioară mai ales, care trebuie să fie un centru de cultură, o piatră unghiulară în expresia intelectuală a unui popor. Știa, din cercetările făcute în documentele secolului al XVIII-lea pentru a afla geneza Revoluției

române de la 1848, că „învățătura cărții este cea mai de folos trebuință” și că „din câte lucruri împodobesc pe om [...] învățătura este cea mai aleasă și mai înaltă”. Sunt reflecții care i-au însoțit viața și l-au făcut un adevărat *om de catedră*.

Mă întorc în timp cu mulți ani. Răsfoind în rafturile cu amintiri ale studenției reamintesc împrejurările. Îl revăd pe Profesorul meu aflat în amiaza vieții. Prestant și elegant, avea un cult pentru comunicarea didactică, era preocupat de acumulare și înnoire, era un maestru moderator de seminar, știa să se facă *ascultat* și *auzit* deopotrivă. Frumusețea discursului, erudiția și prestanța l-au impus ca pe un mare profesor, preocupat până la obsesie să *explice* fenomenul istoric. Îi aud, și acum, întrebarea – leitmotiv din orele de seminar: „de ce?”. Nimic fără explicație și înțelegere. Exigent (cu măsură), dar și înțelegător (tot cu măsură), sobru, era apropiat de studenți pentru că avea o fire caldă și un zâmbet ca o îmbrățișare, sfătos și generos când era solicitat, aceasta este imaginea pe care i-o poartă, peste ani, numeroasele promoții de studenți.

Profesorul și istoricul Gheorghe Platon sunt aproape cu neputință de separat, pentru că reușise o adevărată armonie între imperativele didactice și cele ale cercetării. Cursurile și seminariile Magistrului nostru au integrat permanent propriul act de studiere a trecutului, ceea ce i-a asigurat originalitate și autoritate.

Profesorul Gheorghe Platon a fost și a rămas în patrimonial culturii noastre ca un mare istoric modernist. Paleta cercetărilor sale este foarte cuprinzătoare și variată. Punctul nodal l-a constituit bogăția documentară, restituirea informației încă nevalorificate. De aceea și-a făcut din cercetarea arhivelor un adevărat program. Acest tezaur l-a consacrat ca pe un *restitutor*, un cercetător cu deschideri noi, cu viziune înnoitoare, integratoare. A profesat o istorie critică, a abordat comparatismul, a făcut apel la științele conexe și a refuzat tiparele de interpretare.

La începutul carierei științifice, atenția istoricului Gh. Platon s-a focalizat pe perioada marcată de reformele secolului al XVIII-lea și cucerirea Independenței de stat a României (1878), pentru ca apoi ancheta să se extindă asupra epocii moderne românești în ansamblul ei. Aproape nimic din ceea ce a însemnat, într-o fericită expresie, „românii în veacul construcției naționale” n-a rămas în afara orizontului de cercetare al istoricului Gh. Platon: geneza și afirmarea națiunii române și a conștiinței naționale, evoluția ideii de unitate și finalitatea acesteia, unirea și independența – adevărate chei de boltă ale modernității românilor – proprietatea funciară, relațiile sociale, starea de spirit din lumea rurală și mișcările sociale, evoluția demografică, instituțiile și cultura.

Profesorului Gheorghe Platon îi revine meritul de a fi deslușit geneza Revoluției Române de la 1848, o primă sinteză din istoriografia

noastră realizată din perspectivă comparatistă, europeană și de a fi integrat Revoluția de la 1848 din Moldova în cadrul general, unitar al Revoluției române de la 1848. A urmărit problemele istoriei moderne în dinamica dezvoltării lor și în corelațiile evoluție-revoluție, social-național, social-cultural, intern-extern și multidisciplinar, ceea ce dovedește orizontul său de gândire.

Fișierul bibliografic al Profesorului nostru însumează peste 600 de titluri: cărți, manuale, studii și articole, prefete și introduceri, articole în reviste de cultură și în presa cotidiană, interviuri și note bibliografice. Este o zestre științifică și culturală demnă de un mare savant, care a urcat toate treptele consacrării și a cunoscut bucuria împlinirii totale. Amintim, aici, câteva dintre lucrările fundamentale: *Domeniul feudal din Moldova în preajma Revoluției de la 1848* (1973), *Unirea Principatelor Române* (1984), *Geneza Revoluției Române de la 1848. Introducere în istoria modernă a României* (1985, reed. 1999), *Cum s-a înfăptuit România modernă. O perspectivă asupra strategiei dezvoltării* (1993, în colab.), *Moldova și începuturile Revoluției de la 1848* (1993), *De la formarea națiunii la Unirea cea Mare. Studii de istorie modernă* (6 vol., 1996-2006) și cartea, cu valoare testamentară, o frescă de dimensiuni impresionante a modernismului românesc, *Românii în veacul construcției naționale* (2005). Cartea aceasta este și un adevărat atestat de patriotism al Profesorului Gheorghe Platon. Patriotismul, spunea Profesorul într-un interviu-premonitoriu, „trebuie adaptat și pus la locul lui, nu exclus. Omenirea are nevoie de memorie, iar memoria omenirii este istoria. Mondializarea nu poate să fie decât o sumă a realizărilor naționale” (subl. ns. I.T.). (*Istoria trebuie să fie o pedagogie națională*, în „Opinia studentescă”, ianuarie 2006).

Marele istoric Gheorghe Platon a fost colaborator și coordonator la mai multe volume privind: personalitatea lui Alexandru Ioan Cuza, Independența de stat a României, relațiile internaționale ale țării noastre, istoria orașului Iași, tratatul academic de *Istoria Românilor*, vol. VI, VII, 1-2 (2002-2003). Și-a făcut o pasiune și o datorie din a cerceta trecutul și prezentul școlii superioare unde a învățat și a profesat (*Istoria Universității din Iași*, 1985, în colab.).

Activitatea Profesorului nostru se cere prețuită nu numai prin producția științifică și perenitatea ideilor. Trebuie să se adauge și cealaltă parte a *operei*, la fel de importantă, care nu se păstrează în biblioteci, ci în *conștiințe* și *recunoștințe*: studenții și discipolii. Pentru Profesorul Gh. Platon formarea tinerilor era o datorie și o împlinire. În acest spirit și-a conceput activitatea. De aceea, a afectat mult timp și multă căldură sufletească celor ce i-au cerut sfatul și îndrumarea. Solicitudinea, care îi era în fire, a fost mereu mărturisită ca o adevărată invitație la comunicare și schimb de opinii. Din știința Profesorului Gh. Platon au învățat numeroase

promoții de studenți și, de asemenea, mulți tineri care și-au desăvârșit pregătirea sub forma doctoratului. A fost un adevărat privilegiu să ne aflăm în preajma unui dascăl cu o asemenea cuprindere științifică și cu o astfel de iubire a meseriei.

Pentru întraga sa activitate și pentru înălțimea operei sale, Profesorul nostru a fost răsplătit cum se cuvine. S-a aflat acolo unde a fost nevoie de știința și autoritatea sa morală. A fost membru al Consiliului Național al Istoricilor din România, al Societății de Științe Istorice, al Comisiei de Istorie a Relațiilor Internaționale de la Milano și președinte al Comisiei mixte de Istorie româno-polone a Academiei Române. A avut un rol de decizie la nivelul Consiliului Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare și al Consiliului Național de Evaluare Academică și Acreditare.

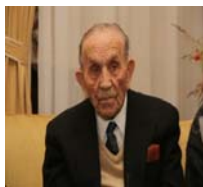
A fost onorat cu numeroase premii și titluri precum: premiul Ministerului Învățământului (1968), premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române (1975), titlurile de „Profesor evidențiat” (1984) și de „Professor emeritus” (1996), Membru corespondent (1990) și titular al Academiei Române (1993). A avut parte de gratularea universitară supremă, aceea de *Doctor honoris causa* al Universității din Angers (Franța), al Universității din Craiova (1999) și al Universității din Suceava (2002).

Pentru activitatea sa publică i-a fost decernat titlul de *Cetățean de onoare* al orașelor Bârlad și Buhuși și al comunei Bălțătești (Neamț).

*

Acum Profesorul Gheorghe Platon ne privește de *Dincolo*. I-a rămas *Aici* imaginea lui impunătoare și plăcută, zâmbetul cu care ne primea în cabinetul său de lucru de la Universitate. I-a rămas aici spiritul superior de cărturar și pedagog prin care și-a cinstit cariera și viața. A rămas cu respectul și iubirea celor ce i-am fost studenți și colaboratori și care vom avea mereu o reverență în fața memoriei Magistrului nostru.

Prof. univ. dr. **ION TODERAȘCU**

Prof. univ. dr. doc. Gavril Istrate (1914-2014)
Cine-și face zid de pace...

Născut la 23 februarie 1914, în satul Nepos din ținutul Năsăudului, după absolvirea Liceului „George Coșbuc” din Năsăud, Gavril Istrate a fost, între anii 1933 și 1938, student al Facultății de Litere de la Universitatea Mihăileană (așa s-a numit Universitatea din Iași din decembrie 1933 până în decembrie 1942, n.r.), avându-i ca străluciți profesori, evocați, peste timp, cu recunoștință și respect, pe G. Ibrăileanu, George Călinescu, Octav Botez și Iorgu Iordan. Acesta din urmă i-a fost, nu numai în anii studenției, ci și apoi, atât magistru, cât și protector. Între anii 1938 și 1948 Gavril Istrate a predat limba română la Liceul Național, la Seminarul „Veniamin Costache”, la Liceul „M. Kogălniceanu” și la Liceul Militar din Iași, dar a rămas în contact cu Facultatea, funcționând, între timp, și ca bibliotecar la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”. În 1945 a devenit, prin concurs, asistent universitar; în urma susținerii, în 1949, a tezei de doctorat, cu tema „Limba poeziei lui Coșbuc”, elaborată sub conducerea lui Iorgu Iordan, i se acordă titlul de conferențiar și devine decan al Facultății de Filologie de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, o funcție deținută până în anul 1968. Din 1957, după obținerea postului de profesor, G. Istrate a condus și Catedra de Limba Română de la aceeași facultate, o responsabilitate pe care a onorat-o până la pensionare, în anul 1978. Ne face plăcere să completăm acest sumar *cursus honorum* profesional consemnând prezența D-Sale în calitate de îndrumător al secției de specialitate de la fostul Institut de Istorie și Filologie al Filialei Iași a Academiei Române.

Evocări ale personalității și operei, în special la diferite aniversări, datorate profesorilor G. Ivănescu, V. Arvinte, Al. Andriescu, C. Dimitriu, V. Țâra și ale semnatarului acestor rânduri, relevă efectele benefice ale activității decanului, ale șefului catedrei, ale șefului secției de lingvistică, dar mai ales ale profesorului care, ani de-a rândul, a ținut cursuri de Istoria limbii române literare și de Dialectologie, a fost conducător al tezelor de doctorat a zeci de foști studenți și tineri filologi din toată țara, ca membru

remarcabil al Școlii lingvistice ieșene și stimulator al învățăceilor săi întru continuarea spiritului acesteia. Din perspectiva preocupărilor noastre de început, subliniem faptul că formarea unui colectiv pentru cercetări dialectologice la Iași pornește de la inițiativa profesorului Gavril Istrate de a organiza, începând cu anul 1950, anchete de teren, primele de acest gen pentru graiurile de la est de Carpați, conducând echipe de cercetare din care au făcut parte membri ai colectivului de la Institutul de Istorie și Filologie (astăzi Institutul de Filologie Română „A. Philippide”) și ai Catedrei de Limbă Română a Facultății de Filologie de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”.

Opera Profesorului însumează sute de studii consacrate domeniilor la care ne-am referit, dar și articole de pătrunzătoare și caldă evocare a numeroase personalități culturale și științifice din toate timpurile, la care se adaugă volume de referință printre care *Limba română literară. Studii și articole* (1970), *Originea limbii române literare* (1981), *Studii eminesciene* (1987), *Transilvania în opera lui Sadoveanu* (1999), *George Coșbuc în ultimii 50 de ani* (2001) și, apoi, seria de cinci volume de *Studii și portrete* (2001-2005), ca și ediții, ambele publicate în 2001, ale operelor lui Sadoveanu și Coșbuc.

*

Atunci când ne-a părăsit, cu puțin timp înainte de a împlini *o sută de ani*, Profesorul Gavril Istrate ne-a lăsat într-un spațiu tot mai îngust în ceea ce privește luminoasele preocupări ce i-au însuflețit o viață de muncă, încununată de frumoase realizări pentru cunoașterea și cinstirea limbii române și a literaturii naționale din toate timpurile. Neintenționând o analiză a operei sale științifice (asupra căreia informații și judecăți de valoare pot fi găsite și la numeroase adrese de pe internet), ne-am propus (și vă propunem) aici doar o *rememorare sentimentală*. Căci ne-a fost profesor, îi datorăm, la absolvirea Facultății, încadrarea ca cercetător științific (la Facultate nu se putea: aveam eu ceva „la dosar”, cu „originea nesănătoasă”), ne-a îndrumat, apoi, lucrarea de doctorat: exigent, dar și generos, apropiat sufletește ca un părinte ce urmărea și se bucura de succesele foștilor și permanenților săi elevi. Sub semnul acestor trăiri, reluăm câteva gânduri și amintiri despre personalitatea și despre fapte ale fostului nostru profesor și binevoitor prieten.

Gavril Istrate a fost mereu, pentru cei din mai multe generații de studenți și colaboratori, același om tânăr spiritual pe care l-am cunoscut și eu în anii studenției, apoi, în calitate de competent și atent îndrumător, același partener infatigabil în discuții pasionate despre istoria limbii literare, despre graiurile populare și însemnătatea cercetării lor, despre arta scriitorilor și despre editarea operei acestora. Același însuflețit evocator al

plaiurilor născădune sau al Văii Bistriței, mai ales atunci când străbăteam, în anchete dialectale, Bucovina și Vrancea.

Date fiind formația științifică, munca închinată filologiei românești și contribuția sa la dezvoltarea și consolidarea școlii lingvisticii ieșene, profesorul Istrate constituie un model prin operă, dar și prin sprijinul larg, pe diferite planuri și în diferite împrejurări, pe care l-a oferit din toată inima tuturor celor ce au ilustrat sau ilustrează, la catedră sau în cercetare, diferite ramuri ale științei limbii. Dar, și prin ceea ce, dintr-un anumit punct de vedere, reprezintă cu mult mai mult; onorându-și, cu prisosință, funcțiile la care ne-am referit, profesorul Gavril Istrate a reușit, înainte de orice, să inspire și să cultive o stare de spirit, fiind totodată garantul menținerii ei în relațiile dintre filologii de la Iași ce aparțineau diferitelor generații. Este starea de spirit și atmosfera fondate pe prețuirea marilor înaintași – Ibrăileanu, Philippide, Pușcariu, Iordan, Sever Pop (un nume care i-a fost deosebit de scump) –, pe venerația sau admirația față de Eminescu, Coșbuc, Goga, Sadoveanu, Blaga, ca punte de legătură între vremurile noastre și Coresi, Varlaam, Dosoftei, Ureche sau Neculce, animat de încrederea în demersul științific luminat de căldura sufletească.

O atmosferă asigurând terenul fertil pentru echilibrul existențial, tradus în speranța că munca noastră înseamnă – ori poate însemna – ceva, că un punct de vedere merită să fie susținut chiar – sau, uneori, mai ales – împotriva curentului („Te-or întrece nătărăii,/ De ai fi cu stea în frunte”, ne cita Domnia Sa, adesea, din *Glossă*), că suntem fericiți cărora le-a mai fost dat să se entuziasmeze luând în mână o carte, de la *Noul Testament de la Bălgrad* până la *Drumurile basarabene* ale lui Sadoveanu, ale cărui impresii le-a rețut și ni le-a făcut cunoscute și Domnia Sa, în ultimul deceniu, străbătând Moldova dintre Prut și Nistru.

Mulți dintre colegii de la departamentele de lingvistică ale Institutului „A. Philippide” l-au avut ca profesor de Istoria Limbii Române Literare, iar cei din a doua generație a elevilor săi îi datorează Profesorului și introducerea în problematica generală a dialectologiei românești, aspecte prezente, de altfel, și în cursurile Domniei Sale asupra limbii literare, ca și în numeroasele studii referitoare la elementele regionale din textele vechi ori în limba scriitorilor români din diferite epoci. Așa cum am amintit, îndrumarea primilor pași pe terenul cercetării științifice a multora dintre lingviștii ieșeni a început în cadrul cercurilor studențești și a continuat prin redactarea lucrărilor de diplomă și a tezelor de doctorat.

Pentru a caracteriza statutul aparte al Profesorului Gavril Istrate pornind de la afirmațiile precedente, să ne fie îngăduită evocarea unui moment din relațiile mai mult sau mai puțin personale cu Domnia Sa. La seminarul de Istoria Limbii Române Literare condus de Gavril Istrate am pregătit și susținut un „referat”, primul, în ceea ce mă privește, poate

îndreptătit să poarte acest nume, despre *Psaltirea în versuri*, prilej nu numai de a citi opera, ci și de a memora stihuri ale Mitropolitului Dosoftei. Din această fericită împrejurare, mi-a rămas, spre luare aminte, un distih din textul *Psaltirii*:

„Cine-și face zid de pace, turnuri de frăție,
Duce viață fără greață-ntr-a sa-mpărăție...!”.

Cuvintele de apreciere ale Profesorului erau întotdeauna măsurate și, de aceea, cu atât mai prețuite; și aici s-a manifestat, la Domnia Sa, echilibrul, simțul datoriei, onestitatea intelectuală și exigența, pe care le-a cerut și colaboratorilor săi, față de ei înșiși și față de ceilalți. Dat fiind acest climat în relațiile noastre cu Profesorul, și această evocare a Domniei Sale reprezintă, și pentru mine, peste timp, un prilej de a-mi exprima recunoștința și de a-i mulțumi pentru tot ce a făcut pentru elevii săi ca dascăl, ca îndrumător și ca om.

În spiritul tradiționalei evocări a întregului omenesc al Profesorului, ne cerem permisiunea să repovestim, dintr-un trecut scump memoriei, un moment ce ilustrează marea deschidere sufletească a decanului Gavril Istrate, grija lui pentru tinerii pe care, cu deosebit spirit de răspundere, îi păstorea.

Este vorba de o întâmplare din ultimul an de studenție. În martie 1958, un grup de studenți de la Filologie ne aflam la Cluj, într-una din acele neuitate „excursii de studii” prin țară, cu obiective de istorie culturală și de investigare lingvistică, pe care Facultatea condusă de Gavril Istrate le oferea periodic studenților.

Pe când primeam explicații de la un angajat al instituției, sala de lectură a profesorilor de la Biblioteca Universității a fost străbătută, incredibil, chiar de Lucian Blaga, „încadrat” atunci, compensatoriu, pe post de cercetător (sau poate numai ca „documentarist”) la Filiala din Cluj a Academiei. Un coleg, poet și el (Val. C.), l-a recunoscut primul și ni l-a semnalat câtorva din apropiere: „Măi băieți, ăsta-i BLAGA!”. Ne-am desprins din grup, l-am urmat până la ușa din colțul opus al încăperii și i-am pus Poetului, neprezent atunci în programa de studiu a facultăților de litere, câteva întrebări, pe măsura emoției momentului și a poncifelor („reconsiderarea critică” a operei) pe care ni le inculcase atmosfera literară și didactică a momentului. Am primit răspunsuri binevoitoare (și amuzate!), pe fondul prețuirii faptului că studenți ieșeni vizitează Clujul.

„Cadrul didactic” care conducea excursia ne-a făcut un semn de dezaprobare: să revenim la grup! Iar seara, la căminul unde locuiam, ne-a „prelucrat”, atrăgându-ne atenția că excursia are „alte obiective”, nu discuțiile cu „persoane compromise” (sau cam așa ceva). Probabil timorat de „răspunderile” care-i incumbau, la Iași ne-a dat și pe mâna „conducerii”, adresându-se prodecanului Facultății, atunci de „Filologie, Istorie și

Filozofie”, post ocupat de un conferențiar... prevăzut în *statul de funcțiuni* al secției de Filozofie, pe care nu l-a emoționat numele lui Blaga, ci a „pasat” cazul decanului, noi fiind de la „Filologie”.

Auzind despre ce este vorba, profesorul Istrate ne-a întrebat, curios, ce am vorbit cu Blaga (uluit, desigur, de șansa pe care o avusesem!). Unul dintre cei trei în cauză a precizat, mai în glumă, mai cu ușoară sfidare, că nu am putut fi „influențați negativ”, întrucât discuția a fost destul de scurtă, obraznicie subliniată doar printr-o privire lungă și printr-o mișcare de luare aminte a degetului arătător! Apoi, Decanul a tranșat scurt „problema”, în spiritul strategiilor vremii, dar extrem de favorabil pentru noi: „Auziți-i ce spun, tovarășe prodecan; sunt tineri și proști. Hai, plecați de aici și să nu vă mai prind, că...”. Nu ne-am tulburat; oare pentru ce am fi putut fi sancționați? Apoi, era puțin probabil să ne mai... prindă cineva vorbind cu Poetul, după cum, pe de altă parte, știam că, oricum, între ardeleni nu putea încăpea decizie ori supărare! Căci, la cursuri, nășădeanul Gavril Istrate ne vorbea el însuși cu emoție despre Blaga, ca și despre Coșbuc, Goga sau Rebreanu.

Cel care, după cum se știe, a devenit dialectolog (și) apărând numele bun al consătenilor săi din *Vărarea – Nepos*, oameni „mândri din fire și iubitori de cântec” (ni-l amintim pe Domnul Profesor Gavril Istrate în fazele de *prolongement* ale manifestărilor științifice la care am participat), „îndărătnici și răzbunători, foarte muncitori și energici”, rămâne pentru noi un simbol al pasiunii filologice închinată adevărului. Cu prilejul mai multor conferințe în fața profesorilor și studenților de la Chișinău, Bălți, Cahul și din alte orașe din Moldova de dincolo de Prut, a cucerit prin cunoștințele-i enciclopedice de cultură veche românească, de literatură română din toate timpurile și prin căldura verbului, a însuflețit săli arhipline de oameni dornici să-și cunoască literatura și cultura neamului, să pătrundă trecutul spiritual al întregii familii românești, însuflându-le sau întărindu-le sentimentul satisfacției intelectuale plenare și al mândriei naționale. Astfel, Domnia Sa, ca transilvănean și fiu al unui fost sat „grănițesc”, aflat cândva la un alt hotar pe care istoria l-a șters, devenit moldovean și ieșean autentic, s-a manifestat ca o punte de legătură între provinciile din estul României, pe fondul tradiției comune a culturii naționale și a învățământului filologic românesc și ieșean, servind prestigiul Universității ieșene.

*

După ce ne-a părăsit (în ziua de 30 ianuarie 2014), ni-l evocăm în lumea spiritelor marilor cărturari, începând cu înțelepți ierarhi și cronicari, ale căror opere i-au luminat viața și lucrarea, închinată cinstei și adevărului.

Prof. univ. dr. **STELIAN DUMISTRĂCEL**

Alexandru Husar (1920-2009)
Un altfel de profesor

Printre cei care, la Facultatea de Litere (sub comunism, după „modelul” rusesc: „de Filologie”) a Universității noastre, au marcat – fecund și durabil – studenția multor promoții de absolvenți, deveniți (majoritatea) profesori la rândul lor, se distingea prin multe trăsături aparte, deopotrivă ale omului, intelectualului și educatorului reuniți în persoana și personalitatea sa, ardeleanul Alexandru Husar, venit la Iași de la Universitatea soră clujeană cam în același timp ca și, de pildă, istoricul Nicolae Gostar. Nu știu și nici n-am îndrăznit să-l întreb vreodată ce-l va fi făcut să treacă munții dincoace, dinspre *Mittleuropa* la care Transilvania și Banatul cu orgoliu își revendică apartenența, mai ales cultural, dar ceea ce am simțit și știut cu certitudine tot timpul, până la capătul vieții sale, a fost că iubea Iașul și Moldova noastră, cu sinceritate și cu devotamentul activ al cuiva care, prin tot ce a făcut, a inițiat, a întreprins, a contribuit substanțial la realizarea unui climat de deschidere stimulativă și creativitate culturală atât în Universitate, cât și prin iradieri ale aceluiași spirit în viața culturală a Iașului și de fapt a întregii țări.

Disciplina pe care o predă era Estetica, într-o perioadă în care – începutul anilor '60, cei în care m-am numărat printre studenții săi – abia apăreau primele semne de dezgheț ideologic, de doar atenuare a obrocului unora dogme ale timpului („realismul socialist”, criteriile politizante ale „moștenirii” culturale și altele de felul acesta). Alexandru Husar avea o formație dobândită în vechea formulă a studiilor sale universitare, Litere și Filosofie, ceea ce îi dădea deschiderea necesară a comentariului având ca obiect beletristica, și asta s-a văzut foarte bine la unul dintre cursurile speciale (la alegere între cele de hermeneutică literară vs. cele de lingvistică). Își alesese să ne vorbească despre Lucian Blaga și Tudor Arghezi și opțiunea era simptomatică pentru înclinările și preferințele sale,

pe care de altfel nu și le ascundea nicicum. Un Bacovia sau un Ion Barbu, pentru a rămâne în același „perimetru” al poeziei noastre interbelice, i s-ar fi potrivit mult mai puțin Profesorului nostru, vizibil tentat să „gliseze”, deliberat și sistematic, între lirica lui Blaga și opera sa filosofică, fără însă a o „subordona” pe cea dintâi celeilalte, ca „reflex” și „ilustrare” a ei, ci, dimpotrivă, mergând spre stratul mai de adâncime al genezei, de ordinul unor intuiții și germei nucleici, metaforico-simbolici, ori mitici („miteme”), izvoare și rădăcini apte să rodească în ambele câmpuri, distincte, valorificând potențialul lor diferențiat, de la complementarități și până la eventualele divergențe, polarități, chiar opoziții, revelatoare de semnificații, de tâlcuri, de sens, în corelație nuanțată cu paleta stilistică. În schimb, Arghezi era abordat dintr-o perspectivă (comparația cu Blaga o lumina puternic) a unui fond de reflexivitate ontologică general umană, mai puțin intelectualizată, mai aproape de neliniști și întrebări omenești eterne, într-o „rostitie” (stil)/dicțiune trecută prin simbolism și Baudelaire, nu expresionism și Rilke, ca în cazul clujeanului.

La Estetică, cita idei și formulări din mari esteticieni germani, francezi, italieni, dar și sovietici și ruși încă inevitabili în acei ani, alături, dintre români, mai cu seamă de Tudor Vianu, care îi fusese profesor, Liviu Rusu, din Maiorescu, tocmai atunci scos de sub vremelnicul triumf postum sub comuniști al lui Gherea. Era obligat să ne vorbească despre Marx și mai ales Engels, și „contribuțiile” lor în estetică, dar o făcea fără să exagereze și aproape că ne sugera a o face fără convingere. Acorda o atenție deosebită categoriilor estetice, de o mare utilitate pentru noi și în studiul literaturii, insista, justificat, asupra specificității ireductibile a limbajelor estetice proprii diferitelor arte, ca și asupra confluențelor și convergențelor unora dintre ele. Nu citea decât unele secvențe ale cursului scris, domina expunerea liberă și însuflețită, coerentă, nedigresivă, bine argumentată. Era erudit fără a face paradă de erudiție, asociativ și disociativ unde era cazul, exemplu viu de bine echilibrată sinteză de substanță ideatică și temperament însuflețitor „contagios”.

Prietenia sa de o viață cu Profesorul Constantin Ciopraga (și cu familia acestuia) era întemeiată pe o limpede complementaritate de stil al persoanei fiecăruia din cei doi, ca și în preocupările de cercetare și reflecție ce rodeau în cărțile amândurora. Îi apropia și „dimensiunea” de poet (Al. Husar) sau de romancier și poet (Const. Ciopraga). Era legat și de Profesorul Al. Dima, cu o formație de bază de estetician, câtă vreme acesta funcționase la Iași sau mai făcea încă naveta Iași-București. Prețuit și iubit de colegi, ca și de studenți, nu puneă vreo „distanță” între el, profesorul nostru, și noi, studenții săi, ba încă avea reflexul (deloc suspectabil de ironie) de a ne apela cu „Maestre...” al său, pe învățăcele care eram. O excursie de studii, spre final de studenție, în Transilvania și Maramureș, mai târziu participări,

alături de profesorii Gavril Istrate și Constantin Ciopraga, la „Zilele Ion Creangă” (Tg. Neamț și Humulești) sau „Festivalul Eminescu” (Botoșani) mi l-au arătat prodigios și în postura de „păstrător adevăritor” al marilor valori culturale naționale, atașament patriotic autentic și adânc, ca și în ceea ce a pus, scriind, în serviciul dialogului inter-românesc peste Prut.

Un mare și adevărat Profesor al Universității noastre, creator și modelator de valori nu numai prin cărțile sale (dintre care aş remarca, în mod cu totul deosebit, *Metapoetica*), ci și în emisia de inteligență și căldură sufletească a omului de catedră.

Conf. univ. dr. **NICOLAE CREȚU**

Alexandru Andriescu (1926-2014)
Profilul unui intelectual de excepție

La 23 februarie 2014 a încetat din viață profesorul Alexandru Andriescu. Prin „plecarea” sa, lumea intelectuală și academică ieșeană a pierdut una dintre figurile ei cele mai luminoase.

Biografia lui Alexandru Andriescu este limpede și oarecum liniară. El aparține acelei generații de intelectuali români care s-au născut și și-au petrecând copilăria, adolescența și începutul tinereții în perioada interbelică, așa încât instaurarea comunismului în România i-a găsit deja bine pregătiți spiritual și sufletește în școala românească de odinioară, recunoscută ca una dintre cele mai performante din epocă. Pe acest fundament, alături de nu puțini intelectuali din generația sa, Al. Andriescu a reușit să traverseze integral deșertul celor cincizeci de ani ai regimului comunist din România fără să se compromită ireparabil, date fiind funcțiile administrative pe care le-a ocupat (șef de catedră, decan și director de institut de cercetare). Sunt în măsură să afirm că cei mai mulți dintre cei care l-au cunoscut l-am simțit întotdeauna ca pe „unul dintre ai noștri” și nu ca pe „unul dintre ai lor”. De la înfățișarea exterioară și firescul comportamentului, până la felul cald, calm și prevenitor pe care îl manifesta în relațiile zilnice cu colegii, cu studenții sau cu colaboratorii mai apropiați, Al. Andriescu nu avea nimic în comun cu morga „tovărășească” a activistului de partid.

Alexandru Andriescu s-a născut, ca fiu al învățătorilor Vasile și Maria Andriescu, la 12 ianuarie 1926, în comuna Gâștești, județul Iași. După absolvirea Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava în anul 1947, tânărul Andriescu a devenit student al Facultății de Filologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, pe care a absolvit-o în anul 1951. A avut colegi de Facultate o serie de tineri remarcabili, cu care a rămas prieten și „aliat” întreaga viață, între care sunt de menționat Vasile Arvinte, Nicolae A. Ursu, Liviu Leonte, Ștefan Giosu, Valeriu Stoleriu, Ecaterina

Teodorescu, Alexandru Teodorescu. A parcurs toate treptele carierei universitare, de la asistent până la profesor, rangul ultim al carierei academice dobândindu-l relativ târziu, adică pe la jumătatea anilor '80 ai secolului trecut. Între anii 1985-1990, una dintre cele mai negre perioade ale epocii comuniste, a fost decanul Facultății și Filologie a Universității ieșene și, în virtutea acestei funcții, director al Institutului de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor, actualul Institut de Filologie Română „A. Philippide”, care a intrat după anul 1990 sub autoritatea Academiei Române. Pentru o bună perioadă de timp, la începutul anilor '90, a îndeplinit și funcția de șef al Catedrei de Limba Română a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Specialitățile filologice pe care Alexandru Andriescu le-a ilustrat la catedră au fost Stilistica și Istoria Limbii Române Literare.

În paralel cu vocația sa principală, cea de profesor universitar, Alexandru Andriescu a cultivat intens și lumea literelor ieșene, în calitate de redactor de reviste, de eseist și de critic literar. Această dublă orientare a sa, de lingvist și filolog, pe de o parte, de literat în sensul strict, pe de altă parte, a conferit personalității lui Alexandru Andriescu un profil special și o dublă autoritate: între lingviștii din clasa „gramăticilor” limitați în stricta lor specializare putea face figura unui rafinat și a unei personalități de largi orizonturi, iar în mediile scriitoricești, mai mult sau mai puțin boeme, a putut miza pe cartea rigoarei și a sobrietății academice.

Nu îmi propun să fac o prezentare amplă a operei scrise a lui Alexandru Andriescu, cititorul interesat poate afla tot ceea ce dorește din sursele de informare care ne stau la îndemână, de exemplu amplă și detaliată prezentare a personalității sale în marele *Dicționar general al literaturii române*. Voi menționa totuși titlurile cărților sale „de autor”: *Disocieri* (1973), *Relief contemporan* (1974), *Stil și limbaj* (1977), *Limba presei românești în secolul al XIX-lea* (1979), *Limba română literară în texte fundamentale din secolele al XVI-lea și al XVII-lea* (1987), *Studii de filologie și istorie literară* (1997), *Psalmii în literatura română* (2004). Alexandru Andriescu a mai fost și un bun editor, între lucrările sale din această sferă fiind de menționat următoarele: G. Ivănescu, *Studii de istoria limbii române literare* (1989), Gib I. Mihăescu, *Opere*, I-V, (1976-1995). A coordonat, de asemenea, alături de Vasile Arvinte și Paul Miron, complexe lucrări de elaborare a volumelor I, II, IV, V și XI din reputata serie *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688* (1988-2003).

*

Născut, așadar, la 12 ianuarie 1926, Profesorul Al. Andriescu a încetat din viață la câteva zile după ce tocmai trecuse pragul vârstei de 88 de ani. O vârstă înaintată s-ar spune, o vârstă respectabilă, pe care mulți dintre

noi ar dori să o atingă. Totuși, deși retras în intimitatea familiei de câțiva ani buni, Profesorul Andriescu era, pentru numeroșii săi foști colaboratori și prieteni, o prezență reconfortabilă. Îndrăzneala de a scrie câteva fraze de rămas bun mi-o dă împrejurarea că sunt dintre aceia care l-am cunoscut în majoritatea acțiunilor și implicărilor sale publice în viața intelectuală ieșeană. Nu am avut prilejul să îl cunosc în primii ani ai studenției mele, deoarece în acea perioadă Profesorul Andriescu, recent întors din misiunea academică în Franța, își concentrase atenția pe activitatea publicistică. L-am cunoscut însă imediat după aceea în calitățile lui succesive de șef de catedră, decan al Facultății de Litere (pe atunci de Filologie) și de director al Institutului de Filologie Română „A. Philippide” (pe atunci Institutul de Lingvistică, Istorie literară și Folclor, aflat în subordinea Universității) și de om de știință, coordonator al reputatului proiect științific *Monumenta Linguae Dacoromanorum* (mai întâi alături de profesorii Vasile Arvinte și Paul Miron, doar împreună cu Paul Miron după retragerea profesorului Vasile Arvinte prin anii 1996-1997 și, în cele din urmă, după încetarea din viață a profesorului de la Freiburg, singur). Mulți dintre filologii din generația căreia îi aparțin au colaborat cu Profesorul Andriescu într-una din ipostazele menționate mai sus, câțiva poate doar în unele dintre ele. În ceea ce mă privește, am un motiv foarte important ca să îi aduc un sincer omagiu de despărțire Profesorului Andriescu. După criteriile universitare de odinioară, pot să mă consider succesorul lui direct la Catedra de Limbă Română a Facultății de Litere, poziție pe care i-o datorez integral. Cu firescul care îl caracteriza, Al. Andriescu, șef de Catedră și încă director al Institutului „Philippide”, m-a convocat într-o zi a anului 1990, spre vară, pentru a mă întreba dacă nu doresc să vin la Catedră, pe un post de lector, ca să preiau o parte din obligațiile sale didactice. Decanul de atunci, Dumitru Irimia, și-a însușit propunerea d-lui Andriescu, așa încât am devenit, prin concurs, membru al Catedrei de Limba Română a Universității din Iași, probabil una dintre cel mai puternice din punct de vedere științific din țară, în mod aproape sigur cea mai puternică din istoria filologiei ieșene. A fost o colaborare, din punctul meu de vedere, ideală! I-am citit imediat toate cărțile și atâtea articole câte am putut găsi, în așteptarea momentului când mă va chema ca să îmi traseze niște direcții sau să îmi facă niște recomandări. El însă nu m-a considerat nici un moment un asistent propriu-zis, eram, poate, și prea „copt” pentru această poziție. Faptul că mă știa un admirator declarat al lui Gh. Ivănescu îi era de ajuns. Mi-a declarat că a fost impresionat de acribia și devotamentul cu care îl ajutasem pe marele nostru magistru comun să își adune și să pregătească pentru tipar studiile de limbă literară și filologie (fapt consemnat de Al. Andriescu, *expresis verbis*, și în prefața volumului tipărit în 1989 cu titlul: Gh. Ivănescu, *Studii de istoria limbii române literare*).

Chiar din primul semestru, cu o generozitate pe care noi toți, cunoscători ai moravurilor universitare, o înțelegem prea bine, Profesorul Andriescu mi-a spus să aleg și să îmi asum ce vreau eu din norma Domniei Sale. Am ales partea veche a *Istoriei limbii române literare* și Profesorul a fost de acord. Am făcut, de asemenea, câțiva ani, toate seminariile la cursurile ținute de el. În ultimii ani ai prezenței sale în Catedră, mi-a cedat, cum se spune, și partea modernă a cursului său.

Se poate afirma că Al. Andriescu a fost un om norocos. Șansa lui cea mai mare a fost aceea de a fi aparținut unei generații de filologi cu o foarte bună formație academică și științifică, pe care îi lega atașamentul față de nobila tradiție filologică ieșeană, a lui Philippide și Ibrăileanu. Grupul de colegi de generație și prieteni căruia Al. Andriescu îi aparținea (îi reamintesc pe cei mai importanți: Vasile Arvinte, Liviu Leonte, Ștefan Giosu, N.A.Ursu, Ecaterina Teodorescu, Valeriu Stoleriu, Alexandru Teodorescu) mai aveau ceva în comun, și anume admirația, dusă până aproape de dimensiunile unui cult, pe care o purtau Profesorului lor comun, Gh. Ivănescu. Aceste personalități au reușit mai întâi să ocupe, ca tineri asistenți, pustiul lăsat în filologia ieșeană prin „izgonirea” de la Catedre, în anul 1949, după reforma comunistă a învățământului, a generației care construisese reputația *literelor ieșene* (Gh. Ivănescu, Petru Caraman, Teofil Simenschi, pentru a-i menționa doar pe cei mai cunoscuți), reușind apoi, treptat, nu fără oarecare concesii politice, care, în perspectivă istorică s-au dovedit minore și ne-compromițătoare, să ocupe, în anii 70-80, poziții de decizie care le-au permis să reconstruiască destul de rapid prestigiul *literelor ieșene*. Desigur că viitorii istorici ai Universității ieșene vor aduna faptele și le vor interpreta *sine ira et studio*. Sunt convins că rolul jucat timp de aproape două decenii de Profesorul Andriescu, ca profesor, om de știință și scriitor, se va reliefa de la sine.

Cât privește acum pe *omul* Al. Andriescu, el a reprezentat, pentru foarte multe persoane din generația mea, întruchiparea civilității și a bunului simț! Distins prin ținută, întotdeauna îmbrăcat „comme il faut”, potrivit anotimpului și împrejurării, „bon viveur” și comunicativ, pregătit mereu să asculte pe toată lumea, discret mai tot timpul, ferm însă când trebuia, adică în momente cruciale, Al. Andriescu pare să fi fost omul cu mulți prieteni și cu foarte puțini adversari! Atunci când a trebuit să fie, a fost un conducător de instituții echilibrat și imparțial, făcut parcă pentru epocile de mare criză socială și națională pe care le-am traversat. Aș putea evoca numeroase momente din istoria Catedrei, a Facultății sau a Institutului, prin care să ilustrez reala sa vocație de negociator și de conducător. Voi menționa doar două. Recent, am recitit cele câteva caiete mari de procese verbale ale ședințelor Consiliului Științific al Institutului „Philippide”, din perioada când, ca decan, Al. Andriescu era și director de institut. Din frazele standard

ale Procesului verbal, mereu și mereu, iese în evidență arta cu care Profesorul Andriescu reușea să domolească spiritele uneori înfierbântate, să împiedice nedreptăți pe cale să se producă, să evite decizii cu consecințe imprevizibile. S-a întâmplat ca, în zilele toamnei sau iernii lui 1987, în timpul tulburărilor studențești care au creat mare emoție printre autoritățile comuniste ale vremii, „de serviciu” pe Universitate să fim noi, cercetătorii de la Institut. Unul dintre noi, regretatul Gh. Hrimiuc, ne-a relatat, ca martor, despre calmul și fermitatea pe care decanul de atunci le-a dovedit în raport cu oamenii Partidului și ai Securității, în apărarea studenților de la *Litere*.

Închei acest portret sumar cu cuvintele pe care le-am rostit lângă catafalcul Profesorului meu. Grecii antici nutreau credința că, celor pe care îi iubeau, zeii le rezervau în Câmpiile Elizee fericirea de a-i reîntâlni pe cei dragi. Eu sunt convins, dragă Domnule Profesor Andriescu, că ceata celor cu care vă veți reîntâlni în Paradis va fi foarte numeroasă.

Prof. univ. dr. **EUGEN MUNTEANU**

Profesorul univ. Ion Creangă (1911-1987)
Matematicianul. Rectorul. Omul

Profesorul *Ion Creangă*, personalitate de prestigiu a Școlii Matematice Iașene și distins Rector al Universității din Iași, face parte din ilustra galerie a acelor oameni de excepție care –prin talentul, munca, și abnegația lor exemplară – au contribuit esențial la dezvoltarea învățământului românesc.

S-a născut la 1 ianuarie 1911, în comuna Adâncata din vechiul județ Dorohoi; era al șaptelea (și cel mai mic) copil al familiei Luca și Elena Creangă. La numai un an de viață suferă o grea încercare, prin decesul tatălui său, Luca Creangă, gospodar de frunte al comunei Adâncata. După această nenorocire, familia se mută la Iași unde mama, Elena Creangă, cu o energie și devoțiune deosebite, a reușit să asigure condițiile ca toți cei șapte copii ai ei să-și incheie cu bine cursurile liceale și universitare. A contribuit, cu siguranță, la aceasta și dârzenia ei de munteancă (provenea dintr-o familie de intelectuali din Piatra Neamț); dar, și ajutorul excepțional primit din partea fiicei sale mai mari, Silvia Creangă (1894-1952). Câteva scurte precizări privind destinul acestei ființe cu adevărat providențiale pentru familia ei sunt – credem noi – mai mult decât binevenite pentru cele ce urmează.

Voluntară, energică, ordonată, Silvia Creangă și-a dăruit o bună parte din viață sprijinirii fraților ei mai mici. Dovedind reale capacități pentru studiul matematicii, a urmat în perioada 1913-1917 cursurile Secției de Matematici a Facultății de Științe de la Universitatea din Iași. În octombrie 1926 își susține o valoroasă teză de doctorat din domeniul geometriei la Universitatea din Iași, în fața unei comisii prezidate de ilustrul matematician și profesor Alexandru Myller. Este prima femeie din România care a obținut – în condițiile de atunci – un asemenea titlu. A

funcționat ca profesoară de matematici la mari licee din Iași și București, unde a fost unanim apreciată de colegi și elevi pentru deosebitele sale calități umane și profesionale de care a dat dovadă de-a lungul întregii cariere. A publicat mai multe lucrări științifice în reviste de prestigiu din străinătate, precum și o apreciată culegere de probleme de matematici elementare.

Cu această scurtă paranteză, să mergem mai departe pe firul prezentării noastre. Între anii 1918-1928, Ion Creangă a urmat mai întâi școala primară *Vasile Alecsandri* din Iași, iar apoi Liceul Național din același oraș. În 1928 s-a înscris la Secția de Matematici a Facultății de Științe de la Universitatea noastră; a avut ca profesori, printre alții, pe Alexandru și Vera Myller, Octav Mayer, Simion Sanielevici, Grigore Moisil. În 1931 își susține licența în matematici cu un subiect de geometrie diferențială (rețele de curbe pe o suprafață dată). La sfârșitul studiilor (iunie 1931) este numit preparator la *Laboratorul de Mecanică*, condus de profesorul Simion Sanielevici, iar în ianuarie 1932 devine asistent suplinitor la *Seminarul Matematic al Universității din Iași*, condus de profesorul Alexandru Myller. În paralel, a susținut (1935) examenul de capacitate pentru învățământul secundar, după care a funcționat ca profesor (1936-1946) la Liceul Național și Liceul de Aplicații din Iași. A fost numit (octombrie 1937) asistent definitiv la Catedra de Calcul Diferențial și Integral de la Facultatea de Științe a Universității din Iași. În anii 1938-1939 s-a aflat la Roma, pentru studii doctorale. Finalizează aceste studii prin trecerea doctoratului în matematici (iulie 1939), cu o teză din domeniul Geometriei Diferențiale, intitulată: *Sulla trasformazione degli intorni del 2° ordine di due punti corrispondenti, nelle corrispondenze puntuali fra due spazi euclidei*, în fața unei comisii prezidată de cunoscutul geometru italian Enrico Bompiani. Aprecierile elogioase ale comisiei relative la această teză au fost urmate de publicarea ei în prestigioasa revistă italiană de specialitate *Rendiconti di Matematica e delle sue applicazioni*.

Revenit în țară, se îndreaptă către Politehnica „Gheorghe Asachi” din Iași, unde urcă toate treptele didactice: șef de lucrări (1939) la Catedra de Matematici Generale, conferențiar (1943) la Facultatea de Chimie Industrială, profesor (1945) la Facultatea de Electromecanică. S-a transferat apoi (1948) ca șef al Catedrei de Algebră de la Facultatea de Matematică și Fizică a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Catedră pe care a condus-o fără întrerupere până la pensionarea sa (1981). În această calitate, a predat numeroase discipline: Matematici Generale (pentru viitorii ingineri), Algebră, Teoria Numerelor, Geometrie Analitică și Diferențială (pentru viitorii profesori de matematică). Experiența sa didactică s-a concretizat în redactarea – singur sau în colaborare – a mai multor manuale, bine apreciate de numeroșii destinatari ai acestora: *Geometrie analitică*

(1951), *Introducere în calculul tensorial* (1962), *Algebră liniară* (1962), *Introducere în teoria numerelor* (1965), *Algebre* (1973).

Profesorul Ion Creangă își pregătea cu grijă prelegerile, până în cele mai mici detalii. În cursul expunerii, făcută cu acea înconfundabilă și plăcută *sotto voce*, insista asupra aspectelor esențiale privind conceptele și rezultatele transmise auditoriului. După ce termina cursul, invita studenții la – celebrele de atunci – consultații; care, pentru el, aveau nu numai o dimensiune profesională ci – mai ales – umană. Dincolo de multiplele sale obligații profesionale și sociale, Profesorul Ion Creangă își găsea timp pentru a sta de vorbă cu studenții lui, de a le cunoaște problemele (nu numai profesionale) care îi frământau, și de a-i sprijini la nevoie; de exemplu, numeroși studenți talentați cu dificultăți materiale au fost ajutați să treacă de aceste momente dificile prin contribuțiile sale bănești. Toate acestea au făcut ca Profesorul Ion Creangă să devină un model pentru multe generații de matematicieni; care, la locul lor de muncă, au transmis mai departe elevilor tot ceea ce Magistrul lor le-a oferit cu atâta dărnicie.

În paralel, Profesorul Ion Creangă a ocupat importante poziții în ierarhia universitară: decan al Facultății de Matematică și Fizică (1949-1953), prorector al Universității „Alexandru Ioan Cuza” (1953-1955) și rector al aceleiași instituții (1955-1972). În această calitate, a demonstrat prin fapte că este un abil diplomat în relația cu oficialitățile acelor vremuri. De exemplu, au fost readuși la Catedră profesori de valoare ai Universității care fuseseră excluși abuziv pentru preținse motive politice; în plus, au fost promovate și încadrate cadre didactice tinere. De asemenea, rectorul Ion Creangă a contribuit esențial la modernizarea și restructurarea Facultăților din Universitate, precum și la reluarea legăturilor științifice cu străinătatea. Sub conducerea sa a reapărut revista *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*; în aceeași perioadă a rectoratului său s-a înființat noua *Grădină Botanică* și s-au construit cămine și cantine necesare studenților Universității. La inițiativa rectorului Ion Creangă a fost sărbătorit Centenarul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (1960). Cu această ocazie, s-au realizat o serie de studii istorice privind evoluția acestei instituții în ansamblu, precum și a facultăților care o compun. Toate aceste materiale au constituit o izvor de inspirație pentru cei care, peste 50 de ani, aveau să scrie (în 2010) o continuare a acestei evoluții prilejuită de împlinirea a 150 ani de existență a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Activitatea științifică a Profesorului doctor Ion Creangă, concretizată în publicarea a peste 70 de lucrări științifice, s-a desfășurat pe două direcții principale: Geometria și Algebra. În ceea ce privește prima direcție, se poate spune că Profesorul doctor Ion Creangă s-a ocupat în special de chestiuni privind geometria diferențială euclidiană; mai exact,

studiul corespondențelor între diferite obiecte ale acesteia. Menționăm, în acest sens, mai multe memorii privind corespondența prin plane tangente paralele între două suprafețe riglate, care conservă generatoarele. Acest subiect se înscrie în tradiția Școlii Ieșene de Geometrie, fiind abordat și de Alexandru Myller, Ilie Popa, Mendel Haimovici sau Gheorghe Gheorghiev. Tot aici sunt de remarcat unele memorii în care se studiază elementele invariante ale corespondențelor punctuale dintre două spații afine. Relativ la cea de-a doua direcție, Profesorul doctor Ion Creangă a adus contribuții notabile în chestiuni privind: *ecuații matriciale*, *congruențe binome*, *algebre Lie nedistributive*, *algebre asociative*, *algebre liniare*. Toată această experiență științifică a fost cu competență folosită și în conducerea a peste 30 de tineri matematicieni în elaborarea și susținerea tezelor de doctorat. Aceștia s-au afirmat ulterior ca specialiști de renume în domeniile lor de cercetare. Profesorul doctor Ion Creangă a fost invitat în numeroase rânduri să participe cu comunicări la importante congrese de matematică din țară și străinătate. A fost membru al Consiliului Național al Cercetării Științifice. Pentru întreaga sa activitate a fost distins cu înalte ordine și medalii ale României, printre care menționăm pe acelea de *Profesor emerit* și *Om de știință emerit*.

S-a stins din viață la 21 mai 1987, după o lungă și grea suferință. A fost un intelectual de întinsă cultură, un dascăl desăvârșit și un conducător ales, care a dăruit semenilor săi o exemplară lecție de viață. Pentru toate acestea, merită din plin respectul și dragostea generațiilor prezente sau viitoare de absolvenți ai Universității ieșene; dar, în egală măsură, și a tuturor acelor care prețuiesc învățătura, în general.

Prof. univ. dr. **MIHAI TURINICI**

Profesorul univ. dr. Stela Teodorescu (1926-2008)
Distincție și eleganță academică

Era la sfârșitul lunii martie 1968 când am întâlnit-o, pentru prima dată, pe Doamna Profesor Stela Teodorescu. Ca student al Facultății de Istorie-Filosofie, secția de Filosofie, beneficiam de ore de tutoriat pentru disciplinele anului I „fără frecvență”. Singura disciplină psihologică din programă și prima în ordinea efectuării a fost aceea de Psihologie Generală, al cărui titular era Doamna Stela Teodorescu, atunci lector universitar. A fost anul în care și-a susținut teza de doctorat cu titlul *Concepția lui Pierre Janet despre om*, sub îndrumarea academicianului Vasile Pavelcu, fost elev al lui Janet la Sorbona. Era primul meu contact cu o persoană din rangul dascălilor universitari și îmi amintesc că participarea studenților a fost maximă, chiar dacă prezența la tutoriate nu era obligatorie.

Pe vremea aceea, corpul didactic universitar se împărțea clar în două categorii; una provenind din rândul celor cu har și devotament pentru nobila misiune de a educa generațiile de tineri, care era compusă din persoane cu un nivel cultural deosebit, rafinament discursiv și maniere pe măsură, și alta, din rândul celor ce fuseseră „selectați” să reprezinte noua concepție despre educarea „omului nou”, compusă din titularii disciplinelor politico-ideologice, persoane cu rol vădit de îndoctrinare a tinerilor care predau discipline precum *Economia politică a socialismului*, *Istoria ateismului*, *Socialism științific*, *Materialism dialectic și istoric*, *Istoria Partidului Comunist Român* și, prin anii 50, *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*. Din fericire, primul meu contact din mediul universitar a fost cu un dascăl din categoria elitelor, Doamna Stela Teodorescu, apoi și cu Vasile Pavelcu, Petre Botezatu, Andrei Cosmovici, Ernest Stere, Ștefan Bârsănescu, Iosif Nathanson (acesta din urmă, deși a predat *Materialism Istoric*, ținea, de fapt, un excelent curs de *Introducere în sociologie*) și

George Văideanu. Cei din a doua categorie nu aparțineau colectivului de psihologie, venind de la alte Catedre și de la alte Facultăți.

Doamna Profesor Teodorescu a intrat în sală cu o vestimentație de bun gust, și sobrietate. Impunea prin distincție, ceea ce asigura respect, și preda fără să se folosească de un minim material ajutător și fără să se întrerupă. Țin minte și acum, după mai bine de 40 de ani, conținutul acestui prim tutoriat și liniștea deplină a sălii. Ne-a făcut, în prima parte a acestei sinteze, o prezentare succintă a *psihologiei*, a direcțiilor principale de preocupări existente și a principalelor subiecte ce ne pot fi date la examenul din sesiunea de primăvară (cei de la „fără frecvență” dădeau examene în vacanța de primăvară a elevilor, deoarece o bună parte dintre studenți erau profesori suplinitori în mediul rural). În a doua parte a timpului alocat tutoriatelor, ne-a vorbit despre menirea umanistă a absolventului universitar și ne-a prezentat o lucrare deosebită a academicianului Ștefan Milcu referitoare la sursele endocrinologice ale disconfortului psihic. A fost un moment de neuitat referitor la educația pentru viața trăită în demnitate și cu priza de conștiință a importanței alegerilor pe care le facem în calitate de oameni tineri care asimilează cunoștințe. A insistat, în mod deosebit, asupra vulnerabilității ființei umane, a datoriei pe care o avem față de semenii și comunitate. Prima mea notă în calitate de student al Universității ieșene a fost 8, obținută la examenul de *Psihologie generală*, unde din comisie făceau parte Doamna Profesor Stela Teodorescu și tânărul asistent Constantin Logofătu. Pe atunci, marea majoritate a examenelor se dădeau sub formă orală, formă pe care o consider mai adecvată pentru un student la Psihologie și nu numai, pentru care competența de comunicare este atât de importantă. O examinare individuală dura cel puțin o jumătate de oră și profesorul, mai ales atunci când observa că studentul nu era suficient de pregătit, „plimba” examenul prin toată materia. Consider că acea formă de evaluare era superioară net celei din zilele noastre, posibilitatea de a obține o notă prin fraudă fiind exclusă. Studentul avea la dispoziție suficient timp pentru a-și pregăti răspunsul la cele două sau trei subiecte existente pe biletul tras la sorți, deoarece înaintea lui existau alți trei colegi care trebuiau să răspundă. În schimb, componenta emoțională era mai accentuată, depășirea acesteia constituind arta profesorului. O astfel de artă avea Doamna Profesor Stela Teodorescu, care purta o mică discuție pregătitoare cu studentul, înainte ca acesta să abordeze subiectele de examen. În timpul expunerii sesiza repede dacă studentul a înțeles esențialul sau dacă era „pe lângă” subiect.

Examinarea era flexibilă, referințele bibliografice, fie ele și dincolo de enunț, fiind foarte apreciate. Colabora frumos cu asistentul care avea libertatea să intervină în examinare. Notele erau acordate echilibrat, fără alunecarea în extreme.

După ce în anul al II-lea am trecut la *forma învățământ de zi* al cursurilor Universității, am apelat de mai multe ori la sfatul și sprijinul Doamnei Teodorescu. Era de fiecare dată foarte amabilă, te asculta cu multă atenție și niciodată nu lăsa impresia că este grăbită.

Următorul examen pe care l-am susținut cu Doamna Profesor a fost de *Psihologia copilului*, pentru care m-am pregătit atent și am obținut nota maximă. La orele de predare, Doamna Profesor se folosea puțin de cursul scris. În marea majoritate a timpului vorbea liber dând multe exemple, fapt foarte apreciat de studenți. Cursul avea drept surse bibliografice opere principale ale marilor psihologi din *școala franceză, școala elvețiană și școala rusă*. Cei mai citați autori erau Pierre Janet, Jean Piaget, Paul Osterieth, Henri Wallon, Edouard Claparède, Alexei Nicolaevici Leontiev, Piotr Iakovlevici Galperin, Grigori Ivanovici Rossolimo, Alexander Romanovici Luria dintre străini, iar din bibliografia românească Ursula Șchiopu și Ștefan Zisulescu. Este important de lămurit un aspect important legat de *școala rusă de psihologie*, pe care Doamna Profesor Stela Teodorescu o cunoștea foarte bine, deoarece își pregătise doctoratul la Facultatea de Psihologie din Leningrad, condusă de Boris Gerasimovici Ananiev. Am observat la o serie de psihologi români, care au studiat în fosta Uniunea Sovietică, o reținere în a aminti despre această perioadă a vieții lor, ca nu cumva acest fapt să aibă efecte depreciative. Într-un interviu, publicat postum în ultimul număr din *Revista de psihologie socială* (33/2014), realizat de Profesorul Adrian Neculau cu Doamna Profesor Teodorescu, Domnia Sa vorbește deschis și sincer despre perioada petrecută la studii în orașul lui Petru cel Mare. În privința relațiilor cu psihologii ruși și sovietici noi suntem sub impactul efectului *halo*: transferăm impresia negativă lăsată de „manierele” ostașilor Armatei Roșii, în vremelnica lor trecere prin România, asupra calității științei ruse. Reticența de a cita autori ruși se datorează poate și faptului că, până în anul 1964, oamenii de știință ruși intrau obligatoriu în bibliografiile cursurilor universitare, fapt care a creat un soi de „idiosincrasie” față de lectura operelor acestora. Din predarea teoriilor lui Pavlov, un savant de reputație mondială, nu erau reținute de către studenții români decât amănunte anecdotice, legate de *experiențele cu câinele și clopoțelul*. Realitatea este că această *școală* a fost și este una de mare reputație și că este nedrept să fie ignorată. Marile ei realizări sunt mai ales în domeniile *bazelor neurofiziologice ale psihicului, psihologia dezvoltării și psihologia gândirii*. În acea perioadă de studii de la Leningrad, doctoranda Stela Teodorescu a avut posibilitatea să se documenteze în privința operei lui Pierre Janet, marea ei pasiune intelectuală.

În timpul cursului de *Psihologia copilului* avea obiceiul să dea exemple din observațiile făcute pe proprii ei copii, asemenea lui Jean Piaget, exemple care erau apreciate de studenți și care aveau curiozitatea să le

cunoască pe cele două fete al căror comportament servea ca ilustrare didactică. Una dintre ele, Luminița, face o frumoasă carieră didactică, în același domeniu al *Psihologiei dezvoltării*, la *Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației* a Universității noastre.

Chiar dacă nu am mai avut cursuri predate de Domnia Sa până la terminarea celor cinci ani de facultate, am continuat să merg la Doamna Profesor pentru diverse consultații și sfaturi. Imi amintesc că am rugat-o să-mi analizeze un articol intitulat *Dostoievski și psihanaliza* pe care intenționeam să-l public în revista studentescă *Dialog*, de curând apărută în mediul publicistic universitar. L-a citit cu mare atenție și a făcut o serie de observații, cu titlul de recomandare, referitoare la concizia de exprimare în articolele științifice. O mai întâlneam la ședințele Consiliului Facultății, eu fiind reprezentant al studenților. Am asistat, în această calitate, la o serie de discuții ale Domniei Sale în contradictoriu cu profesorul Andrei Cosmovici, care nu înțelegea că, uneori, compromisul face parte din viață și că sunt situații când se impune să devii maleabil și înțelegător. Niciodată însă n-au fost depășite limitele decenței în astfel de controverse, iar punctul de vedere al Doamnei Teodorescu era receptat și adoptat de majoritatea membrilor Consiliului.

Lucrarea mea pentru *examenul de stat*, cum era numită atunci lucrarea de licență, a fost coordonată de Domnia Sa și m-am străduit cât am putut, prin cercetare și documentare, să onorez încrederea pe care a avut-o în mine. Prin intermediul unui prieten, student la Franceză, am reușit să procur o serie de lucrări recente din Franța, referitoare la *psihologia conflictului*. Prestația mea a fost apreciată cu nota maximă.

Calitățile etalate de Doamna Profesor Stela Teodorescu au propulsat-o, în perioada 1976-1981, în funcția de prorector al Universității, poziție din care s-a ocupat, cu devotament și competență, de ceea ce impunea această funcție, rezolvând cu omenie și demnitate solicitările venite din partea instituției și a studenților. La cinci ani după încheierea mandatului, se retrage și din viața universitară, pensionându-se înainte de termen. S-a spus atunci, în „istoria mică”, cum că acest gest a fost determinat și de rațiunea de a nu dubla în Facultate prezențele din aceeași familie, fiica sa, Luminița (căsătorită Iacob), fiind în acel moment în colectivul de Pedagogie. A continuat să predea la Universitatea „Petre Andrei” din Iași cursuri de *Psihologia copilului* și de *Psihologie generală*.

După venirea mea în Iași, mergeam în vizită la locuința Doamnei Profesor din Alea Copou de cel puțin două ori pe an. Lucrul acesta îl făcea și o bună parte din colegii mei și alți foști studenți ai Domniei Sale. Avea ceea ce se cheamă *o casă deschisă*. Pot spune cu siguranță că după perioada de pensionare nu a simțit starea de singurătate de care se plâng adesea persoanele de vârstă a treia. De fiecare dată avea pregătită o mică tratație

pentru oaspeți și avea disponibilitatea să susțină o conversație reconfortantă cu aceștia. Niciodată nu am observat la Domnia Sa tendința de a blama pe cineva, indiferent de natura relațiilor existente. Un lucru deosebit pe care l-am constatat era starea de excepțională curățenie a casei și grija ca fiecare lucru să fie la locul lui. Avea o locuință *aerisită*, în sensul că mobilierul, cărțile, tablourile, vasele cu flori erau optim plasate în spațiu pentru a crea libertatea de mișcare. Îmi spunea că cele câteva vase de cristal, pe care cred că le spăla zilnic, îi creau un confort ambiental deosebit prin strălucirea și prin puritatea transparenței lor.

Din repetatele mele vizite la locuința situată în Aleea Copou, am constatat un lucru: Doamna Profesor Teodorescu nu îmbătrânea deloc. La peste 80 de ani, era la fel de sprintenă și dinamică, din punct de vedere fizic și foarte lucidă și profundă în gândire, ca întotdeauna.

Dacă ar fi să analizez viața Profesorului meu preferat din Facultate, aş putea spune că ceea ce impresiona în mod deosebit era puterea ei de a răzbate în viață și de a depăși momente foarte dificile, ambiția și hotărârea ei fiind cu totul și cu totul excepționale. După ce a absolvit, în anul 1946, o instituție de învățământ secundar de elită, Școala Normală din Bacău, care asigura o formare intelectuală și comportamentală de excepție, a aspirat, firesc, spre studiile universitare. Însă, diploma obținută, chiar cu rezultate foarte bune – șefă de promoție –, nu era echivalentă cu aceea a unui liceu teoretic, care asigura dreptul la înscrierea la Facultate. A fost nevoie de numeroase diferențe și de un nou bacalaureat pentru ca aspirația să devină realitate. În anul 1947 a devenit studentă a *Facultății de Litere și Filosofie*, apoi a celei de *Psihologie și Pedagogie*, o Facultate nou înființată și, din păcate, cu o existență efemeră. Calificativul „excepțional” și Diploma de Merit, pe care le obține la absolvire, îi deschid drumul spre cariera universitară, fiind numită asistentă la Catedra de Psihologie-Pedagogie, devenind, prima femeie cu titlul de profesor în domeniul psihologiei de la Universitatea din Iași (1972).

Efortul științific principal a fost direcționat spre promovarea operei lui Pierre Janet în România, ceea ce constituie o activitate intelectuală de mare travaliu și importanță. Secolul XX a avut în domeniul psihologiei clinice două mari personalități: Sigmund Freud și Pierre Janet. Dacă prima a fost cunoscută și comentată de mai multe personalități românești (Ion Popescu-Sibiu, Victor Săhleanu, Leonard Gavrilu și alții), cea de a doua a rămas la marginea interesului. Meritul de a fi recuperat această situație revine Profesorului Stela Teodorescu de la Universitatea din Iași. Lucrarea sa *Psihologia Conduitei* a apărut la Editura Științifică, în anul 1972, și a fost apreciată atât în țară, cât și peste hotare. Este completată și dezvoltată prin lucrarea *Psihoantropogeneza. Concepția psihologică a lui Pierre Janet despre om*, apărută la Editura A92 în anul 1997. De altfel, aprofundarea

operei marelui psiholog francez i-a adus și o performanță mai puțin frecventă printre psihologii români ai generației sale: două studii indexate de Asociația Psihologilor Americani (APA) – *Force and psychic stress in Pierre Janet's conception* (1966) și *Dynamics of behavior adjustment in Pierre Janet's theory* (1973).

Pe lângă lucrările de autor, a avut numeroase contribuții în calitate de coautor (*Probleme fundamentale ale psihologiei* (coord. B. Zörgo), Editura Academiei, 1980, *Psihologia educației și dezvoltării* (coord. I. Radu), Editura Academiei 1983, *Dicționarului de psihologie* (coord. Ursula Șchiopu), Editura Babel, 1997), apoi trei cursuri, mai mult de douăzeci de capitole/studii în volume colective și peste patruzeci de articole în reviste de specialitate. La manifestările științifice a participat cu circa 50 de lucrări științifice. Ecourile externe ale operei sale se găsesc și în solicitarea lui Glenn W. Conrad, de la organizația „Child Guidance Center din New York”, de a-și procura articolul apărut în *Revista de psihologie*, nr. 2 din 1967, intitulat *Problema memoriei și timpului în concepția psihologică a lui Pierre Janet* și de interesul aparte față de activitatea sa științifică manifestat de profesorul Henri F. Ellenberger de la Universitatea din Montreal, specialist cunoscut pentru opera sa în domeniul psihiatriei dinamice.

A fost conducător de doctorat în psihologie începând cu anul 1977 și membru în numeroase comisii de doctorat la Universitățile din Iași, București și Cluj.

Dintre diplomele și distincțiile științifice primite pentru activitatea sa amintim: titlul de „Professor Emeritus” al Universității „Alexandru Ioan Cuza” (1997), premiul „Petre Andrei” al Fundației cu același nume (1997), titlul de „Professor Emeritus” al Universității „Petre Andrei” (2001), titlul de Profesor onorific al Universității „Petre Andrei” (2006), Diploma de Excelență a Universității „Alexandru Ioan Cuza” (2006).

Conf. univ. dr. **AUREL STAN**

Preotul Profesor Petru Rezuș (1913-1995)
Un buchet de daruri spirituale

Potrivit învățăturii creștine, Dumnezeu, Creatorul, l-a înzestrat pe om, „coroana creațiunii”, cu diverse daruri, unuia dându-i mai multe, altuia mai puține sau, chiar, unul singur. Aceste daruri n-au fost acordate în mod arbitrar, ci „fiecăruia după puterea lui” (*Evanghelia după Matei* 25, 15) de a le valorifica.

Unii, deși au primit un singur dar, au ajuns celebri pentru că l-au descoperit în ei și l-au valorificat corect și cu hărnicie. Alții, chiar dacă au primit mai multe, n-au reușit același lucru fiindcă n-au descoperit zestrea spirituală cu care s-au născut. Iar alții au lucrat intens și au înmulțit talanții cu care au fost binecuvântați de Cel de Sus. În această categorie îndrăznesc să-l includ pe unul dintre redevabilii profesori ai Universității din Iași, preotul Petru Rezuș de la Facultatea de Teologie din Suceava, chiar dacă lucrarea sa în înalta instituție ieșeană a fost de scurtă durată.

Aș fi dorit să-i evoc personalitatea la întâlnirea academică din anul 2013, când s-au împlinit 100 de ani de la nașterea sa, dar pentru că un alt mare dascăl al Universității ieșene, preotul profesor Vladimir Prelipceanu, se născuse cu 10 ani mai înainte (1903), am ales să-l prezint acum, respectând cerințele organizatorilor privind timpul de expunere.

Preotul-profesor Petru Rezuș s-a născut la 22 iunie 1913 în orașul Rădăuți, județul Suceava, din părinți agricultori. După terminarea claselor primare, a urmat liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți, după absolvirea căruia s-a înscris la Facultatea de Teologie din cadrul Universității din Cernăuți (1931-1935), concomitent urmând și Facultatea de Litere și Filosofie din aceeași Universitate. Și-a continuat studiile postuniversitare,

obținând titlul de „Doctor în Teologie” *Magna cum laude*, la 12 aprilie 1937, al aceleiași Facultăți.

Pentru calitățile sale, Mitropolia Bucovinei i-a acordat o bursă de studii pentru specializare în *Teologia Fundamentală și Dogmatică* la Universitățile din Strasbourg, Oxford, Cambridge și Viena, în perioada 1937-1938, încheind, astfel, perioada de pregătire teologică.

Menționăm în titlu că profesorul Petru Rezuș a fost „un buchet de daruri spirituale”. Încerc să prezint aceste daruri, în număr de șapte, cifră care în Scriptură nu are, în principal, o valoare cantitativă, ci una calitativă, simbolizând desăvârșirea, daruri pe care, ca un lucrător harnic ce a fost, le-a valorificat din plin.

1. *Darul preoțesc*. Atunci când s-a înscris la Facultatea de Teologie a făcut-o din dorința de a deveni preot. De aceea, îndată după perioada de pregătire, a cerut să fie hirotonit, lucru care s-a și petrecut în august 1938, slujind în localitatea Storojineț. Ținuta sa impecabilă, slujirea liniștită, vorbirea frumoasă, tonul cald și pregătirea sa l-au impus repede ca un preot de elită, așa fiind perceput până la sfârșitul vieții sale.

2. *Profesorul*. Pe lângă lucrarea preoțească, simțind chemare și pentru cea de dascăl la Catedră, la 15 octombrie 1938 a obținut, prin concurs, Catedra de Teologie Dogmatică și Apologetică la Academia Teologică din Caransebeș, unde a predat până în 1947. Paralel cu activitatea universitară a fost și profesor suplinitor de Limba Latină la Liceul „Traian Doda” și de Limba Română la Liceul de Fete din Caransebeș (1938-1945).

Începând cu 3 aprilie 1947, în urma câștigării unui concurs, a ocupat Catedra de Teologie Fundamentală de la Facultatea de Teologie din Suceava, din cadrul Universității „Cuza Vodă” din Iași (cum s-a numit Universitatea noastră din 2 decembrie 1942 până în august 1948), deținând, totodată, și funcția de prodecan. La Suceava a lucrat până la 2 decembrie 1948 când, în urma Reformei învățământului, Facultatea de Teologie a Universității „Al. I. Cuza” a fost „comasată” cu Facultatea de Teologie din București, unde am avut privilegiul să-l am profesor pe disciplina Teologie Fundamentală, pe care a predat-o până la pensionare (1 oct. 1974).

3. *Teologul*. Încă de tânăr s-a remarcat ca un teolog profund. Pe lângă sutele (peste 300) de studii, articole, recenzii etc. cu caracter teologic a scris 13 cărți cu referire la *Teologia Fundamentală*. Menționez câteva dintre ele: *Tradiția dogmatică ortodoxă*, *Aghiologia ortodoxă*, *Curs de Teologie Fundamentală*, *Teologia Ortodoxă Contemporană*, *Domnul Iisus Hristos*, *Dezvoltarea dogmatică*, *Axiologia teologiei fundamentale*, *Știința mărturisitoare de Dumnezeu*, *Argumente microfizice pentru dovedirea existenței personale a lui Dumnezeu*, *Problematica teologiei fundamentale*, *Filozofia confesiunilor creștine* etc.

Ceea ce l-a caracterizat pe teologul Petru Rezuș a fost faptul că el a căutat să fundamenteze problemele dogmatice ortodoxe folosind atât principiile mistice, cât și principiile raționale, rămânând, însă, fidel tradiției ortodoxe.

4. *Istoricul*. Sper ca prezentarea câtorva titluri să convingă asupra calității sale de istoric: *Sfânta Sofia, biserica cea mare a Ortodoxiei*, *Viața și faptele Sf. Daniil Sihastrul*, *Viața și faptele Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, *Vechea tipografie din Rădăuți*, *Școlile de la Mănăstirea Putna*, *Academia movileană din Kiev și rolul ei în dezvoltarea învățământului teologic în țările române*, *Biserica Domnească din Rădăuți (date noi cu privire la originea și stilul ei)*, *Din istoria învățământului teologic din Moldova*, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți (până la 1918)* etc.

5. *Poetul*. Preotul-profesor Petru Rezuș a fost și un literat de seamă, opera sa literară cuprinzând poezii, romane, culegeri de folclor, scrieri pentru copii și altele.

Ca poet a publicat 5 volume: *Poeme* (1973), *La vaduri de vreme* (1974), *Trecere înaltă* (1976), *Vama de aur* (1977), *Pe aripi* (1987). În volumele de poezii versurile curg calm și elegant, exprimând reflecțiile sale filosofice asupra lumii și a raporturilor ei cu Creatorul.

6. *Prozatorul*. Opera sa în proză cuprinde 5 romane: *La umbra sfînxului* (Ontario, 1975), *Cosițele Doamnei* (1979), *Războieni* (1980), *Dansul șerpilor* (1981), *Dumbrava Roșie* (1984), romane în care sursa de inspirație i-a fost perioada de domnie a lui Ștefan cel Mare și, parțial, a lui Ieremia Movilă.

Adăugăm aici și cele două importante monografii: *Ion Creangă. Mit și adevăr* (1981) și *Mihai Eminescu* (1983).

7. *Folcloristul și povestitorul*. Scriitorul Petru Rezuș a publicat și două culegeri folclorice: *Dochița împărătița, basme din Bucovina* (1972) și *Dacă poți râde, să râzi, proverbe și zicători din Banat* (1974).

Fire sensibilă, n-a uitat nici universul copilăriei, căruia i-a dăruit câteva basme: *Făt Frumos cu tichie de aur* (1970), *Frumoasa frumoaselor* (1973), *Făt Frumos cel luminos* (1976) și *Blana ursului din pădure* (1976).

Datorită contribuției aduse literaturii române, a fost membru titular al Uniunii Scriitorilor din România, din 1980. Prin activitatea sa literară s-a alăturat marilor scriitori clerici precum Ion Agârbiceanu, Gala Galaction, Valeriu Anania, ca să amintesc doar câțiva dintre ei.

Preotul-profesor Petru Rezuș a întemeiat și a condus, ca redactor șef, revista „Altarul Banatului” (1 ianuarie 1944-1 decembrie 1947) și a colaborat la peste 20 de reviste teologice și literare din țară și din SUA, Canada, Suedia etc.

A deținut și funcții administrative precum: prodecan al Facultății de Teologie din Suceava (1947-1948), prorector (director de studii) al Institutului Teologic din București (1949-1953) și protopop.

Pentru activitatea sa excepțională i s-a acordat rangul bisericesc de „iconom stavrofor”.

Acesta a fost *preotul, profesorul, teologul și scriitorul* Petru Rezuș de la a cărei naștere s-au împlinit anul trecut 100 de ani, iar în 2015 se vor împlini 20 de ani de la trecerea în veșnicie.

Chiar dacă truda sa în Facultatea de Teologie de la Suceava, integrată Universității din Iași, nu a fost de lungă durată, consider că evocarea sa la „Memoria spațiului academic” este o formă de a-i cinsti posteritatea. Iar aceasta este încă o dovadă că, și în *domeniul teologiei*, Universitatea ieșeană a avut oameni de mare valoare peste care nu trebuie să se aștearnă uitarea.

Pr. dr. **MIHAI VIZITIU**